

fórrás

SZÉPIRODALOM, SZOCIográfIA, MŰVÉSZET

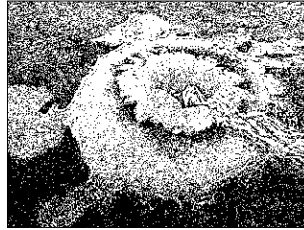
Szőlő és bor
az Alföldön

2021

JÚLIUS-AUGUSZTUS

forrás

53. ÉVFOLYAM 2021. 7-8. SZÁM

<i>Iványosi-Szabó Tibor</i>	3	Szőlőtermesztés és borkultúra a Homokhátságon a kora újkorban
<i>Szilágyi Zsolt</i>	20	Gondolatok az Alföld gazdaságáról és urbanizációjáról (17–19. század)
<i>Mód László</i>	49	Szüreti ünnepek és hagyományok a Duna–Tisza közén
<i>Gyenesei József</i>	58	Bor- és szőlőkereskedelem a Horthy-korszakban, Kecskemét térségében
<i>Ö. Kovács József</i>	74	Kényszerkollektivizálás és az „elfelejtett” következmények
<i>Rigó Róbert</i>	83	Szakszövetkezetek és szőlőtermesztés a Homokhátságon
<i>Kisari István</i>	97	Bács-Kiskun megye borászata a szocializmus időszakában
<i>Simonyi Zoltán</i>	109	Szétesés és újraépítés (A rendszeroáltás, és ami utána történt az alföldi szőlőtermesztésben és borászatban)
<i>Légrády Andor</i>	118	Krämer Fülöp nyomában (Soltoadkert szőlészeti-borászati múltja és jelene)

Turán István	125	„Itt, a hol a napról-napra hatalmas arányokban fejlődő szőlőkultúra lefoglal minden talpalatnyi teret, a gazdasági élet sarokpontja és fundamentuma: a Szüret” (Kiskőrös szőlő- és borkultúrájának rövid története)
Benyák Ferenc	137	A kececi szőlőtermesztés és borászat vázlatos történeti áttekintése
Tetőzi Lajos	141	Kostka László és az izsáki arany sárfehér nyomában
Kovács Róbert	152	Élet a hajósi pincefaluban
***	163	Borászok a Duna borrégióból (Interjú Font Gáborral, Frittmann Jánossal, Galántai Norberttel, Lantos Szabolccsal, Szentpéteri Attilával, Dabasi Gáborral, Hetényi Józseffel, Kökény Benővel, ifj. Kökény Benővel, Gálné Dignisz Évával, ifj. Gál Csabával, Gonda Jánossal, Koch Csabával, Koch Pálmával és Kovács Róberttel – az interjúkat készítette Bárdos Ferenc és Kriskó János)
Filus János	245	A szőlészeti-borászati szakképzés múltja és jelene Kiskőrösön
Lévai Péter – Németh Krisztina	250	A felsőfokú kertészeti és szőlészeti-borászati szakképzés múltja és jelene Kecskeméten
Németh Krisztina	261	Nagy elődök nyomában: szőlészeti és borászati kutatás Kecskeméten

Fényképek a kalocsai Viski Károly Múzeum gyűjteményéből

forrás

SZÉPIRODALMI, SZOCIOGRÁFIAI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT •
Megjelenik havonként • Főszerkesztő: Füzi László • Kecskemét
Megyei Jogú Város és a Katona József Társaság folyóirata •
Kiadja a Kecskeméti Kortárs Művészeti Műhelyek Nonprofit Kft.;
Felelős kiadó: Füzi László • A szerkesztőség címe: 6000 Kecskemét,
Kápolna u. 11.; Telefonszáma: 76/482-223; Honlapcím: www.
forrasfolyoirat.hu; E-mail cím: forras@forrasfolyoirat.hu • Tördelés:
VideoPix Bt., Kecskemét; Tel.: 76/508-160; videopix@fibermail.hu •
Nyomdai kivitelezés: Print2000 Nyomda Kft., Kecskemét, Nyomda u. 8.;
Tel.: 501-240; Felelős vezető: Szakálas Tibor

A szerkesztőség tagjai: Buda Ferenc (főmunkatárs), Füzi Péter, Pál-Kovács Sándor Attila, (szerkesztő) Bosznay Ágnes (szerkesztőségi titkár). A szerkesztésben közreműködnek: Bahget Iskander, Komáromi Attila, Pintér Lajos • Szerkesztőségi órák munkanapokon 10–12 óra között. • A borítón Benes József Forrás című munkája • A borítót és a tipográfiát tervezte: Zalatnai Pál • Kéziratot nem örzünk meg és nem adunk vissza! Terjeszti a Lapker Zrt. 1097 Budapest, Táblás u. 32. • Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, és a kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu, telefonon 06-1/767-8262, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1/767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu. Belföldi előfizetési díj: 4800,- Ft • Index: 25947 • HU ISSN 0133-056X

Iványosi-Szabó Tibor

Szőlőtermesztés és borkultúra a Homokhátságon a kora újkorban

Hazánk területén már közel kétezer esztendő a szőlő- és borkultúra. A római legionáriusok honosították meg Pannónia több tájegységén a szőlőt. A középkorban pedig ezeken kívül Pozsony-Sopron térségében, Szerémségben, Hegyalján és Arad környékén is gyarapodó ültetvények biztosították a bővülő igényeket. A bor ezekben a századokban nemcsak keresett áru volt, hanem több téren nélkülözhetetlenné vált. Megfelelő minőségű víz hiányában az utasok és a katonák számára biztonságot jelentett. A keresztény szakrális életben pedig nélkülözhetetlen lett.

Középkori írott forrásaink sajnos igen gyérek, de még ezek között is találunk e térségre utaló fontos adatot. Géza király 1075-ben kelt oklevelében többek között egy Alpár melletti szőlőt adományozott a garamszentbenedeki bencéseknek. Ez a terület – Szikrával együtt – később hosszú időn át Kecskemét tulajdona volt. Sajnos még a késő középkori állapotokról sincsenek további ismereteink. Az ország területén a Mohács előtti időszakból csupán két hegyközségi szabályzat – Pozsony és Fejér megyéből – került elő. A téma kiváló kutatója, Égető Melinda megállapítása szerint még a XVI. század második feléből is csak alig több mint féltucatnyi rendtartás szövege áll rendelkezésünkre. Ezek kivétel nélkül a Dunántúlon – főként Sopron környékén – és a Hegyalján virágzó szőlőkultúra révén keletkeztek. Még a XVII. századi iratokból is csak valamivel több mint egy tucat szőlő- és bortermelésre utaló leíró forrás gyűjthető össze. „Igen jellemző, hogy bár a szakirodalom mindenkor tudomásul vette azt, hogy az Alföldről, főként a Duna–Tisza közéről a középkortól vannak adatok a szőlőművelésre és a borkészítésre, ezt a legjobb esetben is csak a házi szükségletet kielégítő gyümölcs-termesztésként értékelték.” Így elgondolkodtató, hogy különösebb indok nélkül a szőlészeti-borászati irodalom máig a *legfiatalabb borvidékként* tartja számon az Alföldet, ezen belül pedig a Homokhátságot.

Az egykori hódoltság területén igen kevés település, és talán még sokkal kevesebb írott emlék menekült meg a pusztulástól. Éppen ezért a Homokhátságról csak az északi részén lévő három mezőváros – Cegléd, Kőrös és Kecskemét – adatai alapján formálhatunk tárgyilagos képet a kora újkori szőlőművelésünkről. Ezeknek a korábbiaknál körültekintőbb felhasználásával viszont az eddigi

állításokhoz és feltételezésekhez képest egy *merőben eltérő* állapot rajzolódik ki előttünk.

Cegléd esetében a legelső török adókönyv (1546) figyelemre méltó mennyiségű bortermelést rögzített. Tehát a mezőváros határában az első ültetvények kétségtelenül már a *hódoltság előtt* léteztek, így középkori eredetűek. Aligha hihető, hogy a hódoltság idején változott volna a mezőváros ezen ágazatának szerepe a növénytermesztésen alapuló gazdaságban. Ezt jelzi, hogy Cegléd szőlőműveléséről Opperl Jenő úgy tájékoztat, az Öreghegyen a berceli határban igen jelentős méretű szőlők voltak, 1562-ben 16 000 pint mustot szüreteltek le, ami mintegy 273 hl termést jelentett.

Majlát Jolán meglátása szerint: „Kőrösön a szőlőművelés igen régi. A török alatt már terjedelmes, öreg szőlőhegyek vannak, s a XVII. század folyamán is egyre terjeszkedik a szőlő a várost nyugatról, északnyugatról körülvevő erdők rovására.” Égető Melinda a *nagykőrösi szőlők* XVI. századi létét Balla Gergely krónikájának egyik, 1560. évre utaló kitételére alapozta.¹ Jóval pontosabb Novák László megállapítása: „...a 16. század végén már lehettek szőlőskertek Nagykőrösön, hiszen az első számadáskönyv tanúsága szerint 1626-ban adatok vannak a borászatra vonatkozóan. Valószínűbb azonban, hogy a 15 éves háború befejezését (1606) követően, a nyugalmasabb időszakban teljesedhetett ki a szőlőtermesztés.” Úgy tűnik, a század második felében folyamatosan emelkedett a szőlőművelők száma. Buza János megfigyelése szerint a hódoltság második felében a növénytermesztésen belül „mezővárosi középértékek az inkább munka-, mint tőkeigényes bortermelés felé fordultak.”²

Kecskemét szőlőtermesztésének létéről elsőként Hornyik János gazdaságtörténeti írásában tájékoztat: „De nemcsak a baromtenyésztés s gabonatermesztés terén volt a kecskeméti nép már hajdan elhírhedve, hanem a szőlőművelés, a bortermelés s gyümölcsstenyésztésben is már több század előtt nagy előhaladást tett.” A hódoltság időszakát átfogó és a szőlőtermesztés minden fontosabb részét érintő áttekintést tervezte ugyan, de az végül csak szándék maradt. A közelmúltban Égető Melinda időben ennél pontosabb megállapítást tett. Kőrössel szemben „Kecskemét vonatkozásában jóval kedvezőtlenebb a helyzet: korábbi források hiányában a helyi szőlőtermesztésre vonatkozó első írott feljegyzést csak 1599-ből ismerjük”.³ Tehát az eddigi szakirodalom alapján e tájegységről elkészíthető rajz nagyon-nagyon hézagos és bizonytalan.

Szerencsénkre Kecskemét város levéltára már az 1500-as évek végéről megőrzött több olyan írott emléket, amelyek segítségével egy lényegesen többretű, és főként meggyőzően tárgyilagos képet vázolhatunk fel. A város legrégebb tanácsi jegyzőkönyvébe, melyet 1591-ben nyitottak meg, a kötet II. lapján található a borforgalmazásra utaló első bejegyzés: „Balogh Ferencnel walo Toth

1 ÉGETŐ Melinda: 2002. 19–22., ÉGETŐ Melinda – DOMINKOVITS Péter: 2004. 99–118., ÉGETŐ Melinda: 2006.

2 VASS Előd: 1982. 108., MAJLÁT Jolán: 1943. 64., NOVÁK László Ferenc: 2012–2013. 43., BUZA János: 1984. 58.

3 HORNYIK János: 1861. II. 45–76. és 495., ill. 1927. 76–77., ÉGETŐ Melinda: 1993. 87.

Andras Maradoth birságon, ilyen dologert, hogj az Ciaplarral ben Iwokkal meg haborodoth: adot birságoth fr. 6." Néhány sorral lejjebb ugyanezen a lapon: „Korcsmai garázdálkodásért birság 6 for[int]...” Az 1593. évből a 22. lapon rögzítették a helyi szőlőtermesztésre utaló első adatot, melyet újabbak követnek: „kurta Korcsma birság 8 forint...” 1595-ben (80. lap): „Szabó Boldizsár kurta-kocsmáért fizet fr. 4, d[énár] 20.” 1597-ből a 171. és 177. oldaláról másolta ki Hornyik a következő részeket: „Szőlők már voltak.” „Sánta Sebestény 2 fr. bírságot fizetet azért, hogy Varga Péter szöllejébe ment.” Az újabb, rendkívül fontos adat a város egyik statútuma alapján keletkezett tanácsi döntés: „A bordézsámát igazán be nem adó 8 f. 20 d. bírságot” fizet. A súlyos büntetés bizonyítja, hogy a magisztrátus egyik fontos beneficiumát és bevételét csorbította az egyik szőlőbirtokos. A következő évből, 1598-ból újabb adatokat mentett meg Hornyik. Az eredeti jegyzőkönyv 266. oldaláról az alábbiakat jegyezte ki: „A Szőlőkről említés van több helyen... a szőlőbeli pincze felől egyez 2 f-ban Fabian Deák Miklós Sz. Lászlónéval.” Ugyanebből az évből a 301. oldal adataiból rögzítette: „Szőlőpásztor.” A következő oldalon ugyancsak a szőlőkkel kapcsolatos bírói döntéseket talált, és a tervezett anyaggyűjtéséhez támpontként ezt is feljegyezte: „Szőlőbe lopni mentek négyen.” Újabb év – 1599 –, újabb, rendkívül fontos bejegyzés: „A Czeglédiek Kecskeméten vesznek borokat – 230 forint árút – a bortermesztés tehát jó lábon áll.”⁴ A szőlőművelésre utaló feljegyzések sorát a következő évekből származó adatokkal folytathatjuk. Az 1598–1602. évi főbírói számadáskönyv 31. lapjáról másolta ki: „Góbor János, Pál Jánossal és Hajdár tatárral Szolnokba küldetvén... 1 kosár szőlőt, 41 pint bort...” vitt magával. A következő oldalról: „Angyal Fábián és Hacoka Péter a »Tatár Császárhoz« küldetvén, visznek oda... 3 korsó égett bort, 2 kis átalag égett bort...” Néhány sorral odébb ezt találta: „A bíró a vezérhez küldetvén költségre magához vészen 3 f. 8 dénár szőlő-tized pénzt...” A következő oldalakról újabb adalékokat talált a szőlőtermesztéssel kapcsolatosan: „Király István Süveg Tamással és Hajdár tatárral Pestre küldetik sz. Demeter nap előtt... visznek oda... 20 pint [kb. 32 l] égett bort [pálinkát]...” „Sz. Demeter után harmadnapal... a szolnoki bég a városba jöven, csapatával elfogyasztott 97 pint [kb. 155 l] bort, ... 2 pint égett bort.” Alig néhány nappal későbből való: „Farkas Lőrinc és Varga Bakos János Szolnokba a béghez küldetvén, visznek... 1 kosár almát, 12 ½ pint bort.” Az ezt követő évek már a XVII. századhoz tartoznak ugyan, de kétségtelenül a korábbi esztendők viszonyaira is következtethetünk belőlük. Ezek az oldalakon egymást érik a hasonló részletek. Ezek közül is célszerű még néhányat kiemelni, mivel félre nem érthető bizonyítékok. „1601. Laus Deo sit. Szent Mihály másnapján új szőrént az tatár Murzának halilnak mit attunk Péntökön... Vittenek ki egy átalagbeli az mi kicsin Dézmabor volt.” Ugyancsak 1601-ben hozott tanácsi döntésből emelte ki a következő sort: „1 szőlőműves ember napi bére 10 pénz.” Ugyanebből az évből való a következő kijegyzése: „Az Kalmár Márton Szőlőie felere [félére] az meölliet az Predicatorok bírtanak mith keöltötteönk varasul. Vargha János bíró

4 IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1996. 31–51., A mennyiséget érzékelteti, hogy az ár 2300 munkanap bérével egyenlő.

Vram az Pestul haza iőt 10 forint liszt arabol keöltöt elseő nap rea kesz penszt 7 Embeörnek mecöttenek d. 70, attak 10 penszt egiknek egik[ne]k Tarhora 2 d. hagimat is d. 4, feölöstökömben...”⁵ Az idézett – távolról sem teljes – adatok a maguk sokrétűségével minden téren meggyőzőek.

Tekintettel arra, hogy a kiemelt részek csak egy későbbi adatgyűjtés segítségével célzó rögtönzött feljegyzésekből maradtak, csak egyféle emlékeztető, így szűk a terjedelmük. Éppen ezért sajátos a forrásértékük. Ezeket nemcsak idézni érdemes, hanem célszerű a bennük rejlő tartalmat kellő körültekintéssel kibontani, hogy témánkkal kapcsolatosan érdemben kamatoztathassuk azokat. Már az a tény, hogy a jegyzőkönyvek legelső éveinek anyagából ilyen jelentős számban maradtak fenn a szőlőtermesztéssel és borgazdálkodással foglalkozó, szakszerűen fogalmazott statútumokra utaló adatok, a kor hivatali formuláit pontosan követő bírói döntések, ítéletek, ezek kétségtelenné teszik, hogy a városi magisztrátus már több évtizedes gyakorlatának viszonylag kései, itt már írásban rögzített dokumentumainak töredékei állnak rendelkezésünkre. E néhány oldalnyi jegyzet nemcsak azt teszi egyértelművé, hogy Kecskeméten – és a Homokhátság északi részén – a hódoltság első szakaszában már több évtizeden át volt szőlőtermesztés, hanem azt is, hogy már egyértelműen fejlett volt a borgazdálkodás és a borforgalmazás.

Az egyik első megfigyelésünk tehát ez lehet: a „szőlőbeli pincze felől” történő egyezség kétségtelenné teszi, hogy a szőlőket magántulajdonként kezelték, adhatták, vehették. A másik megfigyelésünk pedig az, hogy – miként Szegeden is – ebben a mezővárosban sem egy hegyközség szervezte a szőlőtermesztést és az ezzel kapcsolatos munkákat. Kecskemét közössége kezdettől fogva magának tartotta fenn az ezzel kapcsolatos jogokat. Érthetően a magisztrátus sokoldalú kiadásainak fedezése érdekében régtől fogva következetesen élt a megszerzett földesúri monopóliumok gyakorlásával. Ezek között a bormérés monopóliuma, a városi kocsmá tartása, ennek bevételei évszázadokon át komoly segítséget jelentett a folyó kiadások fedezéséhez. Az a tény, hogy viszonylag sok bírói döntés maradt ránk a zugmérésekkel, a kurtakocsmákkal kapcsolatosan, azt jelzi, hogy az év nagyobb részében már ekkor sem engedélyezték a termelők számára a bor kimérését. Másrészt azt látjuk, hogy következetesen büntették e monopólium megsértőit. Ezek az adatok azt is érzékeltetik, hogy igen jelentős számban lehettek azok, akik a háztartás szükségletein felül szűrtek be bort, és annak értékesítése a család jövedelmének érdemi részét alkotta. Annak az eseménynek a rögzítése pedig, hogy Kecskemét Ceglédnek adott el bort, ugyancsak többirányú tájékoztatást nyújt. Egyrészt kétségtelen, hogy a századfordulón már olyan méretű volt itt a szőlő- és bortermés, hogy más mezővárosok kisegítésére is nyílt lehetőség. Másrészt a jegyzőkönyvbe tett bejegyzés kétségtelenné teszi azt is, hogy más települések számára történő értékesítés esetén is gyakorolta a magisztrátus az előjogát. Az is egyértelmű, hogy igen jelentős mennyiségű volt az eladott áru.

5 Istennek legyen dicsőség. – 1582-ben végrehajtott naptárreform szerint. — HORNYIK János: 1861. II. 49–50., ill. 70. és 76. — IV. XV. 9. HORNYIK János Kecskemétre vonatkozó jegyzetei. Az 1599–1601. évi főbírói számadás 216. lapjáról másolta ki. — IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1996. 25.

Az idézett feljegyzések alapján egyértelmű, hogy egy napi napszámber 10 dénár volt. Tehát a 230 forint 2300 napszámberrel volt egyenlő. Mellékesen azt is érdemes kiemelni, hogy ennek a tetemes mennyiségű bornak a tárolása-elszállítása nem jelenthetett érdemi gondot, volt hozzá vagy az eladónak, vagy a vásárlónak megfelelő edénye, eszköze. Az éves termés jelentős méretére utal a borseprőből készített „égetett bor”, azaz seprőpálinka mennyisége is. A – mellesleg mohamedán – „Tatár Császárnak” szállított két kis átalag, a két kis hordó minden bizonyosan hektónyi, vagy még annál is több tömény szeszt jelentett. Ehhez viszont a nyersanyagot a bordézsmá és a kocsmá forgalma szolgáltatta, és távolról sem biztos, hogy a város a teljes készletét egy tételben elajándékozta volna.

Kétségtelen viszont, hogy ezek a vázlatos feljegyzések a borkészítés kultúrájára csak közvetett módon utalnak. A rettegett tatár főtisztnek érthetően nem ajándékozhattak lőrét. Ha már szőlőben is építettek pincét, érthetően a jobb módú gazdák, főként pedig a városi kocsmá készleteit biztosan pincében tárolta. A különféle bírói döntések azt is tanúsítják, hogy a magisztrátus nemcsak a monopóliumát gyakorolta, hanem kellő védelmet is nyújtott a szőlősgazdáknak. A szőlőpásztor bérért a tanács fedezte. A termés védelme érdekében a szőlőkbe történő illetéktelen behatolókat igen szigorúan büntették. Ezekben a néhány szavas emlékeztetőben kevés utalást találunk a szőlőültetvény szakszerű gondozására, művelésére. A református prédikátornak biztosított szőlő metszését gyakorlott munkások végezték szakszerűen. A különféle szerszámok, edények tárolására, őrzésére már kunyhók álltak rendelkezésre. Tehát az itt idézett néhány tucat nagyon esetleges vázlat és annak rövid elemzése is meggyőzhet bennünket arról, hogy már a hódoltság első szakaszában is a Homokhátságon igen jelentős méretű és figyelemre méltó szőlőtermesztés és borkultúra volt. Aligha kétséges, hogy ennek kialakulásához több évtized kellett. Nem alaptalan tehát annak feltételezése, hogy ennek gyökerei a középkorba nyúlnak. Feltétlenül célszerű utalni arra is, hogy a környező falvak és kisebb mezővárosok írott emlékei teljesen elpusztultak, így ezek esetleges szőlőtermesztése létezhetett, de nem maradt ránk emlék.

A hódoltság második szakaszából, szerencsénkre, már lényegesen több írott emlékek maradtak ránk. Ezek többsége hivatalnokok nyilvántartásai. A bővebb anyag ellenére hely hiányában később mégis általában csak egy-egy adatot emelünk ki. Ezek felhasználásával a szőlőtermesztésről még így is a korábbinál sokkal árnyaltabb kép rajzolódik ki előttünk.

Bár Kecskeméten már a legelső feljegyzések is azt bizonyítják, hogy a szőlőültetvényeket kezdettől fogva magántulajdonként kezelték, a másik két mezővárosban e téren számottevő eltérés tapasztalható. Kőrösön város adománya szőlők is fellelhetők, azonban ezek valamivel szabadabb birtokúak, mint a hasonló jellegű mezei kertek. Novák László gyűjtése alapján azt is állíthatjuk, hogy „A tanács időről időre újraosztotta a különböző művelésági hasznosítású földeket...”⁶ Kecskeméten a birtokjog a különféle bírói végzések alapján egyértelmű. A tanács pl. 1658. január 8-án határozatba foglalta, „Hogy Herczeg Péterné árváitól az

6 NOVÁK László Ferenc: 2012–2013. 47., MAJLÁT Jolán: 1943. 64 és 81–86.

atyjok jószágát és szőlőt senki atyafiak közül el ne vehesse...”, Ekkor szőlőültetvényhez két módon juthatott valaki. Az egyik lehetőség a vásárlás. „Szakál Péter Varga Mihály ültetésbeli szőlőjét megvette egy borjas tehénnel és két talléron...” A másik lehetőség a megfelelő területnek a tanácstól való kérése és beültetése. „Az kik régi pusztult szőlőjükből szántóföldet csinálnak, azokat más emberek szőlő földnek megkértenek az becsületes tanácstúl.” A kapott homokon kellő szorgalommal egy szegényebb ember is célt érhetett. „Tudgya-e nyilvánosságosan az tanú, néhai idősbik Daróczi István házastársával edgyütt építette é azon szőlőt ... vagy pedig még rideg korában építette?” A szőlőbirtok értékét érzékelteti, hogy a gazdák a későbbi jogi viták elkerülése végett még a szomszédos településeken vásárolt szőlő birtokjogát is célszerűnek látták saját tanácsuknál is bejegyeztetni. „Die 14. mensis Februarii 1678. Rada András Kőrösön levő szőlejét, mely a Czepléd felől a Bokrosban vagyon, Sánta Pál István szomszédóságában, adta el Fekete Jánosnak bizonyos számú pénzen, úgy mint tall. 5.”⁷

Miként erre már utaltunk, a mezővárosi autonómia egyik sarkalatos pontja az volt, hogy a közösség birtokolta a földesúri beneficiumokat. Ezeket már a korábbi századokban sorra megszerezte mindhárom város, és a tanácsaik a kialakított summa, valamint a hozzá kapcsolódó ajándékok rendszeres kifizetése ellenében a népgyűléssel és az esküdtekkel egyetértően gyakorolták, ezek felől dönthettek. Ezek közül az egyik legfontosabb a jószágok és a termények tizedének a szedése: „Anno 1669. die 15 Septembris. Az böcsületes tanács közönségesen azt rendelte, hogy mindenféle ételből, borból, búzából, juhból, akár pénzen vötte, akár maga építette az szőlőjét, mindenkiből beadja az dézsmáját, mind első terméséből s mind pénzen vött szőlőjéből...” Lényegében hasonló az 1694-ben született döntés: „Borodbúl, bárányodbúl és gabonábúl az dézsmát igazán kiadod... Isten téged úgy segítjen.”⁸

Láttuk, hogy a mezővárosi tanácsok fontos bevételi forrása a bor értékesítésével kapcsolatos monopóliuma volt. Mivel a másik két mezőváros monográfiái és gazdaságtörténeti feldolgozásai nem térnek ki erre, célszerű egy kecskeméti statútum teljes szövegét idézni. Ezt 1661. szeptember 10-én hozta meg a tanács, és döntésének okát is megjelöli: „Senki az városbeliek közül (az kik szőlős emberek) szőlőjüket megszödvén, annak mustját vagy borát az maga házánál el ne árulja, hanem köbölszámra az város pincéjére város szükségére köbölszámra beadja azon áron, az mint a szomszéd városokon és Czepléden ára szakad, pintszámra is úgy árultassék, valamint azok árultatják, holott minden dologban egyetértvén, egyenlő értelemből függ az három város, ez dologban is egyetértőknek kell lenni kiknek-kiknek az bor köblinek beadásán és pintinek kiárultatásán. Valaki ezen kívül fog cselekedni, az 12 forint büntetéseket el nem kerülilik. De az magán való korcsmálkodás házanként senkinek meg nem engedtetik jelen való sok nyomorúságos

7 IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1996. 58., 100–110. és passim., IV. 1508. c/ Adórajstromok 1669. 4., IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1996. 190., IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1996. 151., IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1996. 206. A tanúvallomásra 1707-ben került sor, de a szőlő telepítését sok évtizeddel korábban végezték. IV. 1510. i/ Főbírói számadások 1676. 120.

8 IV. 1508. c/ 1669. 4. Nem árt utalni arra, hogy ez az év még, a következő évtizedekhez képest, teljesen békésnek mondható. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1991. 40., IV. 1508. c/ 1694.

nyavalyáink, fizetésink és kárvallásainkra nézve, kiki azért e végzéshez és rendelkezéshez szablya magát, ha az kemény büntetést el akarja kerülni."

A szigorú tilalom ellenére a magas kocsmai borárok mindhárom városban sokakat késztettek annak megkerülésére, kurtakocsmá tartására. Bár a kiszabott bírság mindenütt csaknem elrettentő volt, évről évre tucatjával kellett felelőségre vonni a gazdákat. „Nem csak az elmúlt esztendőben az három városnak bé vett szokása volt az, hogy a város tilalma ellen valaki kurta korcsmát árult, megbüntetődött... a mellett vagy a város szükségére foglaltatott a bor, vagy [a hordóknak] feneke ki szagdaltatott...[volt aki] csak az elfolyó esztendőben is háromszor büntettetett...” Nemcsak a háznál történő folyamatos kimérést büntette a tanács, hanem a nagyobb tételben történő adásvételt is ellenőrizte, illetve ennek jogát is magának tartotta fenn. „Egy bolyári emberen vettünk 23 garast, aki hír nélkül bort vett. Palocz András is, hogy eladta borát hír nélkül, vettünk rajta tall. 5.”⁹

A tanyarendszer a XIX. századra lett meghatározó a Homokhátságon. Ennek kezdetei azonban már a hódoltság korában megjelentek. Mivel Ceglédről és Kőrösről ilyen jellegű adatunk alig maradt ránk, a folyamat kezdeteinek megismeréséhez ezúttal is a kecskeméti feljegyzéseket kell idéznünk. A szántóföldeken a nyári munkákhoz és a „telelőkön” dolgozók számára szükséges hajlékok, a szőlőkben pedig a szerszámok és az élelem tárolására készített kunyhók lettek már a XVI. században a tanyák csirái. A rájuk utaló rendeletek már egy hosszú fejlődés eredményét, széles körű gyakorlatot idéznek fel. A tanács, és ebben az őt támogató Koháry István földesúr, hosszú időn át tiltotta, hogy a gazdák a városból kiköltözzenek: „Parancsolom negyven tallér bírságh alatt [négy-öt ökör ára] senki az városrul az kertekre ne mennyen házakat csinálni és lakni...” Az 1708-ban tett újabb intézkedést azért érdemes idézni, mivel egyértelművé teszi a tilalmak okát: „...akik tovább is álnokul magukat és jószágukat a szőlőkben lappangtatják és a közönséges szükségre, (szóval a köz részére) tövishordástól” és más szolgáltatás alól magukat kivonják, katonai erővel kényszerítik a városba visszajönni. Azt viszont nem tiltotta a tanács, hogy a mezőgazdasági munkák idején azok a szegényebb gazdák, akiknek nem volt igavonó jószáguk, és fuvarozásra nem voltak kötelezve, kint lakjanak. Láttuk, hogy egy szőlőben lévő kunyhó, illetve az alatta levő pince adásvételéről már 1598-ból van adatunk. Tóth János száz évvel később (1698) készített végrendeletében pedig ezt olvashatjuk: „szőlőből hagyom a házzal való nagyobb pásztát [feleségemnek].” Itt tehát már nem is kunyhóról, hanem egy komolyabb – kéménnyel ellátott – építményről testált a gazda. Mivel a kunyhó a szőlőingatlan szerves része volt, a végrendeletekben gyakran viszonyítási pontként is említik: „Az szőlőből pedig Örsébet lányomnak az kunyhón innen lévő két pásztát [hagyom].” Hasonló céllal érthetően Nagykőrös szőlőiben is épí-

9 IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1996. 80., IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1996. 35., 41., 50., 76., 77., 130., 131., 150., 169., ill. uó: 2008. 80., IV. 1510. i/ 1683. 51., IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor. 1996. 132.

tettek kunyhókat,¹⁰ és aligha kétséges, hogy Cegléden is ilyen létesítményekkel könnyítették munkájukat a gazdák.

A szőlőhegyeken a munka a XVII. században is már kora tavasszal elkezdődött. A fagyveszély miatt ősszel ekkor is befedték a tőküket. A tavasszal szükséges *nyitás* kifejezés a XVII. századi iratokban nem tűnik ugyan fel, de az egyik korábbi idézet kétségtelenné teszi, hogy a kapálás fogalomköre erre is kiterjedt: hisz ennek folytán alakult ki a két szőlősor közötti kiemelkedő talajrész, a szőlő *hátja*. Tekintettel arra, hogy az egyik legnehezebb és egyik legfontosabb tavaszi munka volt, aligha kétséges, hogy a kapálásra vonatkozó utalások, munkabérek erre a munkafázisra is érvényesek. A szőlővel kapcsolatos tavaszi munkák a XVI. században is a szakszerű *metszéssel* folytatódtak. Erre korábban már két adatot is idéztünk. Az a tény, hogy mindkét esetben a napszámberre, illetve a napszámosságok ellátására történik utalás, kétségtelenné teszik, hogy a mezővárosban a gazdák igen jelentős számban birtokoltak olyan méretű szőlőket, amelyeket maguk vagy felnőtt családtagjaik segítségével nem tudták megművelni, hanem több irányú elfoglaltságuk miatt idegen, de komoly szakmai ismeretekkel rendelkező munkaerőt kellett igénybe venniük. A metszést a XIX. század elejéig kacorral végezték.¹¹ Ezekből a feljegyzésekből nem tűnik ugyan ki, de valószínűleg az esetek nagy részében az ún. kopasz fejmetszést végezheték a város körüli szőlők jelentős részében, mivel a kadarka ezen a vidéken már ismert volt.

Mivel a tanács a különféle munkák végzésének díjazását és a foglalkoztatás körülményeit rendszeresen szabályozta, nyilvánvaló, hogy tömegesen vettek igénybe idegen munkaerőt. Azt a munkást, illetve gazdát, aki ettől eltért, szigorúan büntették. A gazdák és a napszámosságok közötti béralkukat a tanács igyekezett a hagyományoknak és a tényleges igényeknek megfelelő keretek között tartani. A háborús állapotok viszont naponként teremtették meg a rendkívüli veszélyeket, a szokatlan állapotokat, a mezőgazdasági munkákon belül időnként jelentkező munkaerőhiányt. Sajnos csak 1713-ból ismerünk egy rendeletet, amely Kecskeméten a szőlőkapások bérét szabályozta. Ez 6 polturában szabta meg a napszámberét. Ha áthágták a tanács által megszabott limitet, a büntetés mindkét felet elérhette. „Korbata István kapása a gazdáját elhagyta, fizetett silling 1.” „Miklós Kovács kapása panaszpénzt fizetett silling 1.” A gazdák büntetésére is van több példa. „Dékány Jánosné, hogy a város rendelése ellen az munkásoknak többet fizetett, azért büntettetett silling 5.” Az 1695. június 10-én meghozott bírói döntések egyértelművé teszik, hogy ezúttal a nyári szőlőkapálásokról volt szó.¹²

A kapálás mellett a szőlőben végzett nyári munkák között az egyik legfontosabb a kötözés volt. Miként már utaltunk rá, itt is elterjedt a kadarka, és ennek elég erős volt a vesszője ahhoz, hogy összekötve termését meg tudja tartani. Az viszont kétségtelen, hogy ezen a vidéken több fajta szőlő termesztése folyt, és a

10 IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1991. 23–24., IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 2002/b 44., IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 2002/b 94., NOVÁK László Ferenc: 2012–2013. 51.

11 SZABÓ Kálmán: 1934. 34–35., ÉGETŐ Melinda: 1993. 96.

12 SZABÓ Kálmán: 1934. 37., IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1985/a 90–93., IV. 1510. a/ 1695. 50–59., IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1985/a 95–96.

szőlők karózása sem lehetett ritka: „Sáfár Péter szőlőkarót vágott az Talfájából, [büntetésül] fizetett garas 5.” Ennek az ideje egybeesett több más fontos mezőgazdasági munkával, így a munkaerő iránti fokozott kereslet érthetővé teszi, hogy a tanács rendszeresen szabályozta a vele kapcsolatos napszámberéket. A kötözők bére 1695-ben 4 poltura volt, miként 1713-ban is.

A szőlő megművelésének távolról sem a legegyszerűbb és legkönnyebb, de feltétlenül a legkedveltebb része a szüret volt, főként, ha gazdag termés ígérkezett. Ennek idejét évszázadokon át a magisztrátus állapította meg. Ezt elsődlegesen a vagyonbiztonság tette kötelezővé. Érthetően az időjárástól függően a szüret ideje évenként változott. Erre utaló adatok Kecskeméten bőven találhatóak. Az első említés 1697-ből maradt ránk, amikor Szent Mihály napján kezdték a szedést. Néhány évvel később 1701-ben október 3-án kezdték a szüretet.¹³

A borkészítés érthetően a szőlőfürtök feldolgozásával kezdődött. Ezek összezúzása hosszú időn át az ősi taposó eljárással történhetett. A préselésre a legkorábbi adat Kőrösön maradt fenn. Egy hagyatéki ügyben 1692-ben történik említés „suturól”. Kecskeméten 1709-ből két adat is igazolja, hogy már itt is széles körben használtak szőlőpréseket, sutúkat. Antal János testamentumában kertjét, szőlőjét, házát és sutúját hagyta unokáira. Mivel ő a város szegényebb gazdáinak közé tartozott, feltételezhetjük, hogy a nálánál sokkal jobb módú gazdák tucattjai birtokoltak, használtak sutúkat már sokkal korábbi évtizedekben is. Bár a must és a bor kezelésére vonatkozó adatok érthetően nem kerültek be a hatóságnak a különféle munkát szabályozó statútumaiba, ennek ellenére a bor tárolására szolgáló hordókra 1662-től igen sok adatot találunk. A fa, karikafa, átalag és a hordó lényegében azonos értelemben fordul elő. Az ehhez szükséges faanyag egy részét távoli vidékről szállították a helyi bodnärmestereknek. „Abroncsnak való fáért a város közönséges szükségletére több ökrös szekereket küldenek a Mátra felé...”

A korabeli borkultúra bemutatása során a hordók tisztán tartásának módjára és a bor tényleges kezelésére a három városból a XVII. századból összefüggő adatsorunk nincs. Csak néhány esetből következtethetünk arra, hogy a hordókat a vízzel való tisztításon kívül fertőtlenítették is. A hordók rossz kezelése, túlzott kénezése miatt az áru komolyan károsodhatott. „1688. május 3. Ánslogos bort vévén, vesztettünk rajta flo. 50. Csak a németek számára prédára ment.”¹⁴ Arra viszont több adatunk is van, hogy néhány esetben nem elég körültekintően jártak el a gazdák, sőt a város csaplárai sem, és a „büdös bort” égett bor készítésére használták fel. Valószínűleg inkább a vagyonbiztonságot mint a bor minőségének védelmét szolgálta a hordók lepecsételése. A főbírói számadáskönyvben 1696 nyarán jegyezték be: „Borok pecsételésére egy rúd spanyol viaszot vöttem gr. 2, den. 8.”¹⁵

13 SZABÓ Kálmán: 1934. 37., ill. 44–49.

14 NOVÁK László Ferenc: 2012–2013. 52., IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 2002/b 54–55., IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1996. 207., IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 2002/b 77., IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1996. 206., IV. 1510. i/ 1687. 20–41.

15 „Az kőrösi бүdös borokat megégettetvén és kiárlutván, adott az vásárbíró uram kezemhez f. 20, d. 20.” IV. 1510. i/ 1672. 13., IV. 1510. i/ 1696. 21–36.

A kiforrt bort a falvakban és a mezővárosokban a szegényebb gazdák kamráikban tárolták, ahol télen a fagy, nyáron a meleg károsította az értékes árut. A Balla-kronika szerint Nagykőrösön 1560-ban már volt pince. Kecskeméten egy 1598-ból való feljegyzés „szőlőbeli pincze felől” történő adásvételt rögzít. Az 1662. évi adórajstrom szerint a jómódú gazdának számító Szűcs István, majd a következő években egyre több gazda éves adójába számították be pincéjük bérleti díját. A városi kiadások sora igazolja, hogy a magisztrátus magángazdáktól, majd a század végén a református egyháztól jelentős méretű pincéket bérelt mind borai, mind pedig nyersbőrök és sajtok tárolására.¹⁶ Az igényesebb bor iránti kereslet a tárolás terén fokozott fejlődést eredményezett.

A hódoltság első szakaszából nagyjából csak a szőlőtermesztés tényére utaló adatokat tudunk idézni. Még a XVII. századból is a termelők számára utaló adatokat Kecskeméten kívül csak Nagykőrösön találunk. A szakirodalomban állandósult az a kiindulópont, hogy Kecskeméten a nagyállattartás volt a gazdálkodáson belül a meghatározó, a növénytermesztés pedig marginális maradt. Ezzel szemben szomszédja már ezekben az évszázadokban is jóval szélesebb körben űzte a növénytermesztést, benne pedig kiemelt módon a szőlőtermesztést. A két település szőlőtermesztésének – részben egymáshoz viszonyított arányának – részletesebb ismertetése így több szempontból is indokolt. Mivel kevés forrás áll rendelkezésünkre, a hódoltság korával foglalkozó kutatót megkísérti, hogy egy-egy adatból vonjon le hosszabb időszakra következtetést. Bár az adókönyvek, nyilvántartások rendelkezésre álltak, belőlük azonban csak igen sok munkával gyűjthetők ki olyan adatsorok, amelyek gazdasági-társadalmi folyamatok bemutatására alkalmasak.

Kellően hangsúlyoznunk kell, hogy a szőlőtermesztés nem csak egy újfajta áru létrehozása szempontjából lett egyre fontosabb az egyes településeken. Gazdasági súlya azért vált alig túlbecsülhetővé, mivel társadalmi beágyazódása és a családi gazdaságokon belül értéktermelő képessége folyamatosan nőtt. Sajnos az eddig megjelent feldolgozások vagy nem vizsgálták ennek arányát, vagy csak egy-egy adatra alapozva tettek vele kapcsolatosan hosszabb távra szóló megállapításokat. Folyamatok érzékeltetésére pedig nem található kísérlet. Azonban még egy-egy ilyen következtetés is tanulságos lehet számunkra: „... a kis és közepes vagyonúak egy része nem a tőkeigényes és komoly kockázattal járó, távolabbi piacokra irányuló marha-, illetve élőállat-kereskedelemben látta boldogulásának forrását, hanem helyben és a környező települések piacán is jól értékesíthető bor termelésében. Ez utóbbi feltételezés részben magyarázná azt a nagyfokú eltérést, ami Kecskemét és Nagykőrös 1682. évi vad-, ill. marhaszámai között található...”¹⁷

A vadszám néven emlegetett adóalap adóztatásakor lényegében az élőállatokat vették számba az egyes gazdáknál. Így az adó összegének változása jól érzékelteti, milyen súlya volt az egyes években, évtizedekben a magisztrátus

¹⁶ IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1996. 50., IV. 1508. c/ 1662. 1664 és 1665 passim., IV. 1510. i/ 1682. 39–46., IV. 1510. i/ 1683. 3–6., IV. 1510. a/ 1685. 66., IV. 1510. i/ 1690. 51–54.

¹⁷ BUZA János: 1984. 58.

gazdálkodásában, illetve azt is, milyen tendenciák rajzolódtak ki az adóalapok és bevételek terén.

A VADSZÁM ALAKULÁSA KŐRÖSÖN ÉS KECSKEMÉTEN
(Az összegek dénárban és számítási forintban.)

Év	Kőrös					Kecskemét				
	Ösz- szes adó	Vadszám				Ösz- szes adó	Vadszám			
		össze- sen	utáni adó				össze- sen	utáni adó		
			kulcs	összeg	%			kulcs	összeg	%
1640	2.883	10.600	10	1.060	36,7		10.601	8	848	
1663	2.695	4.473	12	549	20,4	8.525	19.739	10	1.973	17,7
1671	6.368	5.002	15	750	11,8					
1672						13.408	22.046	10	2.204	16,4
1682	6.190	6.163	15	924	14,9	12.181	24.067	10	2.246	20,1
1687	4.279	1.100	15	165	3,9					
1688						10.477	14.455	15	2.168	20,1

A kiemelt néhány esztendő adatai érzékeltetik, hogy a két város vadszáma közötti arány távolról sem volt állandó, hisz a dokumentálható, nem egészen fél évszázad alatt mind méretét, mind pedig a tendenciáját tekintve ingadozott, és később erősen megváltozott. Arra pedig mindenképpen érdemes figyelni, hogy 1640-ben, ahonnan már mindkét településről maradtak megbízható adatok, a vadszám a két városban pontosan megegyezett. Azonban nem árt utalni arra, hogy Kőrösön 1637-ben még 11 300 vadszám után adóztak a gazdák, és ettől kezdve – kisebb ingadozásoktól eltekintve – szembevetendő a folyamatos csökkenés. Ebből is adódott, hogy Kőrösön az éves adóban ennek %-os aránya erősen mérséklődött, míg Kecskeméten viszonylag kiegyenlített maradt, és a legtöbb évben jelentősebb volt. Az egy vadszámra kivetett adókulcs a települések kötelezettségének és adóalapjaik mértékének módosulása során változott. Kőrösön azonban csaknem mindig magasabb volt, mint Kecskeméten. Ez az egy összesítés is meggyőzően dokumentálja, hogy mennyire nem szabad egyetlen év adatából – hosszú távra – sem az egyes városok gazdálkodásának belső szerkezetére, sem pedig az egyes ágazatok egymáshoz viszonyított arányaira következtetni. Tehát e két szomszédos település gazdasági állapotának újabb adatsorokkal történő megvilágítása érzékelteti, hogy az egyes ágazatok belső arányának felvillantása távolról sem öncélú. A bevont adatsorok egyben fontos alapot képezhetnek szőlő- és bortermelésük társadalmi beágyazottságának érzékeltetéséhez.¹⁸ Bár a korábbi idézetek alapján kétségtelen, hogy mindkét mezővárosban széles körű volt a szőlőtermesztés, az egész közösséget átfogó összeírások Nagykovácsoson 1689-ből, Kecskeméten pedig csak 1707/8-ból maradtak. Ezek felhasználását, összevetését mégsem mellőzhetjük. A jobb tájékozódást segítheti, ha ezeket ismét párhuzamba állítjuk, és néhány eltérő vonást kiemelünk.

¹⁸ IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1985/b

A SZŐLŐTERMESZTŐK VAGYONI MEGOSZLÁSA NAGYKÖRÖSÖN (1689)
ÉS KECSKEMÉTEN (1708)

Vagyoni réteg		Törpe- gazda	Kis- birtokos	Közép- birtokos	Gazdag	Összesen
Kőrös	Adózók	298	153	92	43	586
	Mustot adók	190	106	70	29	395
Kecs- kemét	Adózók	293	187	106	31	617
	Szőlőt termesztek	225	170	104	30	529

A táblázat alapjául szolgáló jegyzékek keletkezése között ugyan közel két évtized van, de az összehasonlítás mégsem alaptalan. Ezt az időt ugyanis csaknem egyfolytában háborúk töltötték ki, melyek mindkét települést folyamatosan és erősen *sújtották*, bár kétségtelen, hogy Kecskeméten az újabb két évtized további súlyos veszteségeket eredményezett. A korabeli fejlődés ütemét tekintve, érdemi eltérés azonban aligha jöhetett létre. Figyelemre méltó vonás *már az is*, hogy a termőföldek után adózó gazdák száma közel hasonló. A vagyontalan háztartások között az erőteljes migráció miatt jelentkezett nagyobb *különbség*, de ez a szőlőtermesztés elterjedtségét érdemben nem tudta befolyásolni. A táblázat adatai számottevő eltérést mutatnak. Elemzésük során tekintettel kell lennünk arra, hogy Kecskeméten néhány hónappal a jegyzék elkészítése előtt a ráclók rendkívül súlyos pusztításokat végeztek emberekben és értékekben, melyek elsődlegesen a vagyonosabbak adóalapjait – és ezáltal azok számát – apasztották. A gazdag családok aránya ezért lett alacsonyabb, mint Kőrösön volt a felhasznált *összeírásban*. Figyelemre méltó az is, hogy a *törpegazdák* száma, aránya viszont valamivel kisebb, mint ott. Mivel a ráclások elsődlegesen a jószágállományt és az *ingó vagyont érintették*, a szőlőt birtokló háztartások számát gyakorlatilag nem torzították. Ezt azért is ki kell emelnünk, mivel a régebbi és a legfrissebb megállapításokkal történő összevetés annál meggyőzőbb lehet.

A táblázat egyik tanúsága kétségtelenül az, hogy míg a négy vagyoni csoporton belül a gazdák száma Kecskeméten *összesen* csupán 31 fővel magasabb, a szőlőbirtokosok száma 134 fővel nagyobb, mint Kőrösön. Még ennek ismeretében is feltűnő az arányok *közötti különbség*. Míg ott a gazdáknak kétharmada (67,4%) birtokolt szőlőt, Kecskeméten azok jóval több mint négyötöde (85,7%) jutott ebből az ágazatból *jövedelemhez!* Tehát a növénytermesztésnek ebben az igen markáns ágában a századfordulón – amikor már statisztikai *módon feldolgozható adatok állnak* rendelkezésünkre – nem Kőrös volt előnyben, hanem Kecskemét. Ez az igen jelentős különbség félre nem érthető módon mutat rá arra, hogy korábban e tájegység gazdaságát elemzők minden bizonnyal csak kiragadott számok, adatok, nem pedig a lakosság egészére vonatkozó, megalapozott *összevetések, elemzések* alapján formálták meg állításaikat. A különféle nyilvántartások adatsorainak *összegzése* és felhasználása pedig feltétlenül megbízhatóbb, mint egy-egy adathól történő következtetés. Számunkra itt a legfontosabb tanulság mégis az, hogy a századfordulóra mindkét mezővárosban meglepően széles körben beágyazó-

dott a szőlőtermesztés! Nem árt utalni arra is, hogy *évtizedek óta* az állattartás Kecskeméten kétségtelenül lényegesen nagyobb volumenű volt mint Kőrösön. Ha ezek figyelembe vételével az egyes társadalmi csoportokon belül a szőlőtermesztés társadalmi beágyazottságát nézzük, az eltérések még feltűnőbbek. A szőlőt birtokló törpebirtokosok közötti arány 63,8%, illetve 76,8% Kecskemét javára. A kisbirtokosok esetében ez az eltérés még nagyobb: 69,2%, illetve 90,9 %. *A középbirtokosoknál*: 76,1%, illetve 98,1%, és – a zömmel nagyállattartó! – gazdagok esetében a legerőteljesebb: 67,4 %, illetve 96,8 %. Tehát a korábbi állításokkal szemben *mindegyik vagyoni csoporton* belül a különbségek számottevőek, vagy igen nagyok, de nem a kőrösiek, hanem a kecskemétiak javára. Ezek ismeretében még tanulságosabb lesz áttekinteni az állattartásra, illetve a növénytermesztésre utaló adatokat.

AZ ÁLLATTARTÁS ÉS A NÖVÉNYTERMESZTÉS MEGOSZLÁSA
A TERMŐFÖLDET MŰVELŐKÖN BELÜL KŐRÖSÖN AZ 1689. ÉS
KECSKEMÉTEN AZ 1708. ÉVI ÖSSZEÍRÁS ALAPJÁN

Társadalmi réteg	Törpebirtok		Kisbirtokos		Középbirt.		Gazdag		Összesen		
Település	Kő.	Kecs.	Kő.	Kecs.	Kő.	Kecs.	Kő.	Kecs.	Kő.	Kecs.	
Adózók száma	298	293	153	187	92	106	43	31	586	617	
Lovat	tartott	70		74		69		30		243	
Ökröt		79		166		105		31		381	
Igavonót		55		106		89		43		293	
Tehenet			93		132		86		28		339
Juhot			17	2	73	5	67	14	30	21	187
Búzát	termelt	56	47	83	165	71	105	32	31	242	348
Tavaszi búzát		15		47		56		27		144	
Árpát		17	37	58	158	66	103	29	31	170	329
Szőlőt		190	225	106	170	70	104	29	30	395	529

Tehát mindkét összeírás kétségtelenné teszi, hogy a hódoltság utolsó évtizedeiben és a századfordulón a települések gazdálkodásába a szőlőtermesztés szervezsen beépült, sőt igen fontossá vált. Az itt látható adatok alapján minden kétséget kizáróan megállapíthatjuk, hogy az 1600-as évek végére a szőlőtermesztés és borkészítés Nagykőrösön és Kecskeméten valóban tömeges volt. Aligha valószínű, hogy Cegléden ezektől számottevően eltérő állapotok jöttek volna létre, hisz ott a szőlőtermesztés nagyobb múltra tekintett vissza. Így joggal következtethetünk e táblázat adataiból a Homokhátság északi részén létrejött szőlő- és borkultúrára. Sőt ezen adatok alapján azt is megfogalmazhatjuk, hogy valószínűleg kevés olyan szőlőtermesztő vidék található a három részre szakadt ország területén, ahol ez a kultúra már a kora újkorra ilyen tömeges volt, és ilyen mélyen beágyazódott volna a társadalom egészébe. Az általánosítást joggal terjeszthetjük ki a tájegység még szélesebb területére. A táblázat adatai azt érzékeltetik, hogy a hetvenes és nyolcvanas években az állattartásban – Kőrösön és a falvakban pedig

már a korábbi évtizedekben is – megfigyelhető visszaesés, és a jelentős migráció során kialakult szabad munkaerő lekötésére ez a termelési ág kifejezetten alkalmas volt. Az összeírás adatai és az egyes vagyoni csoportokon belüli százalékos arányok azt is kétségtelenné teszik, hogy nemcsak Kőrösön – és minden bizonnyal az érintett térségen belül – a gazdálkodás egész struktúrája ezekben az évtizedekben számottevően módosult. Bár Kecskeméten a nagyállattartás és a juhászat továbbra is meghatározó maradt, sőt igazi virágkorát a következő század első felében és annak derekán élte, a mezőváros árutermelésében és pénzgazdálkodásának fejlődésében a szőlő- és borgazdálkodás már a XVI–XVII. században igen fontos szerepet kapott.

A Homokhátságon kialakult szőlőkultúrának – a termelők száma mellett – a másik meghatározó eleme a bortermelés mérete volt. Ennek feltárása során két tényezőt kell figyelembe vennünk. Egyik feladat a megművelt *szőlőültetvények területének* meghatározása. A másik – ebben a korban nem kapcsolódik hozzá olyan szorosan, mint ma – a tényleges *termés mennyisége*. A század derekáról a három várossal kapcsolatosan erre mindössze néhány *közvetett* adatunk volt: „...1653-ban a Nagymarosnál jóval népesebb Cegléd 200, Nagykőrös 325, Kecskemét pedig 260 forintért (valamint némi ajándékért) váltotta meg dézsmáit...” Újabb támpont az is, hogy „...Cegléd évi bortermelését 1673-ban 1000 akóra becsülték”.¹⁹ Ennél megbízhatóbb a Kőrösre vonatkozó adat, mivel egy összeírás alapján állíthatjuk, hogy 1689-ben 4394 köböl mustot szedtek be tizedként.

Mivel a kecskeméti nyilvántartások számottevő része ma is rendelkezésünkre áll, az itteni állapotokról pontosabb képet tudunk alkotni. Célszerű utalni arra, hogy ezekben az évtizedekben egy-egy telek nem mindig volt teljesen szőlővel betelepítve, a szőlők pontos területét ezért is nehéz meghatározni. „Mint hogy világosságra jött, hogy némely emberek szőlője között oly darab földeket tartanak, az kihez kaszáló füvek vannak. Azért úgy rendelik, és determináltak eő kegyelmek, hogy az szőlők között levő füvet le kaszáltassák, és az becsületes város számára horgyák...”²⁰ Szerencsénkre a város határában lévő *szőlőültetvények* tényleges méretére és az egyes gazdák *termőterületére* Kecskeméten 1715-ből maradt egy megbízható összeírás. Ennek alapján joggal következtethetünk az előző évszázad utolsó harmadának, illetve utolsó évtizedeinek állapotára. Az összeírásban a szőlő termőterületének mértékegységeként az ekkor szokásos módon a *kapást* használták. Pest megyében általában 200-250 négyszögöl területet minősítettek egykapásnak. Solton, Szegeden, de valószínűleg Kecskeméten is 100 út szőlőt tekintettek egykapásnak.²¹ Az összeírók 565 gazdánál vettek nyilvántartásba ültetvényt. A lajstrom alaposságára jellemző, hogy még az egykapás területet is figyelembe vették, és sorra rögzítették.

A szőlőkultúra és a bortermelés társadalmi beágyazottságának megítélése mellett rendkívül fontos lehet a szőlőbirtokok, a szőlőültetvények méretének a

19 SZAKÁLY Ferenc: 2001. 485., VASS Előd: 1982. 108.

20 IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: 1996. 157., 178., ill. 200. Kőrösön hasonló jelenségekre utal MAJLÁT Jolán: 1943. 86.

21 ÉGETŐ Melinda: 1993. 120–123.

megoszlása. Egykapás ültetvénye volt 97 adózónak. Ekkora terület jobb esetben megteremte a családi szükségletet. Az adatok ismeretében azt mondhatjuk, hogy a város bortermelésében meghatározó szerepe a 2-5 kapás szőlőterületet birtokló 405 termelőnek volt. Közülük már sokan számottevő mennyiséget tudtak értékesíteni. Lényegesen komolyabb területről 6-10 kapás nagyságúról szüretelt 50 gazda. Ennél nagyobb *ültetvényt* csak kevesen műveltek: 11-15 kapást 7, 16-20 kapást 3, 21-25 kapást 2 és ennél nagyobbat csak egy család birtokolt. Aligha kétséges, hogy a helyi bortermelés igazi haszonélvezője ez a 70-80 család volt, amelynek bevételét, vagyonát az egyes évek termése számottevően növelte. Tehát a városban legalább *ötödfélszáz háztartás számára jelentett a szőlőtermesztés rendszeres bevételt!* Az összesítés szerint a város határában, ebben az évben, 1846 kapás szőlőültetvényt vettek nyilvántartásba. A jobb tájékozódás végett jelezzük, hogy Szegeden ugyancsak 1715-ben 804,5, 1720-ban pedig 677,5 kapás szőlőt vettek nyilvántartásba, és ez 222 háztartásfő tulajdonát képezte. Hódmezővásárhelyen 1715-ben 169,5 kapás szőlőről készült kimutatás, amely 83 háztartásfő tulajdonában volt.²² E két városról idézett adatok, arányok ugyancsak elgondolkodtatóak. A kecskeméti összeírás alapján azt valószínűsíthetjük, hogy a szőlőbirtokosok nagy többsége egyholdnyi, vagy az alatti területet művelt meg. Két-három holdas szőlőbirtok pedig már csaknem kirívóan nagynak volt mondható ezekben az évtizedekben. Joggal tételezzük fel, hogy a szomszédos két város határában hasonló méretűek lehettek a szőlőbirtokok.

A *termés mennyiségét*, pontosabban annak minimumát Kecskeméten is csak néhány számadás *őrizte meg* a musttized rögzítése révén. Az alábbi táblázat nemcsak az utolsó negyedszázad termésének a méretére enged következtetni, hanem az is célja, hogy érzékeltesse, a szőlőtermesztés és az állattartás milyen százalékban járult hozzá a közösség változó terheinek a fedezéséhez. Ezek a számadások szerencsére pintben (1,6 liter) rögzítették a *dézsámát*, így a termés mennyiségére, valós méretére tárgyilagosan következtethetünk.

A SZŐLŐTERMELÉS ÉS AZ ÁLLATTARTÁS SZEREPE KECSKEMÉT ADÓZÁSÁBAN

Év		1674	1681	1683	1688	1693	1696
Az éves adó összege (Ft)		14.462	12.409	15.283	10.477	9.317	15.882
A bor- déz- s- ma	mennyisége (pint)	9.258	16.980	19.253	19.608	25.147	28.225
	kár (pint)	502	1.092	2.556	2.447	1.550	1.924
	haszna (Ft)	1.769	2.294	3.452	1.580	4.027	5.316
	%-os aránya az éves adóban	12,4	18,5	22,5	15,1	43,2	33,5
Vad- szám	mennyisége	22.046	27.190	24.067	14.455	8.353	9.211
	utáni adó összege (Ft)	2.204	2.170	2.446	2.168	835	921
	az adójának %-os aránya	14,9	17,5	17,7	20,7	9,0	5,8

²² RÁKOS István: 1984. 250. KRUSZLICZ István: 1984. 390.

A természetben *évenként kisebb eltéréseket* az időjárás előidézhetett. Azt azonban a számsor kétségtelenné teszi, hogy folyamatos és jelentős bővülés ment végbe a század utolsó harmadában. Ennek alapján jogos a feltételezés, hogy a termőterület is *közel ilyen arányban* gyarapodott.

A bortized már az előző század végén is a város adókötelezettségének számottevő részét biztosította. A hódoltság utolsó évtizedeiben a háborúk és a polgárháborúk alatt a rablások, a különféle zsarolások és a rendkívül magas adók miatt töredékére csökkent jószágállomány mind kisebb adóalapot képezett. Ennek pótlása, kiegészítése mindenképpen szükségessé vált. A dézsmabor mellett csaknem hasonló emelkedést jelez a kivetett adók borral történő kiegyenlítése is, amely hasznosítását a magisztrátus számára az értékesítés monopóliuma továbbra is lehetővé tette.

A szőlőtermelés számottevő növekedése ellenére sem Kőrös, még kevésbé Kecskemét nem volt képes a XVII. század jelentős részében kocsmái forgalmát saját termése alapján biztosítani. Ennek alapvető oka elsődlegesen a hadak járása volt.

A teljesnek nem mondható kigyűjtés is rávilágít arra, hogy a mezőváros magisztrátusa a rá nehezedő kényszer hatására igen körültekintően járt el a város kocsmájának borral való ellátásában. A feljegyzések 21 olyan település nevét őrizték meg, ahonnan egy vagy több esetben a város magisztrátusa bort vásárolt. Ezeket két nagyobb csoportba oszthatjuk. A települések fele a Duna–Tisza közén található, ide számítva Pestet is. A másik fele ettől északabbra eső dombvidéken, illetve a Dunántúlon volt. A távolabbi települések a szállítási nehézségek, a fuvar költségei miatt érhetően kisebb arányt képviseltek a vásárlások során. Ezekből a hiánynak csak alig több mint harmadát szereztek be. Ráadásul az esetek többségében viszonylag kis tételek tűnnek fel a nyilvántartásokban. Ez alól igazi kivétel Baranya volt, ahonnan főként a hatvanas években szállítottak ide jelentős mennyiségű bort. A legnagyobb beszállítónak Szeged minősült. Ez esetben persze gondolnunk kell arra, hogy ez a tetemes mennyiségű borfelesleg nem Szeged határában termett, hanem jelentős részét Arad térségéből a Maroson könnyen szállították a már akkor is fontos kereskedelmi csomópontba. A másik meghatározó település a szomszédos Kőrös volt. Ez a kapcsolat egy olyan újabb szál, amely szorosan összekötötte a két cívisváros lakosságát. Veresegyházáról pedig csak egyetlen évben vásároltak árut, igaz, ekkor igen nagy mennyiségben. Kevésbé meghatározó, de mindenképpen jelentős volt néhány szűk esztendőben Cegléddel és Csongráddal az ilyen jellegű kapcsolat. Feltűnő, hogy Gyöngyös és környéke csak a század utolsó évtizedének első felében vált rendszeres és egyre fontosabb szállítótá. Több mint valószínű, hogy Kőrös és Cegléd gazdái voltak korábban a közvetítők. Azt pedig mindenképpen ki kell emelnünk, hogy a kilencvenes évek második felétől már nem találunk adatokat más településekről történő borvásárlásra! Tehát Kecskeméten a csaknem változatlan igényeket a helyi termésből fedezni tudták.

Zárásként két gondolatot célszerű rögzítenünk. Egyrészt: bővebb keretben tényszerűbben és lényegesen gazdagabb adatsorokkal lehet bemutatni e tájegység kora újkori szőlő- és borkultúráját. Másrészt: a rendelkezésünkre álló forrá-

sok alapján kétségtelen, hogy a homoki szőlőtermesztés legalább félezer esztendő múlta tekint vissza. Társadalmi beágyazottsága pedig a XVI. századtól igen jelentős. Tehát joggal fogalmazhatjuk meg, hogy a homoki szőlőtermesztés aligha a legfiatalabb hazánkban. Meggyőző választ a további kutatásoktól remélhetünk.

IRODALOM

- BUZA János 1984. *Török kori állattartásunk a „vadszám” és az adózás tükrében*. Századok, 118. évf. 1. sz. 3–63.
- ÉGETŐ Melinda 1991. *Az alföldi paraszti szőlőművelés és borkészítés*. Bp. 1993. *Az alföldi paraszti szőlőművelés és borkészítés története a középkortól a múlt század közepéig*. Bp. 2001. *Szőlőhegyi szabályzatok és hegyközségi törvények a 17–19. századból* (Szőlőhegyek történetének forrásai I.), Bp.
2002. *Hegytörvények forrásközlésének gyűjteménye (1470–1846)*, Bp.
2006. *Hegytörvények és szőlőtelepítő levelek Veszprém vármegyéből (1626–1828)*, Bp.
- ÉGETŐ Melinda — DOMINKOVITS Péter 2004. *Hegytörvények és szőlőtelepítő levelek Győr és Sopron vármegyéből (1551–1843)* (Szőlőhegyek történetének forrásai III.), Bp.
- IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor 1985/a. *Pénzértékek és pénzforgalom alakulása Kecskeméten 1662–1711*. In: Bács-Kiskun megye múltjából VII. 9–146. Kecskemét
- 1985/b *Nagykőrös népe és gazdálkodás az 1689-es összeírások alapján*. In: Bács-Kiskun megye múltjából VII. 435–494. Kecskemét
2002. *Kecskemét a kései feudalizmus korában 1686–1949*. In: BÁRTH János (szerk.): *Kecskemét története 1849-ig*. Kecskemét város monográfiája I. 229–731. Kecskemét
2008. *Írott emlékek Kecskemét XVII. századi nyilvántartásaiból. I–II*. Kecskemét
- KRUZSLICZ István 1984. *A mezőváros fejlődése a visszatelepülés után*. In: Szigeti János (szerk.): *Hódmezővásárhely története a polgári forradalomig*. I. 347–448.
- MAJLÁT Jolán 1943. *Egy alföldi cívisváros kialakulása. Nagykőrös gazdasága és társadalomtörténete a XVIII. század elejéig*. Budapest
- NOVÁK László Ferenc 2012–2013. *Szőlészet és borászat, borforgalom Nagykőrösön a 17–18. században*. Agrártörténeti Szemle, LIII–LIV. évf. 41–80.
- RÁKOS István 1985. *Gazdaság és társadalom*. In: FARKAS József (szerk.): *Szeged története* 2. 171–300. Szeged
- SZABÓ Kálmán 1934. *Kecskemét szőlő- és gyümölcsstermelésének múltja*. Kecskemét
- SZAKÁLY Ferenc 2001. *A hódolt megye története*. In: ZSOLDOS Attila (szerk.): *Pest megye Monográfiája I/2*. 329–544. Bp.
- VASS Előd 1982. *Cegléd az Árpád-korban*. In: IKVAI Nándor (szerk.): *Cegléd története Szentendre*.

Szilágyi Zsolt

Gondolatok az Alföld gazdaságáról és urbanizációjáról (17–19. század)¹

Más-kép(p)

Az utóbbi években a hazai történetírásban is egyre nagyobb figyelmet kap a történeti ökológiai megközelítés, például olyan témákban, mint a határhasználat vagy a településtörténet. Az ilyen jellegű kutatások nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy jobban megértsük, hogyan befolyásolta az ember a saját környezetét, s hogy ez a folyamatosan változó környezet milyen hatással volt a különböző gazdasági-társadalmi struktúrákra. Ebben a kontextusban központi jelentéssel bír Arnold Toynbee „challenge and response” (kihívás-válasz) koncepciója.²

Bácskai Vera ezredfordulón megjelent *Városok Magyarországon az iparosodás előtt* című kötete részben e szemléletmódban íródott.³ Bácskai többek között rámutatott arra, hogy a Kárpát-medencei urbanizáció egy olyan sajátos folyamat volt, amelyet bár összehasonlíthatunk más európai városodási folyamatokkal, és ezek alapján újabb és újabb jelentéssel ruházhatjuk fel utólagosan e múltbéli történéseket; mégis ahhoz, hogy az említett tájban zajló polgárosodás és urbanizáció esszenciáját megérthessük, elsősorban arra van szükség, hogy tájon belül (a belső differenciák összjátékában) értelmezzük ezeket a változásokat.⁴ Lehetséges mindez azért, mert kontextus nemcsak kívülről, hanem belülről is teremthető.⁵ Erre hívta fel a figyelmet korábban Theodore Hershberg, miszerint egy város megértéséhez lehet a város önmaga is kontextus (urban as process).⁶ Ennek analógiájára a tájak (régiónok) megértéséhez maguk a tájak is lehetnek (belső) kontextusok. Ebben az esetben a *táj mint folyamat* értelmeződik, midőn a szüntelen változás utólagos jelentésadása teremti meg a megértés kontextusát. Ehhez, kivált egy olyan környezetben, mint amilyen a Kárpát-medence *medencerésze*, értenünk

1 A tanulmány az MTA BTK Lendület Tíz Generáció Kutatócsoport keretében készült. A címben jelzett korszakhatárt írásomban flexibilisen kezelem.

2 Toynbee 1971, vö. 2006.

3 Bácskai 2002.

4 Uo. 64.

5 Pl. Benda 2008, Kövér 2011.

6 Hershberg 1978, vö. Gyáni 2012: 5–15.

kell, hogy a kapcsolat, mely a táj és az ember között fennállt,⁷ időben és térben (tudatokban is) milyen módon változott. Fontos megpróbálnunk megérteni, hogy ezek a változások milyen ütemben, dinamikában zajlottak, milyen összetett folyamatok voltak hatással egymásra.

Napjainkban már egyre több kutatás, köztük klímarekonstrukciós vizsgálat vagy terméskatasztrófa-modell bizonyítja, hogy összefüggés áll fenn az éghajlat, a gazdaság, a társadalom vagy a településállomány változása között. És alighanem épp az éghajlatváltozás lehet az egyik meghatározó kontextus, amelynek segítségével a múltbéli történések korábitól eltérő, más összefüggések mentén is összeilleszthetők, történelmiesíthetők.

Kárpát-medencei viszonylatban a 19–20. századfordulós gazdasági-társadalmi változások egyik legmeghatározóbb színtere az Alföld volt. Ez a táj különösen felértékelődött nemcsak a 19. századi nemzeti törekvések vonatkozásában (mint szimbólum),⁸ hanem azért is, mert olyan régió volt, ahol az agrárgazdaságban és -társadalomban gyökeres változások zajlottak. Az ipusztériális kor (1850) előtt az újkori Európában a legfontosabb élelmiszerforrás a gabona volt. A legtöbb ember számára a kalóriabevitel háromnegyedét a gabonaalapú táplálkozás adta, ezért a „jövedelmüknek” rendkívül nagy részét fordították gabonafélékre. Ebből adódóan a gabonaárak nagymértékben meghatározták a reálbérek alakulását, de hatással voltak az általános fogyasztási szokásokra is. Tulajdonképpen az európai gazdaság ebben az időben erősen *gabonaárfüggő* volt, ami a gabonakereskedelmet az egyik legjobban szervezett és ellenőrzött gazdasági tevékenységgé tette.⁹ A gabonakonjunktúrák és -dekonjunktúrák hatásai éppúgy érződtek (eltérő súllyal) az Alföldön, mint Európa más vidékein. Különösen jellemzővé vált ez a 18–19. század fordulójától, amikor a Kárpát-medencei gabonakereskedelem integrálódott a kontinentális gabonakereskedelembé.¹⁰ Később, a 19–20. század fordulóján ehhez társult a zöldség-gyümölcs konjunktúra kedvező hatása is az Alföldön, illetve a Kárpát-medencében.¹¹

Mivel az Alföldön a keresők fele-kétharmada még közvetlenül az első világháború előtt is az agrárszektorból került ki (innen az elnevezés: „agrárország”),¹² így a különféle változások koncentráltabb formában, kisebb léptékben,¹³ táji szinten vizsgálhatók. Ráadásul a vizsgálatot egészen más perspektívába helyezi a későbbi trianoni békeszerződés,¹⁴ amellyel kapcsolatban az utóbbi években bebizonyosodott, hogy inkább felgyorsította azokat a gazdasági-társadalmi transzformációkat, amelyek 1920 előtt kezdődtek: Trianon tehát nem kiváltója volt azok-

7 Vö. Mendöl 1932.

8 Révész 2004: 294–297. Gyáni 2010: 237–265.

9 Ljungqvist et al. 2021.

10 Dányi 2007.

11 Vö. Szabó K. 1983 [1934].

12 MSK Ús. 48. kötet, vö. Kövér 1982.

13 Lepetit 1995.

14 A trianoni békeszerződés történetéhez ld. Romsics 2007.

nak, hanem (komplex) katalizátora.¹⁵ Végül tény, hogy minden, Alföldön zajló változás élesebben artikulálódott 1920 után,¹⁶ mivel a trianoni Magyarország területének közel felét,¹⁷ lakosságának pedig több mint felét ez a táj adta.¹⁸

Gazdság az Alföldön

A „fenntartható gazdasági fejlődés” alföldi modellje a 17–18. században

Az előbbi címben jelzett modell felépítését, értelmezési kontextusát a klímátörténeti kutatások teszik lehetővé. Kern Zoltán¹⁹ és Rácz Lajos²⁰ egymástól eltérő módszereket alkalmazva rekonstruálták a Kárpát-medencei éghajlatváltozás múltbéli folyamatát – hol a természeti, hol az írott (kvantifikálható) források alapján. Az egybehangzó kutatási eredmények jól illeszkednek a hasonló, nemzetközi klímarekonstrukciókhoz.²¹ Az adatok alapján a 17. század, különösen annak utolsó harmada, a Kárpát-medencében is egy kifejezetten hűvös, csapadékos időszak volt. Ezzel szemben a 18. századot inkább a felmelegedés jellemezte. Ennek megfelelően a század második fele, az elsőhöz képest, egyértelműen szárazabbnak bizonyult.²²

Rácz Lajos kutatásai alapján ma már jól ismert, hogy a Kárpát-medencében a lehülési fázisok egybeestek a csapadékosabb periódusokkal, míg a felmelegedések jellemzően inkább szárazabb időszakok voltak. Legutóbb viszont már azt is hangsúlyozta, hogy a *Kárpát-medencében* nem a hőmérséklet-változás, hanem inkább a csapadékmennyiség, a csapadékeloszlás (volt) a meghatározó, kivált az agrárgazdaság vonatkozásában.²³ Az általa végzett csapadékrekonstrukció, amely a Pfister-féle módszer alapján készült, azt bizonyítja, hogy hozzávetőlegesen az 1650–1790 közti időszak általában csapadékosabb volt, mint az 1790–1860 közti periódus, miközben az 1680–90-es és az 1740–60-as évek kifejezetten száraznak bizonyultak. Az előbbi periodizáció természetesen regionális eltéréseket mutathat a Kárpát-medencében, azonban a vázolt klímarekonstrukció általánosan érvényes, megbízható képet nyújt a változó, egykori éghajlatról. E klímátörténeti kontextusban pedig a Kárpát-medencei, ez esetben az alföldi gazdasági modell is újból felépíthető még összetettebb formában, például az alábbiak szerint.

15 Szilágyi 2018a.

16 Weis 1931: 212–235.

17 Az Alföld lehatárolásához ld. Szilágyi 2014.

18 A trianoni Alföldön 1926-ban 818 település volt, amelyek összterülete 7,8 millió kat. hold (45 ezer km²), lakossága 5 millió fő volt 1930-ban. Az ország területe ezzel egy időben 93 ezer km², míg népessége közel 8,7 millió fő volt. Forrás: ATTA, saját számítás.

19 Kern 2010.

20 Rácz L. 2001.

21 Glaser–Riemann 2009, Dobrovólný et al. 2010, Luterbacher et al. 2016, Ljungqvist et al. 2019.

22 Rácz L. 2001: 251. és 255.

23 Uó 2001, 2016, 2019, 2021. Itt mondok köszönetet Rácz Lajosnak, hogy a megjelenés alatt álló tanulmányát (2021) rendelkezésemre bocsátotta.

Valószínűleg a 17. századi lehülés és többletcsapadék indította el azt a földrajzi-környezeti változást, amely jelentősen átalakította az alföldi határháználatti gyakorlatot a század végére. Egyfelől, mivel medencéről van szó, a környező hegyek (vízvásztók) domborzati lefolyásviszonya miatt az Alföldön egyre nagyobb területek, egyre hosszabb ideig kerültek víz alá, ami markáns jelenség, kollektív tapasztalat lehetett (ennek kutatása későbbi feladat). A kiterjedt vízfelszín így még jellemzőbb tájalkotó elemmé vált. Másfelől, a környezeti átalakulás révén az ártéri, nagyállattartó gazdálkodás elterjedtebb lett; növelve ezzel a vízjárta területek gazdasági értékét, potenciálját. A gyeplegelők, kaszálók terjedésével viszont a szántóföldi műveléshez rendelkezésre álló területek szűkülni kezdtek. Emiatt a lakossági gabonaszükséglet (korábbi) kereslet-kínálati egyensúlyának helyi energiákra épülő fenntartása újabb kihívás elé állította az alföldi társadalmakat, és alapvető hatással volt a táj népességszám-változására. Okkal feltételezhető tehát – a hódoltságai viszonyok s egyéb korabeli körülmények mellett –, hogy az éghajlatváltozás nagyobb hatással lehetett a Kárpát-medencei demográfiai folyamatokra, kivált az alföldi lélekszám-alakulásra a 17. században, mint azt bárki is korábban hitte. Ezt az elgondolást erősíti, hogy Európában, ahol nem volt török megszállás, mint az Alföldön (igaz, volt harmincéves háború), nem nőtt számottevően a lakosság a 16–17. században; inkább stagnált, több helyen pedig csökkent is. A Kárpát-medencei népesedési trend a közép- és kelet-európaiat követte, „nem tér[t] el a régióra jellemző főbb folyamatoktól”.²⁴

Összességében az éghajlatváltozás közvetve vagy közvetlenül, de minden bizonnyal kedvezőtlen hatással lehetett az alföldi lakosságszám alakulására, miközben az időszakosan vízjárta területek (a gyeplegelők, a kaszálók) terjedésével kedvezően hatott a nagyállattartó gazdálkodásra, a szántóföldi gazdálkodással szemben. A hűvösebb és csapadékosabb éghajlat, a török kori veszteségek mellett, részben tovább csökkentette az alföldi lakosságot, részben e kisebb populáció számára kedvezőbb feltételeket teremtett a vagyonosodáshoz, az alföldi urbanizáció kibontakozásához. Végül, a későbbi folyamatok felől nézve, ez az időszak egyszerre jelenti az Alföld gazdasági-társadalmi transzformációjának egyik fontos „állomását”, és jelenti azt is, hogy a történeti mesternarratívából, de a szépirodalomból²⁵ is jól ismert korabeli, „alföldi tőkefelhalmozás” háttérben nemcsak a kontinentális élelmiszer-szükséglet vagy a 17. század harmadáig-közepéig elhúzódó árforradalom²⁶ sejthető, ahogyan azt rendszerint hangsúlyozzák, hanem az éghajlatváltozás is.

A 15. században kezdődő *elpusztásodást* felgyorsította a 16. századi török megszállás. A települések elhagyása, vagyis a belső (táji) vándormozgalom a katonai események mellett, az éghajlatváltozás következményeként is értelmezhető. A művelés alól kieső területeken a klímaváltozás révén kedvezőbb feltételek formálódtak az állattartáshoz. Az alföldi mezővárosok társadalma, vezetése – felismerve a lehetőséget – igyekezett ezeket a területeket bérbe venni, bővítve ezzel

24 Ágoston–Oborni 2000: 98.

25 Mikszáth 1910 [1889].

26 Orosz 2006.

a gyarapodó állatállományhoz szükséges, rendelkezésre álló gazdasági teret. Ekképpen a mezővárosi társadalmak érdeke lett, hogy a pusztákat hosszú távon a városokhoz kössék, ami alapvető következményekkel járt az alföldi település-állomány egészére nézve. Az (ilyen) mezővárosok köré, tudniillik, nem települhettek vissza (elsősorban gazdasági okból) a korábbi falvak. Bizonyos értelemben maguk a mezővárosok gátolták a „visszafalusodási” folyamatot az Alföldön.²⁷ Ezzel viszont a táj középkori településsűrűsége sem fejlődhetett ki ismét, mely folyamatot a vízjárta vidékek szétterülése is jelentősen fékezte. Együttesen pedig hozzájárultak a 17. századi alföldi településállomány szerkezetének konzerválódásához.

A 18. századi felmelegedés és mérsékeltőbb csapadékmennyiség, vagyis az újabb klímaváltozás fontos szerepet játszott abban, hogy a vízzel borított területek visszahúzódjanak, s a nagyállattartó gazdálkodás feltételei is megváltoznak. Mindez kedvezőtlenül hatott a tőkefelhalmozás korábbi gyakorlatára. A gazdaságszerkezet-váltás ezzel „elkerülhetetlenné” vált, amire az is hatással volt, hogy az Alföld ekkoriban lett a hosszú török fennhatóság után a Habsburg Birodalom része. Új közigazgatás épült ki, új birtokviszonyok jöttek létre és új gazdasági lehetőségek formálódtak a tájban. Ráadásul részben a betelepülések, részben a magasabb természetes szaporulat révén az alföldi lakosságszám a 18. század folyamán gyarapodni kezdett.²⁸ A korábban vízjárta, de ekkorra már szántóföldi művelés alá vonható területek bővülésével az alföldi gabonatermesztés és népességnövekedés feltételei kedvezőbbé váltak. Az emelkedő népsűrűség (a hagyományos gazdaságszerkezet miatt) a relatív túlnépesedés kockázatát növelte, ilyenformán szükségessé vált az újabb szántóföldek kialakítása mellett a lokális vízrendezési munkák megkezdése, megszervezése is. A 18. század utolsó harmadában a Sárrétek vidékén a vízimalmok lebontásával indultak meg a szabályozási munkálatok. Ezzel kívánták csökkenteni a kialakuló árvizek káros következményeit.²⁹ A század végére pedig egyre több porong kezdett felszínre „emelkedni”, egyre több szárazulat vált mezőgazdasági művelésre foghatóvá. A többnyire előnyös következmények miatt a helyi érdekű és hatású vízszabályozási munkák tovább folytatódtak.³⁰

A felmelegedés azonban egy egészen más jellegű folyamatot is elindított ott, ahol homoktalajok alakultak ki az elmúlt évezredek során. A Nyírségben vagy a Duna–Tisza közén összefüggő, nagy homokvidékek terültek el.³¹ A korábbi évszázadokban, de kifejezetten a 17. század végére a kiterjedt, nagyállattartó gazdálkodás egyik következménye lett a túllegeltetés.³² A korábbi kötött homok-

27 Orosz István szerint „az aprófalvak népe a társadalmi emelkedés reményében költözött be a mezővárosokba” (Orosz 2020: 15). Ugyanerről Mendöl Tibor korábban így írt: „Az Alföld apró falvai jórészt elpusztultak a török időkben. Néhányuk azonban összegyűjtötte a menekült lakosságot, elfoglalta a pusztá határokat s naggyá nőtt.” (Mendöl 1932: 67.) Weis István pedig úgy vélte, hogy a falvak visszatelepülését a közigazgatási beosztás is akadályozta (Weis 1930: 15).

28 Wellmann 1989; Kováts 2000, 2001; Óri 2001; Dövényi 2016.

29 Dóka 1997.

30 Szilágyi 2009: 121–122.

31 MNA 1989: 78–79, Mezósi 2011: 214–217. vö. Pécsi 1993.

32 Szilágyi 2012: 30, 148–149.

felszínek ezzel mozgásba lendültek. A „futóhomok-veszély” kialakulását vélhetően elősegítette a melegebbé és szárazabbá váló éghajlat: a folyók vízhozamának csökkenése, az árvízjárta területek visszahúzódása és az alábbi szálló talajvízszint. A futóhomokra – mint környezeti kihívásra – az alföldi társadalom válasza a mozgásban lévő homok megkötése lett.³³ Ehhez megoldást kínáltak azok a mezei kertek és külterületi szállások, amelyek már a korábbi évszázadokban is megtalálhatók voltak a vidéken.³⁴ Bár a középkori kontinuitást nem sikerült igazolni a fennmaradt források segítségével,³⁵ mégis feltételezhető, hogy a mezei kerteknek és a szállásoknak (szárnyékoknak) lehetett középkori előzménye.³⁶ Az utóbbi a nagyállattartó gazdálkodással együtt járó, sajátos „településforma” volt.³⁷ Mindkét határbéli „településtípus” funkciója átalakult az éghajlatváltozással, a növekvő népességnomással és az egyéb kihívásokra adott válaszokkal. Végére is a mezei kert a szállással együtt alighanem alapját képezte az új településtípusnak, a tanyának.

Az Alföld alacsony település- és népsűrűsége miatt a határ mezőgazdasági művelése összetettebb feladat lehetett más vidékekkel szemben. A *falvak* többségének visszatelepítése – az említett okok miatt – szóba sem jöhetett a 18. században, így a *tanyák* elterjedése felfogható akár a mezővárosi társadalom *környezetváltozásra* és *demográfiai nyomásra* adott válaszként is. Orosz István legutóbb arra is rámutatott, hogy a tanyák olyan települések (városok és falvak) határában alakultak ki nagyobb számban, ahol elsősorban a *parlagoló* műveléstechnika volt elterjedt. A 18. század elején *több mint száz* ilyen települést írtak össze az Alföldön.³⁸ Úgy vélem, az éghajlatváltozás ebben a folyamatban is meghatározó szerepet játszhatott. Különösen érvényes lehet ez az állítás ott, ahol a csapadékmennyiség megváltozására a felszíni víz- és növényborítottság is jelentősen átalakult, ahol a túllegeltetés következtében olyan vidékek jöttek létre, amelyek érzékenyebbé váltak az éghajlatváltozás hidrológiai hatásaival szemben, tehát ott, ahol olyan rugalmas földművelési technikát kellett használni a határban, ami képes volt hatékonyan alkalmazkodni a környezeti és a demográfiai változásokhoz.

A 18. századi felmelegedés általában kedvezőbb körülményeket teremtett Európa-szerte a mezőgazdálkodáshoz. A század első harmadában kibontakozó mezőgazdasági forradalom révén Európa lakossága gyors növekedésnek indult: 110 millióról legkevesebb 180 millió főre, közel kétharmadával gyarapodott.³⁹ A felszökő élelmiszer-szükséglet alapjaiban változtatta meg a kontinentális gabonakereskedelmet.⁴⁰ Dányi Dezső kutatásai alapján elmondható, hogy a Kárpát-medencei, kivált az alföldi gabonakereskedelem a 18. század végén kez-

33 Uo. 30–34, 50–63.

34 Szilágyi 2020a.

35 Solymosi 1980: 90–92.

36 Vö. Szabó K. 1936, Für 1983, Iványosi-Szabó 1994, Rác I. 2000.

37 Mendöl 1963: 12, 236.

38 Orosz 2020: 59.

39 Papp Imre 2006: 23.

40 Ljungqvist et al. 2021.

dett integrálódni az európai kereskedelmi hálózatba.⁴¹ Egyértelműen látszik, hogy elsősorban a táj peremén megülő központok voltak a nagy nyertesei ennek a gazdasági folyamatnak, és csak néhány belső fekvésű, kedvező forgalmi helyzetben lévő gabonakereskedelmi centrum (mint Debrecen vagy Szeged) tudott élni ezzel a lehetőséggel.⁴² Ahhoz, hogy az Alföldön kibontakozhassanak az említett hálózatba való bekapcsolódás kedvező gazdasági hatásai, szükség volt idővel a szállítás forradalmára is.⁴³ Ugyanakkor úgy vélem, hogy ez a (későbbi modernizáció vonatkozásában) korai, *már a 18–19. századfordulón európai hálózat-hoz integrálódó Kárpát-medencei gabonakereskedelem* teremtette meg az egyik *legfontosabb feltételét annak, hogy az alföldi gazdaság- és társadalomszerkezeti átalakulás felgyorsuljon*. Olyan kereskedelmi hálózat volt ez, amelyet egészen az ipari kor kibontakozásáig, a 19. század közepéig (minimum a 18–19. század fordulójáig) az éghajlatváltozás rendkívüli módon befolyásolt.

Fredrik Charpentier Ljungqvist munkatársaival közösen végzett legújabb kutatása egyértelműen bizonyította, hogy az újkori Európában szoros összefüggés állt fenn a klímaváltozás és a mindenkori gabonaárindex alakulása között. Az alacsonyabb nyári átlaghőmérséklet a gabonaárak emelkedését, a magasabb viszont a csökkenését eredményezte ($r = -0,41$; tízéves mozgóátlagnál még erősebb volt a fordított kapcsolat, $-0,63$).⁴⁴ Munkájukban rámutattak arra is, hogy a csapadékmennyiség és -eloszlás *kevésbé* volt hatással a gabonaárak alakulására, mint a hőmérséklet; ám ettől még a csapadékosabb nyarakat a rá következő évben általában a gabonaárak emelkedése követte (gyenge pozitív korreláció). Kihangsúlyozták azonban, hogy a túlzott csapadékmennyiség, de a nyári aszály is, kedvezőtlen hatással volt a gabonaárakra. Továbbá kiemelték, és a témánk szempontjából ez különös jelentőséggel bír, hogy *a csapadék mennyisége és a gabona ára között szorosabb kölcsönkapcsolat figyelhető meg mezo- és mikrorégiók szintjén, mint a makrorégiók esetében*. Ez lényegében egy olyan táj kapcsán, mint amilyen például az Alföld is, azt jelenti, hogy a preindusztriális korszakban a csapadék és a gabonaárak között jellemzően erősebb pozitív korreláció tételezhető, mint mondjuk Nyugat- vagy Közép-Európa vonatkozásában. Az Alföldön, ahol akár félméternyi szintkülönbség is eldönthette egykoron, hogy mely terület került víz alá, és mely maradt meg szárazulatlak, talán még inkább igaz lehet ez. Ráadásul az Alföldet minden irányból hegyek ölelték körbe. A folyók többsége a táj felé futott. Medrük, elérve az alacsonyabban fekvő vidékeket, kanyarogni kezdett, és vízhozamuk egy része a lefolyástalan laposokban gyülemlt fel. – Megalapozott tehát amellet érvelni, hogy a Kárpát-medencében, kivált az Alföldön, meghatározóbb lehetett a hőmérséklettel szemben a csapadék szerepe abban, hogy miként alakultak a helyi gabonaárak.⁴⁵

41 Dányi 2007.

42 Glósz 2014: 241–252, vö. Pinke 2015: 165–175.

43 Katus 1979, 2008a.

44 Ljungqvist et al. 2021.

45 Hasonló állásponton van e kérdésben Rác Lajos is (2019, 2021).

Az Alföld újkori gazdaságszerkezete mindaddig működtethető, a gazdasági növekedés mindaddig fenntartható maradt, amíg a táj el nem érte (az adott keretek között) eltartóképességének a határait. Mindaddig, amíg növelhető volt a legelő- és kaszálóterületek kiterjedése, a gazdasági berendezkedés is biztosítani tudta (akár egyéni, akár kollektív szinten) a különféle felhalmozás kereteit, vele együtt lehetővé tette az alföldi mezővárosokban a lakosság társadalmi differenciálódását. Amint a környezeti feltételek megváltoztak, a gazdasági struktúra elemei (beleérte az embereket) is változni, alkalmazkodni kezdtek.

Ma már egyre nyilvánvalóbb, hogy az Alföld újkori gazdaságszerkezetét nem egyedül és mindenekfölött az emberi társadalom s annak intézményei befolyásolták, hanem olyan külső, összetett rendszerek is, mint az éghajlat. Úgy vélem, a klímaváltozás önmagában is képes volt előidézni az újkorban, és még a modern kor elején is, az alföldi gazdaságszerkezet átalakulását. A gazdasággal együtt a társadalomban is alapvető változások mentek végbe. E gazdasági-társadalmi folyamatok pedig hatással voltak az alföldi településállomány összetételére, a települések működésére és funkcióinak formálódására.

A 19. századi változások: a fenntarthatatlan gazdasági fejlődés

Az Alföldön egészen a 19. század közepéig jellemző maradt a nagyállattartó gazdálkodás,⁴⁶ miközben a növekvő népsűrűségű tájban – a kedvezőtlen szállítási körülmények miatt – a lakosoknak továbbra is helyben kellett megtermelnie a szükséges mennyiségű gabonát. A folyamatot elősegíthette az 1790-es évektől tartósan visszaeső csapadékmennyiség,⁴⁷ a vízjárta területek visszahúzódása. Egyre több terület állt rendelkezésre az alacsonyabban fekvő Közép- és Dél-Tiszántúl vidékén a szántóföldi növénytermesztéshez. Ezzel párhuzamosan a magasabban fekvő Duna–Tisza közén tovább folytatódott a futóhomok megkötése. Az éghajlat-módosulás tehát eltérő következményekkel, eltérő környezet-változással járt együtt a különféle alföldi tájakon. Következésképp a gazdasági-társadalmi alkalmazkodás közben a tanyák kialakulását és elterjedését más-más okok segíthették elő.

A tanyák elterjedésével a külterületi lakosságszám emelkedni, míg a belterületi népességnyomás enyhülni kezdett (átmenetileg). A 19. század elején az Alföldön már több tízezer főre becsülhető a tanyákon élők száma.⁴⁸ Az 1870-es évekre kétszázezer, 1920-ra pedig már több mint egymillió tanyasi lakosa volt a tájnak.⁴⁹ A városokból és a falvakból kiáramló tömeg részint kedvező hatással volt a belterületi szociális feszültségek levezetésére, részint munkaerőkínálatával megváltoztatta a határ megművelésének a lehetőségeit, feltételeit. (A 19. századi

46 Orosz 2020: 15.

47 Rác L. 2021: 1. ábra.

48 Vö. Beluszky 2003: 99.

49 Faragó 2011: 274.

alföldi határhasználat megváltozásának összetettebb megértéséhez további kutatásokra van szükség.)⁵⁰

A vasút 1850 után a Kárpát-medencében is forradalmasította a személy- és áruszállítást. Ahogyan azt Beluszky Pál megfogalmazta: nyilvánvaló a vasút kölcsönkapcsolata a gazdasági prosperitással, a modernizációval és a városfejlődéssel.⁵¹ Azzal, hogy a vasutat kedvezőbb földrajzi körülmények között lehetett kiépíteni sík terepen, mint hegyvidéken, jelentősen felgyorsult az alföldi vasúthálózat sűrűsödése.⁵² E lineáris infrastruktúra védelme érdekében szükségessé vált a tájon belül a vízszabályozási⁵³ munkálatok felgyorsítása. Bár korábban a vízszabályozás kérdését főleg Széchenyi István hatására⁵⁴ inkább társadalmi-jóléti beruházásnak tekintették, újabban viszont kiderült, hogy ehhez a tiszántúli birtokos nemességnek is komoly érdekei fűződtek.⁵⁵ De nemcsak az előbbi okok vezettek az alföldi vízszabályozási munkálatok megkezdéséhez, hanem a vasútépítés, idővel a vasúthálózat fenntartásának az érdekei is. E háttérben húzódó folyamatoknál látványosabban artikulálódott az – éghajlatváltozás miatt gyakoribbá váló – árvizek kockázatviselésének lakossági terhe, amit a politikai elit igyekezett saját céljainak eléréséhez ki is használni. Emellett ama érdekek is jól megfigyelhetők, amelyek a nyugat-európai népességnövekedés élelmszer-szükséglete miatt kialakuló gabonakonjunktúra kedvező hatásait kívánták kihasználni. Ennek lett eredménye a szántóföldi művelés alá vont területek gyors növekedése a 19. század második felében, amihez lényegében elengedhetetlen eszközzé vált a vízszabályozás.

A távolabbi európai piacok vasúti elérése felgyorsította a folyamatban lévő alföldi gazdaság szerkezet-váltást. Az európai nagy vagy hosszú gabonakonjunktúrához (1852–1878)⁵⁶ alkalmazkodó látványos alföldi beruházások, a vasúthálózat kiépülése és az átalakuló alföldi településállomány együttesen egy, a Kárpát-medence más tájaitól eltérő jellegű modernizációs és urbanizációs folyamatot indított el az Alföldön. Ezek a struktúrák eltérő, és legfőképpen tájon belüli differenciált átalakuláshoz biztosítottak hátteret. E szerkezeteket az éghajlatváltozás jelentősebb mértékben befolyásolta a vasút kiépülése előtt, a preindusztriális korszakban, mint azt követően.

Az alföldi modernizáció (mely fogalom nehezen megragadható) egyszerre többféle folyamatot jelentett. Jelentette az áru- és személyszállítás hálózatának kiépülését, a vízrendezéshez kapcsolódó beruházások gazdaságélénkítő hatását és az éghajlatváltozáshoz is kötődő településhálózati transzformációt. Ezek a hálózati struktúrák váltak idővel a modernizáció térpályáivá. E „folyosók” és

50 Balogh 1954, 1955, 1970; Molnár 1968, 1972; Novák 1986: 181–285, 2015: 405–542; Papp K. 1998: 45–96. További irodalmat részletezi Orosz 2020: 55, 16. lábjegyzet.

51 Beluszky–Gyóri 2005: 57.

52 Katus 1979, 2008; Majdán 2008.

53 Lászlóffy-Böhm 1932, Botár-Károlyi 1971a, 1971b, Ihrig et al. 1973.

54 Széchenyi 1846: 13.

55 Pinke 2015: 260.

56 Kövér 1998: 349–350.

„csomópontok” mentén vált lehetségessé a tömeg áramlása, a „kritikus sűrűség” kialakulása. Tekintve, hogy a modernizációhoz sűrűsége is szükség van, érdemes megfigyelni, hogy az Alföldön nemcsak a népsűrűség nőtt meg a 19. században, hanem az áru- és személyforgalom hálózati sűrűsége mellett a települések (városok, tanyák) sűrűsége is. A forgalmi és telekommunikációs interakciók számának dinamikus emelkedése a század végén pedig újabb változások elindítója lett. A századfordulóra az alföldi urbanizáció is többek között e folyamatok függvényeként formálódott.

Az alföldi lakosság a külterületeken és a városokban nőtt látványosan. Következésképp mind a városok, mind a tanyák színterei voltak az alföldi modernizációnak. Az alföldi urbanizáció folyamatában alighanem a gabonakereskedelem játszotta a meghatározó szerepet. Az alföldi piacközpontok adták a belső (táji) településhálózat gócpontjait. A hálózatosodás folyamata sajátos képet mutatott: a 19. század első felében még a táj peremén megülő nagyobb kereskedelmi központok voltak a markáns elemei az alföldi településhálózatnak. A belsőbb részek „hálózatosodása” csak a század második felében gyorsult fel a vasútvonalak sűrűsödésével és a polgári közigazgatás kiépülésével. Ennek a folyamatnak meghatározó elemei lettek az (új) alföldi piacközpontok, amelyeket legtöbbször szűkülő vonzáskörzetek öveztek. A sűrűsödés jól mutatja a hálózatosodás méretét, ugyanis e központok száma 1828 és 1925 között több mint 10-szeresére nőtt.⁵⁷ Ez a folyamat nemcsak a növekvő népesség bővülő élelmiszer-szükségleteivel állt összefüggésben, hanem az alföldi társadalom változó fogyasztási szokásaival is. A 19–20. század fordulójáig vélhetően ez a kibontakozó, nagyobb hálózatsűrűség lett az alapja az Alföld dinamikus fejlődésének.⁵⁸ A táj urbanizációját azonban a „piacközpontosodás” mellett az is meghatározta, hogy már a 16–17. században az alföldi népesség a mezővárosokban tömörült (ahogyan arra már az 1930-as években Kerék Mihály is rámutatott, ő azonban akkor inkább a lakosság magyar voltát hangsúlyozta).⁵⁹

Ez a dinamikus fejlődés, a gazdaság és a társadalom eme átalakulása mindaddig folytatódhatott, amíg a rendszer működésének alapjai nem változtak. A 19. század végére viszont mind a kontinentális gazdasági háttér, mind az alföldi modernizáció (hálózati) háttérének kiépülése lelassult. Az utóbbi azt jelentette, hogy a folyószabályozási munkálatok csakúgy, mint a vasút kiépítése is a századfordulóra befejeződött. A rideg állattartásról szemtermesztésre átálló (új) alföldi gazdaság szerkezet pedig, mint korábban is, csak addig biztosíthatta a gazdasági növekedést, amíg lehetőség volt újabb területek szántóföldi művelés alá vonására. A 19–20. század fordulójától az *extenzív formában történő gazdasági növekedés fenntartására* már nem volt lehetőség. Nem maradt olyan jelentős méretű terület, amelyet fel lehetett volna e célra használni. Ezzel együtt az alföldi gazdaság szerkezet által biztosított gazdasági növekedés elérte a saját korlátait; újabb *szerkezeti váltságot* generálva ezzel.

57 Bácskai–Nagy 1984, Szilágyi 2015a.

58 Vö. Demeter 2018, Péntes 2018, Szilágyi 2018a.

59 Kerék 1939: 12.

A válság jelei csak azért nem mutatkoztak élesen, mert *területileg differenciált formában működött az alföldi gazdaságszerkezet*. A Duna–Tisza közén a mezővárosok körül működő tanyákban egy új *gazdasági szimbiózis* formálódott.⁶⁰ A város–tanya kapcsolat lehetővé tette a gazdasági fejlődés újabb útját, a tőkefelhalmozás paraszti gazdaságokban történő megjelenését; megteremtve ezzel együtt a vidéki urbanizáció és polgárosodás újabb formáit. A folyamat beindítója ugyan az éghajlatváltozás következtében átalakuló környezethez való települési–társadalmi–gazdasági alkalmazkodás volt, motorja azonban az 1870-es évektől a főváros rendkívüli méretű népességnövekedése lett. A budapesti társadalom élelmiszer-szükségletének kielégítésére berendezkedő új gazdasági hinterland elsősorban az Alföldre, a Duna–Tisza közére nyúlt; mely nagyban hozzájárult a táj gazdasági–fejlettségi differenciáinak kialakulásához és hosszú távú konzerválódásához.

Az Alföld dinamikus fejlődéséhez az is hozzájárult, hogy a táj gazdaságszerkezete nem a gépesítettséget, hanem az egyre nagyobb munkaerő–foglalkoztatottságot „támogatta”.⁶¹ Következésképp a fejlődés dinamikája az újabb területek művelés alá vonása mellett mindaddig fenntarthatónak bizonyult, amíg a táj *népességbefogadó* maradt. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy *az alföldi modernizáció és fenntartható gazdasági fejlődés motorja nemcsak a településszerkezeti átalakulás (tanyásodás és piacközpontosodás), hanem a munkaerő–áramlás biztosítása, a vasúti áru- és személyforgalom zavartalan fenntartása volt*.

Ezt a finom egyensúlyi állapotot több, egyszerre zajló folyamat is megbontotta a 19. század utolsó harmadában. Az említett változásokon túl a kontinentális gazdaságszerkezet átalakulása, a globális világgazdasághoz való kapcsolódás elmaradása, mind nagyban hozzájárult a problémák kialakulásához. Olyan árukat termelt és állított elő az Alföld gazdasága, amelyek világpiacon összehasonlításban egyre kevésbé, vagy már egyáltalán nem voltak versenyképesek. Jól mutatja ezt például, hogy a tengerentúli gabonával szemben az alföldi gabona már az 1870-es években is versenyképtelen volt. Ezt a piaci hatást igyekezett tompítani a Monarchia vezetése, amikor a birodalom vámhatárain belül biztosította a zavartalan áruforgalmat, a belső gabonakereskedelmet. Létrehozva ezzel egy sajátos, adott keretek között átmenetileg jól működő belső piacot, aminek súlyos következménye lett, hogy e piac egyre inkább elmaradt a globális gazdasági folyamatoktól.⁶² Az alföldi gazdaságszerkezet elavulttá, adott keretek között fenntarthatatlanná vált. Azzal, hogy a táj egészére nézve nem valósultak meg átfogó fejlesztések, hanem pusztán lokális magánberuházások történtek, nemcsak a táj gazdasági versenyképességét (diverzitását) gyengítették, hanem felerősítették a tájon belüli perifériaképződés folyamatát is.⁶³ Ráadásul a századfordulóra az alföldi társadalom modernizációs folyamatokhoz kötődő mobilitási lehetőségei is érezhetően gyengültek.

60 Szilágyi 2011.

61 Orosz 2020: 18.

62 Orosz 2020: 18.

63 A korabeli perifériaképződéshez ld. Pénzes 2018.

Azzal, hogy a Kárpát-medencei migráció a 19. század végén más irányt vett (tengerentúli kivándorlás),⁶⁴ a modernizáció lelassult, és a dinamikus fejlődés egyik legfontosabb hajtóereje (belső vándormozgalom) veszítette el a lendületét. A kivándorlás és a tájból történő elvándorlás felerősödése ellenére az Alföld jelentős része még a 20. század elején is bevándorlási célterületnek minősült,⁶⁵ ami elfedte a kibontakozó gazdaságszerkezeti válság problémáinak a jelentős részét.

A korábban hangsúlyozottakkal ellentétben az ipusztériális kori (1850 után) alföldi gazdaságszerkezeti válsághoz valószínűleg az újabb éghajlatváltozás is hozzájárult a Kárpát-medencében. Mivel a vízvédelmi infrastruktúra a megelőző éghajlat alacsonyabb csapadékviszonyaihoz igazodott, így az 1870-es évektől növekvő árvízterheltség⁶⁶ újabb kihívást jelentett. A kiegészítő beruházások növekvő költsége már nem térülhetett meg a szántóföldi növények értékesítéséből származó bevételekből (az említett piaci versenyképtelenség miatt sem).⁶⁷ A csapadékosabbá váló gabonatermés-időszak kedvezőtlenül hatott a gabonafélék termésátlagára, piaci árára. A helyzetet tovább súlyosbította, hogy a beruházások a már amúgy is magas költségek miatt nem valósultak meg. Következésképp a belső vízelvezetési csatornahálózat nem épülhetett ki azokon a területeken, ahol eleve nem a lecsapolás volt a cél. Ezért a folyók mentén termőre fordított területeken, ahol tehát a belső csatornahálózat hiányzott, a csapadékosabb periódusban megnőtt a belvízveszély, gyakoribbá váltak a belvízkárok. Ezek együttesen a Tisza és mellékfolyóinak vidékén erősítették fel a gazdaságszerkezeti válságot. Az e térségekben kialakult, többnyire önforgalmú *piacközpontok*⁶⁸ már nem lehettek az alföldi modernizáció vidéki „hídfőállásai”. Környezetükben a vidéki polgárosodás lelassult.

Ezzel párhuzamosan a csapadéktöbblet a korábbi futóhomokvidékeken gazdaságélénkítő szerepet játszott, amelynek előnyeit a korábban és az újonnan telepített szőlős- és gyümölcsöskertek tulajdonosai, valamint a kereskedők (stb.) is élvezték. Ezeknek a vidékeknek a társadalma azonban más utat járt, illetve más utat kínált a vidéki polgárosodáshoz, a tőkefelhalmozáshoz és a társadalmi mobilitáshoz. Az új centrumterületek az alföldperemi kereskedővárosokkal szemben főleg a

64 Rácz I. 1965; Puskás 1974, 1982; Beluszky 2005: különösen 211, 228–239; vö. Kovács I. 1938.

65 Szilágyi 2018b.

66 Rácz L. 2021: 1. ábra.

67 Demeter 2016: 83. (276. lábjegyzet.)

68 Azt a települést nevezem önforgalmú piacközpontnak, amelyet (önmaga kívül) más település nem jelölt meg piacos helyül 1925-ben a községi jegyzők és körjegyzők által kitöltött közigazgatási tájékoztató lapokban (a forráshoz ld. Szilágyi 2016). Számuk 1828-ban, az akkori Magyarország területén (Erdély és Horvát-Szlavónország nélkül), összesen 31 volt (Bácskai–Nagy 1984: 49., 2. lábjegyzet). Ebből is csupán egy, mindössze Sárospatak feküdt a későbbi trianoni Alföldön. A helyzet azonban 1925-re megváltozott. Ekkor már 158 olyan települést jegyeztek fel, ahol legalább heti rendszerességgel tartottak piacot úgy, hogy közben a környező falvak lakossága jellemzően „nem látogatta” (legalábbis nem olyan mértékben, hogy arról a jegyzők, körjegyzők említést tegyenek). Az önforgalmú piacközpontok összefüggő tömbben helyezkedtek el a korábbi vízjárta területeken, főleg a Közép-Tisza vidéken, a Közép-Tiszántúlon, de a Jászságban is (Szilágyi 2015a: 206., 3. ábra és 218–222).

Duna–Tisza közti tanyás mezővárosok *lettek*. Az alföldi modernizáció központjaivá, a tiszántúli nagyobb mezővárosok mellett, ezek a centrumok váltak, mely átalakuláshoz a filoxéra által okozott gazdasági károk is nagyban hozzájárultak a 19. század utolsó harmadában.

Urbanizáció az Alföldön

A mezővárosodás középkori előzményeinek új kontextusairól

A Kárpát-medencében fennmaradt középkori okleveles források alapján a szőlészet egészen a 13. századra visszavezethető,⁶⁹ ellenben más források alapján ezt még korábbra tehetjük.⁷⁰ A 14. századra viszont már általánosan elterjedt volt a szőlészet s a borászat a Zemplénben és környékén.⁷¹ Úgy tűnik, hogy a bortermelés az utóbb említett század végére már nagy jelentőségre tett szert, aminek háttérében számos ok sejthető, mégis egyre nyilvánvalóbb, hogy az egyik meghatározó tényező ebben a folyamatban is a kis jégkorszak lehetett.

A kis jégkorszak az 1250–1850/1950 között eltelt 6–700 évben⁷² jelentős mértékben befolyásolta a Kárpát-medencei agrárgazdaságot, és általa a tájban zajló urbanizációs folyamatot. A 13. században csökkenő hőmérséklet és növekvő csapadékmennyiség általánosan kedvezőtlenebb körülményeket hozott az észak-európai szőlőművelés és bortermelés számára. A környezettörténeti kutatások rávilágítottak arra, hogy az európai kontinensen a 13–14. században az egyes gabonafélék termeszthetőségének legészakibb határa több száz kilométerrel délebbre húzódott csakúgy, mint a szőlőtermesztés északi határa is, mely az Északi-Kárpátok északi előterébe helyezhető.⁷³ Mindez alapjaiban határozta meg a kontinens agrárgazdasági (területi) differenciálódási lehetőségeit. Az említett „vonaltól” északra a szántóföldi termények és a jobb minőségű borok iránt növekvő kereslet mutatkozott, ami kedvezően hatott azoknak a régióknak a gazdaságára, amelyek délebbre feküdtek. A keresletet az is fokozta Nyugat- és Észak-Európában, hogy a (nagy) pestisjárványt követően ezekben a nagyobb régiókban emelkedni kezdett a népességkoncentráció, amit az északibb, hűvösebb területekről délre vándorló népesség is befolyásolt. Gyanítható, hogy a növekvő élelmiszer-szükségletet kihasználva tehetett szert nagyobb jelentőségre a Kárpát-medencében a szőlőművelés és a bortermelés. Mely folyamat vélhetően összefüggésben állt a mezővárosok számának emelkedésével, ami a középkor végére elérte, mások szerint bőven meghaladta az 5-600-at.⁷⁴ Mindez jól mutatja azt a gyökeres változást, amely összefüggésbe hozható a klímaváltozással. A szőlő-

69 Gulyás 2017: 73.

70 Feyér 1981: 11–18.

71 Gulyás 2017: 73.

72 A Kárpát-medencei kis jégkorszak végét a különböző szerzők eltérően határozzák meg: Szegedi 2002, 2010; Rácz L. 2016; Szilágyi 2020a.

73 Fodor 1924: 66; Braudel 1996: 244., 19. ábra; Szegedi 2002: 40.

74 Kubinyi 1998: 280., 2000: 50; vö. Csánki 1913: 970; Bácskai 1965: 14.

lóművelés tehát alapvető hatással volt a mezővárosok kialakulására, önkormányzatiságának formálódására. A borkereskedelembe bekapcsolódó helyi polgárság pedig meghatározó szerepet játszott a közeli városokkal folytatott kereskedelem élénkítésében.⁷⁵ Ennek ellenére a hegyvidéki területekkel szemben az Alföldön elsősorban nem a szőlőművelés, de még csak nem is a szántóföldi növénytermesztés játszotta a fő szerepet a középkori és újkori városodás folyamatában (láttuk, ez utóbbi csak jóval később vált meghatározóvá), hanem alkalmazkodva a táj adottságaihoz az alföldi gazdaságszerkezet gerincét egyértelműen a nagyállattartó gazdálkodás alkotta; és bizonyára ez lehetett az alapja a mezővárosok alföldi kialakulásának, illetve elterjedésének is.

Az éghajlatváltozás hatására és a növekvő népességterhelés miatt átalakuló határhasználat alkalmazkodott a megváltozó földrajzi körülményekhez. A medencében felhalmozódó, lefolyástalan teknőkben megülő, növekvő kiterjedésű vízfelszínek nemcsak a települések földrajzi helyzetére voltak hatással,⁷⁶ hanem maga a folyamat egy belső vándormozgalmat is elindított.⁷⁷ Ennek jól érzékelhető következménye lett a kisebb, vízfelszínhez közelebb ülő települések elhagyása, a határ pusztává válása: az elpusztásodás folyamata.⁷⁸ Mindez egybeesett azzal a konjunktúrával, amelyet az európai 15. századi népességnövekedéssel hozhatunk összefüggésbe. *A piaci szerepköröket betöltő központokba áramló vidéki lakosság (klímaváltozás gerjesztette) vándormozgalma lehetett a mezővárosodás folyamatának egyik legfőbb mozgatója.* Ezeknek a városoknak a gazdaságát a nagyállattartás, a távolsági kereskedelmi kapcsolatok és a differenciálódó társadalomszerkezetük határozta meg. Ugyanakkor azok a mezővárosok bizonyultak „sikeresebbnek”, dinamikusabban átalakulónak, ahol a nagyállattartó gazdálkodás mellett a lakosság szőlőműveléssel is foglalkozott.⁷⁹ Mindehhez nemcsak kedvező természetföldrajzi környezetre, hanem kiváló kereskedelmi kapcsolatokra, jó forgalmi helyzetre is szükség volt. Az ilyen mezővárosokban egyszerre volt jelen mindkét (szőlő/bor- és ló/szarvasmarha-) konjunktúra élénkítő hatása. Ezek a (mező-) városok más módját mutatták a vagyonosodásnak, a „városfejlődésnek”, mint a domb- és hegyvidéki civitasok;⁸⁰ jól példázva, hogy ezzel többféle, egymástól eltérő útja alakult ki a Kárpát-medencei urbanizációnak. Az „alföldi út”⁸¹ tehát a 15. századtól vált látványosabbá.

75 Gulyás 2017: 79.

76 Pinke 2015: 64–95.

77 Erre a vándormozgalomra utal egészen más kontextusban Orosz István (2020: 15) is.

78 Vö. Szabó 1966: 183–188.

79 Szilágyi 2013: 195–197.

80 Vö. Rác I. 1988.

81 Bővebben ld. Beluszky 1986: 767–771.; 1988; 1994; 2001: 33–78.

Urbanizáció az újkori és modern kori gazdaság szerkezetváltás(ok) kontextusában

A 16–17. században jelentős változás következett be az Alföldön azzal, hogy a táj döntően a török hódoltság részévé vált. Településállománya gyökeresen átalakult, megritkult. Lakosságszáma lecsökkent, *lelassítva ezzel a legtöbb gazdasági folyamatot*.⁸² Egyes részekben az átlagos népsűrűség néhány főre esett vissza négyzetkilométerenként, mely érték a 18. század elején is mindössze 8 fő körül alakult (máshol viszont, a Felvidéken vagy Erdélyben ennek akár a kétszeresét is meghaladta).⁸² A táj benépesülése, Benda Gyula kutatásai alapján úgy tűnik, két szakaszban mehetett végbe. Előbb, a 18. század első felében, inkább a bevándorlás, a betelepítés mondható jellemzőnek, kivéve az Alföld déli részét (Bánát), ahol később is meghatározó maradt a betelepítés.⁸³ Idővel viszont, a század második felében, a bevándorlás mellett inkább a növekvő természetes szaporodás vált meghatározóvá az Alföldön.⁸⁴ Magyarország lakosságszáma az 1550-es évek és az 1780-as évek között a becsült 4–4,5 millió főről 6,5 millió főre emelkedett.⁸⁵ A 2–2,5 millió fős növekmény zöme tehát a 18. századra esett, ami a kvantitatív adatok alapján arányban állt a mezőgazdasági termelés növekedésével.⁸⁶

A gabonatermesztésnek két fő régiója alakult ki a 18. századra a Kárpát-medencében: a Kisalföldön és az Alföldön (a Közép- és Dél-Tiszántúl vidékén s a Bánátban).⁸⁷ Aligha véletlen, hogy a vasútépítés korai szakaszában éppen ezeket a régiókat kapcsolták be a vasúti vérkeringésbe.⁸⁸ (A Duna–Tisza köze és az északi Alföld ezen „belül” is más úton járt, zöldség-, gyümölcs-, dohánytermesztés stb.) A 19. század közepe előtt a helyben termesztett gabona mennyisége csak kismértékben haladta meg a népességnövekmény szükségleteit, ezt követően azonban a szemtermesztés ritmusa felgyorsult. Az adatok alapján a korábbi enyhe növekedés nem von(hat)ta maga után az export bővülését, inkább a fogyasztási szokásokat alakította át, miközben az állattartás, állattenyésztés csökkenésbe váltott. A gabonaexport gyors növekedése csak az 1850–70-es években következett be, ami kedvezően hatott az alföldi gabonatermesztésre is.⁸⁹

A szántóföldi növénytermesztés kiterjedésére 1850 előtt elsősorban úgy kerülhetett sor, hogy a legelőket, kaszálókat feltörték, az említett „korszakhatár” után viszont a vízrendezési munkák elindulásával már a lecsapolt és árvízmentesített területeken is lehetővé vált extenzív formában a szántóföldi területek bővítése. Ez az az időszak, amikor az ország északi hegyvidékes túlnépesedett területeiről

82 Barta 2000: 153.

83 Benda 2006: 205.

84 Uo. 206.

85 Uo. 205

86 Uo. 207.

87 Uo. 201.

88 Uo. 198, 202.

89 Uo. 195.

a munkaerő az Alföld belsőbb vidékei felé áramlott. Oda, ahol az újonnan feltört területeket szántóföldi művelés alá vonták.

Az eddigiek alapján elmondható, hogy a többszöri gabonakonjunktúra nagyban befolyásolta a Kárpát-medence gazdaságát, társadalmát és urbanizációját. A 18. század második felében kezdődő európai gabonaár-növekedés – amelyre bizonyíthatóan az éghajlatváltozás is befolyással volt⁹⁰ – egészen a napóleoni háborúk végéig elhúzódott, amit egy elnyúló dekonjunktúra kísért. A 19. század második felében ezt követte a korábban említett nagy gabonakonjunktúra. A kutatások alapján egyértelmű, hogy különbséget kell tennünk az iparosított és a preindusztriális viszonyok között. Az 1850-es éveket követően egészen más (gazdasági, társadalmi, infrastrukturális stb.) folyamatok váltak meghatározóvá, mint korábban. Minden bizonnyal az éghajlatváltozás ezekben a folyamatokban már kisebb szerepet játszott. A gazdasági modernizáció új alapokra helyeződött (amelynek kutatása későbbi vizsgálatok feladata lesz).

Az Alföld gazdaságszerkezet-váltása a 19. század első felében tovább folytatódott: az állattartó gazdálkodást fokozatosan felváltotta a szántóföldi növénytermesztés. Igazi lökést az átalakuláshoz azonban csak a vasút megjelenése és az átfogó vízrendezési munkák megkezdése adta. Az iparosított modernizáció előtt a tájban megtermelt gabonát a táj peremén, a vásárvonalon megülő gabonakereskedelmi központok (mint Kassa, Beregszász, Nagyvárad, Arad vagy Temesvár) gyűjtötték össze és továbbították a hegyvidék irányába. Ezeket a centrumokat – az Alföld felől a hegyvidék felé haladva – egy második és egy harmadik piacközponti gyűrű is övezte koncentrikus alakzatban.⁹¹ Ez a hálózat biztosította a Kárpát-medencében a gabona-utánpótlást az újkorban és a modern kor kezdetén is. A hálózatot nagyban befolyásolta a piacközponti vonzaskörzetek kiterjedése, ami még a 20. század elején is fontos tényező maradt,⁹² kivált az iparosítás, ipartelepítés vonatkozásában.⁹³ A nagyobb vonzaskörzettel rendelkező centrumok/városok nagyobb szerepet játszhattak a tranzitforgalom lebonyolításában, így megőrizhették vezető szerepüket az alföldi régióban.

Belátható, hogy a gabonakonjunktúra milyen alapvető szerepet játszott az Alföld városhálózatának formálódásában. Ugyanakkor egyértelmű az is, hogy a nagy gabonakonjunktúra azért is lehetett ekkora hatással a különféle alföldi struktúrákra, mert a Kárpát-medencei gabonakereskedelem már a 18–19. század fordulóján integrálódott a kontinentális hálózatba. A gabonakereskedelem változó táji infrastrukturális hálózata, és az e mentén formálódó városhálózat együtt adta a kereteket a 19. századi nagy gabonakonjunktúra kibontakozásához és felfutásához. Ebben a kontextusban az alföldi piacközpontok és a földeket ellepő tanyák gazdaságszerkezeti átalakulásában játszott szerepe más megvilágításba kerül, a korábbinál összetettebb jelentéssel ruházható fel.

90 Ljungqvist et al. 2021.

91 Glósz 2014: 241–252.

92 Szilágyi 2015a.

93 Katona 1914: 16–17.

Diverzifikálódó alföldi gazdaság szerkezet: a filoxéra hatása az alföldi urbanizációra

Az első szőlőgyökértetűvel fertőzött területeket Európában, korabeli beszámolóik alapján, Franciaországban jelentették az 1860-as évek második felében. A sorban Portugália, Ausztria, Németország, Svájc, majd Magyarország követte 1875-ben. A Kárpát-medencében legelőször Pancsován fedezték fel a kártevő jelenlétét. A fertőzés az évtized végéig csak néhány tucat község területén volt megfigyelhető. Ettől kezdve azonban rendkívül gyorsan terjedt. 1890-ben már közel kétezer település volt érintett, ami a Kárpát-medencei településállomány 16 százalékát adta. A fertőzés eleinte szigetszerűen jelentkezett, gyakran forgalmasabb központok területén, mint Kassa, Beregszász vagy Szatmárnémeti határában. A szőlőgyökértetű az 1880-as években már az összes Kárpát-medencei borvidéken elterjedt, hatalmas összefüggő területeket megfertőzve ezzel. Ilyen volt Nagykanizsától Sátoraljaújhelyig az egész Dunántúli- és Északi-középhegység tája, de ilyen volt a teljes bihari és békési vidék, a Szilágyság és a Bánát is.⁹⁴

A kártevő terjedését az emberek nagyban elősegítették. Saját ruházatukkal, gyakran mezőgazdasági munkaeszközökkel vitték magukkal egyik helyről a másikra anélkül, hogy annak tudatában lettek volna. Ennek ismerete utólag lehetővé teszi, hogy megértsük, miként vált a hegyvidék mellett az Alföld ama része is fertőzötté, ahol elsősorban szántóföldi művelést folytattak, mint például a Közép- és Dél-Tiszántúl gabonatermő vidékén. Ez esetben a fertőzés góca a Nagykunság lehetett. A többi góc úgy tűnik, tájon kívüli helyzetű volt: mindelelőtt a bihari, a szilágysági és a gömöri fészkek sejtethők már az 1870-es évek végén.⁹⁵

Az elmondottak alapján az Alföld területe a század végére két részre különült egymástól: egy fertőzéstől mentes Duna–Tisza közti, észak-tiszántúli (nyírségi) részre, valamint egy erősen fertőzött Közép- és Dél-Tiszántúl vidékére. Az érintetlen területek az Alföld homokvidékei voltak, ahol a homoktalajok immunisnak bizonyultak a szőlőgyökértetű-fertőzéssel szemben. A többi alföldi részen azért is terjedhetett el a fertőzés, mert azokon a vidékeken nem homoktalajok voltak jellemzők, és mert a paraszti gazdaságokban többnyire megtalálhatók voltak a gyengébb terméshozamú szőlőtőkék, amelyek saját fogyasztásra szánt borok előállítását szolgálták. S végül azért is, mert e szántóföldi kultúrák művelését a közeli, fertőzött hegyvidékről érkező szezonális munkaerő biztosította.

A filoxérafertőzés átmenetileg kettéosztotta tehát az Alföldet, aminek markáns gazdasági és társadalmi következményei lettek a 20. század elejére. Ebben az átmeneti időszakban a Duna–Tisza közti városok gazdasági előnyhöz jutottak a tiszántúli központokkal szemben, de már ez a rövid előny is elegendő volt ahhoz, hogy e vidéken a gazdaság szerkezet-váltás felgyorsuljon. A folyamatot az is elősegítette egyfelől, hogy a főváros lakosság száma ebben az időben robbanásszerűen

94 PNL 1894: VII. köt. 194–196.

95 PNL 1894: VII. köt. 194–195. oldalak közti térképlap.

en, mintegy 450 ezer fővel gyarapodott.⁹⁶ Ezzel együtt az élelmiszer-szükséglet is kétszeresére-háromszorosára emelkedett, amelynek kielégítése jelentős részben a Duna–Tisza közzi (paraszti) gazdaságokra hárult. Az említett táj nagyobb városai körül elhelyezkedő tanyák sokasága ekkor tért át az intenzív kertkultúrára. Ennek lett következménye, hogy a városokhoz közelebb fekvő tanyák tulajdonosai-bérlői, a közép- és kisbirtokos parasztság számottevő része jelentősen eladósodott. A gazdaságszerkezet-váltást másfelől az is gyorsította a Duna–Tisza közén, hogy a korábbi homokmozgáshoz kötődő természetes tájatalakulás és antropogén tájatalakítás, azaz a határhasználat gyökeres megváltozása (a nagyállattartó gazdálkodás felhagyása) további előnyt jelentett egy olyan helyzetben, amikor a hegyvidéki szőlőterületek fertőzöttsége miatt a szőlőművelés és bortermelés súlypontja ideiglenesen áthelyeződött az immunis homokterületekre. Ez a lehetőség bár látszólag fennállt a Nyírség homokvidékén is, viszont ehhez még további tényezők hiányoztak. Részben a táj erősen városhiányos (piacközponthiányos) régió volt,⁹⁷ közelében nem feküdt Budapesthez fogható, dinamikusan növekvő lakossággal, bővülő felvásárlópiaccal rendelkező centrum. Részben pedig azért sem dinamizálódhatott a Nyírség gazdasága, mert a táj humántőke-erőforrása a Duna–Tisza közivel szemben kedvezőtlenebb volt.⁹⁸

A Duna–Tisza közén az évszázadok óta tartó szőlőtelepítés és gyümölcsfaültetés lassú folyamata, kivált a Három Város vidékén, felgyorsult az 1880-as évektől. Kecskemét város vezetése például földvásárlással tovább növelte a település külterületét. A szőlőtelepítéshez kiválóan alkalmas homokföldek annak ellenére is olcsók maradtak, hogy a hegyvidéki szőlőpusztulás valamelyest felhajtotta az árakat. Megérte felvásárolni ezeket a területeket, később pedig felparcellázni, hiszen a városnak ebből további bevétele származott, miközben mindez a társadalom számára vagyonosodási lehetőséget biztosított, s felgyorsult a paraszti társadalom átalakulása (polgárosodása) is. A gyenge minőségű talajokon kibontakozó, növekvő zöldség-gyümölcstermesztés hozzájárult előbb a közeli piacok, majd a századfordulón már a távoli exportpiacok ellátásához is. E távolsági kereskedelem gyökeresen formálta át a Három Város gazdaságát, társadalmát – sajátos útját adva ezzel az alföldi urbanizációnak. Cegléd, Nagykőrös, és különösen Kecskemét központja gyorsan városiasodott. Az épített környezet jól tükrözte a szecesszió stílusjegyein keresztül a helyi elitek mentális és gazdasági kötődését az országos, kivált a fővárosi elitekhez.⁹⁹

A Duna–Tisza közzi városok gazdasági fejlődésének alapja a tanyák és a mezővárosi központok közti kapcsolat volt. Tulajdonképpen a 19. század utolsó harmadában a tanyák jelentették a (gazdasági) modernitást az Alföldön. A megváltozó határhasználattal, az áruszállítás forradalmával és az exportpiacok megnyílásával felgyorsult a tőkefelhalmozás folyamata (is) a régióban. Mindez nem csak a

96 Budapest (Pest, Buda és Óbuda) lakossága 1870 és 1900 között 280 ezerről 732 ezer főre emelkedett. KSH 1870: 69, MSK Ús. 1. köt. 200.

97 Szilágyi 2017a: 34–36.

98 Szilágyi 2015b, 2018a, 2018c.

99 Szilágyi 2017b: 104.

vagyonosodásra és a fogyasztói szokások megváltozására volt hatással. Olyan közeg jött létre ezekben a városokban, ahol különböző kultúrák, vallások jól megfértek egymás mellett még a két világháború közötti időszakban is. Kétségtelen, a Duna–Tisza köze hosszú évtizedekig gazdasági centrumterületnek minősült. Ennek megfelelően a humántőke-erőforrás kifejezetten magas volt a vidéken, ráadásul élénk vándormozgalom jellemezte. Az Alföld egyik bevándorlási célterületévé vált a 20. század első felében, mely azután is megmaradt ilyen vidéknek, amikor 1920 után alapjaiban változott meg az alföldi vándormozgalom struktúrája.¹⁰⁰

A tiszántúli városöv¹⁰¹ ezzel szemben az 1880/90-es évektől folyamatosan veszített gazdasági lendületéből. A századfordulóra pedig egészen lelassult. Az alföldi urbanizációnak ezen a vidéken egy másik útja alakult ki. Az éghajlatváltozás, majd kifejezetten a vízrendezés miatt gyökeresen átformálódott a táj. A nagyállattartó gazdálkodáshoz szükséges vizes élőhelyek visszaszorultak, idővel teljesen eltűntek. Az egykori árterek, vízjárta vidékek helyét átvették a szántóföldek. A társadalom hagyományos foglalkozásszerkezete felbomlóban volt. A népi írók közül többen is élesen érzékelték a gyors pauperizációs folyamatot.¹⁰² A Tiszántúl társadalmá a századfordulóra súlyos anyagi gondokkal küzdött. A folyószabályozások befejeztével a kubikusok munka nélkül maradtak. A munkaerő-felesleg egy része a közeli-távoli városokban igyekezett megélhetést találni, más része megpróbálkozott a kivándorlással. Csak az Alföldről több mint negyedmillió lakos vándorolt ki többnyire a tengerentúrra, igaz, közülük közel 60 ezren vissza is tértek még az első világháború előtt.¹⁰³

A tiszántúli társadalom helyzetét tovább súlyosbította, hogy nem fejezték be a vízrendezéshez kapcsolódó kiegészítő beruházásokat, mint a talajvíz elvezetőrendszerek kiépítését. Holott az 1880–1940 közötti időszak kifejezetten csapadékosnak bizonyult.¹⁰⁴ Ezek az elmaradt beruházások később jelentősen hozzájárultak a Tiszántúlon a perifériaképződéshez. A beruházások finanszírozása azért is maradhatott el, mert mire kiépült az új gazdaságszerkezet az Alföldön, mire a szántóföldi területek növelésével átálltak a nagyállattartásról és az ártéri gazdálkodásról a szemtermesztésre, akkor már Európában mind a gabonakonjunktúra, mind a demográfiai átmenet lassulni kezdett. Ráadásul új helyzet állt elő az olcsó, tengerentúli gabona megjelenésével a kontinentális piacokon. Ennek hatására a zömében Alföldön megtermelt gabona¹⁰⁵ több mint háromnegyede már az 1880-as években a Monarchia belső, zárt piacaira került.¹⁰⁶ Mindeközben

100 Szilágyi 2018b.

101 Szilágyi 2014: 118.

102 Veres 1936, Féja 1938, Nagy 1971. A népi írókhoz összefoglaló jelleggel ld. Papp István 2012: 91–124.

103 Szabó F. 2008: 119.

104 Rác L. 2021: 1. ábra.

105 Az 1913-ban mezőgazdasági művelés alatt álló alföldi termőföldek 77 százalékán gabonatermesztés (búza, kukorica, zab, rozs, árpa) folyt (Fodor 1924: 87).

106 Katus 2008b: 126.

a termelés hagyományos módon, magas fizikai munkaerő-ráfordítással, alacsony gépesítettség mellett történt. Noha a gabona és a liszt (növekvő arányban!) mindvégig eladható maradt a belső piacokon, külföldön viszont versenyképtelen volt.

A Tiszántúl gazdaságszerkezete – különösen a filoxérafertőzést követően – megmaradt jellemzően monokultúrának, ahol a fő szerep a szántóföldi szemtermelésnek jutott, ezért ezek a területek rendkívül sérülékenyek lettek a gazdasági válsághelyzetekben. Hiányzott a tiszántúli gazdaságokban a diverzifikált termelés szerkezet. A kiszolgáltatottságot emellett az is fokozta, hogy az elmaradt beruházások miatt a megnövekvő csapadékterheltség számos területen rendszerint súlyos belvízkárokat okozott, ráadásul egy újabb, korábban nem ismert probléma is megjelent a tájban: a másodlagos szikesedés.

Tanya és Trianon: a modern kori alföldi gazdaságszerkezet-váltás és -válság újabb kontextusai

Az alföldi tanyák, amelyek a 19. században még a haladás letéteményesei és a modernizáció szimbólumai voltak, a 20. század elejére már inkább az elmaradottság, az oktatási-egészségügyi-szociális gondok térbeli vetületeit adták.¹⁰⁷ Hogyan lehetséges ez? A kérdés rámutat arra, hogy a tanyák alföldi elterjedése egy olyan kor kihívásaira adott gazdasági-társadalmi válasz volt, amikor az éghajlatváltozás új lehetőségeket teremtett nemcsak egy csapadékeloszlásra kifejezetten érzékeny tájban, mint az Alföld, hanem akár egy egész kontinensre kiterjedően is. Nyilvánvaló, hogy az alföldi gazdaságszerkezet-váltásnak a tanyák az egyik központi elemét képezték. A 18. század végétől felgyorsuló szerkezetváltás (a nagyállattartó gazdálkodással szemben előterbe kerülő szántóföldi növénytermesztés) már azelőtt felfedte a strukturális aránytalanságokat, mielőtt a transzformáció befejeződhetett volna. Egy újabb, csapadékosabb éghajlat,¹⁰⁸ az átalakuló (globális és kontinentális) piaci viszonyok egészen más helyzetbe hozták a 19. század végére a szerkezetváltás közben épp formálódó alföldi gazdaságot. Ezekhez az újabb változásokhoz már nem tudtak alkalmazkodni a tanyák. Ezért válhattak az alföldi társadalom pauperizálódásának jól érzékelhető színterévé. A tanyák sajátos szerkezete, földrajzi pozíciója (a központoktól való távolabbi fekvése), már önmagában is olyan tényező volt, amely gátolta vagy nehezkesse tette a tanyasiak számára a különféle hálózatokhoz való kapcsolódást.¹⁰⁹ Az 1920-as évekre az Alföldön több mint egymillióan éltek tanyán,¹¹⁰ ahová az infrastrukturális fejlesztések már nem értek el, ahol a gazdasági-társadalmi és kulturális „elszigeteltség” egyre jellemzőbb tapasztalattá vált. Ez utóbbin próbált enyhíteni a két világháború között a Klebelsberg-féle tanyasi iskolaprogram vagy a tanya-központok létesítését szorgalmazó számos törekvés. Az elmondottak ellenére megfogalmazható, hogy a 19. században ezek a tanya gazdaságok jelentették az

107 Czettler 1913.

108 Rác 2021: 1. ábra.

109 A hálózatokhoz ld. Barabási 2017.

110 Faragó 2011: 248, Thirring 1932: 1050, vö. Weis 1930: 12.

alföldi modernizáció egyik fontos strukturális pilléréét. *Ahol a tanyák kialakultak, ott a környező piacközpontokban felgyorsult a tőkefelhalmozás, a népességnövekedés, az urbanizáció folyamata; szemben azokkal a vidékekkel, ahol inkább alacsony lélekszámú, apró falvak domináltak.*¹¹¹

Az alföldi modernizáció során, aminek kiemelt eleme volt a vízszabályozás is, olyan területek kerültek szántóföldi művelés alá, amelyek zöme alacsony agrár-ökológiai potenciállal rendelkezett. A legelők kiszáritása mellett hosszú távú következmény lett az aszályérzékenység.¹¹² Ami rövid távon átmeneti nyereség volt és lehetőség a tőkefelhalmozásra, a polgári átalakulásra, az hosszútávon inkább akadályozta a „gazdasági fejlődést”, a gazdasági fejlődés fenntarthatóságát az adott keretek között. Az *antropogén tájátalakítás nemcsak a hagyományos táji ökoszisztéma felbomlásához és átalakulásához vezetett néhány évtized alatt az Alföldön, hanem nagyban csökkentette a vizes élőhelyek faji diverzitását is.* Mindez együtt járt a monokultúrás növénytermesztés főleg Tisza-völgyi és tiszántúli elterjedésével, a természetközeli „vad világ” visszaszorulásával.¹¹³ *Katasztrófaérzékenyebbé vált az Alföld, vele együtt a táj gazdasága és társadalma is.* Ez pedig következményekkel járt a fenntartható fejlődésre, de az alföldi urbanizációra nézve is. (Jóllehet éppen e kiterjedt tájátalakulás/tájátalakítás, a homogenizált tájhasználat tette lehetővé a korabeli keretek között az alföldi modernizáció kibontakozását, majd felgyorsulását.) Az elmondottak alapján alighanem az alábbhagyó gazdasági lendületet, az újabb gazdaságszerkezeti válságot láthatjuk a 19–20. századfordulós Alföld példáján. Azok a tanyák, amelyek a korlátozott gazdasági-kereskedelmi kapcsolatokkal rendelkező, egykori vízjárta vidékeken kialakult önforgalmú piacközpontok közelében,¹¹⁴ volt árterek zónájában feküdtek, egyre kedvezőtlenebb életkörülményeket tudtak csak biztosítani lakóik számára. Ezzel szemben azokon a tanyákon, amelyek olyan központokhoz estek közel, ahol összetett kereskedelem, bővülő kereskedelmi szerepkörök formálódtak, s gyakran nemzetközi piacokra is termeltek, kedvezőbb életkörülmények voltak jellemzők. Ezek a tanyák az *alkalmazkodásnak* egy másik formáját mutatták: a diverzifikált termelés szerkezetet, az intenzív kertkultúrát. Ezekről gondolták többen 1920 után, hogy a jövő agrárgazdaságának, a „kertmagyarországnak” a pillérei.¹¹⁵ Sajátos konstellációja volt a körülményeknek, hogy ezek a „kertes tanyák” kialakulhattak. Nagy szerep jutott ebben a homoktalajok kedvező tulajdonságainak (mint például a filoxérával szembeni immunitás, a magasabb albedó, amely miatt ízesebb, jobban értékesíthető gyümölcsök kerültek innen piacra).¹¹⁶ Úgy vélem, hogy a város–tanya között működő gazdasági szimbiózis tette lehetővé az alföldi, különösen a Duna–Tisza közti mezővárosok kései „virágzását” a két világháború között.

111 Szilágyi 2015b: 90.

112 Pinke 2015: 136.

113 Vö. Attenborough–Hughes 2020: 202–220.

114 Vö. Szilágyi 2015a: 206., 3. ábra és 2018c: 301., 23. ábra.

115 Móricz 1958 [1926]: 244, Németh 1942 [1939]: 90, Somogyi 1943.

116 Szilágyi 2012: 63.

Csakhogy a 19. század végére átalakuló alföldi gazdaságszerkezet problémáit és az antropogén tájatalakítás súlyos következményeit elfedte a háborús konjunktúra az 1910-es években. Mindez rámutat arra, hogy nem egyedül Trianon volt az oka annak a gazdasági recessziónak, amely a világháború elvesztését követte.¹¹⁷ Azok a problémák „emelkedtek” a felszínre 1920 után, amelyek már a századfordulón is jelen voltak az Alföldön, de csak kevesek érzékelték.¹¹⁸ Az adott keretek között a táj gazdasági növekedése fenntarthatatlanná vált. Ezenkívül valószínűsíthető az Alföld egyes vidékein bekövetkező relatív túlnépesedés is, amelyet jól mutat közvetve a belső vándormozgalom megélénkülése. Az alföldi településeknek a háromnegyede már közvetlenül az első világháború előtt népességkibocsátó volt, a harmada viszont olyan mértékű népességvesztést szenvedett el, hogy lakosainak legalább tizedét, de volt, hogy akár felét is elveszítette.¹¹⁹ Nem kétséges, hogy ez a folyamat alapjaiban befolyásolta az alföldi urbanizáció alakulását.¹²⁰

Végül hangsúlyozni kívánom, hogy az Alföld (Kárpát-medencei viszonylatban jellemzően kedvezőbb) humántőke-koncentrációja és a századfordulóra kialakult több központú fejlettségi térszerkezete döntően hozzájárult 1920 után a trianoni Magyarországon végbement, meglepően gyors „gazdasági rekonstrukcióhoz”.¹²¹ A lassuló alföldi modernizációs és urbanizációs folyamatok ellenére a korábbi évtizedek során felhalmozott gazdasági lendület még biztosítani tudta rövid ideig a viszonylag „nyugodt” gazdasági-társadalmi-politikai átmenethez szükséges hátteret az 1920-as években. A 20. század elejére kialakult – Kárpát-medencei viszonylatban – magasabb alföldi fejlettségnek kétségtelenül haszonélvezője volt a trianoni Magyarország társadalma, beleértve a politikai elitet is. Mégsem történtek olyan átfogó gazdasági beruházások, amelyek elősegíthették volna az alföldi gazdaságszerkezet-váltás folyamatát. Ennek részben a tőkehiány, részben más okai voltak. Kétségtelen azonban, hogy a helyzeten nem javított az sem, hogy a korabeli politikai és más propagandák a trianoni veszteségekre, a revízióra fókuszáltak.¹²² A „veszteségnarratíva”¹²³ elfedte a hasonlóan valós gazdasági és társadalmi problémák jelentős részét.

*

Hogy a fenti gondolatokból milyen újabb kérdések születtek, milyen remélt viták bontakoznak majd ki; mit tart meg és mit perget majd ki belőlük az „idő”? – Nos, azt hiszem, idővel elválík... A vázolt modell több ponton is felületes, kiegészítésre, javításra szorul. Elemei közül több verifikálásra-falszifikálásra vár. És a narratíva is épp csak születőben van, ráadásul helyenként oly módon újszerű, hogy a kifejezések és a fogalmak egy részét is bizonyára újra kell majd gondolni.

117 Szilágyi 2020b.

118 Czettler 1913, Katona 1914.

119 Szilágyi 2018b: 97.

120 Vö. Beluszky–Gyóri 2005, Bán 2020.

121 Szilágyi 2018a: 79–80, vö. Tomka 2011: 86.

122 Zeidler 2009.

123 Pl. Buday 1923.

Mindenesetre a Kárpát-medencei múlt, azon belül az alföldi múlt történelmiesítését már ily módon is elő lehet adni. Az újabb kutatások tudományos eredményei, láthatóan, ezt már lehetővé teszik, mi több, utat nyitnak egy összetettebb diskurzus formálódásához. Ehhez azonban arra van szükség, hogy a legkülönbébb tudományterületek között jól működő tudástranszfer alakuljon ki. Kutatók és kutatócsoportok párbeszédet nyissanak, vitákat keltsenek. Nem hiszem, hogy létezik tudomány, amely ne tudna saját módszereivel, eszközeivel hozzátenni- elvenni a már eddig is sokszínű, többszólamú Alföldről kialakult tudásunkhoz.

Forrás és adatbázis

- ATTA – Alföldi Települések Történeti Adatbázisa (Szilágyi Zsolt, 2,2 M adat). Az adatbázis forrásait, részletes leírását ld. Szilágyi 2015a.
- KSH 1870. *A magyar korona országában az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei a hasznos házi állatok kimutatásával együtt*. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Athenaeum, Pest, 1871
- MNA 1989. *Magyarország nemzeti atlasza*. Szerk. eln. Pécsi Márton. Magyar Tudományos Akadémia és a Mezőgazdasági és Élelmiszerügyi Minisztérium megbízásából kiadja a Kartográfiai Vállalat, Budapest.
- MSK Ús. 1. kötet. *A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. A népesség általános leírása községenként*. Magyar királyi Központi Statisztikai Hivatal, Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, Budapest, 1902 (Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 1.)
- MSK Ús. 48. kötet. *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Második rész. A népesség foglalkozása és a nagyipari vállalatok községenként*. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-Társulat, Budapest, 1913 (Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 48.)
- PNL 1894. *A Pallas Nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben. 7. kötet. Fekbér-Geszt*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest

Irodalom

- Ágoston Gábor – Oborni Teréz 2000. *A tizenhetedik század története*. Pannonica Kiadó, h. n. (Magyar Századok)
- Attenborough, David – Hughes, Jonnie 2020. *Egy élet a bolygónkon. A szemtanú vallomása – és látomás a Föld jövőjéről*. Park Könyvkiadó, Budapest
- Bácskai Vera – Nagy Lajos 1984. *Piackörzetek, piacközpontok és városok Magyarországon 1828-ban*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Bácskai Vera 1965. *Magyar mezővárosok a XV. században*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965 (Értekezések a Történeti Tudományok Köréből, Új sorozat 37.)
- Bácskai Vera 2002. *Városok Magyarországon az iparosodás előtt*. Osiris Kiadó, Budapest (Osiris Könyvtár Történelem)
- Balogh István 1954. *Határhasználat Hajdúböszörményben a XVIII. században [1. rész]*. *Ethnographia* 65, 3–4, 441–457.

- Balogh István 1955. Határhasználat Hajdúböszörményben a XVIII. században [2. rész]. *Ethnographia* 66, 1–4, 99–124.
- Balogh István 1970. Határhasználat és gazdálkodás Nyíregyházán a XVIII–XIX. században. *Ethnographia* 81, 2–4, 221–233.
- Bán Gergely Károly 2020. A magyar városhálózat hierarchiája és térszerkezete a két világháború között. In: *Magyar Gazdaságtörténeti Évkönyv 2020. Hálózat és hierarchia*. Főszerk. Kövér György, Pogány Ágnes, Weisz Boglárka. Bölcsészettudományi Kutatóközpont és Hajnal István Alapítvány, Budapest, 93–146.
- Barabási Albert-László 2003. *Behálózva. A hálózatok új tudománya. Hogyan kapcsolódik minden egymáshoz, és ez mit jelent a tudományban, az üzleti és mindennapi életben*. Ford. Vicsek Mária. Libri Kiadó, Budapest
- Barta János 2000. *A tizenharmadik század története*. Pannonica Kiadó, h. n. (Magyar Századok)
- Beluszky Pál – GYŐRI Róbert 2005. *Magyar városhálózat a 20. század elején*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs (Dialóg Campus Szakkönyvek)
- Beluszky Pál 1986. Néhány megjegyzés az alföldi településfejlődéshez. In: *Falvak, mezővárosok az Alföldön*. Szerk. Novák László, Selmeczi László. Arany János Múzeum, Nagykőrös, 763–777. (Acta Musei De János Arany Nominati 4.)
- Beluszky Pál 1988. Az „Alföld-szindróma” eredete (vázlat). *Tér és Társadalom* 2, 4, 3–28.
- Beluszky Pál 1994. Alföldi út? Alföldi ösvények! In: *Az „alföldi út” kérdőjelei. Alföld-kongresszus, 1993*. Szerk. Timár Judit. Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja Alföld Tudományos Intézet Békéscsabai Osztály, Békéscsaba, 263–271.
- Beluszky Pál 2001. *A Nagyalföld történeti földrajza*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2001 (Dialóg Campus Szakkönyvek, Dialóg Campus Tankönyvek)
- Beluszky Pál 2003. *Magyarország településföldrajza. Általános rész*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs (Dialóg Campus Tankönyvek, Dialóg Campus Szakkönyvek, Studia Regionum, Területi és Települési Kutatások 13.)
- Beluszky Pál 2005. Az ország lakói – Magyarország demográfiai képe a századfordulón. In: Uő (szerk.): *Magyarország történeti földrajza*. 1. kötet. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 153–314. (Studia Geographica, Dialóg Campus Tankönyvek, Területi és Települési Kutatások 27.)
- Benda Gyula 2006. *Társadalomtörténeti tanulmányok*. (Posztumusz kiadás.) Szerk. Bácskai Vera, Gyurgyák János, Kövér György. Osiris Kiadó, Budapest
- Benda Gyula 2008. *Zsellérből polgár – társadalmi változás egy dunántúli kisvárosban*. Sajtó alá rendezte és szerkesztette: Fenyves Katalin, Szijártó M. István. Keszthely társadalma, 1740–1849. L’Harmattan, Budapest. (Mikrotörténelem 3.)
- Botár Imre – Károlyi Zsigmond 1971a. *A Tisza szabályozása. I. rész (1846–1879)*. Vízügyi Dokumentációs és Tájékoztató Iroda, Budapest (Vízügyi Történeti Füzetek 3.)
- Botár Imre – Károlyi Zsigmond 1971b. *A Tisza szabályozása. II. rész (1846–1879)*. Vízügyi Dokumentációs és Tájékoztató Iroda, Budapest (Vízügyi Történeti Füzetek 3.)
- Braudel, Fernand 1996. *A Földközi-tenger és a mediterrán világ II. Fülöp korában*. 1. kötet. Akadémiai Kiadó és Osiris Kiadó, Budapest
- Buday László 1923. *Magyarország küzdelmes évei. A megcsönkített Magyarország*. (Újradolgozott, második kiadás.) A Szerző kiadása, Budapest
- Czettler Jenő 1913. *Tanyai település és tanyai központok*. Stephaneum Nyomda Rt., Budapest (A Magyar Gazdaszövetség Kiadványai)
- Csánki Dezső 1913. *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. 5. kötet. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1913
- Dányi Dezső 2007. *„Az élet ára”. Gabona és élelmiszerárak Magyarországon 1750–1850*. Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Levéltár, Budapest. (Történeti Statisztikai Tanulmányok 10.)

- Demeter Gábor 2016. *A Balkán és az Oszmán Birodalom*. 3. kötet. *Társadalmi és gazdasági átalakulások a 18. század végétől a 20. század közepéig (Szerbia, Macedónia, Bosznia)*. Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest–Debrecen
- Demeter Gábor 2018. Perifériák és fejlett régiók a történeti Magyarországon (1890–1910). In: *Területi egyenlőtlenségek nyomában a történeti Magyarországon. Módszerek és megközelítések*. Szerk. Demeter Gábor, Szulovszky János. Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Debreceni Egyetem Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszék, Budapest–Debrecen, 145–194.
- Dobrovolný et al. 2010. Dobrovolný, Petr – Moberg, Anders – Brázdil, Rudolf – Pfister, Christian – Glaser, Rüdiger – Wilson, Rob – van Engelen, Aryan – Limanówka, Danuta – Kiss, Andrea – Halíčková, Monika – Macková, Jarmila – Riemann, Dirk – Luterbacher, Jürg – Böhm, Reinhard. Monthly, seasonal and annual temperature reconstructions for Central Europe derived from documentary evidence and instrumental records since AD 1500. *Climatic Change* 101, 1, 69–107. DOI 10.1007/s10584-009-9724-x
- Dóka Klára 1997. *A Körös és Berettyó vízrendszer szabályozása a 18–19. században. Egy táj átalakulása. Békés Megyei Levéltár, Gyula (Közlemények Békés megye és Környéke Történetéből 7.)*
- Dövényi Zoltán 2016. A migráció szerepe Magyarországon 18. századi népességnövekedésében. *Történeti Földrajzi Közlemények* 4, 3–4, 47–53.
- Faragó Tamás 2011. *Bevezetés a történeti demográfiába*. 1. kötet. (Elektronikus kiadás.) Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest
- Féja Géza 1938. *Viharsarok. Az alsó Tiszavidék földje és népe 37 fényképfelvétellel*. Athenaeum Kiadó, Budapest (Magyarország Felfedezése)
- Feyér Piroska 1981. *A szőlő- és bortermelés Magyarországon 1848-ig*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Fodor Ferenc 1924. *Magyarország gazdasági földrajza. A főiskolai hallgatóság, a magyar gazdaközönység, közgazdák, iparosok és kereskedők számára*. Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest. (Tudományos Földrajz Kézikönyvei 3.)
- Für Lajos 1983. *Kertes tanyák a futóhomokon. Tájérténeti tanulmány*. Akadémiai Kiadó, Budapest (Agrártörténeti tanulmányok 12.)
- Glaser, Rüdiger – Riemann, Dirk 2009. A thousand-year record of temperature variations for Germany and Central Europe based on documentary data. *Journal of Quaternary Science* 24, 5, 437–449. <https://doi.org/10.1002/jqs.1302>
- Glósz József 2014. *Gabonakereskedelem Magyarországon a 19. század első felében*. L'Harmattan Kiadó, Budapest
- Gulyás László Szabolcs 2017. *Mezővárosi önkormányzat a középkori Hegyalján*. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest
- Gyáni Gábor 2010. *Az elveszített múlt. A tapasztalat mint emlékezet és történelem*. Nyitott Könyvműhely, Budapest
- Gyáni Gábor 2012. *Az urbanizáció társadalomtörténete. Tanulmányok*. Korunk Komp-Press, Kolozsvár.
- Hershberg, Theodore 1978. The New Urban History. Toward an Interdisciplinary History of the City. *Journal of Urban History* 5, 1, 3–40.
- Ihrig Dénes – Károlyi Zoltán – Károlyi Zsigmond – Vázsonyi Ádám 1973. *A magyar vízszabályozás története*. Országos Vízügyi Hivatal, Budapest
- Iványosi-Szabó Tibor 1994. *Kecskemét gazdasági fejlődése 1700–1850*. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét
- Katona Béla 1914. *Az Alföld gazdasági jövője*. Légrády Testvérek Nyomdája, Budapest.
- Katus László 1979. A szállítás forradalma. In: *Magyarország története tíz kötetben*. 6/2. kötet. *Magyarország története 1848–1890*. Főszerk. Kovács Endre, szerk. Katus László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 976–987.
- Katus László 2008a. Szállítási forradalom Magyarországon a 19. században. In: *Sokszólamú történelem. Katus László válogatott tanulmányai és cikkei*. Szerk. Nagy Mariann, Vértesi Lázár. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Történelem Tanszékcsoport, Pécs, 134–142.

- Katus László 2008b. A Monarchia közös piaca. In: *Sokszólamú történelem. Katus László válogatott tanulmányai és cikkei*. Szerk. Nagy Mariann, Vértesi Lázár. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Történelem Tanszékcsoport, Pécs, 119–133.
- Kerék Mihály 1939. *A magyar földkérdés*. MEFHOSZ [Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetsége] Könyvkiadó, Budapest.
- Kern Zoltán 2010. Éghajlati és környezeti változások rekonstrukciója faégyűrrűk és barlangi jég vizsgálata alapján. Doktori (PhD.) értekezés kéziratban. Témavezetők: Gábris Gyula, Kázmér Miklós. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földtudományi Doktori Iskola, Földrajz-meteorológia program. Földrajz- és Földtudományi Intézet, Magyar Tudományos Akadémia Geokémiai Kutatóintézet, Budapest
- Kovács Imre 1938. *A kivándorlás*. Cserépfalvi Könyvkiadó, Budapest (Szolgálat és Írás Munkatársaságának Könyvei 6.)
- Kovács Zoltán 2000. A népességfejlődés vázlata a honfoglalástól 1920-ig. In: *Az Alföld történeti földrajza*. Szerk. Frisnyák Sándor, Nyíregyháza, 129–141.
- Kovács Zoltán 2001. A Kárpát-medence népesedési viszonyainak alakulása (900–1870). In: *Történeti Demográfiai Évkönyv 2001*. Szerk. Faragó Tamás, Óri Péter. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 121–127.
- Kövér György 1982. *Iparosodás Agrárországban. Magyarország gazdaságtörténete 1848–1914*. Gondolat Kiadó, Budapest (Magyar História)
- Kövér György 1998. A piacgazdaság kiteljesedése. In: *19. századi magyar történelem 1790–1918*. Szerk. Gergely András. Korona Kiadó, Budapest, 343–374.
- Kövér György 2011. *A tiszaezlári dráma. Társadalomtörténeti látószögek*. Osiris Kiadó, Budapest
- Kubinyi András 1998. Gazdasági élet és társadalmi átalakulás a középkor végén. In: Engel Pál – Kristó Gyula – Kubinyi András: *Magyarország története 1301–1526*. Osiris Kiadó, Budapest, 275–324.
- Kubinyi András 2000. *Városfejlődés és városhálózat a középkori Alföldön és az Alföld szélén*. Csongrád Megyei Levéltár, Szeged. (Dél-alföldi Évszázadok 14.)
- Lászlóffy-Böhm Woldemár. A Tiszavölgy. Vízrajzi leírás és a vízmunkálatok ismertetése. *Vízügyi Közlemények* 14, 2, 108–142.
- Lepetit, Bernard 1995. Építészet, földrajz, történelem. A lépték használatai. *Actas* 10, 4, 142–157.
- Ljungqvist et al. 2019. Ljungqvist, Fredrik Charpentier – Seim, Andrea – Krusic, Paul J. – González-Rouco, Jesús Fidel – Werner, Johannes P. – Cook, Edward R. – Zorita, Eduardo – Luterbacher, Jürg – Xoplaki, Elena – Destouni, Georgia – García-Bustamante, Elena – Aguilar, Camilo Andrés Melo – Seftigen, Kristina – Wang, Jianglin – Gagen, Mary H. – Esper, Jan – Solomina, Olga – Fleitmann, Dominik – Büntgen, Ulf. European warm-season temperature and hydroclimate since 850 CE. *Environmental Research Letters* 14, 8. <http://dx.doi.org/10.1088/1748-9326/ab2c7e>
- Ljungqvist et al. 2021. Ljungqvist, Fredrik Charpentier – Thejll, Peter – Christiansen, Bo – Seim, Andrea – Hartl, Claudia – Esper, Jan. The significance of climate variability on early modern European grain prices. *Cliometrica* (Journal of Historical Economics and Econometric History) 15, 2, DOI 10.1007/s11698-021-00224-7
- Luterbacher et al. 2016. Luterbacher, J. – Werner, J. P. – Smerdon, J. E. – Fernández-Donado, L. – González-Rouco, F. J. – Barriopedro, D. – Ljungqvist, F. C. – Büntgen, U. – Zorita, E. – Wagner, S. – Esper, J. – McCarroll, D. – Toreti, A. – Frank, D. – Jungclauss, J. H. – Barriendos, M. – Bertolin, C. – Bothe, O. – Brázdil, R. – Camuffo, D. – Dobrovolný, P. – Gagen, M. – García-Bustamante, E. – Ge, Q. – Gómez-Navarro, J. J. – Guiot, J. – Hao, Z. – Hegerl, G. C. – Holmgren, K. – Klimenko, V. V. – Martín-Chivelet, J. – Pfister, C. – Roberts, N. – Schindler, A. – Schurer, A. – Solomina, O. – von Gunten, L. – Wahl, E. – Wanner, H. – Wetter, O. – Xoplaki, E. – Yuan, N. – Zanchettin, D. – Zhang, H. – Zerefos, C. European summer temperatures since Roman times. *Environmental Research Letters* 11, 2. <http://dx.doi.org/10.1088/1748-9326/11/2/024001>
- Majdán János 2008. Magyarország közlekedése. In: *Magyarország történeti földrajza*. 2. kötet. Szerk. Beluszky Pál. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 72–110. (Studia Geographica, Dialóg Campus Tankönyvek, Területi és Települési Kutatások 27.)

- Mendöl Tibor 1932. *Táj és ember. Az emberföldrajz áttekintése.* Magyar Szemle Társaság, Budapest. (Kincsestár 46.)
- Mendöl Tibor 1963. *Általános településföldrajz.* Akadémiai Kiadó, Budapest
- Mezősi Gábor 2011. *Magyarország természetföldrajza.* Akadémiai Kiadó, Budapest
- Mikszáth Kálmán 1910 [1889]. Beszélő köntös. In: *Mikszáth Kálmán munkái.* 8. kötet. *Kisebb regények. A fekete kakas. A beszélő köntös.* Szerk. Országos Jubileumi Bizottság. Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, Budapest, 67–191.
- Molnár Ambrus 1968. Határhasználat a Bihar megyei Sápon a XIX. században. *Agrártörténeti Szemle* 10, 3–4, 514–551.
- Molnár Ambrus 1972. Nagyrábé népének gazdálkodása a török hódoltság után. *Agrártörténeti Szemle* 14, 3–4, 398–422.
- Móricz Zsigmond 1958 [1926]. A magyar gyümölcs nemzeti kincs. In: *Riportok.* II. kötet. (1920–1929). Szerk. Móricz Zsigmond. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó. 241–245.
- Nagy Imre 1971. *Tücsök a máglyán.* (Posztumusz kiadás.) Szerk. Pintér József. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest
- Németh László 1942 [1939]. *Kisebbségben.* 1–2. kötet. [Egy kötetben közreadva.] Magyar Élet kiadása, Budapest
- Novák László 1986. *A három város.* Gondolat Kiadó, Budapest
- Novák László Ferenc 2015. *A Három Város néprajza.* Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen. (Studia Folkloristica et Ethnographica 60.)
- Orosz István 2006. Árforradalom, konjunktúrák és válságok. In: *Európa az újkorban (16–18. század).* Szerk. Orosz István, ifj. Barta János és Angi János. Multiplex Media – Debrecen University Press, Debrecen, 28–34.
- Orosz István 2020. *Tanulmányok az Alföld mezőgazdaságáról.* Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, Debrecen (Speculum Historiae Debreceniense 30.)
- Óri Péter 2001. A természetes szaporodás alakulása és helyi változatai a 18. századi Magyarországon. In: *Történeti demográfiai évkönyv 2001.* Szerk. Faragó Tamás, Óri Péter. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 193–222.
- Papp Imre 2006. A népességviszonyok. In: *Európa az újkorban (16–18. század).* Szerk. Orosz István, ifj. Barta János és Angi János. Multiplex Media – Debrecen University Press, Debrecen, 22–27.
- Papp István 2012. *A magyar népi mozgalom története 1920–1990.* Jaffa Kiadó, Budapest, 91–124.
- Papp Klára 1998. *Biharország jobbágynépe. A magánbirtok és jobbágysága a XVIII. században.* Csokonai Kiadó, Debrecen (Csokonai História Könyvek)
- Pécsi Márton 1993. *Negyedikor és löszkutató.* Akadémiai Kiadó, Budapest (Elmélet–Módszer–Gyakorlat 54.)
- Pénzes János 2018. Fejlettségi különbségek és centrum-periféria viszonyok a történelmi Magyarországon (1910). In: *Területi egyenlőtlenségek nyomában a történelmi Magyarországon. Módszerek és megközelítések.* Szerk. Demeter Gábor, Szulovszky János. Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Debreceni Egyetem Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszék, Budapest–Debrecen, 85–116.
- Pinke Zsolt 2015. *Alkalmazkodás és felemelkedés – modernizáció és leszakadás: kis jégkorszaki kihívások és társadalmi válaszok a Tiszántúlon.* Doktori (PhD.) értekezés kéziratban. Témavezető: Majdán János. Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Interdiszciplináris Doktori Iskola, Pécs
- Puskás Julianna 1974. Kivándorlás Magyarországról az Egyesült Államokba 1914 előtt. *Történelmi Szemle* 17, 1–2, 32–67.
- Puskás Julianna 1982. *Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban 1880–1940.* Akadémiai Kiadó, Budapest
- Rác István 1965. A parasztok elvándorlása a faluból. In: *A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában, 1848–1914.* 2. kötet. Szerk. Szabó István. Akadémiai Kiadó, Budapest, 433–486.

- RÁCZ ISTVÁN 1988. *Városlakó nemesek az Alföldön 1541–1848 között*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- RÁCZ ISTVÁN 2000. A tanyarendszer kialakulása. In: *Uő: Parasztok, hajdúk, cívisek. Társadalomtörténeti tanulmányok*. Debreceni Egyetem, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 317–380.
- RÁCZ LAJOS 2001. *Magyarország éghajlattörténete az újkor idején*. Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged
- RÁCZ LAJOS 2016. Mi a kis jégkorszak? *Történeti Földrajzi Közlemények* 4, 1, 15–46.
- RÁCZ LAJOS 2019. Mezőgazdasági termékkatasztrófák időjárási profilja a kis jégkorszak idején a tradicionális kori Magyarországon (1500–1850). *Léggör* 64, 2, 4–7.
- RÁCZ LAJOS 2021. *A kis jégkorszak éghajlati változásainak hatása az őszi búza terméseredményeire a Kárpát-medencében a reformkor idején* (Kézirat, megjelenés alatt.)
- RÉVÉSZ EMESE 2004. A népeletkép szerepe a nemzeti jellem kidolgozásában az 1850–1870 közötti hazai sajtóillusztráció példáján. *Ars Hungaricana* 32, 2, 275–322.
- ROMSICS IGNÁC 2007. *A trianoni békeszerződés*. Harmadik, bővített kiadás. Osiris Kiadó, Budapest.
- SOLYMOSSI LÁSZLÓ 1980. A tanyarendszer középkori előzményeinek historiográfiája. In: *A magyar tanyarendszer múltja. Tanulmányok*. Szerk. Pölöskei Ferenc, Szabad György. Akadémiai Kiadó, Budapest 71–96.
- SOMOGYI IMRE 1943. *Kertmagyarország felé*. (2. kiadás.) Magyar Élet kiadása, Budapest.
- SZABÓ FERENC 2008. *Két és fél évszázad az Alföld történetéből. Válogatott tanulmányok*. Békés Megyei Levéltár és Csongrád Megyei Levéltár, Szeged (Dél-alföldi Évszázadok 25.)
- SZABÓ ISTVÁN 1966. *A falurendszer kialakulása Magyarországon (X–XV. század)*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SZABÓ KÁLMÁN 1936. *Kecskeméti tanyák*. Kecskeméti Lapok, Kecskemét
- SZABÓ KÁLMÁN 1983 [1934]. *Kecskemét szőlő- és gyümölcsstermelésének múltja*. Hasonmás kiadás. Katona József Társaság, Kecskemét
- SZÉCHENYI ISTVÁN 1846. *Eszmetöredékek, különösen a Tisza-völgy rendezését illetőleg*. Trattner és Károlyi' betűivel, Pest
- SZEGEDI SÁNDOR 2002. *A környezet és a társadalom kölcsönhatása a Kárpát-medencében a honfoglalástól a XX. századig*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen
- SZEGEDI SÁNDOR 2010. Felezer év fagyoskodás. A kisjégkorszak jelleme. *A Földgömb* 12, 3, 26–37.
- SZILÁGYI ZSOLT 2009. Sárret posztmodern perspektívában. A táj történeti földrajza: az egységesülés és széttagolódás formái. *Tér és Társadalom* 23, 2, 113–133.
- SZILÁGYI ZSOLT 2011. Város–tanya kapcsolat a Horthy-kori Kecskeméten. *Tér és Társadalom* 25, 2, 29–47.
- SZILÁGYI ZSOLT 2012. *Homokváros. Kecskemét történeti földrajzi látószögek metszetében*. Kecskemét Írott Örökségéért Alapítvány, Kecskemét. (Kecskeméti Örökség Könyvek 2.)
- SZILÁGYI ZSOLT 2013. A történeti földrajz mint kapcsolattudomány alkalmazása a magyar várostörténet-írásban. *Nagyerdei Almanach* 4, 1, 183–204.
- SZILÁGYI ZSOLT 2014. Alföldi vonzaskörzetek és piacközpontok 1925-ben I. Módszertani megközelítések, vizsgálati keretek. *Agrártörténeti Szemle* 55, 1–4, 107–156.
- SZILÁGYI ZSOLT 2015a. Az alföldi piacközpont-állomány változása 1828–1925 között. *Történeti Tanulmányok* 23, 196–222.
- SZILÁGYI ZSOLT 2015b. A fejlettség területi különbségei az Alföldön a 20. század elején. In: *Föld, paraszt-ság, agrárium. Tanulmányok a XX. századi földkérdésről a Kárpát-medencében*. Szerk. Varga Zsuzsanna, Pallai László. DE Történelmi Intézet, DE Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, Hajdúnánás Város Önkormányzata, ELTE Új- és Jelenkori Magyar Történelem Doktori Program, MTA Agrártörténeti és Faluszociológiai Osztályközi Állandó Bizottság, Hajdúnánás, 37–112.
- SZILÁGYI ZSOLT 2016. Az 1925. évi közigazgatási tájékoztató lapok forrásértéke és forráskritikája az alföldi községek példáján. In: *Vidéki élet és vidéki társadalom Magyarországon. A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület 2014. évi, egri konferenciájának kötete*. Szerk. Pap József, Tóth Árpád.

- Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület, Budapest, 94–112. (Rendi társadalom – polgári társadalom 28.)
- Szilágyi Zsolt 2017a. A térinformatika és a gravitációs modell szerepe a városhiányos területek megjelenítésében a két világháború közötti Alföld példáján. *Új Nézőpont* 4, 2, 31–69.
- Szilágyi Zsolt 2017b. *Föld és hatalom. Mezővárosi elit Kecskeméten 1920–1939*. L'Harmattan Kiadó, Budapest (A Múlt Ösvényén 19.)
- Szilágyi Zsolt 2018a: A Kárpát-medence fejlettségi membránja (1910). A fogalomalkotás és a vizualizálás egy lehetséges módszertani megoldása, az eredmények kontextualizálási kísérlete. In: *Területi egyenlőtlenségek nyomában a történeti Magyarországon. Módszerek és megközelítések*. Szerk. Demeter Gábor, Szulovszky János. Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Debreceni Egyetem Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszék, Budapest–Debrecen, 47–84.
- Szilágyi Zsolt 2018b. Vándormozgalom a trianoni Alföld területén a 20. század első harmadában. *Századok* 152, 1, 85–126.
- Szilágyi Zsolt 2018c. Az életminőség területi egyenlőtlenségeinek változása Magyarországon a 20. század első harmadában. In: *Területi egyenlőtlenségek nyomában a történeti Magyarországon. Módszerek és megközelítések*. Szerk. Demeter Gábor, Szulovszky János. Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpontja, Debreceni Egyetem Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszéke, Budapest–Debrecen, 255–334.
- Szilágyi Zsolt 2020a. Alkalmazkodó mezőváros. A kecskeméti tanyák kialakulásának éghajlattörténeti kontextusa. *Forrás* 52, 7–8, 13–36.
- Szilágyi Zsolt 2020b. Alternatív Trianon, digitális forradalom. In: *A Horthy-korszak vitatott kérdései*. Szerk. nélkül. Kossuth Kiadó, Budapest, 44–51.
- Thirring Lajos 1932. A tanyák, puszták és egyéb külterületi lakóhelyek népessége 1930-ban. *Magyar Statisztikai Szemle* 13, 12, 1044–1062.
- Tomka Béla 2011. *Gazdasági növekedés, fogyasztás és életminőség. Magyarország nemzetközi összehasonlításban az első világháborútól napjainkig*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Toynbee, Arnold 1971. Tanulmány a történelemről. In: *Uő: Válogatott tanulmányok*. Ford. Mesterházi Márton. Gondolat Kiadó, Budapest, 13–218. (Társadalomtudományi Könyvtár)
- Toynbee, Arnold 2006. Tanulmány a történelemről. (Részlet.) In: *Történetelmélet*. 1. kötet. Szerk. Gyurgyák János, Kisantal Tamás. Osiris Kiadó, Budapest, 688–710. (Osiris Tankönyvek)
- Veres Péter 1936. *Az Alföld parasztsága*. Oravetz István Könyvkiadóvállalat, Budapest (Új Magyar Könyvtár 1.)
- Weis István 1930. *Mai magyar társadalom*. Magyar Szemle Társaság, Budapest (Magyar Szemle Könyvei 2.)
- Weis István 1931. *Hova? A magyar jövő útja*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdaipari Rt., Budapest
- Wellmann Imre 1989. Magyarország népességének fejlődése a 18. században. In: *Magyarország története tíz kötetben*. 4/1. kötet. *Magyarország története 1686–1790*. Főszerk. Ember Győző, Heckenast Gusztáv. Akadémiai Kiadó, Budapest, 25–80.
- Zeidler Miklós 2009. *A revíziós gondolat*. (Második kiadás.) Kalligram Kiadó, Pozsony

Mód László

Szüreti ünnepek és hagyományok a Duna–Tisza közén

Nincs még egy olyan kultúrnövényünk, mint a szőlő, melyhez kulturális jelenségek (rítusok, hiedelmek, ünnepek stb.) ilyen kiemelkedően gazdag és sokrétű állománya kapcsolódna. Ezt a vonatkozást csak erősítette a terméséből készített alkoholos ital, annak sokáig megmagyarázhatatlan, éppen ezért misztikusnak tartott nagy őszi átalakulása, az erjedési folyamat. Nem véletlen, hogy mind a szőlő, mind a bor az ókor óta szervesen beépült, nemegyszer központi helyet elfoglalva különböző vallások jelkép- és rítusrendszerébe. A növény hosszú vegetációs periódusa miatt számos természeti csapásnak van kiszolgáltatva, amelyek a termést akár teljes egészében elpusztíthatják, tönkretelhetik, semmivé téve ezáltal az egész éves munka gyümölcsét. Időjárásiról regulák, mágikus praktikák, fogadalmi ünnepek és szőlővédő szentek (pl.: Szent Orbán, Szent Donát stb.) szobrai, kápolnái jelzik a szőlő- és bortermező közösségek azon törekvését, hogy valamilyen úton-módon megóvják, védelmezzék az általuk gondozott és művelt szőlőskerteket. A termés betakarítása a szőlőfürtök szedésén és feldolgozásán túl minden bizonnyal már évezredek óta nem nélkülözhetette az ünnepi és rituális jelleget, hiszen a szüret zárta le a kultúrnövény termesztéséhez kapcsolódó éves munkafolyamatokat, s tette lehetővé azt, hogy a szőlőbirtokosok nemcsak a saját fogyasztásra, hanem az eladásra szánt bormennyiséget is előállíthassák. Ez az ünnepélyesség nemcsak a családi keretek között, társas munka formájában lebonyolított, hanem a bérmunkások bevonásával zajló uradalmi szüreteket egyaránt jellemezte.

A Duna–Tisza köze szőlő- és bortermező közösségeiben is jellemző volt, hogy a szőlőhöz sokszínű hagyományok kapcsolódtak, amelyek között az időjárásiról regulák, a munkafolyamatokhoz kötődő mágikus praktikák, hiedelmek, a szőlővédő szentek kultusza és végül, de nem utolsósorban a termés betakarításának ünnepi alkalmi egyaránt megtalálhatóak. Tanulmányunk a felsorolt jelenségek közül a legutolsóra fókuszálva próbálja bemutatni azt, hogy a szürethez térségünkben milyen ünnepek kapcsolódtak, milyen rituális gyakorlatok, szórakozási alkalmak kísérhették ezt az időszakot. Nem arra keressük elsősorban a választ, hogy a szüreti bálók és felvonulások a Duna–Tisza közén mikor és milyen körülmények között, milyen közvetítők által honosodtak meg, hanem arra, hogy a 19. század végétől napjainkig milyen módon változott a társadalmi bázisuk, a különböző közösségek a saját céljaiknak megfelelően miképpen formálták, alakították az

egységesnek mondható ünneplési gyakorlatot.¹ Végző soron azt a folyamatot szeretnénk vizsgálni, ahogyan egy más kontextusból származó, kitalált hagyományként is definiálható kulturális jelenség utat talált magának a vidéki környezetben, ahol lokális szinten szervesen beépült a mindennapokba. Meggyőződésem, hogy a közösségek részéről ma már fel sem merül, hogy a szüreti bálók és felvonulások ne valamilyen autentikus, „ősi” hagyomány megnyilvánulási formái lennének.

Kutatástörténeti előzmények

Madarassy László 1929-ben az *Ethnographia* hasábjain vállalkozott először arra, hogy megpróbálja átfogóan elemezni a szürethez kapcsolódó szokásokat, amelyeket párhuzamba állított az aratóünnepekkel. Meglátása szerint a gabona betakarításához hasonlóan a szőlőtermés szedését is ünnepség zárta le. Saját megfigyeléseire támaszkodva fontosnak tartotta kiemelni azt, hogy az ünnepségek a falvak, városok vendéglőibe és mulatókertjeibe helyeződtek át, s Budapesten is megszokott látványnak számítottak a lóháton száguldozó legények és a magyar ruhát viselő lányokat szállító sráfkocsik.²

A *Magyar Néprajzi Lexikon*ban külön szócikk foglalkozik a szürethez kapcsolódó munkaszokásokkal és ünneplési gyakorlattal, amelyben a szerzők, Kecskés Péter és Ujváry Zoltán azt hangsúlyozták, hogy a 20. században eltérő korú, jellegű és eredetű agrárritusok, maszkos és dramatikus hagyományok, illetve a céhes élet közösségi megnyilvánulásai ötvöződtek egymással. Az országszerte egységes, a 19–20. század fordulóján miniszteri rendelettel³ szabályozott, azóta többször felújított szokások alapjául a 18–19. századi uradalmi szőlőmunkások ünneplési gyakorlata szolgált, mely a szőlőszedés utolsó napjához kapcsolódott.⁴ Ujváry Zoltán 1983-ban megjelent, *Játék és maszk* című könyvsorozatában részletesen foglalkozott az alakoskodás és a szüreti felvonulás kapcsolatával. Felhívta a figyelmet arra, hogy a szokásokat a magyar nyelvterület számos olyan településén is megtartották, ahol a szőlőkultúra nem bírt különösebb jelentőséggel. Úgy vélte, hogy a nyári és őszi munkákat lezáró, a téli időszakot megelőző,

1 Jelen sorok írója több éve végez terepmunkát Csongrád-Bokrosra, ahol 2008 óta elevenítették fel a szüreti felvonulásokat és mulatságokat, amelyeket először az 1920-as évek elején szerveztek meg a helybeli lakosok. A jelenség tágabb kontextusának a megértése céljából más településekre is kiterjesztette kutatásait, amelyek magukban foglalják az írott és vizuális források (fényképek, meghívók) feltárását egyaránt.

2 Madarassy László: *Magyar szüreti szokások*. In: *Ethnographia* 1929. XL. évf. 162–167.

3 Erdész Sándor szerint Darányi Ignác egy 1901-ben kibocsájtott körlevélben kérte a nagybirtokosoktól az arató és a szüreti ünnepek felújítását. Kovács Ákos ezzel szemben azt állította, hogy a rendelkezésben nem esik szó utóbbiról. Egyértelműen cáfolja azt, hogy a miniszter akár a szüretet, akár a szüreti mulatságokat bármilyen formában szabályozni, egységesíteni akarta volna. Erdész Sándor: *Szüreti népszokások kialakulása a hegyaljai mezővárosokhoz*. In: Bencsik János–Viga Gyula (szerk.): *A hegyaljai mezővárosok történeti néprajza*. A miskolci Herman Ottó Múzeum Néprajzi kiadványai 22., Miskolc, Hermann Ottó Múzeum, 1988. 86–93.; Kovács Ákos: *Szőlőhegytől elszakadva – szüret és hagyomány*. In: *Magyar Narancs* 2008. 41. sz. október 9. (http://magyarnarancs.hu/kepzuveszet/szolohegytol_elszakad-va_-_szuret_es_hagyomany-69610; Letöltés ideje: 2015. 05. 06.)

4 Kecskés Péter–Ujváry Zoltán: *Szüret*. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982. 129–134.

legfontosabb alkalom volt az ifjúság szórakoztatására. A szüreti felvonulás lehetőséget kínált az alakoskodásra, a különböző tréfákra, a közönséget szórakoztató mozzanatokra.⁵

Kovács Ákos 2008-ban publikált írásában az általa „múszüretnek” nevezett jelenség kialakulását az 1815-ös esztendőhöz köti, amikor Ferenc császár, I. Sándor orosz cár, illetve III. Frigyes Vilmos porosz király látogatására Balássy Ferenc budai polgármester egy sajátos ünnepséget szervezett. A *Magyar Kurír*-ban közzétett híradásban számos olyan mozzanat feltűnik, amely a későbbiekben is fontos részét képezték a szüreti mulatságoknak. Kovács Ákos szerint színészek bevonásával a főnemesek is szerveztek hasonló alkalmakat. A fővárosi kocsmákban, kerthelyiségekben és vendéglőkben megrendezett mulatságok egyre fokozódó népszerűségében minden bizonnyal szerepet játszott a korábban vidéken élők nosztalgiája is. Az 1880-as évek végén a fővárosban már megrendezték a Budapesti Munkáskör első szüreti estélyét is, melyen a báltermet szőlőlevelekkel és szőlőfürtökkel díszítették. Tisztségviselőket is választottak, akik közül a csöszök feladata volt a tolvajok elfogása és bíróság elé kísérése. Úgy tűnik, hogy az 1880-as, 1890-es évek fordulóján a városokban élő társadalmi rétegek körében már a szüreti mulatságoknak egy egységes képet mutató formája létezett.⁶

Illés Péter Vas megyei példákat elemezve mutatott rá arra, hogy a mulatságokhoz a szüreti időszak csak apropót szolgáltatott, nem a szőlőskertekhez kapcsolódott, és nem a gazdasági évet lezáró hálaadó ünnepként nyerték el értelmüket. Nemcsak a fiatalok társas szórakozási, ismerkedési alkalmaként foghatóak fel, hanem a kulturális reprezentáció céljait és a hazafias érzelmek kinyilvánítását is szolgálták. A szüreti mulatságok bevételeiből a közösségi célok megvalósításához szükséges anyagi támogatás előteremtését is lehetővé tették.⁷

Kutatástörténeti áttekintésünkéből látszik, hogy a szüreti ünnepségek egységesülésére és széles körben való elterjedésének mikéntjére mind ez ideig nem sikerült megnyugtató válaszokat adni. Meggyőződésem, hogy a 19. század második felében oly nagy kedveltségnek örvendő népszínművek és az azokban megjelenített életképek hatása sem elhanyagolható tényező, jóllehet ennek a kapcsolódásnak a feltárása elsősorban témaspecialisták bevonásával további kutatásokat igényel. Elképzelhető, hogy ezekben az alkotásokban keresendő a szüreti bálokon olyannyira népszerű, játékos gyakorlat, ami különböző szereplők közreműködésével a szőlőtermés őrzése köré szerveződött. Nem tekinthetjük ugyanakkor elhanyagolhatónak a népi színjátszás hatását sem, hiszen egy-egy szüreti mulatság alkalmával gyakran egy-egy helyi műkedvelő csoport jelenítette meg a tisztségviselőket.

5 Ujváry Zoltán: *Játék és maszk III.* Debrecen [Berettyóújfalú], *Bihari Múzeum kiadványai*, 1983. 184–241.

6 Áfra János: Az 1880-as évek népmulatságai és munkásszórakozásai a fővárosban. (közéteszi: Kovács Ákos) In: *Holmi* (<http://www.holmi.org/2005/01/afra-janos-az-1880-as-evok-nepmulatsagai-es-munkasszorakozasai-a-fovarosban-kozzeteszi-kovacs-akos>); Kovács Ákos: „Szőlőhegytől...”

7 Illés Péter: A szüreti felvonulások és az egyesületi élet kapcsolatai a 2. világháborúig Vas megyében. In: *Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények* 2005. 33. évf. 3. sz. 51–65.

A szüreti bálok és felvonulások meghonosodása és változása

A 19. század végére Magyarországon tehát a szüreti ünnepeknek egy sajátos formája alakult ki, ami még olyan térségekben is elterjedt, ahol az éghajlati adottságok nem tették lehetővé a szőlő- és borkészítést. A következő szerkezeti elemekből épült fel: 1. felvonulás lovas kocsikkal a sajátos öltözetet⁸ viselő szereplők (csőszök, hegybíró) részvételével; 2. táncos-zenés multság terményekkel, főként szőlőfürtökkel díszített teremben; 3. a díszletek lopása és a tetten ért személyek büntetése. Központi szimbólumnak minősült a szőlőfürtökből összeállított koszorú, amelynek számos változata közül Magyarországon a harang alakú számított a leggyakoribbnak.⁹ A rendelkezésre álló források azt mutatják, hogy vidéken először városi környezetben jelent meg, majd fokozatosan a kisebb közösségekben, a nagy határú alföldi települések tanyavilágában is meghonosodott és népszerűvé vált.

Térségünk nagyobb településein, Kecskeméten és Szegeden szinte egy időben, az 1890-es évek elején tartották az első szüreti multságokat, de érdekes módon a kisebb városok sem maradtak el ebben a tekintetben, a 19. század végén már ezekben is szerveztek hasonló ünnepeket. 1892-ben, feltehetőleg az első ilyen jellegű alkalmat Szegeden a Tisza Szállóban a rókusi vasútállomás munkásai rendezték meg.¹⁰ 1893-ban a helyi sajtó arról számolt be, hogy az újszegedi Vigadóban a szőlő őrzésével megbízott „pásztorok” és „pásztornók” magyar népviseletbe öltöztek. A jelmezek mellett a síp is fontos szerephez jutott, mivel a szőlőcsőszök hangjának kíséretében vezették a szőlőtolvajokat a hegybíróhoz. A szervezők a bírságokból befolyt pénzeszeget a kiadások kiegyenlítésén kívül a Szegedi Polgári Dalárda 1894. évi fiúmai országos dalversenyen való részvételére kívánták fordítani. A szüreti ünnepélyt táncos multság zárta, amire a Vigadó nagytermében került sor.¹¹ Ugyanebben az évben tudósított a *Kecskeméti Lapok* arról, hogy a helyi iparos ifjúság október elsején az ún. Körmöczy-féle vendéglőben szüreti multságot rendezett, melynek bevételét a szervezők a betegsegélyező egyesület javára ajánlották fel.¹² 1905-ben Kiskunfélegyházán is az iparos ifjúság szervezett szüreti ünnepeket, melynek programját a helyi sajtó közé is tette: „1. Diszkivonulás d.u. 4. órakor kezdődik a Csillag vendéglőből Kossuth-,

8 Fejős Zoltán szerint a viseleti darab a szüreti bál szimbolikájának egyik meghatározó elemeként fogható fel. Az ún. magyar ruhát feltehetőleg az 1880-as évek népszínművei és a közoktatás terjesztette el széles körben, amely kialakulása idején már szimbolikus jelleggel rendelkezett, a nemzeti öltözék ideálját testesítette meg az urbanizálódó, polgárosodó társadalmi rétegek körében. Fejős Zoltán: „Szüreti bál”, „magyar ruha” és az amerikai-magyar etnikus kultúra néhány kérdése. *Magyarságtudomány. A Magyarországtudó Csoport évkönyve* 1987. 267–282.

9 Típusairól, használatáról Fajcsák Attila készített elemzést, amelyben kihangsúlyozta azt, hogy a szőlőkoszorú vitelére minden bizonnyal már a 18. századból is rendelkezésünkre állnak adatok. Amennyiben a koszorú valamilyen egyesület által szervezett alkalomra készült, akkor a módosabb szőlőbirtokosoktól gyűjtötték össze a szőlőfürtöket. Fajcsák Attila: Adatok a szüreti koszorúhoz. *Agrária. Az Egri Múzeum Évkönyve* 1987. 353–366.

10 Szegedi Híradó 1892. október 16. 7.

11 Szegedi Híradó 1893. október 1. 6.

12 Kecskeméti Lapok, 1893. szeptember 24. 3.

Vágó- és a Szegedi- utcákon át a piactért megkerülve a multság színhelyére. 2. A kisbíró felolvassa a szüret szabályait. – 3. A szőlőbíró kimondja az ítéletet. 3. Karének, szavlatok stb., amiről a műsört a pénztárnál kapják. 5. »Végrehajtó« című 1 felvonásos színelőadás.”¹³

Az első világháború után Szegeden egyre nagyobb népszerűsége tettek szert a szüreti multságok, amelyeket egyesületek, társadalmi és szakmai szervezetek különböző helyszíneken rendeztek meg. A teljesség igénye nélkül érdemes közülük néhányat név szerint is megemlíteni, érzékeltetve azt, hogy ebben a vonatkozásban miképpen szélesedett a társadalmi bázisuk: Újszegedi Torna Club, Somogyitelepi Egyesült Iparos és Polgári Kör, Móravárosi Társadalmi Kör, Somogyitelepi Önkéntes Tűzoltó Egyesület, Felsővárosi Ifjúsági Egyesület, Újszegedi Katolikus Legényegylet. A szórakozási alkalmak ebben az időszakban már nemcsak a városban, hanem a tanyavilágban is elterjedtek, melyeket többnyire gazdasági egyesületek szerveztek. Börcsök Vince az 1970-es évek közepén az *Ethnographia* hasábjain részletes leírást közölt a Szeged környéki szüreti multságokról, amelyeket szeptember végétől október végéig rendeztek meg a település határában. A szervezési feladatokat az ún. vigalmi bizottság látta el, melynek vezetője a *főrdödő* volt, aki saját maga válogatta össze a közreműködőket, a *zenei rördödőt*, a csőszlegényeket és csőszlányokat (8–12 pár), a jegyzőt, a *börtönőrt*, valamint a pénztárost. A csőszlegények 2-3 nappal korábban már nekifogtak a bálterem feldíszítéséhez, azaz drótokat feszítettek ki, amelyeket szőlővenyigével fontak be. A huzalokra viszonylag könnyen elszakítható fonállal kisebb szőlőfürtöket, almát, körtét, perecet, kiflit vagy furulyát kötöttek. Értékesebb ajándéknak számított egy-egy üveg bor. Akadtak megtévesztő csomagocskák is, amelyekben a szervezők élő verebet, illetve egeret helyeztek el. A csőszlegények csizmát, fekete nadrágot, bornyúszájú (széles), fehér inget és fekete mellényt, kalapot viseltek. A csőszlányok magyaros ruhába öltöztek. Az *öreg csősz* kalapjára nemzetiszínű pántlikát kötött, amely hátul egészen a derekáig leért. A szüreti multságok központi eleme a díszítmények őrzése, lopása, illetve a tettenért tolvajok megbüntetése volt. Éjfél körül szabaddá vált a termények eltulajdonítása, a résztvevők pedig mindent letéptek, csak a csupaszból maradtak a helyükön. A csőszbírák és a jegyzők elszámoltak a pénzzel, s megállapították azt, hogy kik loptak legtöbbet, illetve kik voltak a legjobb csőszök. Utóbbiak közül a legügyesebb három ajándékot kapott, például egy pár szegedi piros papucsot, fejkendőt, boros, likőrös készletet, cigarettatárcát, hamutartót, esetleg csemegecukorkát.¹⁴

A két világháború között Kecskeméten is egyre több helyi egyesület, kör és oktatási intézmény (Kecskeméti Katolikus Legényegylet, Kereskedő Ifjak Egyesülete, Kossuthvárosi Sport Club, Polgári Daloskör, református reálgymnázium) mutatott aktivitást ezen a területen. 1925-ben a Mathiász-kiállítás keretei között tartott szüreti ünnepség már kilépett egy szűkebb társadalmi közegekből, és kiegészülhetett egyéb kulturális programokkal (színelőadások, szavlatok).

¹³ Félegyházi Közlöny, 1905. augusztus 27. 2.

¹⁴ Börcsök Vince: Az éró szőlőtermés őrzése, szüretelése és a szüreti bál a Szeged környéki homokon. In: *Ethnographia* 1974. 85. évf. 479–493.

A Kecskeméti Szőlősgazdák Egyesülete a híres szőlőnemesítő szobrának felállításához kívánt anyagi alapot teremteni azáltal, hogy 1925. szeptember 13-án nagyszabású népmulatságot szervezett, aminek a bevételével kívánták támogatni az akció sikeres megvalósítását.¹⁵ Hasonló változások érhetőek tetten a szintén Kecskeméten 1932-ben megrendezett gyümölcs-, bor- és zöldségkiállítás, vagy a két évvel később, 1934-ben megszervezett „Félegyházi Napok” keretei között tartott szüreti ünnepek esetében is, hiszen ezek az alkalmak már nagyobb számú résztvevőt mozgattak meg. Utóbbin a terménykiállítások mellett a szervezők megjelenítették a kun népviseletet, a helyi népszokásokat, táncokat, és „régikun nóták” kíséretében a kukoricafosztás gyakorlatát is. A rendezvényt ebben az esetben is szüreti multság zárta le, ami minden bizonnyal az előbb felsorolt jelenségekhez hasonlóan már a kulturális reprezentáció céljait is szolgálhatta.¹⁶ Hasonló funkciót sejtethetünk az 1926-ban Kecskemét város szikrai telepén megrendezett szüreti mulatsággal kapcsolatban, amiről a korabeli filmhíradó is beszámolt. Ennek apropóját Horthy Miklós és Klebelsberg Kuno látogatása szolgáltatta, akiknek magyaros ruhába öltözött tanítónők és „virágoskalapú puttonyos” férfiak mutatták be a szőlő szedésének folyamatát.¹⁷ A filmfelvételen nem a szüreti munkálatok, hanem a rúdra függesztett szüreti koszorú, a szüreti felvonulás, végül pedig a zenére táncoló résztvevők jelennek meg.¹⁸

A szüreti multságok a második világháború után, az 1940-es évek második felében továbbra is nagy népszerűségnek örvendtek, jóllehet ebben az időszakban már alapvetően más szervezetek jeleskedtek a megrendezésükben. Különösen aktívnak mutatkoztak ezen a téren a különböző politikai pártok, 1950-től a Dolgozó Ifjúsági Szövetség, 1957-től pedig a Kommunista Ifjúsági Szövetség. A második világháborút követő néhány évben minden bizonnyal a különféle egyesületek is megtartották szüreti multságaikat mindaddig, ameddig működésük 1949 után szinte teljes mértékben el nem lehetetlenült, így az általuk szervezett rendezvények is megszűntek. Az 1950-es és az 1960-as években gyárak, vállalatok (pl. Kecskeméti Magasépítő Vállalat, Szegedi Lenzöví Vállalat, Dél-Alföldi Pincegazdaság stb.), állami gazdaságok, termelészövetkezetek (pálmonostorai Lenin Tsz, lakiteleki Szikra Tsz, Helvéciai Állami Gazdaság szikrai üzemege) KISZ- és pártszervezetei jeleskedtek ezen a téren. A második világháború után kibontakozó politikai-társadalmi változások ellenére a 19. század végét követően széles körben elterjedt szüreti bálók és felvonulások továbbra is népszerűek maradtak, jóllehet megrendezésük egy ideig kifejezetten különböző politikai szervezetekhez kapcsolódott. Érdekes módon az új hatalmi berendezkedés nem próbálta betiltani ezeket a rendezvényeket annak ellenére, hogy a szereplők öltözetében hangsúlyos szerepet kaptak a nemzeti jelképek, elsősorban piros-fehér-zöld színű szalagok, pántlikák formájában. Ezek elhagyásával, ahogyan azt bokrosi példánk is mutatják, a szüreti multságot sikeresen „nemzetietleníteni”

15 Kecskeméti Lapok, 1925. szeptember 6. 2.

16 Kecskemét és Vidéke, 1934. augusztus 5. 3.

17 Kecskeméti Lapok, 1926. október 6. 1.

18 https://mandadb.hu/tetel/46329/Magyar_Hirado_143_1926_november

lehetett anélkül, hogy a fiatalok körében a népszerűsége különösebben csökkent volna. A helyi KISZ-szervezetek számára kulcsfontosságú lehetett a bálók és a felvonulások megrendezése, mivel jelentős volt a közösségszervező erejük, mindamelllett, hogy a bevételeket a kiadások fedezésén kívül saját programjaik megvalósítására, például kirándulásokra fordíthatták. Megszervezésükkel a fiatalok körében fenntarthatták népszerűségüket, a szórakozási alkalmakat akár felhasználhatták arra, hogy burkoltan propagandatevékenységet folytassanak. A KISZ-szervezetek ezen a területen kifejtett aktivitására, illetve a szüreti ünnepek Bács-Kiskun megyei elterjedtségére utal a következő híradás, ami az 1960-as évek közepén a megyei újságban látott napvilágot: *„Az ország legnagyobb összefüggő szőlőtermő vidékén, megyénkben, ismét felelevenítik a hagyományos szüreti mulatságokat. A vidám, mókás felvonulásokat, bálókat a községi KISZ-szervezetek rendezik vasárnaponként. Az »új szőlő ünnepét« a szüreti idény alatt 40 községben rendezik meg az idén.”*¹⁹

Az 1960-as évek közepétől Bács-Kiskun megye egyes településein hasonló jelenségek kibontakozásának lehetünk tanúi, mint a két világháború közötti időszakban, amikor a szüreti felvonulásokra és mulatságokra a szervezők kezdtek egyre inkább valamiféle kulturális reprezentáció eszközeiként tekinteni. A célkitűzés ezekben az esetekben már nem egy zártkörű szórakozási alkalom megszervezése, hanem egy-egy helyi, fesztiváljellegű rendezvény keretei között a lokálisnak tartott hagyományelemek felmutatása volt. Akár egész napos programok, termény- és termékkiállítások, borversenyek előzhatték meg, egészíthették ki a szürettel kapcsolatos tradíciók látványos, esetenként színpadias megjelenítését, amelyek a nagyfokú hasonlóság ellenére mind a szervezők, mind a résztvevők számára teljes mértékben tűnhettek autentikusnak és egyedinek. Ilyen kereteket szolgáltathattak a Kecskeméten tartott megyei és városi szüreti napok, az izsáki Sárfehér Napok, a Halasi Szüret elnevezésű rendezvény, vagy a Kelebián és Tiszakécskén szervezett szüreti ünnepek.

Az 1990-es évek elejétől a szüreti felvonulások és bálók a helyi közösségek nézőpontjából immáron „történeti időtávlatlalt” rendelkező, azaz „igazi” hagyományként tértek vissza a kulturális repertoárba oly módon, hogy valamilyen lokális ünnep vagy fesztivál is szerveződhetett köréjük, amelyek akár szimbolikus erőforrásokat is biztosíthattak az adott település számára. A szervezők felismerték, hogy ezek a helyi lakosság érzelmi kötődését, a helyi öntudat fejlesztését szolgáló rendezvények akár turistákat is vonzhatnak, a falusi turizmus alapjai lehetnek.²⁰ Biztosan lehetett rivalizálás a települések között, de valahogy mégis azt tapasztaljuk, hogy a szüreti felvonulások és mulatságok jól megfértek egymás mellett a szomszédos falvak és városok esetében is. Ennek az lehet a magyarázata, hogy egy-egy közösség saját tartalommal töltötte meg a hagyományelemeket, és a saját céljainak megfelelően hasznosította azokat, bár látszólag a külső megjelenésben nem voltak számottevő eltérések. Helvécián például az ezredfordu-

¹⁹ Petőfi Népe, 1965. október 2. 4.

²⁰ Lásd részletesen: Pusztai Bertalan: Falusi és kisvárosi fesztiválok: közösségi szokások vagy a helybelieket kiábrándító szervezett események. <http://www.kulturalisszemle.hu/11-szam/hazaitudomanyos-muhely/pusztai-bertalan-falusi-es-kisvarosi-fesztivalok-kozossegi-szokasok-vagy-a-helybelieket-kiabrandito-szervezett-esemenyek>

lón a testvértelepülések képviselőinek látogatásához igazították a rendezvényt, akiknek ezáltal lehetőségük nyílt arra, hogy részesei lehessenek ennek a helyi tradíciónak. Soltvadkerten az 1990-es évek közepén a várossá nyilvánításhoz kapcsolódó szüreti fesztivál biztosított teret a felvonulás megszervezéséhez, amelyen a helyi jellegzetességnek számító járművek, a csettegők is részt vettek. Vannak olyan települések is, ahol a szervezők, rendszerint a helyi önkormányzatok, csak a szüreti felvonulások attraktivitását, látványosságát használják ki, a bál megszervezésével járó feladatokat már nem vállalják magukra.

Csongrád-Bokros példája azt mutatja, hogy egy közigazgatási önállósággal nem rendelkező településrészen miképpen kapcsolódott össze sajátos identitás-kereséssel és a helyi kulturális örökség megszerkesztésének igényével a szüreti felvonulások és mulatságok „újra meghonosítása és birtokbavétele”. 2008 óta több mint tíz esztendő telt el, ennek ellenére úgy tűnik, hogy a helyiek még mindig nagyon motiváltak a szüreti ünnepség megszervezésében. Kialakítottak egy olyan sémát, amelyet minden évben próbálnak reprodukálni. Ez a következő elemekből épül fel: 1. lovasok, lovas kocsik és a résztvevők egy csoportjának gyülekezése a helyi futballpályán; 2. szüreti felvonulás a település utcáin; 3. a helyi termelők borainak megáldása a templomban vagy a templom előtt; 4. szüreti bál a művelődési ház udvarán felállított sátorban. A minden évben ismétlődő elemek mellett vannak olyanok is, amelyek változnak, mivel a szervezők folyamatosan próbálkoznak újításokkal. Ezek közül egyesek állandósulhatnak, míg mások eltűnnek. Néhány évvel ezelőtt az egyik ilyen innováció az óvodások táncbemutatója volt, ami a templom előtt zajlik immáron minden alkalommal. Emögött a szervezők azon szándéka húzódik meg, hogy a legfiatalabb korosztály tagjait is bevonják valamiképpen az eseményekbe. Abban bíznak, hogy a jövőben közülük kerülnek ki azok, akik a szervezési feladatokban aktív szerepet fognak vállalni. Kezdetben néptáncbemutatókra is sor került, amelyek napjainkban már nem szerepelnek a programban. A bevételeket a kiadások fedezésén túl a szervezők valamilyen fontos, az egész közösséget érintő akció támogatására fordítják, a pénzüsszeget rendszerint a helyi iskola vagy az óvoda kapja meg. Ahogyan múltak az évek, a szüreti ünnepség nemcsak a helybeliek, hanem a környező települések lakóinak körében is egyre nagyobb népszerűségegre tett szert. Ennek egyik legfontosabb jele a résztvevők körének látványos bővülése, ami napjainkra már megközelítette a településrész lélekszámát. A bokrosi szüreti felvonulás és mulatság arra szolgálhat kiváló példával, hogy egy közigazgatási önállósággal nem rendelkező közösség miképpen alkotott meg és tart fenn napjainkban egy olyan helyi ünnepet, amely a helyi lakosok és az idegenek szórakoztatásán túl lépve sokrétű funkcióval rendelkezik.²¹

21 A témáról lásd részletesen: Mód László: *Grape Harvest Feast as an Attempt to Develop Local Identity and Cultural Heritage. The Hungarian Case*. Kézirat (megjelenés előtt).

Összegzés

A 19. században feltehetőleg kitalált hagyományként megszületett szüreti felvonulások és bállok hosszú utat tettek meg, amíg városi környezetből a két világháború közötti időszakra eljutottak a paraszti társadalom minden egyes csoportjához. A szórakozási alkalmak között azért foglalhatott el kitüntetett helyet, mivel lehetőséget teremtett a szőlő őrzését megjelenítő szerepjátékra, vagyis túlmutatott az egyszerű zenés-táncos mulatságok keretein. A szüreti bállok és felvonulások a 20. században lezajlott politikai-társadalmi változások ellenére is megtartották népszerűségüket, jóllehet funkciójuk időközben módosulhatott, ami együtt járhatott azzal, hogy kiléptek egy szűkebb közösség keretei közül. A 21. század elejére, néhány kivételtől eltekintve, a nagyobb városokból eltűntek, s végérvényesen a „népi kultúra” lokális sajátosságává váltak. Attraktivitásuk miatt rendkívül alkalmasnak bizonyultak arra, hogy a közösségek helyi ünnepekké alakítsák azokat. Manapság a szórakoztató jelleg mellett egyértelműen egy-egy település kulturális reprezentációjában betöltött szerepük tekinthető jelentősnek, annak ellenére, hogy a szerkezeti elemek között nagyfokú hasonlóság figyelhető meg. Meglátásom szerint a szőlő- és bortermelő közösségek különösen magukénak érzik, és azonosulni is tudnak ezzel a tradícióval, amit előszeretettel formálnak, alakítanak, illetve építenek be az általuk kezdeményezett helyi borfesztiválok, borünnepek programjába.

Gyenesei József

Bor- és szőlőkereskedelem a Horthy-korszakban, Kecskemét térségében

Köztudott, hogy a homoki szőlőtermesztés és szőlőtelepítés a filoxéravész idején futott fel, amelynek eredményeként Kecskeméten, a századfordulón már közel 12 ezer holdnyi területen folyt a szőlőművelés. A tőkékkel beültetett területek gyarapítását természetesen ösztönözte az is, hogy a Monarchia többi állama, különösen az osztrák tartomány, biztos felvevőpiacot jelentett az itt termelt borok számára is. A világháború éveit követően, amely komoly konjunktúrát jelentett a gazdák számára, gyökeresen megváltozott minden. A Monarchia szétesésével létrejövő utódállamok protekcionista gazdaságpolitikája következtében a hazai bortermelés, az értékesítési lehetőségek beszűkülésével, válságba jutott. A korszakot a pangó kereslet, az alacsony árak és a felhalmozott készletek jellemezték. A két világháború közti időszak így e téren is a kiútkeresésről szólt. A gazdák által indítványozott beavatkozási módok sokfélék voltak, ezek közül a legfontosabbak közé tartozott a bor eladását terhelő közterhek csökkentése, a kiviteli vámok eltörlése, a szőlő gyümölcs formában történő értékesítésének preferálása, az állami intervenciós árak meghatározása, a bor párlattá történő feldolgozásának elősegítése, valamint a borközraktárak felállítása. A termelők sokszor hangoztatott válságkezelési ajánlásainak többsége javaslat maradt csupán, így az ágazat konszolidációjára nem volt esély.

Az elmondottak értelemszerűen Kecskemétet és környékét mint jelentős szőlőterületekkel rendelkező régiót is érintették. Az alábbiakban a gazdákat is képviselő városi közgyűlés, valamint az érdekvédelmi és a szakmai szervezetek levéltári dokumentumainak idézésével, továbbá az üggyel mindenkor kiemelt témaként foglalkozó helyi sajtó informatív híradásainak segítségével igyekszem bemutatni a helyi bor- és szőlőkereskedelem két világháború közti helyzetét. A rendelkezésre álló forrásokra tekintettel, a felvázolásra kerülő folyamatokban a válságnak az értékesítői oldalról történő bemutatása kap nagyobb hangsúlyt.

A borkereskedelem helyzete a sajtóforrások tükrében

A termelői oldal

1920 tavaszán *A borértékesítés kilátásai* címmel egy hosszú írás jelent meg a *Kecskeméti Lapok* hasábjain a hazai, s így benne a helyi borkereskedelem összehasonlításáról: „Kecskeméten még mindig nagyobb bormennyiség van a termelők

kezén, nemcsak a múlt, de az 1918-as évről is. A terméskilátásokat a sajtó sok helyütt, majdnem általánosan kitűnőnek tünteti fel. Akinek érdeke, hogy a bor árát lenyomja, nem számít azzal, hogy májustól novemberig még hány éjszakát ér szabadban a termés, az a reményt biztos váltóként forgatja. Közben a borpiacon a forgalom megáll, az árak esnek. A termelők nagy része kishitű, szükség nélkül piacra dobja készletét s ezáltal meg jobban szorítja az árakat, a kereskedelem tartózkodik a vételtől, majd a vásárlás teljesen beszünik. A jelenség kezdete már látható nálunk is, sőt nálunk bizonyos okokból jobban, mint másutt. Tessék csak megkérdeni akármelyik borkereskedőt, szolgál magyarázattal, amire azonban már előre megmondhatjuk, hogy nem az igazi ok.”¹ Az elemzés összeállítója a továbbiakban a válságot szerinte előidéző politikai okok részletes ismertetésére tér át. A papírra vetett érvelésen erősen érződik az 1918–19-es események következtében kialakult, a húszas évek első felében uralkodó antiszemita közhangulat hatása: „A szőlővirágzás idején a legbékésebb békében is üzletelenség szokott beállani. A borok utóerjedésen mennek át, mely alatt a szállítás nem hat előnyösen a borra, a bornagykereskedelem pedig a terméskilátásokat igyekszik az összes borvidékekről beérkezett jelentések alapján megállapítani, hogy esetleges kedvezőnek mutatózó termés hírével az árakat a termelőnél lenyomhassa, avagy pedig, ha általánosan rossz termés ígérkezik, a birtokában levő nagy készletek árát és így saját nyereségét emelhesse s az áremelést indokolhassa. A borpiac mai üzletelensége azonban nemcsak ezen szokásos jeliségen alapszik, hanem sokkal mélyebb okai vannak. Magyarország jelenlegi politikai irányának letörésére nemcsak a szabadkőműves-zsidó-kommunista-szocialista világszervezet feszíti meg minden erejét, de a területtrábló szomszédok is elkövetnek mindent, hogy a hazafias irány fejlődése gátoltassék, mert jól tudják, hogy egy gazdaságilag erős és hazafias kis Magyarország nem sokáig maradhat meg a szűk keretekben. Az eszközben nem válogatnak.”² A cikk ismeretlen szerzője szerint a fent említett aknamunka idézte elő a magyar borkereskedelem krízisét is azzal, hogy a hazai borra magas beviteli illetéket vetettek ki Ausztriában és Csehországban, ugyanakkor az olasz bor exportja elé nem gördítettek akadályt. A még szóba jöhető külhoni piacok ellehetetlenüléséről elkeseredetten így írt: „Németország a veszített háború keserveit szenvedni, a bort fényűzési cikknek nyilvánította s a behozatalt inkább gátolja, mint sem elősegíti. A háború alatt a magyar bor piacot szerzett Svájcban, Hollandiában, Dániában és Svédországban. Ide azonban épp úgy, mint Németországba Ausztrián, illetve Csehországon keresztül megy az út. A csehekhez azonban szomorú tapasztalatok alapján mi vagont, mozdonyt csak úgy eresztünk be, ha ugyanannyit előzetesen ők hozzánk áttolnak. Németország sem áll velük barátságosabb lábon és így minden egyes szállítmány átvitele szinte leküzdhetetlen akadályokba ütközik.”³ A cikkben természetesen szó esett a kivitel itthoni akadályairól is, így a belső vámokról és kötelező „valutabeszolgáltatásról”, ezekről viszont mint szükséges intézkedések-

1 „A borértékesítés kilátásai.” Kecskeméti Közlöny (a továbbiakban: KK), 1920. május 23. 1–2.

2 Uo.

3 Uo.

ról számolt be: „A fenti nehézségeken felül nem csekély akadályt okoz itthon az a kormányrendelet, amely a kivitelre állami ellenőrzés alá helyezi, hektoliterenként 200 kor[ona] kiviteli vámot szed és kötelezte az exportőrt arra, hogy a bor árát idegen valutában az Osztrák–Magyar Bank budapesti fiókjához szolgáltatassa be. A kiviteli vám eltörléséről még lehet beszélni, de a valuta beszállítás végtelenül fontos. Jól tudjuk, hogy a küszöbön álló hadinyereség adó alól a nagytőke menekülni szeretne, sőt bizvást mondhatjuk, hogy már csak töredékei vannak az országban. Ha most már a kormány elállana a bor árának idegen valutában való követelésétől, úgy a zsidó tőke bor alakjában örökre elhagyná az országot. A valuta beszállítás ellen nagy sajtóhadjárat indult meg a borkereskedők orgánumaiban, viszont a közönséget, aki az okokat nem látja és a sok szomorú tapasztalat után sem néz az orránál tovább, vidékenként a bor árának eséséről az itthoniak mindenféle rémhírekkel traktálják.”⁴ A cikkben a kialakult helyzet megoldását elősegítő intézkedések felsorolása között lényegében már megjelentek mindazok a módok, amelyek megvalósítására a korszak egésze alatt törekedtek az érintettek. A bornak termelői szövetkezetek által megvalósuló értékesítése, a szőlőnek gyümölcsként történő forgalmazása, a mustnak a belőle készíthető késztermékek formájában történő piacépítési tétel a válságkezelési módok között, mint majd látni fogjuk, újra és újra felbukkantak: „A kérdés mindenestre igen súlyos, a helyes megoldás pedig Kecskemétre és környékére életkérdést képez. Sürgős kormány intézkedést kell követelni, ami a borkivitel megkönnyebbíti. De az intézkedést ölbe tett kézzel várni nem szabad. Elvégre nem csak a hordóban lévő borról, de egész bortermelésünk jövőjéről van szó. Azonkívül számolni kell azzal is, hogy a kérdést a liberális zsidó-kommunista agitáció politikai célokra mérhetetlen kiaknázzhatja. Nem lehet tehát a megoldást azoktól várni, akik a borpiacon uralkodtak. Van hál’ Istennek tőkeeros magyar borkereskedőnk, szövetkezetünk szép számmal, akiknek azon tőkésüket, amit a kecskeméti boron szereztek, a kecskeméti bor érdekében harcba kell állítani. Helyzetüket lényegesen megkönnyíti, hogy világhírű kiviteli cikkről van szó és nagy mennyiség áll rendelkezésre. E célért munkát és áldozatot kell hozni, a borkereskedő sztrájkjal szemben. A kivitel szervezése az első teendő. A ker[esztény] borkereskedők ne hordó bérbeadásra fektessék az üzleti célokat, egy tál biztos lencséért eladván a tízszeres nyereséget. A nagy feladat talán meghaladja az egyesek erejét. Egyesülni kell tehát. Kecskemét város, mint az egyik legnagyobb szőlőbirtokos indítsa mozgalmat a Szőlősgazdák Egyesületével. Vonják be a magyar borkereskedőket. Itt már nincs érdekellentét termelő és borkereskedő között. Közös szervezzék a kecskeméti bor külföldi képviselőit. Meg kell kísérelni Svájcot is, oda talán legkönnyebb a hozzáférés. – De intézkedni kell, mert az óra elérkezett. – A folyó évi termés érdekében még sokat, mindent meg lehet tenni. A szőlőértékesítés nem fog oly akadályokba ütközni, mint a bor. Itt inkább a kosárhány szabhat gátat, arra kell azonban törekedni, hogy a termés nagy részét szőlő alakjában exportáljuk. Ebben azt hisszük, a gyümölcskereskedők maguk is segítenek. S azután – ne mosolyogjanak – rendezkedjék be a konzervgyár must konzervek

4 Uo.

gyártására, nagy mértékben. A mai óriási cukorárak mellett, amelyek még évekig fennállanak, s a cukorhiány miatt, amely rövidesen nem enyhülhet, világcikket lehetne nem nagy befektetéssel csinálni, amely termésünk egy tekintélyes töredékét mégis csak felszívhatná.”⁵ Az írás szerzője, a taglalt nehézségek ellenére, zárszavában kitartásra buzdította a gazdákat: „A borárak csökkenésének hírére ne veszítse el fejét senki sem. Az új termés mennyiségét ma megmondani csak a jó ég tudja. Vessen számot mindenki saját viszonyaival. Van e elég üres hordója az új terméshez. Mennyi pénzre van szüksége jövő télig. Akinek igazán jó bora van, különösen óbor, inkább várhat. De ne dobjon mindent a piacra egyszerre. Egyszer már értünk egy borkatasztrófát, a bulgár fegyverletétel idején. Ugyan kinek lett igaza. Ugye, hogy nem annak, aki megszökött a bortól. Aki azonban borát megtartja, annak erős hittel kell túrni – talán jó darabig – s jól eszébe vésni, a fentebb mondottakat.”⁶

A lap egy esztendővel később is hasonló tendenciákról számolt be, hozzátéve, hogy a szakemberek szerint a korona árfolyamának stabilizálódásával újra megindulhat a borexport. A helyzetértékelés ugyanakkor rámutatott a belföldi borfogyasztás drasztikus csökkenésére is, amelyet a bort terhelő, magas adó-, illeték és fuvartételek idéztek elő: „Hogyan képzelhető el, hogy a bortermelő, aki fizeti a földadót, vagyoadót, jövedelmi adót, nyit, metsz, 4-5-ször kapál, 8-10-szer permetez – méregdrága gálissal –, kötöz – Afrikából importált raffiával –, iloncát szed, molyt irt – drága arzén-vegyülékkel –, szüretel és takar, valamint egész évben reszket, a fagy, peronospora, lisztharmat, moly, ilonca, jég és egyéb betegségektől, nem kap többet a boráért, mint az állam a fogyasztási adóért, dacára annak, hogy a fent jelzett adók és anyagok utáni forgalmi adók már bennefoglaltatnak és körülbelül egyharmad-egynegyed részét képezik a gazda által kézhez veendő boráraknak.”⁷

Az értékesítési kilátások 1922-ben sem mutatkoztak kedvezőnek, ezért Németh László, a Kecskeméti Szőlősgazdák Egyesületének elnöke „szózatot” intézett a termelőkhoz, melyben az alacsony árak ellen védekezésésképpen a késői szüretelést és a must elraktározását javasolta: „Az ideai szüret alkalmával előreláthatólag csak egy pár vállalkozó, kisebb hazai kereskedő, hazai vendéglős vagy hazai korcsmáros vesz mustot. Ebből világosan következik az, hogy a must a szüret alkalmával a legalacsonyabb árra fog leszállani. A védekezésnek két módja van: 1. Bármennyire is kedvezőtlen az időjárás a termés megérésére, szüretünket addig kell halasztanunk, ameddig csak lehet. 2. Olcsó árért ne adjuk oda szüretkor a mustot, hanem szűrjük hordóinkba, vagy akinek nincs hordója, helyezze el valamelyik közraktárba.”⁸

5 Uo.

6 Uo.

7 „Megállt a borexport.” KK, 1921. május 5. 1.; „A szőlősgazdák bajai.” KK, 1922. december 15. 1.; „Eladjuk-e most borainkat?” KK, 1929. október 18. 3. – Ilonca: kártevő lepke, amelynek hernyója a szőlő leveleit és virágfürtjeit pusztítja.

8 „Szózat a szőlősgazdákhöz.” KK, 1922. szeptember 9. 1.

Az újbor rendkívül alacsony felvásárlási ára évről évre panaszként jelent meg az újságok hasábjain, így 1923-ban is: „Az elmúlt év nagyon rossz esztendeje volt a szőlősgazdának, talán az összes magyarországi termelvények között a bor volt a legolcsóbb. De kénytelen volt eladni a termelő, mert kellett a pénz, munkálás nélkül nem hagyhatta szőlőjét és hát a ruha, az élelem mind drágult. Idén sem valami biztatóan indul meg a vásár. Országosan alig ígérnek többet 400–500 koronánál egy 1 liter mustért. Szinte mosolyogni van kedve az embernek, alig két doboz gyufa árért kapni egy liter mustot. És mondja még valaki, hogy drágaság van nálunk!”⁹ A teljesebb képhez ugyanakkor hozzátartozik, hogy a vendéglői folyóborok literéért, valamint a helyi palackos borokért 16–20 000 koronát kértek Kecskeméten 1924-ben.¹⁰ Az alábbi idézet pedig jól érzékelteti a termelők és a kereskedők kortalannak tűnő – szüret tájékán különösen fellángoló – „harcát”: „A kereskedelem most arra számít, hogy az olyan szőlősgazda, kinek nincs elegendő hordója, kénytelen lesz odaadni termését a mostani olcsó áron. Ez azonban aligha fog bekövetkezni, mert a szőlősgazdák el vannak készülve arra, hogy a legnagyobb áldozatok árán, kölcsön vett hordókban is elhelyezik a termést, de a mostani alacsony árért nem adjak oda.”¹¹ Akadt példa arra is, hogy a nagytermelő jogtalan eszközök igénybevételével szerzett piacot nedűje számára. A hivatkozott esetben Kláber Mór kecskeméti telepén 3500 hektoliternyi bort tiszta szeszszel „erősítettek”, és így az alacsonyabb vámtétellel terhelt, magasabb szeszfokú italt kedvezőbb sikerült Ausztriában értékesíteni. Az alapos gyanú ellenére az ügyet végül nem vizsgálták ki.¹²

Az első kézzelfogható kormányzati segítség a korszak végén érkezett a szőlősgazdák megsegítésére, amikor Darányi Kálmán földművelésügyi miniszter 1937-ben létrehozta a Magyar Szőlősgazdák Országos Borértékesítő Szövetkezetét (MASZOBSZ). A szövetkezet fő feladata a kedvező ár kialakítása és tartása volt, emellett biztosítania kellett a nagy termékes esztendők termésfeleslegeinek átvitelét a kis termékes esztendőkre. Utóbbi cél megvalósíthatósága érdekében került sor 1937 őszen a 200 000 hektoliter befogadóképességű állami borközpince felállítására Kecskeméten.¹³ A MASZOBSZ komoly intervenciós vásárlásokat hajtott végre, és így a felvásárlási árak majd a kétszeresére nőttek. Az 1937. évi termésből, részben must, részben bor alakjában, a MASZOBSZ 700 000 hektolitert vásárolt fel, s ebben a mennyiségben Kecskemét kb. 80 000 hektoliterrel szerepelt. „Ha tekintetbe vesszük, hogy Kecskemét szőlőterülete az ország szőlőterületének 3 százalékát teszi ki, úgy csak hálás köszönettel tartozunk a MASZOBSZ vezetőségének azért a kivételes elbánásért, hogy az általa felvásárolt mennyiségnek több mint 11 százalékát a kecskeméti gazdáktól szerezte be” – olvasható a helyi termelők közleményében, amelynek folytatásában pedig ez állt: „A borkeres-

9 „Szüretelünk?” KK, 1923. október 7. 1.

10 „Tizenkétezer koronán felüli áron vették meg a város borait.” KK, 1924. augusztus 29. 1.

11 „Ma 3600–4200 korona volt a must ára.” KK, 1925. október 17. 2.

12 „Egy 3500 hektós borszeszszelési ügy rejtelmek.” KK, 1924. szeptember 7. 1.

13 „Darányi Kálmán miniszterelnök jelképesen felavatta Kecskeméten az állami borpincéket.” KK, 1937. október 19. 3.

kedelem eleinte tartózkodóan viselkedett az intézménnyel szemben, mert egy hatalmas, szinte leküzdhetetlen vetélytársat látott benne, de ma már a tisztességes és legitim borkereskedelem szívesen látja működését, mert benne versenytárs helyett inkább segítőtársra talált.”¹⁴

A szövetkezet a következő években is igyekezett segítséget nyújtani a termelőknek a magasabb felvásárlási árak kialakításával, ennek ellenére zavarok így is voltak a rendszerben, ahogy ez a *Kecskeméti Közlöny* 1942-es beszámolójából kitűnik: „A borértékesítés komoly gondok elé állítja nemcsak a termelőket és az új keresztény borkereskedőket, de magát a kormányhatóságot is, mert nem lehet közömbös az, hogy mennyiért értékesül az új termés két katasztrófálisan rossz esztendő után. [...] ígéretet kaptak a termelők, hogy az irányárak a mai termelési költségekhez fognak igazodni, de ígéretet kaptak az új keresztény borkereskedők is, hogy hiteligenyüket biztosítják, semmi körülmények között nem fogják túrni a borárak mesterséges letörését, minden eszközzel meg fogják akadályozni a spekulációt és biztosítják a kereskedelem zavartalan lebonyolítását.”¹⁵

A felvásárlói oldal

A pénzügyi igazgatóság forgalmi statisztikája alapján a város borkereskedői, kereskedelmi vállalatai 1929-ben 76 327 hl mennyiségű bor után róttak le illetéket, ugyanakkor a tárgyévben Kecskemét törvényhatóság területén 121 362 hl újbor termett. Ha feltételezzük is, hogy a termelt mustból nemcsak a helyi kereskedők vásároltak, a számok még akkor is szomorúan illusztrálják a borértékesítés nehézségeit.¹⁶ „Nyomott a piac Kecskeméten a hordóhiány miatt – kezdte a válságról szóló összegzését a Kereskedelmi Kaszinó vezetője egy újságírói kérdés megválaszolásánál, majd így folytatta. – Teli vannak a kereskedők meglévő hordókészletei új edényeket pedig – a nem nagy reményekkel kecsegtető kilátások miatt nem érdemes invesztálni. Nagyobb termés lett, mint gondolták.”¹⁷ Egy másik, névtelenül nyilatkozó helyi kereskedő pedig így „panaszkodott”: „Az utóbbi három év elvitt minden pénzt, amit tíz év alatt kerestem és most nincs hitel. A piac jelenlegi helyzetére vonatkozólag azt mondhatom, hogy a nagykereskedelem tartózkodó. [...] A termelt rengeteg bort nem lehet elhelyezni. Az országban 3-4 millió hl. bort szeszé kellene kifőzni. A kereskedők nem tudják mind elhelyezni – pénz nélkül állnak.”¹⁸ A fentiekből is kitűnik, hogy a borkereskedelem terén fennálló válság a felvásárlói oldalt is érintette. Ha megvizsgáljuk évről évre a kecskeméti virilisek névjegyzékeit, azt láthatjuk, hogy a borkereskedők egyre kisebb számban, illetve egyre csökkenő kereseti adóval szerepelnek a lajstromokon. Így például 1920-ban a 114 fős lista első tíz helyén négy borkereskedő volt, 1927-ben már csak egy

14 „A Szőlősgazdák Egyesületének közleménye.” KK, 1938. november 29. 5.

15 „Terméskilátás és értékesítés.” KK, 1942. augusztus 29. 4.

16 „76 327 hl. bor, 1062 hl. sör, 5833 hl. pálinka, rum és szesz után fizetnek illetéket a kecskeméti borkereskedők.” KK, 1930. április 13. 3.; Statisztikai évkönyv 1929. Budapest, 1931. 80.

17 „A kereskedőit szerint 200 000 hektó Kecskemét és környéke bortermése és ebből csak 50 000 hektót vásároltak össze a borkereskedők.” KK, 1930. október 19. 6.

18 Uo.

érintett nevét fedezhetjük fel. A háború előtti korszak nagy borkereskedői közül Beretvás Pál, aki számos új piacot, így köztük az amerikaiakat is megnyitotta a kecskeméti bor előtt, látva az átalakuló helyzetet, már a húszas évek elején töröltette közel ötvenéves cégét.¹⁹ Hasonló történeteket figyelhetünk meg Bunzlau Vilmos tevékenysége esetében is, akinek neve évtizedeken át fogalom volt nemcsak a kecskeméti borkereskedelemben, hanem az egész Monarchia borgazdasági életében.²⁰ Kecskemét egy másik, régi és ismert borkereskedője, Leitner Sándor, vagy ahogy városszerte mindenki ismerte: „Dolcsi”, egész életében nagyon büszke volt arra, hogy a Máriavárosban született, így magára nem afféle jöttmentként tekintett, hanem mindenkor „magyar zsidónak” vallotta magát.²¹ Az ő neve a korszakban mindössze csak egyszer fordult elő a legtöbb adót fizetők listáján. A fentiek igazolására végül említhetjük Steinherz Rudolf borkereskedő ügyét is, aki vállalkozásának likviditását egy biztosítási csalással kívánta helyreállítani.²² 1942-ben a borkereskedelem terén is megtörtént az „órségváltás”, amikor elrendelték a zsidó nagykereskedők felszereléseinek zár alá vételét.²³ Problémát okozott azonban, hogy a helyükre lépő keresztény kereskedők, a szükséges mennyiségű tőke híján, nem tudtak zavartalan üzletmenetet biztosítani.²⁴

A felvásárlóknak a kiszolgáltatott termelőkhez viszonyított kedvezőbb helyzetét ugyanakkor jól példázza a *Kecskeméti Közlöny* népszerű publicistájának, Szimath Kázmérnak egy ironikus hangvételű írása, amelyben az aranyérmes borokat készítő, képzeletbeli szőlősgazda, név szerint: „Szakadjmeg János” alázatos hangnemben kéri a borkereskedőt, hogy vegye át mustját, amelyért még fizetni is hajlandó.²⁵

Termelői értékesítés és a borközpont

A magyar borkereskedelem kezdetben a fejlettebb osztrák ágazat kiegészítő része volt a Monarchiában. A borüzlet összességében akkor indult meg, ha a bécsi ügynökök, az ő pompásan szervezett hírszolgálatuk alapján, rajonként szétszórtak azokon a vidékeinken, ahol sok és jó borra volt kilátás, és ellanyhult a helyi forgalom, ha ezek egyik vagy másik vidéket elkerülték. A magyar borkereskedelem alárendelt szerepe akkor kezdett megváltozni, amikor a Monarchia utolsó két évtizedében több szövetkezeti és részvénytársasági alakulat jött létre, amelyek a gazdákat tömörítették egy szervezetbe. Az értékesítést is elősegítő jött létre 1901-ben a Kecskeméti Bortermelők Első Pincészövetkezete. Az 1905-től

19 „Beretvás Pál”. KK, 1924. szeptember 24. 1.

20 „Bunzlau Vilmos borkereskedő”. KK, 1935. február 26. 2.

21 „Meghalt Leitner Sándor, Kecskemét legismertebb és egyik legrégebb borkereskedője.” KK, 1937. június 6. 2.

22 Elutasították a Steinherz családnak a biztosítótársaság ellen indított 150 000 frankos perét. KK, 1933. november 10. 2.

23 1850/1942. M. E. rendelet. Rendeleték Tára 1942. 698–708.

24 „Terméskilátás és értékesítés.” KK, 1942. augusztus 29. 4.

25 „Alakul a must ára, alakul.” KK, 1931. augusztus 15. 7.

részvénytársasági formában működő szövetkezet alaptőkéje 1925-ben már elérte a 70 millió koronát. A társulat Damjanich utcai, kisnyíri és lakiteleki telephelyén mintegy 17 000 hektoliternyi tárolási kapacitással rendelkezett, amely az óborok elhelyezése szempontjából bírt nagy jelentőséggel. A kecskeméti szőlőtermelés helyzetét bemutató korabeli szakmunka hangsúlyozta, hogy a szövetkezet működése során a kecskeméti borokat nemcsak belföldön, hanem egész Európában ismertté tette, sőt a tengerentúli államokkal is összeköttetéseket létesített.²⁶ A Kecskeméti Szőlősgazdák Egyesülete szintén elérendő célként szerepeltette a szőlő- és gyümölcsstermelés versenyképességének fokozását, a termékek előnyös értékesítésének előmozdítását. Az 1918-ban alakult egyesület tagjainak száma a kezdeti hatszázról 1924-re már 3411 főre emelkedett.²⁷ Kecskeméten már 1908-ban mozgalom indult egy állami támogatással létrejövő borközraktár felállítására, amelynek megvalósulását az első világháború végül elodázta. A termelők 1920-ban a máriavárosi állomás mellett terveztek felállítani egy 15 000 hektoliteres cementhordót, de ez a törekvés sem járt sikerrel.²⁸ E nagy fontosságú kérdést a húszas évek végén a Kecskeméti Szőlősgazdák Egyesülete tűzte újra napirendre.²⁹ 1928 őszén egy nyolcvan tagú küldöttség adta át a földművelésügyi miniszternek azt a memorandumot, amelyben a kecskeméti és környéki szőlőkultúra megmentése érdekében egy borközraktár felállítását szorgalmazták.³⁰ A Kecskeméti vidéki Bortermelők Pincészövetkezete 1929. július 14-én alakult meg Kecskemét, Soltvadkert, Ókésce, Kiskunmajsa, Szank, Lajosmizse Prónayfalva, Izsák, Páhi, Csongrád, Kiskunfélegyháza és Kerekegyháza szőlősgazdáinak összefogásával.³¹ A nagy reményekkel induló vállalkozás a pezsgőgyártás kecskeméti meghonosításával igyekezett a bor jobb értékesítését előmozdítani.³² A várva várt sikerek helyett azonban az 1931-es hírlapi tudósítások már a szövetkezet csődjéről, valamint felderítés alatt álló gazdasági bűncselekményekről szóltak.³³

A szőlő- és borkereskedelem kérdése a törvényhatósági bizottság előtt

Kecskeméten a szőlő- és borértékesítés helyzete – mint láttuk – fontos gazdasági-társadalmi kérdésként jelentkezett, így annak alakulása időről időre

26 Bende László: A kecskeméti szőlő- és gyümölcsstermelés fejlődéstörténete. Kecskemét, 1929. 92–93.

27 Uo. 94–95.

28 „A szőlősgazdák 15 ezer hektoliter cementhordót építenek.” KK, 1920. április 9. 3.

29 Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL BKML) IV. 1903. a. Kecskemét Város Törvényhatósági Bizottságának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek (a továbbiakban: IV. 1903. a.). 364/1928.

30 „80 tagú küldöttség megy Mayer miniszterhez a borközraktár ügyében.” KK, 1928. szeptember 18. 1.

31 „Megalakult az államilag támogatott borközraktár Kecskemét és vidéke részére.” Borászati Lapok, 1929. július 27. 298.

32 „Készül a kecskeméti pezsgő.” KK, 1930. május 9. 2.

33 „Folyik a borközraktár likvidálása.” KK, 1931. július 12. 2.; „Négyszáz oldalas rendőrségi jelentés készült a Borközraktár ügyében lefoglalt bűnügyi nyomozásról.” KK, 1931. szeptember 11. 1.

felbukkant a közgyűlés plenumán is. A korszakot jellemző korlátozott önkormányzatiság miatt a testület lehetőségei, mint a legtöbb esetben, itt is kimerültek abban, hogy a fennálló problémákat artikulálták a kormányzat felé, attól várva azok megoldását. Így például Németh László, a Kecskeméti Szőlősgazdák Egyesületének elnöke és egyben bizottsági tag 1922-ben azzal a kérelemmel fordult a közgyűléshez, hogy a testület intézzen feliratot a kormányhoz, amelyben kéri a bor ausztriai értékesítését ellehetetlenítő, literenkénti 7500 koronát kitevő kiviteli vám eltörlését.³⁴ Nehezítette a szőlősgazdák helyzetét az is – mint az a testület által elfogadott helyi adórendeletből kiderült –, hogy termelvényeik kis-mértékben történő értékesítése után is meg kellett fizetniük a borfogyasztási adót. Sőt, egy kedvezményes összeget a saját maguk és háztartásuk által elfogyasztott bor után is le kellett róniuk, illetve abban az esetben is, ha a bort cselédek részére, természetbeni járandóságként adták.³⁵

A szőlősgazdák az önkormányzati testületben ülő képviselőik útján igyekeztek mindent megtenni értékesítési lehetőségeik javítása érdekében. Törekvéseik azonban nem sok kézzelfogható eredményt hoztak. Jól példázza ezt az az 1924-es átirat, amelyet Cegléd város intézett Kecskeméthez, melyben a saját termés kis tételekben történő szabad árusítását szorgalmazták. A gazda az állami italmérési illetékekről szóló 1921. évi IV. törvénycikk alapján ugyanis saját termelésből eredő bort, valamint saját főzésből eredő pálinkát 25 liternél kisebb tételben csak úgy adhatott el, ha erre az illetékes pénzügyi hatóságtól kifejezetten engedélyt nyert. A termelő eladási jogának az említett keretek közé szorítása mind a termelőre, mind a közvetlen fogyasztóra nézve károsnak bizonyult, mivel az előbbi így ki volt szolgáltatva a közvetítő kereskedelem „szeszélyének és árt megszábo önkényének”. Hátrányosan érintette a fogyasztót is, hiszen az csak „közvetítők egész sorozatán keresztül juthatott az áruhoz, amely – mint egyébként köztudomású – csak jelentékenyen megrágítva s minőségben is nem egyszer megváltoztatva” juthatott el hozzá.³⁶ „A fogyasztók tekintélyes száma – írták az indoklásban – emellett nincs is abban a helyzetben, hogy egyszerre 25 liter szeszitalt meg tudjon vásárolni, egy részük pedig, akik rendelkeznek megfelelő anyagi erővel ehhez, azért nem vásárolnak nagyobb tételt, mivel fogyasztásuk kis keretek között mozog, s így ennek folyományaképp nem akarják a drága pénzen vett italkészletet annak kitenni, hogy a hosszabb idő alatt fogyasztása alatt erejéből és minőségéből fokozatosan veszítsen.”³⁷ Egyetértve a szomszédos település átiratban foglaltakkal, a közgyűlés is feliratot intézett a kormányhoz, amelyben a termelők és a fogyasztók érdekeit figyelembe véve kérte a hivatkozott jogszabály módosítását úgy, hogy a birtokosok saját termelésű boraikat és pálinkáikat a törvényben rögzített minimális tétel számon alul is, külön italmérési engedély nélkül is eladhassák. Javaslatuk szerint: „a legkisebb mennyiség, amely ilyképp eladható volna, a bornál a 10 literben, pálinkánál 1 literben volna megállapítható.

34 MNL BKML IV. 1903. a. 435/1922.

35 MNL BKML IV. 1903. a. 92/1924.

36 MNL BKML IV. 1903. a. 128/1924.

37 Uo.

Ezen tételszámokon aluli mennyiségű bor és pálinka, úgy, mint eddig, továbbra is csak italmérségi engedély alapján volna eladható.”³⁸

Lényegében ezt a javaslatot ismételte meg 1930-ban egy képviselői indítvány azzal a kiegészítéssel, hogy a termelő által kisebb tételben értékesített bor után felmerülő fogyasztási adót ne hárítsák át a vevőre. A közgyűlés a javadalmi hivatal, a pénzügyi bizottság és a kisgyűlés javaslata alapján megállapította, hogy az indítványozott eladási rendszer bevezetése esetén a város borfogyasztási adóbevétele előreláthatólag csökkenni fog: „Mivel azonban a kisebb tételekben való eladás lehetővé válása a forgalom emelkedését fogja maga után vonni, feltehető, hogy a forgalom emelkedése ki fogja egyensúlyozni azt az elmaradó fogyasztási adó bevételt, ami a kisebb tételekben való eladás bevezetésével előreláthatólag egyébként elmarad.”³⁹

Egy 1924-es törvényhatósági bizottsági felszólalás szóvá tette a kecskeméti lakosság egyik fő jövedelmi forrásának, a borüzletnek a teljes pangását: „Az idén – kevés termés mellett – az idegen kereskedők is elmaradtak s a helybeli vállalatok sem mernek borvásárlásba bocsátkozni, mert teljesen tájékozatlanok a helyzettel szemben. Így a szőlősgazdák, akiket a peronoszpóra és [a] szőlőmoly okozta nagy kár is súlyosan érintett, nehéz helyzetbe jutottak. Emellett a kormány megengedte az Ausztriába kiszállított óborok visszaszállítását, ami különösen most szüret idején, az árak letörését vonja maga után.”⁴⁰ A kérdés fontosságára tekintettel a törvényhatósági bizottság távirati kérelemmel fordult a földművelésügyi miniszterhez, kérve, hogy az Ausztriába kivitt, s ott vámszabadraktárakban elhelyezett borok visszaszállítását akadályozza meg: „mert ez különösen most, szüret idején a borárak alakulásának az amúgy is sokszorosan sújtott szőlősgazdák kárára való mesterséges befolyásolását vonja maga után, azon kívül a kivitt és behozott bor azonossága sem állapítható meg, s így tág tere nyílik az idegen bor esetleges becsempészésének is.”⁴¹

Az 1925. évi bortermés gyenge minőségű volt, ami a gazdaságos értékesítés kilátásait tovább rontotta. A gazdák anyagi romlásának megakadályozása érdekében a Kecskeméti Szőlősgazdák Egyesülete a törvényhatósági bizottság közvetítésével kérte a földművelésügyi minisztert, engedélyezze, hogy készleteikből 2000 hektoliterből borpárlatot készíthessenek adómentesen, és ezzel a megmaradt újbort feljavíthassák.⁴²

Szeged városa 1929-ben azzal a javaslattal fordult Kecskeméthez, hogy a szőlő- és borkereskedelem fellendítése érdekében törvény kötelezze az ipari és kereskedelmi szeszt előállító gyárat arra, hogy évi szesztermelésük 30%-át a jövőben borból főzzék ki. A helyi testület, egyetértve az átiratban foglaltakkal, a következőket írta határozatának indoklásában: „A törvényhatósági bizottság – figyelemmel a hazai bortermés értékesítésének az utóbbi évek tapasztalatai szerint

38 Uo.

39 MNL BKML IV. 1903. a. 185/1930.

40 MNL BKML 1903. a. 293/1924.

41 Uo.

42 MNL BKML 1903. a. 15/1926.

minimális lehetőségére s az ebből származó nagymértékű közgazdasági károkra, valamint annak tekintetbe vételével, hogy a hazai bortermelést kormányhatósági beavatkozás nélkül végveszély fenyegeti, – a városi tanács javaslatára elhatározza, hogy Szeged sz. kir. város közönségének feliratához csatlakozik...”⁴³

Két évvel később ugyancsak a szegediek feliratához csatlakozott a város, amelyben a kiviteli vámok csökkentését kérvényezték együttesen a kormányzatnál: „...a bortermeléssel foglalkozó gazdatársadalmat súlyosan érinti az a körülmény, hogy a bor kiviteli vámjának magassága folytán borainknak külföldön nincs piaca, így a bortermelő csaknem kizárólag a belföldi piacra van utalva, már pedig kétségtelen, hogy a belföldi piac nem képes az ország egész termését felvenni, s mivel ennek folytán a kínálat jóval nagyobb a keresletnél, a bortermelő vagy kénytelen a borát olcsó áron adni, amiből a termeléssel járó költségeket sem képes fedezni, vagy pedig kénytelen a borkészletét addig tartani, míg a bor ára fel nem emelkedik, amely estben kénytelen a legtöbb esetben a termelési költségeket drága kamatozású kölcsönből fedezni. Ez a helyzet a bortermeléssel foglalkozó gazdák tönkremenetelére vezet, ezért volna szükséges a kereskedelmi szerződések kötése alkalmával odahatni, hogy akár a bor kiviteli vámjának megfelelő mérséklése, akár más alkalmas úton lehetővé tétessék, hogy borainknak külföldön minél nagyobb piaca legyen ezáltal, hogy borkivitelünk minél nagyobb fellendülést nyerjen.”⁴⁴

A korszak végén, 1937-ben a Kecskeméti Szőlő- és Gyümölcstermelő Egyesület nevében nyújtott be egy hosszabb indítványt dr. Szabó Iván néhány képviselőtársával a szőlő- és borértékesítési válság megszüntetése tárgyban. Az egyesület beadványa, amely a Duna–Tisza közti Mezőgazdasági Kamara illetékes szakosztályi ülésén is napirendre került, világosan rámutatott arra, hogy a szóban forgó gazdasági nehézség társadalmi problémaként is jelentkezik Kecskeméten: „Aki a város és az ország futóhomok területeinek gazdasági életlehetőségével és ezeken a területeken élő lakosság gazdasági boldogulásának a kérdésével foglalkozik, azelőtt nyilvánvaló, hogy Kecskemét város lakosságának gazdasági boldogulása, szociális bajainak orvoslása szoros kapcsolatban van a szőlő-bor és gyümölcs-termelés értékesítésével, mivel évtizedes tapasztalatok bizonyítják, hogy ez az egyetlen mezőgazdasági kultúra, amely a legkisebb területeken önálló egzisztenciák keletkezését, családok fenntartását és boldogulását biztosítja. A város vezetősége már 50 évet meghaladó, céltudatos parcellázási tevékenységgel szolgálta a fenti célt és amikor erre példát adott, ezzel egyszersmind megteremtette a magyar gyümölcskultúrát és gyümölcsexportot s ezer meg ezer kis egzisztenciának biztosított életlehetőségeket olyan futóhomok területeken, amelyek azelőtt úgyszólván semmire sem voltak használhatók. Most annyi magyar család végpusztulásának szomorú napjaiban Kecskemét th. város közgyűlése nem mehet el közömbösen azon tény mellett, hogy akkor, amikor az elmúlt 1936. év szüreti eredménye még jobban kimélyítette azt a válságot, melybe városunk szőlő- és gyümölcstermelő

43 MNL BKML 1903. a. 8/1929.

44 MNL BKML 1903. a. 88/1931.

lakossága az 1935. évi katasztrófális jégverés és a borértékesítés nehézsége miatt már előzőleg jutott – évtizedek óriási munkájának eredménye a borértékesítés bizonytalansága, sőt majdnem lehetetlensége folytán veszélyeztetve van. Ez a kérdés nem egy kis társadalmi csoport érdekeit érinti, hanem itt a magyar egzisztenciák ezreinek megmentéséről és végeredményben arról a nagy kérdéstről van szó, hogy magyar fajunk a szóban forgó területeken fen[n] tudja-e magát tartani és képes-e betölteni továbbra is azt a feladatot, amelyet nemzetével és városával szemben az az ízig-vérig magyar és hangyaszorgalmú lakosság ez ideig betöltött. A város közgyűlésének ezekben a kérdésekben hallatnia kell a szavát és mindent el kell követni a válság leküzdése érdekében. Kecskemét város javadalmi hivatalának adataiból megállapítható, hogy Kecskemét th. város lakosságának pincéiben cca. 70 000 Hl. borkészlet hever eladatlanul. Sem a kiviteli lehetőségek, sem a belföldi fogyasztás és értékesítés nem váltották be azt a reményt, amelyet ezekhez a szőlősgazda társadalom és a kormányzat fűzött. Semmi remény nincs arra, hogy az eladatlan készletek belátható időn belül értékesíthetők lesznek és ez az állapot nemcsak azt eredményezi, hogy a szőlősgazda társadalom a tavaszi és nyári munkáltatásokra szükséges tőkét képtelen megszerezni, hanem azt is jelenti, hogy a pénzügyi kormányzattal szemben sem tud ez az osztály adófizetési kötelezettségének eleget tenni.”⁴⁵

Az indítvány a továbbiakban azt vette sorra, hogy a kormányzat által megtett legfontosabb, elsősorban adózási jellegű intézkedések mennyiben szolgálták az értékesítési krízis megoldását: „Az egyes törvényhatóságok által a borkészítési adó teljes eltörlésére vonatkozó javaslat a válság megoldására nem alkalmas, mert kérdéses, hogy a bor értéke [a] fogyasztási adó eltörlése esetén megfelelő összeggel növekedne-e és főként kérdéses az, hogy az esetleges áremelkedés hasznát a termelő gazdaságnak élvezné-e. A kiviteli lehetőségek úgyszólván teljesen megszűntek és sem Németország, sem Svájc felé nincs remény arra, hogy az export meginduljon. Elismerik [az] indítványozók, hogy a pénzügyi kormányzat a bornak szeszfőzés céljaira való fokozatosabb mérvű felhasználásáról szóló 2463/1936. majd az ezt kiegészítő 2938/1936. P.M. sz. rendeletekkel igyekezett a válságot megoldani és tagadhatatlan az, hogy a rendeletek az 5 holdon aluli, hordóval nem rendelkező kisgazdákon részben segítettek is, nagy általánosságban azonban a segítség nem volt érezhető, mivel a hivatkozott rendeletek a kifőzésre engedélyezett bor csekély mennyisége miatt nem válhatták ki azt az árszabályozó és áremelő hatást, amely nagyobb mennyiség kifőzése esetén elérhető lett volna. De nem érhettek el teljes célt a hivatkozott rendeletek azért sem, mivel borpárlatot csak a szeszdó előzetes lefizetése mellett lehet termelni és ez olyan tőkeszükséglet elé állítja a szeszfőzdeket, amelyekkel azok nem rendelkeznek. Ehhez járul még, hogy a rendeletben engedélyezett árkiegészítési összeget a m. kir. pénzügyminisztérium csak jóval a kifőzés után utalja vissza, ennek következtében az akciós boroknak a kifőzése a szeszfőzdeket anyagilag megoldhatatlan feladat elé állítja. Éppen a tőkehiány miatt a kész borpárlat piacon olyan élessé vált a verseny, hogy az értékesítési árban az önköltségi ár alig található meg.

45 MNL BKML 1903. a. 104/1937.

Fokozza a borpárlat árának csökkenését az a körülmény is, hogy a nagy likörgyári vállalatok szintén jogosultak akciós bor kifőzésére, holott ezek azelőtt a vidéki központi szeszfordékból szerezték be a nekik szükséges borpárlatot. Nagy könnyítést jelentene és a hivatkozott pénzügyminiszteri rendeletek hatása akkor válnék a szőlősgazda társadalom előnyére, ha a borpárlatot adómentesen lehetne kitermelni és a szeszadót csak akkor kellene leróni, amikor a párlat már eladatott. Ha a fogyasztási szesznek biztosítható ez az előny, nem lehet akadálya annak, hogy ugyanez a borból kifőzött párlat részére is biztosítassék. A legutóbbi szüreti hordóhiányból előálló kényszereladási borárak nemcsak, hogy nem javultak, de az árak azóta is egyre jobban lemorzsolódtak, sőt a készletek legnagyobb részben egyenesen eladhatatlanokká váltak.”⁴⁶

A beadvány készítői rámutattak arra is, hogy a fentiekben ismertetett válságos helyzet megoldása nemcsak az érintett társadalmi csoportok, hanem a nemzetgazdaság szempontjából is nagy fontossággal bír: „A szőlősgazda társadalom növekvő izgalommal és elkeseredéssel látja ezt az állapotot és a kétes jövődőtől való félelemben osztozik vele a szőlőmunkás napszámos osztály ezreket számláló tömege, akik a szőlősgazda társadalom fizetéképtelensége következtében szintén egzisztenciájukban vannak megtámadva. Az ország homoki szőlőterületeinek a földadója a betelepítés előtt általánosságban 35 fillér volt kat. holdanként, míg a betelepítés után az átlagos holdankénti kataszteri tiszta jövedelem 28 pengőre emelkedett, tehát a homoki szőlő és gyümölcssterületek létesítésével a szőlősgazda társadalom szorgalma folytán jelentős nemzeti többlet jövedelem keletkezett. Ezeknek a területeknek és a rajtuk élő színmagyar lakosságnak a megmentése tehát nemcsak elsőrendű szociális feladat, hanem érdeke nemzeti és pénzügyi szempontból magának a pénzügyi kormányzatnak is. A szőlő és bortermeles a gyümölcsstermeléssel együtt történik és az egyiknek a válsága szükségképpen maga után vonja a másikat is. Senki előtt sem képezheti vita tárgyát, hogy a gyümölcsexport fenntartása és fejlesztése nemcsak a szőlősgazda társadalom érdeke, hanem ennek országos viszonylatban is különösen valutáris szempontból elsőrendű fontossága van.”⁴⁷

A közgyűléshez fordulók a megteendő lépések tekintetében indítványukat két részre osztották, azonnali intézkedésekre és olyan teendőkre, amelyek a szőlő- és borértékesítés válságát hosszabb távon oldanák meg: „Az indítványozó th. biz. tagok javasolják ennél fogva, forduljon felirattal a város közönsége az illetékes minisztériumokhoz azzal a kérelemmel, hogy: 1. a borpiacot még mindig súlyosan terhelő 1936. évi bortermeles feleslegéből még további 400 000 hl. bornak a szüret megkezdése előtt szesz szabadraktári adómentes, illetve az adó fokozatos évi csökkentésével (francia módszer szerint) történő kifőzése biztosítassék; 2. tíz évre 4 millió hektoliter átlagmennyiség megállapításával tétessék lehetővé, hogy évente legalább 400 000 Hl. bor adómentes borpárlattá kifőzethessék oly módon, hogy a tíz évi átlag terhére a hazai fogyasztás és az átlagos exporton felül mutatkozó felesleg az évi termés arányában évente lepároltassék; 3. a termelői borpárlat

46 Uo.

47 Uo.

eredményes értékesítése céljából a 2463/1936. és az ezt kiegészítő 2938/1936. P.M. sz. rendeletekben biztosított 6 P. kedvezmény továbbra is adassék meg; 4. a bor-export sürgős és hatályos vám- és valutapolitikai intézkedésekkel biztosíttassék és ez a kérdés, mint az országos vámpolitika lényeges része kezeltessek; 5. a belső fogyasztás emelése érdekében küszöböltessék ki minden olyan korlátozás, amely az egészséges borfogyasztást gátolja; 6. a hazai belső fogyasztás, az iskolák, a katonaság és más tömeglehetőségek kihasználásával legalábbis olyan fokra emeltessék, amilyenre Európa bor-szőlőtermelő, de az összes kultúrállamaiban a fejenkénti szőlőfogyasztás emelkedett; 7. a csemege-szőlő export útján való értékesítésére a szükséges intézkedések tétessenek meg; 8. a hordóval nem rendelkező 5 holdon aluli kistermelők hordószükséglete és hordó készítéshez szükséges ipari faanyag megfelelő árban történő behozatala biztosíttassék, a behozott anyag feldolgozása pedig a hazai kádáriparra bizassék. Intézményesen biztosíttassék továbbá, hogy az üresen álló pincék a borkészletek elhelyezésére igénybe vehetők legyenek; 9. a hazai kereskedelem hiteligénye kielégíttessék, illetőleg a borkereskedelem tőkével való ellátása biztosíttassék; végül azt javasolják az indítványozók, hogy: tekintettel a szóban forgó ügy sürgősségére és nagy fontosságára, a hozandó határozatot küldöttség juttassa el az illetékes minisztériumokba.”⁴⁸

A szőlő- és borértékesítés kérdése az érdekvédelmi szervezetek munkájának tükrében

Az ágazat válságos helyzete hívta életre a Duna–Tisza közti Mezőgazdasági Kamara szervezésében, 1924. május 4-én, a szegedi városháza nagytermében megrendezett szőlészeti és borászati kongresszust is. A mezőgazdasági kamarák, az illetékes gazdasági egyesületek és egyéb érdekvédelmi szervezetek képviselőinek részvételével megtartott ülésen az összegyűlték összegezték a nehéz helyzet kiváltó okait, egyúttal igyekeztek a recesszióból kivezető lehetséges eszközöket is számba venni. Dr. Aigner Károly szegedi főispán, a kongresszus elnöke megnyitóbeszédében felidézte: „...mintegy 35–40 évvel ezelőtt Magyarországnak a Duna és [a] Tisza között elterülő része jó részt egy homoksivatag volt, amely még birkalegelőnek is alig volt alkalmas, s amelyet csak óriási áldozatokkal lehetett megművelni. Dr. Darányi Ignác volt földművelésügyi miniszteré a legfőbb érdem, hogy ez a homoksivatag ma az országnak egyik legértékesebb borvidékét alkotja. Ő volt az, aki a magyar bor számára a külföldi piacokat is megszerezte s a magyar bort exportképessé tette. A világháború után s különösen az utóbbi években a szőlősgazdák igen válságos helyzetbe jutottak, aminek legfőbb oka a reánk kényszerített trianoni béke által teremtett elszigetelt helyzetünkben keresendő. Ez a válságos helyzet tette szükségessé ennek a mai kongresszusnak az összehívását...” Drucker Jenő, a Magyar Szőlősgazdák Országos Egyesületének elnöke mint előadó a szőlőtermelés terén jelentkező bajokat fejtegette, és meggyőző statisztikai adatokkal illusztrálta a borkivitel rohamos és nagyarányú visszafejlődését. Kifejtette, hogy a borelőállítás korlátozása és a csemege-szőlő-

48 Uo.

termelés felkarolása – szemben az Ampelológiai Intézet adjunktusának, Pálinkás Gyulának az álláspontjával – nem lehet üdvözítő út, mivel az osztrák és német piacot a hamarabb érő olasz, spanyol csemegeszőlő uralja, a belföldi piac felvevőképessége pedig nem elégséges, ráadásul a termék kedvezményes vasúti szállítás sem biztosított.⁴⁹ Staub Ernő, a Duna–Tisza közti Mezőgazdasági Kamara elnöke, több hozzászólóhoz hasonlóan, a magyar borexportot sújtó, magas kivitelemi vámokat bírálta. A kongresszus határozati javaslatában, amelyben lényegében a dualizmus kori agrárius-merkantil szembenállás jelenik meg, leszögezte: „az a gazdasági politika, mely a szerencsétlen háborút befejező békekötés óta folytatattatik, következményeiben a magyar bortermelés jövője szempontjából immár katasztrófális [sic!] méreteket öltő, de egyúttal az egész közgazdasági helyzetet is veszélyeztető eredményeket produkált. Ennek a gazdasági politikának alapját, nem különben irányát és célját helyességét, avagy helytelenségét ez a kongresszus határozatilag megállapítani nem kívánja, mert az egyoldalúság színezetét kerülni akarja. Mindazonáltal megállapítja azt, hogy ha az 1918. évben beállott gazdasági önállóságunk következtében a vezető politikusok befolyásával bizonyos körök nem törekedtek volna minden erővel [az] agrárérdekek teljes háttérbe szorításával az általános iparosítás gondolatának megvalósítására, úgy ellenére annak a gazdasági harcnak, mely az úgynevezett utódállamok részéről Magyarország ellen folyik, mégis sikerült volna a gazdaságpolitikai vonatkozások oly kielégítő kiépítésének lehetőségét megteremteni, mely a magyar bornak régi megszokott külföldi piacait biztosította volna. Azt a gazdasági katasztrófát, mely ezeknek a piacoknak az elvesztésével jár, következményeiben itt részletezni felesleges, mert azok a közvélemény előtt ma már teljes mértékben ismeretesek. Azonban tudatában annak a felelősségnek, mely az ország gazdasági boldogulásának biztosítása szempontjából kell, hogy mindenkit terheljen, fel kell hívnunk a kormány figyelmét annak a lehetőségnek adottságára, hogy amennyiben e katasztrófának indító okai minél előbb meg nem szüntettetnek, úgy az talán soha többé jóvá nem tehető helyzetet fog teremteni, egy oly gazdasági összeomlást, mely egyértelműen lehet a haza romlásával is. Éppen ezért követeljük egy olyan gazdasági politika inaugurálását [bevezetését], mely felébe helyeztetvén az ipari vámvédelemnek, az ország mezőgazdasági termelésének produktivitása kapcsán a bor értékesítési lehetőségét biztosítja. [...] A mezőgazdasági cikkekre még fennálló kivitelemi illetékek törlésével [...] enyhíteni kell sürgősen a kivitel és az ipari behozatal nehézségein. Az üres külföldi hordók vámkezelése megkönnyítendő. Ezeknek a hordóknak [a] vasúti tarifája a minimumra redukálendő, viszont vasúti tarifális kedvezmények biztosítandók az országból kifelé törekvő borforgalomnak. A külföldi borok behozható mennyisége kontingentállandó [megállapítandó] és védővámokkal terhelendő.”⁵⁰

49 A kongresszusról beszámoló Kecskeméti Közlöny kiemelte, hogy a termelőknek további nehézséget okoz a magas (20–35 ezer koronás) napszámber, amelyet a borárakba a szűkös belföldi kereslet miatt nem lehetett beépíteni. „Az ország szőlőgazdasága, borkereskedelme válságba jutott.” KK, 1924. május 11. 1.

50 MNL BKML IX. 234. b. A Duna–Tisza közti Mezőgazdasági Kamara iratai. Szakosztályok iratai. Gyümölcsstermelési, szőlészeti és borászati szakosztály (a továbbiakban: IX. 234. b.). 1992/1924.

A kamara borászati ügyekért felelős szakosztályának 1932 nyarán megtartott ülésén ismét napirendre került a borértékesítés válsága, amelyet az elhangzott vélemények szerint az export és a belföldi fogyasztás alacsony szintje mellett a túltermelés idézett elő, de ez utóbbi megoldása érdekében – hangsúlyozták – nem járható út a tőkék kivágása, ehelyett csak a további telepítéseket kellene államilag megtiltani. A fogyasztás növelésére egyesek javasolták a bort jelentősen megdrágító fogyasztási adó csökkentését, mások annak teljes eltörlését indítványozták. A kivitel növelése kapcsán tőkeerős termelői pinceszövetkezetek létrehozását sürgették, a krízis enyhítésére a termelői kimérések ügyeinek rendezését, valamint a bor szeszé történő felfőzésének fokozását szorgalmazták.⁵¹

Két évvel később a szakosztály – összefüggésben a javuló, főleg Németország felé irányuló kiviteli lehetőségekkel – már úgy foglalt állást, hogy nem szabad megakadályozni a szőlőtelepítéseket, egyidejűleg pedig beszámoltak arról az ültetési lázról, amely során még búzatermő területek bevonására is sor került a Homokhátságon. Az ülésen szó esett a csemegeszőlő-termelésről is, ennek kapcsán a nyugati piacokon a bolgár konkurenciával szemben versenyképesebb fajták, úgymint a Szőlőskertek királynéja, Erzsébet királyné emléke szaporítását szorgalmazták. Örömmel nyugtázták, hogy a pénzügyi kormányzat 1933-ban a borfogyasztási adót felére csökkentette, szorgalmazták azonban annak teljes eltörlését.⁵²

Az 1936. november 18-ai szakosztályi ülésen több javaslat is elhangzott a borkereskedelem további élénkítése érdekében. A részt vevő szakemberek így indítványozták az 5 hold alatti szőlőbirtokosok részére hitel folyósítását hordóbeszerzésre, a szőlő után befolyt földadó jelentős részének a borértékesítésben történő visszaforgatását, a 10 Malligand fokon aluli borok szeszé alakításának elrendelését, a bor vasúti szállítási díjtételeinek mérséklését, illetve a belföldi fogyasztás növelése érdekében, idegenforgalmi programként, ún. szőlőnapok szervezését a borvidékeken, továbbá ún. szőlőkúrák tartását a fürdőhelyeken.⁵³

Az első világháború után, a külföldi piacok elvesztésével, az addig prosperáló hazai szőlő- és borkereskedelem az eladhatatlanná vált készletek következtében válságba jutott, komoly egzisztenciális problémákat okozva ezzel mind a gazdáknak, mind a kereskedőknek. Az érintettek, ahogy a fentiekben is láttuk, számos javaslatot fogalmaztak meg a kormányzati döntéshozók számára, ezek némelyike meg is valósult, ennek ellenére az ágazat helyzetében a korszak végéig nem sikerült számottevő javulást elérni.

51 MNL BKML IX. 234. b. Az 1932. június 7-ei szakosztályi ülés jegyzőkönyve.

52 MNL BKML IX. 234. b. Az 1935. február 8-ai szakosztályi ülés jegyzőkönyve.

53 MNL BKML IX. 234. b. Az 1936. november 18-ai szakosztályi ülés jegyzőkönyve.

Ö. Kovács József

Kényszerkollektivizálás és az „elfelejtett” következmények

A Szovjetunióban az 1920–1930-as évektől a kommunista hatalom számára az egyéni parasztgazdaságok elemi akadályt jelentettek. A paraszti munkaerőre ugyanakkor nagyon is szükség volt az erőltetett iparosítási program végrehajtásához. A kolhozokat a kommunista állam a tervgazdaság szempontjainak alárendelve a terror eszközeivel hozta létre. A Vörös Hadsereg által megszállt más országokhoz hasonlóan hazánkban is a földek és az emberek „összegyűjtése”, „kollektívákba” kényszerítése a kommunista diktatúra legradikálisabb társadalmi operációja. A befejezett kollektivizálás 1958 és 1961 közötti időszaka, az akkori kollektív erőszak-alkalmazás, az 1956 és 1990 közötti periódus egyik legtömegesebb, ugyanakkor tabusított, negligált történése volt. Ha az 1945 utáni állami identitástörési politika és a társadalmi ellenállás összefüggésében gondolkodunk, a széttöredező történeti parasztság volt az utolsó társadalmi tömb, amely 1958-ig zömében magántulajdonon alapuló létformákban próbált élni.

A kommunista modellben a parasztság mint meghódítandó egység, ellenség jelent meg. Az 1930-as évek szovjet plakátjain is jól láthatók a negatív képzettársításokat (pl. hullók, ördög) előhívó figurák: az önálló gazdák és az egyházak képviselői. Az egyéni parasztgazdaságok bizonyos mértékig és ideig gazdasági- és társadalmilag az állami beavatkozástól függetlenek maradhattak. A központi hatalom szemében ők így a mindennapokban eleve ellenpolitikai bázist képeztek. Mindezt a tartózkodó, egyszerre alkalmazkodó és ellenálló magatartást az egyházakozségek fizikai létükben, jelképeikkel is erősítették. A földosztást, a kényszerkollektivizálást nem csupán az előbb említettek miatt kell kiemelni a puszta agrártörténet világából, hanem azért is, mert maga a szocialista projekt és a társadalmi gyakorlat, továbbá a súlyos következmények is össztársadalmi hatásúvá tették.

Állításaim igazolására elsősorban a kortársi perspektívákat és tapasztalatokat helyezem előtérbe, amelyek azért is fontosak, mert a diktatórikus rendszerek a kényszerű felejtés politikájával az emberek emlékezetének átstrukturálását célozták meg, nagyrészt „sikerrel”. Ezt a nézőpontot emellett azért is lényegesnek tartom, mert különösképpen a marxista-leninista program megvalósítására törekvők gondolkodásában és modernizációs programjaiban igen erős a szükségszerűség kategóriájához való ragaszkodás. A kényszerkollektivizálásról sokaknak még ma is az az álláspontja, hogy a kitérített iparosítási eredmények

eléréséhez szükséges volt az egyéni parasztgazdaságok erőszakos felszámolása. Az ilyen típusú magyarázat azért is elfogadhatatlan, mert a szükségszerűség szempontjának hangsúlyozása alátámasztja a diktatúra létjogosultságát. Ahogy más történeti traumák, úgy a kényszerkollektivizálás esetében sem élhetünk ezzel a kifejezéssel.

A politikai mítoszok egy másik megtévesztő örökségére is utalni kell. A „szövetkezet” normál esetben a magántulajdont védte, a kommunista gyakorlatban pedig ezen fedőnév alatt felszámolták a magántulajdonú parasztgazdaságokat. A kényszerkollektivizálás utáni időszakot a fősodró összefoglalókban, és ezáltal a tankönyvekben is úgy jelenítik meg, mint a sikeres magyar agrármodell kibontakozásának időszakát.¹ Ezen politikatörténeti ábrázolás rendszerint az ún. új gazdasági mechanizmus kortársi, hivatalos retorikai elemének felidézésével elintézettnek véli a történéseket. Alapvető probléma, hogy ennek részletes történeti feltárása nem történt meg. Eddigi vidéktörténeti elemzéseink cáfolják az említett sematikus képeket.² A kényszerkollektivizálás utáni időszakot a szintén leplezett eladósítási politika, a régi-új állami begyűjtő-elosztó tervezgádkodás, valamint az újabb társadalmi önkiszákmányolások, az ebben az értelemben vett egyéni boldogulások történeteinek keresztül lehet életszerűen értelmezni. A kényszerkollektivizálás társadalmi ára mellett mindenképpen figyelembe kell venni mindazt, ami az iparszerű nagyüzemi termelés következtében a környezettel, és jól mérhetően a földdel történt.³

Kortársi tapasztalatok

A történeti forrásoknak minden esetben megvan a vétőjoga, adott esetben természetesen még a fenti, saját megállapításaimmal szemben is. Konkrét fizikai terek és idők tapasztalatából kell kiindulnunk. Ha a Duna–Tisza közére tekintünk, és a mai fiatal generációk számára értelmezhetővé akarjuk tenni a történeti változásokat, akkor a legcélszerűbb az események felidézése a következő 1960. évi példával⁴:

„Alulírott, Fülöpszállás (Bács-Kiskun megye) 3. pusztja 20. sz. alatti lakos a következőket kívánom előadni. Az említett pusztán együtt élek Ny. J.-né 61 éves asszonnyal. Jómagam 65 esztendőös vagyok. Tulajdonomban 1.234 négyszögöl szőlő van. Az asszony tulajdonában 10 kh föld van, amelyből 2 kh gyenge minőségű szőlő, 2 kh 850 négyszög-

1 Az itt olvashatóval szembeni narratívára csak utalni tudok. Alapvetően az 1960–1970-es évek beszédmódjára emlékeztető, tendenciózus forrásválogatásra és torzításokra támaszkodó legújabb, angolszász közönségnek szánt változata: Varga 2020. A kiadvány a szerző MTA doktori disszertációjából nőtt ki. Vö. még Varga 2018. A történelmietlen ábrázolásra a szerző 2001-ben kiadott könyvében is ráismerhetünk, amelynek címében az 1956 és 1967 közötti időszakra vonatkozóan az egyik legfontosabb kifejezést a „paraszti érdekérvényesítésben” találták meg a kiadóval. Ellenpéldaként kérdezhetnénk, hogy a tatárjárást lehet-e hasonlítani egy vidéki körutazáshoz? A „magyar dúlás” kényszerkollektivizálás ideje alatti megfogalmazására lásd Galambos–Horváth 2019.

2 Az MTA BTK-NEB Vidéktörténeti Témacsoportjának köteteit lehetne itt idézni, ezek közül lásd Csikós–Horváth 2020.

3 Ö. Kovács 2021.

4 Lásd még Rigó 2020.

öl szántó, a többi pedig rét és legelő. Adóhátralékunk nincs. Tegnap 1960. jan. 10-én, vasárnap délután a fülöpszállási Ruházati Bolt vezetőjének irányítása alatt álló agitációs csoport keresett fel bennünket. Hosszas beszélgetés után eltávoztak. Később egy másik agitációs brigád is érkezett. A beszélgetés során elmondottuk, hogy mindketten idősek, betegesek vagyunk, nem bírjuk már úgy a munkát mint a fiatalok. Az asszony olyan súlyosan reumás, hogy még egy lépcsőre sem tud fellépni, nekem pedig az elmúlt évben egy balesetből kifolyólag baloldalamon több bordám összetörtött, hibás a balkezem is. Ezért aztán nem is írtuk alá a belépési nyilatkozatot a termelőszövetkezetbe, de azt mondtuk, ha tagosítás lesz, azt elfogadjuk, és nem kifogásoljuk azt, ha a földet elveszik és legalább egy kis szőlőt meghagynak háztájának. Az agitátorok, miután feljegyezték maguknak azt, hogy mi öregségünk és betegségünk miatt nem lépünk be a Tsz-be, eltávoztak.

Kb. este 9-órakor egy személyautóval újabb, 5 főnyi csoport jött a házunkhoz. A csoport vezetője rendőri igazolványt mutatott fel. Az igazolványt az éppen nálunk tartózkodó szomszédunk, P. I. nézte meg, aki azt, hogy rendőr volt az illető, akkor közölte velem, mikor már a csoport eltávozott. Ez az 5 főnyi csoport nagyon hangoskodóan és durván viselkedett. Amint bejöttek, azzal kezdték, hogy felszólítottak: lépjünk be a Tsz-be. Akkor, mi nekik is elmondtuk azokat az okokat, amiért nem írtuk alá a belépési nyilatkozatot. Erre a csoport egyik tagja, aki bőrkabátot viselt (nevét nem tudom, de mind őt, mind a csoport többi tagját felismerném) azt mondta, ha nem írjuk alá a belépési nyilatkozatot, akkor nem maradhatunk a házunkban és a pirtói-hegyekre visznek bennünket, ami kb. 45 km távolságra van tőlünk. Felszólított minket, hogy csomagoljunk össze négy napi ételmelet és azonnal induljunk, majd meggondolták magukat és azt mondták, hogy a négy napi étellel ma hétfőn reggel 10-órakor jelentkezzünk a Tanácsházán. Ugyanezt az utasítást adták P. I. szomszédomnak is. Ezt követően megtudakolták az utat. M. J.-t (Telekpuszta) arra utasították, hogy ma, hétfőn reggel 9-órakor jelentkezzen ő is a Tanácsházán, ugyan-csak étellel.

A tsz-szervezés már kb. 2 hete folyik Fülöpszállás környékén. A szervezés során már sokakat szólítottak fel hozzánk hasonlóan arra, hogy több napi étellel jelentkezzenek a Tanácsházán. A Tanácsházán nap mint nap sorban állnak az így behívott emberek. Sokat közülük elvisznek Kiskőrösre (kb. 25 km-re) és ott tartják őket egy napig azzal, hogy „gondolkozzanak”. Persze az emberek Kiskőrösről saját költségükön jöhetnek haza. Van olyan, akit már kilencszer vittek be Kiskőrösre. Közelebbi ismerőseim közül már többször vitték Kiskőrösre M. P.-t (Fülöpszállás, Vasút utca), aki idős ember. Elvitték már egyszer vagy kétszer K. S.-t (Fülöpszállás, Petőfi utca), aki ugyancsak idős ember, és két fia most szolgálja a harmadik évét a határőrségnél. Ugyancsak elvitték V. J.-t (Fülöpszállás, Petőfi utca), aki szintén idős ember, és még másokat is.

Ma, hétfőn hajnalban bementem Fülöpszállásra, de nem jelentkeztem a Tanácsházán, hanem a reggeli vonattal feljöttem Pestre, s felkerestem sógoromat, aki a Beruházási Bank pártszervezetének tagja, hogy tanácsot kérjek tőle, kihez forduljak panaszommal. Kérem az elotársakat, hogy tegyenek intézkedéseket és akadályozzák meg, hogy továbbra is ilyen erőszakos módszerrel szervezzék a termelőszövetkezetet, mert ez a módszer – jól tudom – ellenkezik a párt politikájával.”⁵

5 Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár (a továbbiakban MNL OL), M-KS-288. f. 28. cs. MSZMP KB Mezőgazdasági Osztály, 1960. 21. ő. e. 292-293. Gépelt levél. A pártvizsgálat után a

A dolgok mindig helyben történnek velünk. Ami traumatikus, annak hatása különösképpen bevéődik az emlékezetünkbe, lényegében a testünk emlékezik.

Bár 1956 hatása, vereségtudata, a megtorlások következményei a kollektívizálás végrehajtásában meghatározóak voltak, mégis azt állítom, hogy a gazdák többségét csak egy újabb, a fentiekben idézett példához hasonló módon, döntően 1959–1960-ban levezényelt koncentrált kampánnyal tudták beléptetni a kényszerszövetkezetekbe. Egyáltalán nem kibővíve a korábbi kuláküldözést és a parasztellenes diktatórikus eljárások jelentőségét, de azokhoz képest is átfogóbb érvényű és nagyobb hatásfokú kollektív erőszak-alkalmazásra került sor 1958 és 1961 között. Úgy látom, sokak számára még ma is megtévesztő lehet az, hogy eleve az 1956 előtti Rákosi-diktatúra intézményesült, viszonylag jól látható büntetési formáiból és mennyiségéből indulnak ki (például perek és a bebörtönzöttek száma, kitelepítések). Ugyanakkor háttérbe szorul az, hogy a kádári diktatúra gépezete lényegében ugyanolyan államosítást hajtott végre, csak alapvetően megváltoztatta a módszereit. A kényszerkollektívizálás esetében is az látható, hogy az erőszakos beavatkozás színtereit, szereplőit és konkrét eszközeit sokkal inkább kiterjesztették a „civil világra”, azaz sok szempontból láthatatlanná tették az eljárást, az érintettekre a kölcsönös tabusítást is rákényszerítve. A korábbi kollektívizálási kampányokhoz képest, a társadalom egészének manipulált bevonásával szétterítették a „felelősséget” és a következményeket.

A kényszerkollektívizálás, a „szocialista bekerítés” terrorjának a visszatérő módszerei, formái a következők voltak: 1) verbális, pszichikai presszionálás, 2) adminisztratív eszközök alkalmazása, 3) fizikai erőszak, verés, kínzás. A vidéki Magyarországon ekkor történtek minden megyében, így Bács-Kiskunban is az előbb említettek szerint lehet leírni és értelmezni.⁶

Kényszerkollektívizálás után. Bács-Kiskun megyei helyzetképek

A Homokhátság alapvető gondjai politikai rendszereken átnyúló problémahalmazt képeztek. A megyei tanács 1973-as előterjesztése a kiemelt fejlesztési források megszerzését célozta meg. Az érvelés számos fontos tapasztalattörténeti tanulságot tartalmaz. A tervezés során 600 ezer hektárnyi területen, többségében kedvezőtlen termőhelyi adottságú üzemek számára kellett jövőképet adni. A kényszerkollektívizálás kudarcának rendszerszintű elemeire ebben az esetben is ráismerhetünk, hiszen ekkor is azt kellett megállapítaniuk, hogy ezek az üzemek akkori állapotukban, tehát 12–13 évvel, többnyire papíron való megalkotásuk után is csak állami támogatással tudtak működni. Mindamellet, az adott viszonyok között olyan termelési kultúrák alakultak ki, amelyek országos értelemben is fontosak voltak. Az ország 4,6%-nyi területén az összes szőlőterület 20%-a, a zöldségterületek 10%-a Bács-Kiskun megyében helyezkedett el. Az ekkori számítások szerint 51 582 „parasztcsalád” élt itt. További fontos adatokat említ-

levélíró, párttag rokonának a következő tartalmú táviratot küldte: „Ugyanaz a helyzet, ami volt, még súlyosabb.” Uo. 296. 1960. január 13. Hasonló dokumentumokat lásd Ö. Kovács 2015.

6 Lásd Ö. Kovács 2012, V. fejezet.

hetünk az összehasonlítás kedvéért: Bács-Kiskun megye az ország összterületének 9,6%-át képezte, lakosságszám szerint (574 ezer) a megyék sorrendjében a negyedik volt. A több évszázadra visszanyúló „alföldi út”, a tanyásodás következtében, még pontosabban az 1945 utáni tanyaellenes politika ellenére, még ekkor is itt volt a legmagasabb a külterületi népesség aránya. Az országos 8,3%-os aránnyal szemben itt 28,7%. Az összes lakóház 33%-a külterületinek számított.⁷

Bármilyen életmód leírása és megértése csak a közvetlen természeti és társadalmi környezet kortársi összefüggéseinek ismeretében lehetséges. Ezek sorában is az erőforrások mellett a veszélyforrásokat, a visszatérő elemi csapásokat kell megemlítenünk. Ezek közül főként a késő tavaszi, kora őszi fagyok, a jégverés, az aszály, a belvízöntés okozott nagy károkat, főként terméskiesést. A talajadottságok eleve kedvezőtlenek voltak, hiszen a térség legnagyobb része homokvidéket képezett. Ezen belül is legnagyobb részét futóhomokot. A kényszerkollektivizálás projektjét országosan elindítók a Bács-Kiskun megyeihez hasonló adottságú régiók természeti körülményeivel sem számoltak. Doktriner programjuk kiemelt pontját jelentő intenzív mezőgazdaságfejlesztési, a vegyipar agrárvilágba való berobbanását is jelentő célkitűzésük ezen a vidéken különösen irracionális volt. A 185 547 hektárnyi szántóterület hektáronkénti alacsony aranykorona-értéke 0 és 13,9 között változott. A mostoha talajadottságokból következő nehézségeket növelte a nagymértékű talajvízszint-ingadozás is. Nem meglepő módon, a vízrendezés az ország más megyéihez hasonlóan Bács-Kiskunban is elhanyagolt volt. Az égető problémákhoz tartozott a pénzforrás és koordináció állandó hiánya. Az 1970-es belvízöntéskor az országban felmért károk 33%-a erre a megyére esett: ez közvetlenül 60 ezer ha, közvetetten 100 ezer hektárnyi földterület elöntését jelentette.⁸

A fent említett, szó szerinti talajon a következő többszektorúnak nevezhető államosított üzemstruktúrákat alakítottak ki, pontosabban 1973-ban ennyi volt a számuk: a 13 állami és két erdőgazdaság mellett 173 téleszt és 68 szakszövetkezetet regisztráltak. A téeszek számával kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy azok azért is csökkentek az évek során, mert „téeszegyesítések” fedőnév alatt folytonos csődjeljárás, szanalási technikákat alkalmaztak. Országos és rendszerspecifikus tendencia volt ez. Az eladósítás titkolt politikája mellett az éles szemű kortársak érzékelhették a kialakult rendszercsődöt ebben a milióben is. A szakszövetkezetek közismert módon a Duna–Tisza köze sajátos üzemformái voltak. Kialakulásuk szintén a kényszerkollektivizálás eredeti programjának kockázattörténetéhez tartozik. Ahogy terjeszkedni próbált a „szocialista nagyüzemi” táblásítás, azzal párhuzamosan látszódt, hogy az ebben a megyében mibe fog ütközni: gyenge aranykoronaértékű földterületekbe, megmaradt tanyákba, alkalmazkodó kisüzemi gazdálkodásba és munkakultúrába. Ezért is „túrték meg” a szakszövetkezeti formációt, ami ugyanakkor az itt gazdálkodók újabb önkizsák-

⁷ Előterjesztés Bács-Kiskun Megye Homokhátság termelési körzetének kiemelt fejlesztésére. Kecskemét, 1973. jan. 8. MNL OL XIX-K-9 ax. MÉM Váncsa Jenő miniszter ir. 36. dob. 247. t. 1–2.

⁸ Uo. 3.

mányolását is jelentette. Mindez a hagyományos paraszti értékrendre nem volt jellemző.

Bács-Kiskunban a talajtípusok alapján három termelési körzet alakult ki: a megye összterületének 69%-át képező Homokhátság, Duna mente (16%) és Bácska (15%). Ismét célszerű a kortársi hivatalos értékelést, sajátos szembesítést idézni, ami jól rávilágít a „szocialista modernizáció” „genetikailag kódolt” káros tényezőire ebben a tekintetben is: „A vízrendezetség elhanyagolt, hosszú időn keresztül, a mezőgazdaság nagyüzemi átszervezése folyamán nem vették figyelembe a vízelvezetés alapvető követelményeit. A nagyüzemi táblák kialakításánál több helyen megszakították az évtizedek óta elmulasztott karbantartás miatt amúgy is rossz állapotban lévő vízelvezető árokrendszereket. Továbbá súlyosbító tényező, hogy a meglévő létesítményeket sem tartották megfelelően karban, és ami a legsúlyosabb, hosszú időn keresztül nem gondoskodtak azok fejlesztéséről. A Homokhátság jelenlegi belvízrendezetsége még elmarad a kívánatos szinttől. A csatornasűrűség 0,42 km/nkm, a kívánatos 0,75 km/nkm-el szemben.”⁹

A Homokhátság művelési ágai a fent említettek miatt igen kedvezőtlenek voltak. A gyepterületek országosan és ebben a megyében is igen magasak voltak. Az egyes művelési ágakon belül is láthatók voltak a gyenge adottságok. A szántóból évente mintegy 17–20 000 ha maradt vetetlen, mert még 5–7 q/ha rozstermés sem tudtak elérni ezeken a részeken. A gyepnek 30%-a kopár, kiritkult apró csenkészes fűállománya a homok védelmét sem tudta biztosítani. Újabb állami trükkre itt is rámutattak: ezeket a területeket valójában csak adózási szempontból minősítették legelőnek.¹⁰

A ma is ismételt „sikertörténetek”, a „magyar agrárcsoda” mindennapi valóságát sokkal inkább hitelesebbnek tarthatjuk az előző oldalakon kifejtettek összegzésének tekinthető homokhátsági jellemzésben: „A körzetben folytatott növénytermelés bizonytalan és még kedvező időjárás esetén is csak az országos átlag 78%-át éri el. Ez természetesen más kihatásokkal is jár. Alacsony az állatállomány létszáma, de még így is jelentős takarmánybehozatalra szorul. A gazdaságok jövedelmezősége minimális és nem tud lépést tartani a mezőgazdaság általános fejlődésével, így lemaradásuk egyre nagyobb lesz. Sok a szakszövetkezet, ami részben e tájra jellemző tanyás települési rendszer, részben a földnek kedvezőtlen termőképességének következménye.”¹¹

A vegyipar berobbanása a mindennapokba

Magyarországon a legszennyezőbb ágazatok közé 1945 és 2000 között a nehéz- és vegyipar, az utóbbi hatására iparszerűvé váló mezőgazdaság, a közlekedés és az infrastruktúra tartozott. Az ember alkotta táj és környezet az 1940-es években még kevésbé sérült. Magyarország az 1980–90-es évek végére közepesen szeny-

⁹ Uo. 3–5.

¹⁰ Uo. 5–6.

¹¹ Uo. 6.

nyezett lett. Ekkorra már kialakultak olyan súlyosan degradált ipari régiók és vidéki térségek, ahol például a vízadó réteg elnitrátosodott. A mezőgazdaságról összességében elmondható, hogy 1965–1975 között robbanásszerűen megjelent Magyarország fő környezetszennyezői között.¹²

Bács-Kiskun megyei pillanatképeink sorából vessünk egy pillantást az 1960-as évek végének munkaegészségügyi kortársi vizsgálatára! A mindennapokban az egyik veszélyforrást a növényvédő szerek jelentették. Szerves foszforsavészter-tartalmú növényvédő szerek miatt 1967-ben 53 mérgezési eset fordult elő, amelyből három volt halálos kimenetelű. További visszatérő problémának számított, hogy a téeszek részesművelői a vegyszereket kellő mértékű tájékoztatás és szakmai felügyelet nélkül használták. Megfelelő szakértelemmel rendelkező dolgozók és a védőfelszerelések önmagukban a nagyüzemekben is többször hiányoztak. Az 1968-tól meghirdetett – sajátos csódeljárási technikaként felfogható – ún. új gazdasági mechanizmus időszakától kezdve az üzemek is előre igyekeztek menekülni. Új, rendszerint a mezőgazdaságon kívüli tevékenységformákat keresve közegészségügyi szakvélemények nélkül hoztak létre melléküzemeket, amelyek munkaegészségügyi szempontól a súlyos hiányosságok kategóriájába tartoztak. Az 1968. évi vizsgálat szerint a biztonságos munkavégzés minimális feltételeit sem biztosították. Így például a szabadszállási József Attila Téesz műanyag-feldolgozó üzemét be kellett zárni. Hasonló ok miatt sürgősen intézkedni kellett a kecskeméti Vörös Csillag, valamint a Szank-Móricgáti Petőfi Tsz galvánüzemeiben is, hogy elkerüljék a megszüntetést. A Mezőgazdasági Gépjavító Állomások munkaegészségügyi szempontból visszatérő problémákat jelentettek, különösen azokon a helyeken, ahol nitrotartalmú festékekkel is dolgoztak. Általában nem biztosították a megfelelő munkakörülményeket és az előírt védőfelszereléseket, ennek következtében gyakoriak voltak a laboratóriumilag kimutatott foglalkozási eredetű egészségkárosodások. A negatív példák között említették a Kecskeméti Zománcipari és a Kiskunfélegyházi Vegyipari Gépgyárat, különös tekintettel például az ólomszennyeződésre. Az ólomtartalmat elemző megyei eredmény szerint több mint 500 eset 20%-a rossz eredményt mutatott. A megyében 1968-ban összesen 245 foglalkozási megbetegedést jelentettek be, ebből 234 személy keresőképtelen lett. A foglalkozási megbetegedések közel fele szemgyulladás volt. Közel azonos számban fordultak elő bőrbetegségek. Továbbra is magas volt a növényvédőszer-mérgezetek száma is. A laborvizsgálatok szerint általában azokban a nagyüzemekben volt a legtöbb megbetegedés, ahol a permetezőbrigádok egész szezomban dolgoztak. 3449-es vizsgálati számból hivatalosan 124 esetet (3,6%) kifogásoltak. A hatósági működést jellemzően, az utóellenőrzésen az érintettek sokszor nem jelentek meg.

Az üzemi levegővizsgálatok 90%-a rossz eredményt jelzett. A por-szemcse számlálás a csiszoló-, zománcírlő üzemekben, kazánházakban és takarmányfeldolgozóknál 1541 esetből 54%-ban egészségkárosodást mutatott. A takarmányfeldolgozók ebből is kiemelkedtek. A példák sorát a keceli vegyipari

12 Fodor 2001, 63–73.

ktsz higanyszintelemzésével zárjuk, ahol hat dolgozó esetében a megengedett szint hatszoros-huszonégyszeres tartománya közötti értékeket regisztráltak.¹³

Röviden essék szó a borhamisításról is. Amit a kortársak lépten-nyomon viccelődve emlegettek a „tőkéket nem látott borról”, azt az 1982. évi minisztériumi vizsgálatban a következőképpen összegezték: „A kereskedelemben a vásárló szinte kivétel nélkül manipulált borral találkozik, amelynek egyetlen minőségi mutatója az alkoholtartalom. A használatos elnevezések, mint pl. bikavér, kadarka, ezerjő stb. a bennük lévő alapanyagra tekintettel csupán formaiak.”¹⁴ Ismét egy rendszerszintű jelenséggel találkozhatunk, hiszen a jogászi véleményben azt olvashatjuk, hogy az „ismertetett helyzet tulajdonképpen nem jelent jogellenes állapotot, mert a borgazdálkodásra vonatkozó jogszabály a megfelelő helyről beszerzett engedély alapján a manipulációt megengedi.” Mindez azt jelentette, hogy a jogszabályban felsorolt anyagok és eljárások alkalmazására minisztériumi engedély alapján került sor. Ennek megfelelően engedélyezték például a must cukorfokának feljavítását répacukor hozzáadásával, a seprűbor előállítását, a mustból való pezsgő készítését, továbbá a 23–25 térfogatszázalékú párlási bor előállítását kifejezetten NDK-export céljára. Az előbb említett eljárásokat lényegében korlátlanul minden feldolgozóüzem alkalmazhatta. Az ilyen módon kiadott engedélyek ellenőrzését lehetetlennek tartották. Ugyanis a feltételezett szabálysértési eljárás esetében a cukrozást formailag a községi tanácsnak kellett (volna) ellenőriznie. A helyi üzemmel való szoros kapcsolat ezt az eljárást gyakorlatilag kizárta. Az ellenőrzés alapját elvileg feltételező pontos szőlőkataszter sem állt rendelkezésre.¹⁵

Történeti forrásaink, ebben az esetben is a levéltári dokumentumokban fellelhető kortársi tapasztalattörténetek tükrében a szocialista projekt, az állami erőszak révén elindított és kiszámíthatatlan negatív folyamatok együttesen formáltak történelmünket. Az 1990 utáni új kapitalizmusból visszatekintve sokakban keletkezett nosztalgia, mert a tudatos eladósítással és modern kommunikációs technikákkal részben elrejtették a rendszerszintű káoszt, hiányt, fölösleget, a társadalmi és környezeti kárt. A hagyományos, alaptémánk esetében hangsúlyozott paraszti értékrendnek nem volt része az önkizsákmányolás. Ez utóbbi révén bizonyos határig lehetett boldogulni a politikai diktatúrában.

Felhasznált szakirodalom

Csikós Gábor–Horváth Gergely Krisztián (szerk.) 2020: *Az árnyékos oldal. Vidéki Magyarország a rövid hatvanas években*. Budapest, BTK–NEB

Fodor István 2001: *Környezetvédelem és regionalitás Magyarországon*. Budapest, Pécs, Dialóg Campus

13 Bács-Kiskun megyei munkaegészségügyi jelentés, 1968. MNL OL XIX-C-2-e. 136. dob. 1968. IV.

14 Az Igazgatási és Jogügyi Főosztály feljegyzése a szőlő- és gyümölcsstermesztésről és borgazdálkodásról, 1982. jún. 18. MNL OL XIX-K-9-b-k. Országos Földügyi és Térképészeti Hivatal. 631. dob. 513. tétel. 14.567/82. 3.

15 Uo. 3–4.

- Galambos István–Horváth Gergely Krisztián (szerk.) 2019: *Magyar dúlás. Tanulmányok a kényszerkollektívizálásról*. MTA BTK–NEB
- Ö. Kovács József 2012: *A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában. A vidéki Magyarország politikai társadalomtörténete 1945–1965*. Budapest, Korall
- Ö. Kovács József 2015: *Vidéki Magyarország 1945–1970. Dokumentumok földről, hatalomról, emberi sorsokról*. Budapest, Balassi–Korall Kiadó
- Ö. Kovács József 2021: *Az ún. új gazdasági mechanizmus vidéktörténeti olvasata*. Kézirat
- Rigó Róbert 2020: *„Valahányszor csak fölsozlhattak, menten fölsozlottak”. A parasztság viszonya a termelősövetkezetekhez Bács-Kiskun megyében*. Kézirat
- Varga Zsuzsanna 2001: *Politika, paraszti érdekérvényesítés és szövetkezetek Magyarországon 1956–1967*. Budapest, Napvilág
- Varga Zsuzsanna 2018: *Új megközelítés a szocialista mezőgazdaság történetéhez*. In: Juhász József, Szvák Gyula (szerk.): *Tertium datur. Írások Krausz Tamás 70. születésnapjára*. Budapest, Russica Pannonicana. 203–213.
- Varga Zsuzsanna 2020: *The Hungarian Agriculture Miracle? Sovietization and Americanization in a Communist Country*. Lanham, Lexington Books.

Rigó Róbert

Szakszövetkezetek és szőlőtermesztés a Homokhátságon

Tanulmányomban egy főleg Bács-Kiskun megyére jellemző kollektivizálási formával, a szakszövetkezetek kialakulásának okaival és jellegzetességeivel foglalkozom, melyek az országban főleg a megye szőlő- és gyümölcsstermő területein, a Homokhátságon jöttek létre. A térség a háború előtt a kertkultúrájáról volt „hírös”, nevezetes. Kecskemétet 1853-ban érte el a vasút, majd a szárnyvonalak átadása után lehetővé vált a környéken megtermelt bor és gyümölcs budapesti és külföldi piacokon történő értékesítése, ami a gazdaság húzóereje lett, a filoxeravész utáni homoki szőlőtelepítés pedig új lendületet adott ennek a folyamatnak. Az első világháború után az intenzív zöldség-, gyümölcs- és szőlőtermesztés a Homokhátságon tovább erősödött, a térség gazdasági központjában, Kecskeméten 1935-ben száz kataszteri holdra több mint ezer gyümölcsfa esett – míg országosan a 300-at sem érte el –, melyek többsége a város 14 ezer holdnyi szőlőskertjeiben teremtek. Kecskeméten a korábbi évekhez képest, 1935-ben a jégverés miatt rendkívül gyenge volt a termés, évente átlagosan 150-160 ezer hektoliter bort termeltek, de ebben az évben csak 51 580 hektót szüreteltek, ami az előző évekhez képest hárommillió pengő veszteséget jelentett, gyümölcsből is 100 ezer mázsával kevesebb termett, ami szintén 3 millió pengő kieséssel járt.¹ 1943-ban Lakatos Vince megállapította, hogy Kecskemét „az ország első gyümölcs- és bortermelő helye lett”, a város 163 ezer holdas határában ekkor már 18 ezer holdon volt szőlő és gyümölcs. A városban 1941-ben 1 528 986 gyümölcsfát írtak össze, melynek több mint harmada volt barack, a szezonban átlagosan 70-80 vagon gyümölcsöt szállítottak el a kereskedők a város piacáról, de volt olyan nap is, amikor 150 vagonnal. Végül megállapította Lakatos, hogy a „város határának 70 százaléka olyan homok, amelyből 40-50 hold kell ahhoz, hogy egy család tisztességesen megéljen belőle, ha szántóföldi művelést űz. Ugyanakkor 4-5 hold szőlőből és gyümölcsből nagyszerűen megél a kecskeméti család.”²

A háborút követően voltak törekvések a korábbi intenzív szőlő- és gyümölcs-termesztés, valamint az export helyreállítására, de az új politikai és gazdasági helyzetben ez nem sikerülhetett. A földosztás nem hozott radikális változásokat

1 Kecskeméti Közlöny, 1935. december 3. 1.

2 Lakatos Vince: Az aranyhomok igaz legendája. Nemzeti Ujság, 1943. szeptember 5. 8.

a térségben, mert a közép- és kisbirtokos paraszti réteg volt a meghatározó. Az innovációban élenjáró kertészeti mintagazdaságokat felparcellázták, az új, néhány holdas gazdák nem megfelelően gondozták a szőlőt és a gyümölcsöst, a kártevők a szomszédos területekre is átterjedtek, így egy év alatt 3200 hold szőlő pusztult ki. Például a város ménteleki részén fekvő – Kláber Mór révén a századfordulón telepített – 500 holdas mintagazdaságból a megszálló szovjet katonák több mint ezer hektoliter bort és naponta 8-10 teherautó szőlőkarót vittek el tüzelni, a környékbeli lakosság az eszközöket és hordókat lopta el, majd 1945-ben a korábban ott dolgozóknak osztottak ki egy-egy hektár szőlőt.³ A módosabb gazdák 1948-tól kuláknak nyilvánítva a rendszer ellenségei lettek, vagy ha kevesebb földjük volt, és nem kerültek kuláklistára, a beszolgáltatás, az adóterhek növelése és a tagosítások kötötték gúzsba őket.

A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) 1953-as adatai szerint Bács-Kiskun megyében 98 ezer katasztrális hold szőlő volt, ennek 40,4 százaléka 1-5 hold méretű paraszti gazdaságok tulajdonában termett (országosan ez az arány csak 13,4%). 1958-ban a megye 120 ezer parasztagazdasága kétharmadának, 80 ezernek volt kisebb-nagyobb szőlőbirtoka, és ezek döntő részben a Homokhátság voltak.⁴

Több forrás is arra utal, hogy a téeszek működésével, a földek megmunkálásával, különösen a szőlő és gyümölcsös gondozásával nagyon komoly problémák, elmaradások voltak a Rákosi-korban. Az 1952-ben megszervezett Bács-Kiskunsági Református Egyházmegyében az esperes jelentéseket kért a gyülekezeti lelkészektől, melyekben a téeszésítés előrehaladásáról és ezen folyamatot „támogató munkájukról” kellett beszámolniuk. Ezek a jelentések elég jól bemutatják a korabeli falvak, kisvárosok életét, problémáit, amikből következtetéseket tudunk levonni a Homokhátságon élők téeszhez való viszonyára, korabeli gondolkodásmódjára vonatkozóan.

1955. október 29-én Soltvadkertről dr. Körpöly Kálmán lelkész azt írta, hogy „a nem tsz lakosoktól azt hallja az ember, hogy szép lenne a szövetkezeti mozgalom, ha a szőleiket is ugyanúgy gondoznák, mint a szántóföldjeiket. A soltvadkerti ember szemében ugyanis a munkásságnak a fokmérője az, hogy valaki hogyan gondozza a szőlőjét, és bizony nagyon sok tsz-szőlőt annyira ellepett a gaz, hogy nem lehet látni szőlő-e, vagy parlag-föld. Ezeket a hiányosságokat is mielőbb pótolni kellene, akkor talán a tsz-ek több vonzóerőt gyakorolnának Soltvadkert szorgalmas, munkaszerető népére.”

Tiszakécskéről Gara József lelképásztor az 1955. október 31-én írt beszámolójában megállapította, hogy a faluban három III-as típusú és egy I-es típusú téesz működik. „Annak ellenére, hogy ennyi tsz alakult Kécskén, nem lehet azt mondani, hogy népszerű a közös gazdálkodás gondolata a gazdák között. Mivel itt leginkább gyümölcs- és szőlőtermeléssel foglalkozik a lakosság azt tapasztalom, hogy szántóföldjétől még hajlandó megválni a gazda, de szőlőjétől és gyümölcsösétől nem. Minden tő szőlő és minden gyümölcsfa egy-egy családi ereklyének

3 Rigó 2014, 162–164.

4 Zám 1987, 394–396.

számít, aminek története van, és amelyekhez emlékek fűződnek. Ez a ragaszkodás a szőlőhöz és gyümölcsöshöz teszi nehezzé a gondolat népszerűsítését.”

Nagy Balázs Helvécia és Bugac községek lelkésze 1956. február 10-én azt jelentette, hogy szövetkezeti gazdálkodás kiépítése ebben a térségben még nem vezetett eredményre. Az itt élőknek nagyon rossz tapasztalatai vannak a téeszektől. „A tsz-ek virágzó szőlőket és jó földeket vettek át, s olyan szőlőket adtak át az állami gazdaságnak, amik már semmit sem jövedelmeztek. Az egyénileg gazdálkodó törpe parasztok látva ezt a gazdálkodást, végsőkéig ellene állnak minden rábeszélésnek.”

Izsákról Tantó Sándor 1956. február 11-én azt írta, hogy a téeszésítés nagy akadálya Izsákon, hogy szőlőtermő vidék, más a Tiszántúl. „A szőlő- és gyümölcsstermelő vidék egészen aprólékos, speciális kezelési módot igényel, amit a nagyüzemi gazdálkodásra való áttérésnél nem lehet máról holnapra megvalósítani. [...] Az izsáki nép pedig csak azt az embert becsüli, aki többet tud termelni.”⁵ A források egybehangzóan arról tanúskodnak, hogy a gazdák idegenkedtek a téesztől, rosszak a tapasztalataik, mert nem működtek jól, rosszul gazdálkodtak, nem volt meg a szükséges szakértelem és hozzáállás, így a szőlő- és gyümölcsültetvények tönkrementek, mert nem művelték meg azokat megfelelően. 1956 előtt a lelkészi jelentések alapján megállapíthatjuk, hogy a parasztok idegenkednek a téesztől, mert még nem láttak jól működőt, ami meggyőzte volna őket a magasabb színvonalú termelésről és nagyobb jövedelemről, mint amit a magángazdaságukban el tudtak érni.⁶

A Bács-Kiskun Megyei Tanácsban is érzékelték ezt a problémát, a Mezőgazdasági Állandó Bizottság 1956. szeptember 7-i ülésén az egyik tag megállapította, hogy Bácsalmás területének fele szőlő, aminek 40%-át nem művelik. Azt javasolta, hogy a szétszórtan, parlagon fekvő szőlőt az egyéni parasztoknak bérbe kellene adni hosszabb időre adó- és beadásmentesen. Buda Gábor tag szerint a futóhomokot mentesíteni kellene a beadási kötelezettség alól azért, „hogy valaki megművelje”. A hozzászólások alapján a bizottság javaslatot terjesztett elő a megyei tanács VB felé, melyben megállapították, hogy a megye számos településén jelentős területű elhanyagolt, kipusztulófélben lévő szőlő van, továbbá javasolták, hogy az állami tulajdonban lévő elhanyagolt szőlőterületeket adó- és beadásmentesen adja bérbe az állam az arra vállalkozó parasztoknak.⁷

Bács-Kiskun megyében a kényszerkollektivizálás során változatosabb, sokszínűbb szövetkezeti forma alakult ki, mint az ország többi megyéjében. Ennek az volt az oka, hogy a Homokhátság gyenge minőségű talaján lévő munkaintenzív szőlő- és gyümölcskultúrákat, a motivációjukat veszített gazdákkal és kiterjedt tanyavilággal nem tudták hatékonyan betagolni a nagyüzemi struktúrába. Ez már a téeszésítés előkészítése során is problémát okozott. 1959. november 19-én a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Bács-Kiskun Megyei Politikai

5 KREL Egyházmegyei iratok, Igehirdetések A/III c. 6.

6 Rigó 2020, 165–199.

7 MNL BKML, XXIII. 22. b. BKMT Állandó Bizottságok (ÁB) Községfejlesztési, mezőgazdasági, művelődési, pénzügyi és terv. 1955–1971. 3. doboz.

Bizottságának nagyaktíva-ülésén a megye 800 fős vezető kollektívája mellett Fehér Lajos⁸ is részt vett. Az ülés Molnár Frigyes⁹ első titkár előadásával kezdődött, elmondta, hogy a megyében először a szántóföldi területeken, főleg a megye délnyugati részén kezdték meg a mezőgazdaság szocialista átszervezését, a közben szerzett tapasztalatok alapján felkészülnek a szőlős területek szövetkezetesítésére. Az ülésen felvetette, hogy a szétszórt szőlőket a tagok továbbra is egyénileg műveljék meg, míg az összefüggő, nagyobb területeket brigádokban. Javasolta, hogy a tagok kapjanak a szőlőből háztájit, 400-600 négyeszőgölet. Megállapította, hogy megye többi szőlőterületén is elsődleges a szántóföld bevitel a téészbe, a szőlős területeken van létjogosultsága a szőlős szakcsoportok működésének, ezek fejlesztésével egyetértenek. A megyében később is Molnár Frigyes érdemének tartották, hogy kijárta a szakszövetkezeti rendszer lehetőségét a pártvezetésnél, és ezt a rendszerváltás időszakában is a történelmi érdemének tekintették.¹⁰ Az ülésen Bild Károly a Kiskőrösi járás képviselőjében elmondta, hogy a járásban csak egy szocialista község van, de olyan falu is található, ahol nincs téesz, csak termelőszövetkezeti csoport (tszcs) alakult meg. A járás területének csak 8,8%-át teszik ki a mezőgazdasági termelőszövetkezetek, de a járásban 20 tszcs van, melyek elsősorban a borértékesítést végzik közösen. A termelőszövetkezeti csoportok területei szétszórtak, ami gátja a fejlődésnek, van olyan csoport is, amelynek három községben fekszik a területe. Megállapította, hogy a termelőszövetkezeti csoportok összterületének 60-70%-a szőlő.¹¹

1959. november 24-én tartották az MSZMP Bács-Kiskun Megyei Politikai Bizottságának ülést, melyen jelen volt Fock Jenő¹² a párt Központi Bizottságának (KB) titkára is. Az ülésen Molnár Frigyes megállapította, hogy a KB október 29-i határozata helytálló a megye vonatkozásában is, így 1961 tavaszára itt is befejezik a mezőgazdaság szocialista átszervezését. Molnár elmondta, hogy a KB ülésén az a döntés született, hogy a szántót a téeszekbe, a szőlőt szakcsoportokba kell bevinni. A kecskeméti járásban megoszlik a kettő fele-fele arányban, ezért itt téeszeket és szakcsoportokat is szerveznek. Az ülésen Fock Jenő is felszólalt és elmondta, hogy négy éve nem járt a megyében és most látja, hogy itt mennyire bonyolult az átszervezés folyamata. A Központi Bizottságban látják a szántóföld-

8 Fehér Lajos (1917–1981) 1956. november 7-től az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottságának és az Ideiglenes Központi Bizottságának, majd a Központi Bizottság tagja egészen haláláig. 1959-ben az MSZMP KB Falusi (Mezőgazdasági) Osztályának vezetője. Az agrárium legfontosabb szakmai irányítója, az 1966-tól kezdődő agrárreformok meghatározó alakja. Bővebben lásd: <https://neb.hu/asset/phpe5G8yl.pdf> (Letöltés ideje: 2021. 05. 04.)

9 Dr. Molnár Frigyes (1922–1989) Madarason született. Ekkor az MSZMP Bács-Kiskun Megyei VB első titkára, előtte az Ideiglenes Intéző Bizottság elnöke (1956. nov. 2. – 1968. nov. 15.) http://www.paap.hu/apex/f?p=2013:3:10341414077755::3::P3_PERSON_ID:69670 (Letöltés ideje: 2021. 05. 04.)

10 Visszahívják dr. Molnár Frigyeset? „Bács-Kiskun megyét ő tette megyévé.” Petőfi Népe, 1989. január 23. 3.

11 MNL BKML, XXIII. 1. b. 1956–1963. MSZMP-nek mezőgazdaságról jelentések. 91. doboz.

12 Fock Jenő (1916–2001) 1956 novemberétől az MSZMP IKB, majd KB tagja 1989. október 7-ig, a PB tagja 1980-ig. Ekkor az MSZMP KB titkára is 1961. szeptember 19-ig. Bővebben lásd: <https://neb.hu/asset/php4wGGVm.pdf> (Letöltés ideje: 2021. 05. 04.)

dek között a szőlőterületek nehézségeit, és bölcsen próbálják megoldani a helyzetet, ez teszi komplikálttá az itteni munkát.¹³

Bács-Kiskun megyében „a mezőgazdaság szocialista átszervezésének” befejezése alkalmából 1961. március 1-jén az MSZMP megyei bizottsága tartott beszámolót, melyen Molnár Frigyes elmondta, hogy ekkor már a megye összterületének 82,4%-a a szocialista szektorhoz tartozott, a megye 1961. január 22-én szövetkezeti megye lett. Az átszervezés folyamatában Kecskemét és Kiskunhalas még hátravolt, de úgy tervezték, hogy az év végéig ezekben a városokban is befejezik a „munkát”. 1960. december 1-jén a szocialista szektor aránya a megye összes területéhez viszonyítva még csak 60,2% volt, de „az elmúlt két hónap alatt alapvetően megváltozott megyénk mezőgazdaságának arculata”. Február 20-ig a megyében 32 502 családdal és 175 971 kh területtel (ebből 147 654 kh szántó és 31 240 kh szőlő) gyarapodott a szocialista szektor. Az 1958 végi állapothoz képest, a közel 10 ezer fős megyei tagság a háromszorosára, a terület a másfélszeresére nőtt két hónap alatt. Molnár Frigyes megállapította, hogy december elseje óta 51 új mezőgazdasági termelőszövetkezet (mgtsz), 33 szakszövetkezet és 42 termelőszövetkezeti csoport alakult meg, így ekkor már 349 mgtsz, 33 szakszövetkezet és 42 tszcs működött a megyében. Tehát ebben a két hónapban jött létre az összes szakszövetkezet és tszcs a megyében. A párt a belépési nyilatkozatok aláírásának kikényszerítéséhez változatos módszereket alkalmazott az agitátorok tömegeinek bevetésén túl, a megfélemlítést, a pszichés nyomásgyakorlást, az ellenállást tanúsító parasztok esetén a fizikai erőszakot, kínzást is.¹⁴ A megyei PB a KB határozatának megfelelően támogatta, hogy az mgtsz-ek mellett a szőlős és gyenge minőségű területeken alacsonyabb típusú szövetkezeti formákat szervezzenek. A szakszövetkezetben a tagok továbbra is önállóan gazdálkodtak, de a termésük jelentős részét az állami felvásárló szerveken keresztül értékesítették, a termelési értékük 10 százalékával hozzájárultak a szövetkezeti közös alapokhoz, és a meglévő szőlőterület 4%-ának megfelelő területen évente új, nagyüzemi szőlőterületet telepítettek.¹⁵ A szakszövetkezeti forma lehetővé tette, hogy a szőlőtermő vidékeken ne szakadjon meg a termelés folytonossága. A szőlős-gyümölcsös területek „eszmei” tagosítása, családi művelésben hagyása is ezt a célt szolgálta.¹⁶

A szakszövetkezet és a termelőszövetkezeti csoport abban különbözött a mezőgazdasági termelőszövetkezettől, hogy a kényszerkollektivizáláskor a tagok tulajdonában lévő földterületeket be kellett vinni a közösbe, de az alapszabály lehetővé tette a tagok számára, hogy a „saját földjeiket” „fel nem osztható vagyon” címen, adó- és vagyoni hozzájárulás (járadék) fizetése mellett használatra „visszakapják”, és azon folytassák a gazdálkodást. A járadékfizetés módját

13 MNL BKML, XXIII. 1. b. 1956–1963. MSZMP-nek mezőgazdaságról jelentések. 91. doboz.

14 A kényszerkollektivizálás során alkalmazott nyomásgyakorlásról, fizikai erőszak alkalmazásáról részletesen írtam ebben a tanulmányomban: Kényszerkollektivizálás Kecskemét térségében. Rigó 2019, 103–121.

15 MNL BKML, XXIII. 1. b. 1956–1963. MSZMP-nek mezőgazdaságról jelentések. 91. doboz.

16 Zám 1987, 406.

helyileg határozták meg, a leggyakrabban a tagok a szakszövetkezeten keresztül értékesített terményeik árából 10%-kal járultak hozzá a működéshez. A szakszövetkezeti tagok a tsz-tagokhoz és más alkalmazottakhoz képest tíz évvel később lehettek nyugdíjogosultak, azaz járadékosok.¹⁷

Romány Pál¹⁸ szerint a parasztság regionálisan eltérően viszonyult a kényszerkollektívizáláshoz, ebből a szempontból a történelmi és vallási okok alapján négy régiót különböztetett meg az országban, szerinte a térszabes kényszerítés a legnehezebben a Duna–Tisza közén ment, főleg a Homokhátságon. A beléptetést ezen a vidéken a termelőségvetkezeti csoporti és szakszövetkezeti formával tudták megoldani, mert így a földek, elsősorban a szőlő- és gyümölcsültetvények egyéni művelésben maradtak.¹⁹

Kovács Teréz véleménye szerint az MSZMP vezetése „a szakszövetkezetek »kitalálásával« és a gyakorlatba való átültetésével – nem tudatosan ugyan, de – nagymértékben hozzájárult a parasztgazdálkodás rejtett továbbéléséhez. A szocializmus, a szakszövetkezet révén, befogadta a maga torz formájában az »alföldi utat«. A vezetés erre a típusra az 1980-as évek közepéig mint alacsonyabb rendű szövetkezetekre tekintett, attól kezdve azonban már úgy beszéltek róluk, mint jó magyar modellről.”²⁰

Az egyik pártkiadványban is összefoglalták, hogy a pártvezetés a Homokhátságon a „mezőgazdaság szocialista átszervezése” után miért tette lehetővé egy sokszínűbb, összetettebb agrárpolitika és gyakorlat kialakulását az országos viszonyokhoz képest. Az MSZMP KB nagyobb mozgásteret engedélyezett a megye vezetőinek „figyelembe véve a megye gazdaságának sokrétűségét, amely a talajviszonyokból, a belterjes kultúrák, a szőlő-, gyümölcs- és zöldségtermesztés nagy arányából adódik, másrészt a homoki szántóföldi gazdálkodást jellemző külterjességből. Mérlegelték a sajátos települési viszonyokat, az Alföldre jellemző nagyközségeket, valamint a tanyák túlsúlyát, és mindenekelőtt az itt élő parasztság elgondolásait, törekvéseit. [...] A megye adottságainak megfelelően különböző szövetkezeti formák jöttek létre. A fekete földű területeken, és ahol döntően szántóföldi gazdálkodás folyik, zömmel mezőgazdasági termelőségvetkezetek, a Homokhátságon – figyelembe véve az itteni sajátosságokat – alacsonyabb típusú szövetkezetek alakultak. A szőlő- és gyümölcsstermelő vidékeken döntően szakszövetkezetek, azokon a gyenge homokokon, ahol kismértékű a szőlőtermelés és döntően külterjes szántóföldi gazdálkodás folyik, termelőségvetkezeti csoportok jöttek létre.”²¹

17 Kovács 2006, 151.

18 Romány Pál (1929–2019) agrármérnök, az MSZMP Bács-Kiskun Megyei Bizottsága első titkára (1970. nov. 2. – 1973. jún. 29. és 1980. júl. 3. – 1987. dec. 31.), mezőgazdasági és élelmezésügyi miniszter (1975. júl. 4.–1980. jún. 27.). Az MSZMP KB tagja (1970. nov. 28. – 1989. okt. 7.); Fehér Lajos mellett a szövetkezetpolitikai bizottság titkára, elnöke (1966–1975). <https://www.nevpont.hu/palyakep/romany-pal-48d6f> (Letöltés ideje: 2021. 05. 04.)

19 Kovács 2006. 132–133.

20 Kovács 2006. 134.

21 Kereskedő 1970, 69.

A megye délnyugati részén fekvő, kiváló talajadottságokkal rendelkező bácskai körzet a megye területének 19%-a, melyen intenzív szántóföldi növénytermesztést és korszerű ültetvényeken szőlő- és gyümölcsstermesztést folytattak, itt működtek a megye legjelentősebb állami gazdaságai (Baja, Bácsalmás, Sükösd). A Duna menti körzetben, a megye területének 29%-án, ezen belül is az öntéstalajon szántóföldi növénytermesztés, a lazább talajokon a fűszerpaprika, a hagyma- és a szántóföldi zöldségtermesztés volt a meghatározó. A Homokhátság a megye területének több mint a felét (52%) teszi ki, ahol a kertészeti termelés aránya megközelítette a 40 százalékot, elsősorban a szőlő-, gyümölcs- és zöldségtermesztés volt a domináns, de a természetes legelők nagy aránya és a kiterjedt tanyavilág miatt a háztáji állattartás szerepe is kiemelkedett, főleg a baromfi-, a sertés- és a szarvasmarha-tenyésztés. A megye területének a nagyobb, keleti részét a homoktalaj jellemzi, ahol egyes térszék tiszta jövedelmének holdankénti átlagos értéke nem érte el a négy aranykoronát, ami az országos 11,3 és a megyei 10,1 aránytól is messze elmarad.²² A heterogén adottságok miatt „a jó termőterületeken elért kimagasló termésátlagokat azonban a gyenge termőképességű homokterületek termésátlaga jelentősen lerontja”. Bács-Kiskun megye az ország legnagyobb területű, így a legnagyobb mezőgazdasági területtel, 1 348 000 kat. holddal rendelkező megyéje. Bács-Kiskun megyében még a hatvanas években is a fő termelési tevékenység a mezőgazdaság volt, a szektor a megye összes termelési értékének kétharmadát adta. 1970-ben 14 állami gazdaság, 2 erdőgazdaság, 180 mezőgazdasági termelészövetkezet és 70 szakszövetkezet működött a területén. A termelészövetkezeti csoportok eddigre vagy szakszövetkezetté alakultak, vagy beolvadtak egy szomszédos mgtsz-be. A megye lakosságának egyharmada külterületen, szétszórt tanyavilágban élt, a kereső foglalkozású lakosságának 45%-a a mezőgazdaságban dolgozott 1970-ben, ami országosan ekkor már csak a fele, 23,5% volt.²³

Összességében megállapíthatjuk, hogy az eddigi kutatási eredmények és az ismertetett források is azt támasztják alá, hogy a Duna-Tisza közén, főleg a Homokhátságon, a gyenge minőségű talajadottságok, az intenzív szőlő- és gyümölcsstermesztés, valamint a kiterjedt tanyavilág és a parasztgazdák földhöz való ragaszkodása miatt a kényszerkollektivizálás nem vezetett eredményre, ezért az állampárt legfelsőbb döntéshozó testületében – a megyei vezetés közbenjárásával – sikerült elérni ezeken a területeken a szövetkezeti gazdálkodás rugalmasabb formáinak, a szakszövetkezetnek és egy ideig a termelészövetkezeti csoportnak a létrehozását.

A bizonytalanság és a parasztságra nehezedő gazdasági terhek miatt – közvetlenül a kényszerkollektivizálás előtt – 1959-ben a megyében a legyengült és kiöregedett szőlők aránya 39 százalék volt, ami tíz évvel később már 56 százalékra nőtt. A hetvenes évek elején a Duna-Tisza közén 200 ezer holdra becsülték a szőlőterületet, ami az ország összes szőlőterületének a felét tette ki. Bács-Kiskun megye növénytermesztési össztermelési értékének a felét a szőlő és a gyümölcs

²² Zám 1987, 175.

²³ Glied et al. 1970, 4–9.

adta. 1960-ban a megyében a csemegezőlő aránya nem érte el a két százalékot, az ültetvények több mint felén (51,4%) kadarka volt telepítve, ezt a fajtát a kövidinka (16,2%) követte, majd az izsáki sárfehér (9,5%), az olaszrizling (3,6%) és az ezerjő (2,6%) következett, a többi fajta két százalék alatt volt. A megye összes ültetvényének háromnegyede, 73 ezer hold kétszintes, azaz kettős hasznosítású volt 1959-ben, ami azt jelentette, hogy a megye 10 millió gyümölcsfájából 6,6 millió a szőlőbe volt ültetve rendezett vagy rendezetlen köztes növényként.²⁴ Ez a kétszintes gyalogtőkés kialakítás a kézi művelés szempontjából racionális volt, mert egységnyi területről nagyobb hozamot biztosított, és biztonságot is jelentett, hogy gyümölcsöt és szőlőt is termesztett a gazda, de a nagyüzemi, gépi művelésre nem volt alkalmas, és az átalakíthatósága is korlátozott volt.

Az 1960-as években a gazdaságfejlesztést, így a megye mezőgazdaságának a fejlesztését is a második és a harmadik ötéves terv határozta meg. A második ötéves terv időszakában (1961–1965) az ország legnagyobb szőlő és gyümölcs-telepítési akciója a Homokhátságon zajlott, ekkor a megyében 33 és fél ezer hold nagyüzemi szőlőt és közel 20 ezer hold gyümölcsöt telepítettek, aminek csaknem 90%-át ide ültették. A megye szőlőtelepítésének csúcsa 1962–64 között volt, amikor évente közel 10 ezer kataszteri holdat telepítettek. A telepítések több mint kétharmada a szövetkezeti szektorban történt, kevesebb mint harmada az állami gazdaságokban, a program óriási összegbe, 4,6 milliárd forintba került. A nagyüzemi telepítést azzal indokolták, hogy a Homokhátság gyenge talaján így lehet magasabb termelési értéket biztosítani, az Alföldön olcsóbb a szőlő telepítése és művelése, mint a hegyvidéken. A szőlőt már széles sorokban ültették, hogy géppel lehessen művelni, 150-250 holdas táblákat telepítettek. Zám Tibor a telepítésekkel kapcsolatosan megállapította, hogy az ültetvények tíz százaléka belvizes területre történt, a talajt nem készítették elő megfelelően, a szerves trágyázás elmaradt, nem volt megfelelő minőségű a szaporítóanyag, a telepítési kedv is folyamatosan csökkent a szövetkezetekben. Ennél is nagyobb problémát jelentett, hogy a szőlő feldolgozásához nem bővítették megfelelő ütemben a kapacitásokat. A telepítés előtt a megye szőlőtermelése 1-2,5 millió mázsa között volt, az új telepítések termőre fordulását követően ez 2,5-3 millió mázsára nőtt, ehhez a pincekapacitást 1,3 millió hektoliterről 2,8-ra kellett volna bővíteni, a napi szüreti feldolgozókapacitást 31 ezer mázsáról 78 ezer mázsára kellett volna növelni, ami nem történt meg, így sok szőlő tönkrement, a mustot nem tudták elhelyezni, még 1970-ben is azt rögzítették, hogy a tervezett 1 200 000 hektoliter bortároló térnek csak a fele készült el. Így 1964-ben 150 ezer mázsa szőlő rothadt le, ami 45 millió forint veszteséget jelentett, 1965-ben 500 ezer tonna szőlőt vitt el a peronoszpóra. Zám Tibor szerint ekkoriban terjedt el az a mondás, hogy „nagy baj, ha nincs, de még nagyobb, ha van”.²⁵

A harmadik ötéves terv időszakában (1966–1970) a szőlőtelepítés évente már nem érte el az ezer kataszteri holdat.²⁶ Így a hatvanas évek végére, több év

24 Zám 1987, 398.

25 Zám 1987, 413–441.

26 Glied et al. 1970, VII. Grafikonok, 37. Szőlőtermelés.

átlagában Bács-Kiskun megye adta az ország szőlőtermelésének harmadát, a bortermelésének több mint 40%-át, a gyümölcsstermelésének 13%-át, a zöldségtermelésének 15%-át úgy, hogy a megye hazánk összes mezőgazdasági területének 9,6%-át teszi ki.²⁷ A korabeli szakirodalom a második világháború előtti homokhasznosítási konjunktúra újabb hullámának tekintette a hatvanas éveket, megállapították, hogy „azzá lett a táj egy része, aminek elődeink megálmodták: igazi aranyhomokká.”²⁸

A megye kiemelkedő termelési értékeihez nagyban hozzájárultak a szakszövetkezeti tagok és a téesztagok a háztáji termelésükkel. 1965. augusztus 30-án Glied Károly, a Mezőgazdasági Állandó Bizottság elnöke írt a megyei tanács elnökének, dr. Varga Jenőnek, melyben tudatta a bizottság azon javaslatát, hogy a háztáji és egyéni szőlőtermelőkkel is korlátlanul lehessen borértékesítési szerződést kötni, továbbá azt, hogy a felvásárlás hatásfokának növelése érdekében a szerződéskötési határidőt legalább szeptember 15-ig hosszabbítsák meg, és tegyék lehetővé, hogy a szerződéstől eltérően kevésbé feldolgozott termékkel, például bor helyett musttal is teljesíthessenek, és a szerződéstől 10%-os eltérést is tegyenek lehetővé. A forrás szerint egyrészt a kieső szőlőtermést igyekeztek pótolni a gazdáktól történő felvásárlásokkal, másrészt az is jól látszik, hogy a háztájiban a szőlő- és bortermelés is meghatározó volt a térségben.²⁹

Az állandó bizottság 1966. augusztus 29-i ülésén az 1966-os szüretet tárgyalták. Megállapították, hogy a szőlőre vonatkozó megyei szerződések mértéke nagyon alacsony, mert csak 380 ezer hl-re van felvásárlási kilátás a várható 1 790 032 mázsa termésből. Az egyik tag szerint ennek az az oka, hogy „italboltokon keresztül akarják a termelők értékesíteni a boraikat, kiváltani a borkimérési engedélyt, és így értékesíteni a termésüket.” Amit az italméréseken át értékesítenek, az az össz mennyiség 30-40%-a, így is marad a pincegazdaság számára 60-70% áru. Többen kifogásolták, hogy a szőlő- és borfelvásárlás nagyon lassan halad, a termelők gyakran fél napot vagy többet is ott állnak, és várják a sorukat. A termelőkkel a felvásárlási árakat is előre közölni kellene, és a szüretre nincs elég ember. A forrás egyértelműen arra utal, hogy a szakszövetkezeti területeken a tagok egyre inkább közvetlen borértékesítési lehetőséget keresnek, és nem az állami pincegazdaságnak szeretnék eladni a szőlőt vagy a bort.

Az állandó bizottság új elnöke dr. Gajdócsi István lett. Az 1967. május 18-i ülésen tájékoztató jelentést is tárgyaltak a Magyar Állami Pincegazdaság Alföldi Üzeméről, melynek a működési területe Bács-Kiskun megye volt. Az üzem főbb tevékenységei közé tartozott a szőlő-, must- és borfelvásárlás, a szőlőfeldolgozás, a palackozás, a borkezelés és az értékesítés. Az üzem segédüzemágakkal is rendelkezett: kádár, asztalos, lakatos, kőműves és villanyszerelő részlegekkel. Az üzem 18 telephelyen működött a megyében, 17 pincében történt felvásárlás, egy telephelyen palackoztak és három pincében volt folyóbor-értékesítés. A termelők

27 Kereskedő 1970. 72.

28 Kereskedő 1970. 72.

29 BKMT Állandó Bizottságok (ÁB), Községfejlesztési, mezőgazdasági, művelődési, pénzügyi és terv. 1955-1971. MNL BKML XXIII. 22.b. 3. doboz

összesen 114 652 kh területen működtek, ebből 89 633 kh volt termő, így ekkor a megye szőlőterülete az országosnak a 27,9%-át tette ki. Az üzem átlagosan az országos borfelvásárlás 45%-át adta, 1966-ban 55%-ot, szőlőfelvásárlásból 52%-ot. 1966-ban 598 396 hl bort és 373 367 q szőlőt vásároltak fel.³⁰

Az MSZMP KB 1966. május 25–27. között zajló ülésén döntött arról, hogy 1968. január 1-jén bevezeti az új gazdasági mechanizmust, majd 1968-ban az MSZMP IX. kongresszusán is döntöttek több mezőgazdasági reformintézkedésről, melyeket már két évvel korábban elkezdtek előkészíteni. A kenyérgabona kivételével eltörölték a terveköttelezettséget, újraértékelték a téeszek állóeszköz-állományát, felülvizsgálták hiteleiket, minek során egymilliárd forint tartozást töröltek. A gazdasági reform bevezetése előtt rendezték a mezőgazdasági termékek árát, ez 1966. január 1-jétől átlagosan 9 százalékos felvásárlási áremelést jelentett, amit további 8 százalékos emelés követett. Az előkészítést követően „az 1968. január 1-jével hatályba lépett új szövetkezeti törvény a termelőszövetkezetek vállalat-szerű, önálló gazdálkodásának az alapjait teremtette meg”.³¹ Zám Tibor szerint ezzel 1968-ban megtörtént a „termelőszövetkezeti mozgalom nagykorúsítása”.³²

Változott a téeszek felsőbb vezetése, mert megszűnt a közvetlen tanácsi irányítás, helyette hatósági, igazgatási jellegű irányítás és új közzgazdasági szabályozók bevezetése vált meghatározóvá. Felállították a termelőszövetkezetek területi szövetségeit, ami képviseleti, érdekvédelmi, tanácsadó, segítő funkciókat töltött be. Közreműködtek a termeltető, felvásárló és feldolgozó vállalatok közötti kapcsolatok alakulásában, a szerződések megkötésében. Bács-Kiskun megyében öt területi szövetséget hoztak létre a meglévő termelési adottságok, jellemzők alapján.³³ A Bácskai Mezőgazdasági Termelőszövetkezetek Területi Szövetsége Baja központtal jött létre 36 téesz együttműködésével.³⁴ A Dunamenti és Kiskunsági Mezőgazdasági Termelőszövetkezetek Szövetsége Kalocsa központtal alakult meg 49 termelőszövetkezet részvételével.³⁵ A Kecskemét–Kiskunfélegyháza Környéki Mezőgazdasági Termelőszövetkezetek és Szakszövetkezetek Területi Szövetsége Kecskemét központtal jött létre 54 termelőszövetkezet és 43 szakszövetkezet csatlakozásával. Ebben a térségben közel egyenlő arányban alakultak meg téeszek és szakszövetkezetek, több településen mindkét típusú szövetkezet létezett. Településenként eltérő számban alakultak különböző szövetkezeti formák, például Kecskeméten tíz téesz és öt szakszövetkezet működött 1970-ben, Kiskunfélegyházán 9 téesz működött, de szakszövetkezet egy sem, Kiskunmajsán egy téesz és négy szakszövetkezet, Lajosmizsén két téesz és öt szakszövetkezet, Orgoványon egy téesz és három szakszövetkezet, míg

30 BKMT Állandó Bizottságok (ÁB), Községfejlesztési, mezőgazdasági, művelődési, pénzügyi és terv. 1955–1971. MNL BKML XXIII. 22. b. 3. doboz.

31 Glied et al. 1970, 20.

32 Zám 1987, 174.

33 Kereskedő 1970, 73.

34 Glied et al. 1970, 66–67.

35 Glied et al. 1970, 134–136.

Ballószögön és Helvécián csak szakszövetkezetek működtek, téeszek nem.³⁶ A Kiskunsági Termelészövetkezetek Területi Szövetsége Kiskunhalas központtal szerveződött 42 téesz és 8 szakszövetkezet együttműködésével, ebből kettő Kiskunhalason, kettő Pirtón és három Tázlárán működött. A Szakszövetkezetek Területi Szövetsége Kiskőrös központtal jött létre 19 szakszövetkezettel, de ez területileg nem különült el a Kiskunsági Termelészövetkezetek Területi Szövetségétől. A Szakszövetkezetek Területi Szövetsége 11 településen működött (Akasztó, Bócsa, Csengőd, Imrehegy, Kaskantyú, Kecel, Kiskőrös, Kiskunhalas, Kiskunmajsa, Soltszentimre, Soltvadkert).³⁷

Az állandó bizottság 1969. január 18-i ülésén az új gazdasági mechanizmus keretei között a kertészeti termékek termeléséről, felvásárlásáról és forgalmazásáról tárgyaltak. Az ülésen a megyei tanács munkatársai elmondták, hogy addig nem engednek új szőlőt telepíteni, míg annak komplex tervét nem látják. A kövidinkát és a kékfrankost támogatják. Kecskeméten export-borpalackozót szeretnének létesíteni. Az export növelése érdekében a megyében hűtőhálózatot kell kiépíteni és a nyugati csomagolástechnikát átvenni. A tagok kifejtették a tervekkel kapcsolatos problémákat, hogy az élelmiszeripar nem tudja felvenni a megtermelt mennyiséget, ezért a kecskeméti konzervgyár kapacitását fejleszteni kell. A termelés fejlődik, de a felvásárló-feldolgozó kapacitás elmaradt. A Hungarofruct elzárkózik az együttműködéstől, így az exportot nem tudják fejleszteni.³⁸

1969. április 14-én a pénzügyi és mezőgazdasági állandó bizottság együttes ülésén a téeszek gazdálkodása volt. A pénzügyi bizottság elnöke elmondta, hogy „egységes az álláspont, hogy szigorúbbá kell tenni a tsz-ek ellenőrzését, meg kell javítani a gazdálkodást és fel kell számolni a lazaságokat”. Az egyik tag szerint „a szakszövetkezeti gazdák jó része rohamosan gazdagodik, elszívják a tsz-ektől a munkaerőt, magas napszámberért foglalkoztatják őket”. Zám Tibor is megállapította, hogy Soltvadkerten a téesztagok és családtagjaik a szőlősgazdákhöz járnak napszámba 100-110 forintért, és itt a téesz nem tudja fölvenni a versenyt a szakszövetkezetek béreivel, melyek környezetében működik.³⁹

Az 1980-as években, főleg az évtized második felében, egyre szélesebb politikai körben követendő példaként tekintettek a szakszövetkezetekre. 1986-ban országszerte 59 szakszövetkezet működött, számuk 1990-re 67-re nőtt. A szakszövetkezetek egyenletlenül helyezkedtek el az országban, 1986-ban az 59 szakszövetkezetből 26 volt Bács-Kiskun megyében és kilenc Csongrád megyében, tíz megyében egyáltalán nem fordultak elő. A tagok száma országosan ekkor valamivel több mint 37 ezer volt, ebből Bács-Kiskun megyében élt több mint a fele, 21 ezer (56,5%), Csongrád megyében 8600 (23%) fő.⁴⁰

36 Glied et al. 1970, 196–198., 232–233.

37 Glied et al. 1970, 196–198., 299.

38 BKMT Állandó Bizottságok (ÁB), Községfejlesztési, mezőgazdasági, művelődési, pénzügyi és terv. 1955–1971. MNL BKML XXIII. 22. b. 3. doboz.

39 Zám 1987, 186.

40 Kovács 2006, 153.

Zám Tibor kiemelte, hogy azon túl, hogy a szakszövetkezetek a megye szőlőtermő vidékein jöttek létre, a tanyai lakosság aránya is ezekben a térségekben volt a legmagasabb, így a tanyán élők és a szakszövetkezetek között szoros kapcsolat alakult ki.⁴¹ Zám szerint a kényszerkollektivizálás során „a parasztság és a politika igen okos kompromisszumaként születtek meg a szakszövetkezetek. Közben kiderült, hogy nem is olyan rossz üzlet ez sem a parasztság, sem a politika számára, de még mindig nem adtuk áldásunkat erre a frigyre...”⁴² Még a hetvenes évek elején is sokan átmenetinek tartották ezt a szövetkezeti formát a téészek irányába, mások hosszabb távon megtarthatónak látták. Molnár Frigyes véleménye szerint a „szőlő- és gyümölcsstermesztő szakszövetkezetek megmaradnak” változatlan formában.⁴³

A hetvenes évek közepén Zám Tibor megállapította, hogy a termelőség szövetkezeti tag addigra feladta magángazdálkodói pozícióját, a háztáji gazdaságban még igyekszik ugyan megőrizni, de annak sikere a termelőség szövetkezetben végzett munkája eredményességén múlik, mert az alapjövedelme onnan származik, és a háztáji jövedelmezősége a korábbiakhoz képest csökkent. A szakszövetkezeti tag viszont kisárutermelésből élő magángazdálkodó. A szakszövetkezetben főleg alkalmazottak dolgoznak, a tagoktól nem kérnek munkát, de nem is biztosítják a jövedelmüket. A szakszövetkezeti tag megélhetését a saját szőlője és gyümölcsöse, a magántulajdonban lévő termelőeszközei és az egyéni képességei, főleg a vállalkozókészsége biztosítják. A különböző adottságok eltérő életszínvonalat eredményeznek a tagok körében, „egy része szegény ember, más része tőrhetően él, nem kevés a jómódú, és van köztük gazdag, sőt milliomos.”⁴⁴

Összességében kijelenthetjük, hogy a Homokhátságon az 1800-as évek végétől sikeresen működött a hagyományos, kettős hasznosítású, gyalogtőkés szőlő- és gyümölcsstermesztés. A második világháború után a mezőgazdaságot és a parasztságot sújtó szankciók miatt ezen szőlők egyre nagyobb része pusztulásnak indult. A pártvezetés úgy látta, hogy ezen a gyenge minőségű talajon, a tanyás térségekben, ahol a földjükhöz foggal-körömmel kötődő parasztok élnek, a nagytáblás termelőség szövetkezeti gazdálkodás nem lesz működőképes, ezért a szovjet kolhozmodelltől eltérő szövetkezeti formákat, a szakszövetkezeteket és termelőség szövetkezeti csoportok létrehozását is lehetővé tették a kényszerkollektivizálás során. A szakszövetkezetekben a tagok át tudták menteni a hagyományos paraszti gazdálkodás számos elemét, az egyéni rátermettség, a vállalkozókészség felértékelődött, és aki nagyobb határfokkal tudott termelni, majd a közvetlen értékesítésbe is be tudott kapcsolódni, azok jelentős gazdasági előnyre tudtak szert tenni a nyolcvanas évekre.

Egy interjú során Csatári Bálint igyekezett megfogalmazni, hogy amikor Hajdú-Bihar megyéből Kecskemétre költözött, egészen más viszonyokkal találkozott itt, mint az Alföld keletére lévő térségében. Amikor a különbség okait

41 Zám 1987, 309.

42 Zám 1987, 319.

43 Zám 1987, 323.

44 Zám 1987, 443.

kereste, a szakszövetkezetek szerepére is kitért, „a helyben képződő »kvázi magánparaszi« jövedelmek nagy része ugyanis helyben maradt, s annak egy részét a szakszövetkezeti tagok a saját »tagi« gazdaságuk bővítésére, lakáskörülményeik javítására, gépkocsivásárlásra, csettegők bütykölésére fordíthatták”.⁴⁵ Ezeknek köszönhetően a Homokhátság jelentős részén fennmaradt a szőlőtermesztés kultúrája, és a rendszerváltás időszakában a sikeresebb és gazdagabb szakszövetkezeti tagoknak tőkéje is és tapasztalata is volt ezen a területen. A hetvenes-nyolcvanas évek borhamisításai sokat rontottak a térség hírnevén,⁴⁶ de a rendszerváltoztatást követően, néhány nyugati borkészítési technológiát átvevő borász a helyi fajtákra is építve újra sikeres ágazattá tette az itteni szőlészetet és borászatot.

Forrás és irodalom

Levéltári források

Kecskeméti Református Egyházközség Levéltára (KREL), Egyházmegyei iratok, Ighirdetések A/III c. 6.

Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára (MNL BKML) Bács-Kiskun Megyei Tanács Állandó Bizottságok (ÁB), Községfejlesztési, mezőgazdasági, művelődési, pénzügyi és terv. 1955–1971. MNL BKML XXIII. 22. b. 3. doboz

Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára (MNL BKML), MSZMP-nek mezőgazdaságról jelentések. 1956–1963. MNL BKML, XXIII. 1. b. 91. doboz

Irodalom

Csatári Bálint: A Duna–Tisza köze: a táj és lakói. In: Füzi László (szerk.): *Homok-haza*. Forrás Kiadó, Kecskemét, 1998.

Dr. Glied Károly, dr. Maár András, Király László, Magy István Gyula, Papp Géza, Pfenning Gyula, dr. Saskói Lajos, Tassy Gyula: *Bács-Kiskun megye élelmiszer-gazdaságának 25 éve*. Kecskemét, 1970.

Kereskedő Sándor: Változások az alföldi rónákon. In: Csáky Lajos (szerk.): *Negyedszázad*, Bács-Kiskun Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága, Kecskemét, 1970. 65–84.

Kovács Teréz: *Az egyéni mezőgazdálkodás és területi különbségei Magyarországon*. Akadémiai doktori értekezés, 2006. http://real-d.mtak.hu/156/1/Kovacs_Terez.pdf

Rigó Róbert: *Elitváltások évtizede Kecskeméten (1938–1948)*. ÁBTL–Kronosz, Budapest–Pécs, 2014.

Rigó Róbert: Kényszerkollektivizálás Kecskemét térségében. In: Galambos István, Horváth Gergely Krisztián (szerk.): *Magyar dűlős*. Tanulmányok a kényszerkollektivizálásról.

⁴⁵ Csatári 1998, 116.

⁴⁶ A témáról részletesen írt Zám Tibor a *Szeszmesterek* című írásában.

Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 2019. 103–121.

Rigó Róbert: Lelkészek a mezőgazdaság szocialista átszervezésének időszakában. In: Kiss Réka, Lányi Gábor (szerk.): *Hagyomány, Identitás, Történelem 2019*. Károli Gáspár Református Egyház és Társadalom Kutatóintézetének Reformáció Öröksége Műhelye, HTK Egyháztörténeti Kutatóintézet, Budapest, 2020. 165–199.

Zám Tibor: Szánált termelősövetkezetek. In: Zám Tibor: *Tények és indulatok*. Válogatott szociográfiai írások. Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 174–221. Első megjelenés: *Valóság* 1971. 3. szám

Zám Tibor: Szőlő és gyümölcs a Homokhátságon. In: Zám Tibor: *Tények és indulatok*. Válogatott szociográfiai írások. Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 387–442. Első megjelenés: *Forrás* 1972. 6. szám

Zám Tibor: Gondunk: a tanyavilág. In: Zám Tibor: *Tények és indulatok*. Válogatott szociográfiai írások, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 305–330. Első megjelenés: *Forrás* 1973. 3. szám

Zám Tibor: Szesz mesterek. In: Zám Tibor: *Tények és indulatok*. Válogatott szociográfiai írások, Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 442–507. Első megjelenés: *Forrás* 1974. 4–5. szám

Napilapok

Kecskeméti Közlöny, 1935. december 3. 1.

Lakatos Vince: Az aranyhomok igaz legendája. *Nemzeti Ujság*, 1943. szeptember 5. 8.

Visszahívják dr. Molnár Frigyeszt? „Bács-Kiskun megyét ő tette megyévé”. *Petőfi Népe*, 1989. január 23. 3.

Kisari István

Bács-Kiskun megye borászata a szocializmus időszakában

Rendkívül izgalmas témakörrel van szó, hiszen 1945 és 1990 között igen sok, jelentősnek mondható változás következett be a magyar szőlőtermesztésben és borászatban csakúgy, mint az élet csaknem minden területén.

Rögtön a közepébe vágva elmondható, hogy tapasztalataim szerint az 1945 és 1950 közötti időszak szakirodalmi viszonylag kevés, ugyanakkor az ezt követő esztendőkről már bővebben találunk leírásokat.

Az anyag többnyire természetesen írásos dokumentumokat jelent, ezt egészíti ki saját tapasztalatom, mivel 1971–90 között a Kecskemét-Szikrai Állami Gazdaság borászatának alkalmazottja voltam, majd 1990 után a jogutód Szikrai Borászati Kft.-nél dolgoztam nyugdíjazásomig.

A második világháború Magyarország számára borzasztó veszteségekkel járt. Ezt tetézte, hogy 1945 után az ország szovjet befolyásolás alá került, és természetesen ez alapvetően meghatározta a szőlőtermesztés és borászat lehetőségeit is. Magyarország ezt megelőzően a világ bortermelő államai között az előkelő negyedik helyet foglalta el Franciaország, Olaszország és Spanyolország után. Ez köszönhető volt annak, hogy az ország fekvése, éghajlati viszonyai különösen kedveznek a minőségi bortermelésnek. A déli országok nagyobb termésátlagokat, magasabb alkoholtartalmú borokat produkálnak ugyan, s a szőlőtermő területek nagysága okán jelentős mennyiségben, de a magyar borok az alkotórészek kedvező arányával, kellemes összhangjával még ebben az összevetésben is igen nagy élvezeti értékkel bírnak.

A második világhéget követően a szőlőterületek nagyon szétaprózódtak voltak. Ebből a szempontból tovább rontotta a helyzetet, hogy 1945 márciusában az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendeletet hozott a nagybirtokrendszer megszüntetéséről. A földosztás során az ország területének 35%-át osztották fel, aminek 40%-a állami tulajdonba került. A földosztáskor 50 ezer katasztrális hold (a továbbiakban: kh) szőlőt osztottak ki 100 ezer gazdának. Bács-Kiskun megyében 37 ezer kisparaszt kapott 200 ezer kh földet, ebből 9 ezer kh volt szőlő. Nem könnyítette a helyzetet az sem, hogy nem volt hozzá felszerelésük, gépeik, s ezzel együtt és az anyagi erő és a hozzáértés híján a szőlők jelentős része tönkrement. Néhány év alatt 25 ezer kh szőlő vált gazdátlaná.

1947-ben a szőlőterület 418 515 kh, azaz 249 739 hektár, évi bortermelés jó évjáratokban 4-5 millió hektoliter. A borok 62%-a fehér, 27%-a siller és 11%-a vörös.

Általánosan elmondható, hogy a szőlő az ország területének közel 3%-át jelenti, de népgazdasági jelentősége lényegesen nagyobbak mondható. A szőlőterületek 85%-a más mezőgazdasági termelésre nem, vagy alig használható. A szőlők egy része alföldi homokterület, más része olyan meredek hegyoldalakon található, ahol más kultúra termesztése nem megvalósítható, a szőlőültetvény viszont eredményesen véd az eróziótól.

1948-ban hirdették meg a szövetkezeti mozgalmat, kevés sikerrel. Csak a teljesen nincstelen szegényparaszatok egy része csatlakozott, a tőke és a hozzáértés hiánya miatt nem volt igazán működőképes. Utólag elmondható, hogy rendkívül hibás lépés volt 1949-ben a hegyközségi rendszer megszüntetése.¹ 1948-ban kezdődött az állami gazdaságok szervezése, például a helvéciai, az izsáki vagy a kiskunhalasié. A kecskeméti Borgazdasági Vállalat 1949-ben alakult.

Az állami gazdaságok szervezése során kezdetben 22 gazdaság alakult a megyében, majd a korszakra jellemzően 1960–61-ben összevonások történtek, így 12 gazdaság maradt. 1966-ban a nagy területű helvéciait szétdarabolták, egy része az izsáki gazdaság kezelésébe került, és megalakult a Kecskemét-Szikrai Állami Gazdaság. Általános volt, hogy amikor valamely ágazatban problémák jelentkeztek, nem a probléma megoldására tettek intézkedéseket, hanem összevonásokkal vagy szétdarabolással akarták a gondokat orvosolni, általában sikertelenül.

Az 1949-es állapot szerint az ország szőlőterülete 232 ezer ha (406 ezer kh) volt. Három nagy szőlőtermő tájegység alakult ki: a Dunántúli-, a Nagyalföld és az Északi- Dombvidék. Az ország 2693 településének határában természetesen szőlőt ekkoriban, de a terület 562 318 tulajdonos között oszlik meg, tehát az átlagos birtoknagyság 0,72 ha. A szőlőterület 93,2%-a borszőlő, 6,8%-a csemegeszőlő. A borszőlő 60%-a fehérbort adó, 40%-a vörösbort adó fajta. Magas a direkt termő szőlők aránya, 29 ezer ha, azaz 12,7%. 1949-ben a termés 3 millió hl, ez hektáron-

1 Az első hegyközségi törvény az 1894. évi hegyközségi törvénnyel született meg. Az 1929. évi XVII. törvény már egy háromszintű szervezetet hozott létre. A törvény kötelezővé tette hegyközség alakítását olyan területen is, ahol legalább 150 kh összefüggő szőlőterület volt. Egyben kötelezték a hegyközségeket a területükön termesztendő fajták meghatározására, valamint ellenőrizniük kellett a törvény rendelkezéseinek betartását. Az 1938. évi XXXI. tc. tovább szigorította a bortermelés feltételeit, a hegyközség megalakítását már 50 kh szőlőterület meglétéhez kötötte, valamint nem tette kötelezővé a szőlőterületek egybefüggőségét, s fellépett a borhamisítások ellen is, központi feladattá téve a kétes minőségű borok kiszűrését. A II. világháborút követő államosítások, a magántulajdon totális felszámolása, a polgári értékrend üldözése, a direkt irányítás, 1948-tól az államosítás, a nyílt törvénysértések és a koncepciók perek időszaka természetesen nem hagyhatta érintetlenül az alapvetően polgári értékeken alapuló, autonóm gazdaszervezeteket, így a hegyközségeket sem. A kollektívizálás megindításával egyidejűleg a kommunista párt igyekezett szűkíteni azoknak a gazdálkodói csoportoknak a termelési lehetőségeit, amelyek nyilvánvalóan nem voltak megnyerhetőek a közös gazdálkodás számára. Ezzel megpecsételődött a kisparaszti mezőgazdaság, amely a világháború után, a földosztással alakult ki. Az 1949. évi 3300/1949. számú kormányrendelet megszüntette a hegyközségeket. A kötelezettségek és a jogok az államkincstárra szálltak. A vagyonátadást a belügyminiszter a 128.410-55-554/1949. IV.3. BM számú rendeletében az alispáni hivatalon keresztül érvényesítette. A hegyközség vagyona a DÉFOSZ (Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetsége) helyi szervezeteit illette. A vagyontárgyak felhasználásáról a DÉFOSZ főtitkársága, illetve a Földművelésügyi Minisztérium rendelkezett.)

ként 14 hl-es átlagnak felel meg, de a 10 éves átlagtermés is csak 15 hl/ha. A megtermelt bor 50-60%-a fehérbor, 20-30%-a sillerbor és 15-20%-a vörösbor.

Az országban 17 borvidék működött. Az alföldi borvidék 116 593 ha területtel rendelkezett, mely méretét tekintve a legnagyobb, s a szőlőtermés 50%-át biztosította. Fő fajtái a kadarka, az olaszrizling, a szlankamenka, a kövidinka és az izsáki sárfehér voltak.

Bács-Kiskun megye szőlőterülete 1960-ban már csak 97 200 kh, de még így is az ország szőlőterületének 28%-a. Ebből 9800 kh állami gazdasági, 16 500 kh szövetkezeti és 71 ezer kh egyéni tulajdonban volt. Az ültetvényszerkezetre jellemző, hogy jó állagú 19 ezer kh, közepes 40 ezer kh és 27 800 kh teljesen leromlott ültetvény. A már említett okok miatt sok szőlő tönkrement, de még így is a megye adta az ország bortermelésének 40%-át, a szőlőexport 31-49%-át és a borexport 63-78%-át. A termelés változatlanul nagyon elaprózódott volt, 93,9%-a 10 kh alatti parcellákból tevődött össze. Több mint 30 ezer parcella volt ekkoriban. A területek nagyüzemesítése megoldhatatlannak látszott. A területeken gyümölcsköztessel kétszintű termelés alakult ki, vegyes fajtaösszetételű ültetvényekkel.

A szőlők előregedtek, 62%-uk 25 évesnél idősebb volt, de sok volt azon szőlőültetvények aránya is, melyeket még a filoxeravész követően, az 1900-as évek elején telepítettek. Nagy volt a tőkehiány, átlagosan 17%. Az ültetvények zömét 100 cm-es sortávra ültették, rövidcsapos metszést alkalmaztak. A legtöbb szőlő támrendszer nélküli, gyalogművelésű volt. A szaporítóanyag-ellátás rendkívül gyengének bizonyult, hiány volt minőségi és csemegeszőlő-fajtákból is. Az ültetvények tápanyagpótlása is alacsony szinten mozgott. Gépesítettség szinte egyáltalán nem volt. Nem segített a gondokon, hogy a fogatos művelést is csak ott lehetett alkalmazni, ahol a gyümölcsköztes ezt lehetővé tette. A növényvédelmet háti permetezőkkal oldották meg.

1958–59-ben felerősödött az erőszakos termelészövetkezeti szervezés. Bács-Kiskun megye ebből a folyamatból viszonylag szerencsésen került ki, mivel tekintettel a gyümölcs- és szőlőkultúrákra, a termelészövetkezetek mellett egy lazább forma alakult ki: a szakszövetkezet.

A II. ötéves terv vége felé, a mezőgazdaságban jelentkező általános munkaerőhiány miatt a gépesíthető szőlőművelés érdekében a 2,4 méteres sortávolság került bevezetésre. Az iparszerű termelés megvalósítása felé ez további előrelépést jelentett amellet, hogy magán viselte az útkeresés, a tapogatódzás bélyegét. Alkalmazkodni kívánt ez a rendszer a Vörös Csillag Traktorgyár UE-28-as összkerékmeghajtású traktorához, mely jelentős előrelépést jelentett a szélesebb sortávolságú ültetvényekben. Meg kell említeni ugyanakkor, hogy gyenge volt az ágazat szakember-ellátottsága. Ebben az időben az állami gazdaságokban is csak 19 egyetemet és 43 középiskolát végzett ember dolgozott, és alkalmaztak 62 képesítés nélküli vezetőt. Természetesen a termelészövetkezetekben még rosszabb volt a helyzet ebben a tekintetben.

1960–61-ben a szőlőfeldolgozás még kisüzemi jellegű volt. A szőlőtermést a termelők mustként értékesítették, de tudomásom szerint Apostagon, Jánoshalmán és Kiskunhalason szőlőként is le lehetett adni a termést. Kiskőrösön és környékén

a termelők a szőlőt feldolgozták és a bort adták el tavasszal, addig saját pincéikben tárolták.

Az Alföldi Állami Pincegazdaság (a volt Kecskeméti Borgazdasági Vállalat) 10 feldolgozóteleppel rendelkezett, de a feldolgozási idény alatt csak 410 ezer q szőlőt voltak képesek fogadni, ami a megtermelt szőlő negyede. Alacsony szinten állt a gépesítettség. Általában kézi fejtőgépekkel dolgoztak, néhány azbesztszűrő és két palackozó működött. Nagyon rossz volt a helyzet pincei tárolóterek vonatkozásában. A kistermelők a borokat általában felszíni borkamrákban tárolták, így tavaszra nagyon sok volt a hibás, beteg bor. A kistermelők mintegy 774 ezer hl elhasznált fahordóval rendelkeztek. Pár helyen voltak jó, löszbe vágott pincék, különösen Hajós és Nemesnádudvar környékén. Az állami gazdaságoknál sem volt jobb a helyzet.

Az Alföldi Állami Pincegazdaság rendelkezett nagyobb tárolókapacitással, melyeket még a második világháború előtti időben építettek közpincefeladatok ellátására. (1918-ban alakult meg a Kecskeméti Szőlősgazdák Egyesülete, 1924-ben már 3411 tagja volt, sok volt a szőlő, ezért közpincéket építettek.) Ugyanakkor egy közepes évjáratban már gondot okozott a megtermelt bor tárolása, ezért sok bort szállítottak társzőlőgazdaságokba, főleg Badacsonyra és Egerbe.

A szőlő- és borgazdálkodás, valamint a telepítés kérdéseit az 1959. évi 23. törvény és annak végrehajtási rendelete szabályozta. A telepítéseket (kivéve a házi kerteket) hatósági engedélyekhez kötötték, és meghatározták a fajtákat és a művelésmódot is.

A bortörvény szerint a borvidékünkön telepítésre javasolt fajták a következők voltak: olaszrizling, bánáti rizling, ottonel muskotály, ezerjő, kövidinka, Kecskemét virága, piros szlankamenka, mézes fehér, pozsonyi fehér. Izsák körzetében javasolt volt a sárfehér. A kékszőlőfajták: kadarka, oportó, kékfrankos. Választékbővítésre javasolt fajták voltak a rizlingszilváni, a zöldszilváni, a veltelini, a sárga muskotály, a cirfandli, a hárslevelű, a furmint, a rajnai rizling, a kéknyelű, a bouvie, valamint a szerémi zöld. Kékszőlők: medoc noir és cabernet.

A telepítések kivitelezését a Szőlő, Gyümölcs Ültetvény Tervező és Kivitelező Vállalat végezte, sőt voltaképpen csak ez a szervezet végezhetette. A termelési körzetek számára javaslatot tettek a telepítési fajtaösszetételre is.

A Bács-Kiskun Megyei Tanács 1960. június 9-én vitatta meg a szőlőtermesztés helyzetét. A tanácskozás fontosságát indokolta, hogy terjedt a zsarolómetés (azaz túlterhelték a tőkéket, melynek következménye a gyors tőkekonkólióleromlás, majd a kipusztulás), ami hosszú távon az ültetvények szükségszerű kivágásához vezetett. A szőlőművelő eszközöket a tagok nem vitték be a szövetkezetekbe, és súlyosbította a helyzetet az is, hogy nagy volt a szerveztrágya-hiány és rossz a telepítési hitelrendszer.

A központi irányítás ekkor még szorgalmazta a 160×80 cm-es térállást, főleg ezerjő, kadarka és sárfehér fajták telepítésével. Engedélyezték a sima vesszővel történő telepítést. Javasolták a bevált UE 28-as traktor alkalmazását, illetve a tárolótér-építést is.

1961-ben a megyében előírták, hogy egy-egy város mennyi telepítési feladatot kap. Baja város 50 kh, Baja körzet 200 kh, Kecskemét város 150 kh, Kecskemét

körzet 150 kh területre kapott utasítást. A szakszövetkezetek 508 kh, míg a termelőszövetkezetek 732 kh szőlőt telepítettek. 1962-ben szervezettebb munka kezdődött. A telepítésre kijelölt területeken tereprendezést végeztek, ez azonban sok vadtalaj felszínre kerülését eredményezte. Szalmázással és rozsvetéssel kötötték meg a homokot. A sor- és tőtávolságot a telepítési alapokmány rögzítette. Sajnos – bár erős volt a tiltakozás – megszüntették az UE-28-as traktorok gyártását, és a szovjet MTZ traktort szorgalmazták. Ez a gép viszont szélesebb sortávolságot igényelt, nőtt a tőketerhelés, romlott a minőség, gyengült a tőkék ellenállóképessége.

1963-ban az MSZMP és a Megyei Tanács értékelte a helyzetet. A beszámolót 61 szakember 6 bizottságban állította össze. A megyében 100 ezer kh szőlő található ekkor, de zömében kétszintes, leromlott ültetvény, melynek legfeljebb 50%-a volt elfogadható állapotú. További fejlesztések és telepítések szükségesek voltak. Évente 10 ezer kh területen talajjavítást kellett elvégezni. Növelni kellett a sortávolságot, át kellett térni a Lenz-Moser művelésre. A minőségi és mennyiségi szőlők aránya 1:9 volt, ezt 5:5 re kellett növelni úgy, hogy a fehér és kékszőlők aránya 80-20% legyen. Az ekkor telepítésre javasolt fehér fajták: ezerjő, furmint, hárslevelű, kövidinka, szürkebarát, tramini, veltelini, pozsonyi fehér, olaszrizling, leányka, muscat ottonel, Kocsis Irma, sárfehér. Kékszőlők: kadarka, oportó és kékfrankos.

A telepítések terv szerint történtek, de ezt nem követte technológiai fejlesztés és főleg tárolótér-bővítés. 1964-ben nagy szőlőtermés volt, ám sajnálatos módon 150 ezer q szőlő ment tönkre feldolgozóhiány miatt. Félmillió hektoliter mustot pedig megyén kívül kellett elhelyezni.

1964-ben a megye bortároló kapacitása 1 282 156 hl volt, ebből 378 563 hl az állami pincegazdaság, 158 485 hl az állami gazdaságok és 745 108 hl szövetkezetek és egyéni gazdálkodók kezében volt. A termés mennyiség alapján 2 547 841 hl bort kellett volna betárolni, de a tárolási kapacitás hiánya miatt ennek csak a felére volt lehetőség.

1965-ben az Alföldi Állami Pincegazdaság megkezdte egy 256 ezer hl-es tárolótér építését, de ez nem volt elég, további 1 millió hl korszerű tárolót kellett építeni. 1965–70 között sorra épültek a pincék, melyek elhelyezésénél szempont volt, hogy a szőlőt ne kelljen 10 km-nél nagyobb távolságra szállítani. A pincék jellemző tárolótípusa az üvegcsempével bélelt betontartály és ászoktér volt. Mivel a szőlőművelés komoly kézimunkaerő-igényű ágazat, ezért munkaerőhiány alakult ki. Gépesíteni akarták a nagyüzemi szőlőtermelést, s ezt hidas traktorral kívánták megoldani. Ez végül nem valósult meg, de sok ültetvényt a gépesítés miatt minden második sor kivágásával 250 cm-es sortávolságúra szélesítettek. Az új telepítések pedig 240×60 cm-es térállásban valósultak meg.

A harmadik ötéves terv során (1966–1970) 20 ezer kh szőlő telepítését irányozták elő, ebből 12 ezer kh síkvidéki területekre koncentrálódott. Fő célként a fajtaarányt és a minőség javítását tűzték ki.

Az ágazat helyzetéről országos tanácskozást tartottak 1967 szeptemberében. A népgazdaság egyik kulcskérdéseként fogalmazták meg a szőlőtermesztés megújítását. Emelni kellett a hatékonyságot, csökkenteni a költségeket és

növelni a gazdaságosságot. 1966-ban országosan 425 ezer kh szőlőterülettel rendelkezünk, de az átlagtermés nagyon alacsony volt, csupán 11-25 q. Szőlőfogyasztás 5-6 kg/fő, borfogyasztás 30-36 liter/fő. Tanácskozásokat folyamatosan tartottak az ágazat helyzetéről. Általában a célok megfogalmazása is előremutató volt, de senki nem foglalkozott a tervek, programok, előírások végrehajthatóságával. A telepítési tervek elkészültek, de hogy nem volt szaporítóanyag, az nem érdekelte különösebben a terv készítőit. Ha nem valósult meg a tervezett telepítés, akkor nem a valós okokat tárták fel, hanem felelőst, szabotőrt kerestek.

Elmondható az is a számos egyéb szakmai hiba mellett, hogy rossz volt az árpolitika. 1966-ban a szőlő átvételi ára 4,08 Ft/kg, a termelés önköltsége 9-11 Ft. Ilyen, nyilvánvalóan veszteséges tevékenységet senki nem akart folytatni, természetes reakcióként beindult az ültetvények kivágása. 1968-ban a miniszterhelyettesi értekezlet a megye és az Alföld szőlőtermesztési gondjairól szólt. 1980-ig 40 ezer kh szőlő selejtezésével kellett számolni, de ugyanakkor 25 ezer kh korszerű ültetvényt is kellett telepíteni. Így a megye szőlőterülete nem lépte túl a 100 ezer kh-t. A telepítések 40%-os állami támogatása biztosított volt. 1968-ban 25 ezer kh szőlő fordult termőre, de 30 ezer kh selejtezésre került. 2,4 millió q szőlő termett, de a nagyfokú esőzés rothadást váltott ki. A minőség ennek megfelelően gyenge volt: a termés cukorfoka a 15 fokot sem érte el.

A szőlőtermesztési ágazat helyzetéről a megyei tanács 1969-ben újabb értekezletet tartott. Belátták, hogy gyenge területekre nem szabad szőlőt telepíteni, a rekonstrukciós programot kedvezőbb adottságú földdarabokon kell megvalósítani. Ezt indokolta, hogy 35 ezer kh korszerű ültetvényrel szemben 75 ezer kh volt erősen leromlott állapotban. 1969-ben a megye termésátlaga 25 q/kh. Kiemelkedett az állami gazdaságok 38 q-s termésátlaga. 1 liter asztali bor ára 16,80 Ft, a termelő nyeresége 5%-os, azaz csak 0,85 Ft/liter. A felvásárlási és fogyasztói árak átkerültek a szabad árformába, a bor forgalmi adója ekkor 19%.

1970-ben Lakiteleken szervezett újabb tanácskozást a szőlő-bor ágazat helyzetéről a megyei tanács. Megállapították, hogy a fentebb említett és feltárt okok miatt a termelés egy része gazdaságtalan, ráfizetéses. Ebből kifolyólag a megye elveszítheti szőlőterületének 40%-át.

1973-ban új kormányhatározatokkal akarták az ágazat helyzetét erősíteni. A kormány 30%-ban támogatta a telepítéseket, melynek feltétele a magasművelésre való átállás volt. Egyes fajtáknál azonban a termelési biztonságot csak takarásos műveléssel lehetett megoldani, mint például a kadarka fajta esetében. A rendelet alapján 300×120-as térállás alkalmazása volt előírt, így a tőszám lecsökkent 2780 tőke/ha-ra, ami nagyon alacsony, emellett jelentősen megnőtt a tőketerhelés. Főleg, ha figyelembe vesszük, hogy korábban 8-10 ezer tőke volt hektáronként. Az alacsony tőkeszám később bőven okozott gondokat. Az 1973-as évben nagy szőlőtermés volt, a megyében is elérte a 3,1 millió q-t. Természetesen most sem volt elegendő tárolótér, sükségtárolókat kellett igénybe venni, sőt még strandmedencékben is tárolták a bort (jelentős része tönkre is ment). A Kecskemét-Szikrai Állami Gazdaság a kecskeméti vízmű 25 ezer hl-es tartályaiban tárolta a bort.

A 70-es években szerveződtek szőlőtermelési rendszerek. Az integráló tevékenység eredményes volt, segítette az ágazat fejlődését. 1975-ben ismét tanácskozást tartott a Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Minisztérium. Átdolgozták a támogatási rendszert, lecsökkentek a támogatások 20%-ra, ennek hatására azon nyomban megcsappant, szinte megszűnt a telepítés, a termelés is visszaesett. Ugyanakkor a szőlő-bor ágazat jelentősége növekedett. Ezt a borexport folyamatos növekedése eredményezte. A szőlőterületek viszont csökkentek, mert a kivágások meghaladták a telepítéseket.

Év	1 ha szőlő termelési költsége (Ft)	Felvásárlási ár Ft/q
1971	18.151	508
1972	19.898	543
1973	25.398	549
1974	26.584	564
1975	32.000	551

1. táblázat: A szőlő termelési költsége és felvásárlási ára

Mint látható (1. táblázat), a szőlő termelési önköltsége 5 év alatt 176,3%-ra emelkedett, ezzel szemben a felvásárlási ár csak 108,5%-os növekedést ért el. Nagymértékű volt a műtrágyák, növényvédő szerek és a műveléshez szükséges gépek árainak emelkedése is. Különösen azoknál a termelőknél, szövetkezeteknél volt súlyos a helyzet, ahol nem alakult ki borászati vertikum, tehát kénytelenek voltak a termést az adott áron eladni a felvásárlóknak. Vizsgálták, hogy mi lenne az az ár, ami a termelés biztonságát megalapozná, és a bővített újratermeléshez is háttérrel adna. A számítások azt mutatták, hogy 80 q/ha termés esetén 656 Ft, de 40 q/ha termés esetén már 766 Ft az összeg.

A gazdaságosság növelése érdekében csökkentették a műtrágya felhasználását és a növényvédelem költségeit. Ez azonban lerontotta az ültetvények állapotát. Súlyos problémát jelentett a munkaerőhiány. Már nemcsak a szüretre, de a szakmunkákra (metszés) is kevés volt a szakember – azaz az efféle problémákat hosszú távon nem lehetett nógrádi bányász vendégmunkásokkal megoldani, mint ahogyan az korábban gyakorlat volt.

Az ötödik ötéves terv (1976–1980) során 5 ezer ha szőlő telepítését tervezték, ez azonban az ültetvényrotációhoz is kevés volt, s nem állt rendelkezésre elegendő szaporítóanyag sem. A bortároló tér 1 730 086 hl, ebből 506 536 a pincegazdaság, 856 714 hl az állami gazdaságok, 180 732 hl a szakszövetkezetek és 85 074 hl a termelőszövetkezetek kezelésében volt. A palackozási kapacitás is kevés volt, növelni kellett, mivel profit főleg a palackos áru esetében képződött. 1974-ben a palackozási kapacitás összesen 660 ezer/hl volt, ezt 1980-ra 1370 ezer/hl-re kívánták növelni. Szektorálisan az alábbi palackozási fejlesztéseket tervezték: pincegazdaság: 170 000 hl, állami gazdaságok: 300 000 hl, szakszövetkezetek: 240 000 hl, tehát összesen 710 000 hl. A termelőszövetkezetek nem terveztek palackozókapacitás-növekedést.

1976. október 1-jén ismét magas szintű tanácskozást tartott a megyei tanács az ágazat helyzetéről. Megállapításra került, hogy a szőlőtermesztés a mezőgazdaság legkritikusabb ágazata. Magas az eszköz- és kézimunka-igénye, s nehezen megoldható a gépesítése. A támogatási rendszer hibásan működött. Országosan is csak a magasművelést támogatták, ez azonban a megyében a termézbiztonságot veszélyeztette. Takarás nélkül a szőlő gyakran elfagyott, az alacsony tőke-számból fakadóan magas terheléssel kellett dolgozni, ami a homokterületeken nem működött. A magasművelést jobban bíró, viszonylag fagyűrő fajták viszont még nem álltak rendelkezésre.

A szőlőszüret számai 1977-ben a következőképpen alakultak: az előrejelzés 2500 ezer q szőlőt prognosztizált, ám végül is több lett, 2850 ezer q. Kissé tudatosan is alábecsülték a termést, mert az árakat a várható termés nagysága alapján határozták meg. A pincegazdaság 605 504 hl-t vásárolt fel, az áru 30%-át szőlőként, a többit mustként vették át. Kis mértékben az árak is javultak, szőlő 7,36 Ft/kg, a bor 10,90 Ft/liter volt. Szerencsére 1977-ben a szabályozórendszer támogatta a szőlőkorszerűsítést, és ez kedvező hatású volt. Megalakult az Alföldi Szőlő-Borgazdaságok Társasága 1984-ben, 32 taggal. A termelés lassan stabilizálódott, de a folyamatos termelést, palackozást sokszor a termelés feltételeinek a hiánya hátráltatta. Nem volt palack, ezért még az is felmerült, hogy közös tőkével bővíteni kell az Orosházi Üveggyár kapacitását.

Az első kooperációs kapcsolatok már az 1970-es években kialakultak. A Közép-Magyarországi Pincegazdaság volt a fő integrátor. Ebben az időben már működött az ország legnagyobb borászati vállalata, a Magyar Állami Pincegazdaság, melynek egyik tagja volt a Közép-Magyarországi. A Magyar Állami Pincegazdaság később tröszt formában működött, Budapesten volt a székhelye, fontosabb vállalatai a Közép-Magyarországi, a badacsonyi, az egri, a pécsi és budafoki vállalat voltak. A legismertebb belföldi bormárkákat, mint a badacsonyi kéknyelű, a debrői hárslevelű vagy az egri bikavér, a pincegazdaságok forgalmazták. A belföldi piacon országos lefedettséggel tudtak forgalmazni a társvállalatok együttműködésével. Ugyanakkor fontos leszögezni, hogy ebben az időben már nem volt borpiaci egyeduralma a pincegazdaságoknak. A pincegazdasági termékek mellett komoly szerepet kaptak az állami gazdasági és a jól működő szakszövetkezeti, termelőség-szövetkezeti borok is.

A Közép-Magyarországi Pincegazdaság bortároló hálózata lefedte a megyét, tárolókapacitása 785 ezer hl, palackozókapacitása pedig 300 ezer hl volt. Szőlőültetvényekkel nem rendelkezett, a megye termésének 40-45%-át vásárolta fel. A Kiskőrösi Mezőgazdasági Szövetkezetek Borászati Közös Vállalata 1981-ben alakult 15 tagszövetkezettel, 11 ezer ha szőlőterülettel a kiskőrösi körzet termelését integrálta. Tárolókapacitása 381 ezer hl, palackozása 150 ezer hl, forgalmazása 200 ezer hl volt évente.

Komoly integrátor volt még a Kiskunhalasi Állami Gazdaság, mely 8 szakszövetkezet és 2 ÁFÉSZ termelését irányította. A megye déli részén a Hosszúhegyi Állami Gazdaság integrátori szerepe volt jelentős 25 partnergazdasággal. Kisebb integrátori szerep jutott a kecskemét-szikrai, kiskőrösi, izsáki, kunbajai állami gazdaságoknak. Főleg a szocialista export erősödése eredményezte, hogy a szűkös árualapokért komoly harcok dúltak, a felvásárlási árak pedig emelkedtek.

1982-ben ismét miniszteri értekezletet tartottak az ágazat gondjairól, de semmi érdemleges javaslat nem született. Viszont negatív hatású volt a 72/1981. MT rendelet, ami alapján szőlő csak gyenge minőségű szántóföldre telepíthető. Ekkor már 1 ha korszerű ültetvény telepítési költsége 100 ezer forintba került. Ezt a költséges beruházást visszakényszeríteni a gyenge homokterületekre észszerűtlen volt. A további gazdasági tervezés és szervezés érdekében újraértékelték és felmérték a megyei körzeteket. Ennek eredményeképpen hét körzet alakult ki. A hét körzetből háromban, Izsákon, Kecskeméten és Kiskunhalas-Jánoshalmán több volt a tényleges szőlő, mint a termesztésére alkalmas terület. Négy körzetben viszont nem volt minden arra alkalmas terület beültetve: ezek Solt-Harta, Kunbaja-Bácsszőlős, Baja, valamint Kecel-Soltvadkert.

Téves intézkedés volt, hogy az egész országban csak a magasművelésű szőlők kaphattak állami támogatást. Felborult az ágazatban a termelés és a forgalmazás összhangja. Nőtték a költségek, a bor ára nem változott, kevés volt a kézi munkaerő. Bővült a termékválaszték, 1971-ben az Izsáki Állami Gazdaság elkezdett pezsgőt gyártani, később csatlakozott a hosszúhegyi, a kecskemét-szikrai és a kiskunhalasi, a helvéciai pedig később csatlakozott a programhoz. A Kecskemét-Szikrai Állami Gazdaság pedig már 1972-től vermutot gyártott.

1982-ben a fagykár ellenére magas volt a megye szőlőtermése, 3 millió q, ennek következtében újból súlyos tárolási gondok merültek fel. Megint megteltek a strandmedencék, a vízműtárolók. 1983-ban hasonló volt a leszüretelt termés mennyisége, 2,9 millió q. Ennek következtében végre – érzékelve a gondokat – a megye pénzügyi támogatást kapott nagyüzemi bortárolók építésére, így a tárolókapacitás 2,7 millió hl-re bővült.

A megye szőlőterülete 48 965 ha-ról 46 636 ha-ra esett vissza, az országos szőlőterület ekkor 157 ezer ha.

Röviden kitérve az eredetre: hazánk szőlőterületeit először 1893-ban sorolták borvidékekbe, ezt érdemben az 1924-es bortörvény megváltoztatta, majd több alkalommal módosították. 1959-ben rendeleti úton három kategóriába sorolták a szőlőterületeket: borvidék, jó bortermő hely és bortermő hely. A borvidékek száma 14, a legnagyobb területű ezek közül az alföldi borvidék. Később a borvidékek számát 16-ra emelték, de ez nem érintette az alföldi borvidéket. A Szőlészeti és Borászati Kutató Intézet már ekkor az Alföld borvidéki felosztását javasolta az alábbiak szerint: csongrádi, dél-alföldi, soltvadkert-keceli és Duna melléki. A megye végül nem támogatta ezt a tervet. (Más felosztásban csak a rendszerváltozás után került sor az Alföld három borvidékbe történő besorolására.)

Visszakanyarodva: az ültetvények 1980-ban súlyos fagykárt szenvedtek. Egyes fajták, például a sárfehér, szinte teljesen elfagytak. Bebizonyosodott, hogy fagyérzékeny fajtákat nem szabad magasművelésbe vonni. 1984–85 hideg, fagyos telén is jelentősek voltak a fagykárok, 9 ezer ha kiselejtezésére került sor, jelentős területen károsodtak a megmaradt rügyek is. Ezért 1985-ben az elmúlt negyedszázad legalacsonyabb termését szüretelték, alig 1 340 580 q-t, ami 30,91 q/ha termésátlagnak felelt meg.

A hatodik ötéves tervben (1980–85) 5840 ha telepítés mellett 7926 ha volt a kivágás, tehát a szőlőterület tovább csökkent. Az adatok hiányossága miatt

1985-ben ismét felmérésre kerültek a szőlőterületek. Nem volt nyilvántartva a szakcsoportok területe, fajtaszerkezete. A szakcsoportok egy 1981-es rendelet alapján kezdtek szerveződni, s ekkor végre kimondásra került, hogy a szőlő nem nagyüzemi kultúra. 1983 közepén már 31 szakcsoport működött, ebből 17 kizárólag szőlőműveléssel foglalkozott.

A szakcsoport sajátos szervezeti forma volt, szőlő- és gyümölcsstermelésre alakultak. Példának okáért a Kecskemét-Szikrai Állami Gazdaságban az 1984–85-ös nagyon hideg tél után a szőlők és gyümölcsösök közel 30-50%-a kifagyott, vagy jelentős fagykárokat szenvedett. A gazdaság vezetése – elfogadva, hogy a szőlő és a gyümölcs nem nagyüzemi növény – nem javasolta az új telepítéseket, viszont támogatta a szakcsoportos ültetvények létrehozását. A lényeg az volt, hogy talaj-előkészítés, sorközművelés, növényvédelem és később betakarítás során jól ki lehetett használni a nagyüzemek gépállományát és szaktudását. Tehát egységessé vált a talaj-előkészítés, szakmérnökök irányították és végeztették el jó hatékonyságú szerekkel és komoly kapacitású gépekkel a növényvédelmi munkákat, később a szőlőbetakarítás során ki lehetett használni a szüretelőkombájnokat is. Így az ültetvénynek volt „gazdája”, a szakmunkák (pl. metszés, hajtásválogatás) időben, egységesen lettek elvégezve. A tulajdonos érdekeltsége nyilvánvaló volt, ennek megfelelően szükség szerint a családot, baráti kört mozgósítva minden munkát odaadóan végeztek el.

Írásom végén további táblázatok foglalják össze az időszak legfontosabb változásait a szőlészet, borászat területén.

Év	Országos szőlőterület (ha)	Bács-Kiskun megye szőlőterülete (ha)
1965	246.600	50.665
1970	229.700	59.754
1975	206.200	55.302
1980	167.700	41.294
1985	153.600	35.821

2. táblázat: Országos szőlőterület és a megye részesedése

Év	Lakossági fogyasztás	Export	Összesen	Exportból pezsgő
1961	2.695	411	3.401	2
1965	3.333	569	4.022	3
1970	3.900	975	4.875	8
1975	3.600	1.522	5.122	91
1980	3.730	2.306	6.036	215
1985	2.641	3.221	5.862	517

3. táblázat: A lakosság borfogyasztása, a bor- és pezsgőexport alakulása

Év	Összes országos termés (tonna)	Szőlőtermés Bács-Kiskun m. (tonna)	Termés országosan (kg/ha)	Átlag Bács-Kiskun m. (kg/ha)	Bortermés országosan (ezer hl)	Termelés Bács-Kiskun m. (ezer hl)
1965	426.982	110.861	2.030	2.190	2.424,8	698,4
1970	742.601	203.645	3.250	3.370	4.378,9	1.342,8
1975	813.121	285.995	3.880	5.070	4.950,8	1.911,8
1980	898.189	269.891	5.360	5.760	5.707,9	1.851,2
1985	465.959	134.058	3.050	3.091	2.890,2	902,3

4. táblázat: A szőlőtermelés, a termőterület átlaga, a bortermelés alakulása

Nem vitatható, hogy a vizsgált időszak, a szocializmus időszaka roppant összetett hatással bírt a magyar szőlő- és bortermelésre, borkultúrára. A legnagyobb gondot az erőszakos szövetkezetesítés okozta, s véleményem szerint a magyar paraszttól elvenni a földet nem pusztán tévedés, hanem sokkal inkább bűn volt.

További komoly problémaként jelentkezett, hogy a politikai vezetés jogot formált a szakmai irányításra is, bár erre semminemű felkészültsége, végzettsége az esetek túlnyomó többségében nem volt. A későbbiekben, közelebbről az 1970-es évek közepétől javultak a feltételek, ez szinte azon nyomban pozitív hatást fejtett ki. Fellendült a termelés, emelkedett a borok minősége, színesebbé vált a termelés, jelentős szerepet játszott a pezsgőgyártás. Kissé nyitottabbá vált a világ. A szakcsoporti termelés kialakulása is üdvözlendő fejlemény volt.

Irodalomjegyzék

1. Ásvány Á., Prehoda J. (1964): Korszerű borászati üzemek. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest
2. Balás G., Bálint Gy., Csepregi P., Katona Zs., Kossinszky V., Kozma P., Kristód P., Kriszten Gy., Lengyel B., Radnóczy F., Scholtz A. (1951): Szőlőműveléstan. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest
3. Békefi G., Ferenczi S., Mercz Á., Stoltz A., Zsolt J. (1951): Borgazdaságtan. Mezőgazdasági Kiadó
3. Csoma Zs. (2010): A magyarországi hegyközségek 20. századi megszüntetése és újjászervezése. Acta Acad. Agriensis, Sectio Historiae XXXVIII. évf. 195–204 p.

4. Fornády E. (1948): A borkezelés mestersége. Budapesti szállodások és vendéglősök ipartestülete, Budapest
5. Molnár F. (1961): A homoki szőlőtermelés korszerűsítése. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest
6. Pfenning Gy. (1994): Szőlő a Duna–Tisza közén. Bács-Kiskun Megyei Tanács
7. Prohászka Ferenc, Szőlő és bor. Mg. Kiadó 1966
8. Tompa B. (1962): Étkezési szőlő fogyasztása, forgalma, termelése mint főbb közgazdasági és üzemgazdasági kérdései, Kandidátusi Értekezés
9. Veres Gy. (1972): A Kecskemét-Szikrai Állami Gazdaság múltja és jelene
10. A szőlőtermesztés negyedszázada Bács-Kiskun megyében. Bács-Kiskun Megyei Igazgatóság, KSH-adatok
11. Bács-Kiskun megye szőlőtermesztése (1969) KSH-adatok
12. Bibliográfia, Futóhomok, Aranyhomok 1963
13. Magyarország szőlő és borgazdasága (1980) KSH-adatok
14. Szőlő és gyümölcskultúrák Bács-Kiskun megyében (1988, 1989) KSH-adatok

Simonyi Zoltán

Szétesés és újraépítés

A rendszerváltás, és ami utána történt az alföldi szőlőtermesztésben és borászatban

A bortörvény négy szőlőtermő tájat ismer el hazánkban: Alföld, Dél-Dunántúl, Észak-Dunántúl, Észak-Magyarország, és 22 borvidéket határoz meg. Magyarországon a szőlő termőterülete jelenleg 58 276 ha (HNT, 2021), az Európai Unióhoz való csatlakozáskor közel 100 ezer ha, és 1980-ban a Statisztikai Évkönyv adatai szerint pedig 168 ezer ha-on folyt szőlőtermesztés. Az átlagos birtokméret nem éri el az 1 ha-t. A szőlőterület fajták szerint a következőképpen oszlik meg: a csemegeszőlőként termesztett szőlő a termőterület 6%-a, a borszőlő 94%-a. A borszőlő kb. 60%-a fehérbort, 40%-a vörösbort adó fajta. E dióhéjban felvázolt adatok is sejtetik azt a folyamatot, mely végbement az utóbbi 30-40 évben.

Magyarország 22 borvidéke közül a Bács-Kiskun és Pest megyéhez tartozó Kunsági borvidék a legnagyobb, az ország szőlőterületeinek közel egyharmada (20 354 ha) található itt, és talán ez az egy olyan viszonyszám, amely nem változott a rendszerváltás óta, illetve előtte sem.

1989-ben Magyarország szőlőterülete 132 ezer ha, bortermése 4,3 millió hl, termésátlaga 5,1 t, a borexport mennyisége 1,75 millió hl, melyből tőkés export 0,75 millió hl, és szocialista export 1 millió hl, az import bormennyiség 0,75 millió hl, a hazai borfogyasztás 29 liter/fő.

Ha megnézzük az Alföld szőlőterületét (mai néven a Duna borrhéját) az 1989. év adatai alapján, az országos terület mennyiségéből 40 ezer ha szőlőterülettel részesedett, ami az országos szőlőterület nagyságának a 30%-a volt. Fajtaösszetételére jellemző volt a hagyományos fajták használata, majd 1984/85 és 1986/87 tele után, mikor az alföldi szőlőültetvények több mint fele elfogyott, a minőségi fajták mellett megjelentek a jó fagyűrűessel rendelkező, interspecifikus fajták, melyek térhódítása jelenleg is tart. A változást a fajtaösszetételben nemcsak az éghajlati tényezők hozták, hanem a rendszerváltás utáni időszak szemléletváltása és piacpolitikája is. A gazdálkodási struktúrában meghatározó szerepet a szocialista állami vállalatok adták.

A rendszerváltásig, 1989-ig szocializmus volt, és ebben az érásban a bortermelés formája elsősorban az állami vállalatoknak, az állami gazdaságoknak és az állami pinceszőlőgazdaságoknak kedvezett. Az államosítással párhuzamosan az addig szervesen összetartozó két tevékenységet, a szőlészetet és a borászatot politikai

okokból szétválasztották, és a borászatot teljes egészében állami felügyelet alá vonták. Hét állami pincegazdaságot hoztak létre, melyek trösztí irányítás alatt borászati tevékenységet láttak el, beleértve a borforgalmazást is. A szőlőfeldolgozás a magángazdák számára teljesen lehetetlenné vált, így ők ennek a hét pincegazdaságnak teljesen ki voltak szolgáltatva. Erre az időszakra jellemzően a gazdaságpolitika következményeként a szőlő feldolgozását, a borkészítést és a borkereskedelmet központosították. A szőlőfeldolgozás, a borászat és kereskedelem jelentős hányada a tervgazdálkodásból adódóan az állami pincegazdaságokban, illetve a szőlőtermesztésre szakosodott állami gazdaságokban, mgtsz-ekben és szakszövetkezetekben csoportosult. A szakszövetkezeti forma megítélése állami szinten kedvezőtlen volt, hiszen az akkori felfogás szerint visszamaradott, elavult termelési szféra volt. Az állam álláspontja az volt, hogy a szakszövetkezeti szektor gazdasági vezetői az állami vállalatok szférájából kerüljenek ki, hogy kellőképpen biztosítani tudják a szocialista termelési gondolkodást. Ma már ez mosolyra fakaszt mindenkit, hiszen a szakszövetkezetek sokszor túlszárnyalták mindenben a vonalas, merev elvtársi, állami vállalatokat.

Az állami gazdaságok viszont meghatározó szerepet játszottak az akkori modern termesztéstechnológia, műszaki és gépesítéstechnikai színvonal kialakításában. Nemcsak a borászatban, hanem a korszerű üdítőital-gyártásban is részt vállaltak. Csak pár példa:

A Kunbajai Állami Gazdaság talán az ország legnagyobb és technikailag legjobban felszerelt vállalata volt. Az ő nevükhöz fűződik, badacsonyi indulással, a Traubisoda regionális gyártása.

A Hosszúhegyi Állami Gazdaság az előállított bor minőségében és a pezsgőgyártásban is élen járt. A Hey-Ho üdítőital és a Garrone vermut termékcsaládokat itt alkották meg.

A Szikrai Állami Gazdaság nevéhez kötődik bor- és pezsgőkészítés, ezenkívül a Top-Joy üdítőital és az Olympos citromlé, majd a Martini vermutcsalád előállítása is.

Az Izsáki Állami Gazdaság vezérterméke az Izsáki pezsgő volt, mely az izsáki, ma már arany sárfehér szőlőből készül. Érdekességképpen említem meg, hogy ez a szőlőfajta volt az első eredetvédett termék.

A Kiskunhalasi Állami Gazdaság esetében érdemes megemlíteni az első bolgár importból származó kombájnnal történő szőlőbetakarítás bevezetését. A szőlőt az osztrák Steyr Puch gyártású Unimog szállítóeszköz vitte a pincéhez.

A Ceglédi Állami Gazdaság a rendszerváltás előtt az ún. erősített csemegeborok hordóit készítette.

A Bajai Állami Gazdaság pedig, talán a világon ma is egyedülálló módon Seitz-Rotó tartályokat használt a kék szőlő feldolgozásához.

Az állami szektor állami pincegazdasági részét a kecskeméti székhellyel működő Középmagyarországi Pincegazdaság képezte, amely az élelmiszeriparon belül az alkoholos italfeleségek és üdítőitalok előállítása, palackozása és forgalmazása terén az ország egyik legjelentősebb vállalata lett. Szőlőtermesztéssel nem foglalkozott, csak felvásárlással, és önálló, elsősorban szőlő- és borfelvásárló telepekkal rendelkezett különböző településeken, így gyakorlatilag konkurenciaként lépett

fel a felvásárlási piacon. Kinevezett pincevezetője különböző jogkörökkel volt felhatalmazva.

A szocializmusban a magyar agrármodell vegyes (állami, magán és szövetkezeti) tulajdonviszonyokra épült. 1960 után a fő forma a mezőgazdasági termelőszövetkezet volt. A szövetkezeti tag munkavállalókat közelítő jogviszonyt „élvezett”, és limitált mértékig lehetett háztáji gazdasága. A szakszövetkezetekben a tagi gazdálkodás (és az abból származó jövedelem) felülmúlta a közösét. Az állami szektornak ez a fajtája volt jellemző a térségünkre. A szakszövetkezetek hazai érdekviszonyokra szervezett, kezdettől fogva az árutermelés korszerű kategóriáit alkalmazó mezőgazdasági szövetkezetek voltak, amelyek a szőlőtermelők és a lakosság számára biztosították a termelés, a gazdálkodás folytonosságát a szocialista viszonyok között. A tagok megtermelték a szőlőt és a bort mint alapanyagot, és a munkájuk eredményéből befolyt jövedelem 10%-át beszolgáltatták. Ebből jött létre a szocialista szakszövetkezeti vagyon. Amennyiben a szövetkezetekben lévő tag szőlőjét vagy borát másnak adta el, a tíz százalékot az átvevő gazdaság levonta, és átutalta annak a szakszövetkezetnek, melyet a termék leadásakor kötelezően kellett, hogy megnevezzen az illető. Mindenkinek valamelyik szakszövetkezetnél tagnak kellett lennie, hiszen csak így tudott szőlőt termelni, bort előállítani, és a megtermelt terméke felett szabadon rendelkezni.

A helyben működő kisebb pince- és állami gazdaságok a szőlő- és borfelvásárló piacon nagy konkurenciát nem jelentettek. Az más kérdés, hogy a központi, palackos bort palackozó, forgalmazó, termelő üzemek mennyiben jelentettek konkurenciát a palackos bor forgalomban. A kecskeméti székhelyű Közép-Magyarországi Pincegazdaság vezető helyet foglalt el a pincegazdaságok között. Természetesen nemcsak a borban, hanem az üdítőital-gyártásban is pozicionált volt. A pincegazdaság a rendszerváltás után szinte egyik napról a másikra bezárt, az üdítőitalgyártás (a „Márka” üdítőital gyártásközpontja volt) megszűnt. (Megjegyzem, hogy a „Márka” és a Traubisoda üdítőitalok később újból gazdára találtak, és azóta is forgalomban vannak.)

Az előzőekben mindenképpen szükséges volt egy pár mondatban megemlíteni azokat a gazdasági körülményeket, gazdálkodási formákat, amelyek a rendszerváltás utáni időszak kiindulóalapjául szolgáltak.

Az 1960-as években általánosan uralkodó szakmai nézet volt az, hogy a bor egyedüli értékmérője a minősége, beltartalmi összetétele, élvezeti értéke. Abban az időben a szakmai gondolkodást nem nagyon befolyásolták közgazdasági és piaci szempontok. Központilag meghatározott felvásárlási és fogyasztási árak érvényesültek. 1968 után a közgazdasági szemlélet meghatározóvá vált a szőlő- és borgazdaságban is. Ennek következménye azonban alapvetően a szőlőtermesztés és borászat árukapsolatában kifejeződő érdekellentétek kiéleződése volt. A jövedelmezőségi problémák visszaszorításában és a korlátlan keleti piac előtérbe kerülésével uralkodóvá vált a mennyiségi szemlélet. A borászatban is éreztette hatását mindez, amit a hiányos forgóalap-ellátottság is alátámasztott. Az alkoholfogyasztás korlátozása a Szovjetunióban 1986-tól új helyzetet teremtett, szembe kellett nézni a realitásokkal, és szakítani kellett a mennyiségi szemlélettel. Elodázhatatlan feladat lett, hogy a hazai szakmai szabályozásunkkal

igazodjunk a borpiacon meghatározó nemzetközi rendelkezésekhez, különösen az eredetvédelem rendszerbe foglalásával. Átdolgozták a borkészítésre alkalmas szőlőre, valamint a bortermékekre vonatkozó szabványokat is.

1989 után a gazdasági élet átalakulása, az átmenet, melynek ideológiai alapjául a magántulajdon részarányának jelentős mértékű bővítése szolgált, a vállalkozásélénkítés legfontosabb eleme lett. Az állami tulajdonú vállalatok átalakulás nélkül háttérbe szorultak, változatlan formában történő fennmaradásuk csak rövid távon volt elképzelhető. Az állami és szövetkezeti vállalatok egy részének a piacgazdaságban való tönkremenetele természetes folyamatnak volt tekinthető.

A privatizációnak politikai és gazdasági motivációi egyaránt voltak, amelyek eredményeképpen a magyar szőlő- és borgazdaság teljes mértékben átalakult. A privatizációnak a gazdasági-elméleti alapját az adta, hogy a piacgazdaságban versenyhelyzetet teremtve a borászati vállalkozások saját maguk alakítják ki a versenyképességükhöz szükséges üzemméretet, integrációs formát stb. Ezzel kívánta a privatizáció a gazdasági versenyt növelni és az ágazatot versenyképesebbé tenni, mindennek eredménye azonban felemás volt.

Az állami gazdaságok a privatizációk útján lenullázódtak, széthullottak. Az akkori korszerű berendezések egy része magántulajdonba került, nagyobb részét viszont elherdálták. Érdekességként erre példa a Vaskútra telepített Seitz-Rotó tartálypark kálváriája. Egy személy tulajdonába került három volt állami gazdaság is, a bajai, a kunbajai és a hosszúhegyi. Így az említett tartálypark Hajósra, a volt Hosszúhegyi Á. G. borászati telephelyére került. Itt azonban már nem üzemelt a működtetésre vonatkozó információk és a tudás hiányában. Innen átkerült a volt Kiskőrösi Á. G. bócsai borászati üzemébe (amely ma a Weinhaus Kft.), ahol a tartályokat felújították, és ma is nagyszerűen működnek. Megjegyzem, sok más műszaki berendezés is hasonló sorsra jutott.

Valójában a kérdés a rendszerváltás után az volt, hogy mi az a tényező, ami az ágazatot előreviszi, vagy éppen teljesen új alapokra helyezve újra fel kell építeni.

A borászat újjászervezésének egyik legfontosabb lépése volt az 1994. évi CII. törvény, amely visszaállította az ágazat legfontosabb hivatalos egységeit, a hegyközségeket, melyek mindenkori feladatai közé tartozott az adott termőhely arculatának kialakítása és képvisellete, valamint az eredet és a minőségvédelem. Ezenkívül a szőlészeti-borászati ágazatnak jelentős és gyors tőkebevonásra volt szüksége a talpra álláshoz. Az ezredfordulóig ez a pénz szinte kivétel nélkül külföldről érkezett hazánkba. A források egy részét az EU furcsán kétirányú pályázataiból lehetett elnyerni. Egyrészt támogatták az ültetvények kivágását, hogy a túltermelési válságot enyhítsék, ugyanakkor a mezőgazdasági termelés korszerűsítésére is lehetett pályázni pincefejlesztési ötletekkel. A tőkeinjekció másik fele a magánszektorból érkezett. Az itthon megjelenő befektetők pontosan ismerték a magyar termőhelyekben rejlő lehetőségeket, és alaposan átgondolt tervekkel kezdtek a fejlesztésekbe. Új technológiai igényeket is hoztak magukkal. A külföldiek jelenléte a privatizációban megfelelő arányt képviselt. Jelenlétük kedvezően hatott a hazai termelőkre, új versenyhelyzetet teremtettek, monopóliumok nem alakultak ki. Ez alól kivételt képezett a pezsgőpiac, ahol a közös német érdekeltségű BB és Hungarovin pezsgők a piac kb. 75%-át adták. Olasz,

angol, japán, német, francia és spanyol szakmai és pénzügyi befektetői tőke jelent meg a magyar borszektorban.

Az 1991. évi XXV. törvény felszámolta a szövetkezeti tulajdont, és a magántulajdon mellett tette le a voksát. A vegyes tulajdonviszonyokra épülő mezőgazdaságot megszüntette, és lényegében véve a privát tulajdon kizárólagosságát hirdette meg. A családi gazdaságok visszaállítását, illetve létrehozását tűzte ki célul. Ebből következik, hogy talán azokban a szektorokban dolgozó, szőlővel és borral foglalkozó emberek tudtak gyorsan reagálni a kialakult gazdasági helyzetre, akik szakszövetkezeti tagok voltak. Az előző rendszerben a jó minőségű, magas aranykorona-értékű területeket államosították, az állami gazdaságok vagy a termelőség szövetkezetek tulajdonai lettek. Azokat a többségében alacsony aranykorona-értékű földeket, melyek „rossz, gyenge talaj” minőségűek voltak, nem olvasztották be az állami gazdaságokba, a termelőség szövetkezetekbe. Úgy gondolták, hogy a nagyüzemi termeléshez ezek a területek elaprózottak, szétszórtak, a nagy ráfordítás miatt nem éri meg rajtuk a gazdálkodás. Ebből adódik, hogy a „rossz, gyenge” földek megmaradhattak magántulajdonban, amin a szőlőt vagy más gyümölcsöt a régi tulajdonos tovább termelhetett, elvileg magának. A befolyt jövedelem pedig adta a megélhetéshez szükséges anyagi forrást, de ez is csak elvileg volt igaz. Valójában az akkori rendszer felfogása és struktúrája nem engedte meg, hogy a befolyt jövedelem teljes egészében a termelő legyen, az akkori szocialista erkölccsel ez nem fért össze. Ezek az emberek a rendszerváltás idején sokkal rugalmasabban tudtak alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez, hiszen vérükben volt az állandó alkalmazkodási kényszer a szocializmus alatt, és tudták, hogy elébe kell menniük az eseményeknek, ha életben akarnak maradni. Jellemzően mindenki szinte magának termelt, így a befolyt jövedelem saját gazdálkodásukban maradt.

A hogyan továbbra a válasz nagyon nehéz, hiszen a szakmában dolgozó szakemberek valójában nem voltak felkészülve egy új kapitalista termelési formára. Ezt jelzi az is, hogy többségük az új gazdasági struktúrában már nem jelent meg. Elindult egy folyamat a szőlőtermelők körében, melynek következménye a szövetkezeti részjegyek forintosítása volt, vagyis a szövetkezeti tulajdonból a vagyonátmentése a magángazdálkodásba. Erre adott lehetőséget a gazdálkodó szervezetek és gazdasági társaságok átalakulásáról rendelkező 1989. évi XIII. tv. 40. §-a és az 1989. évi XV., a szövetkezetekről szóló törvény módosítása.

Megkezdődött a részjegyek felvásárlása, centralizálása. Így volt, ahol a teljes üzemet sikerült privatizálni, mely új néven, új formában, új tagokkal folytatta munkáját. Erről az időszakról elmondható, hogy mindenki a saját útját kereste. Úgy gondolták, hogy az új vállalkozási formában a termelés, a borkészítés és a piacszerzés talán könnyebben fog menni. A szőlőtermelők egy része foglalkozott ugyan borkészítéssel, de az értékesítést a szakszövetkezeten, pincegazdaságon, állami gazdaságon keresztül oldották meg. Hozzászórtak ahhoz, hogy szőlőt termeljenek, folyóbort készítenek, de a késztermék értékesítése nem az ő feladatuk. Így az új felállásban szembesülniük kellett azzal a ténnyel is, hogy a legnagyobb hangsúlyt az értékesítésre kell helyezni a szőlőtermelés és borkészítés mellett, ha sikeresek akarnak lenni.

A bortermelés országos szinten 1983-ban érte el a csúcspontját, ekkor a teljes mennyiség több mint 50 százaléka került értékesítésre a KGST tagországokban. Innentől kezdve azonban folyamatos visszaesés figyelhető meg, amit 1989-ben a közép- és kelet-európai szocialista rendszerek kártyavárszerű összeomlása pecsételt meg. A piaci stratégia megváltozását megkövetelte többek között a bor export-import kereskedelem liberalizálása, a monopolhelyzet megszüntetése 1989-ben, illetve 1990-ben, a volt KGST-államokban a borpiaci fizetőképesség nehézségei, az egységes Németország létrejötte, a dollárelszámolás bevezetése és alkalmazása, a kormány részéről az exporttámogatás mérséklése, megszüntetése és a korábbi államközi szerződések hiánya.

Az elmúlt közel 50 év időszakának szocialista importőr cégei megszűntek. Új magánvállalkozások, magántulajdonban lévő, alanyi jogon működő importőrök jelentek meg, akiknek vezetői lendületes fiatalok voltak. Magyarország legnagyobb export-import partnere a korábbi Szovjetunió volt, melynek szétesése után az önálló tagállamok, az ún. FÁK-országok már külön-külön jelentkeztek az export-import piacon igényeikkel. A Szovjetunió két legnagyobb utódtag-állama, Oroszország és Ukrajna import offshore cégeken keresztül jutottak el Magyarországra mint vevők. Ennek gazdasági háttere az volt, hogy első lépésben, ha régi, „patinásnak” mondható „nyugati” cég viszi be a bort, akkor a vám és az adó megfizetése utólagosan történt. Így az összes orosz és ukrán vállalat „nyugati” cégeken keresztül, de valójában 1-2 éve megalakult offshore cégeken keresztül importált. Az orosz, ukrán import cég tulajdonosai valójában tulajdonosai voltak az offshore cégnek is. Ez lényeges momentum volt, mert a bor és a szeszes italok csak zárjeggyel léphették át a határt. A zárjegyet csak akkor kapta meg a cég a forgalmazásra, ha előtte az adót megfizette. Az első időszakban így tudták elérni, hogy az adókat ne csak a vámkezelésnél késleltetett fizetéssel rendezzék. Jelentős változás történt abban is, hogy bort exportálni már alanyi jogon is lehetett, ami azt jelentette, hogy a MONIMPEX, ÁGKER, TSZKER, COOPVIN monopolhelyzete megszűnt. A tervgazdálkodásnak megfelelően az élelmiszer-gazdaságban az exportkereskedelem 1989-ig szigorúan szabályozott, a borimport 1990-ig monopolizált volt, s hasonlóan a szőlő- és bortermeléshez szükséges anyagok beszerzése is. A szigorú szabályozottságból adódóan igen szűk volt a vevők köre, s ezen belül uralkodó a több évre szóló kizárólagos szerződés. A bor külföldi értékesítésének monopóliumát a MONIMPEX gyakorlatilag a rendszerváltozásig fenntartotta, igaz, a legnagyobb forgalmazók egyéni elbírálás alapján exportjogot szerezhettek, de ez csak egy nagyon szűk réteget jelentett. (A szocializmusban a borkereskedelem hierarchikus csúcsát a MONIMPEX külkereskedelmi vállalat jelentette. Alatta helyezkedett el az állami gazdaságok export-import cége, az ÁGKER, a termelőszövetkezeteké, a TSZKER, és a szakszövetkezeteké, a BORKÖV, később új néven a COOPVIN. A COOPVIN volt térségünk meghatározó külkereskedelmi vállalata, ami a rendszerváltás után átalakult egy személyes, korlátolt felelősségű társasággá.)

A hazai bortermelés a rendszerváltás után jelentős változáson ment keresztül. Az első időszakban a múlt hozadékát kihasználva új vállalkozási formák

alakultak ki, amelyek mind az átalakult régi szektorok termelésében, mind az értékesítésben próbálták a régi kapcsolatokban rejlő potenciált kihasználni, de új tulajdonossal folytatni a munkát. Ez az időszak még a mennyiségi kiszolgálást adta, de egyben a gazdasági megerősödést is jelentette. Azt nem lehet mondani, hogy haszontalan időszak volt, hiszen az eredményes életben maradáshoz, megerősödéshez biztosította. Nagyon komoly magántulajdonú gazdasági egységek jöttek létre, melyek a jövőre nézve pozitívnak mondhatók.

Az állami és szövetkezeti tulajdonban lévő területek privatizációja átalakította az ágazatot. A tömegtermelésre és rubelelszámolású exportra berendezkedett szőlő- és bortermelés nagy része magángazdaságokhoz került, akik egy része képes volt a legkorszerűbb technológiákat meghonosítani, más részük viszont atomizálódott, és alacsonyabb hatékonysággal termel. Az előbbieket egy része az ültetvény mellett pincészetet is fenntart, és minőségi borokkal hódít teret magának. Napjainkra a borgazdaságokban a korábbiaknál átlagosan kisebb szőlőültetvényeken, de magas szintű elméleti és gyakorlati tudással rendelkező szakemberek, többségében kiváló minőségű borokat állítanak elő.

A szőlőtermesztés és a borászat nemzetközi elvárásoknak megfelelő korszerűsítése az 1990-es években kezdődött. A nagyszabású telepítések és a pinceépítések következtében javult a belső ellátás, biztonságosabbá vált a borexport. Kedvező fajtaösszetételű, korszerű szőlőültetvények létesültek, és ebben a térség élen járt, ugyanis felismerve a támogatásban rejlő lehetőségeket, elsőként és a legnagyobb arányban pályázta meg a szerkezetátalakítási támogatásokat. (Megjegyzem: azt azonban a szőlőtermelők nem minden esetben vették figyelembe, hogy a szőlőtermés feldolgozói háttér és a termés eladásának biztosítása nélkül feszültségeket fog okozni a szüreti időszakban.) A borászatban technológiai, műszaki-technikai fejlesztés ment végbe, az exportot gyors feljutás jellemezte. A szőlő- és borágazat szabályozása, rendtartása más ágazatokhoz képest több új követelményt támasztott, nagyobb feyelmet követelt.

Lényeges szemléletváltozás történt az új termelési struktúrában mind a szőlőtermesztési, mind a borászati technológiában, ami jól felkészült szakembergárdát igényelt. A pincékben is megjelentek az acéltartályok, a korszerű prések. A préselés maximum 1,2 bar nyomáson történik. A régi Röck-fejes, nyitott préseket felváltották a zárt, pneumatikus prések. A legtöbb borászat ma már a pneumatikus tömlők helyett membránpreseket alkalmaz. Lassan általános gyakorlattá vált a mustfrakcionálás, a musttisztítás legtöbbször flotálással, a spontán erjesztést felváltotta a célirányos fajlesztős beoltás, az irányított erjesztés is. Az erjedéskor keletkező hőmennyiséget hűtőgéppel elvonják, vagy ahol nem rendelkeznek hűtőgéppel, ott erre a célra 14 °C-os kútvizet használnak. Az erjedés végén, a tápanyag-adagoláskor sok helyen már a koinokulációs almasavbontást alkalmazzák. Ennek lényege, hogy a szelektált baktériumtörzsek koinokulációs (élesztővel együtt oltás) használata jelentősen csökkenti a biogén aminok képződését, így irányított almasavbontással készült borok esetén gyakorlatilag nincs a biogénamin-tartalomból adódó egészségügyi kockázat.

Sok kunsági borászat alkalmazza a sparging-technológiát. A reduktív borászati technológiának szerves része az oxigén kisebb-nagyobb részének a távoltartása,

illetve kiszorítása a borból. Utóbbinak egyik módszere az ún. sparging technika, melynek lényege, hogy nagyon finom eloszlásban nitrogént vezetünk a borba (egy liter borba 0,3–0,8 liter N_2), mellyel kiűzzük az oldott oxigént. Ez a technika hatásos az oldott oxigén eltávolításában, de részben eltávolíthat kedvező aromakomponenseket is.

Az EU támogatja a bor alkoholtartalmának kiegészítésére használt mustsűrítményt. Ez egyrészt csökkenti a termelt bor mennyiségét (túltermelési válság), másrészt csökkenti azok versenyhátrányát, akik nem használhatnak cukrot erre a célra. Az eljárást minőségi borok esetén is szabad alkalmazni. A támogatás a bortermelőket illeti meg. Ezt a rést kihasználva a Kunsági borvidéken épült fel egy mustsűrítményt készítő üzem, ahol rektifikált, azaz finomított sűrítményt állítanak elő. (Érdekességgként említem meg, hogy ez a sűrítményfajta uniós betárolásból került sok évig hazánkba.) Így sikerült a hazai rektifikált sűrítményigényt hazai forrásból kielégíteni, továbbá a szőlőtermelők szőlőjének egy részét piaci igényekhez igazodva feldolgozni.

A borászati üzemek, ahogyan régen, úgy ma is laboratóriumban mért paraméterekkel mérik a must és a bor beltartalmi értékeit, és kontrollálják minőségét. Ehhez jól felszerelt laboratóriumokra van szükség, melyet korábban a szövetkezetek, az állami gazdaságok, a pincegazdaságok működtettek megfelelően képzett szakemberekkel. Ma a kisebb borászatokban kihasználatlanul állnának ezek a laboratóriumok, ezért saját vállalkozásban, borász szakemberek vezetése alatt létesültek kisebb, de jól felszerelt magánlaboratóriumok a rutinvizsgálatok elvégzésére (pl. Vinartis, Flora Vita, Unikén, Szervin stb.).

A kézi szedés helyett a kombájnoké lett a főszerep, a szüret időpontját a borász határozza meg a készítendő bortípustól függően. A minőségi szemlélet előtérbe került a mennyiségivel szemben. Ahol minőségi borkészítés folyik, ott a hagyományos szőlőműveléssel ellentétben terméskorlátozásokat végeznek, okszerű és célzott tápanyag-gazdálkodást folytatnak, és új elemként megjelenik a környezetkímélő termesztés. Ezzel összhangban változott a fajtaösszetétel is. A térség klimatikus jellemzői determinálták a rezisztens fajták elterjedését, az egyre növekvő fogyasztói igények kielégítésére illatos fajtákat (irszai olivér, cserszegi fűszeres, generosa) telepítettek, új piaci szegmensek megszerzése érdekében hungaricum-fajták termesztéséhez is visszanyúltak.

A sikerhez azonban megfelelő és sokoldalú szakmai felkészültségre és szaktudásra van szükség, mely ma már a működő vállalkozás alapkövetelménye, és teljesen mindegy, hogy szőlőtermelő gazdaságról vagy borászatról van szó. Ezt felismerve a térség új generációs fiatal termelői, borászai már nem elégszenek meg a hagyományokból eredő ismeretekkel és tudásátadással, hanem közép-, de inkább felsőfokú képzésben tanulnak idehaza és külföldön egyaránt.

Végül felmerül a kérdés, hogy a rendszerváltás mit jelentett a Kunsági borvidéken. Az elmúlt 30 évre visszatekintve a válasz egyértelmű. Minden szempontból óriási előrelépést jelentett, és nemcsak a gazdasági és termelési folyamatok változása oldaláról nézve, hanem a megtermelt szőlő és az előállított bor minőségében és piaci pozícionálásában is! A családi hagyományokból újjáéledt, korszerű, magas színvonalú szőlőtermesztési és borászati technológiát alkalmazó üzemek,

gazdaságok ma már olyan borválasztékkal és minőséggel jelennek meg a piacon, amelyet korábban el sem lehetett volna képzelni egy uniformizált nagyüzemi borászatban. Bizonyítja ezt, hogy a világ legnagyobb és legrangosabb nemzetközi megmérettetésein, mint pl. Franciaországban a „Le Mondial de Rose” borversenyen a Kunsági borvidékről, Soltvadkertről és Kiskőrösről származó rozé borok (a Frittmann, Font és Szentpéteri borászatok kékfrankos, néró és zweigelt rozéi) soha nem térnek haza aranyérem nélkül. De itt kell megemlítenem a Font családi pincészet kövidinka borát, mely szintén Franciaországban az illatos borok kategóriájában ért el sikereket. Óriási elismerés ez akkor, ha szembeállítjuk azzal a kövidinkával, melyet jó, ha asztali borként emlegettek minden különösebb jelző nélkül.

A nemzetközi sikerek mellett nem törpülnek el a hazai eredmények sem, hiszen a fentiekben említettekhez hasonló karriert futott be a korábban literes füredi palackba töltött, homoki fehér néven futott régi magyar fajta, a pozsonyi fehér. A Galántai családi pincészet felismerte a fajtában rejlő értékeket, felkarolta, és újjáélesztve méltó rangra, OEM kategóriába emelte ezt az elfeledett fajtát.

A Duna borrhégió sikereit és elismertségét jelzi, hogy három alföldi borász is elnyerte az „Év Bortermelője” címet, közülük két fő a Kunsági borvidékről származik. Frittmann János (Frittmann Testvérek Kft., Soltvadkert) a 2007. évben elsőként kapta meg ezt a kitüntetést, áttörve azt a gátat, mely a Kunsági borvidék korábbi megítéléséből fakadt. A borászatra a sokféle bor jellemző, a legnépszerűbbek az irsai olivér, a cserszegi fűszeres, a kékfrankos rosé és a rosé cuvée, a néró rosé, a generosa, a soltvadkerti jellegzetességnek számító ezerjő, a gyöngyözőbor, pezsgő, tönköly- és szőlőpálinka. A bor 90%-a belföldön fogy el, 10%-ot exportálnak Németországba, Szlovákiába, Romániába, Nagy-Britanniába és Lengyelországba, ritkán szállítanak Mongóliába, Új-Zélandra és Japánba is.

Őt követte 2013-ban Gálné Dignisz Éva (Gál Szőlőbirtok és Pincészet, Szigetcsép) és 2019-ben Koch Csaba a Hajós-Bajai borvidékről.

A fentiekén kívül, végül ne feledkezzünk el azokról a méretükben kisebb, de minőség szempontjából élenjáró családi vállalkozásokról, üzemekről sem, amelyek szakmai elhivatottságukkal, boraikkal bizonyítják a világ előtt az Alföld szőlő- és bortermelésben betöltött, meghatározó szerepét: Birkás pince, Eifert pince, Erdős család pincéje, Eredet pince, Galántai családi pincészet, Font pincészet, Lantos pince, SK Borászat, Szentpéteri pince, Béla borászat, Kökény és Fia pince, Köpcös pince, Sziegl pince, és a sor még folytatható.

Légrády Andor

Krämer Fülöp nyomában

Soltvadkert szőlészeti-borászati múltja és jelene

Soltvadkert a Duna–Tisza közén, Bács-Kiskun megye középső részén található közel 7500 fős kisváros. Két fontos közlekedési útvonal csomópontjában fekszik, az 53-as és az 54-es főút kereszteződésében. A fagyalt, a szőlő és a bor hazája.

A vidék, ahol a település fekszik, a néphagyomány szerint az Árpád-házi királyok vadászterülete volt. A vidék vadban gazdag, sűrű erdős terület volt a középkorban. Minden bizonnyal innen ered a település neve is: Vadkert.

Vadkert első írásos említése 1376. február 16. Egy peres ügyiratban szerepelt Wadkerti Tamás fia, János neve. Erős kun hatás is érte a falut, mivel a környéken kun településeknek köszönhetően 1526 őszén a visszavonuló török seregek fel dúlták a Duna–Tisza közét, s az elpusztított települések között volt Vadkert is. Közel kétszáz évig pusztaként szerepelt Bószérrel és Csáborral együtt. Birtokosai legelőként adták bérbbe többek között Baja, Kecskemét, Cegléd, Szeged, Solt, Kunszentmiklós, Kiskunhalas városoknak.

Nem csak állattartásra használták a puszták határát. 1696-ban Tázlár határának kijelölésekor említést tesznek a Vadkert és Halas közti határterületen egy „Szőlőshegyről”. Itt szükséges egy kitérő erejéig megállni, felmerül ugyanis a kérdés, hogy ki vagy kik telepíthették ezt a „Szőlőshegyet”?

Az 1720-as években báró Orczy István vette meg Vadkertet, Csábort és Bószért a halasi Tegzes családtól, akiknek gazdasági okokból kellett megválniuk a három pusztától. Németországból, Baden-Württemberg tartományból sváb családokat telepített be Vadkertre a báró Orczy család. A település hivatalos újratelepítése 1745-re datálható. Bár a Tegzes família eladta Vadkertet, 1745 tavaszáig még gazdálkodtak itt. 1730–1752 között nagy per folyt annak bizonyítására, hogy a báró Orczy család a jogos tulajdonosa Vadkertnek, Bószérnek és Csábornak. Egy kiskőrösi tanú azt állította, hogy a vadkerti vendéglőt a falu közepén Tegzesék építették, *„...melyben aztán mihelyest egy Ő Nagysága hordójából a bor kifolyt, azonnal utána Tegzeséké csapra vétetődött...”* Vagyis, ha Tegzesék építették a vendéglőt, akkor gondoskodni kellett italról is, és valószínűleg szőlőt ültettek közel a halasi határhoz. Ez lehetett az úgynevezett „Szőlőshegy”.

Kijelenthető, hogy valójában a soltvadkerti szőlészet és borászat az újratelepítés után indult hódító útjára. Ezt bizonyítja, hogy a következő szőlőtelepítésről már többet lehet tudni. Egy 1755. április 24-én kelt szerződésben báró Orczy Lőrinc utasítja a vadkertieket szőlőskertek telepítésére. Ebben az oklevélben kikötik azt

is, hogy ha két éven belül „valaki szőlőt nem csinál”, az két arany büntetést fog fizetni. Ezen az okiraton maga a pecsét a legérdekesebb. Egy függőlegesen kettéosztott körben a jobb oldali félkörben egy fölfelé emelkedő szőlőtőke, a bal félben pedig egy fentről lefelé lógó szőlőfürt található. Orczyék nemcsak a gyümölcse és a belőle készült bor miatt támogatták a szőlőültetést, hanem valószínűleg tisztában voltak vele, hogy jó homokfogó növény is. Ezeket a szőlőket a község keleti és északkeleti oldalán kezdték el telepíteni. Sokáig „Öregszőlőknek” is hívták ezt a területet. Az 1787-es, első katonai felmérés térképén is nagyon jól látszik ez az elhelyezkedés.

1767-ben Mária Terézia kiadta az úrbéri rendeletet. Az urbáriális kérdőpontokra adott válaszok között a 4. pontban a megélhetésre vonatkozó feleletük a következőképpen kezdődött: „...Hasznunkra szolgál egy kevés szőlőhegyünk...” Egy húsz évvel későbbi összeírásban Vadkertnek 161 hold szőlője volt. A XVIII. század utolsó éveiben is Vadkert szőlőit „meglehetősennek” írják le.

A Vadkerti Helység Conscriptiojának Summariuma szerint 1806-ban a szőlő 2/4 kapás (egy kapa kb. 250-300 négyszögöl, terepviszonyoktól függően) 1116, ami átszámítva kb. 251 hold. Az 1828-as országos összeírás 224 hold szőlőt mutatott, azzal a megjegyzéssel, hogy az 1788-ban ültetett új szőlők nincsenek beszámítva. Ha az összeíró az összes szőlőt nem írta össze, akkor izgalmas kérdés, mennyi lehetett a valóságban. Itt is szükségesnek mutatkozik egy kis magyarázat a szőlőterület nagyságáról.

Vadkertet 1804-ben az Erdélyből származó Lukács Gergely bérelte a báró Orczy családtól. Két évvel később már fiai, Miklós és Antal a bérlők, majd 1818-tól, Miklós halála után Antal az egyedüli bérlő, aki 1852-ben halt meg. Örökösei az Orczy családdal pereskedtek. 1853. július 1-jén Faragó Tamás, Gszelman Ádám és Font János a következőket vallották: az ezen évben 1408 holdat kitevő szőlő közül Lukács Antal 673 hold heteddézmás szőlőt telepített. Ha tehát Lukács Antal 1828 után kezdett hozzá a telepítéshez, akkor is nagyjából 735 hold szőlőnek kellett lennie 1828-ban Vadkerten. Nem szabad elfelejteni azt sem, hogy Lukácsék akkor már 24 éve bérelték a területet.

A szőlő nemcsak a gyümölcse, bora és homokmegkötő hatása miatt volt nagyszerű növény, hanem mert védelmet is nyújtott. 1849-ben, a szabadságharc leverése után a hazatérő nemzetőrök többek között itt húzták meg magukat a felelősségre vonás elől. Ezek a szőlők a *Mozgók*¹ és az *Erdőalja*² területén helyezkedtek el.

A heteddézmás szőlőket 1870-ben váltották meg. Ekkor a vadkertiek tulajdonába 1381 hold és 879 négyszögöl került. Keleti Károly *Magyarország szőlészeti statisztikája 1860–1873* című művében a következőket írja Vadkerttel kapcsolatban: a szőlőbirtokosok száma 828, a szőlőterület nagysága 1050 kh, a termett bor mennyisége 20 020 akó, és ez mind fehér.

1 A Vadkerttől délnyugatra, a nagyerdő nyugati oldalán elhelyezkedő terület elnevezése volt. Két lehetőség van a név eredetére. Az egyik, hogy hiába volt itt erdő, a szél a fák alatt fújta a homokot. A másik elképzelés szerint, amikor Lukács Antal kihirdette, hogy egyheti munkáért egy hold szőlőnek való területet ad, akkor a sok kis parcellán rengeteg ember mozgott.

2 A Vadkerttől nyugatra elterülő nagyerdő előterét hívták így.

Krämerék megjelenése előtt két személyt lehet megemlíteni, akik szóra érdemesek a szőlészet terén. Az egyik Paksy József, aki egyben a falu jegyzője is volt, s főleg kadarkával foglalkozott. A szőlőterületen különleges gyümölcsfákat is lehetett találni, melyeknek mindig jó termése volt, de 1908-ban a 2200 négyszögölön 80 hl termése lett.

A másik jelentős személyiség Hachbold Frigyes. Ő a kadarkával kísérletezett. Leginkább az egyenes szárú fajtavál szimpatizált, mely főntebb hozta a termést, így el is nevezte „főntebb termő” kadarkának.

Természetesen a fejlődés és a jó termés nem mindig volt folyamatos. Sok kárt okozott a peronoszpórájárvány, viszont az 1875-ben kezdődő filoxeravész kevesebb pusztítást okozott vidékünkön, mivel a homokos talaj nem kedvezett ennek az élősködőnek. Nem úgy, tehetjük hozzá, mint a történelmi borvidékeken.

A változás az 1880-as években érte el Vadkertet. 1882. december 5-én ment át a falun az első vonat a Budapest–Belgrád vonalon. Hogy a vasút közvetlen a falu mellett halad el, az annak is köszönhető, hogy a vadkertiek mellett a tázlári birtokosok is lobbiztak érte. (Eleinte Vadkert-Tázlár volt a megálló neve.) A gazdasági élet nagyrészt ennek köszönhetően lendült fel, s az is a község előnyére vált, hogy két főút kereszteződése található a központban. Itt kell megemlíteni, hogy 1900 novemberében egy belügyminiszteri rendeletnek köszönhetően a falu neve Soltvadkert lett.

Az igazán számottevő változás Krämer Fülöp személyében jelent meg. Egy alkalommal vonaton utazott keresztül Vadkerten, ugyanis Jánoshalmára igyekezett egy budai pince megbízásából. Megtetszett neki a vasút két oldalán elterülő homokbuckás vidék, s később visszatért egy barátjával, akivel 1894–1896 között 20 szerződéssel nagyjából 60 hold földet vásárolt az általa kiszemelt területen. Őt tartják a szőlőkultúra megújítójának Vadkerten. De nem csak Fülöpöt érdemes kiemelni, hiszen az ő szerepe alig pár évre tehető, bár igen jelentős. Munkásságát felesége és fia vitte tovább.

Krämer Fülöp (1842–1900) Rajna-vidéki német család sarja volt. A Zichy-uradalom bihardiószegei szőlőgazdaságának főintézője, vincellére volt 1867-től. Zichy Ferenc Metternich herceg johannisberg-i pincészetéből hívta el magához. Később a budafoki állami borpince igazgatója lett. Felesége, Anna ősnemes spanyol családból származott. Két gyermekük született, József és Mariska. Az általa vásárolt területen, közvetlen az állomás mellett építette fel házát, valamint a borpincét. Neki köszönhető a tudatos, a hagyományokkal szakító, a tudományos eredményeket is figyelembe vevő szőlészet elterjesztése Soltvadkerten és környékén. Munkásságának elismerése, emlékezetének életben tartása érdekében 2001. október 12-én alakult meg a Krämer Fülöp Borlovagrend. Mellszobrát 2005-ben avatták fel a Szentkorona Cukrászda előtti szoborsétányon.

Anna asszonyról tudni lehet, hogy férje halála után nyolc évig vezette a gazdaságot. Erre bizonyíték többek között pecsétje, melyen két felirat is olvasható. Az egyik a nyomórészen, „Kremer Fülöpné szőlőtelepe Soltvadkert”, a fogórész fejen pedig „Krämer Anna”.

Lányuk, Mariska családja mind a mai napig nyomon követhető. Unokája, Várnai Endre 2009-ben, 84 éves korában, vadkerti látogatásakor több tárgyat, dokumentumot adott át a dédapjáról elnevezett borlovagrendnek megőrzésre, a polgármesteri hivatalnak pedig egy mellszobrot adományozott Fülöpről, mely még annak életében készült.

Krämer Józsefről többet lehet tudni. Bihardiószegen született 1870 februárjában. Itt is keresztelték meg. Tanulmányait külföldön végezte, többek között Freiburgban. Tanulmányutakon vett részt Franciaországban, Németországban, Olaszországban és Angliában. Természetes, hogy folyékonyan beszélt németül, franciául, olaszul és angolul. Tanulmányai befejezése után apja mellett, Budafokon pallérozódott, leste el a fortélyokat. Egy aradi út során érte el a szerelem. 1895 májusában feleségül vette egy aradi nagybirtokos lányát, Andrényi Elzát Bécsben. Feleségével 25 évig éltek boldog házasságban. Egy lányuk született. Sajnos felesége és leánya meghaltak, nagy valószínűséggel betegségben. József kezében három gazdaság összpontosult, Vámospércs, Soltvadkert és Arad. A vadkerti birtokot 1908-ban vette át az anyjától. 1930-ban Krämer József számított a legnagyobb szőlőbirtokosnak a faluban 48 kataszteri holddal. 1942 nyarán régi betegsége súlyosabbá vált, november 23-án rosszul lett, felutazott Pestre kivizsgáltatni magát. Úgy tűnt, hogy csak múló rosszullét, de másnap, november 24-én, kora délután hirtelen meghalt. November 27-én helyezték örök nyugalomra a budafoki családi sírboltban, szülei mellé.

Krämer József a pálos szerzetesrendnek adományozta birtokát a P. Besnyő Gyula iránti barátsága jeléül, aki eredetileg soltvadkerti plébános volt.³ Hogy pontosan mikor volt az adományozás, nem tudható, mindenesetre valószínűleg 1942 előtt. Az épületben a szerzetesek kápolnát is kialakítottak. Tíznél többen jöttek a faluba, akik a szőlőművelés mesterségét tanulták itt ki. Fehér csuhában jártak. Birtokaikat 1948-ban államosították, állami gazdaság működött ott a későbbiekben irodai szinten. A rendszerváltás után visszakapták a pálosok. Ők később eladták a svédeknek, akik itt alakították ki a Híd Lakóotthont. Sajnos a 2009. év elején a lakóotthon is bezárta kapuit. Az udvar egy kis részét eladták, s ott adótorony létesült. Az IRMÁK Nonprofit Kft. Támogatott Lakhatás program keretén belül itt működik a Súlyom-ház 2015 óta. A Krämer-féle borpince magántulajdonban van, 2003-ban felújították.

Kérdés: Milyen újításokat köszönhetünk a szőlészet terén a családnak?

Fülöp 40 holdas első telepe a vasút túloldalán volt, majd később a falu és a vasút közti birtokrészt is beültette. Nem sokkal később barátja birtokrészét is megvette. 1914-ben, amikor Deli István vincellérként kezdett dolgozni a birtokon, 56 hold szőlőjük volt Krämeréknek. Többek között furmint, ezerjő, kövidinka, kadarka, piros veltelini, erdei bakar és többféle csemegezőlő termett a birtokon. Krämerék megjelenése előtt a fő szőlőfajta a kadarka volt.

Szintén 1914-ben, a különálló pincében már volt négy betonhordó, egyenként 600 hektoliteresek. Mindegyiknek volt neve is (Fülöp, Anna, József, Mariska –

3 Érdekes vagy inkább furcsa, hogy a *Soltvadkert az ezredfordulón* című könyvben a katolikusokról szóló részben nincs ilyen nevű plébános a felsorolásban.

apa, anya és gyerekek). A prэшházban, mely szintén külön épület volt, két 40 hl-es hordó volt található.

A metszés metszőollóval történt, és nem metszőkésseel. A permetezés terén kezdetleges módszerekkel már próbálkoztak a faluban, de valójában Krämerék ismertették meg a vadkertiekkel a permetezőgépet. Folyamatosan horoltatták a szőlőket. A leszüretelt szőlőt darálták és préselték, nem taposták. A birtokon volt egy francia szőlőzúzó malom, ezen ment át először a szőlő. A trágyázás fontosságát is hamar felismerte a gazda: 1915-ben 120 vagon trágyát szóratott a szőlők alá. Berényi Péter (későbbi tanácselnök) vincellérként szolgált a birtokon. Elmondása szerint egyszer Krämer József azt mondta: „Én már ott tartok, hogy dekapontosságra kiszámítom, mennyi tápanyagot vett ki a termésem a földből. Vissza kell azt adni.” Egy új telepítésű kadarkája például 1936-ban hálálta meg a gondoskodást, mikor rekordtermést szedtek le róla.

A birtokon volt egy szélmotorja, mely olajfúró toronyhoz hasonlított. A venyigét szecsakáztatta vele, melyet a szőlősorok közé szórtak az emberei. Locsolatni is szeretett volna a szélmotorral, de ez a terve nem valósult meg. 1986-ban még állt a rozsdásodó szerkezet.

A szőlőt nemcsak művelni és gondozni kellett, a termést leszüretelni, hanem meg is kellett védeni. A községi tanács az 1930-as években a cigánytelepet Krämer József és néhány más szőlőbirtokos közelében képzelte el. 1936 augusztusában kérelmezték, hogy más helyen jelöljék ki a telepet. A testület elfogadta indokaikat, és utasította az elöljáróságot, hogy 1937 tavaszára más helyet jelöljenek ki. Ez nem valósult meg, mert 1938 májusában ismételten kérelmezték a telep más helyre költöztetését. A testület támogatta az elképzelést. Még bizottságot is felállítottak az új terület kijelölésére, de nem történt semmiféle előrelépés.

1938 szeptemberében a községi borközraktárhoz vezető iparvágány nyomvonalára több ingatlant érintett, többek között Krämer Józsefét is. A terepbejárásokkor a tulajdonosok hajlandóak voltak az eladásra. Még azon év decemberében sikerült megalkudni, és az érintett ingatlanokat 942,50 pengő értékben felvásárolták, hogy az iparvágány megvalósuljon. 1939 júniusában jóváhagyták, hogy a borközraktárhoz műutat építsenek.

Annak ellenére, hogy sok újítás köszönhető a családnak és megújult a szőlészet és borászat a településen, nem mindenki emlékezett vissza rájuk szép emlékekkel. Többek elmondása szerint nagyon szigorúak voltak, és a legkisebb hibát is észrevették.

A következőkben Szegvári Ferenc visszaemlékezéséről szólok. 1942-ben, 18 évesen került Krämer József szolgálatába mint kocsis. Elmondása szerint törpe, zömök, kopaszodó ember volt. Mindenhova ő furikázta, még a szőlőkbe is. Sok fiatal kijárt hozzá dolgozni, egy brigádban akár negyvenen is horoltak, metszettek vagy kötözték. Sokszor még az uraság is beállt közéjük és tanította őket. A szüret úgy zajlott, hogy nem kádakba hordták a szőlőt, hanem faputtonyokba. Két kocsival történt a szállítás, megrakták az egyik kocsit puttonnyal, 28-30 puttonyt egybe. Mire egyet lepakoltak a prэшháznál, már a másik kocsi meg volt rakva, így folyamatos volt a szállítás. Egy szüret alkalmával, Feri bácsi elmondása szerint, akár százan is lehettek, gyerekekkel együtt, akik szintén kivették a munkából a

részüket. A munkások kiválasztása nem úgy történt, hogy rámutattak valakire, vagy mondták volna, hogy „te gyere”, hanem ráléptek a lábára. Ez volt a jel, hogy ki lett választva a munkára, mely procedura igen megalázó volt.

Akad azért pozitív anekdota is. 1915. március 19-én egy Kuglics nevű öreg munkás fapermetezés közben úgy gondolta, hogy fölköszönti munkaadójukat neve napja alkalmából. Deli István hiába igyekezett lebeszélni, eléje állt a munkát szemlélő Krämer Józsefnek, és szép rigmussal föl is köszöntötte. Az végighallgatta, majd kis meghajlással megköszönte. Délben behívta vincellérjét, és megkérdezte vele az embereket, mit innának szívesebben: bort vagy sört? Mindenki sört kívánt. Hozatott hát mindenki részére egy üveg sört. Ezzel viszonzta a névnap köszöntést.

Szokták mondani, hogy a jó példa ragadós, s ez nem volt másképp Vadkerten sem. Egyre többen követték Krämerék példáját. Schleicher József budapesti konzervgyáros 1900 körül elkülönítve ültetett több hold szőlőt. Bergl Ignác, Erdődi Gáspár ültetvényein fejlett védekezést folytattak. Lindmayer János Óbudáról költözött a faluba, ahol 30 hold furmint, ezerjő, rizling, kövidinka, valamint mézesfehér szőlőt ültetett. Fia, Károly gyümölcsöstelepitésben jeleskedett. Kovacsik József szőleje rendezett sorairól volt híres, ő hozatott először Röck-prést a birtokára. A két világháború között színvonalas, nagy befogadóképességű pincék is épültek. Ilyen volt a Krämer-pince mellett a Székely-, a Deutsch-, a Kürti-, a Tóth- és a Font-pince is egy-kétezer hl befogadóképességével.

A második világháború után a községben is megalakult a tízfős Földrendező Bizottság. Nehéz dolguk volt, mivel 250 igénylő volt és csak alig 600 kh szétosztható föld. Végül is 177 család részére 509 kh földet osztottak szét a Gatter, Gyarmati, Fuszanecker-, Kürti- és Németh-birtokból. A Krämer-birtoknak a falu és a vasút közé eső területéből 62 házhelyet alakítottak ki. Az új tulajdonosok a birtokleveleket már 1945. április 15-én megkapták.

Az államosítás után kezdtek megalakulni a termelőszövetkezetek.

1949. október 19-én az Új Élet Tsz 38 család részvételével. A létrejött földterületből 7 kh szőlő volt. 1960. december 31-jén egyesült az Új Alkotmány Tsz-szel, melyet 67 család 1949. december 1-én hozott létre. Innentől a nevük Haladás Tsz volt. 1961-ben 96 kh szőlővel rendelkezett a tsz. 1961. december 31-én egyesültek a területileg szomszédos kiskőrösi József Attila Tsz-szel. Az egyesülés után 213 család 142 kh szőlővel foglalkozott többek között a tsz-ben.

A Vörös Szikra Tsz 1949. december 14-én 20 családdal alakult. A gondozott területből 12 kh szőlő volt. Ez a termelőszövetkezet az 1956-os események után megszűnt. Területét a Kunfehértói Állami Gazdaság soltvadkerti üzemegysége vette át.

1950. január 11-én alakult meg 25 családdal a Petőfi Tsz, mely 7 kh szőlővel foglalkozott. 1961. december 31-én egyesült a bócsai Haladás tsz-szel, s ettől kezdve a bócsai Petőfi Mgtsz nevéen működött.

1960 változást hozott a termelőszövetkezetek életében. Egy határozat értelmében átalakításokra került sor, mint az már látható is volt fentebb. Ebben az évben, december 15-én jött létre a Jóreménység Szakszövetkezet is, mely mind

a mai napig működik. Külön meg kell említeni a maradék Krämer-birtokot. Az államosítás után, 1952-től a soltvadkerti célgazdaság kezelte, majd ennek megszűnése után, 1959. április 7-től a Kunfehértói Állami Gazdaság soltvadkerti üzemegységének kezelésébe került.

Soltvadkert 1993-ban városi rangot kapott. Az itt lakó emberek mind a mai napig büszkéek múltjukra. 1995-ben a város központjában, a Kossuth Lajos Általános Iskolával szemben kialakított téren felavatták a Szent Orbán-díszkutat. Szintén ebben az évben a katolikus templommal szemben a volt „Kántorkúti” iskola előtt állították fel a Szent Orbán-domborművet, melyet 2005-ben átvittek a Szentkorona Cukrászda előtti szoborsétányra, Krämer Fülöp mellszobra mellé. 2001-ben alakult meg a már említett Krämer Fülöp Borlovagrend, melynek zászlósora az ezerjő – ezt a fajtát a rend névadója telepítette először Soltvadkerten. 2008-ban a Büdöstői út és a Bócsai út kereszteződésében létrehozták a Borudvart. A városba bevezető utak mentén táblák jelzik, hogy a „Szőlő és bor” városa Soltvadkert. Végezetül említésre érdemes a városi címer is, amelyben előkelő helyet foglal el a vadkerti szőlőtőke.

Források:

A Fehér Barát, 1943. január

A Jóreménység Negyedszázada. Adalékok a soltvadkerti Jóreménység Szakszövetkezet történetéhez, Jóreménység Szakszövetkezet, Soltvadkert, 1985

Nagy-Pál István, Soltvadkert 1376–1976, Soltvadkert Nagyközségi Tanács

Nagy-Pál István – dr. Apró János, Adalékok Soltvadkert történetéhez, 1972

Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye általános ismertetője és címtára, első körzet. Főszerkesztő F. Szabó Géza, Vármegyei Tisztviselők Országos Egyesülete, 1930

Soltvadkert község képviselő-testületének jegyzőkönyve 1929 szeptemberétől

Soltvadkert az ezredfordulón, Média Kvint Kft., Kiskőrös, 2003

Szegvári Ferenc interjú, kézirat, 2010

Vadkerti Újság, 2009. augusztus

Vadkerti Újság, 2010. október

Turán István

„Itt, a hol a napról-napra hatalmas arányokban fejlődő szőlőkultúra lefoglal minden talpalatnyi teret, a gazdasági élet sarokpontja és fundamentoma: a Szüret”¹

Kiskőrös szőlő- és borkultúrájának rövid története

A szőlőművelés kialakulása

A 18–19. században Kiskőrös lakosságának döntő többsége, mintegy 80%-a mezőgazdasággal foglalkozott, közülük is a legtöbben kisbirtokokkal rendelkeztek. A jobbágyfelszabadítási folyamatban lezajlott földvásárlások során az egykori nagyméretű földesúri birtokok, legelők elaprózódtak. A mezőváros földjeinek minősége addig sem tette lehetővé a nagy gabonátlák kialakulását, a fő kenyérgabona mindig is a rozs volt. Ellenben a földesúr számára értéktelen homokos, erdőirtásos területek alkalmasak voltak szőlő- és gyümölcsstermesztésre.²

A kiskőrösi jobbágyok végrendeleteinek vizsgálata alapján már a 18. század vége felé a szőlő volt a leggyakrabban említett külső földterület. Ezekből az iratokból az is kitűnik, hogy az 1780-as években többen rendelkeztek jelentősebb méretű szőlőterülettel (*vinica*) és a műveléshez szükséges felszereléssel.³ A korábbi évtizedekben a terület földesurai, a Wattay család tagjai pomázi központjukból szállítottak bort Kiskőrösre. A szőlő bizonyos mértékig a jobbágy tulajdonának számított, mivel telepítésével az eredetileg haszontalan, terméketlen földet saját erejével és saját költségén változtatta értékes termőterületté, ez pedig egyre inkább a földesúrnak is érdekévé vált, így több önállóságot biztosított ennek a tevékenységnek a folytatására.

Az 1791-es év fontos pont Kiskőrös lakóinak életében. Ebben az évben 170 „négykapás” (1 magyar hold, ami 1200 négyszögölt jelent) szőlő telepítését engedélyezte az úriszék, így a jobbágyok egy része „hivatalosan” is szőlőbirtokossá válhatott. Az elöljáróság tagjait ezt követően folyamatosan arra biztatták, hogy az

1 Az idézet az első szőlőkonjunktúra idejéből, 1911-ből származik. Forrás: *Kiskőrös és Járása*, 1911. szeptember 28. 1. o.

2 TEPLICZKY János: *Kis-Kőrös mezőváros leírása*, Bagó Márton és fiai, Budapest, 1880, (továbbiakban: TEPLICZKY, i. m.) 48. o.

3 DEDINSZKY Gyula: *Kiskőrösi jobbágyok végrendeletei az 1782–1811. évekből*. Kézirat, Békéscsaba, 1974.

úriszék előtt kérjék a szőlőterületek megnagyobbítását. Tízestendős küzdelembe került, mire a földesurak 750 holdra emelték a szőlővel beültethető területek nagyságát. Így alakult ki a község határának az a része, amit a térképen ma is Öregszőlők néven jelölnek. Mivel Tabdi homokbuckái még a juhok számára sem bizonyultak megfelelő minőségűnek, ezért a földesurak később már ide is engedélyezték a telepítéseket, ez lett az Újszőlők területe.⁴ A későbbi leírások arra utalnak, hogy már ekkoriban a kadarka volt a legnépszerűbb fajta. Érdekessége volt az egyezségnek az, hogy az úriszék kikötötte, a szőlőtőkék közé nem szabad gyümölcsfákat ültetni. Ezt a jobbágyság bizonyára már a kezdetektől sem tartották be.⁵

1815-ben megkötött egy olyan megegyezés a Wattay család és a város lakosai között, amely ismét engedélyezte szőlők telepítését. Az egyezés háttérében az állt, hogy az eredeti, 1767. évi Mária Terézia-féle Urbárium által rendelt kiskőrösi jobbágytelkek nem bizonyultak elegendő nagyságúnak. Így ezek számát a mérnöki regulációk során felemelték csaknem a duplájára, 70-re. Az elismerésért cserébe viszont a földesúrnak újabb területet, Szücsi pusztá nagy részét át kellett adnia a kiskőrösieknek szőlőültetés céljából, itt jöhetett létre a Szücsi hetedézmás szőlők területe. A termés leszüretelése után minden hetedik akó mustot át kellett adniuk a földesúr megbízottjainak.⁶

A szüretre a 19. századi gyakorlat szerint minden évben három nap volt kijelölve, vagy hétfői, vagy csütörtöki kezdettel. A csőszök ezeken a napokon folyamatosan ellenőriztek. Mivel nem léteztek betárolásra alkalmas pincék, ezért a mustot minden szőlősgazda hazaszállította, kivéve a hetedik akót.⁷ A megbízottak az Izsáki úti vásártér sarkán lévő Városalatti Csárdában várták a szállítmányt. A mustot átöntötték a hordókba, ezután mentek a vámszedő helyre, ahol egy singgel⁸ megmérték a hordó tartalmát, és kiszámolták a lefejtendő részt, amelyet begyűjtöttek. Forrásig az „urasági” must helyben maradt (természetesen őrzés alatt), majd lefejtették és áttöltötték másik hordókba, s vagy Apostagra, vagy Hartára szállították, ahol azután hajóra rakták. A termelő megmaradt borát szabadon ihatta, karácsonyig még kocsmában is árulhatta, azután viszont meghatározott áron el kellett adnia a földesúrnak vagy a megbízottnak.⁹

Ebben az időben mai értelemben vett minőségi termelésről nem beszélhetünk, ennek oka nemcsak a szakmai ismeretek hiánya volt, de a legalapvetőbb művelési technikák sem terjedtek még el.

4 Kiss Béla: *Kiskőrös története*, kézirat, 1954. Forrás: Petőfi Sándor Városi Könyvtár (továbbiakban: Kiss Béla, i. m.)

5 BELLA Tibor Zoltán – SZEDMÁK Tamás – TURÁN István: *Kiskőrös története*, Kiskőrös Kultúrájáért Egyesület, Kiskőrös, 2018. 54-56. o. (továbbiakban: *Kiskőrös története*)

6 MESKÓ Sándor (szerk.): *Kiskőrös helytörténeti monográfiája*, Kiskőrös, 1989. 124. o. (továbbiakban: *Kiskőrös monográfia*)

7 1 akó kb. 56 liter.

8 Mérőpálca.

9 Kiss Béla, i. m.

Átalakuló szőlőtermelés a filoxéravész után

Tepliczky János főjegyző az 1870-es években a Kiskőrös határában termelt bor mennyiségét a Páhi környéki birtokokkal együtt mintegy 22 ezer hl-re becsülte, s a kezdetekben népszerű „piros” borok mellett kiemelte a fehér fajták terjedését is.¹⁰ Az 1890-es évek utáni szőlőtermelés azonban már nagyban különbözött a korábbi műveléstől. Mint említettük, a filoxéra előtt mai értelemben vett komoly, minőségi borkultúra elenyészően létezett, az egyes borvidékeken termelt nedű minősége jócskán hagyott kívánnivalót maga után.¹¹

A kiegyezés utáni gazdasági fellendülés nem érintette az ágazatot, bár rengeteg tudományos írás jelent meg a témában, ezek többnyire visszhang nélkül maradtak.¹² Ennek elsődleges oka, hogy a modernizáció végrehajtásához sokszor ki kellett volna vágni, de legalábbis át kellett volna oltani a régi tőkét.¹³ Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében, és általában az Alföld homokos vidékein a talajviszonyok és a hatalmas méretű termőterületek is kedveztek a szőlő- és gyümölcskultúrának. Nagyrészt ennek a tényezőnek köszönhető, hogy az 1890-es évektől ez a vidék vezető szerepet tudott vállalni az új telepítésekben.¹⁴

1875-ben ugyanis Magyarországra is eljutott az új kártevő, a rettegett filoxéra, vagyis a szőlőgyökértetű. 1880-ban már Pest vármegyében is megjelent, s hús év sem kellett hozzá, hogy az ország szőlőültetvényeinek nagy részét elpusztítsa: 622 ezer holdból 444 ezret tüntetett el, szinte az összes kötött talajra telepített ültetvényt.¹⁵ A kiveszett területek újratelepítéséről az állam gyorsan intézkedett. Miután kiderült, hogy a 75%-os szilíciumtartalom miatt a filoxéra nem él meg benne, a homokos területek ára az egekbe szökött. Kiskőrösön „[...] a dolog úgy állt, hogy a legtömegesebb szőlőtelepítés olyan talajon történt, ahol 25-30 évvel ezelőtt ezen földek legnagyobb részben parlagon heverték, jövedelmet semmit, vagy pedig oly keveset adtak, hogy forgalom tárgyát alig képezték, 10-20 korona volt ezek holdankénti ára [...] ma 200-600 korona és folyton nagy keresletnek örvendenek”.¹⁶

A törvény újító intézkedéseit Pest vármegyében is alkalmazták. Még 1883-ban alakult meg a vármegye Gazdasági Egyesülete, mely egy általános mezőgazdasági fejlesztő társulatként kezdte meg működését, 1896 után azonban elsődleges feladata a szőlőtelepítések előmozdítása lett.¹⁷ Az ún. mintatelepeken folyó munkamódszerek terjedtek azután a kisbirtokosok körében. Emellett járási és falusi gazdaköröket szerveztek, kiállításokat és versenyeket tartottak.¹⁸ A homoki bor-

10 TEPLICZKY i. m. 47-48. o.

11 PERLAKY Mihály: *Népszerű borászati kézikönyv*, Magyar Királyi Államnyomda, Budapest, 1873.

12 *Borászati Lapok*: A Magyar Szőlőgazdák Országos Egyesületének hivatalos közlönye, 1858–1943.

13 Égető Melinda: *A szőlőművelés átalakulása a századfordulón a Solt-vidéken*, In: Horváth Attila – Solymos Ede (szerk.): *Cumania 2. Ethnographia*. Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Közleményei, Kecskemét, 1974, 135. o. (továbbiakban: Égető, i. m.)

14 Uo.

15 Uo.

16 *Borászati Lapok*, 1909. 08. 01. 31. szám, 488. o.

17 Égető, i. m. 136. o.

18 Uo.

vidék központja a kecskeméti ún. Miklós-telep¹⁹ volt, itt nemesítették és szaporították az új, ellenállóbb fajtákat.²⁰ A legjelentősebb méretű telepítések ekkortájt Wéber Ede, valamint Ormódy Béla nevéhez kötődtek. Előbbi Helvécia határában, utóbbi Szeged környékén létesített több ezer holdas nagyüzemet.²¹

Kiskőrösön nem beszélhetünk ilyen méretekről, ennek elsődleges oka a kis- és törpebirtokok nagy száma volt. A Páhi alatti Schwarcz-birtok csak később, az 1910-es évek végétől kezdett kialakulni, végső formáját csak a harmincas évekre nyerte el, azonban ez is legfeljebb 80 holdat tett ki. Viszont, ha úgy nézzük, nem is volt szüksége a parasztcsaládoknak nagyobb területekre, gépesítés híján ugyanis a művelés hatékonysága a nagysággal együtt csökkent. A korabeli, 1200 négyeszőgöles szőlőbirtok nagyjából 20 hl bort volt képes adni, ennek eladása után a család jelentősebb bevételhez juthatott.²² A hiányos technológiai ismereteket több helyről igyekeztek pótolni. Például a soltvadkert Krämer-telep újításait próbálták eltanulni, amelyek közül a legfontosabbak: az ültetés előtti mélyfordítás (70-75 cm mélységben), a trágyázás, a metszőolló használata metszőkés helyett, az egyenes sorok és a rendszeres gyomirtás voltak. Szüretelésnél pedig nem taposással, hanem darálással és préseléssel igyekeztek kinyerni a mustot.²³ Sok család küldte ide fiait napszámba, egyrészt a magasabb bérért, másrészt az elleshető technikáért.²⁴

A gazdák mindig tavasszal, április végén ültettek, mivel az ősz a terület fordításával telt, gépek híján ásóval, kapával, beszakítással. Szerencsés, esős első év esetén az ültetvény 3 évre termelt először, a negyedik évben már 5-10 hl bort is adhatott. A legnépszerűbb kékszőlő-fajták a kadarka és a kékoportó voltak, a fehér szőlők közül kedvelt volt az ezerjő, valamint a régi fajták közül a mézesfehér és a kövidinka.²⁵ Az eladással gondok sohasem akadtak, sőt, a vasút megléte miatt kifejezetten egyszerű volt az értékesítés. A kiskőrösi kadarka eljutott a fővárosba, ahol hamar a vendéglátóhelyek kedvelt bora lett.

A homokra telepített szőlők kiválóan ellenálltak a filoxérának, azonban 1891-ben megjelent, és az új ültetvényekben hatalmas pusztítást végzett a peronoszpóra. Évekig kísérleteztek a gazdák a mintatelepeken és a kisbirtokokon, mire megtalálták a hatékony védekezést, a 2%-os rézgálicoldatot. Kijuttatását egészen az 1920-as évekig, szegényebb családok még jóval később is, vödörből seprűvel fröcskölve végezték, de hamar elterjedtek a rézből készült háti permetező kan-

19 Bővebben: PINTÉR János: *A kecskeméti „Miklós” szőlőtelep létrejötte és első évtizede*. In: TAKÁCS Imre (szerk.): *A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1975-1977*, Budapest, 1978, 191. o.

20 Az 1883-tól 200 katasztrális holdon létrejött első állami mintatelepet alapítójáról, Miklós Gyula borászati kormánybiztosról nevezték el.

21 Égető Melinda: *Alföldi borvidék – homoki borvidék*. In: *Ethno-lore XXIII.*, 60. o.

22 Kiss Béla, i. m.

23 A szegényebb lakosság még az 1940-es években is a taposást alkalmazta, a szőlődarálóra nem lévén pénzük.

24 NAGY-PÁL István: *Soltvadkert 1376–1976*, Soltvadkert Nagyközség Tanácsa, 1975, 58. o.

25 Kiss Béla, i. m., Égető: *Alföldi borvidék*, 60. o.

nák.²⁶ Hunyadi Béla és Kecskés Mihály helyi bádogosmesterek egy-egy fennmaradt kannája ma már muzeális értéknek számít. Kiskőrös környékén a betegség elleni gyors fellépésben nagy szerepe volt Szalay Imre jegyzőnek, aki a borászati szakfolyóirat szerkesztőségéhez több fertőzött szőlőlevelet is küldött azonosításra, majd a válaszból megtudott ismereteket összefüggéseken, fórumokon adta át a lakosoknak.²⁷ Emellett ezer példányban egy kis füzetecskét is összeállított, mely a permetezés minden lépését tartalmazta.²⁸

Mivel az új telepítések jórészt az 1890-es évek második felétől kezdtek termőre fordulni, az országban borhiány alakult ki. A kormányzat viszont nem akarta elveszíteni a külföldi piacokat, így szinte minden hektoliter bort exportáltak, a belföldi piacokat pedig külföldről importált olcsó importborokkal árasztották el.²⁹ Ennek hatására 1904 júniusában Budapesten a magyar szőlősgazdák már tüntetést rendeztek az olcsó olasz, görög, török borok ellen, ehhez csatlakozott Kiskőrös képviselő-testülete is, felszólították az akkori képviselőt, Krasznay Ferencet, hogy tiltakozzon az országgyűlésben.³⁰

Ahogy a szőlők termőre fordultak, bevételükből egyre csak nőtt a beültetett területek mennyisége. A település vagyona megnőtt, ennek nyomán 1913-ban az előljárásság jelentős építkezésekbe foghatott. A kiskőrösi határ mellett Feketehalom is teljesen a községhez került, de voltak birtokosok Bócsán, a soltvadkerti Felső-Csáboron, de még a Dunapatajhoz tartozó Szentkirály pusztán, a hartai Kékesen is.³¹ Míg 1860-ban 939 hold szőlőbirtok volt a határban, az 1895-ös gazdacímtár adatai szerint Kiskőrös környékén ekkor már 1040 hold szőlőterület volt nyilvántartva, 1913-ra azonban már 3870 hold volt betelepítve, s ez a szám 1935-re elérte a 4377 holdat, tehát az 1895-ös szint négyszeresét.³²

Az első szüret, melyről írásos beszámoló is fellelhető, szintén az 1895-ös évből maradt fenn: „A szüretet befejeztük. Az eredmény sem minőség, sem mennyiség dolgában nem közelíti meg a tavalyi termést. Általában csak a peronoszpóra ellen permetezéssel kellően védett és jól művelt szőlők feleltek meg a várákozásnak. A locsolatlan szőlők mustja alig 3-4 fokos cukortartalmú, míg a jól permetezett, jobb fajta szőlők mustja 12-14 fokos. A mennyiség természetesen ugyanilyen irányban váltakozik. A mustot főképpen budapesti kereskedők veszik; hektoliterjéért eddig 12-14 forintot fizetnek.”³³ A következő év 1907, ekkor a tudósítás szerint a rossz termés elsődleges oka már nem a gomba-betegségek, hanem a szárazság és a fagyok voltak. Az átlagos mustfokok 18-20

26 Égető, *Alföldi borvidék*: 60–61. o.

27 *Borászati Lapok*, 1891. jún. 27., 26. szám.

28 Kiss Béla, i. m.

29 Égető, *Alföldi borvidék*, 61. o.

30 SUBA György: *Adatok, iratok Kiskőrös múltjából*. Szerzői kiadás, Kiskőrös, 2006. 192. o.

31 Kiss Béla, i. m.

32 JUHÁSZ Antal: *A Duna–Tisza közti migráció és hatása a népi műveltségre*, Szeged, Móra Ferenc Múzeum, Csongrád Megyei Levéltár, 2005, 355. o., valamint PINTÉR János: *A szőlőterület alakulása Magyarországon a XIX. század végétől a II. világháborúig*, 147. o. In: PINTÉR János (szerk.): *A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1988-1989*, Budapest, 1990.

33 *Borászati Lapok*, 1895. 10. 20. 43. szám, 492. o.

körül voltak, 1 hold pedig 10 hektoliter körül termett.³⁴ A kiskőrösi és általában a szakértelemmel nem rendelkező kisbirtokosság legnagyobb „hibája” már ekkor jelentkezett, majd jellemző maradt az egész 20. század első felében, tudniillik megfelelő növényvédelem híján az esős őszi beálltával, félve a rothadástól, nem várták meg, hogy a szőlő beérjen magasabb cukorfokra, inkább leszedték sok esetben zölden. Ennek pedig mindig a bor minősége és értéke látta kárát.

Az első világháborús vereség és az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása teljesen új helyzetet teremtett a térségben. A korábbi évszázadok során kialakult politikai-gazdasági kapcsolatok egyszerre eltűntek, ez az állapot pedig a virágzó szőlőágazatot is magával rántotta.

Hullámvölgyek

A Horthy-korszakban a községi gazdasági élet zászlóshajója, fő bevételi forrása a békeidőkhöz hasonlóan továbbra is a szőlőművelés maradt, azonban az 1920-as évek második felére, különösen a világválság idejére, súlyos válságba jutott, amiben több tényező is közrejátszott.

A legfontosabb és leglátványosabb változás a trianoni veszteségek és a Monarchia felbomlása voltak. 1920-at követően a megcsönkített ország jelentős méretű termőterülettel rendelkezett, szűkülő exportlehetőségekkel, évekig szinte csak a belső piacra korlátozva.³⁵ 1920-ban a helyi sajtó még arról cikkezett, hogy a bor az egyik legfontosabb exportcikk, a kiskőrösi homoki bor jó hírű. 5-10 holdas kisgazdák a szőlő alacsony ára mellett is 5 holdon bruttó 10-12 ezer koronát kereshettek, míg ugyanitt a gabona értéke mindössze 300-360 korona volt.³⁶ Az új államhatárok között néhány év múlva többlettermelés alakult ki, alacsony szőlő- és borárakkal. 1925-re már miniszteri rendelet szabályozta a telepítést, kötött talajra például tilos volt ültetvényt létesíteni, homokra is csak a helyi előjárások engedélyével.³⁷

A háború utáni években a telepítéseknek nem volt felügyeleti szerve, Kiskőrös környékén is ellenőrizetlenül telepítették a szőlővesszőket. Az egyre inkább égető problémára megoldásként a kormányzat az 1929. évi XVII. törvénycikkkel létrehozta a szőlőterületek összeírására és a termelés koordinálására a hegyközségeket. Kiskőrös Pest vármegye alsó hegyközségi tanácsához került, amely a legnagyobb volt ekkor az országban, 57 298 katasztrális hold szőlőterülettel, Kecskemét székhellyel.³⁸

Az utolsó tényezőt maga az 1929–33-as világválság jelentette. Mindenhol a világban a mezőgazdaság látta kárát, s nem volt ez másként Kiskőrös környékén

³⁴ *Borászati Lapok*, 1907. 11. 03. 44. szám, 680. o.

³⁵ *Kiskőrös és Járása*. A kiskőrösi járás hivatalos lapja, 1923. szept. 9. 2. o.

³⁶ *Kiskőrös és Járása*, 1920. szept. 5. 1. o.

³⁷ *Kiskőrös és Járása*, 1925. júl. 11. 3. o.

³⁸ 1929. évi XVII. törvénycikk, a szőlőgazdálkodásról és a hegyközségekről. Link: <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7781>, 2015. november 10. 14:38.

sem. A földművelésügyi miniszter 1930-ban megtiltotta az új szőlők telepítését.³⁹ Egy 1931-es tudósítás beszámolt az eladások nehézségeiről: a túltermelés mellett növelte a probléma nagyságát a magas belföldi fogyasztási adó, a külföldi vámvédelem, az időjárás miatti minőségromlás. Ha sikerült eladni, akkor is 50 fillér, jobb fokok esetén további 4-8 fillér volt az ára literenként.⁴⁰ Nem oldódott meg a dolog a válság elmúltával sem, azonban sokat segített az agrárminisztérium programja, amely borközpontok építését irányozta elő.

1937-ben Kiskőrös községben is létesült egy ilyen pince, a Kolozsvári utca és az Izsáki út sarkán. Feladata a fölösleges bor betárolása és ún. népszerű típusborok előállítására lett.⁴¹ A borpince illeszkedett a Darányi-kormány programjába, melynek során 12 ilyen épült az Alföldön. A kor legmodernebb technológiájával felszerelt borházak üzemeltetését a kormány a Magyar Szőlősgazdák Országos Borértékesítő Szövetkezetére (MASZ OBSZ) bízta.⁴² Szintén a húszas-harmincas években jelentek meg a településen a mustsűrítő üzemek, ezek közül a legjelentősebb az állami borpince közvetlen szomszédságában működött Balogh Gyurián Géza vezetésével. Naponta 200 hektoliternél nagyobb teljesítményű volt, ezenfelül magas szeszfokú borokat is készítettek, amelyeket az északi országrészbe szállítottak.⁴³

A második világháború utolsó éveiben, akárcsak a gazdaság más szektoraiban, a mezőgazdaságban is a túlélés volt az elsődleges szempont. A háborút követő hiperinfláció idején a pengő helyett leginkább két bevett fizetőeszköz volt elfogadott a helyi piacon, a tojás és a bor. 1945-öt követően szemléletbeli változás történt az állam részéről, a Rákosi-érában pedig a környék hagyományos szőlőtermelő profilja semmiképp sem jelentett előnyt.⁴⁴ A kommunista felfogás a mezőgazdaságot mindig is másodlagos szerepre kárhóztatta az ipar mögött. A „dolgozó parasztság” legfontosabb feladatául a munkások, a város élélményét jelölte meg. Rákosi Mátyás 1948. augusztus 20-án mondta el hírhedt kecskeméti beszédét, amelyben meghirdette a sztálini típusú kolhozosítást, ugyanakkor tisztában volt vele, hogy a parasztság bekényszerítése a szövetkezetekbe nem fog egyik napról a másikra megtörténni.⁴⁵

1949-ben megszüntették a hegyközségeket, így a korábbi szőlészeti szakmai felügyeleti szerv hosszú időre eltűnt. A még 1945–1946 során kiosztott volt uradalmi szőlőket új tulajdonosaik hozzá nem értése és felszerelési hiánya is állagromlásra kárhóztatta (pl. nem megfelelő növényvédelem, rablómetszés végzése),

39 *Kiskőrös és Járása*, 1930. máj. 31. 4. o.

40 *Kiskőrös és Járása*, 1931. szept. 26. 1. o.

41 SUBA, i. m. 231. o.

42 CSATÁR István (szerk.): *Pestvármegye adattára*, Budapest, 1939, 92. o.

43 Kiss Béla, i. m.

44 Csupán érdekességképpen jegyezzük meg, hogy a hozzáállás miatt 1948 és 1957 között ország-szerte mintegy 70 ezer katasztrális hold szőlő pusztult ki, a tíz év holdankénti átlagtermése pedig mindössze 9,3 hektoliter volt. PFENNING Gyula: *Szőlő a Duna–Tisza közén, Bács-Kiskun megye szőlő- és bortermelésének múltja és a korszerű nagyüzemi termelés kialakulásának vázlatos története*. Kecskemét, 1985, 19–20. o.

45 *Kiskőrös története*, 296–297. o.

a termelőket pedig a rendszer intézkedései sújtották. Kiskőrösön elsődleges célként jelentkezett a szőlőművelés visszafejlesztése, a borbeadás elvárt mennyisége irreálisan magas volt, négyszeres szorzó vonatkozott rá. Nehezítette a gazdálkodók helyzetét az 1952-es rendkívül kemény tavaszi fagy is. Ha a hatóságok az ellenőrzések során az illető otthonában be nem jelentett (akár saját fogyasztásra készített) bort találtak, annak rendszerint feljelentés lett a vége. Nem véletlen, hogy az 1956-os forradalom napjaiban az utcán tüntető tömeg megrohmozta a pénzügyőr szakasz épületét, majd a tárgyévre vonatkozó borbeadási papírokat kihordták az utcára és elégették.⁴⁶

A szocialista nagyüzemi termelés időszaka

A Kádár-rendszer útkeresése a gazdaság különböző területein számos újdonságot hozott. Ezek közül számunkra különösen fontos a szakszövetkezetesítés folyamata, mivel ez az új rendszer alapjaiban határozta meg az itt élő szőlőművelő réteg mindennapjait. Kiskőrösön és a környéken már Nagy Imre 1953-as reformintézkedései során újra felismerték a szőlőterületek jelentőségét, és az erőltetett gabonatermelés helyett ismét teret engedtek a szőlőművelés terjedésének, igaz, csak szövetkezeti formában. Az 1960–1961-ben végrehajtott második kolhozítás során a járás bortermelő régióiban egy, a térszélhez lazább, nem annyira kötött formát, a mezőgazdasági szakszövetkezeteket hozták létre.⁴⁷

A szervezések során a lakosság mintegy 61%-a lépett be a szövetkezetekbe, ez 8028 tagot jelentett, akik összességében véve jelentős méretű területeken gazdálkodtak. A terület a „szakszövét” volt, de az ültetvény a tulajdonosé maradt, mindössze az értékesítésből származó bevétel 10%-a került kötelezően a szövetkezethez. A hagyományos homoki szőlőfajták mellett kisebb parcellákon már a hatvanas években megindult a modernebb fajtákkal való kísérletezés is, az 1970-es években pedig már egyre inkább ezeket telepítették: többek között kékfrankost, kármint, kunleányt, zalagyöngyét vagy irsai olivért. Ebben az évtizedben szinte minden fajta művelésmódját korszerűsítették. A magas művelésre felvitt kadarka, ezerjő, valamint az izsáki sárfehér (ma arany sárfehér) termesztése ekkor kérdőjeleződött meg, mivel a gazdák nem tudták a sok kézi munkát igénylő termőfelület (törzsek, karok) újra kialakítását vállalni, inkább megszabadultak régi ültetvényeiktől. A csemegeszőlő jelentősége is növekedett, igaz, ez főként a háztáji gazdaságban termett. Jó szállíthatósága miatt hamar népszerűvé vált a pannónia kincse.⁴⁸

Az 1960-as évektől megindult a gépesítés terjedése, módosabb gazdánál megjelent a lóvontatású Tünde vagy a Pannónia motoros lovas permetezőgép és az RS eszközhordozó hidas traktor is. Később a Vörös Csillag Traktorgyár DUTRA, U-28 és UE-28 típusú munkagépei, majd a szovjet ipar „minszki csodája”, az MTZ vált meghatározóvá az itteni vidéken. A mezőgazdasági vontatók mellett

46 Uo. 317. o.

47 Uo. 339. o.

48 Uo. 340. o.

egyre inkább elengedhetetlen kellék volt a permetezőgép, a villanymotoros szőlődaráló, a tárcsa és a talajművelő kultivátor is.⁴⁹

Az 1961-ben alakult 10 szövetkezetről hamar kiderült, hogy koordinálásuk nem is olyan egyszerű feladat. Mivel mások voltak a talajadottságok, a vagyoni egyenlőtlenségek gyorsan jelentkeztek. 1963-ban elindult az egyesülési folyamat, melynek során az 1970-es évekre először háromba, majd 1977-ben egy szövetkezetbe tömörültek. Ez lett a Kossuth Mezőgazdasági Szakszövetkezet, 3700 taggal.⁵⁰

1980-ra mintegy 3800 hektár szövetkezeti területen termeltek 294 800 hl bort, melyből bőven jutott exportra is, tőlünk keletre ugyanis hiánycikk volt.⁵¹ Erre a jelenségre sokan emlékeznek ma is, „orosz piacként” emlegetik. Ugyanakkor a szocialista rendszer sajátosságának számított, hogy az egyéni bevételek növelése csak önkizsákmányolás révén volt biztosítható. Ez azt jelentette, hogy a lakosok főmunkaidőben valamelyik helyi iparvállalatnál dolgoztak, majd annak leteltét követően lehetőség nyílt többletmunkára, esetünkben a szőlőültetvényeken. Az így elért gyarapodás főként 1975 és 1985 között valóban látványos volt, a túlfeszített munkatempó miatt azonban sokak egészségi állapota leromlott.⁵²

A központi szövetkezeti telepen bővítették a bortárolót, új szőlőfeldolgozó készült. 1981 végén átadták a palackozóüzemet, és egy hűtőház is épült. A konjunktúra során a bevételből 1985-ben Kossuth-szobor avatására is jutott. A telepítések, a fejlesztések, a termelt és eladott bor mennyisége végül elismerést és rangot hozott Kiskőrösnek. 1987 a bor nemzetközi éve volt, s az évet kísérő nagyrendezvények lebonyolítása mellett kerültek kiosztásra a Szőlő és a Bor Városa címek is, amelyet a település is megkapott.⁵³ 1990 után viszont az összeomló piac és a kárpótlási törvény hatására a tagság jelentős része kilépett a szövetkezetből.⁵⁴

A szakszövetkezetek és a téeszek felett álltak a szocialista mezőgazdaság csúcshintézményei, az állami gazdaságok, amelyek főleg az 1970-es évektől kiemelt állami támogatásban részesültek. A jelentős pénzügyi forrásokat azután viszonylag szabadon, előremutató módon fektették be, a többi szocialista szektortól eltérően itt lehetőség nyílt innovációra is. Az 1980-as évek második felének válsága ellenére az állami gazdaságok még a rendszerváltoztatáskor is jelentős színterei maradtak a gazdasági életnek, ám megmenteni végül nem sikerült őket.⁵⁵

49 Uo.

50 A Kossuth Mezőgazdasági Szakszövetkezet iratai. Forrás: Petőfi Sándor Városi Könyvtár Helytörténeti Gyűjtemény.

51 MÁRKI Edina: *A Kiskőrösi Állami Gazdaság története 1949–1984*. Szakdolgozat, 1985. 5–8. o. Forrás: PSVK Helytörténeti gyűjtemény.

52 A jelenségről bővebben: VALUCH Tibor: *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében*, Osiris, Budapest, 2002.

53 *Kiskőrös monográfia*, 1989, 399. o.

54 BODA Zsuzsa: *A miniszter is elismerte a Kossuth Szövetkezetet*. In: *Régió Napló*, 2009. november 13.

55 HERBST Árpád: *A tulajdoni és szervezeti viszonyok átalakulásának jellemzői a magyar mezőgazdaságban 1990–1998*. Doktori értekezés, SZIE, Gödöllő, 2000, 15–18. o. Link: https://szie.hu/file/tti/archivum/Herbst_Arpád_ertekezes.pdf

A Kiskőrösi Állami Gazdaság központja 1960-ban került Kiskőrösre.⁵⁶ Az állattenyésztés fő profilja mellé fokozatosan bevonták a növénytermesztést, majd a hatvanas évek közepétől itt is elindult a szőlőtelepítési hullám egy speciális fajtája. A gazdaság ugyanis eleinte csak a határ homokbuckás, futóhomokos részeit kapta meg erre a célra. A dombok elegyengetése után zöld és szerves trágyázással próbálták megnövelni a gyenge minőségű talaj termőképességét, de a tőkék eredése nem érte el az 50%-ot sem. 1960–1966-ig a telepítések szintiszta veszteséget jelentettek. A termőre fordulás után öntözéssel, jobb területek bevonásával a hetvenes évekre stabil bortermelő profil alakult ki. A borászati központ egy ideig Tabdiban, majd 1968-tól Bócsán volt. 1976-ban kísérleti eszközként beszerettek két bolgár KG-I szőlőszüretelő kombájnt. 1983-ra a szőlőterület már meghaladta a szántóföldek nagyságát, 630 hektár jellemzően magasművelésű nagyüzemi szőlővel rendelkeztek. Az új telepítéseket modern technológiával végezték, hagyományos és korszerűbb fajtákkal is, úgymint a kadarka, az ezerjő, a zalagyöngye, a kunleány, a zöld veltelini, vagy később a medina. Legnépszerűbb tételük a nemes kadarka volt, ebből 1 millió palack volt az éves forgalom.⁵⁷ Az állami gazdaság 1980 és 1984 között volt a legsikeresebb. Területe 15 község határára terjedt ki.⁵⁸ 1984-ben 130 ezer hl bort palackoztak. Összes árbevétele ebben az évben 50 millió forint volt, s mintegy 1100 fő dolgozónak tudott munkát adni.⁵⁹

A térség problémái tulajdonképpen Mihail Gorbacsov 1985-ös alkoholreformja után kezdődtek. Az új főtitkár korlátozta a Szovjetunió bor- és szeszesital-importját, ami a kiskőrösi borágazatot is súlyosan érintette. A helyi szőlősgazdák addig viszonylag jó helyzetben voltak. Az alkoholtilalom visszavetette a Szovjetunióba irányuló borexportot mintegy 15-20%-kal. Az ún. borháborúhoz önmagában ez nem lett volna elegendő, ahhoz más feltételeknek is teljesülniük kellett. Ilyen további tényező volt az ültetvényeken jelentkező bőséges termés, az alacsony felvásárlási árak és a műbörgyártás megléte is. Ráadásul a kétoldalú gazdasági kötelezettségek miatt a magyar kormányzat nagyjából 50 ezer tonna gyenge minőségű örmény fehér szőlőt és bolgár kék szőlőt importált.⁶⁰

Az öt tényező együttesen eredményezte a környék felvásárlási gondjait, amelyre aztán ma úgy emlékezünk, mint az 1987–1988-as borháború. Sajátos epizódja volt az eseménynek, amikor felvásárlók már végképp nem tudták hol tárolni a bort, a pártvezetés utasítására a kiskőrösi és a keceli fürdők medencéit vették igénybe erre a célra. Mivel a problémák maguktól nem oldódtak meg, 1988. június 5-én sor került egy nagy gazdatüntetésre is az akkori Borászati Közös Vállalat (BORKÖV) székháza előtt. A demonstráció annyiban elérte a célját, hogy az országos figyelem ráirányult a térségre és problémáira, azonban ez az állapot nem tarthatott sokáig, hiszen a „nagyobb” események, a rendszerváltozás

56 BODA Zsuzsa: *Állami Gazdaság: A legtermelékenyebb cég*. In: *Régió Napló*, 2009. november 03.

57 SZENDI István: *A Kiskőrösi Állami Gazdaság története 1949–1984*, Kiskőrös, 1984, 38–39. o., 46. o., 59. o.

58 Uo. 11. o.

59 Uo. 12. o.

60 Interjú dr. Pohankovics Istvánnal, a Kiskőrösi Állami Gazdaság egykori főkönyvelőjével. Az interjút készítette: Turán István. 2020. szeptember 18. Forrás: PSVK HGY.

folyamatának felgyorsulása minden mást háttérbe szorított. 1989-től a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa (KGST) piac összeomlása és a szocialista gazdasági csőd határozta meg az ágazat további fejleményeit.⁶¹

Új világ felé

A rendszerváltozást követő időszakban a térség „borgondjai” még hosszú ideig megmaradtak. A helyi borok népszerűsítése és érdekvédelme céljából 1994-ben megalakult a Kiskőrösi „Gondúzó” Borlovagrend. A borrend alapszabálya szerint elsődleges céljuk Kiskőrös és környéke teljesebb megismertetése, az itt termelt bor minősége, értéke, híre feletti őrökös, valamint a kulturált borfogyasztás lehetőségeinek fejlesztése. A tagságban megtalálhatjuk a kétkezi szőlőtermesztőt és a neves vállalkozót is. Az eltelt évtizedek alatt hagyományos szakmai délutánjuk a Kiskőrösi Szüret és Szlovák Nemzetiségi Napok egyik legfontosabb rendezvényévé vált. Az új tagok avatására minden évben az első napon kerül sor a város főterén, miután teljesítették az előírt próbatételeket.⁶²

Bár ugyancsak 1994-ben országsszerte visszaállították a hegyközségi rendszert, a kilencvenes években a transzformációs válság sújtotta új szabadpiaci környezetben nehézséget jelentett az értékesítés, végre kellett hajtani a kárpótlási törvényt, illetve az évtized végére már tisztán látszott, hogy a generáció- és szemléletváltás elkerülhetetlen az ágazatban, amennyiben a szőlőtulajdonosok az új évezred kihívásait sikerrel kívánják venni.

A helyzetet egyáltalán nem könnyítette meg a kiskőrösi és a környékbeli borok hírnevének leromlása. Ez a folyamat tulajdonképpen már a hetvenes-nyolcvanas években elkezdődött: egyrészt a szocialista időszak nagyüzemi termelésében a minőség helyett mindig is a mennyiségi elv dominált, másrészt pedig a szinte kiapadhatatlan exportlehetőségek miatt, egy idő után megjelent a műborkészítés is. A keleti piac összeomlását követően a borhamisítás egyre inkább teherként nehezedett az itt élő, tisztességesen dolgozó szőlő- és bortermelőkre, felszámolása azonban cseppet sem bizonyult egyszerű feladatnak. További nehézséget jelentett, hogy a dologba időközben a szervezett bűnözés is bekapcsolódott. A kilencvenes évek végétől a szigorúbb kormányzati intézkedéseknek köszönhetően a hamisítók száma és az általuk „forgalomba hozott” műbor mennyisége is valamelyest csökkent, arra azonban még bőven elegendőnek bizonyult, hogy tovább rontsa a kiskőrösi bor hírért. Végül a borzárjegyek bevezetése, a büntetési tételek drasztikus megemlése és a megnövekedett számú pénzügyőri ellenőrzések bizonyultak hatékonyak, de a legfontosabb tényező a bortúlkínálat kialakulása volt a 2000-es évek közepétől. Ekkor már egész egyszerűen „nem érte meg” hamisítani, nagy volt a kockázat, és a befektetés sem „térült meg”.⁶³

61 Uo.

62 A borrendről bővebben: FILUS Erika: *A kiskőrösi „Gondúzó” borlovagrend*. In: Bárh János (szerk.): *Cumania 19*. Kecskemét, 2003, 345–360. o.

63 *Tablettás bor helyett hamis tömény: változóban a hamisszesz ipar*. <http://www.ma.hu/tart/rcikk/a/0/169741/1> Utolsó letöltés: 2021. február 18. 9:30

Az európai uniós csatlakozást követően a folyósított támogatások ország-szerte alapvető változásokat indítottak el. Kiskőrösön végre lehetőség nyílt az előregedett, sok helyütt gazdátlaná váló ültetvények megújítására, új, modern művelőeszközök beszerzésére. A folyamatot végigkísérte egy generációváltás is, amelyben fontos szerep jutott a helyi Petőfi Sándor Gimnázium és Kertészeti Szakközépiskola 1996 óta működő vincellérképzésének is. Emellett, főként a gépesítésnek köszönhetően, megfigyelhető a betelepített területek méretének ugrásszerű megnövekedése. Külön ki kell emelni a szüretelőkombájnok megjelenését, majd elterjedését, hiszen ez az eszköz 1 hektár területen mindössze 1-1,5 óra alatt elvégzi azt a betakarítási munkát, amely 20 évvel ezelőtt a létszám függvényében, de legalább 1 napban volt mérhető.

Kiskőrös határában jelenleg a hegyközség nyilvántartásai alapján több mint 2000 hektár szőlőterület található. A 2000-es években elindult minőségi forradalomból a város is kiveszi a részét, ezt bizonyítják a helyi pincészetek országos és nemzetközi borversenyeken elért kiváló eredményei. Sajnos a kadarka, amely az elmúlt évszázadok meghatározó szőlőfajtája volt, s amelynek a település a hírnevét köszönhette, napjainkra visszaszorult, leginkább a családi pincészetek kínálatában találkozhatunk vele. A legnépszerűbb telepített fajta a bianca, de szintén jelentős fehér szőlő az aletta, a cserszegi fűszeres, a generosa, a kék szőlők közül pedig a kékfrankost, a nérót és a zweigeltet érdemes megemlíteni.⁶⁴

64 FILUS Tibor: *Hegyközségi közgyűlés Kiskőrösön*. <https://vira.hu/2019/03/01/hegykozsegi-kozgyules-kiskoroson-140-q-ha-volt-a-tavalyi-termesatlag/> Utolsó letöltés: 2021. február 17. 10:21

Benyák Ferenc

A keceli szőlőtermesztés és borászat vázlatos történeti áttekintése

Kecel története évezredekkel nyúlik vissza a múltba, még a helybeliek is el szoktak feledkezni erről a tényről, és a történetét csak az újratelepítéstől számítják. Már a középkorban is lakott terület volt, amely azonban a török korban elnéptelenedett, az 1590. évi török adóösszeírás szerint „...Kecel puszta, üres, adófizetők nélküli...”.¹ Patachich Gábor kalocsai érsek, e terület földesura 1734. április 22-én írta alá Kecel telepítő levelét, azóta beszélhetünk az újkori Kecelről. Ha nem is tekintünk át a terület teljes történetén, mert nem is tudunk, különösen témánk szempontjából nem, de azért az 1734 előtti időszakra is érdemes gondolnunk. A magyar államalapítás és az annak lényegét adó kereszténység meghatározta Kecel térbeli és időbeni kereteit is, amely egyben a szőlő- és borkultúra szempontjából is döntő jelentőségű.

A bor szakrális jelentőségű itallá vált a kereszténység felvételével, ez meg is ágyazott a hétköznapiakban betöltött szerepének, mindamelllett, hogy a középkorban a fertőzött vizek miatt jobbra bort (egyes helyeken sört) ittak az emberek, így lehetett ez Kecelen is. A közelmúltig, de még ma is használatos a közbeszédben a történelmi (értsd hegyvidéki) és az alföldi borvidékek hamis szembeállítását, holott már 1075-ből van írásos adat az alföldi szőlőkről, tehát nyugodtan tarthatjuk történelminek az itteni borvidékeket is. Ugyanakkor a dolog természetéből fakad, hogy az ember mindig és mindenhol igyekezett szőlőt termeszteni, ahol csak lehetett, márpedig az Alföldön nagyon sok helyen kedvezőek az adottságok, és ez a múltban is így volt, legfeljebb nincs írásos adatunk róla.

A középkori Kecel szőlőtermesztéséről sajnos nincs adat, csak egyetlen említés 1761-ből egy tanúvallomásban, amely szerint még Kecel megtelepedése előtt egy „Szöllőshegy” nevű dombon volt a határ Kecel és Halas között.² Időben tovább haladva már egy kicsit könnyebb a helyzetünk. Már az 1734-es alapító kontraktusban szó esett szőlőről: „...s. ha Szőlőket építeni igyekeznének, Tisztartonknál

1 Vass Előd: A középkori és a török kori Kecel. In: Bárth János (szerk.): *Kecel története és néprajza*. Kiadta Kecel Nagyközség Tanácsa, 1984. 1215 p. + LXXX képtábla. 70.

2 Bárth János: Kecel, Dömötör, Bánegyháza és Polgárdi puszta élete a XVIII. század elején. In: Bárth János (szerk.): *Kecel története és néprajza*. Kecel, 1984. 81.

*jelencsék be magokat, ... azokrul pedig négy Esztendeig való szabadságot adunk...*³ A következő, az 1745. évi szerződésben pedig meg is fenyegeti az érsek a keceli jobbágyait: „Ezek pedig úgy értetnek, hogy a Szőlők építéséhez két Esztendő alatt hozzá kezdgyenek mert egyébb eránt ha azoknak építtését halasztanák, kocsmájuk csak két holnapokra fog reducáltatni.”⁴ A fenyegetés hatott, az 1740-es évek második felében elkezdtek a szőlőtelepítést a keceliek, így jöttek létre az Öregszőlők.⁵ A lassan induló szőlőtelepítés a dolog természetéből fakadt, nem egyszerű dolog az, ugyanakkor többféle haszon is származott belőle. A szaporodó népesség számára a megélhetési gondokon enyhített, egyben a határ nagy területeit beborító homok megkötésére is kiválóan alkalmas volt, valamint nem utolsósorban hasznot hozott mind a jobbágyoknak, mind az érseknek (majd 1832-től a kalocsai káptalannak) mint földesúrnak. Egyelőre a 18. század második felében még nem volt számottevő gazdasági ág a szőlőtermesztés, majd csak a 19. század első felére kezd jelentőssé válni, de a termés mégis elsősorban önellátásra volt elegendő. Valamennyi boreladás is történt vidékre, vagy a kocsmába, így némi – akkor ritkaságszámba menő – készpénzhez is jutott a keceli jobbágy a feudalizmus utolsó évtizedeiben.

A számok jól mutatják azt a hatalmas mennyiségi változást, amely bekövetkezett a 19. század első felére. Eszerint 1768-ban 477 urna, de már 1819-ben kilencszerese, 4245 urna bort termeltek Kecel határában. (Az 1819-es dézsmajegyzékből kiolvashatóan megnőtt a termelők száma is, eszerint 360-at írtak össze. Ugyanakkor a keceli szőlőterület népszerűségét is jelzi, hogy sok akadt a birtokosok között, aki már nem keceli, hanem a Kalocsai Sárközből származott.)⁶ A politikai változások, a jobbágyfelszabadítás, az 1848/49 után kibontakozó kapitalizmus pedig még felerősítették ezt a folyamatot. A 19. század közepétől gyors ütemben nőtt a szőlőterületek száma, majd a század utolsó harmadára már a legnagyobb jövedelemforrássá vált a község számára a szőlő és a bor.⁷

A szőlőtermesztés hagyományos módon folyt, de közben minőségi változás következett be a keceli boroknál (valószínűleg a bővülő piaci viszonyok kihívásaira tekintettel), mivel a statisztikus Galgóczy Károly 1877-ben azt írta: „jóságát mutatja azon körülmény, hogy jó pincék nem lévén többnyire kamrákban áll még sem romlik meg”. 1886-ban pedig az országos kiállításon Vostri Szaniszló jegyző és Varga Endre tanító keceli asztali boraikkal kiállítási nagyermet nyertek.⁸ A szőlőtermesztés hagyományos jellege azért volt fontos tényező, mert egy bizonyos ponton túl már mind mennyiségi, mind minőségi szempontból nem

3 Kecel történetének fontosabb dokumentumai. In: Bárh János (szerk.): *Kecel története és néprajza*. Kecel, 1984. 1078.

4 Kecel történetének fontosabb dokumentumai. In: Bárh János (szerk.): *Kecel története és néprajza*. Kecel, 1984. 1080.

5 Bárh: A parasztság termelőtevékenysége. In: Bárh János (szerk.): *Kecel története és néprajza*. Kecel, 1984. 206.

6 Bárh, 1984. 240–241.

7 Kocsis Gyula: Kecel gazdaság- és társadalomtörténete 1848-tól 1918-ig. In: Bárh János (szerk.): *Kecel története és néprajza*. Kecel, 1984. 354.

8 Bárh, 1984. 354.

megugorható akadályá vált a további fejlődéshez. Ennek megváltoztatásához, a sors különös fintoraként, országos természeti és politikai tragédiák adták az erőt. Az egyik a filoxéra volt, amely az 1890-es években szinte teljesen kipusztította a szőlőket Magyarországon, kivéve a homokos talajúakat, így a keceli területeket sem érintette. Nagyon megnőtt az immunis homok iránti kereslet, további szőlőtelepítések történtek Kecelen, 1880-ban 1234 kh-on, 1912-ben már 2197 kh-on,⁹ és 1943-ban már 3200 kh-on¹⁰ folyt szőlőtermesztés! Elmondható, hogy a 18–19. században az önellátásra való termelés volt jellemző, amelyet alacsony technológiai szint jellemezett, ezért nem volt versenyképes, majd a filoxéravész okozta alföldi konjunktúra minőségi változást is hozott ezen a területen.¹¹ A szőlőgyökértetű elleni védekezés és a szőlőrekonstrukció állami irányítás alatt folyt, ugyanakkor számos befektetőt is idevonzott a konjunktúra (Gajary Ödön,¹² Stielly Walter, borkereskedők, borügynökök¹³), mindez a hagyományos szőlőművelés racionalizálását vonta maga után, korszerű művelési és borkezelési eljárások terjedtek el (pl. új fajták, fajtatizta ültetvények). 1937-ben pedig állami segítséggel borközpont épült Kecelen, amely a bortárolási nehézségeken enyhített, és a termelők kiszolgáltatottságán segített a kereskedőkkel szemben.¹⁴

A másik ösztönzőerő, különös módon, az 1945 utáni szovjet megszállás okozta politikai földrendés volt. 1945 augusztusában földosztás keretében a kalocsai káptalan szarkási szőlőtelepét és Stielly Walter szőlőingatlanát szétosztották.¹⁵ Ez is növelte a gazdák termelési kedvét, de az elaprózott szőlőbirtokok nem voltak igazán életképesek, nem kedvezett a hatékony szőlőtermesztésnek, mint ahogy a kollektivizálás 1. szakasza sem (1949–1950). A kollektivizálás 2. ütemében Kecelen szakszövetkezetek alakultak a helyi termelési adottságok figyelembe vételével 1962-ben, ekkor a már 4000 kh-ra nőtt keceli szőlőterület túlnyomó része a tagok kezelésében maradt, ugyanakkor megkezdődött a korszerű, nagyüzemi szőlőtelepítés, szőlőtermesztés és borászat a településen.¹⁶ Így a szakszövetkezetek, majd az azok összevonásával 1974-ben létrejövő és 1977-ben a Vörös Zászló Tsz-szel összeolvadó Szőlőfürt(!!!) Szakszövetkezet¹⁷ egyszerre egyesítette magában a tagok egyéni kezdeményezőkedvét és a nagyüzemi termelés hatékonyságát. Maga a szakszövetkezet névadása is jelzi, hogy milyen fontossá vált ekkorra már Kecel életében a szőlő és a bor. Az ágazat jelentőségét a településen hangsúlyozta

9 Bárh, 1984. 354–355.

10 Németh Gábor: Gazdasági és társadalmi változások a két világháború között. In: Bárh János (szerk.): *Kecel története és néprajza*. Kecel, 1984. 391.

11 Égető Melinda: Szőlőművelés és népi borászat. In: Bárh János (szerk.): *Kecel története és néprajza*. Kecel, 1984. 575.

12 Bárh, 1984. 620.

13 Bárh, 1984. 396.

14 Bárh János – Iván László – Nagy Angéla: XX. századi intézmények, szervezetek, vállalatok és vállalkozások kislexikona. In: Bárh János (szerk.): *Kecel története és néprajza*. Kecel, 1984. 1146.

15 Bárh János – Iván László – Nagy Angéla: Kecel történetének kronológiája. In: Bárh János (szerk.): *Kecel története és néprajza*. Kecel, 1984. 1138.

16 Bárh, 1984. 612.

17 Bárh, 1984. 1159.

az a tény is, hogy 1972-ben megalakult a Kiskőrösi Állami Gazdaság kecelei kerülete, amelynek fő ágazata a szőlőtermesztés volt. Elődje 1952–58 között a helyi Célgazdaság, amely 1959-től 1972-ig a Kunfehértói Állami Gazdaság kötelékébe került.¹⁸ Mindezek a szervezeti és technológiai változások, valamint az, hogy a KGST szinte korlátlan piacot teremtett a kecelei bornak is, soha nem látott jólétet biztosított a település lakói számára.

A hatalmas felvevőpiac azonban el is kényelmesítette a magyar szőlő- és borágazatot, miközben a világ borászata elrobogott mellette. Ugyanakkor 1989-ben újabb történelmi földrengés rázta meg a magyar társadalmat, gazdaságot: rendszerváltás, új politikai keretek, privatizáció stb. Kirántva a talajt az évtizedek óta építgetett és éppen már megszilárdulóknak tűnő magyar szocialista mezőgazdaság tervgazdálkodásba oltott kvázi kapitalizmusa alól, teret engedve a vad- és rablókapitalizmusnak. Amely azonban nem találta teljesen felkészületlenül e térség, így Kecel vállalkozóbb szellemű polgárait, de ez már egy újabb történet...

18 Bárány, 1984. 1143.

Tetézi Lajos

Kostka László és az izsáki arany sárfehér nyomában

Izsák Bács-Kiskun megye északi harmadában, Kecskeméttől nyugatra, a kun-sági borvidék területén fekvő hatezer lelkes kisváros, amelyet – ismert szőlője nyomán – gyakran emlegetnek a „sárfehér hazája”-ként is. A helyiek fő megélhetési forrása mindenkor a mezőgazdaság volt. Előbb a szántóföldi gazdálkodás és az állattenyésztés dominált, majd a szőlő- és gyümölcsstermesztés került előtérbe. A városnak ismertséget hozó helyi szőlőfajta, az izsáki sárfehér sok évtizeden át tartó sikertörténete az 1800-as évek második felében indult.

Az izsáki szőlőtermesztés kezdetei

Az izsáki szőlőtermesztés kezdetét sokan a sárfehér megjelenésétől datálják. Ez azonban csak annyiban lehet igaz, hogy az izsáki talaj- és éghajlati viszonyokat igen kedvelő helyi szőlőfajta 1875 körüli megjelenése jelentősen megnövelte a már korábban is meglévő szőlőtermesztési kedvet. További lendületet adhatott mindehhez az 1870-es években megjelent, s a magyar hegyvidéki szőlőket gyakorlatilag kiirtó filoxerajárvány (szőlőgyökértetű) után előállt nagy szőlőhiány is. (1875 és 1897 között az ország 666 820 holdnyi szőlőjéből 391 217 holdat pusztított ki a kártevő.)

Az Izsákon és környékén jellemző magas kvarctartalmú homoktalajokban nem tudott megélni a filoxéra-kórokozó, így az izsáki szőlők megmenekültek a pusztulástól. Természetes és életszerű, hogy a hirtelen támadt konjunktúra, valamint a sárfehér megjelenése együttesen komoly lökést adtak a helyi szőlőtermesztési kedvnek. Különösen úgy, hogy a nem túl jó minőségű futóhomokos talaj egyébként is alig volt alkalmas más kultúrák eredményes termesztésére. A sárfehér azonban jól megélt benne, egyúttal a homokot is megkötötte. (Az izsákiakat gyakran emlegették a homok hőseiként, hiszen óriási küzdelmek árán fogták meg a török időkben kivágott erdők, majd a tarra legeltetett és kiszáradt gyepek helyén keletkezett futóhomokot. A néhol kisebb dombokká nőtt homoktalaj elegyengetése hatalmas munka volt. A szorgos izsákiak azonban legyőzték minden nehézséget, s gyümölcsösök, szőlők, akácok telepítésével bírták maradásra a korábban gyakran és nagy tömegben vándorló homoktalajt.)

Dokumentumokkal is igazolható, hogy nem a sárfehérrel indult az izsáki szőlőtermesztés. A katolikus egyházközség Historia Domusának feljegyzése szerint már 1766-ban is komoly szőlőtermesztés folyhatott a községben, mivel a plébános javadalmához szőlő is tartozott. Pontos helyét is megjelölték: „...a kecskeméti úton, a többi szőlő között, Rózsás Mihály szomszédságában.” A következő bizonyító erejű bejegyzés ugyancsak a Historia Domusban, 1801-ből való: „...[az évben] keresztet állíttat fel Izsák Mátyás, ez a szőlők között van.” Egy másik feljegyzés szerint 1818-ban újraterelítették a plébániai szőlőt.

A református egyházközség 1819-es keltezésű feljegyzése, mely szerint: „A szüret kezdete október hó 12. Előtte szüretelni tilos” – ugyancsak korábban is meglévő komolyabb szőlőkultúra meglétére enged következtetni.

Nem csak helyi bizonyítékokat találhatunk arra nézve, hogy a sárfehér elterjedése előtt is volt szőlőkultúra Izsákon. Egy 1851-ben kiadott Magyarország földrajzát, gazdaságát feldolgozó mű is 419 hold szőlőről tesz említést Izsákot illetően. Keleti Károly *Magyarország szőlészeti statisztikája 1860–1874* című munkájában pedig 716 kh szőlőt említ a községben, amely 642 szőlőtulajdonos birtokában volt. Tudjuk, a sárfehér 1875 körül jelent meg, tehát a Keleti által, az 1860-as években felmért 716 holdnyi szőlő még akkor sem lehetett sárfehér (már a terület nagysága miatt sem), ha a fajta esetleg nem 1875-ben, hanem pár évvel korábban jelent meg. Ennyi idő alatt, ilyen jelentős felületen aligha tudták volna elterjeszteni.

A sárfehér megszületése és története

A hagyomány szerint az 1870-es évek második felében, egy fehércadarka-ültetvényben figyelt fel Szélesi József vincellér néhány, addig ismeretlen morfológiai tulajdonságokat felmutató tőkére. Fehéren gyapjas vitorla, méretes, három-öt karéjos levelek, nagy, vállas fürtök, kiváló íz-, zamat- és savtartalom. Ezek jellemezték az új szőlőt, amely láthatóan jól érezte magát az izsáki homokon. A helyi gazdák gyorsan felismerték a „jövevény” jó tulajdonságait, s azonnal szaporítani kezdték. Elnevezése – szintén a hagyomány szerint – fürtjének kinézete alapján született: színe fehér, fürtjei nagyok és nehezek, mint a sár, tehát sárfehér.

Bognár Károly *Szőlőtermesztés homokon* című, 1961-ben megjelent könyvének szakszerű leírása szerint az izsáki sárfehér „tőkéje igen erős, gyors fejlődésű és nagyon bőtermő. Egy tőke egy vödör szőlőfürtöt terem. Vesszői erősek, vastag büttyökkel, rövid izközökkel. Vitorlája fehéren gyapjas, levele nagy, három-öt karéjos. Fonákja gyapjas, a levelek, levélerek és a levél nyele serteszőrösek. Szövege vastag, durva. Himnős virágú, jól termékenyül. Fürtje nagy, vállas, inkább tömött, vagy közepesen tömött. Bogyói középnyagok, vagy nagyok, kissé megnyúlt gömbölydedek, vastag héjúak, ropogósak, lédúsak, nehezen rothadnak. Talaj iránt nem igényes, de nagy terméseket csak tápdús, közeli talajvízjárású homokon ad, mint amilyen az izsáki homokos területek többsége. Nem ritka a kataszteri holdankénti 100 mázsás termés. Sovány homokon is elég bőven terem, bár tőkái nem olyan tartósak, a szárazságtól erősen szenvednek. Rügyei fagyérzékenyek. Száraz homokon 1-2 rügyes rövidcsapra metszik,

jó talajon 2-3 rügyes csapra metszhető. Október közepén érik be, jó és rossz évjáratban egyaránt. Kevés cukrot termel, beérési cukorfoka öt év átlagában 16,8%. Bora 10-12 térfogatszázalék körüli szesztartalmú, de savas, kemény, tartós, így lágy borok házasítására nagyon megfelelő.”

A sárfehér az 1800-as évek végére lett Izsák vezető szőlőfajtája. Kisebb területeken eredménnyel termesztettek még kadarkát, kövidinkát, ezerjót és otellót is, de egyértelműen kijelenthető, hogy a sárfehér megjelenésével válik a szőlőtermesztés a község fő gazdasági ágazatává. Mi sem mutatja ezt jobban, mint hogy 1895 és 1913 között 800 holdról 2870 holdra nőtt Izsák határában a szőlőterületek nagysága.

A gazdálkodás rendjét a község központilag szabályozta. A szüret kezdetét az előjáróság határozta meg, attól eltérni nem volt szabad. Ez a rendelkezés a szőlő minőségét és a mindenki számára jó felvásárlási árat volt hivatott biztosítani, kizárva ezzel az ügyeskedő szándékú felvásárlókat.

A szőlőterületek gyors növekedése a sárfehér egyeduralkodóvá válását hozta. Úgynevezett kétszintes szőlőtermesztést folytattak az izsákiak. Az egyik szint maga a szőlő volt, míg a másodikat a sorokba ültetett gyümölcsfák képezték. Főleg meggyet, körtét, almát, szilvát, sárgabarackot, őszibarackot, cseresznyét, mandulát termesztettek így.

A hagyomány szerint igazán nagy területen először Fejszész István, neves helybéli szőlész termesztette az izsáki sárfehért.

A sárfehér szüretelése gyakorlatilag két részből állt. Előbb „szőlőztek”. Ez azt jelentette, hogy a szép aransárga, nagy szemű, laza sárfehér-fürtöket ládába csomagolva étkezési szőlőként szállították a hazai és az osztrák, angol, német piacokra. Itthon aransaszla, külföldön Gold Trauben (aranszőlő) néven árusították. A „szőlőzés” az 1970-es évekig volt a szüret része. Ezt követően a mind többféle csemegeszőlő-fajta megjelenésével visszaszorult. Saját célra viszont még ma is sokan megszedik a szép sárfehér-fürtöket, hiszen szellős, hűvös helyre felkötve egészen karácsonyig, sőt újévig is elállnak. Vastag héjuk miatt nedvesgértartalmukat lassan veszítik el, cukortartalmuk és savtartalmuk megmarad, így igen harmonikus ízű, gyakorlatilag friss gyümölcsként fogyaszthatók a téli időszakban is.

Fontos tény tehát, hogy a sárfehért kezdetben inkább csemegeszőlőként, semmint borszőlőként lehetett eredményesen értékesíteni. Kozma Pál *Csemegeszőlő* című, 1961-ben megjelent könyvében leírja, hogy 1928 és 1955 között összesen 727 063 mázsa sárfehért szállítottak hazai és külföldi piacokra. Igazán kiemelkedő évek: 1937 (152 ezer mázsával), 1938 (91 ezer mázsával), 1939 (71 ezer mázsával), 1942 (109 ezer mázsával), 1954 (67 ezer mázsával).

Mint Kozma Pál művéből is kitűnik, a külföldi piacoknak köszönhetően az 1920-as évektől fokozatosan növekvő kereslet támadt a sárfehér iránt. Jól mutatja ezt, hogy 1928-ban még csak 3 ezer mázsát, tíz évvel később, 1937-ben pedig már 152 ezer mázsát exportáltak belőle. E mennyiséggel Izsák ekkor Magyarország harmadik legnagyobb szőlőexportőre volt.

A kereslet növekedésével nőtt az izsáki szőlőterületek nagysága is. 1913-ban 2870 hold szőlő volt a határban, míg húsz évvel később, 1933-ban már 6 ezer hold.

Ebből 5 ezer hold volt sárfehér. Az időszak termelésének nagyságát jól mutatja egy 1930-as adat, miszerint az évben 200 vagon szőlőt és 100 ezer hektoliter bort szállítottak el Izsákról, majd egy három évvel későbbi, 1933-as adat szerint már 623 vagon szőlő ment külföldre.

Izsákon az 1960-as évek elején végrehajtott általános téeszésítést követően még kb. egy évtizedig folyt a „szőlőzés”, majd fokozatosan visszaszorult. Azt követően főleg boralapanyagként értékesítették a nagyüzemileg termesztett szőlőt. Ennek egyik oka az volt, hogy a csemegeszőlőként való hasznosítás jóval több élömunkát igényelt (amelyből a nagyüzemekben egyre kevesebb állt rendelkezésre), másrészt (mint fentebb is tárgyaltuk) megjelentek az új, speciális csemegeszőlő-fajták.

A „szőlőzést” követően kezdődött a bornak szánt szőlő szedése, a szüret. Az izsáki sárfehér bora kellemesen aromás, üde gyümölcsös ízvilágú, komoly és értékes savtartalmú, így nemcsak magában fogyasztva, hanem más, lágyabb borok házasítására is alkalmas. Ezen tulajdonságainak köszönhetően kiváló pezsgőalapanyag is. Az 1900-as évek első harmadában éppen ezért lett a híres német pezsgógyártó cég, a Henkel az egyik legnagyobb külföldi felvásárlója és kiszállítója a sárfehérnek és borának.

A helyi borfelvásárlásra hozta létre az 1920-as években Faragó János az Izsáki Szőlő és Borértékesítő Rt-t. Ennek pincéje a későbbi Izsáki Sárfehér Tsz vasút melletti irodaépületének helyén állt. Faragó Jánosnak komoly érdemei voltak a sárfehér külföldi megismertetésében is. Ausztriai (innét hordós sört szállított itthoni palackozójába) üzleti kapcsolatait kihasználva vitte ki az első néhány láda sárfehért Ausztriába. A bemutatás olyan jól sikerült, hogy hamarosan megkezdődött a sárfehér fentiekben tárgyalt, sikeres exportja.

Borfelvásárlással többen is foglalkoztak Izsákon. Borkereskedő azonban csak egy volt, Paróczai Lajos, akinek pincéje a vasútállomással szemben működött, saját iparvágánnyal. A borfelvásárló és a borkereskedő között az volt a különbség, hogy a felvásárló csak az általa történt továbbértékesítés után fizetett a borért a gazdáknak, míg a kereskedő pedig azonnal.

1937-ben a Magyar Királyi Földművelésügyi Minisztérium 20 ezer hektoliter kapacitású állami borközlaktár építését határozta el Izsákon. A létesítés a bor egységes, államilag szabályozott áron való felvásárlását és a bértárolás megvalósítását célozta. A beruházás abban jelentett nagy segítséget az izsákiaknak, hogy általa azoknak a gazdáknak is lett hová betárolniuk a mustot, akik maguk nem rendelkeztek tárolókapacitással, s így nem kényszerültek a szüretkori nyomott áron eladni termésüket. A 300 ezer pengős építkezéshez a község 3 hold területtel, egy kúttal és pincemesteri lakás építésével járult hozzá.

A szőlőtelepítésben és -művelésben nemcsak a gazdák, hanem a módosabb polgárok, kereskedők is láttak fantáziát. Komoly birtokot hozott létre mások mellett Teischler József, a helyi Népbank vezérigazgatója és Barthalos Kálmán gyógyszerész. Utóbbi Agárdy-telepi birtokán még iparvágányt is létesített. Barthalos, a *Borászati Lapok* című országos szaklap 1898-as évfolyamának egyik számában tudósított arról, hogy egyre nagyobb területen termesztik Izsákon a

sárfehér, valamint arról is hírt adott, hogy általánossá vált a rézalapú szerek használata a peronoszpóra elleni védekezésben. Egyúttal megjegyezte, hogy a szőlómoly elleni védekezés viszont még nem megoldott.

Az izsáki sárfehér legismertebbé vált híve és eredményes termesztési módjának kifejlesztője Kostka László izsáki gyógyszerész volt.

Kostka László és sárfehér-termesztési módszere

A Kostka-ősök a 17. században Lengyelországból települtek Magyarországra. Az 1693-ban postupici előnévvel magyar nemességet szerzett családból származó és Kisszebenben (ma szlovákiai település) letelepült idősebb dr. Kosztka László gyógyszerész és felesége, daróczi Heizelmayer Franciska házasságából tíz gyermek született, köztük a később Csontváry néven híressé váló festőművész Tivadar (1853), valamint a szőlészetben Izsákon nevet szerző László (1858). Mindketten apjuk nyomdokaiban haladva gyógyszerész végzettséget szereztek, ám csak rövid ideig dolgoztak hivatásukban.

László, aki nevét s-sel – Kostka – írta, az 1890-es években költözött Izsákra, s maga fejlesztette módszerével a helyi szőlő egyik legeredményesebb termesztője lett. Művelési technológiájának, trágyázási módszerének köszönhetően 263 mázsa sárfehér szőlőt termesztett holdanként. Ez a terméseredmény mindmáig világrekordnak számít. Birtokán, a Kostka-telepen, melyet Anna nővérel és Kostka Antal nevű unokatestvérel, egy 1896-ban megvásárolt homokterületen létesített, ezek tanulmányozták szerte az országból termesztési módszerét. Ennek lényege a peronoszpóra elleni rendszeres rezes védekezés, a 120×80-as sor- és tőtávolság, a tőkefejek állandó homok alatt tartása, a harmatgyökerek megtartása, a sima csapon való kétszemes terhelés, valamint a rendszeres szerves trágyázás volt. Szőlőbirtokának fajtaösszetétele 22 hold sárfehér, 8 hold kövidinka, 6 hold olaszrizling és 2 hold szlankamenka volt. A peronoszpóra elleni védekezést saját fejlesztésű szerével végezte. A *Szabadalmi Újság* 1910. december 1-jei száma így írt a Kostka-féle rezes permetszerről: *„Kostka László földbirtokos Izsák. Eljárás peronoszpóra elleni szer előállítására. A találmányt előállíthatjuk, ha rézgálicot hevítve, jegecvizétől megfosztunk, hogy porrá hulljon szét; ezt megszitáljuk, hogy belőle egyöntetű port nyerjünk. Azután levegőn szétmállott égetett meszet szitalunk ugyanolyan célból és a két finom port tökéletesen elegyítjük megfelelő arányokban.”*

Kostka László 1910 és 1918 között (1918. február 20-án hunyt el) izsáki gazdálkodásának gyakorlati tapasztalataira alapozva komoly elméleti munkásságot is kifejtett. Az 1910. október 10-én megrendezett szegedi borászati kongresszuson, a *Borászati Lapok* tudósítása szerint *„Kostka László izsáki szőlőbirtokos ismertette saját művelési rendszerét, melynek segítségével évenként bő termést képes elérni”*. Ugyanez a kiadvány Kostka László több szakmai publikációját is közölte: 1911. október 22. *A szőlómoly elleni védekezés*; 1917. április 8. *A vértetű irtása*; 1918. február 17. *Filloxeravédekezés indirekt úton*.

Mindezek mellett 1913-ban *Új szőlőművelési album* címmel füzetet jelentetett meg, melyben fotókkal illusztrálva, részletekbe menően mutatta be termesztési

módszerét. Idézet a füzet bevezetőjéből: „A közérdeknek vélek szolgálatot tenni, midőn ezt az albumot az illetékes magyar közönség elé bocsájtom. Szőlőművelésem újirányú, a gyakorlatból merített tapasztalataimból ered. Nemcsak arra törekedtem, hogy bő termést érjek el, hanem arra is, hogy egyszerűsítsem a szőlőművelési eljárást, illetve munkaszakokat és ezáltal olcsóbbá tegyem a művelést. Ezt sikerült is elérnem annyira, hogy legalább 40% pénzmegtakarítással műveltetem szőlőmet, amely megtakarítás főleg abból áll, hogy a földmunka legnagyobb részét igával végeztettem. (Ennek megfelelőleg a sortávolság 120 cm, a tőketávolság 80 cm). A nyitás, mivel a tőkét nem kell kibontani a földből, fél munkaerőbe kerül. A kapálást planet ekével végeztettem. Egy ekével naponként 6 holdat lehet megkapálni és alig kerül valamibe. A takarás saját szerkesztésű ekémmel történik. Naponta 5 holdat lehet vele betakarítani, mely után semmi kézimunka nem szükséges, oly tökéletes munkát végez.”

Kostka László cikkei és füzete komoly szakmai visszhangot keltettek. Az ezek nyomán született írásokat a *Borászati Lapok* folyamatosan közölte. A módszere iránti érdeklődést jól mutatja, hogy az első közlését követően rövid időn belül több, a témát boncolgató hozzászólást hozott le az újság. Sőt, a *Köztelek* című mezőgazdasági lap még 1921-ben is – Kostka László halála után három évvel – kérdezz-felelek formában foglalkozott természetesi módszerével.

Kostka László szőlészeti munkásságát illetően támogató és kritikai hozzászólások egyaránt születtek. Akár ezen vélemények összegzése is lehet a *Borászati Lapok* 1918. március 3-ai számában megjelent, öt búcsúztató írás: „Kostka László – A halálnak itthon is gazdag az aratása. Ezúttal ismét a szőlőtermelők jelesei közül választott. Lapunk m. heti számának zárta után vettük a szomorú hírt, hogy postupici Kostka László földbirtokos f. é. február 20-án rövid, kínos szenvedés után, életének 60-ik évében Izsákon elhunyt. Kostka László neve szűkebb hazáján kívül csak körülbelül tíz év előtt vált ismeretessé, amikor új szőlőművelési rendszerével a nyilvánosság elé lépett és egyúttal felhívta az ország szőlőtermelőit, hogy jöjjenek el Izsákra és ott a helyszínen győződjenek meg szavainak igazságáról. Kostka nem kicsinyben, egy-két holdon, hanem nagy, talán 70 holdas szőlőtelepén egy évtizednél hosszabb időn át művelte új módszerével szőlőjét és oly nagy termésekre tett szert, aminőt talán senki sem tudott az országban rajta kívül elérni. Amellett az Ő tőkái, daczára a szokatlan, a modern szőlőművelés törvényeivel homlokegyenest ellenkező kezelésnek, nemcsak vissza nem estek, hanem egyre terebélyesebbek lettek, úgy hogy ritkítani kellett őket, hogy egymástól elférjenek. Az egész telepen pedig egyetlen egy tőke sem pusztult el, ami legjobban igazolta, hogy az ottani, bizonyára speciális viszonyok közt, ez a művelésmód feltétlenül helyes volt. Százával zárandokolt a béke utolsó éveiben hazánk szőlőtermelő közönsége az ország minden részéről Izsákra, hogy a helyszínén megismerkedjék a Kostka-féle termelés eredetiségével. Nem volt senki, aki családottan távozott volna. Számos a hívője, utánpótlója széles az országban, de ezek közül sokan egy-két évi kísérlet után kénytelenek voltak belátni, hogy ez a művelési mód nem mindenrovára való. De sokan kisebb-nagyobb módosítással meghonosították szőlőikben és hálásak az úttörő iránt. Kostka mindenestre hasznos szolgálatot tett a hazai szőlőtermelésnek, hogy praktikus szemmel figyelte a szőlő fejlődését és abból építette fel különleges szőlőmetszési és kezelési módjának szerkezetét. Altalánosítani és vakon követni azonban nem lehet az ő eljárását. Ez azonban mit sem von le egyik legjelesebb 'dilettánsunk' érdemeiből.”

Kostka László 1918. február 20-án hunyt el. Február 23-án temették. Ő és családtagjai az izsáki alsóvárosi katolikus temetőben álló Kostka-kápolna alkápolnájának kriptáiban nyugszanak. Utolsó, 1918. február 8-án készült írása (*Filloxeravédekezés indirekt úton*) a *Borászati Lapok* 1918. február 17-ei számában (halálát megelőzően három nappal) jelent meg.

Apja halála után ifj. Kostka László vette át a birtokot, s irányította 1949-ig, amikor is államosították, majd 1952-ben az Izsáki Állami Gazdaság tulajdonába került.

Vélhetőleg kevesen tudják, hogy Kostka László szőlészeti munkássága mellett lepkészettel és madármegfigyeléssel is behatóan foglalkozott. Izsáki éve alatt több szakcikke is megjelent a *Rovartani Lapokban*, valamint a Magyar Ornitológiai Központ *Aquila* című szakfolyóiratában.

Kostka Lászlót a sárfehér eredményes termesztését szolgáló munkássága elismeréseként Izsák képviselő-testülete 1994-ben posztumusz „Izsák Díszpolgára” kitüntetésben részesítette. Szőlőművelési albuma megjelenésének centenáriumán, 2013-ban az Izsáki Hírek Kiskönyvtára sorozatban, műve reprint kiadásával tisztelegtek emléke előtt. A kiadványt egyebek mellett a következő gondolatokkal ajánlották az olvasók figyelmébe „Az eredeti kiadvány a múlt század első harmadában, a helyi szőlészet, szőlőkultúra felívelésének időszakában látott napvilágot. E felívelés nem kis részben az album szerzőjének, Kostka László izsáki gyógyszerésznek, kiváló szőlőtermesztőnek volt köszönhető. (...) E kis mű, a ma termelői számára is tanulságosan mutatja be, hogy száz esztendővel ezelőtt egy elhivatott ember miként művelte szőlőjét Izsákon úgy, hogy Sárfehér-tábláján holdankénti több mint 200 mázsás átlagtermést ért el. De érdekes olvasni a száz év előtti, s általa kifejlesztett növényvédelmi technológiákról is.”

Kostka László munkásságának további elismeréseként 2021 nyarán emléktáblát helyeznek el volt birtokán, a Kostka-telepen álló egyik épület falán, melyet Izsák Város Önkormányzata, a Royalsekt Zrt., a Gedeon Birtok Kft., valamint a kecskeméti Karol Wojtyła Barátság Központ állíttat.

A sárfehér újkori története

A sárfehér történetének sikerszakaszai után jöttek kevésbé sikeres időszakok is. Voltak idők, amikor további termesztésre alkalmatlan, megszüntetendő fajtának minősítették, ám az izsákiak ragaszkodásának köszönhetően mégis fennmaradt.

1972-ben az Izsáki Állami Gazdaságban megkezdődött a pezsgőgyártás, amely újabb felívelést jelentett a helyi szőlő történetében. Mindezzel együtt azonban az is látszott, hogy a nagyüzemi termelésre való áttérés után fokozatosan csökkent a szőlőtermesztésben, egyáltalán a mezőgazdaságban dolgozók létszáma. Míg korábban jövedelemkiegészítésként az iparosok, tisztviselők, pedagógusok is műveltek egy-két hold szőlőt, addig a kollektivizálásokat követően a főállású termelők száma is csökkent. A fiatal korosztály nem látott perspektívát a közös gazdálkodásban, így többségükben inkább az iparban helyezkedtek el, ami komoly elvándorlást hozott.

Az 1980-as évekre az állami gazdaság és a téesz vezetése is belátta, hogy a komoly kézi munkát igénylő szőlőművelés jövője veszélybe került, ezért változtatni kell a gazdálkodási struktúráján. Bevezették a szakcsoportos rendszert, amelynek keretében az arra vállalkozók maguk ültethettek szőlőt a nagyüzemektől 25 évre bérelt területeken. A termés egésze a termelőé lett, csupán annyi megkötés volt, hogy a földet biztosító nagyüzem számára kellett a megtermelt szőlőt értékesíteni.

A fent jelzett problémák valójában már jóval korábban is gondot okoztak. Az Izsáki Községi Tanács 1967. július 6-ai ülésének egyik napirendi pontjában a község állattenyésztési, valamint szőlő- és gyümölcstermesztési helyzetéről tárgyaltak. Az akkor Fodor Sándor vb-titkár által megfogalmazottakból jól látszik, hogy a téeszek megalakulása után alig hat évvel már csökkent a szőlőterületek nagysága, valamint a sárfehér szakemberek általi megítélése és a valóság között is igen nagy szakadék tátongott: *„Ismét szóba került az izsáki sárfehér szőlő termesztésének helyzete és várható jövője. Illetékes felsőbb szervek véleménye ezzel a kérdéssel kapcsolatban több év óta nagyon borúlátó. Ugyanezen szerveknek a részéről érthetetlen az az intézkedés, hogyha tényleg így van a sárfehér szőlő körül a helyzet, akkor miért engedik telepíteni évente milliósámmra. A sárfehérbor iránt is megfelelő a kereslet, hiszen jelenleg a borpincénél marokkói és algíri borok vannak tárolva, az exportra elszállított sárfehérbor helyén. Visszatérve a sárfehér szőlőre, a helyzet az, hogy az újtelepítésekénél, felújításoknál általunk telepített csemegeszőlőkkel fel kell majd vennünk a versenyt a déli országok csemegeszőlőivel, mert ezek érési ideje szinte egybeesik a déli országokéval és így nekünk nehéz lesz nyerni a nemzetközi piacon. A sárfehér némiképp elmarad e csemegeszőlők mögött, de olyan időben érik, amikor nincs konkurenciája és nyugaton is keresett szőlő. A telepítéseket illetően szükséges lenne egy az egész községet átfogó felmérés alapján olyan telepítési tervet készíteni, amely megjelölné a telepítendő területeket, a ráfordítható talajforgatási munkát és a telepítésre legalkalmasabbnak látszó szőlő vagy gyümölcsfajtát. Ez a terv megjelölné a felújításokat és intézkedne ezeknek további művelésének mikéntjéről. A tsz-ek 6 éve gazdálkodnak és sajnos a szőlőterületek nagyságának alakulása területén változatlanul visszafejlődés van, nem előrehaladás. Igaz, hogy nagyon fontos az állattenyésztés, de azért elsődleges kérdés a község profilját képező szőlő-gyümölcskultúrájának az újból való felvirágoztatása. Ez a kérdés hozzáállás kérdése a tsz-ek részéről, mert a megfelelő adottságok megvannak.”*

A fentiek tükrében talán érdekes az a tanács vb-nek készült beszámoló, amelyet Csanda László, a MÉK helyi felvásárlótelepének vezetője készített, s amelyből kiderül, hogy 1966-ban 40 072 mázsa sárfehért vettek át és szállítottak el Izsákról étkezési szőlőként. A beszámolóból az is kiderül, hogy burgonyából 288, téli almából 1320, kajszibarackból 1303, szilvából 326, meggyből 832, őszibarackból 121, görögdinnyéből 210, sárgadinnyéből 106, egyéb gyümölcsökből 872 mázsát vásároltak fel. Összesen 45 450 mázsa gyümölcsöt szállítottak el az évben Izsákról, amiből 40 ezer mázsa sárfehér volt. A beszámoló készítője megjegyzi, hogy az az év nem is volt igazán kedvező a termelés szempontjából, mert hűvös, esős időszak volt.

A következő adatok azt mutatják, hogy a korábban meghatározó helyi szőlőtermesztés milyen drámai helyzetbe került az 1960–61-ben történt téeszésítés

után. Míg a kollektivizálás előtti években 5000 hold feletti volt a szőlőterületek nagysága, addig 1963-ban már csak 3300 hold, majd 1980-ban mindössze 1300 hold szőlő volt a község határában. Ráadásul e mennyiség 60 százaléka is 25 évnél idősebb ültetvény formájában. A már korábban említett szakcsoportos rendszer bevezetésének köszönhetően 1985-re 1450 holdra nőtt a szőlőterületek nagysága, mivel öt év alatt 150 holdat ültettek a szakcsoportos termelők. E tény is bizonyítja, hogy a törődést, lelkiismeretes munkát igénylő szőlőtermesztést nem a tulajdonosi tudat nélküli közös gazdálkodásban lehetett igazán eredményesen végezni.

A sárfehérről nem véletlenül tartották az izsákiak, hogy az a hajlott hátú embereket szereti, mert eredményesen csak kézi munkával, gyalogművelési móddal, a téli fagyok elől betakarva lehetett megtermelni.

A kézi munkaerő hiányát próbálták a nagyüzemek a géppel munkálható magasművelési mód bevezetésével pótolni, ám ez sem vitt eredményre, mivel a sárfehér fagyérzékeny fajta, s a téli fagyok nagy károkat okoztak az ilyen ültetvényekben. Emiatt aztán a nagyüzemek fajtaváltásban kezdtek gondolkodni, veltelini, zalagyöngye, muscat ottonel, mátrai, Pannónia kincse, bianca, cserszegi, kunleány, ezerfürtű lettek az új fajták, s mind nagyobb területről szorították ki a hagyományos sárfehért. Szőlészeti szakemberek is mindinkább leváltandó fajtaként kezdték kezelni, noha mint pezsgőalapanyag továbbra is verhetetlen volt.

Az 1989–90-es rendszerváltás előtti időkben tovább csökkentek az izsáki szőlő és gyümölcsös területek, így a kárpótlásban visszaadott földek nagyobb része parlagként került a kárpótoltakhoz. Kevesen kezdtek e földeken szőlőtelepítésbe, mivel a tulajdonosok zöme már idős ember volt, emellett a szőlőfelvásárlási árak is igen alacsonyak voltak.

A meglévő ültetvények terméséből az Agárdy-telepi Hungasekt borászati üzemben (a korábbi állami gazdasági borászat) az úgynevezett reduktív, kémilő eljárással készített borok, pezsgők viszont mind nagyobb sikereket arattak. Az 1997-es és az 1999-es évjáratú sárfehér minőségi borát 1999-ben és 2000-ben beválasztották a Magyar Zászlós Borok rendjébe. Az 1997-es évjáratú 100 százalékban sárfehér alapborból készült fajtapezsgő pedig 2001-ben a XI. Alföldi Borok Versenyén és a XXVII. Országos Borversenyen is aranyérmert nyert. 2007-ben a Helibor Szövetkezeti Pincészet Csontváry borcsalád arany sárfehér bora lett Bács-Kiskun megye legjobb bora. E sorok írásakor a Gedeon Szőlőbirtok és a Birkás Pincészet készít és forgalmaz eredetvédett arany sárfehér bort, míg arany sárfehér fajtapezsgőt a Royalsekt Zrt. állít elő. Mindezek is bizonyítják, hogy nem helytállóak azok a negatív szakmai értékelések, amelyeket a fajta borászati értékéről korábban állítottak. (E nem túl dicső „értékelési” út egyik jellemző állomása volt 1972, amikor a sárfehért csak korlátozott mértékben telepíthető fajtának jelölték meg az országos listán.)

A sárfehér újabb kori elismertetéséért és továbbéléséért igen sokat tett Oreskó Imre kertész-mérnök, borász, a Kunsági Borvidék Hegyközségi Tanácsa és a helyi termelői csoport volt elnöke. 1999-ben az uniós előírások miatt meg kellett változtatni az izsáki sárfehér nevet (történetében nem először), mivel az új szabályok

szerint helységnév nem szerepelhet hivatalosan az elnevezésben. (Legkorábban izsáki sárfehérnek, majd 1967-től izsákinak nevezték a szőlőt.)

Oreskó Imre közbenjárása alapján 1999. december 13-án a fajta újabb elnevezése történt meg. Az OMMI főosztályának fajtajegyzék-módosítási javaslatával az FVM határozatot hozott, mellyel az „izsáki” szőlőfajta nevét „arany sárfehérre” változtatta. Ugyancsak Oreskó Imre közreműködésével az arany sárfehér szőlő és bora 2006-ban a védett eredetű hungarikumok sorába, míg bora 2012-ben a Kiemelkedő Nemzeti Értékek listájába került. Mindezek mellett természetesen a helyi és a megyei értéktárban is megtalálhatók úgy a szőlő, mint a belőle készült borok és a fajtapezsgő.

A fentiekben taglalt eredmények ellenére sem szűntek meg azonban a körzet szőlőtermesztését nehezítő problémák. Egyebek mellett az Európai Unió sajátos agrárpolitikája mért súlyos csapást a helyi (és persze az országos) szőlőkultúrára azzal, hogy a 2000-es években komoly pénzekkel kezdte támogatni a szőlőkivágásokat. Magyarországon nem volt bortültermelés, uniós szinten viszont igen, konkrétan a nagy uniós pénzekkel támogatott olasz, spanyol, portugál területeken. Ám mégsem ott, hanem hazánkban szorgalmazták a szőlőkivágásokat. A magas kivágási támogatás és az alacsony felvásárlási árak, valamint az a tény, hogy a magyar termelők a nyugati társaiknak adott agrártámogatásnak (akkoriban) csupán egynegyedét kapták meg, sokakat indított arra, hogy kivágják ültetvényeiket. Felvállalva ezzel azt is, hogy ezek helyett többé nem ültethetnek szőlőt.

A 2000-es évek első felében 4500 holdon termesztették a sárfehért az izsáki körzethez tartozó településeken (Ágasegyháza, Fülöpháza, Fülöpszállás, Izsák, Kerekegyháza, Kunszentmiklós, Orgovány, Solt, Szabadszállás, Páhi, Csengőd, Bugac). A legnagyobb területen Izsákon, Ágasegyházán és Orgoványon találkozhattunk a fajtával. Izsákon ez időben összesen 1600 hold szőlőterület volt, zömében magasművelésű formában. Ebből 730 hold sárfehér.

Jelen sorok írásakor, 2021 márciusában az izsáki körzethez tartozó településeken összesen 5700 hold (2460 ha) szőlőt művelnek. Ebből 365 hold (158 ha), vagyis tíz százaléknál is kevesebb az arany sárfehér. Hasonló az arány Izsákon belül is. Itt az 1550 holdnyi szőlőből csupán 90 hold (39 ha) a sárfehér. Az adatok egyértelműen jelzik, hogy óriási a sárfehér térvészése! Az aktuális fajtaösszetételt nézve jelenleg a bianca és a csereszegi fűszeres uralják a térséget.

Az írás végén, mintegy logikusan és törvénytörően az arany sárfehér várható jövőjét taglaló mondatok következnének, ám a tendenciát látva csupán egy aggasztó, de „optimistán” nyitva hagyott kérdés tűnik indokoltnak: Van-e, lehet-e még jövője a bő évszázadon át minden nehézséget sikerrel leküzdő legendás izsáki szőlőnek?

Irodalom:

Historia Domus (az izsáki katolikus egyházközség története)

Keleti Károly: *Magyarország szőlészeti statisztikája 1860–1874* – Bp. 1875

Szabadalmi Újság – Bp. 1910

Kostka László: Új szőlőművelési album – Kecskemét, 1913

Borászati Lapok évfolyamai – Bp. 1898–1918

Köztelek – Bp. 1921

Kozma Pál: Csemegeszőlő – Bp. 1961

Bognár Károly: Szőlőtermesztés homokon – Bp. 1961

Izsáki Községi Tanács – tanácsülési jegyzőkönyv – 1967

Rovarász Híradó 2019. Buschmann Ferenc: Rovarász elődeink

Tetézi Lajos: Izsák Város története – Izsák, 2012

Izsáki Hírek

Kovács Róbert

Élet a hajósi pincefaluban

Gyerekkorom óta szoros szálak fűznek a szőlőtermesztéshez és a hajósi pincefaluhoz, mivel édesapám hobbiszinten foglalkozott szőlőtermesztéssel és borkészítéssel. Már ezekben az időkben sokat tüsténkedtem a présházban és a szőlősorok között. Nagy érdeklődéssel figyeltem azt a hosszú és fáradságos folyamatot, ami a metszéstől egészen a bor palackba kerüléséig tartott. Ma is szeretettel gondolok vissza a szőlőt művelő jókedvű, idős, bő szoknyás sváb asszonyokra, valamint bortól piros orrú párjaikra, akik szorgalmasan dolgoztak a sorok között. Na meg azokra az ünnepekre, amikor a munka gyümölcse, maga a bor az asztalra került, a felnőttek jókedvre derültek tőle, a pincesor pedig harmonikaszótól volt hangos.

Később lehetőségem volt betekinteni a szőlőfeldolgozás nagyüzemi rejtelmeibe is, hiszen édesapám egy borászati kft. társtulajdonosa volt a kilencvenes években. Ez az élmény nagy és ösztönző hatással volt arra, hogy én is borászattal foglalkozzak. Első igazi találkozásom a bormarketinggel és borgasztronómiával 1998 tavaszán történt, amikor kiállíthattuk borainkat Veronában a „Vinitaly” nevű nemzetközi borkiállításán. Az eseményen való részvételünk elsődleges célja a világ vezető borászati cégeinek megismerése volt. Tanulmányozhattuk az olasz, francia borok ízvilágát és csomagolási technológiáját. Ekkor döntöttem el véglegesen, hogy borászattal, vendéglátással és borturizmussal szeretnék foglalkozni. Ennek szellemében építettük meg családi pincészetünket, melyben törekedtünk arra, hogy az idelátogató borkedvelő emberek a borkészítés modern és hagyományos technológiáival is megismerkedhessenek. Fakultatív borkóstolóprogramjaink mellett megtekinthetik pincészetünket, valamint bemutatjuk számukra a pincefalut is. Mindezek mellett, ami a gasztronómiát illeti, helyi sváb és magyaros ételek szerepelnek ételkínálatunkban.

A legjobb tudásom szerint, pontosan és hitelesen igyekszem ábrázolni azt a világot, ami e borvidék múltját és jelenét, hétköznapijait és ünnepeit, kemény munkáját és felhőtlen szórakozását, sikereit, nehézségeit jelenti. A bor, a borgasztronómia nemcsak a munkám, hanem a hobbi és az életem is.

A szőlőművelés és borkészítés kezdete a térségben

A Duna–Tisza közti szőlőkultúra kezdetéről kevés írásos emlék áll rendelkezésre. A történészek álláspontja, ahogyan az lenni szokott, a szőlő elterjedésével kapcsolatban is meglehetősen eltérő. A közhit sokáig azt tartotta, hogy az alföldi

szőlőtermesztés viszonylag új keletű, s gyökerei csupán a 18. századik nyúlnak vissza. A kutatások azonban időközben minden kétséget kizáróan megállapították, hogy már a 11. században virágzó gyümölcs- és szőlőtermelés folyt az Alföldön. Más vélemények szerint az alföldi szőlőtermelés még régebbi időkre nyúlik vissza. Példa erre Gesztelyi Nagy László, aki 1938-ban azt írja, hogy a szőlő még a rómaiak előtt Dalmáciából érkezett, majd a Szerémségből észak felé átlépve a Duna vonalát a Duna–Tisza közén egészen a budai szőlővidékig húzódott fel.

Első írásos emlékünkhöz a honfoglalás utáni időkből származik, a feljegyzés szerint a 11. században alig volt a Kárpát-medencének olyan része, ahol ne lett volna bortermelés. Feltételezhető, hogy ebben az időben még nem volt összefüggő, nagy kiterjedésű szőlőskert ezen a vidéken. A borkészítés szempontjából a szőlőnek ekkor még nincs nagy jelentősége, általában csak étkezési célokat szolgált. A fajtaösszeírások alapján azt mondhatjuk, hogy az Alföld déli részén ekkoriban főleg egész korai és színes szőlőfajtákat termesztettek. Csak igen kevés részéből készítették bort.

A törökkel folytatott háborúk, majd a hódoltság ideje nagy megpróbáltatást hozott az Alföld népére, hiszen a hódító török nem volt ellensége a szőlőművénynek, sőt szerették a termését, és Mohamed tilalma ellenére még a bort is megitták. A törökök által még új fajtákkal is gazdagodtak a szőlőskertek. Ekkor kerültek az országba a délen termesztett fajták, úgymint a kadarka, a fekete makkszőlő, a fekete kecskecsősű, a fekete muskotály, a veres kecskecsősű, a veres karmazsin és a fehér törökszőlő. Mire a törökök elhagyják a magyar földet, a szőlővel betelepített terület a korábbihoz képest jelentősen megcsappan, az ültetvények állapota sem a legideálisabb. Mindehhez hozzáadhatjuk, hogy a munkaerőhiány már akkor is erősen jelentkezett a szőlő-borágazatban, ami nem is csoda, hiszen a lakosság száma összességében is erősen lecsökkent. A betelepítések eredményeként ideérkező eladósodott, föld nélküli, nehéz helyzetben élő németek örömmel választották az új élet lehetőségét, hiszen itt önálló paraszttá válhattak, ingyen portát, kedvezményeket kaptak. Hajóson például 1728-ban szerződtek a helyi földesúrral, azaz a kalocsai érsekkel új szőlők telepítéséről és használatáról, ahol az első négy évben ingyen művelhették a szőlőket, csak ezt követően kellett fizetni a föld tulajdonosának (Gyórfy 2016).

Az 1728. április 10-én kelt Hajós község telepítőlevelében olvashatjuk a következőt: *„Kötelesek a hajósi alattvalók arra is, hogy új szőlők telepítésén fáradozzanak ott, ahol a nagyságos uradalom az e célra alkalmas területet nekik kijelöli. Ezeket a szőlőket négy éven át szabadon használhatják, de négy év elteltével az uradalom járandóságát ezek után beszolgáltatni kötelesek.”* (Hajósi Művelődési Ház helytörténeti gyűjteménye).

Az 1719 körül betelepített svábok valószínűleg a 18. század második felében kezdtek intenzíven szőlőtermesztéssel foglalkozni. Feltehetőleg ekkor épültek az első hátságszéli pincék is. A véglegesen betelepülő németek ismerték fel először a magaslat talajadottságaiból fakadó lehetőségeket. A svábok tapasztalatokkal is rendelkeztek már, hiszen a Rajna mentéről érkező jobbágyok számára nem volt

idegen a szőlő. A térségben ez idő tájt kezdték el honosítani a kadarka szőlőt. A beköltöző svábok egy része bortermelő vidékről jött (sok telepes Pfalzból, Elzászból vagy Württembergből érkezett), és hozta magával a hagyományait, esetleg a fajtáit is. A svábok másik része, mely nem bortermelő tájról költözött Magyarországra, szintén belekezdett a szőlészkedésbe, amely akkortájt jól jövedelmező vállalkozásnak tűnt. A betelepülők új szőlőhegyeket alakítottak ki, szorgalmasan és céltudatosan telepítettek, hasonlóképpen művelték is földjeiket. A zárt tömbökben élő svábság racionális mentalitása, munkabírása és céltudatossága ahhoz vezetett, hogy néhány generáció múlva már vagyonos szőlőbirtokos, borkészítő családok éltek meg a szőlőből, borból. „Az elsőkre a halál várt, a következőkre a szükség, és csak a harmadik nemzedéknek jutott kenyér” – idézi a svábok mondását Kolozsi Ádám „Aki Magyarországra tér, arany élete lesz” című cikkében. A 19. századtól a szőlőtermesztés felfelé ívelő szakasza kezdődött, melyben fontos szerepe volt az elhomokosodás elleni harcnak, valamint a szőlő- és bortermelés minőségi javulásának. Az 1800-as évek elején a környező településeken is a szőlészkedés, borászkodás jelentette a fő megélhetést. Császártöltés és Nemesnádudvar területein, a homokkal borított löszháton is voltak szőlőültetvények. 1828-ban Császártöltésen a 181 adózó család közül csupán négy család nem rendelkezett szőlővel. A 0,5-2 pozsonyi mérő nagyságú szőlőterületek voltak a jellemzőek. Ugyancsak 1828-ban Nádudvaron a 279 adófizető család közül 168 család rendelkezett szőlővel, 43 családnak volt egy pozsonyi mérő nagyságú szőlője, 24 családnak ennél kevesebb, 111 családnak pedig nagyobb. A bortermés után járó dézsmát (szőlőtizedet) természetben, vagyis borban és pénzben lehetett beszolgáltatni. 5 akó borért 177 forintot kellett fizetni. Egy 1819. október 20-án keltezett dézsmajegyzék szerint 215 szőlőtulajdonos 766,30 forintot fizetett. A 19. század végén a filoxéra és a peronoszpóra hatalmas kárt okozott Hajósna és környékének is.

Megnevezés helységnev	1851 hold	1877 hold	1895 kat. hold	1935 kat. hold
Baja	2822	–	900	1866
Csanád	–	389	–	–
Császártöltés	1500	–	1079	1311
Csátalja	149	–	596	1209
Csávoly	412	–	678	716
Felsőszentiván	240	–	2	8
Hajós	553	805	1070	1872
Nemesnádudvar	364	–	997	793
Rém	–	–	710	846
Sükösd	126	501	–	–
Szentistván	349	511	–	–
Vaskút	758	908	887	1241

1. táblázat: A szőlőültetvények megoszlása a térségben

A térségben termelt borszőlőket a 20. század elejére már fajtatisztán ültették, melyek igen jó minőségű bort adtak, s a kereskedelemben is jól értékesíthetők voltak.

A második világháború befejezése után következő évtizedek változatos, sokszor ellentmondásos helyzetet teremtettek hazánk, s így az Alföld szőlőtermesztésében is. Az ország háború utáni kifosztottsága, az állókultúrák nehezen helyrehozható állagromlása, a birtokviszonyok megváltoztatásával járó hatások nehéz helyzetbe hozták többek között szőlőtermesztésünket is.

Az 1960-as évek első felében a magyarországi szőlőtermesztést új alapokra helyezték. Olyan változások történtek, melyek nemcsak mennyiségi növekedést hoztak, hanem minőségileg is újat adó termelési alapok létrehozását eredményezték. Ebben az időben a szőlőterületek nagy részét államosították, és megkezdődött az állami gazdaságok és termelőszövetkezetek szervezése. Ezek a szövetkezetek jelentős szőlőterületeket telepítettek. A nagyüzemi szőlőnemesítés és borkészítés állami szinten a Hosszúhegyi Mezőgazdasági Kombinát égisze alatt történt. Az itt folyó borászati munka tette nemzetközileg híressé a hajósi cabernet sauvignon vörösbort.

A rendszerváltást követően a frissen alakuló családi vállalkozások kezébe került a Hajóson folyó borászati tevékenység.

Hajós–Bajai borvidék

1990-ben az alföldi borvidék egy részéből jött létre Hajós–Vaskúti borvidék. A vaskúti szőlőtermelés a '90-es évek közepére jelentősen visszaesett, napjainkra már alig van kiterjedt szőlőültetvénye, ezért a Hegyközségi Tanács 1996-ban azzal a kéréssel fordult a földművelésügyi miniszterhez, hogy változtassa meg a borvidék nevét Hajós–Bajai borvidékre – így 1997-től már ezen a néven szerepel. Ezzel tulajdonképpen kettős célt akartak elérni. Egyrészt a terület ismertségét akarták erősíteni, mivel Baja város, mint a környék kulturális, kereskedelmi és oktatási központja, mindenki által ismert. Másrészt jelentős ültetvények vannak Baján, a bajai borok pedig mindig híresek voltak. Ezzel a törekvéssel voltaképpen Baját mint várost is szerették volna olyan rangra emelni, amelyet méltán megérdemel.

A 2000 ha termőszőlőt a borvidékhez tartozó 14 településen évszázadok óta termesztik. Az elmúlt században itt termelték az ország legfűszeresebb hazai borait. Jelentősek voltak emellett az olaszrizling, a kövidinka és a sárfehér szőlőkből készített borok.

A borvidék öt településén élő német ajkú lakosság magával hozta a szőlőművelés és borkészítés szeretetén túl az őshazában termesztett fajtákat is, így került e vidékre a kékfrankos és a rajnai rizling. Kijelenthető, hogy a Hajós–Bajai borvidék szőlészeti és borászati színvonala kiemelkedő volt minden időben.

A borvidék talaj- és éghajlatadottságai és tengerszint feletti magassága alapján sokkal inkább a szekszárdi borvidékhez hasonlít, mint az Alföldön lévő szőlőterületekhez, hiszen voltaképpen a tolnai dombság lefutásának részei, amit csupán a Duna szel ketté. Hasonlít a spanyolországi Douro folyó által kettészelt borvidékre.

A Hajós–Bajai borvidék a Duna–Tisza között található. Természetes tájai a Duna menti síkság déli része, a Bácskai-homokhát, valamint a bácskai lösztalpa északi része. Ez a termőtalaj mindig is különbözött az általános alföldi termőtalajtól, hiszen az itteni szőlők nem homokon termettek, hanem elsősorban lepelhomokkal fedett agyagtalajon, helyenként lösztalajon. A homokrét vastagsága a talaj termékenysége szempontjából meghatározó. A vékony rétegű lepelhomokkal fedett talaj a legkedvezőbb a mezőgazdasági növények számára.

A térség szőlőtermesztését a talajtípuson kívül a klimatikus tényezők is jelentősen befolyásolják. Országos viszonylatban elmondható, hogy mind a napfénytartam, mind a napsugárzás havi és évi összege a Hajós–Bajai borvidék területén a legmagasabb. Az évi nappali megvilágítás időtartama 4406,43 óra, a tényleges napsütéses időszak viszont egész évben 2076 óra. Magyarország szőlőtermő tájain a napfénytartam évi összege sokéves átlagban 1800-2070 óra. Ebből látszik, hogy e borvidék leggazdagabb napfényben. A szőlőnövény fényigényét figyelembe véve megállapítható, hogy a térség a fehérbor-szőlőfajtákon kívül kiválóan alkalmas a vörösbort adó fajták termesztésére is.

Az említettekén kívüli másik fontos tényező a hőmérséklet. A borvidéken az évi középhőmérséklet sokéves átlagban 11 °C, vegetációs idő alatt viszont eléri a 16,5 °C-ot. A harmadik tényező a lehullott csapadék mennyisége. A borvidéken évente sokéves átlagban 600 mm, a vegetációs időben viszont 396 mm csapadék hull a szőlőre. Figyelembe véve az évi csapadék mennyiségét mondható, hogy a szőlőnövény e térségben eredményesen termeszthető, mert a szőlőnövény közepes vízigényű, és átlagban 500-600 mm csapadékot igényel. Ezek a feltételek itt biztosítva vannak.

A termőtalaj és az éghajlat mellett kedvező hatással van a szőlőnövényre a tengerszint feletti magasság is. A Hajós–Bajai borvidék átlagban 30-40 méterrel magasabban fekszik, mint a környező vidékek, például a Kékhegy, ami Baja mellett található, és 161 m magas. Fajtaszerkezetben a hagyományos alföldi fajták mellett jelentős a chardonnay, a szürkebarát, a sauvignon blanc, a cserzei fűszeres, valamint a kékfrankos, a zweigelt, a cabernet franc, a cabernet sauvignon területe is. A hajósi vörösborkor gyakran a legjobb hegyvidéki vörösborkorokkal is felveszik a versenyt.

Hajós

Akik hallottak Hajósról, erről a Bács-Kiskun megyei településről, minden bizonnyal annyit tudhatnak róla, hogy az ország egyik legmódosabb községe. Akik valóban ismerik Hajóst, azok azt is tudhatják, hogy nemzetiségiek lakják. Az itt élő emberek kétszer rugaszkodtak neki az életnek, hiszen a község története is két szakaszra oszlik, a „k. e.”-re és „k.u.”-ra, amely jelöléseknek Krisztushoz semmi köze, hiszen a kitelepítés előtti és a kitelepítés utáni időkről van szó. Mélyebb és maradandóbb nyomot az utóbbi hagyott. A felvidéki – aki tudatlag és érzelmileg más tájához ragaszkodott, mégis Hajóstra kényszerült költözni – ebben a községben próbált gyökeret eresztetni.

Akik igazán jól ismerik Hajóst, azok evidens módon a hajósiak. A község nevének keletkezésére többféle magyarázatot kaphatunk tőlük. Az egyik szerint a sváb telepesek Dunán történő érkezése miatt a környező falvak lakói nevezték el őket hajósiaknak. A másik ismert magyarázat szerint a község neve onnan származik, hogy a falu mai területén egy vízfolyás vezetett, amely lehetővé tette a halászatot, illetve a hajózást. Szájhagyomány útján terjed egy harmadik magyarázat is. A török megszállás előtt ez a terület bizonyos Hajósy családé volt. Ez a szóbeszéd igaznak bizonyult, mert számos írásos dokumentum is alátámasztja. Az első okleveles adat 1366-ból való. A dokumentumban a település neve Hayós. Későbbi, 1420-ból, 1433-ból és 1465-ből származó írásokban is ezen a néven szerepel. A faluközösség korai életéről kevés adat maradt ránk, annyit tudunk, hogy a török hódoltság előtt vásártartási joggal rendelkezett. Az ország három részre szakadásakor bár nem lakatlan, de nagyon gyéren lakott volt ez a vidék. Arról tudunk, hogy a község lakói 1543 és 1680 között tizedet fizettek. Egy 1690-ből származó dokumentum egy elnéptelenedett településként említi.

1722-ben itt talált megélhetést, boldogulást az az első 25 sváb telepes család, akiket az akkori kalocsai érsek, gróf Csáky Imre hívott be a török idő után elnéptelenedett országrészre. A betelepítés 1770-ig folyt általában Bussenberg környékéről, a mai Baden-Württemberg tartományból.

A község mai területét mocsaras-vizes rétekekkel váltakozó tölgyes boríthatta a 18. században, amely vadban gazdag volt. A falut két patak partjára építették, az egyik mellett működött az érseki vízimalom. 1728-ra felépül a templom. Írásos dokumentumok szerint 1732-ben már mintegy 122 család élt a településen.

Még csak 1739-et írunk, amikor az érsek, gróf Patachich Gábor a templom mellé a falu egyik legjelentősebb épületét emelteti, a vadászkastélyt. Az épület pihenő-, mulató-, szórakozóhelyül szolgált. Ide jártak vadászni a közeli vadaskertbe az érsek vendégei és a különféle főurak. A vadaskert mára beépült, csak az utcanevek viselik a történelmi múltját. Egyébként a község ebben az időben kedvelt tartózkodási helye volt a kalocsai érseknek és más egyházi személyeknek is. Itt szentelik fel 1752-ben a Kalocsán végzett kispapokat, sőt ebben az esztendőben püspökavatásra is sor került Hajóson. Az intenzív egyházi, vallási, politikai élet következtében a település egyre jelentősebb szerepet vívott ki magának a környéken. Ezt támasztja alá az is, hogy a község 1756-ban, Mátyási Ferenc jegyzőségének első évében vásártartási és mezővárosi jogot kapott. 1767-ben a vadászkastélyhoz tornyok épültek.

A 18–19. században gyakori belvízproblémákkal küszködött a település, ami a Duna szabályozásával oldódott meg. A század végére már vásárvárosi rangot is kapott a település. Az 1930-as évektől az érseki uradalom a falu fejlődését gátló erdőket kitermelte, majd felparcellázta házhelyek számára. Ezeket kedvező áron értékesítette a lakosság felé, és ezzel kezdetét vette a minden korábrinál intenzívebb településfejlődés.

Ekkortájt járta a szolás, „ha nem jön a háború, tán még a dusnoki templomot is megveszik a hajósiak”. A második világháború után a település fennállásának legnagyobb csapása következett, ami kezdődik a már említett „k. e.”-vel, majd folytatódik a település történetének másik szakaszával, a „k. u.”-val. A kezdeti

konfliktusok után, amelyek az idetelepített, más kultúrához szokott felvidékiek, valamint az őslakos svábok között alakultak ki, szép lassan ráébredtek az itt élők, hogy előretételeve, a múlt sérelmeit félretételeve a közös jövőért kell dolgozni. Hajós is, mint az ország településeinek nagy része, a hatvanas évektől számítva mind jobban gazdagodva, gyarapodva kialakította új arculatát. Napjaink legnagyobb problémája az értelmiségi fiatalok Hajóson tartása. Csak az elmúlt tíz évben 300-400 fővel csökkent a település lakossága. Napjainkban a városban háromezer lakos él.

A Duna régi medre, az úgynevezett Vajas árterületének kiemelkedésén, a községtől keletre húzódó föld alatti törésvonal egy agyagos dombvonulatot alakított ki, elválasztva egymástól két talajtípust: a löszet, amely alkalmas a szőlő- és gyümölcsstermesztésre, és a kötöttebb talajt, amin főként takarmánynövényt termesztene a helybeliek.

Hajós község neve elválaszthatatlanul összefonódott a pincékkel, a javarészt fehérre meszelt falu, apró házakkal, amelyek a településtől másfél kilométerre emelkednek a löszhátakon.

Hajós – Pincefalu

A löszhátra épített pincefalu a falutól 2 kilométerre található, s Hajós legismertebb és egyben leglátogatottabb része. A szorosan egymás mellett sorakozó, mintegy 1200 fehérre meszelt présház a népi építészet remeke. Az egymáshoz bújó, jellegzetes épületek Európa legnagyobb összefüggő pincefaluját alkotják.

Mesélik Hajóson, hogy valamikor több pince volt, mint ahány ház. Sokan két pincét építettek, egyet a bor, egyet a burgonya és egyéb termények tárolására. A borospince volt a helyi ember éléskamrája. Tároltak a hűvös pincében bort, burgonyát, almát, és savanyítottak ott borecettel paprikát is. A szüretelő fahordók almatárolás célját szolgálták, mégpedig úgy, hogy kibélelték a hordó alját szalmával, majd rakni kezdték az almát úgy, hogy minden sor közé szalmát tettek. Ezzel a tárolási móddal sokkal tovább lehetett a gyümölcsöt tárolni, kevesebb volt a rothadás, hiszen a hordó alján lévő alma is szellőzött.

Aki először járja a pincefalu utcáit, úgy érezheti, mintha egy kihalt településen járna. Javarészt bezárt ajtók, bezsaluzott ablakok fogadják. Ha az idelátogató vendég tudja, mikor kell a pincefalut meglátogatni, akkor egész más benyomást kaphat, hiszen ha szüretkor, vagy nyáron, vagy hétvégén jön, akkor találkozhat turistával, hajósiakkal, akik teszik a dolgukat. Láthat baráti társaságot, kártyázókat, váró-invítáló gazdákat. Olyan pince előtt pedig gyakran vezethet az útja, amelyik a vidámságtól hangos.

A hajósi pincefalu története a távoli múltban kezdődik. A fennmaradt írásos dokumentumok szerint Csáky Imre bíboros egy 1728. április 10-én kelt szerződésbe foglalta azokat a köteleket, amelyek a letelepülő svábok szőlőtelepítéssel kapcsolatos feladatairól és ebből eredő jogaikról szólnak. Valószínű, hogy az érsek kívánságára újratelepítették a török dúlás előtti szőlőskerteket. Az első ültetvények a mai Hild és Szentgyörgy települések környékén voltak. Hilden a mai napig található földbe vájt barlangok, melyek eredete ismeretlen, egyes

feltevések szerint ezek a barlangok adtak otthont ebben az időben a bornak. Az 1763-ra vonatkozó Balla-féle térkép Hajós határában nem tüntet fel szőlőket.

A mai pincefalu területén valószínűleg a 18. század végén, a 19. század elején kezdtek a helybeliek pincéket építeni. Az első pincék a külterületen voltak, ugyanis itt található egy barlangrendszer, amelynek vájatai már az 1840-es években ekként működtek. Az első mesterséges pincék vályogból készültek, az oromfal deszkából vagy vesszőfonatból épült, a tető pedig nádból. A ház alatti löszbe vájt pince eredetileg boltozatlan volt.

A falu melletti löszhát alkalmas volt borospincék kialakítására, közelebb volt, mint Hild, viszont bent a faluban a belvízproblémák miatt nem tudtak borospincéket kialakítani. Az első rendelkezésre álló számszerű adat 1851-ből származik, ebben az időben 553 holdon termeltek szőlőt Hajóson, és 363 pince volt. A századfordulóra a pincék száma 850-re gyarapodott, a szőlőültetvény pedig 1200 holdra. Jóllehet nagy terhek nehezedtek a hajósi gazdákra, és időnként súlyos veszteségek érték a szőlőkerteket, mégis megélhetést biztosított a terület. A legnagyobb csapást a filoxéra és a peronoszpóra okozta, példának okáért az 1874. és az 1879. évi szőlőtermés csaknem teljesen megsemmisült. Ebben az időben rengeteg szőlő ment tönkre. Megoldást kellett találni a fertőzésekkel szemben, ezért az ellenállóbb homoki szőlők, az amerikai alanyokra oltott, nemes európai vesszők jelentették a kiutat. Az országos erőfeszítések Hajóson is eredményekhez vezettek, hiszen 1908-ban rekordmennyiségű szőlő termett.

A 20. század elején készültek azok a prэшázak, amelyek napjainkban műemlék jellegűek. 1908-ban rekordmennyiségű szőlő termett, s emiatt új pincéket építettek, amelyek azonban már téglából, cseréptetővel készültek, s a prэшázakban pinceszobát is kialakítottak. Az épületek ekkor már vályogfallyal, oromzatokra tapasztott vesszőfonattal, legfelül aládeszkázott formában épültek. Egy 1935-ben készült statisztikai összesítés szerint Hajóson 1812 holdon termesztettek szőlőt. Jó termés esetén a pincékben 25-30 ezer hektoliter bort is tároltak, a második világháború idején azonban szorongatott helyzetbe kerültek a gazdák. Az átvonuló front katonái, hogy borhoz jussanak, több prэшáz ajtaját felfeszítették, a nyitva hagyott, illetve ajtó nélküli pincék zöme kifagyott és tönkrement. Ezek a pusztítások azonban elenyészőek voltak azokhoz a károkhöz képest, amelyek a háborút közvetlenül követő, immár békés években érték a pincefalut.

Az 1960-as évek kedvező irányú társadalmi változásaira volt szükség ahhoz, hogy a pincefalu újjáéledjen. Ekkorra már a kitelepített svábok nagy része visszatért Hajósra és újra gondozta, ápolta a szőlőültetvényeket. Elkezdődött a prэшázak újjávarázsolása, és idővel, fokozatosan kialakult a pincefalu mai arculata.

A régi időkben csak a férfiak mehettek ki a pincékhez, nőket csak akkor fogadtak, ha szüretelni, vagy éppen takarítani kellett. A pincei társaséletben, szórakozásban hajósi asszonyok, lányok nem vehettek részt. Hajósi nőnek időöltés céljából nem illett a pincében tartózkodni. Ha valamilyen munkavégzés odaszóllította, igyekezett minél kevesebb időt ott tölteni.

A borospincék általában három részből állnak. A legfontosabb a pincelyuk, amely 20-35 méter hosszan nyúlik a löszbe, zömében kézzel kivájva, 3-6 méter mélyen, általában téglapadozat nélkül. A '80-as évek közepétől kezd elterjedni

a pincék utólagos kiteglázása, részben esztétikai okokból. Az enyhén lefelé lejtő pincelyukakban találhatóak a borokkal teli hordók. Nem az egész termés kincse, hiszen a szőlő egy részét a gazdák már a tőkén eladják. Elmondható, hogy a borospincék 90%-ában 10 hl bornál kevesebb érlelődik. Az itt tárolt bor a családi szükséglet kielégítésére, valamint kisebb hányadában értékesítési célokat szolgál. A pince fontos részét képezi a prэшáz. Egyik felében tárolják a szőlőfeldolgozás és -művelés eszközeit, a prést, a darálót, az erjesztőkádat. Az épületek nagy részében megtalálható a kisszoba, mely a munkában megfáradt gazda pihenését szolgálja. Ez a helyiség szolgál a barátok és a vendégek fogadására. Egyszerű bútorzattal vannak ellátva, konyaszekrény, asztal, székek, esetleg egy fekvőhely. Általában a téli fűtés is megoldott kályhával, kandallóval.

A Kovács család

Édesapám és édesanyám is a Felvidékről származik. Szüleikkel a második világháború után, 1947-ben telepítették át őket Hajósra. Mivel a Felvidéken nem volt ekkora hagyománya a szőlőművelésnek, az itt élő sváboktól tanulták el a szőlőművelés fortélyait. 1973-tól átvették a szülői borospincét, és fél hektár ültetvényen termelték a szőlőt, amit a Hosszúhegyi Állami Gazdaság felé próbáltak értékesíteni. Később, a nyolcvanas évek közepén már a Balaton partján is próbálkoztak borértékesítéssel, ekkor már 1 hektár feletti szőlőültetvényen gazdálkodtunk. Próbálkoztott édesapám szőlőbor készítése mellett meggybor, illetve ribizlibor készítésével is.

1993–1997 között a Hajósvin Kft. társtulajdonosaiként forgalmaztuk borainkat és pezsgőinket. A kft. üzletrészének értékesítése után édesapám egyéni vállalkozóként folytatta borászati tevékenységét. Ettől kezdve már én is aktívan részt vettem a családi borászkozásban. 1998 őszén komoly beruházásként a 2 hektáros családi birtokon megkezdődött borházunk építése. A beruházás 2000 májusára befejeződött. Jelenleg 35 ha ültetvény, 700 m² pincerész és 600 m² vendégtér, valamint egy komplett borászati üzembrész tartozik hozzá. Szőlőfeldolgozónk és az 5000 hl bor befogadására szolgáló pincészetünk a hagyományos érlelési technológia mellett a korszerű, irányított eljárással történő erjesztést is alkalmazza, mely lehetővé teszi reduktív borok előállítását, azok kezelését és tárolását.

Falusi turizmus

Mivel Hajós egy túlnyomó többségében német ajkúak által lakott település, szoros és jó kapcsolatot ápol az anyaországgal. Az idelátogató turisták 30-40%-a Németországból és Ausztriából érkezik.

Fontos dátum volt a turizmus alakulásában 1971, amikor első kelet-európai településként testvértelepülési kapcsolatra léptünk egy nyugatnémet településsel, Hirrlingennel. Ekkor még senki sem sejtette, hogy az elkövetkező 50 év során életre szóló barátságok köttetnek a két település lakói között. A részben ebből fakadó turizmus az 1970-es évek közepe, vége felé indult el Hajóson, az IBUSZ és a helyi művelődési ház szervezésével.

Magyarország más vidékeihez képest nálunk egy speciális változata alakult ki a falusi turizmusnak. Kezdetben az idelátogató vendégek a pincefalu varázsa és a sváb vendégszeretet miatt érkeztek a településre. Mivel számunkra voltaképpen két falu áll rendelkezésre, így a turizmus is e két helyen alakult ki. A '80-as évek elején még a faluban szálltak meg az idelátogatók, többnyire ismerősöknél. Mivel ugyanakkor a környék legnagyobb látványossága a pincefalu, s idejük nagy részét amúgy is itt töltötték legszívesebben, a gazdák sütés, főzés, borozgatás célját szolgáló grillezőket, lugasokat alakítottak ki a présházak mögött. Régebben azonban az itt töltött idő végeztével visszavonultak a vendégek és vendéglátóik a faluba éjszakázni. Logikus lépés volt tehát, amikor hálószobák kialakítására került sor a présházakon belül. Ez megoldást nyújtott a családoknak a vendégek elhelyezésére, miközben zavartalanul élhették mindennapjaikat saját lakásukban.

Így kezdődött el 1985-ben az a maig tartó intenzív folyamat, melynek során egyre több présház vált pinceapartmanná, a padlástérből kialakított lakótérrel. Családom nagyon büszke arra, hogy a pincefaluban a mi apartmanpincénk fogadott elsőként vendégeket. Komplet kis lakások jöttek létre, mosdóval, fürdővel és kis konyhával felszerelve. Ezek már nemcsak az ismerősök és rokonok elhelyezését szolgálják, hanem az egyre nagyobb számban érkező külföldi turisták elszállásolását is. Nem elhanyagolható az ebből származó bevétel sem, ami jelentősen hozzájárul a családok büdzséjéhez.

Felismerve az egyre nagyobb érdeklődést, és hogy még vonzóbbá váljon a térség, az akkori Hosszúhegyi Állami Gazdaság egyik vezetője és Alföldi Albert népművelő megálmodta azt az ünnepet, ami megszínesíti a borászok hétköznapjait, és egy hétféve erejéig összeverbuválja a falu apraját s nagyját, s a „fél világot.” 1981-től rendezi meg a település május utolsó vasárnapján az Orbán-napi borünnepet. Május utolsó vasárnapja nemcsak az Orbán névnapot jelenti, hanem megemlékezés és évforduló is egyben, hiszen ugyanebben az időpontban érkeztek ide annak idején az első szőlőtermesztők. Ezen a hétfévén benépesül a pincefalu, folyik a bor, és jókedvtől hangosak az utcák.

A pincefalu főterén egész napos program szórakoztatja az árusok sorai között hömpölygő tömeget. Természetesen borverseny is zajlik, melynek keretében helyi és környékbéli borászok mérik össze tudásukat, pontosabban boraikat. A nyertest az a megtiszteltetés éri, hogy az ő borával locsolják meg a szőlővédő Szent Orbán szobrát. Ezen a hétfévén minden présház tárt ajtókkal várja a látogatókat, s általában minden szálláshely betelik. Az Orbán-napi ünnep is döntő szerepet játszott abban, hogy a falusi turizmus voltaképpen borturizmussá változott.

Visszakanyarodva a '90-es évek közepéhez: felismerve a célirányosan Hajósra érkező vendégek egyre növekvő számát, 1997-ben elkezdtük építeni az első borozónkat, elsődlegesen abból a célból, hogy kulturált körülmények között tudjuk fogadni üzleti partnereinket, amíg elkészül borfeldolgozó üzemünk. De ekkor már egyre több vendég látogatott el hozzánk, és a borozó már nemcsak üzleti partnereink fogadására szolgált, hanem fakultatív borkóstolók lebonyolítására is. Marketingmunkánk eredményeképpen egyre szélesebb körben ismerik meg borainkat és szolgáltatásainkat, mind hazánkban, mind külföldön. Ennek köszönhetően mind gyakrabban jelentkeznek borkedvelők, sőt borszakértők, és a

téma iránt érdeklődők egyénileg vagy csoportosan pincészetünk megtekintésére, boraink kóstolására és a pincefalu megismerésére.

Minden évben emelkedik a tudatosan borgasztronómiára hangsúlyt fektető vendéglátók száma, akik szervezeten fogadják a borbarátokat, s nyújtanak lehetőséget a Duna bal partja nemes nedűinek megismerésére. Mindennek szerves része az ismeretek átadása, amit a régi írásos emlékekre és az évek tapasztalataira alapozunk. Nagyon fontosnak tartom, hogy az itt elfogyasztott ételek mellé a leginkább illő bort fogyasszák a csoportok, s megtudjanak néhány alapszabályt az étkek és a borok harmóniájáról. Borkóstolóink mottója lehet Voltaire egy versének részlete:

*„Kell hogy legyenek pompás estebédek,
hol, fesztelen, az ember csemegél,
jó borokat és szellemes igéket,
és mégse részeg hogyha végetér.”*
(Jékely Zoltán fordítása)

A turizmus e fajtájához hozzátartozik a borkóstolón, az étkezésen és a pincefalu bemutatásán túl a vendégek éjszakai elhelyezése is. Mára 150 fő részére tudunk fakultatív program keretében egy remélhetőleg felejthetetlen, „Kovács borházas” borkóstolót nyújtani.

Szerencsés embernek mondhatom magam, hogy egy ilyen különleges miliőben élhetek, s folytathatom tevékenységem, munkám, amely egyben a hobbim és szórakozásom is.

Borászok a Duna borrégióból

Kunsági borvidék

Soltvadkert – Kiskőrös

Font Gábor

A soltvadkerti Font család generációk óta szőlőtermesztéssel és borkészítéssel foglalkozik. Őseik 1740-ben már ott voltak a település alapítói között. Jelenleg 38 hektár saját tulajdonú szőlőterületen gazdálkodnak, melynek nagy része Soltvadkerten található, kisebb hányada Bócsához tartozik. Kizárólag magyar nemesítésű vagy a vidéken hosszú ideje jelen lévő fajtákat termelnek. Évente 8000 mázsa szőlőt dolgoznak fel. A kft. alapítója Font Sándor szőlész, tagjai ifjú Font Sándor ügyvezető és Font Gábor borász, a Magyar Borakadémia tagja.

– *Meddig lát vissza a családi borászat történetében?*

– A nagyszüleimnek már volt forgalmazásra szánt boruk is. Abban az időben még csak egyetlen csatorna létezett, az állami szőlőskert felé tudták értékesíteni a borokat, lédíig formában. A szüleim is folytatták mindezt, részben örökölték területet a szüleitől, később vásároltak is, fokozatosan fejlesztettek, és 1990-től, amikor a lehetőség megnyílt az önálló gazdálkodásra, elkezdték a borok forgalmazását. Először csak lédíig kiszerezésben. Ezzel párhuzamosan mi ketten az öcsémmel is bekapcsolódtunk a családi vállalkozásba. Én 1999-ben végeztem Budafokon mint borász és üdítőital-gyártó technikus, majd 2005-ben a Kecseméti Főiskolán kertészmérnökként. 2001-ben, tehát már a főiskolai éveim alatt elkezdtük a reduktív, palackos boraink készítését és forgalmazását, ami javarészt az én feladatomból volt. 500 liter Irsai Olivérrel kezdtem. Nekem azért is volt nagyon jó élmény a főiskola, mert a korosztályomon pontosan le tudtam mérni a reduktív boraim fogadtatását. Ez adott ösztönzést ahhoz, hogy a következő évben már megpróbálkoztam a kékfrankos rozéval is, és lassan emeltük a tételszámot is, meg a mennyiséget is egy-egy fajtából.

– *Az édesapja csak lédíig borokkal foglalkozott. Az ön belépése kellett ahhoz, hogy palackozott boraik is legyenek?*

– Igen, de ez érthető. Ők ismerték a tradíciót, de nem végeztek szakirányú iskolákat. Én fiatal voltam, érzékeltem az ágazatban jelentkező egyre újabb kihívásokat, és megpróbáltam időben reagálni rájuk. 2003-ban már voltak hűthető, koracél tartályaink. Kezdetben csak a legegyszerűbb hűtési technológiánk volt: egy fúrott kút vizének keringetésével tudtuk hűteni az erjesztés során a tartályokat. A kút vize 12 fokban jött ki a talajból, alkalmas volt arra, amire szántuk. Abban az időben jelentős lépésnek számított ez is. Óriási előrelépés volt, hogy le tudtuk vinni 15 fokra a must hőmérsékletét, mert szinte minden ezen múlik: az illatok, a zamat, a szín, a gyümölcsös ízek. Ettől kezdve az életünk, az elmúlt húsz évünk arról szólt, hogy az itt megtermelt, jó minőségű szőlőből világszínvonalú, kiváló minőségű borokat állítsunk elő. Egészen más kontextusba kellett

az egész borászatot helyezni. A lédig, vagy a kannás kiszerezést egyrészt a média, másrészt néhány lelkiismeretlen termelő és még sok minden egyéb erősen lejáratta. Nekem mindig az volt az elvem, hogy nem a kiszerezés a döntő, nem az tehet róla, hogy mi van benne. Ha így volna, akkor a palackokban mindig csak jó boroknak szabadna lenni. A körülmények azt diktálták, hogy folyamatosan fejlődünk kell. Például azért, hogy megfeleljünk néhány multi elvárásainak, hogy legyen komolyan vehető mennyiség, amit fel tudunk kínálni a kereskedőknek. Ma már inkább százezres palackszámokról beszélünk fajtánként, mint tízezrekről. És természetesen a megnövelt mennyiséget meg kell tudni tartani ugyanabban a minőségben. És ehhez minden kapacitásunkat arányosan hozzá kellett igazítani, a logisztikától a feldolgozókapacitáson át a tárolásig és a szállításig. Nagyon átalakult a géppark is. Valaha virágkorukat élték a csettegők, szinte a vidék jelképének számítottak. Ma már az országos vagy a nemzetközi piacra szállító termelők komolyabb gépparkkal kell, hogy rendelkezzenek. A szüret is modern szőlőkombájnokkal történik. A feldolgozókapacitást is úgy kell kiépíteni, hogy csúcsidőben is képes legyen fogadni a beérkező terményt, mert ellenkező esetben elképzeltető, hogy a termelők más feldolgozóba adják el a szőlőt. A teljes folyamatot a maga komplexitásában kell nézni, és ehhez bizony óriási szemléletváltásra volt szükség.

– *Mekkora volt az eredeti családi terület, és hová fejlődtek mára?*

– Akkor még holdakban beszéltek, de úgy becsülöm, a nagyszüzeim szőlőterülete olyan másfél-két hektárnyi lehetett. A szüzeim már 7 hektárnyi területen foglalkoztak szőlővel, és folyamatosan törekedtek a fejlesztésre, ma pedig 38 hektárnyi ültetvénye van a családnak. És emellett a felvásárolt szőlőmennyiség is jelentős. 2020-ban például 100 hektárt meghaladó területről jött be szőlő a pincébe. Ez azt jelenti, hogy majdnem 10 000 mázsa szőlőt dolgoztunk fel.

– *A partnerekkel, akiktől vásárolnak, előre szerződnek?*

– Szerződünk, és minden tételt, amit megvásárolunk, megnezzünk előre. Vannak feltételeink, hogy mikor, milyen állapotban vesszük át a termést. Ez kiterjed a gépek állapotára is. Nem tudunk elfogadni rozsdás kádakban szállított szőlőt például. További feltétel a gyors, lehetőleg azonnali beszállítás. Igaz, hogy többet is fizetünk a szőlőért, mint a kevésbé igényes felvásárlók.

– *Néhány órás késedelem ennyit számít?*

– Rengeteget. Nagyon lényeges az, hogy azonnal beérjen a szőlő a feldolgozóba, akkor is, ha félig van a kád, ha elromlott a kombajn, és órákat vesz igénybe a javítása. Ha váránk vele, már nem volna megfelelő. Különösen, hogy van exportlehetőségünk a hidegen lefojtott mustra az Európai Unió több tagállamába is. Itt, ha lehet, még szigorúbbak a feltételek.

– *Mi a lefojtott must további felhasználási módja?*

– A cseheknél bort, pezsgőt és üdítőitalt készítenek belőle. Az olaszok is a boraik készítéséhez használják.

– *A feldolgozott mennyiség hosszabb idő óta ilyen magas?*

– A korábbi években 8-9 ezer mázsa körüli szőlőt dolgoztunk fel, de a tavalyi évben kényelmesen megvolt a 10 ezer mázsa, amihez a préskapacitást meg kellett növelnünk. A termelőnek is létkérdés, hogy gyorsan be tudja szállítani a termést. A fogadó- és feldolgozókapacitás növelésének tehát az a célja, hogy mindenki jól járjon a bővítéssel. Az idő a legdrágább dolog az életben.

– *Hogyan néz ki az ültetvény, amelyen gazdálkodnak?*

– Van egy korosabb, 1980-as telepítésű ezerjő-ültetvényünk a Szarvaskút dűlőben, minden évben arról szüreteljük az ezerjő válogatásborunk alapanyagát. A palackra ennél a bornál ráírjuk a dűlőnevet is. Az eredetvédelem világszerte egyre lényegesebb kérdés, és örömmel mondhatom, hogy Soltvadkert az utóbbi években már felkerült a világ bortérképére. A soltvadkerti ezerjőt elismerte önálló fajtának az Európai Bizottság. A Szarvaskút dűlőben lévő területet úgy vásároltam, hagyományos művelést igényel, de állandó, stabil minőséget terem minden évben, így aztán megfogadtam, hogy nem fogom kivágni, amíg én gazdálkodom.

– *Min múlik, hogy melyik dűlő lesz a kiváló a sok közül? Első ránézésre az egész települést homokos talaj jellemzi.*

– Hosszú évek tapasztalata, a termés kiváló, különleges minősége, mennyisége, ásványossága dönti el, hogy melyik dűlőket tekintjük kiemelkedő adottságúaknak. A Szarvaskút dűlőben például löszös az alapkőzet, és ezen humuszos, karbonátos a talaj. Ez a minősítés több területünkre is igaz, de azt a minőséget, mint amit ezerjőből a Szarvaskút dűlői terület évről évre biztosít, a többi, például a Bócsán lévő, szintén ezerjővel beültetett dűlőnk, hasonló besorolása ellenére sem képes megközelíteni.

– *Bócsán is vannak területeik?*

– Az volt a régi területek egyike. A nagyanyám bócsai lány volt, az ő hozományaként került hozzánk a terület. Bár nagyon közel van, mégis kimondható, hogy Bócsán más fajtáknak kedvezőek a körülmények, mint amilyenekkel mi itt Vadkerten dolgozunk.

– *Szemben sok más, környékbeli termelővel, önök nem tartanak világfajtákat. Miért?*

– Amikor elindultunk a pincészettel, egyetértés volt közöttünk abban, hogy nem keltenek nekünk a világfajták. Azóta annyit puhult az elszántságunk, hogy már van világfajtából készült borunk, egy cabernet sauvignon rozé, de továbbra sem kívánunk ebbe az irányba elmenni.

– *Más technológiát igényelnek, vagy miért döntöttek így?*

– Azt hiszem, hogy nem véletlenül honosodtak meg itt azok a magyar fajták, amelyeket dr. Hajdú Edit professzor asszony szerint a közízlés kiszelelt. Ez szinte mindent meg is magyaráz. Nem vitatom azt sem, hogy lehet itt karakteres borokat előállítani a világfajtákból, de feltehetően jóval kevésbé lesz érdekes és vonzó, mint egy kövidinka, amely teljességgel idevaló, és azért is kihívás, hogy nem is olyan régen a leginkább lenézett borok közé tartozott. A szocializmus idején a kövidinkát sikerült teljességgel lejáratni, rossz kocsisborként maradt meg az emlékezetben, és nem ok nélkül. Amikor mi 2006-ban először előálltunk vele, nagy meglepetést okozott. A homoki, alföldi boroknak az az egyik nagy előnyük, hogy könnyedek, behízeltők, amit szinte következmények nélkül, bármikor fogyaszthatunk.

– *Hány fajtával dolgoznak?*

– Van 13 hektár kékfrankosunk, hét hektár Irsai Olivér, csaknem ugyanennyi cserszegi fűszeres, van még egy hektárnyi olaszrizling, most telepítettünk rajnai rizlinget másfél hektáron, pinot noirt egy hektáron, van ezen felül három hektár generosa és körülbelül ugyanannyi ezerjő.

– *Kadarkájuk nincs?*
– Nincs. Nem vitatom az érényeit, de nem tolonganak érte az emberek. Rendkívüli módon évjáratfüggő. Remélem, nem bántok meg senkit, de igazán jó kadarkát én Szekszárdról szoktam beszerezni.

– *Hírlík, hogy nem könnyű hozzáértő munkaerőhöz jutni még itt sem, ahol mindenki ért a szőlőhöz.*

– Egy Zala megyei ismerősöm panaszolta, hogy a napszám felment náluk 6000 forint-ra. Ehhez képest nálunk már meghaladja a 10 000 Ft-ot, mégsem kapni embert. Zalában feltehetően nem túl nagy a kínálat, míg nálunk sok az egyéb munkalehetőség, például a műanyagiparban, ami rengeteg kézi munkaerőt elszív.

– *Mindenre képes megoldást nyújtani a gépesítés?*
– Félreértettük egymást. A helyi munkaerőre kérdezett rá, és helyit már tényleg nagyon régen nem láttunk a szőlőben. Erdélyből viszont rendszerint jönnek ide munkások.

– *Feltehetően kevés szőlőben szerzett munkatapasztalattal.*
– Többen vannak, akik már fiatal felnőtt koruk óta, visszatérően nálunk dolgoznak. Vannak olyanok is, akik csak idényjelleggel, a nagy tömegű kézi munkát igénylő feladatokra jönnek. Próbáltunk sokat egyszerűsíteni például a metszésen, hogy időre el tudjuk végezni a feladatot. A kötözést szintén komolyabb szakmai előképzettség nélkül is el tudják végezni, ha pedig kínálgózik valami bonyolultabb művelet, például egy fiatal szőlőben, ahol csapokat kell kiválasztani, akkor pedig próbáljuk, mint az iskolában a gyereket, úgy szétválasztani őket, hogy két hozzáértő ember közrefog egy olyan harmadikat, akinek folyamatos eligazításra van szüksége. Nem egyszerű, belátom.

– *Élnek-e a terméskorlátozás lehetőségével, legalább azoknál a tételeknél, ahol prémium minőséget akarnak?*

– Igen, mindenképpen. Az ezerjónál két-háromszor is átjárjuk az ültetvényt, többnyire én vagy a feleségem. Ezt nem engedjük ki a kezünk közül, hiszen szakértelmet, nagyobb rálátást igényel. A többi szőlőfajtánál túl sok korlátozásra sajnos nincs szükség, mert az időjárás már annyira szélsőséges, hogy önmagában is korlátoz.

– *Különbéféle kiserelésű termékeket látok itt a polcokon, 2,5 decis kiserelésű, fémdobozos frizzantét, Secco névvel. Készítenek gyöngyözőbort vagy pezsgőt is?*

– Szén-dioxid hozzáadásával dúsított gyöngyöző bor a hivatalos neve a terméknek. 2017-ben kezdtük el a próbagyártást. A borászatban folyamatosan újítani kell, a régi, tradicionális, fahordós eljárásoktól ma már el kell vonatkoztatni. Így került korábban a borospalackokba a parafadugó helyett a szintetikus monacor, a szilikondugó, aztán a csavarzár, aztán szépen lassan nálunk is teret nyert a bag in boxos kiserelés. Kezdetben ettől is idegenkedett a szakma egy része, de nekem nem a szakmának kell megfelelni, hanem a vevőnek. A vevő számára pedig az a jó bor, amit jóízűen megiszik. Nekem meg az a jó kiserelés, amit hajlandóak megvásárolni. Nem vitatom, hogy a szakma önmaga számára olykor gyárt különleges, borsos árú termékeket is, de én olyan bort akarok előállítani, hosszú távon is, amit a vevőkörünk igényel.

– *El tudja-e adni a boraikat a valódi értékükön?*
– Nem kell áron alul kínálni a termékeinket. Ha megnézi az üzletek polcait, nem a mi borvidékünk adja a legolcsóbb borokat. Mi a kezdetektől arra törekedtünk, hogy folyama-

tosan növeljük a cég brandértékét, s ezzel próbáltunk kissé függetlenedni mindenki más-tól. Szerencsére mára a régió is eljutott oda, hogy sokat javult a kunsági borok megítélése a fogyasztók körében. Dolgoznunk kell még rajta, de jó úton járunk.

– *Milyen csatornákon keresztül értékesítenek? Az évi 10 000 mázsa feldolgozott szőlő jelentős mennyiségű palackos bort is jelent?*

– Így van. Szinte az összes multinacionális kereskedelmi láncban beszállítók vagyunk. Időnként vannak exportkiszállításaink is, olykor még Japánba is, főként rozét és vörösbort szállítunk. Természetesen Európán belül is értékesítünk palackos kiszerezésű borokat, de elsősorban a hazai piacra termelünk. A már emlegetett fajtákat ismerik is, szeretik is vásárolni, erről győznek meg a folyamatosan figyelt fogyasztói visszajelzések.

– *Melyek a Font-borok legfontosabb jellemzői?*

– Nagyon sok mindent említhetnék, kezdve a szüret időpontjának megválasztásától, ami nyilvánvalóan hatással lesz a készítendő borra. Fontos továbbá, hogy nálunk nem személyre szabott feladatok vannak, itt minden ügypontú. Egy ügyünk van, éspedig hogy a fogyasztó jó minőséget kapjon, elégedett legyen és kitartson mellettünk. Ha jó minőségű a termék, nagyot már nem hibázhatunk. A magyarázkodás senkit nem érdekel, a fogyasztó becsapottnak fogja érezni magát, ha nem a megszokott magas minőséget kapja. Mindent alá is rendelünk a minőségnek. Szüretben, ha kell, éjfélig is fenn vagyunk, a feldolgozást késedelem nélkül meg kell kezdeni. A szürethez kell igazítani, megfelelő állapotba kell hozni és tartani a gépparkot, hogy készen álljon az éves mennyiség gördülékeny befogadására. A brandhez hozzátartozik a megjelenés is, a címkéinken most már hosszabb ideje nem változtattunk, hiszünk abban, hogy ez a fajta változatlanság a cég stabilitásáról üzen. A kommunikáció is nagyon lényeges eleme a brandépítésnek, elemi érdekünk például, hogy jelen legyünk a fesztiválokon. Erről az utóbbi évben ugyan nem nagyon lehet beszélni, de a járvány után biztosan fokozottan ügyelnünk kell a feszes jelenlétre.

– *Mondta, hogy ügyeket szolgálnak mindannyian. Azért van valamiféle munkamegosztás?*

– Édesapám a szőlész, én vagyok a borász, az öcsém, ifjabb Font Sándor pedig a menedzser, a cégvezető. Ahogy már utaltam rá, szüret idején ezek a határok feloldódnak, de akkor is igaz marad, hogy a technológiai kérdések, az élesztők kiválasztása fő szabályként hozzám tartoznak, az öcsém a cégvezetés mellett a kereskedelmi ügyeinket, a marketinget is összefogja. A család női tagjai is itt dolgoznak, szerepük a mindennapokban például a palackozásnál vagy a vendéglátásban van, és a fesztiválokon, kóstoltatásokon is részt vesznek. A cég egyik nagy erényének tartjuk, hogy minden egyes munkafolyamatnál vagy tevékenységnél többnyire jelen van egy családtag is. A legjobb eredmények akkor születhetnek, ha az érintett gazda szemlélettel teszi a dolgát bármely területen.

– *Miért tartják fontosnak a fesztiválokon és borversenyeken való folyamatos részvételt?*

– Minden fesztiválra azért nem szoktunk elmenni. Van néhány, ahol mindig ott vagyunk, ilyen például a szegedi vagy néhány fővárosi alkalom. A fesztiválok alapvetően apám asztala, szereti is, testhezálló is neki. Beláttuk, hogy szükséges a fogyasztókkal való közvetlen kapcsolat. Érzékeljük, hogy a fesztiválok alkalmával milyen boroknak van sikere, merre mozdulnak a trendek. Jó visszajelzés arra, hogy milyen irányokban finomítottunk vagy változtassunk. Sokat lehet tanulni egy fesztiválon. Más kérdés a borversenyek ügye. Egy borversenynek az a lényege, hogy az emberek agyába beleül az élmény, hogy a nyertes borokat előállító cég stabil, állandó minőséget produkálni tudó vállalkozás. Ez pedig fontos marketingszempont. Lényeges tehát a folyamatos jelenlét a versenyeken, a visszajelzések szerepe, fontossága miatt.

– *Nemrég tagja lett a Magyar Borakadémiának. Mit jelent borakadémikusnak lenni?*
– Frittmann János ajánlott, így választottak meg. Még kevésről tudok beszámolni, mert a felvételemet követően a járványveszély miatt a programok döntő többsége elmaradt. De természetesen nagy megtiszteltetésként élem meg a tagságot, hiszen mégiscsak ez a szakma legmagasabb foka. A vele járó felelősség is nagy, továbbra is az egész magyar borásztársadalom javára szolgáló ügyeket kell szolgálnom, ahogyan eddig is tettük a vállalkozásunkban mindannyian. A hazai borkultúrát terjeszteni és fejleszteni kell továbbra is.

– *Változott a trend a minőségi borok javára, vagy továbbra is az asztali minőségű boroké a piac nagyobb része?*

– A nagyon olcsó, egyszerű borok részaránya visszaesett, egy részük le is vált a rendszerről. A fiatalokat ma már nem elég a sok évtizedes, hagyományos módon megszólítani, korszerűbb, modernebb megoldásokra van szükség. El kell felejtenünk például, hogy csak az üvegpalackban forgalmazott bor létezik. Mi is piacra léptünk egy 2 decis fémdobozba töltött gyöngyözőborral, és nem szakadt ránk az ég. Gondolja el: egy fesztiválra, egy koncertre biztosan nem vihet be a közönség üvegpalackot, mert az potenciális fegyvernek számít. De ahogyan a dobozos üdítőt, energiatalt vagy sört, úgy a dobozos bort minden további nélkül magával viheti a fiatal a nézőtérre.

– *Érzékenyen reagál a piac kihívásaira?*

– Alapvető, hogy elsősorban a bortörvénynek kell megfelelnünk, utána szinte arra vagyunk kényszerítve, hogy szabadabb gondolkodást vigyünk be a munkánkba, hiszen a világ fejlődik. Vagy tudomást veszünk róla, és próbálunk reagálni, vagy nem. De ha nem veszünk tudomást a változásokról, elrohan mellettünk a világ, meg a többi termelő.

– *Mi a víziója a saját pincészetük közeljövőbeli, vagy akár kissé távolatosabb jövőjéről?*

– Nagy változásokat a fajtaszerkezetben és a készített borok karakterében nem várok. Az új fahordós érlelés például szerintem nem a mi utunk, de a pezsgőkészítést elképzelhetőnek, sőt kívánatosnak tartom. Ugyanakkor az ehhez szükséges beruházás, technológiai fejlesztés nagy anyagi megterheléssel jár. A pezsgőgyártás minden elemében nagyon költséges. Ma már sok borászat állít elő saját pezsgőt, többnyire a tradicionális módszerrel, palackos erjesztéssel. Én nem tartom elrugaszkodott ötletnek, hogy egy jó minőségű tankpezsgővel próbálkozzunk. Úgy gondolom, hogy nekünk, mint kis cégnek, leginkább ezzel van esélyünk egy rentábilis bővítésre.

– *Mi alkalmas alapbornak a pincéjükből?*

– Ott van a régi, jól bevált ezerjő, de nem önmagában, hanem egy kissé illatos társsal, mondjuk egy cserszegi fűszeressel vagy Irsaival házasítva.

– *Mennyire van béke, vagy mennyire ádáz a konkurenciaharc a soltvadkerti borászok között? Vannak-e a munkájukban közös felületek? Ha nincsenek, lát-e rá igényt, hogy legyenek?*

– Teljesen őszintén mondom, hogy problémamentes a kapcsolatunk. Ha nem is vagyunk napi kapcsolatban, de sűrűn beszélgetünk. Van egy borklubunk is, egy asztaltársaság, ahol időnként összejövünk, és megbeszéljük közös dolgainkat. Azok járunk össze, akik Vadkerten palackos bort állítanak elő és forgalmaznak. Beszélgetünk, mindenki hoz néhány palack bort a kiválasztott témakörhöz illeszkedően, megkóstoljuk és élvezzük a borokat, és nem melleleg megbeszéljük az aktuális ügyeinket is. Meggyőződésem, hogy szükség van a szakmán belül az ilyen informális összetartásra is.

– Van-e olyan létesítményük, ahol több embert le tudnak ültetni egy időben? Egyáltalán, része-e a szolgáltatásaiknak a vendéglátás, és terveznek-e ilyen bővítést?

– Egyelőre nincs nálunk vendéglátás. Természetesen volt már szó róla korábban a családban. Minden évben adott egy fejlesztésre költhető összeg, és döntést kell hoznunk az irányokról. Volt év, amikor felvetődött egy 40-50 fős kóstolóhelyiség kialakítása, de mert abban az időben kerültek be a boraink a multiláncok kínálatába, inkább a volumen növelésére fordítottuk a pénzt, és lemondunk a vendéglátás fejlesztéséről. Ha nem így döntöttünk volna, nem lenne ilyen hűtőkapacitásunk, és jóval kisebb lenne a tartálpark is. Nem bántam meg a mai napig sem, hogy ebbe az irányba fejlesztettünk, és nem a vendéglátó kapacitások kiépítése irányába. Lantos Szabolcsék például épp a miénkkel ellenkező irányban fejlesztettek, ott a vendéglátás élvez prioritást. Nem mondtunk le végleg erről a fejlesztésről, de nem tudok időpontot mondani. Nekem továbbra is az a stabil meggyőződés, hogy a borászati üzemek termelőüzemek, ahol bort állítanak elő. Minden más, kávézó, étterem, szálloda, wellness, csak járulékos lehet. Hogy ezeket ki mennyire forszírozza, az nagyon is függ az adott termelő habitusától. Én annak a híve vagyok, hogy hozánk elsősorban bort vásárolni jöjjenek a partnerek, vagy találják meg a borainkat azokon a pontokon, üzletekben, éttermekben, szállodákban, ahová nagy mennyiségben szállítunk.

– Felmelegedési ciklusban vagyunk. Veszélyeztetni ez valamelyik fajtájukat? Kell-e változtatni a fajtaszerkezeten?

– Az Irsai Olivér szüreti időpontja az elmúlt 20 évben csaknem egy hónappal előbbre került, úgyhogy jogos a kérdése. Gyerekkoromban a kékfrankost főként októberben szüreteltük, az elmúlt években nemegyszer már augusztus végén, 18 fokos musttal, rozé alapanyagának. Nem kell feladni ezeknek a fajtáknak a természetét sem, csak változtatni kell néhány dolgon. Elképzelhető, hogy szükség lesz rövidesen a szőlők árnyékolására, öntözésre is szükség lehet. Biztosan lesz, amin változtatni kell.

– A szülei egyre idősebbek lesznek, a birtok pedig egyre terebélyesebb. Fel nőnek a gyermekei, mire be kell lépniük? Egyáltalán, akarnak-e ők is a családi vállalkozásban dolgozni?

– Úgy látom most, hogy igen. 13 éves a lányom, Luca, 10 éves a fiam, Lénárd. Sok minden érdekli őket. A lányom nagyon szereti a fesztiválokat, kifejezetten társasági ember. Szeret központban lenni, szerezni, bort tölteni, beszélgetni az emberekkel. A fiam a gépeket, a traktorokat kedveli különösen, ismeri a működésüket, és minden velük kapcsolatos élményét évek múltán is képes felidézni. Ma úgy látom, hogy mindketten a családi vállalkozásban képzelik el az életüket felnőttként is.

Frittmann János

A Frittmann testvérek, István és János a szülőktől örökölt családi birtok bővítésével jelentős pincészetté nőttek ki magukat. A vállalkozáshoz gyermekeik, Frittmann Péter és Frittmann Tamás is csatlakoztak, amelyet 1998 óta kft. formában üzemeltetnek és fejlesztenek tovább. 60 hektár saját telepítésű szőlőültetvény van a Frittmann család birtokában, és még legalább ekkora területről integrálnak válogatottan jó minőségű szőlőt a környező gazdáktól. Frittmann János az első alföldi borász volt, akit megválasztottak 2007-ben az év bortermelőjének. Ma egyéb pozíciói mellett a Magyar Borakadémia alelnöke, a Kunsági borvidék elnöke.

– Hogyan jött létre a Frittmann Borászat, mik voltak az előzmények?

– A mi borászatunk is, mint sok más családi borászat Soltvadkerten, régre nyúlik vissza. Mivel itt nem alakultak tsz-ek, a gyökerek nem szakadtak el, nem szűnt meg a foly-

tonosság. Az őseink az 1700-as évek közepén telepedtek le itt. Pfalz környékéről jöttek, és hozták magukkal a szőlő szeretetét és a borkészítés ismeretét. Ők élesztették újjá az itteni szőlőművelést, amely már a török idők előtt is megvolt, de utána elenyészett. Mi generációkra visszamenően ebben nőttünk föl, a szőlő már évszázadok óta a megélhetés része volt a családban. Amikor a szövetkezetesítés elindult, a jobb adottságú területeket elvették, de a családi háznál és tanyáknál lévő pincék megmaradtak, a szülők ott borászkodtak. Nemcsak szőlőt termeltek a szövetkezetnek, hanem saját bort is készítettek, amit nem csekély összeg befizetése ellenében el lehetett adni háztól. Apámnak volt a gazdálkodás mellett szakmája is, amiben ugyan hivatalosan nem dolgozott, de itthon azért el-élt munkáit. Az akkori viszonyok között a végén már nagy mennyiségnek számított, amit értékesíteni tudtak. Mi ebben nőttünk fel a bátyámmal, Istvánnal. Nem mindig örültünk neki, amikor a szőlőbe kellett menni. Én akkor már sportoltam is, de a szőlőmunka a szüleim szemében előrébb való volt, mint az edzés. A szőlőt és a vele való munkát valaki vagy nagyon megszereti, vagy nagyon megutálja. Én 1982. március 15. óta, magánszemélyként, már kizárólag csak szőlővel és borral foglalkoztam.

– *Az év, amelyet az önállósodása éveként említ, még bőven a szakszövetkezetek ideje a területen. Miben különbözött a szakszövetkezet a termelőszövetkezetektől?*

– Nagy volt a különbség közöttük. A szakszövetkezeti formánál megmaradt a tagok korábbi tulajdona, a szövetkezeti tagság birtokában 10 százalék befizetésével lehetett értékesíteni a bort. A 10 százalékot akkor is be kellett fizetni a meghatározott árból, ha nem a szövetkezetnek adta el a tag a borát. Ez képezte a szövetkezetfejlesztési alapját, ami annak idején nagyon jó megoldás volt. A szakszövetkezet a tsz-nél lényegesen kedvezőbb forma volt. A tsz-ekben egyáltalán nem maradt magántulajdon, nem volt mozgáster, ment minden a közösbe. A szakszövetkezet akár anyagi jólétet is eredményezhetett, és hozott is magával. Ami igazán pozitívum volt, az az eltérő gondolkodásmód, a magántulajdonosi szemlélet volt. Rengeteg vállalkozás ennek a gondolkodásmódnak a következtében volt képes elindulni és megerősödni. Közülük sokan ma már más településen élnek, de a szemléletet innen vitték magukkal. A lényege a kockázatvállalási hajlandóság volt, hogy kicsit bátrabban vágtak bele új dolgokba is, mint azok, akik csak a közös gazdaságban próbálhatták ki magukat. És volt valamekkora tőketartalékuk is. Mai szemmel nézve nem volt ez jelentős összeg, de az induláshoz általában elég volt. Merték a maguk útját járni az emberek. Én ezt tartom a szakszövetkezeti forma legnagyobb eredményének.

– *A szakszövetkezeti forma csak a Duna–Tisza közén működött, vagy ennél is szűkebben, csak Soltvadkerten és környékén?*

– Több települést is érintett, itt a környékben rengeteget. A homoktalajokon nem nagyon tudtak tsz-t szervezni. De itt nem csak egyfajta terület van, voltak területek, ahol más típusú volt a talaj, mint például Csáboron, ahol az agyagos talajon 20-30 aranykoronás földek voltak. Ott meg is szervezték a tsz-t. Érdekes ugyanakkor, hogy a jó adottságú területeken sem tudott a tsz olyan eredményesen gazdálkodni, mint a szakszövetkezet a rosszabb adottságú homoktalajokon. A gondolkodásmód a szőlővel foglalkozókon túl elérte az iparosokat is, hiszen nekik is volt szőlőjük. Ekkor született meg például a csettegő, ami a kor leleményességének dicsérete. Ma esetleg már megmosolyogják az emberek, de annak idején a tagok a csettegőkkel komolyan besegítettek a szakszövetkezetnek is, hiszen sohasem volt elég a gép, különösen nem a szüreti időszakban. A csettegővel nemcsak árut lehetett szállítani, de például tárcsázni is. A csettegőkből a mai napig is lehet még látni néhányat, pedig a 60-as évek vége óta szolgálnak. Szép lassan elterjedtek Kiskörös és

Kecel környékén is, de az innováció Vadkertről származott, az első tíz évben csak nálunk fordult elő. Természetes, hogy sokan átvették, nagy segítséget jelentett a gazdáknak, képesek voltak a saját gépükkel megművelni a szőlőjüket. Az első csettegők a katonaság által leadott, házilagosan összehegesztett UAZ motorokból készültek. Szükség volt ezekre az erős motorokra, hogy hatékonyan lehessen a géppel dolgozni. Az UAZ-ok összerakésmeghajtásúak, terepváltóval felszereltek voltak, szemben a szövetkezetben lévő néhány traktorral. A csettegő ötletét az iparosoktól vettük át, végül már szinte minden komolyabb gazdálkodónak volt ilyen gépe. Volt szakszövetkezet másutt is, Balatonbogláron, Tokajban, Ásotthalmon és másutt is, de nem tudtak olyan hatékonyan dolgozni, mint a vadkerti gazdák, mert nem volt hozzá gépük.

– *Mennyire volt könnyű az indulás magángazdálkodóként?*

– Édesanyám nem örült igazán, hogy magángazdálkodó lettem. A településen a korosztályomból többen kikötöttek a szőlő mellett, de szinte mindenki valamilyen munkaviszony mellett. Én feladtam az állásomat, csak ebből akartam megélni. Akkor már el lehetett adni a bort magánszemélyként is. Elsősorban a vendéglőknek tudtunk forgalmazni. 1988-ban teremődött meg a valódi lehetősége annak, hogy az ember magánszemélyként borral kereskedjen. Volt egy komoly előnyöm: hat év főrom volt az akkor megalakuló gazdasági munkaközösségekkel szemben. 30 éves voltam, fiatal, tele tetterővel és energiával.

– *Ma is fogékony még az új eljárásokra, a szokatlan lépésekre?*

– Már 1990-ben kint jártam tanulmányúton Olaszországban, ami nagyon nagy motivációt adott. Abban az időben hordós kiméréseink voltak, az akkori értelemben vett kannás piacon mi nem voltunk jelen. A hordós kimérőket viszont a jövedéki törvény megváltoztatása bezárásra ítélte, és ez nagyon érzékenyen érintett bennünket. Kényszerpályára kerülünk. Ugyan 1994 óta volt már palackozott borunk, de nem volt kialakult piacunk. Hogy mekkora volt a baj, jól érzékelteti, hogy a jövedéki törvény megváltozásával egyetlen nap alatt elveszítettük a korábbi piacunk 95 százalékát. Szerencsére a nevünk jól csengett azokon a területeken, ahol korábban a hordós kimérőink voltak.

– *Mennyire fogadták el könnyen az ön borait?*

– Amikor nekiálltunk a palackozásnak, volt szőlőnk két másik borvidéken is, a Balatonról és a Mátrai borvidékről, Eger mellől. Az egyik olasz tanulmányutam alkalmával éppen szüret idején jártam kint. Azt tapasztaltam, hogy sokkal jobbak a fehérboraik, mint a mieink. Vörösből akkor már voltak nálunk is jó borok, majdnem olyan jók, mint az olaszoknál, de a fehérboroknál szembeötlő volt a különbség. Amikor itthon, szüretben kóstoltam a szőlőinket, úgy éreztem, hogy jobb zamatúak, mint az olasz fajták. Akkor pedig csak a technológia lehet a különbség magyarázata! Hiába kértük, nem adtak át technológiát. Egyre csak az motoszkált a fejemben, hogy nekünk is az olaszokéhoz hasonló ízű és minőségű rozét kellene készítenünk. Ők kissé zöldebben szedték le a szőlőt, mint mi szoktuk. Megkóstoltam a friss borukat, és fantasztikusnak találtam. És akkor megpróbáltuk meghonosítani itthon is, amit odakint láttunk és tapasztaltunk. Éveket vett igénybe, hogy olyan rozénk legyen, amelyet szerettem volna, de mindvégig hittem a sikerben. Kezdetben megmosolyogtak, még a barátaim is. Ezer érvük volt, hogy miért lehetetlen innen elismertetni, hogy nem fogják komolyan venni. Pedig akkor már készítettünk borokat mindhárom borvidékről, ahonnan szőlőnk volt. Beneveztük őket versenyekre, és mindig a mi saját, alföldi boraink nyertek. Elkezdtük finomítani a borkészítés egyes fázisait, és hamar rájöttünk, hogy azokat a jellegzetességeket, amelyeket a fogyasztók ma is keresnek a borokban, innen, az Alföldről lehet a legkönnyebben elkészíteni.

– *Az adottság tehát mindig is benne volt a területben és az itt honos fajtákban?*
– Persze. A hit nem volt meg, az alapos tudás és az elszántság. Ennek ellenére hittem a sikerben. Hogy miért, nem tudom. Visszanézve az akkori eseményekre, az ember egy kicsit saját magát is megmosolyogja, hogy micsoda vakhittel vágtunk bele a boraink elismertetésébe! Pedig ösztönző példa nem volt előttünk. Sem a szövetség, sem a nagyszámú, átlagos borászat nem ambicionálta azt, amit mi, hogy olyan borokat készítsünk, amelyek a világon bárhol megállják a helyüket. Ne kérdezze, hogy honnan merítettük a hitet, de akkor természetesnek gondoltuk, hogy képesek leszünk valóban nemzetközi mércével mérhető, minőségű borokkal előállni az Alföldről.

– *A hit kellett hozzá, hogy versenyre vigye a borait?*
– Amikor az első fesztiválon megjelentünk, és megkóstoltam a bort, én is rácsodálkoztam, hogy mi lett belőle. Az a fajta rozé előttünk nem volt ismert Magyarországon. A rozét mindenki a túlérétt kék szőlő levéből készítette. Jók is voltak, csak gyorsan előregedtek. Az olasz tapasztalatok alapján láttuk, hogy kicsit korábban érdemes a rozénak szánt szőlőt szüretelni, és az sem baj, ha egy kicsit többet hagyunk a tőkén. Elgondolkodtunk a gyümölcsösség forrásán. Sokat agyaltam abban az időben, de nekem hobbim is a borászat, nem esett nehezemre, hogy folyamatosan keressem az új utakat. És elkészült az a rozénk, amire már azt tudtam mondani, hogy nekem is ízlik! A mai napig nagy kritikusa vagyok a borainknak. Ma már a fiaink, Péter és Tamás készítik a borokat, én inkább már csak kóstolok, az operatív, fizikai munkában már nem igazán veszek részt. De a mindig kritikus véleményemet nem rejtem véka alá, nem is tehetném meg. Tamás, az én fiam folyamatosan itt van, Péter, István bátyám fia vezeti a DiVino boltot Kecskeméten, őt időről időre elszólítja a munkája.

– *Az első tekintélyt szerzett boraik alapanyaga adott volt a területen, vagy újonnan telepítette?*
– Javarészt megvoltak. Az ezerjót a mai napig arról a termőhelyről szüreteljük, ahonnan a nagy sikert aratott, 2000-es tételek valók. Ezeket az ültetvényeket nagyrészt még a szüleim telepítették, és ma is szenzációs állapotban vannak. Az ezerjó 100-120 évig szőlő. A kadarkaültetvény fiatal, már mi telepítettük. A kékfrankos rozé alapanyag, aminek a borával az első átütő sikereinket arattuk, a Szegedi Borfesztiválon az év felfedezettje lett. Sokan azonnal temetni kezdték, hogy nyárra tönkremegy, de még javában virult, amikor a többiek már előregedtek. A rozét korábban csak színléből készítettük, ma már préselünk is hozzá, mert a préseink lehetővé teszik, hogy kerülhessen a színléhez valamennyi préselés. Soha nem voltam divatkövető. Felismertem azt, hogy hiába akarnék chardonnay-val, szürkebaráttal, sauvignonnal, cabernet-vel a piacon elindulni, az a tér foglalt. Oda van kötvé másik nagy borvidékekhez. Nekünk olyannal kell indulnunk, ami nincs a piacon. Az egyetlen esélyünk ez volt. Nem vitatom, szerencse is kellett hozzá. Nem voltam én különösebben bölcs, de addigra láttam már néhány jó és rossz példát magam előtt. Az új magyar fajtákkal nem foglalkozott senki. Mi kifejezetten ezekkel indultunk, és mondhatom, ez volt a nagy szerencsénk. Arra vagyok a legbüszkébb, hogy ma ezeknek a fajtáknak, az irsainak, a cserszeginek vagy a generosának a bevezetése, elterjesztése mind kötődik hozzám.

– *Az idő előrehaladtával aztán mégiscsak megjelent világfajtákkal is.*
– Megvoltak a világfajták a kezdetektől. A rajnai rizling, a két cabernet, igaz, chardonnay nem volt. Nagy lépésnek számított, amikor bemutattuk a magyar kékfrankosból készült rozé borunkat. Addig mindenki cabernet rozét ivott. Ma meg nyugodtan kijelenthető, hogy hosszú távon a kékfrankosból lehet az egyik legjobb, vagy éppen a legjobb rozét készíteni. Világfajták kellene a választékba, de ha a piaci tételeinket nézem,

nem érik el a 10 százalékot sem. Kimondottan választékbővítési céllal tartjuk, a cég már elbírja ezt.

Az új fajták közül a generosa egy csoda. Nem könnyű műfaj az Irsai sem, a cserszegi fűszeres sem, az illatosságuk és a kesernyés ízek miatt. Tavaly a polcra levett borok tesztjén óriási előnnyel a mi Irsaink nyert.

– *Mekkora a terület, amin gazdálkodnak?*

– Integrálunk is termelőktől. Például az Irsai nem ad jó szőlőt minden területen, de pontosan tudjuk ma már, hogy honnan érdemes felvásárolnunk. A rozéhoz is integrálunk, de van olyan fajtánk, az ezerjó, amelyhez csak saját termesztésű szőlőt használunk. Ugyanígy a sauvignon is, vagy a cserszegi is, ami palackba kerül. A saját területünk 60 hektár, és még legalább ennyiről integrálunk.

– *Mit jelent ez palackra vetítve?*

– Évenként 900 ezer-1 millió palackot hozunk forgalomba. A járvány előtt akár 1,3-1,4 millió palackra is lett volna piacunk, de akkor nem volt hozzá borunk, nem voltunk kellően felszerelve. Nemcsak pince és szőlő kell hozzá, hanem megfelelő számú borász is, aki kóstolja a borokat. Most már itt vannak a fiúk. Kontrollálni kell már a szőlőt is, a mustokat is, az elkészült, majd a palackozásra szánt tételeket is – ehhez elegendő ember kell. Most is azt mondom, hogy az egyik legnagyobb lehetőség a mi borvidékünkben rejlik.

– *Külföldre hova szállítanak?*

– Ott vagyunk többfelé. Kint inkább a HORECA (Hotels – Restaurants – Caffes) szektorban vagyunk jelen, de ott vannak a boraink Angliában, Hollandiában, Svájcban, Németországban, Szlovákiában, Lengyelországban, Romániában, Japánban is. 10-15 évvel ezelőtt nagyon mások voltak a pozícióink. A gasztronómiában csak prémiumborokkal lehet jelen lenni. Sajnos nem vagyunk akkorák, hogy Nyugaton vagy a lengyeleknél nagyáruházakat célozzunk meg. Számunkra nagyon fontos, hogy ott legyünk a világ említett pontjain, és természetesen bővíteni is szeretnénk ezeket a piacokat, de nem vagyunk elég nagyok, és ez korlátot szab a terjeszkedésnek. Ugyanakkor ki merem mondani, hogy fehérborokban, rozéban Magyarország a világ legszűkebb elitjébe tartozik. Ez nehezen vitatható, de az elismertségben még közel sem vagyunk a minket megillető helyen.

– *Mit iszik a saját borain kívül, milyen borstílusokat kedvel?*

– Nagy borivó vagyok, és sokféle bort megkóstolok. Nem tudok mindig inni, amikor szeretnék, de most, a Covid idején hetente akár 3-4 este is iszom bort. Desszertbort például csak nagyon ritkán. Nagyon szeretem a pezsgőt, ezért is született meg a saját pezsgőnk.

– *Mit használnak alapbornak a saját pezsgőjükhöz?*

– Egyértelműen az ezerjó való pezsgőnek. Most küldték meg éppen Brüsszelből az érmet a tavalyi év végi világversenyről. Aranyérmes lett a pezsgőnk, amire nagyon büszke vagyok.

– *Mi adott önnek ösztönzést, hogy elinduljon a boraival nemzetközi versenyeken?*

– Ahogyan a hazai versenyekre, a nemzetközi versenyekre sem nevezek be minden bort, nem tartozunk a szőnyegbombázást végrehajtó borászatok közé. Gondosan megválogatjuk, hogy melyik versenyen melyik borainkat indítjuk. Ma már a fiam, Tamás intézi a versenyeket. Amikor először elindultunk, egyből nyertek a boraink itthon is, külföldön is. Legelőször rozéval nyertünk Szegeden.

– *Megtörtént az áttörés, és 2007-ben önt választotta a szakma az év bortermelőjének. Varázsütésre megváltozott a borvidék megítélése?*

– Segített, de megújulni mindig szükséges. Nagyon sokan, akik szintén elnyerték az Év bortermelője címet, nem tudtak belőle annyit profitálni, mint amekkora lehetőséget a cím kínált. Az én esetemben sem volt egyszerű a helyzet. Én voltam az első Év borásza az Alföldről, és ez többeknek szemet szúrt. Már a 2000-es évek elején rájöttem, hogy nekünk leginkább a fiatal korosztály ízlését kell megcéloznunk. Az idősebbekben olyan erős az előítélet az alföldi borokkal szemben, hogy szinte esélytelen az áttörés. Így aztán rengeteg borkóstolót tartottunk egyetemi klubokban, mert a fiatalokból teljesen hiányzott az előítélet. Jó iránynak tűnt, számtalan visszajelzést kaptunk arról például, hogy a fiatalok meggyőzték a szüeleiket is, és aki már hajlandó volt legalább megkóstolni a borainkat, azt nem volt nehéz meggyőzni. Nagyon sok pozitív történetről van tudomásunk, de kétségtelen, hogy egy jó adag szerencse is kellett ahhoz, hogy a mai pozícióba jusson a borászatunk. Az akkori fiatalok ma a legaktívabb borfogyasztó közönség.

– *Ön aktuálisan a Borakadémia egyik alelnöke, és több alföldi borász, például Szentpéteri Attila, Font Gábor, Gálné Dignisz Éva, Varga Árpád, vagy a bátyja, Frittmann István is tagja a testületnek. Ez is az Alföld szakmai rehabilitálásának része?*

– Az utánam érkezőknek már könnyebb volt. A fiatal borászaink igen jól képzettek, és ott tudnak lenni a különféle versenyeken zsűritagként is. Nem lehet már minket nem komolyan venni.

– *Számos új jelenség van a szőlészetben és borászatban. Mit gondol a kén vagy adalékanyagok nélküli borkészítés divatjáról, vagy a vegyszer nélküli szőlőtermesztésről?*

– Szőlőt megtermelni vegyszer nélkül, vagy minimális vegyszerrel, az lehetséges. Hogy a bort kén nélkül elő lehet-e állítani? Nem tartom valószínűnek. Jó ivású bort kén nélkül – itt már kétségeim vannak. Ma már olyan alacsony kénszinttel dolgoznak a zárt technológiát használó borászatok, hogy elképzelhetetlen a kéntartalom miatti fejfájás, amire előszeretettel hivatkoznak. A vegyszerek korlátozása és a környezet kímélése elsődleges kérdés. De azt, hogy különféle élesztőket használunk a boraink erjesztéséhez, nagyon is helyénvalónak és természetesnek tartom. Talajtakaró növényzetet tartunk a szőlőben, nem tárcsázunk, szerves trágyát juttatunk ki a területre, ott hagyjuk a venyigét a sorok között, visszadolgozzuk a talajba, és ott szépen lebomlik. Híve vagyok annak, hogy egyre kíméletesebb eljárásokra van és lesz szükség a mi szakmánkban is, mert a természetet nem lehet büntetlenül kizsigerelni. Nálunk, akik integrálunk is, elvárás, hogy a partnereinknek benne kell lenniük az agrár környezetgazdálkodás rendszerében. Nekünk Japánba is ki kell küldeni a bort, és ha valahol ezt szigorúan veszik, hát ott biztosan.

– *Ma már elvileg mindent gépesíteni lehet a szőlészetben és borászatban. Vagy változatlanul kell a kézi erő?*

– Nem lehet mindent gépesíteni. Nálunk már 25 évvel ezelőtt sem volt helyi munkaerő a szőlőben. Erdélyből érkező emberekkel dolgozunk hosszú évek óta. Egy részük betanított, más részüket az adott évben kell betanítani a feladatra. Maradnak egy ideig, majd cserélődnek, mert a régiek továbbállnak Olaszország vagy Spanyolország szőlőterületei felé. A helyi munkaerőt részben elszívja a műanyagipar, másrészt nem csak nálunk, mindenhol jellemző, hogy a kertészeti kultúrák küzdenek a munkaerőhiánnyal. A pincében még nincs külföldi munkaerő, de a szőlőben megkerülhetetlen. Nem is tudom, mit fogunk tenni, ha ez egyszer megszűnik. A szőlőben gépesítettünk mindent, amennyire lehetett.

– *A prémium kategóriás borai alapanyagánál nem probléma, hogy kombájn szüretel?*
– A mai szőlőkombájnok már kíméletesen rázzák le a szőlőt. Némelyik kombájn pedig már szebb munkát végez, mintha kézzel szüreteltünk volna. Amelyik bogozó is közben, onnan úgy jön be a szőlő, mint a gurulós málna. A szüretnél kulcskérdés a gyorsaság. Nekünk van egy óriási szerencsénk: a város egy szőlőliget közepén fekszik, háromezer hektár szőlő veszi körbe. A legtávolabbi dűlő sincs messzebb, mint 10 kilométer, de számos területünk itt van, egy 2-3000 méteres sugarú körön belül.

– *Gondolkodik-e fajtaváltásban?*
– Néhány olyan fajta a régiek közül, amelyek már bizonyítottak, újra fókuszba kerülhet. Az ezerjő és a kadarka nagyon jól bírja az aszályt például. Az ezerjónak remek a savképző képessége. Korábban szelektáltunk ki néhány fajtát, most nem látok olyat, amitől meg kéne szabadulni.

– *Családi vállalkozás az önöké, amely ugyanúgy nem nélkülözheti az eredményes marketinget, mint a jóval nagyobb cégek. Van jó marketingesük?*

– A lányom foglalkozott korábban a marketinggel, aki nemrég szült, egyéves az unokám. A fiamra hárult ez is. Van egy külső segítsége, de főállású marketingesünk nincs. A lányom még egy évig biztosan otthon marad a kicsivel. Korábban én és a feleségem intéztük a marketingügyeket. Próbálok ugyan háttérbe vonni magamat, de nem megy könnyen, a cég arca mégiscsak én vagyok, fontos, hogy jelen is legyek a vállalkozás életében, marketingcélú eseményeken is. Nagyon jó marketingeseményeink voltak a különféle fesztiválok, rendezvények, meg az itteni vendéglátás. Ezek a járvány kitörése óta mind eltűntek, ezért kellett most segítséget fogadnunk, hogy pótolni tudjuk a kiesést.

– *A vendéglátás teljesen ellehetetlenült az elmúlt évben?*
– Csaknem teljesen. Nem küldtük el azt a három embert, akiket ezen a területen foglalkoztatunk. Amikor a lányom gyesre ment, egyből két embert vettem fel a helyére, mert egy alkalmazottól nem várhatom el azt a teljesítményt, amit elvárok egy családtagtól. A lányom igazán kiemelkedő munkaerő volt, a párja többször szóvá is tette, hogy túl sokat vállal. Most ő nincs, de hát el is tűnt a vendéglátás.

– *Mire terjed ki a vendéglátás önöknél?*
– Szállás is van nálunk, hat szoba. Konyhánk nincs, külsős vendéglátóhelyekkel van szerződésünk. 52 főt tudunk egy időben leültetni. Most azt is át kell gondolnunk, hogy az újrainyitást követően le lehet-e ültetni a vendéget, ki lehet-e szolgálni helyben, milyen távolságban kell elhelyeznünk őket. Kiürült egy régi raktárunk, terveztük, hogy bővíteni fogjuk a vendéglátó kapacitást, de az elmúlt évben, érthető okokból, nem foglalkoztunk ezzel.

– *Elévülhetetlen érdemei vannak abban, hogy a Kunsági borvidék ma újra tényező lett. Milyen jövőt lát a borvidék előtt? Kerülhet-e előrébb a borvidékek rangsorában?*

– Meggyőződéseim, hogy igen, elsősorban a családi vállalkozások által. A nagy cégek betöltik azt a szerepet, hogy levezessék a borpiaci feszültséget azáltal, hogy eladják a nagy mennyiségű, itt megtermelt bort. Családi vállalkozásból egyre több van a borvidéken, és úgy látom, nem igazán estek vissza, tartják magukat és a pozícióikat. Még ebben a helyzetben is megtalálták a fogyasztóikat. Az adottságaink kiválóak, a fiatal borászgeneráció agilis, ért a feladatához, szakértő módon tevékenykedik. Komoly beruházások történtek az utóbbi években a családi vállalkozások terén. Meggyőződéseim, hogy a mások gyengesége nem a mi erősségünk, de ha erősek vagyunk, azt ki lehet használni.

Köszönöm a beszélgetést!

Galántai Norbert

A soltvadkerti Galántai család több ágon is sváb gyökerekkel rendelkezik. A szőlőtermelés és borkészítés hagyománya évszázados múltra tekint vissza a családban. A 20. század közepén már jelentős pincével és szőlőterülettel büszkélkedhettek. A rendszerváltást követően Galántai Károly és neje vállalkozást nyitott, és a megtermelt bort saját maguk értékesítették. Galántai Károly mellett mára a fia, Norbert is a vállalkozás meghatározó alakjává vált.

– *Egy korábbi családi interjúban olvastam, hogy a nagyapja az édesapját gyermekkorában a szó szoros értelmében hozzákötözte a szőlőhöz a csintalansága miatt. Ön felsőfokú informatikai tanulmányait követően tért vissza a családi szőlőbirtokra. Milyen kötelék köti?*

– 1983. augusztus 2-án születtem, ha minden igaz, akkor a szeptemberi ezerjő szüretben már kint voltam a szőlőben egy pótkocsin, mózeskosárban. Valószínű, hogy már akkor megcsapott a szőlő illata. Jó tanuló voltam általánosban is, középiskolában is. A 90-es években kezdett begyűrűzni az életünkbe az informatika. A családom szorgalmazta, hogy tanuljak tovább műszaki informatikai irányban, és ha mégis meggondolnám magam, a föld meg a szőlő mindig itt lesz. Kiskunhalasról, a Rákóczi Szakközépiskola informatikai szakmacsoportjából egyenes út vezetett Kecskemétre, a GAMF Karra. Amikor csütörtökönként hazértem, azonnal mentem a szőlőbe. Ebben nőttem fel, és ez érdekelt valahol mélyen. A diplomát megszerztem ugyan, de a végzést követően 100 százalékot meghaladó intenzitással vettem bele magam a családi gazdaság ügyeibe. A GAMF-on műszaki menedzserként, marketinges szakirányon végeztem, az egzakt műszaki gondolkodásmód, a matematika és a fizika adott szintű ismerete bármely vállalkozásban jól kamatoztatható. A miénkben is.

Édesapám 1986 februárjában vitte ki az első tétel értékesítésre szánt bort a pincéből. Innen számítjuk a vállalkozásunk létezését. A vállalkozói engedélyt a rendszerváltozást követően, már a 90-es években váltottuk ki, édesanyám nevére. A területeink többsége megvolt már korábban. A tanyánk és a régi családi birtok a Csábori kétsoron van, Soltvadkert és Kecel között. A ma általunk művelt 15 hektárnyi szőlő nagy része, 80 százaléka ott található. A Csábori kétsor a Kunsági borvidék egyik legjobb termőhelye. Ott is van homok, de alatta kis szintkülönbséggel már fekete föld található. A rendszerváltáskor valamennyit visszakértünk azokból a területekből, amelyek egykor a család birtokában voltak.

– *Miért nem kérték vissza teljes egészében a korábban elvett területeket?*

– A család neve eredetileg Gszelmann volt, még a nagyapám családja magyarosított Galántaira. Nekik nagy, fahordós pincéjük volt Soltvadkert főutcáján a 60-as évekig. Sok területet elvettek akkoriban. A rendszerváltáskor mondta, hogy egyszer már volt baj abból, hogy sok volt a földünk. Volt kuláklistán, végigjárta a módosabb parasztgyerekek útját a múlt század közepén. Mindez kellően megfontoltta tette. A kárpótláskor ragaszkodott hozzá, hogy csak annyit kérjünk vissza, amennyit magunk meg tudunk művelni. A filozófiánk ma is az, hogy a kevesebb néha lehet több. Van 15 hektárunk, és néha ez is sok. Édesapám nagyon precíz, nála az ültetvénynek mindig patyolat tisztának kell lennie.

– *Más tekintetben is különbözik a filozófiájuk az édesapjával, mint az emlegetett precizitásban?*

– Nagy a szakadék édesapám korosztálya, a hatvanasok, és az én korosztályom, a 30-40 évesek generációja között. Mi már belenőtünk az informatikába, használjuk az okostelefont és más vívmányokat, az ő korosztálya pedig elég mereven távol tartja magát tőlük. Pedig a világ változik, és ami két nappal korábban még jó volt, ma már

valószínűleg nem elég. Köztem és apukám között is vannak súrlódások. Aki azt állítja, hogy egy családi vállalkozásban nincsenek ilyenek, nem mond igazat. Más a viszonya a szüleivel annak, aki hetente egyszer vagy kétszer ellátogat hozzájuk. Ehhez képest mi hétfőtől szombatig napi 10-12 órát töltünk együtt, könnyebben előfordulnak köztünk nézetkülönbségek. De eddig még mindig tudtuk kezelni őket. A viták pedig az esetek többségében előrevisznak.

– *A fajtaszervezet mennyire alakult át azt követően, hogy beszállt a vállalkozásba? Említette, hogy vannak még beültetetlen területeik. Vannak-e telepítésre szánt fajtái?*

– Valamelyikünk mindig kint van a területen. Valószínűleg ez az oka, hogy ezer szállal kötődöm a régi fajtáinkhoz, az ezerjóhoz, a kövidinkához, a pozsonyi fehérhez. A pozsonyi fehéret úgy hoztuk vissza a termesztésbe, hogy nagyapám következetesen dicsérte, milyen jó bora volt régen annak a pozsonyinak. Felkeltette az érdeklődésem, és 2010 környékén elkezdtem utánajárni a fajtának. Még találtam egy-két hektárnyi szaporítóanyagot itt a Kunságban, és 2013-ban ültettünk egy fél hektár pozsonyi fehéret, amit azóta sem bántam meg. A birtokunk jelentős részét a régi, fehérbort adó fajták, az ezerjó, a kövidinka és a pozsonyi fehér adják. Volt egy időszak, amikor nyitottunk az európai fajták felé, így kiegészítésként termelünk rajnai rizlinget, Irsai Olivért és cserszegi fűszerest is. Büszke vagyok arra, hogy ma már fel tudom kínálni a teljes sort egy borkóstolón: pozsonyi fehér, Irsai Olivér, cserszegi fűszeres. Generosa nincs, éppen a pozsonyi fehér váltja ki, amelynek diszkrétebb az illata, és nagyon szép zamat jellemzi. Inkább visszafelé nyúltam, így mutattam újat. Szeretek ugyan elől járni, de nem ülök fel minden hullámra, makacs sváb vagyok.

– *A 15 hektár termése mellett még vásárolnak fel szőlőt más termelőktől?*

– Előfordul. Ha tavasszal beüt egy komolyabb fagykár, elsősorban kék szőlőből kényszerülünk felvásárolni, mert kell a rozéhoz is, a vörösborokhoz is. Ha valamiből esetleg hiányunk van, előfordul, hogy fehér szőlőt is vásárolunk, leginkább Irsai Olivért.

– *Milyen kékszőlő-fajtákkal foglalkoznak?*

– Egyelőre kékfrankossal és zweigelttel. Világfajtákat, cabernet-t, pinot noirt egyelőre nem tartunk. Más kérdés, hogy meddig leszünk képesek az elveinkhez tartani magunkat. Kadarkánk azért nincs, mert édesapám tapasztalatai szerint nehezen termelhető fajta, nagyon érzékeny. 10 évből kettőben van esély a várakozásoknak megfelelő minőséget elérni a kadarkával. Négy-öt másik évben esetleg átlagos eredménye lesz, de a maradék három év biztos bukás. Marad a kékfrankos és a zweigelt. Ezekből készítünk rozét is és vörösborot is.

– *Maguk metszenek minden esetben, vagy van segítségük?*

– Szerencsénk van. Vannak igazi, tanyán élő csábori parasztemberek, 3-4 fő, akikkel évekre visszanyúló kapcsolatunk van. Ők segítenek a metszésben, de ugyanígy eljárnak kötözni, kacsozni, csonkázni, a különféle zöldmunkákra is. Elég sok munkafolyamatot végzünk kézi erővel, még szüretelünk is. Tavaly 50-50 százalék volt a kézi és a gépi szüret aránya. Az egész termést már nem tudnánk kézzel leszedni, ez az 5-6 ember, akit szüretben foglalkoztatni tudunk, nem tudja a szükséges mennyiséget leszüretelni kézzel, az optimális időpontban. Az anyagiak sem elhanyagolhatók: egyharmad költség géppel leszedni bizonyos fajtákat. Van, ahol csak fele, de azt is érdemes megfontolni. De ha bizonyos fajtáknál ragaszkodni akarunk a kézi szürethez, még vannak mozgósítható embereink.

– *Milyen változtatásokat terveznek a következő évekre?*
– Ahogyan most szőlőt termelünk, szerintem nem fog működni 10 év múlva. Vagy nem tudjuk megvenni a növényvédőt szert, mert olyan drága lesz, esetleg kivonják a forgalomból, vagy egyszerűen nem engedik alkalmazni. Olyan nyomás érkezik a szőlőművelésre a zöld lobbifelől, amit nehezen lesz képes elviselni az ágazat. Elkezdtém tájékozódni a továbblépés irányairól. Ma már vannak ígéretes nemesítések, olyan hibrid fajták és fajtajelöltek, amelyeknek a génállományában 1-2 százalék a rezisztens amerikai vadfajta, és szelektálva vannak peronoszpórára, lisztharmatra és botritiszre. A génállomány 98 százaléka viszont rajnai rizling, cabernet sauvignon, merlot, vagy bármilyen más európai szőlőfajta. Fontos, hogy adjon termésbiztonságot, gazdaságosan termesztető legyen és magas élvezeti értékű legyen a bora. Biankát nem akarok telepíteni, a borát nem tartom palackba valónak. Biztosan lehet a jelenleginél jobb bort is előállítani belőle, de ezzel foglalkozzanak azok, akiknek sok Bianka szőlőjük van. Én elindultam az előbb felvázolt irányba, és kóstolva az új fajták borát, azt gondolom, ez lehet a hosszú távú megoldás. Ha borként akarom értékesíteni, palackba tölthető minőségű bort ad, ha szőlőként, akkor is gazdaságosan megtermelhető a szőlő.

– *Az idén minden borukat tudták értékesíteni?*
– A kis családi pincéket fokozottan sújtotta a járvány. A boraink nagy része borozókba, éttermekbe, kocsmákba kerül, amelyek most huzamosabb ideje zárva vannak. Itthon állnak a pincében a boraink.

– *A kövidinka, amit még a 80-as években is kocsisborként tartottak számon, visszanyerte a rangját?*

– Nemesyszer előfordult, hogy ha borért jött valaki hozzánk, kövidinkát kért, mondván, hogy az a világ legjobb bora. Jó visszajelzés ez a termelőnek, de az kell hozzá, hogy a fogyasztó megkóstolja egyszer a kövidinka borát. A polcra kicsit talán nehezebben fogja levenni előismeretek nélkül, de jó úton járunk, és jóval előrébb tartunk, mint 10 évvel ezelőtt. Meg tudjuk mutatni, hogy a kövidinka észszerű termésmennyiség mellett, jó technológiával nagyon korrekt, finom, sőt akár kuriózumként is felfogható bort tud produkálni. Sok munka lesz még teljesen elfogadottá tenni, de azért vagyunk, hogy az előítéleteket megváltoztassuk.

– *Mikor döntöttek úgy, hogy palackozni is fogják a boraikat, és főleg, miért? Soltvadkerten a termelők zöme ma is lédig borként vagy szőlőként értékesíti a termését.*

– 2000 környékén tértünk át a palackozásra. Volt egy vásárlói igény, ami kikényszerítette ezt. 2004-től épült ki a palackos üzletágunk. Nálunk ugyanaból a tartályból töltjük meg a 0,75 literes üveget, mint a kétliteres és az ötliteres kiszerelest. Jobban örülök annak, ha valaki rendszeresen visszatér a maga 20 literes tartályával, és úgy viszi el a bort, mint ha nekem kell 100 forint körüli árért megvásárolni az orosházi vagy a szlovák palackot, amit aztán a szemétként látunk viszont. Próbálok odafigyelni arra, hogy minél kevesebb szemetet termeljünk. Nemrégiben nyitottunk egy borkimérést Kalocsán. Az elmúlt egy év kényszerített bennünket, hogy lépjunk valamire. Öt darab 20 literes tartály van benne. Arra próbáljuk szoktatni a vásárlóinkat, hogy a saját edényeiket használják, az jó mindenkinek. Az árainkkal nehéz versenyezni, mert így nincs palackozási költség, a bor minősége viszont garantáltan ugyanaz, mint a palackokban. Itthon, Vadkerten a rendszeres fogyasztóink már rájöttek a módszer előnyeire. Ebben látok hosszabb távon is lehetőséget, kis családi pincéként, ugyanakkor tudom, hogy egy bizonyos méret fölött mindez kivitelezhetetlen.

– *A palackozást is a szűk család végzi?*
– Igen. A 15 hektár szőlőből durván 1000 hektoliter bort állítunk elő, ennek egy része kimerős, lédig borként kerül értékesítésre, a másik részét palackozzuk.

– *Jelen vannak-e boraikkal a hipermarketekben, és törekszenek-e rá? Ha nem, milyen csatornákon lehet hozzájutni a boraikhoz?*

– Kis családi pinceként, a méreteink miatt, nincs esélyünk bekerülni az áruházláncok kínálatába. Többnyire a személyes értékesítést preferáljuk, ami egészen jól működött a válság kitöréséig. Borozókba, kocsmákba, éttermekbe szállítottunk, meg hát a kisebb boltokba, vinotékákba. Járunk a Tiszántúlra, Békéscsabára, Pécsre, gyakorlatilag lefedjük az országot, és ha kell, futárral is tudunk bort küldeni a megrendelőinknek, és itt helyben rendszeresen tartunk borkóstolókat. Gondolkodtam egy webshopon is, de eltántorított, hogy úgy gondolom: a bor nem való a futárral való értékesítésre. Annál jóval személyesebb, valójában bizalmi termék. A fogyasztó szereti látni, hogy kitől vásárol, még ha mindössze egyszerűen találkozik is vele. És ez lassan minden élelmiszerre igaz lesz.

– *Látom az oklevelekből, hogy borversenyeken és fesztiválokon viszont elég gyakran jelen vannak. Kell ez a marketingbefektetés ahhoz, hogy a meglévő hálózatukban értékesíteni tudjanak, vagy inkább a szakmai visszaigazolást keresik arra, hogy jó úton járnak?*

– Inkább a szakmai kontroll igénye az oka. Ha az ember csak a saját borait kóstoltatja, egy idő után a rossz bor is jó bornak tűnik, mert megszokja. Járok tehát borversenyekre a boraikkal is, meg bírálni is, bízva az egyre szélesebb látókör kialakulásában. És az ismertség sem lényegtelen. Szeretem, ha jók a visszaigazolásaink a borokról. Másod-harmadrangú terméket nem szeretek, és nem is szeretnék gyártani. Alapvető elvárásom a boraikkal szemben is, hogy jók legyenek, és lehetőség szerint mások is jó véleménnyel legyenek róluk.

A borversenyekre szívesen járok, fesztiválokra már kevésbé. Bő tíz éve kezdtem el intenzíven fesztiválozni, a hétvégeken. Hétfőtől péntekig elfoglaltak az otthoni teendők. Amikor megházasodtam és megszülettek a gyermekeim – Máté 8 éves, Dávid 6 –, könnyedén lemondtam erről az életmódról. Itthon továbbra is szívesen tartok borkóstolót, szeretem is nagyon, de hogy április végétől karácsonyig, minden hétvégémet a családomtól távol töltsen, már nem akartam vállalni. Lehet, hogy jóval többet el tudnék adni, mint a fesztiválok kihagyásával, de húztam egy vonalat, és inkább lemondtam róla. Van néhány fesztivál, ahol időnként még megjelenek, főként, ha ismerős a rendező, de a rendszeresség megszűnt.

– *Ismerek borászokat, ahol a fesztiváli részvétel kifejezetten a feleségek feladata. Ez önöknél nem merült fel?*

– Még túl kicsik a gyerekek. A feleségem végzettségét tekintve szülesznő. Még nem ment vissza dolgozni. Amikor itthon tartunk borkóstolót, sokat segít nekem. Ha a családi munkamegosztást nézzük, édesapám területe a szőlő, édesanyámé az adminisztráció, az enyém a borászat és a pince, a feleségem pedig egyre jobban bekapcsolódik a feladatokba, ahogy nőnek a gyerekek. A borkóstolók mellett szerepet vállal a frissen nyílt borkimérésünk üzemeltetésében is.

– *Kalocsa egyedüli hely, ahol termelői borkimérést üzemeltetnek, vagy más településeken is ott vannak?*

– Van itt a városban egy palackozott italokat árusító boltunk, de a kalocsaihoz hasonló üzletünk nincs másikon. Először nagyobb városokban, Szegedben és Kecskeméten gondol-

kodtam, de hamar visszariadtam a kecskeméti bérleti áráktól. Egy jó helyen lévő, 20-30 négyzetméteres üzlet bérleti díja 100-150 ezer, és még tegyek le mellé kéthavi kauciót! Így aztán lemondunk róla, azaz inkább kisebb léptékre váltottunk, nem akarunk azonnal egyről az ötre lépni. A kalocsai üzlet valóban az egyről a kettőre való lépést jelenti. Ha bejön, akkor feltehetően másutt is nyitunk majd hasonlót, de óvatosnak kell lenni. Mindenesetre előrefelé menekülünk, nem visszafelé. Kalocsában látom a potenciált.

– *Borászként fogott már nagyon mellé, volt komoly fiaskó az életében?*

– Azt hiszem, nem. Ha az ember mindent elkövet, következetesen odafigyel a szakmai szempontokra, jelen van személyesen is a szőlőben, egy idő után szarvashibát már nem tud elkövetni. Ha nem úgy sikerül egy bor, ahogyan elterveztem, akkor nem kerül palackba, hanem nagy tételben, kamionban értékesítjük. De ilyen sem sokott gyakran előfordulni. Mindig vannak korlátok, amelyekkel számolni kell. Mindig kevés a musthűtő berendezés, mindig kellene eggyel nagyobb, mert mindig meleg van az utóbbi évek szüreteiben. Mindegy, hogy augusztusban vagy szeptemberben szüretelünk, ugyanúgy 30-35 fok van. El kell fogadnom, hogy nekem is, és a tőlem nagyobbaknak is vannak korlátaink. Az ember arra törekszik, hogy a lehető legjobb legyen, de nem lehet mindig minden tökéletes.

– *Említette, hogy nem csak a saját borait kóstolja, versenyeken is bírál. Milyen a személyes borízlése? Milyen bort szeret, és miért?*

– A karakteresebb, keményebb, férfiasabb fehérborokat kedvelem. Soltvadkerti lévén, egy jó ezerjót vagy egy jó rizlinget sokra tudok értékelni. Szintén sokra becülöm az érlelt, fahordós tételeket is ezekből a fajtákból. Ha azt kérdezi, hogy otthon mi van a hűtőben, egy kicsit más a válaszem. Olyan fajtáknak kell lennie a hűtőben, amivel a vendégeimet meg tudom kínálni. Mindnekelőtt rozé és Irsai. Mert hiába viszek haza a fahordós ezerjóból, korántsem biztos, hogy a vendégemnek ízleni fog, az Irsai és a rozé pedig szinte biztos siker.

– *A marketingfeladatok kire hárulnak a családban?*

– Leülünk a feleségemmel vagy édesanyámmal, megtervezgetjük, hogy mit és hogyan szeretnénk látni egy címkén vagy egy táblán. Ha megegyezésre jutottunk, elküldöm a nyomdába a grafikushoz, hogy mit szeretnénk. Készül 2-3-féle változat, majd kiválasztjuk a véglegeset. Az összes marketingfeladat végül az én kezemben fut össze, de a családból mindenki kiveszi a részét ezekből is.

– *Látom, hogy fel vannak készülve nagyobb csoportok fogadására is. Mit tudnak nyújtani a vendégeiknek?*

– Van egy országos híró grillmester a városban, akivel rendszeres kapcsolatban állunk. Ha valakinek svédasztalos igénye van, vagy előre rendelt menüre van szüksége, azt a Venyige Étterem segítségével oldjuk meg. Megoldható a bográcsos pörköltfőzés is, sőt arra is volt már példa, hogy a borkóstolót tartó kolléga megfőzte otthon a pacalt, és mi csak az étkezésletet vagy a kenyeret biztosítottuk. Minden megállapodás kérdése. Nyitottak vagyunk, ha valaki születésnap vacsorát szeretne nálunk rendezni, annak sincs akadálya, de ragaszkodom hozzá, hogy egy 7-8 tétel borkóstoló, amit magam vezetek, a program része legyen.

– *Hogyan gondolkodik ennek a birtoknak a jövőjéről, ha már a szülei aktív részvételére nem számíthat?*

– A gyermekeim már tervezik a jövőjüket, és abban kitüntetett szerepe van a családi gazdaságnak. Dávid fiam azt mondta például, hogy neki nem is kell feleség, a papáéknál

fog dolgozni traktoristaként. Szeretnek kijönni a tanyára, kint lenni a szőlőben. Fontosnak tartom, hogy a munkát, amiből élünk, ne utáltassuk meg a gyerekekkel. Elég széles körű a társadalmi szerepvállalásom. Presbiter vagyok az evangélikus gyülekezetben, helyköz-ségi választmányi tagként és önkormányzati képviselőként is dolgozom. A feleségem az SZMK vezetője az óvodában is, az iskolában is. Rendszeresen szervezek például szüretet az óvodások számára. A nagycsoportosok lovas kocsival kijönnek a szőlőbe. Már az nagy élmény nekik, hogy szalmabálákon ülnek. Kimegyünk a sor végére, hozzák a papírvágó ollóikat, van kisputtony, egy kisméretű kád fenn a pótkocsin, kifejezetten az általuk leszü-retelt szőlőnek. Nagy örömmel szedik a szőlőt, tapossák is, szeretik, ha egy kicsit koszosak lesznek. És hogy mi a célom velem? Hogy ismertessük és szeretessük meg azt a munkát már gyermekkorban, amiből a többségnek a háza épült. Mert Soltvadkerten jó 30 évvel ezelőtlig minden ház a szőlőből épült. Ma már nem így van, de most is igen sokaknak a szőlő adja a megélhetés alapját. Fontos, hogy már kicsi korban szeretessük meg a gyermekeinkkel azt a munkát, amit a felmenőik szinte kivétel nélkül végeztek. Van, aki nem helyesli, amit csinálunk, de szerintem ez a jó irány. Ha csak a csíráját ültetjük el a belső motivációnak, már nyertünk. A pénz nem motivál, kell, hogy valami belülről ösztönözze az embert, és akkor nagyon sok mindenre lesz képes. Én ma nagyon el tudom képzelni, hogy 20 év múlva a fiaim is ezt csinálják majd, amit most mi. Úgy gondolom, hogy lehetek bizakodó.

– *2018-ban a Galántai Pince lett az év evangélikus borászata. Presbiterként dolgozik a gyüleke-zetében, mint ahogyan az édesapja is tette. Plusz segítség a vállalkozásban, hogy mélyen gyökerező hitük van?*

– Enélkül nem is menne. Hiszünk abban, hogy nem fagy el a szőlő, hiszünk abban, hogy jó lesz a termés, hiszünk abban, hogy a Jóisten segít, ha arra van szükségünk. Ha van hite, állandó támasza is van az embernek.

– *Volt olyan konkrét pillanat a pályáján, amikor biztos volt abban, hogy a hite segítette továbblépni?*

– Van, hogy az embernek nehéz órái, esetleg napjai vannak, és amikor a megoldás mégiscsak megszületik, akkor gondolhat arra, hogy a kérése meghallgatásra talált. A mi szakmánk olyan, hogy ha nem tiszteljük és nem szeretjük a természetet, meg egy kicsit a természetfeletti erőket is, akkor nem jutunk sokra. Korábban is céloztam már rá, hogy mindig szeretnénk irányítani a természetet, akár jégelhárítóval, akár bármivel, de amióta van jégelhárító rendszerünk a városban, azóta minden évben van jégeső is. Amíg nem volt, nyilvántartottuk, felírtuk – egy idő óta nincs szükség rá, hiszen minden évben számítha-tunk rá. A természetnek mindig van és lesz egy válasza az emberi okoskodásra.

– *Ma már többen vannak a területen olyan borászatok, ahol nemzetközi mércével mérve is figye-lemre érdemes borok születnek. Milyennek ítéli a borvidék helyzetét?*

– Mindenképpen jobban állunk, mint 10, vagy különösen 20 évvel ezelőtt. Azért továbbra is küzdeni kell néhány masszív előítélet, vagy akár csak egy-egy jópofának szánt beszólás ellen. Egy gyakorlott borközpont le tud venni a polcra olyan kunsági borokat, hogy ámul-bámul.

– *Létezik-e érdemi együttműködés a helyi borásztársadalom tagjai között, vagy inkább egymás konkurencsei? Segíthetne-e a piacra kerülésben, a közös érdekérvényesítésben, ha legalább azok között a termelők között, akik minőségi terméket állítanak elő, erősebb lenne az együttműködés?*

– Van néhány működő forma erre. A járvány előtt mi, soltvadkerti borászok havonta egyszer leültünk egy borklubban, kóstoltuk egymás borait, meg tematikus esteket is tartot-tunk, egy-egy fajta erényeit vagy hibáit kiderítendő. A borklubba azok jártunk, akik minő-

ségi borokat palackoznak a városban. Létezik az együttműködés, a kölcsönös segítség közöttünk. Konkurensai vagyunk egymásnak, persze, de én soha nem fogok aláigérni egyetlen itteni borásztársamnak sem csak azért, hogy megszerezsem előle a piacot. Inkább segítjük egymást, akár információval, akár bármi mással. Többször felmerült már a közös márka és közös arculat bevezetésének lehetősége, de nem könnyű az eltérő méretű szereplők céljait úgy összehangolni, hogy az mindenkinek jó legyen. De attól függetlenül, hogy nincs még közös egyesület, vagy közös brand, a soltvadkerti borászok ma is egy irányba húznak.

– *Segít-e érdemben a helyi borászokon, hogy az Unió befogadta a soltvadkerti ezerjót eredetvédtett fajtaként?*

– Emeli a presztízst, ami a borászatban azért sokat számít. Egy lehetséges út ahhoz, hogy a soltvadkerti, illetve az ezerjő is önálló márkánévvé váljon. Jót tett, hogy több újság is foglalkozott a hírrrel, hogy forog a hír a köztudatban, az interneten és mindenhol másutt. Ez akkor is pozitívum, ha nem is leptek meg minket a fogyasztók, hogy azonnal eredetvédtett soltvadkerti ezerjót szeretnének vásárolni. Aki elolvasta a cikket, és találkozik a polcon a palackkal, esetleg befolyásolja a döntését. Hosszú távon mindenképpen előnyünkre válhat a döntés.

– *Milyen problémákat érzékel a borvidéken?*

– A Kunsági borvidék ezzel a 25 000 hektár szőlővel, Szigetcséptől a hajósi határig, gyakorlatilag kezelhetetlen. Ilyen méretű területnek nem lehet egységes célja, hiszen nem egyformák az adottságaink se, a célkitűzéseink sem.

– *Lát esetleg olyan belső határokat, amelyek mentén kialakítható volna egy egészségesebb, jobban kezelhető szerkezet?*

– Régóta mondom, hogy mi nem Kunság vagyunk, hanem Soltvadkert. A lokálpatriotizmusom is benne van, de én soha nem hasonlítom magam Kiskőröshöz vagy Kecelhez. Soltvadkerti vagyok, és azt tartom fontosnak, hogy legalább nekünk legyenek azonos céljaink. Még így is nehéz lesz, de abban a volumenben, amit ma a Kunsági borvidék jelent, gyakorlatilag megvalósíthatatlan. Még akkor is, ha a fő csapásirányokban azért egyetértünk. Ezért is a jövő egyik kiemelt feladatának tartom, hogy a soltvadkerti nevet rangosabbá tegyék a szakma és a borkedvelők körében egyaránt.

Lantos Szabolcs

„Hiszünk a borvidék szépségében, és az itt maradással tudjuk meghálálni a sok ajándékot, amit a vidéktől és a Jóistentől kaptunk. Ide köt a származás, a család, a gyökerek, na és persze az ősök tisztelete” – írja borászatának honlapján Lantos Szabolcs, az egyik új utakon járó, feltörekvő soltvadkerti borász, aki szinte gyermekfejjel kezdett önállóan gazdálkodni.

– Édesapám meghalt 1991-ben, és nagyanyám volt az, aki nagyon sokat segített nekem. Tőlük tanultam mindent, a munka etikáját is. Nagyapám állítólag annyira becsületes volt, hogy még a bors tömlőt sem vízzel, hanem borral mosta ki. Ez nyilván túlzás volt, de mi valóban ilyen közegben szocializálódtunk.

– *Soltvadkert környékén a neves borászfamiliák vagy német nevűek, vagy valaha azok voltak, csak magyarosítottak. Mi a helyzet a Lantos családdal?*

– A sváb vonal nálunk is adott. Nagyapámat már Lantosnak hívták, de a felmenők között Weinhardt nevűekkel találkozunk, ahogy szinte minden borral foglalkozó, tősgyökeres vadkerti család esetében.

– *Amikor az édesapja elhunyt, ön még nem volt nagykorú, mégis a nyakába szakadt a családi gazdaság összes gondja. Hogyan birkózott meg vele?*

– Még nem töltöttem be a 17. évemet sem édesapám halálakor. Gimnáziumba jártam éppen, tehát nem tudtam azonnal teljes értékű munkaerőként belépni apám helyére, de ami szabadidőm volt, azt mind a szőlőben töltöttem, segítve édesanyámnak. A vadkerti létezés alapja a szőlő. Régebben még a pedagógusoknak is volt legalább egyholdnyi szőlője, egyszerűen hozzá tartozott a normális életvitelhez. Akiknek volt polgári foglalkozása, a jövedelme kiegészítésére tartott szőlőt, és mindenki elkészítette a maga borát. A mi családunk nem az egyholdosok közé tartozott, nagyapám rendszeresen megnövelte a birtok területét. Kuláksorba is kerültek miatta az 50-es években. Én magam gyerekkorom óta természetes módon járok a szőlőbe. Először még csak játszottunk a tanya mellett az unokatestvéreimmel. Később már egyre inkább bekapcsolódtunk a munkákba is. Másként szocializálódtunk, mint a mostani generációk. Már 10 éves koromban volt egy olyan szőlőterület, amelyet önállóan kellett megművelnem. Ez a horolást jelentette az ültetvény rám eső részén. Élénk emlékeim maradtak azokról az esetekről, amikor 40 fokos hőségben, iskola után, délután 1 óra körül bele kellett állnom a szőlősorba... Ugyanakkor rengeteget tanultam belőle, most már nagyon nehezen jövök zavarba bármilyen időjárás szélsőségtől. Esik az eső, fúj a szél – ez a természetes, nem? Jót tett nekem, hogy már fiatal koromban volt módom megedződni.

– *Érettségi után ezek szerint nem volt lehetősége egyetemre vagy főiskolára jelentkezni.*

– Gimnázium után rögtön bevonultam katonának, leszerelés után pedig teljesen beszippantott a gazdaság. Már korábban kaptam egy kisebb terület kadarkát a nagyanyámtól, ott kezdtem el a magam felelősségére dolgozni, és ott készítettem először bort is önállóan. Később újabb területeket vásároltunk, pontosabban a részjegyeinkkel visszavásároltuk a Lantos család korábbi területeit, amelyek a szakszövetkezethez kerültek. Másfél hektárnyi terület volt, borzasztóan örültünk neki, és rögtön betelepítettük szőlővel. Mert a saját területünket szereztük vissza, talán még jobban örültem neki, mint az eredetileg is a család birtokában lévő területeknek. Ennek is köszönhető, hogy beszippantott a szőlőtermesztés. A termőföld vagy vonzza az embert, vagy nem. Nálam hamar eldőlt, hogy ez a számomra kijelölt pálya.

– *Inkább szőlészként tekint magára, mint borászként?*

– Nem, egyáltalán nem. De a szőlővel indult. A nyolcvanas években, amikor a szülei a legaktívabbak voltak, a termést szövetkezetekbe, tsz-ekbe, nagy borkombinátokba lehetett eladni, szőlőként vagy lédig borként. Amikor édesapám a kilencvenes évek legelején meghalt, én szinte belecsöppentem a tőle megörökölt, egyszerű borkészítésbe. Teljesen korrekt tájborokat készítettünk, de többet szerettem volna. Időközben megházasodtam, és egyre több inger ért, hogy ideje volna szintet lépni a bor minőségétől a kiszerelesig, szinte mindenben.

– *Mindkettejük szándéka ez volt, vagy ön akarta jobban a változást? A felesége egy Szegedről származó jogász, akit akár hidegen is hagyhatott volna a szőlőtermesztés és a borászkodás.*

– Szerencsémre semmi kifogása nem volt a terveimmel szemben. Nyilván a fejlesztések motorja én voltam, én vettem fel azt is, hogy építsünk egy igényes borházat, de ő minden elhatározásunknál ott volt, és ott van velem. Sok mindent be kellett áldoznunk. Az elmúlt 20 évben nem azt kellett eldöntenünk, hová megyünk nyaralni, hanem folyamatos beruházásokkal telt az életünk. Újabb területeket vásároltunk, új fajtákat telepítettünk, és ehhez olyan társ kell, aki partner. Zsuzsa mindig mellettem volt, a szekeret mindig egy irányba toltuk. Ez adta a legnagyobb erőt.

– *Mekkora területtel indultak, és hol tartanak most?*
– Az a bizonyos kadarka, amit nagyanyám hagyott rám, lehetett olyan 0,2 hektár, most meg 22 hektárt művelünk. Kicsit talán „túl is toltuk” a dolgot. Valójában azt szeretjük volna, hogy felépítünk egy szőlőhátteret, ami önmagában is megállja a helyét, továbbra is értékesítjük a szőlő egy részét, készítünk lédig borokat is, és mellette szép lassan felfejlesztjük a palackos üzletágat. Tényleg szép lassú lett, mert 2009-ben indultunk a 2008-as évjáráttal, és a piac már akkor is telített volt. Nem volt egyszerű betörni a palackos piacra. Ma azokhoz az időkhöz képest még sokkal rosszabb a helyzete az újonnan indulóknak.

– *Mit értett azon, hogy „túltolták” a 22 hektárral?*
– Az alapkonceptió az volt, hogy a szőlő adott, egyre több minőségi bort kell előállítani belőle, palackozni, és lehetőleg jó áron értékesíteni a piacon. Csak nem számoltunk a külföldről, mindenekelőtt Olaszországból beérkező, rendkívül nyomott árú borokkal. 2011-ben botrány is lett belőle, utána egy kicsit normalizálódott a helyzet, de azóta is folyamatosan érkezik az országba az olcsó olasz bor. További probléma, hogy nagyon alacsony a szőlő átvételi ára. Nem csak az Alföldön, minden borvidéken lefelé tendál. Ma a szőlő átvételi ára alacsonyabb, mint 10 éve volt. Mi meg nagyjából olyan húsz évvel ezelőtti áron dolgozunk, és ennek az az eredménye, hogy szőlőként értékesítve jó, ha nullára kijövünk. Nekem nem Biankám van, hanem minőségi szőlők. Egy kilogramm ezerjő előállítási költsége jóval magasabb, mint a Biankéé. És ezt a különbséget ma nem hajlandó a piacon megfizetni senki. Előrébb tartanánk, ha csak 10 hektárnyi szőlőterületünk lenne. A terület egészéről nem tudunk palackos bort eladni, amit pedig szőlőként, vagy akár lédig borként kényszerülünk értékesíteni, az többnyire óriási kérdőjel, és csak ritkán nyereséges.

– *Milyen fajták mellett döntött, amikor úgy döntött, hogy palackozni kezdenek?*
– Amikor nyilvánossá vált az elhatározásunk, azonnal feltették a kérdést, hogy lesz-e a kínálatunkban kannás és PET-palackos kiszerezésű bor, és édes bor is? Az első pillanattól kezdve elhárítottam a kérdést, egyiket sem akartam. Ki is mondták ránk, hogy ilyen stratégia mellett kötelezően csődbe jutunk. Nem nagyon foglalkoztam a pesszimista véleményekkel, mert ha az ember kitűz egy célt, jelen esetben azt, hogy a legjobbakhoz akar tartozni, akkor az előbb említettek ebbe nem férhetnek bele. Azt elképzelhetőnek tartom, hogy kiemelkedő évjáratokban készítsünk pár száz palack desszertbort, de abba a vérkeringésbe nem kívántam bekapcsolódni, ahol különféle szerekkel édesítgetik a borokat. Azon a piacon nekem nincs keresnivalóm.

– *A palackozás kezdetekor már a rendelkezésükre állt a teljes technológia?*
– Semmink nem volt, megfelelő szivattyúnk vagy szűrőnk sem, csak a nagy elhatározás. Szép lassan aztán minden szükséges berendezést összevásároltunk, de az induláskor úgy tűnt, fényévekre vagyunk a céljainktól.

– *Hiteleket vett fel, vagy sikeresen pályázott a szükséges forrásokért?*
– Pályáztunk. Például a szőlőhátteret kizárólag azért tudtuk megcsinálni, mert a szőlőszerkezet-átalakításos pályázatok, amiből a támrendszert lehetett felújítani, illetve új ültetvényeket telepíteni, a 2000-es évek közepétől folyamatosan elérhetőek voltak. Ezek hiányában közel sem jutottunk volna annyira az átalakításban, mint amennyire a segítségükkel sikerült. Uniós pályázati források segítségével lett a birtok nagysága 22 hektár, és innen származik a teljes borászati gépparkunk is. Óriási lépés volt, hogy a borházat meg tudtuk építeni, 70 százalékát uniós pályázatból. Láthatja, hogy mekkora szerepet játszottak az életünkben a pályázatok, ezek nélkül csak jóval szolidabb ütemben tudtunk volna

előrehaladni. Azért volt ilyen nehéz, mert nálunk nem volt több láb, mint azok esetében, akik a kannás üzletág bevételét használták fel a minőségi, palackos üzletág vagy a vendéglátó kapacitás kiépítésére.

– *Milyen érvek mellett döntöttek a borház létesítése mellett? Úgy tudom, túl sok előképe nem volt a borházuknak Soltoadkertben, vagy a szűkebb környéken.*

– Sokat jártunk Villányba a feleségemmel, ahol a borturizmus a rendszerváltást követően a leghamarabb épült ki. Villányban számos jó példát láttunk a vendéglátásra, a gasztronómiai megoldásokra, ami mindkettőnket nagyon megfogott. Gondoltunk egy merészet, hogy Vadkertben is fel kellene építeni egy hasonlót. Nem volt teljesen előkép nélküli az elképzelésünk. Frittmannék borháza például nagyon szép és igényes, nagyon inspirálóan hatott ránk. Éreztem benne, hogy perspektivikus megoldás lehet. Akkor már egy ideje rendszeresen jártunk borfesztiválokra, ahol jelzéseket kaptunk, hogy szívesen ellátogatnának hozzánk sokan, ha adottak lennének a feltételek nagyobb csoportok leültetésére, fogadására, étkeztetésére is. Nem sokat hezitáltunk, 2011-ben pályáztunk, 2012 elején derült ki, hogy nyert a pályázatunk, júliusban elkezdtük az építkezést, és egy évre rá, 2013 júliusában megnyitottuk a borházunkat. Kegyelmi pillanat volt, mert ha akkor nem szánjuk rá magunkat, ma már körülbelül az akkori ár duplájáért tudnánk csak felépíteni.

– *Volt egy konkrét terv a fejében, hogy milyen legyen a leendő borház? Olvastam róla, hogy a felesége ragaszkodott például a gyermekfoglalkoztatóhoz, amire csak kevés hasonló létesítményben van példa.*

– Mindketten benne voltunk a borház belsőépítészeti elemeinek és funkcióinak kialakításában. Az említett játszósarokra igen erős volt az inspiráció, hiszen Dani fiunk akkor volt nyolcéves, Eszterrel pedig épp várandós volt Zsuzsi, a feleségem. Tudtuk, ha ide érkezik egy csoport, a gyermekfoglalkoztató még igen jó szolgálatot tehet.

– *Családi eseményeket, sőt esküvőket is vállalnak. Mennyire lett népszerű a borház a településen? Ideszoktak az emberek az évek alatt?*

– Szerencsénkre sok rendezvényünk van. Pontosabban volt, mert most már második éve nincs. Nyolcvan embert tudunk egy időben leültetni és kiszolgálni, ez többnyire elegendő is. Ma már ritkák a többszáz fős lakodalmak. A koncepció eleve az volt, hogy tágas legyen a tér, de nemcsak a kóstolóterekben, hanem a mosdóban vagy az előtérben is. Ebben egyetértés volt közöttünk a tervezővel. A tágasságnak persze ára volt, kicsit a pince rovására ment. Tudtam, hogy a pincét egy-két év alatt ki fogjuk nőni, de volt egy kemény korlát: a rendelkezésünkre álló pénzügyi keret. A tervező fantáziája szárnyalt, de „A tőkétől a pohárig” címmel futó turisztikai pályázat feltételei sok tekintetben behatárolták a lehetőségeinket. Alapvető fontosságú volt, hogy a vendéglátás része ne sérüljön a projektnek. Nem a borászat volt tehát az elsődlegesen támogatott terület, de szerencsére az is belefért, némi kompromisszum árán. A borászatban elengedhetetlen lesz, hogy fejlődjünk a jövőben, és szálláshelyeket is szeretnénk kialakítani az emeleti terekben. Eleve úgy terveztettük meg az épületet, hogy a hosszú távú további fejlesztéseknek is legyen hely benne.

– *Hogyan oldják meg az étkeztetést a borházban?*

– Van egy catering cég, akikkel már a nyitás óta együtt dolgozunk, teljes egyetértésben és nagyon jó tapasztalatokkal. Még soha nem volt panaszra okunk, sem nekünk, sem a vendégeinknek. Ezt akár megoldottnak is tekinthetnénk, de szerencsésebb lenne, ha nem csak melegítőkonyhánk lenne, hanem helyben készülhetnének az ételek.

– Visszaigazolták a folyamatok, hogy jó lépés volt beruházni a borházba?
– Igen, feltétlenül. A cégünk életében inkább a szőlő ágazat az, ahol egyre durvább folyamatok kezdődtek, egyértelműen a szőlő a gyenge láncszem a vállalkozásunkban.

– A piaci folyamatokra céloz, vagy arra is, hogy nem találni munkaerőt?
– Mindkettőre. A munkaerőhelyzet botrányos. Ma már elképzelhetetlen, ami négy éve még evidencia volt, hogy minden szőlőnket kézzel szüreteltük le. Már annak is örülök, ha pár embert találok, akikre rá tudom bízni az évközi szőlőmunkákat. A betakarítás nálunk is, hasonlóan a legtöbb borvidékhez, gépi úton történik.

– Látványos a különbség a kézi szüret javára?
– Nem. Félttem, hogy a gépi szüretnél majd jobban sérülnek a szemek, félttem a gyors oxidációtól, különösen a redukzív eljárással feldolgozott, illatos fajtáknál. Az oxidáció nem csak az illatot viszi el, gyakorlatilag mindent. De egy jó kombájnnal, illetve az oxidáció elleni körülmények védelemmel, és gyors feldolgozást feltételezve, nem érezhető különbség a kézzel és a géppel betakarított tételek között. Ha nem így lenne, nagyon nagy bajban lennénk, mert ma már nem lehet munkaerőt találni a kézi szürethez. A gépi szüret komolyabb odafigyelést és még nagyobb szakértelmet, gondos szervezést feltételez, a leszüretelt termésnek azonnal be kell érkeznie, és haladéktalanul fel kell dolgozni. Ebben az esetben minőségileg hibátlan borokat tudunk készíteni a gépi szüretet követően is.

– Hogyan jut kombájnhoz pontosan abban az időpontban, amikor szüksége van rá? Összeálltak többen, és közösen vásároltak kombájnt, vagy bérelni is lehet?

– Egyre több a kombájn itt a környékben, ami azért jó a szőlőtermesztőnek, mert így esélye van arra, hogy akkor szüreteljen, amikor azt a legoptimálisabbnak gondolja. Volt olyan év, amikor ezért iszonyatosan meg kellett küzdenünk. Mára már bővült a választék. Jó kapcsolatban vagyok a tulajdonossal, el tudom érni nála például, hogy nagyon korán kezdje a szüretet. Kulcskérdés, hogy ne legyen meleg a szőlő. Amit pedig leszüretelt, azt haladéktalanul be kell hozni és fel kell dolgozni. Szerencsére ezeket a logisztikai feladatokat egyre jobb határfokkal meg lehet oldani ma már, mert egyre több a kombájn. A kezdeti időszakban még sok volt a baj, rengeteg gyermekbetegség előjött. Mi akkor kapcsolódtunk be a folyamatba, amikor a gépi megoldások már egyre tökéletesebbek lettek. Meggyőződéssel mondhatom, hogy megnyugtató módon működik a gépi szüret, nem megy a minőség rovására.

– Hogyan végezteti el a szükséges munkálatokat például a terméskorlátozott fajták esetében? Felteszem, hogy oda csak hozzáértő embert szabad küldeni.

– A terméskorlátozás a metszésnél kezdődik. A metszés és az időjárás karöltve mindig elintézi, hogy ne legyen rekordtermés.

– Felteszem, hogy a 22 hektárt nem képes egymaga megmetszeni.

– Valóban nem. Amint lehullik a levél, kezdjük a metszést, mert a rendelkezésre álló pár emberrel így is nagyon nagy munka. Katasztrófa volna, ha mindent a tavasz elejére hagynánk. Egész télen át metszünk.

– Hány olyan embere van, akikre rá meri bízni a jövő évi termést? Javarészt az is eldől már a metszéskor.

– Néhány helyzettel kényszerűségből meg kell alkudni a szőlőben. Kezdetben mindennap ott voltam a metszéskor 2-3 ember társaságában, tudtam kontrollálni, mi történik.

Most már az lebeg a szemem előtt, hogy lehetőleg minél kevesebb kárt tegyenek a szőlőben azok, akik metszenek. Amikor kimegyek a szőlőbe, azonnal látom az összes hibát. A szőlő szerencsére toleráns növény, meg lehet újítani, rendbe lehet hozni, de kétségtelenül nagyon sokat kell nyelni. Képtelenség elérni, hogy az embereim olyan minőségben dolgozzanak, ahogyan magam csinálnám. Ha nem tudnám elengedni, bele is betegedhetnék.

– *Mennyire van szükségük a fajtaszerkezet átalakítására? Ön vállaltan foglalkozik világfajtákkal is, különösen a vörösbort adó fajtákkal.*

– A fajtaszerkezet szerintem rendben van, az akkor volt fontos kérdés, amikor újrarendeltük a birtokot. A régi hagyományos fajták, mint az ezerjő, a kövidinka, a kadarka természetes módon ott vannak a kínálatban. A cserszegi fűszeres egy olyan fajta, ami nagyon jól érzi magát itt az Alföldön, csak sajnos nincs úgy megbecsülve, mint ahogyan az megilletné. Az Irsai Olivér még mindig előnyben van vele szemben, és azt hiszem, ez már nem is nagyon fog változni. Villányban nagyon megszerettem az egykori oportót, mai nevén a portugiesert, aminek Vadkerten is van hagyománya, régen a szakszövetkezetnek nagy ültetvényei voltak oportóból. Kékfrankost is tartunk, hiszen az országban talán a legfontosabb kékszőlő-fajta, amelyik bármelyik borvidéken jól érzi magát, és nagyon jó minőséget ad. Nekem külön kedvencem. A cabernet sauvignon és a franc esetében Frittmannék elég látványosan bebizonyították, hogy a Kunsági borvidéken is nagyon szép tétéleket lehet készíteni belőlük. Kezdetektől fogva nagyon vonzódtam a vörösborkhoz. Előbb készítettem igazán szép vörösbort, mint fehérét. Az eredendő vonzalmam most is megmutatkozik a borászat fajtaszerkezetében, a kínálatunk csaknem fele vörösbor.

– *Van-e kiemelkedő minőséget produkáló dűlője a birtokon?*

– Kiskőrös határában van egy löszös-agyagos talajú, 5-6 hektáros területem, ahol kizárólag kék szőlőt termesztünk. A prémium kategóriás vörösboraink kivétel nélkül onnan származnak. Amikor a birtokomba került, azonnal tudtam, hogy az egész területen kék szőlőnk terem majd.

– *A Lantos Pincészet csúcsbora egy HIT névre keresztelt vörösbor, ami akár minden évben más és más fajta lehet. Mi dönti el, hogy elkészíti-e a csúcsbort, és min múlik, hogy melyik fajtából?*

– A HIT mindenképpen csak vörösbor lehet. Olyan évjáratból, olyan tétel, amely szinte követeli, hogy HIT készüljön belőle. Semmiféle kényszer nincs arra, hogy minden évjáratban készüljön, ha nincs meg a kiugró minőség, inkább nem készítem el. Sok fajtából készült már HIT. Az első egy zweigelt volt 2009-ben, 2012-ben kékfrankos, 2015-ben egy cabernet sauvignon, 2018-ban pedig egy merlot lesz. Utóbbi még nincs is polcon.

– *El lehet-e megfelelő áron adni az Alföldön készült, jó minőségű vörösbort?*

– Szerintem igen. Nem állítom, hogy nagyon egyszerű, de a Lantos Pincét már úgy tartják számon a piacon, ahol érdemes odafigyelni a vörösborokra is. A 2012-es, kékfrankos alapanyagú HIT például kikerült Angliába. Valami történt a forgalmazó céggel, most ismételten azon dolgozunk, hogy újra kijussanak a boraink a britekhez. Túl Anglián, más országokban is szeretnénk megjelenni a borainkkal, főként a vörösekkel. Nagyon hiszek benne, mert nagyon szép évjáratok vannak mögöttünk. Ugyanakkor erősen sújt bennünket, hogy aktuálisan nincsenek rendezvények, áll az idegenforgalom. Nemcsak a külföldi értékesítés állt le, a bortékánknak is visszaesett a forgalma, amit nagyon megérettünk.

– Különleges nevet találtak ki a boraiknak. A HIT mellett például Üde, Mééég, Neced, Kacér, Eszterlanc és más beszélő neveken palackozzák az egyes fajtákat. Marketing-tanácsadó ötlete vagy családi lelemény?

– Nem nagyon vágyunk a hipermarketekbe, kis borászat vagyunk. Ami korábban az előnyünk volt, az ma a hátrányunk, hogy szinte 100 százalékban a hoteleknek és vendéglőknek, kávézóknaK szállítunk, és ez a szektor a pandémia miatt teljesen leállt. Ezek a nevek azért születtek, hogy ha mégis olyan helyre kerül ki a termékünk, egy bortékába, borszaküzletbe, ahol egy szót sem szólnak róla, akkor is legyen plusz információ tartalom, plusz emóció, ami a címkére pillantva eligazítja a fogyasztót. Egy jól csengő név színesebbé teszi az egészet, könnyebbé teszi az értékesítést. Természetesen a fajtanév is szerepel a címkén, mert az legalább ennyire fontos.

– Felteszem, hogy a marketinget is ketten intézik a feleségével. Érez még hiányosságokat ezen a területen?

– Csak azt érzek. A honlapunkat sürgősen újra kell gondolni, mert nem az elvárásaim szerint működik. Sajnos csak nagyon kevés pénz és idő jut a marketingre, pedig tisztában vagyunk a jelentőségével. Facebook- és Instagram-felületeink is fejlesztésre szorulnak.

– Ha a gasztronómiai célú értékesítés most áll, hol lehet hozzájutni a boraikhoz a borházakon kívül?

– A Veritas a legnagyobb partnerünk, meg néhány olyan vendéglátóhely, akikkel közvetlen kapcsolatban vagyunk. A helyben eladás, a rendezvényekkel együtt, szintén elég jelentős.

– Könnyű-e ma Soltvadkerten és környékén borászni?

– Abszolút nem könnyű. Egy alföldi borásznak legalább kétszeresen meg kell küzdenie mindennel, mint egy bármilyen más borvidéken dolgozónak, nem elvitatva, hogy neki is sok küzdelme van. Már egy villányi borászat sem képes újként bekerülni, annyira telített a piac. Erre még rátesz, hogy az Alföldet továbbra sem kezelik az őt megillető helyen. Rengetegen írnak róla, a minimális ismereteket is nélkülözve, és gyakran előítélettel terhelten, olykor rosszindulattal. Ennek ellenére én nem is borászok másutt, mint az Alföldön. Minden évben küzdünk a tavaszi fagyokkal, de mind éghajlati szempontból, mind talajadottságok szempontjából ez a szőlőtermesztésre az egyik legjobb terület, ahol a könnyűtől a testesig minden bort kiváló minőségben el lehet készíteni. Ilyen borvidék kevés van.

– Segítenek a borvidék elismertetésében a borversenyek? Ott vakon kóstolják az egyes tételket.

– Igen, segíthetnek, bár az nagyon nem mindegy, hogy a besorolás hogyan történik. Amit a verseny elejére sorolnak be, az általában elvérzik, amit pedig a végére, ott megnő az esély a jó szereplésre. A besorolókon rengeteg múlik, akik ráadásul anélkül döntenek el a sorrendet, hogy maguk megkóstolták volna a borokat.

– Szinte minden borász elkészítette vagy tervezi elkészíteni a saját pezsgőjét. Önök hogyan gondolkodnak erről?

– Szeretnénk mi is saját pezsgőt. Egyelőre a gyöngyözőborban éljük ki ezt a szenvedélyünket, de hosszabb távon ott van az elképzeléseink között a tradicionális módon elkészített pezsgő. Egyelőre még várunk vele, mert a gyártásnak komoly anyagi és szakmai előfeltételei is vannak.

– Mindig is igyekezett lépést tartani a szakmai változásokkal. Lesz ereje a pezsgőkészítést is professzionális szinten megtanulni?

– Sokan elhiszik magukról a szakmában, hogy már nincs mit tanulniuk. Különösen igaz ez azokra, akik már befutottak. Kell egy saját stílus, önálló arculat, de ha az ember nem veszi figyelembe a fogyasztói igényeket, nagyon rövid idő alatt elszalad mellette a világ. Az az ember vagyok, aki nyitott szemmel jár, és minden információt, ami beépíthető, be is építi a saját munkájába. Szeretek és képes is vagyok folyamatosan tanulni, és tudom, hogy nem érhet véget soha. 70 éves koromban is így kell majd hozzáállnom a kérdéshez, amikor már a fiam lesz itt a gazda, aki 17 éves, és már többször a tudomásunkra hozta, hogy folytatni szeretné, amit mi elkezdtünk.

Szentpéteri Attila

Ifjú Szentpéteri Attila kiskőrösi bortermelő egy családi vállalkozás harmadik generációs tagja. A szőlővel a nagypapa kezdett el foglalkozni, majd az édesapja, Szentpéteri Attila is kedvet kapott a borászkodáshoz. Ő tett először lépéseket a minőségi borkészítés felé a családban. A vállalkozás alapjait az teremtette meg, hogy a nagypapa vásárolt egy pincét az Öregszőlők nevű dűlőben. A területhez tartozott néhány tőke kadarka is. Ezt kezdte művelni, kezdetben csak hobbiként. Természetesen bort is készített belőle, leginkább az ösztöneire hallgatva. Ma már növényvédelmi mérnök és szőlész-borász végzettségű vejével, és szintén szőlész-borász unokájával hármásban építik az időközben szépen kiteljesedett vállalkozást. Az unokával, ifjú Szentpéteri Attilával beszélgettünk a vállalkozás borshopjában.

– Édesapám eredetileg agrármérnökként végzett, növényvédelemre szakosodott. Itt a borshoppal átellenben található az a növényvédelmi szaküzlet, ami az eredeti vállalkozása volt, és most is a család tulajdonában van. Kezdetben csak szabadidejében segített a nagyapámnak, de annyira megtetszett neki, hogy elvégezte a szőlész-borász szakmérnököt a Corvinus Egyetemen. Eldöntötte, hogy palackozott minőségi borkészítésre adja a fejét. Nagyapám támogatta a döntésében, bár nehéz terep volt a borászkodás az akkori világban, különösen, hogy apám a legmagasabb minőséget célozta meg. Bele is vágott, fejlesztette a pincét. A gazdabolt volt a bázis, és segítette az indulást. Megvásárolta a szükséges eszközöket, tartályokat, prést, egyebeket. 2006-ban jelent meg először a piacon palackos forgalmi borokkal, de már a korábbi években is kísérletezett több fajta borával. A kezdetektől indult hazai borversenyeken, és igen hamar szép eredményeket ért el, tradicionális magyar és világfajtákkal egyaránt.

– Ön is a családi példát követve kapott kedvet a borászathoz?

– Terelgettek a szülők a borászat felé már általános iskolás koromtól kezdve. Kezdetben csak játszani jártunk ki a szőlőbe, aztán szép lassan besegítettünk a szüretbe és más munkákba is. Volt egy eredeti kadarka-ültetvény, amit nagyapámmal és édesapámmal kizárólag hármásban műveltünk, oda más nem tehetett be a lábát. Együtt volt a három generáció, együtt dolgoztunk. Sok mindent ellestem tőlük. Ez is közrejátszott abban, hogy beleszerettem a szakmába. Nem volt különösebben nehéz dolgom, mondhatni, beleszülettem. Ugyanakkor dönthettem volna másként is. Fociztam, nem is rossz színvonalon. Felvettek Budafokra, a Soós István Szakközépiskolába, de ezzel párhuzamosan felvettek sportiskolába is. Másodosztályban játszottam, eljutottam felnőtt csapatokhoz is, egyszer még a korosztályos válogatottba is bekerültem. Ha komolyabban foglalkoztam volna a labdarúgással, akár magasabb szintre is eljuthattam volna. Ma már úgy gondolom, jó

döntés volt, hogy a borászkodást választottam. Felvettek a Corvinus Egyemre, és én is szőlész-borászként végeztem, mint az apám. Pezsgőkészítésből írtam a szakdolgozatomat. Diploma után Németországba utaztam ki egy szüret idejére, nyelvet tanulni és tapasztalatokat szerezni. Egy olyan borászatnál dolgoztam, ahol mintegy ötven generációs tapasztalat halmozódott fel, volt mit ellesni.

– *Mérvadó volt a kiskőrösi területre és viszonyokra mindaz, amit tapasztalt? A Rajna mente azért karakterében nagyon eltérő terület, mint az önök birtoka.*

– Teljesen más volt minden, mint itthon. A hűvösebb éghajlattól kezdve a technológián át a fajtaszerkezetig és a felfogásig, mégis sok mindent tudtam hasznosítani. Például a rajnai rizlingről szerzett tapasztalatokat, hiszen mi is természetjük a fajtát. Vagy a precíz munkavégzést. A kinti munkamorál nagyon más, mint az itthoni. Mindenképpen hasznos volt, noha mindössze egy szüreti időszakot töltöttem el ott. Csak példaként említem, hogy egyetlen évben legalább tízféle rajnai rizlinget készítenek, a könnyű redukálttól kezdve a spátlese-n át a fahordós érlelésűig, vagy a pezsgőalapanyagig igen széles a paletta. Nagy élmény volt, és hasznos tapasztalat.

– *A nyelvtudása alapján választotta Németországot?*

– Világéletemben németet tanultam, ez sok mindent meghatározott. Most már tudom, hogy nem nélkülözhető az angol nyelv ismerete sem, néhány hónapja kezdtem el angolul tanulni, nagyon intenzíven. Minden napra van vele feladatom, de fontosnak tartom a nemzetközi kapcsolataink építése miatt, hogy tárgyalási szinten beszéljem az angolt is.

– *Kicsiny szőlőterülettel indult a Szentpéteri Borpince. Most hol tartanak?*

– Ma már 65-70 hektáron gazdálkodunk, Kiskőrösön és közvetlen vonzáskörzetében. 18 fajtát termesztünk, a fele hagyományos magyar fajta, a másik fele a világfajták. Fontosnak tartjuk a hagyományok őrzését a hungarikumfajtákkal, mint az Irsai Olivér, a cserzei fűszeres, a pozsonyi fehér, a generosa vagy a kadarka. A másik oldal a világfajtáké, mert szeretnénk valamelyest követni a világdívatot is. Ennek következménye, hogy most sauvignon blanc-t telepítettünk. Ott vannak a rizlingfajták, a rajnai és az olaszrizling. Világfajtáink még a cabernet sauvignon, a cabernet franc, valamint a chardonnay.

– *Mi adja a létjogosultságát ezekkel a fajtákkal itt az Alföldön foglalkozni?*

– Magyarország szerencsére nagyon sokszínű. Más a terroir, a mikroklíma, más a talaj szerkezet, és ezek mind megjelennek a borokban. Ez adja a létjogosultságát, és egyben a szépségét is. Ha megfelelően nyúlunk például a cabernet sauvignonhoz, akkor minden területen meg tudja mutatni a maga egyedi arcát, ami csak az adott vidékre lesz jellemző. Én valójában örülök neki, hogy az emberek még nem hiszik el: az Alföldön is lehet nagy borokat készíteni. Az elsők között lehetünk, akik bizonyíthatják, hogy mégis lehet. Sőt. A területünkön löszös, meszes alapközetek vannak a homok alatt, amelyek alkalmasak lehetnek nagy borok előállítására. A homoktalajok dominanciája miatt a Kunsági borvidék elsősorban a redukív, üde, gyümölcsös borok hazája, aminek mi kifejezetten örülünk, hiszen nagyon feljövőben van a világban ez a tendencia, nő a kereslet az ilyen karakterű borokra. A piac egyre inkább a friss, gyümölcsös, illatos borokat részesíti előnyben. Ez jó a Kunság egészének, és jó nekünk is. Egyre jobban nyit a piac például az Irsai Olivér felé, a gyümölcsös Néró vagy Néró rozé felé. A redukív technológiájú borok mellett mi is készítünk testesebb, fahordós érlelésű chardonnay-t, a nagyobb testű borainkat barrique hordóban érleljük, és késői szüretelésű borokat is készítünk. Az így készített rajnai rizlingünk egy közelmúltbéli világversenyen az egyetlen magyar bor volt, amely a rizling

hazájában aranyérmeket tudott nyerni. Nagytestű, kései szüretelésű, barrique érlelésű rajnai rizling volt.

– *Milyen az altalaj a homok alatt a területeiken?*

– A talajnak meghatározó szerepe van. Édesapám nagyon okosan választotta ki a megfelelő termőterületeket. A Kamaszáció nevű dűlőben, ahol a pincénk is található, nagyon homokos a talaj. Nincs is más fajtánk ott, csak kadarka. A kadarkának nagyon jó, vízkereső gyökérzete van, a homokon is nagyszerűen megél. Az értékesebb területeink, mint a Remerenció dűlő Kiskőrös határában, vagy a Csábori kétsor Soltvadkert határában, egészen elütő talajokkal jellemezhető, mintha az ország másik területén lennénk. Sokkal kötöttebbek a talajok, gazdagabb ásványianyag-tartalommal rendelkeznek, és ez mind megjelenik a területről származó borokban is. Remerenció édesapám megtalálta azokat a területeket, ahol olyan olaszrizlinget vagyunk képesek előállítani, amire a világ összes borversenyén felkapják a fejüket a borértők. Annyira jellegzetesek az ízek, a zamatok, hogy kóstoláskor pontosan azonosítani tudjuk az ebből a dűlőből származó bort. És még egy fontos körülmény: ahogyan Szöllősi Mihály borász megfogalmazta, a pince kulcsa a metszőolló. Ez egy nagyon fontos meglátás!

– *Azt jelenti, hogy tudatosan korlátozzák a termés hozamot?*

– Pontosan. Enélkül ma már nem lehet érdemleges eredményeket elérni. Rövidcsapos metszés, eleve keveset hagyunk a tőkén, és másodszor is elővesszük a metszőollót, a zöldszüretnél. Ezt kb. öt éve vezettük be. Az első alkalommal nagyapám kijött a szőlőbe, közölte velünk, hogy nem vagyunk normálisak. A munkásaink, akik évek óta dolgoztak nekünk, zúgolódtak a zöldszüret miatt, mintha az éretlen fürtök szelektálásával a munkájukat becsültük volna le. De amikor jöttek a nemzetközi aranyérmek, és a papa is megkóstolta az így készített borokat, az első olaszrizlinget meg a chardonnay-válogatást, belátta, hogy igazunk volt, és kért még egy pohárral. Egymás után jöttek az eredmények, jók voltak a visszajelzések, nem lehetett csupán a véletlen számlájára írni a sikert.

– *Lehet-e ezeknek a boroknak az árában érvényesíteni a különleges minőség adta eredményeket? El tudják-e adni a boraikat a valódi értékükön?*

– Még mindig küszködünk ezzel. Itt kezdődik egy másik szakma, a marketing tudománya. Nekünk korábban az volt a legfontosabb, hogy elérjünk egy állandó minőséget, amit minden évben garantálni tudunk a fogyasztóinknak. Ma már évről évre képesek bizonyítani a boraink. Kialakult egy visszajáró fogyasztói körünk, kiépültek az alapvető piaci pozícióink. Kiemelkedően jó ár-érték aránnyal dolgozunk, meglehetősen, azért is, mert kunságiak vagyunk. Nem akarunk elszállni, viszont született néhány nagy presztízsű borunk, amely a jelenleginél sokkal magasabb árpozíciót is megérdemelne.

– *Van egy olaszrizlingjük, amely szinte mindenütt nyerni képes, ahol csak nevezik. Hozzá lehet jutni a hazai borkereskedésekben?*

– Néhány helyen, de igen, megvásárolható. Országos kiszállítással, pinceáron a webshopunkban elérhető: www.szentpeteriborpince.hu.

– *Azért csak egy-két helyen, mert a kereskedők nem adják meg a kért árat érte?*

– Igen, a kereskedők többsége inkább megveszi a kedvezőbb árú egyéb fajtákat, a különböző rozékat, a csereszegit, a friss borainkat, mert azok is nagyon jó ár-érték arányt képviselnek, finomak, gyümölcsösek, és jól pörögnek a piacon. Ugyanakkor a nagyobb testű, különleges minőségű, emiatt drágább borunkat nem akarják a kívánt áron megvásárolni. Pedig annál is kiváló az ár-érték arány! Szerencsére vannak olyan kereskedők, akik kifejezetten a kuriózumokat keresik.

– *Jelen vannak-e valamely országos kereskedelmi hálózat polcain?*
– Ott vannak a boraink a Borhálón, nekik másfél literes, palackos kiszerezésben is szállítunk. Ők is előnyben részesítik a már emlegetett friss vonalat. Forgalmazzák a fahordós chardonnay-válogatásunkat is. Minden piacon igaz, hogy folyamatosan küzdeni kell az áraink érvényesítéséért.

– *Ott vannak-e a nagy élelmiszerláncokban?*
– Az Auchanban bent vagyunk, és megtalálhatók a boraink a magyar tulajdonú üzletláncban, a CBA-ban is, mindkét helyen elsősorban a friss vonal. A közelmúltban a Lidlbe is bekerült néhány borunk, és jelen vagyunk számos kisebb vinotékában is. Igaz, a gasztroszektor a pandémia egy éve alatt eléggé kivérzett, de fontos, hogy több lábön álljunk.

– *Közel 70 hektáron gazdálkodnak családi vállalkozásként. Van-e még szükség az emberi erőre, vagy amit lehet, gépesítettek?*

– A minőségi borkészítés egyik alappillére a kézi munka. Vannak olyan munkafolyamatok, ahol nélkülözhetetlen szükség van az emberi közreműködésre. Ilyen például a metszés. Vannak gépeink, amelyek elvégzik az előmetszést, megkönnyítik és lerövidítik a munkát, de folyamatosan szükség van az emberi kézre. Kűszködünk ezzel, nehéz embert találni, hozzáértőt pedig szinte lehetetlen. Szerencsére van egy-két család, akikkel hosszú évek óta kialakult munkakapcsolatban vagyunk. Szüretben vagy más idénymunkák idején bevonunk külső munkaerőt is, akiket nehéz jól koordinálni. Időnként pszichológusnak is kell lennie a szőlésznek, hogy megtalálja a hangot az emberekkel, és motiválni tudja őket. Amit tudunk, gépesítünk, de a minőségi elvárások miatt nálunk a szüret 80 százalékban ma is kézzel történik, ellenére annak, hogy ilyen nagy a terület. Kulcskérdés, hogy a gyümölcs minél kevésbé törjön a szüret alatt. Vannak ma már nagyon jó minőségű szőlőkombájnok, amelyekkel közel azonos minőségben lehet szüretelni, mint kézzel, de ahhoz kéne egy magas minőségű támrendszer, egy jó minőségű és tiszta kombájn, lehetőleg olyan, amit csak mi használunk. Marad a kézi szedés, a ladás szüret, ami minden évben komoly, megoldandó feladat.

– *A munkájuk rendkívüli módon kitett az időjárási szélsőségeknek. Voltak rossz éveik?*
– Voltak, 2010–12-ben például a vizes évek. Rengeteg volt a csapadék és a belvíz, kevés a napsütés. Álltak a szőlők a vízben olyannyira, hogy szivattyúzni is kellett. Voltak évek, amikor igen súlyos fagykár érte az ültetvényt, elfagytak a területek, szinte nem volt mit betakarítani. Volt olyan évünk, amikor csak két fajtából készítettünk bort, a többit elvitte a fagy. Szerencsére nem túl gyakori az ilyen eset, de mi is érzékeljük, hogy szaporodnak a szélsőségek. Mostanában a felmelegedés okozza a legtöbb problémát. 2018-ban például már májusban nyár volt, és annyi volt a napsütés, hogy már július végén elkezdtük a szüretet. Ilyet még nagyapáink sem láttak. Észnél kellett lenni, hogy meg tudjuk őrizni a szőlő savait a lomb alakításával, zöldmunkával.

– *Az édesapja növényvédelmi szakember. Mennyi vegyszert használnak a szőlőtermesztés és a borkészítés során?*

– Próbálunk minél kevesebbet használni, csak annyit, amennyi elengedhetetlen. Nem áll tőlünk messze a bioművelés sem. Vásároltunk bio-Nérót, és vannak olyan termelőink, akik bio szőlővel foglalkoznak. Ennek ellenére nem hoztunk forgalomba bort biomegjelöléssel, mivel a pincénk nem bio, viszont készítettünk már vegyszermentes, teljesen bio Néró rozét. Már 16 hektáron termesztünk Nérót, ami olyan rezisztens fajta, amit nagyon keveset kell permetezni. Kevés vegyszert próbálunk használni, és a borkészítés során is a minimálisra szorítjuk a különféle adalékok felhasználását.

– *Ként azért használnak?*

– Persze. Tudom, hogy vannak ma már olyan elvetemült kollégák, akik kénmentes borokat készítenek, elhíresztelik, hogy az a jó, tízezer forintért kínálják, és teljesen elferdítik a piacot és a fogyasztók értékrendjét. Magam egyáltalán nem tartom követendő példának. Kénezzünk, amennyire szükséges. Ha van egy épen leszedett szőlőnk, amit kíméletesen dolgoztunk fel, nem igényli annyira a kén, mint egy sérült, oxidált alapanyag. Redukálóanyag a kén, amiből kevesebbet kell használni, ha a szőlő egészséges. Mi ennek megfelelően tesszük a dolgunkat. Más adalékanyagokat sem szívesen használunk, csak azt, ami nélkülözhetetlen. Édesapámnak nagy tapasztalata van a szőlőtermesztésben és a növényvédelemben, nagyon hálás is vagyok neki emiatt, naprakész a felkészültsége, tisztában van a legújabb megoldásokkal is, és kézben tartja ezt a területet.

– *A családi vállalkozásban hivatalosan ön a borász. A borok ízvilágának, karakterének kialakítása főként az ön dolga, vagy közösen végzik az édesapjával?*

– Ketten oldjuk meg úgy, hogy mindketten nagyon sokat kóstolunk. Fontos tényező ebben a szakmában, hogy a borász egyrészt legyen jó ízlésű, másrészt legyen nyitott, ne szenvedjen pincevakságban, ne csak a saját borát ismerje és szeresse. Mi, édesapámmal kettesben gyakran felkeressük valamelyik kollégát, beszélgetünk vele, megkóstoljuk a borát, megismerjük az elgondolásait. Sok fesztiválon vettünk részt, ameddig a helyzet megengedte. Ott is kihasználtuk a helyzet kínálta lehetőségeket, megkóstoltuk egymás borait. Magam például szoktam bírálni nemzetközi borversenyeken is. Most kaptam meghívást a legnagyobb hazai borverseny, a Vinagora zsűrijébe. Nagyon szép feladat, sokat tanulhat az ember, amit aztán felhasználhat a saját vállalkozásában is.

– *Milyen a bor-ideálja?*

– A Szentpéteri boroknak van egy saját stílusa, amit elég nehéz szavakkal pontosan leírni. Nagyon sok hatás ért minket, és ezek mind érezhetőek a borainkon. Nem csak a nemzetközi tapasztalatok a fontosak. Számtalanszor előfordult, hogy átmentünk a szomszédba a kollégához, és tőle is tudtunk tanulni. Igyekszünk mindenütt nyitott szemmel járni a világban, és a legjobb tendenciákat érvényesíteni a borainkban.

– *Csaknem 70 hektáron gazdálkodnak. Van-e szükségük további tételeket vásárolni másoktól?*

– Mi sohasem voltunk felvásárlók, de tény, hogy egy-két barátunktól veszünk át szőlőt. Kizárólag itt, a városban, és azt is szigorú feltételekkel. Olyannyira, hogy sokszor mi magunk szüreteljük le a vásárolt mennyiséget. Inkább többet fizetünk a szőlőért, de ragaszkodunk az általunk optimálisnak tartott terméskorlátozáshoz. A 70 hektárnak egyébként valamivel több mint a fele, kb. 40 hektár az, ami jelenleg terem, a többi fiatal, új ültetvény. Ha ezek termőre fordulnak, lesz egy nagy ugrás. Tudatosan készülünk rá, például pincefejlesztéssel, tárolókapacitás-bővítéssel is. Mindez egy-két éven belül várható.

– *Mit tart a legfontosabbnak az eredményeik közül? Kell-e feltétlenül minden évben versenyen indulni, vagy egy-egy díj képes évekre reflektorfénybe helyezni a pincét?*

– Számos fontos eredményünket tartjuk számon, nem csak a versenyeken elért helyezéseket. Az egyik nagy eredmény volt annak idején, hogy édesapám a nyitottságának köszönhetően meghonosította a városban a Néró nevű új fajtát, amelyet Egerben nemesítettek. Jó lépésnek bizonyult, ma már 16 hektáron termesztjük. Voltak ellenzői a Nérónak, de édesapám nagyon érezte benne a lehetőséget, és a többiek aggodalmaskodása ellenére telepítette. Már 2010 előtt megszülettek az első kísérleti borai, és 2011-ben állt elő az első forgalmi tétellel a Néró rozéból. A 2013-as évjárat pedig Cannes-ból, a rozé-világ bajnokságról már aranyérmeket hozott. Az eredmény a hazai szakmát is meggyőzte, olyannyira,

hogy a környéken egyre több jó nevű borász telepített Nérót, és a rozén kívül hozzánk hasonlóan, sillert és vörösbort is készít belőle. A fogyasztók is nagyon megszerették, mert az eddig ismertekhez képest egészen más karakterű bort ad.

– *Láttam a boltban egy újdonságot, egy cabernero nevű, közel 4 000 forintért kínált új rozét. Nem merészség ilyen áron polcra tenni egy Alföldön készült rozét?*

– Ez számunkra is fontos dilemma. Születőfélben van egy új, prémium borcsaládunk, amelynek az első tagja lesz a cabernero. Mostanában lesz az idei rozé-világbajnokság. A korábbi világbajnokságon összesen három magyar aranyérem született, abból kettő a miénk volt. Nyert a kékfrankosból és a Néróból készített rozénk, a harmadik aranyérmes a Kősziklás Pince pinot noirból készült rozéja volt. Az idén is bizakodunk, talán nem minden alap nélkül. Az új tétel egy hazai szakmai folyóirat májusi rozé-tesztjén már bizonyított is, több mint 80 hazai rozé közül a legmagasabb pontszámmal került az első helyre.

– *A Szentpéteri Pince sorozatban hozza haza külföldről a meggyőző eredményeket, és a hazai borversenyeken is ugyanilyen hatékonysággal szerepel. Mit gondol a Kunsági borvidék presztízseről?*

– Időnként még mindig némi lesajnálással néznek ránk a nagy, tradicionális borvidékek elkötelezettjei, nem is annyira a szakma, sokkal inkább a fogyasztók. Nagyon hosszú folyamat lesz, hogy az alföldi borokat a rangjukon kezeljék. Dolgozunk rajta minden energiánkkal, minden rendelkezésünkre álló eszközzel. Ezért köteleződöttünk el a minőségi borkészítés mellett, ezért járunk következetesen fesztiválokra, kóstoltatásokra, hogy minél szélesebb körben megismerjék az emberek a Kunság kiváló borait. A sajátos ízeiket, a karaktert, az elgondolásainkat a borok kóstoltatásával el kell ültetnünk a vásárlókban. El kell küldenünk a borainkat a világversenyekre, kóstoltatni kell akár az ország másik szegletében is, vagy akár külföldön is. Úgy gondolom, hogy mi minden kínálkozó lehetőséggel következetesen élünk is.

– *Mindaz, amiről beszél, lassan szétfeszíti egy kis családi pince lehetőségeit. Lehetséges, hogy bővülniük kell?*

– Lehetséges, hogy lépéskényszerbe kerülünk. A járvány előtt nagyon szépen kezdett beindulni a turizmus, egyre többen jöttek hozzánk szervezett formában is. Ez most teljességgel leállt, de bizunk abban, hogy a nyitáskor akár robbanásszerűen újraindulhat.

– *Ön bekerült a Junibor tagjai közé. Fontosnak tartja?*

– Természetesen nagyon örülök neki. Ketten kerültünk be legutóbb a pannonhalmi Cseri Barnabással. Nagyon boldog voltam, hogy kiválasztottak, ugyanis ez egy nagyon innovatív, összetartó, szoros szakmai és baráti közösség. Nagy lendülettel belevetettem magam a munkába, de most egy idő óta semmiféle rendezvény nem lehet. Nagyon várom már, hogy bizonyítani tudjak, és ki tudjam használni az új lehetőséget.

– *Egyébként is fogékony az innovációra? Mennyire változtat könnyen?*

– Fogékony is vagyok, és szabad kezet is kaptam édesapámtól az új ötletek kipróbálására. Tiszteljük és fontosnak is tartjuk a hagyományokat, de szeretnénk lépést tartani a mai felgyorsult világgal. Mindenkinék, aki érvényesülni szeretne ezen a telített piacon, szüksége van az innovációra.

– *Negyven hektárjuk terem. Nincsenek értékesítési gondjaik?*

– Legutóbb már évről évre jobbak voltak az értékesítési mutatóink, viszont a járvány némileg visszavetett minket is. A korlátozások kihirdetése előtt már tele volt a naptárunk,

számos kóstolót lekötöttünk, a bor is egyre keresettebb lett. Jelenleg tele van a raktárunk, az eladásaink nagyon visszaestek.

– *A végzettségével az ország bármely borvidékén lehetne borász. Csak a családi kötelek húzták haza, vagy tényleg úgy gondolja, hogy hosszú távon is van potenciál a Kunsági borvidékben?*

– Biztosan tudom, hogy érdemes itt bort készíteni. Megvannak az adottságaink, kiépültek a lehetőségeink – szeretnénk még jobban bizonyítani a következő években vagy évtizedekben. Az elsődleges cél az, hogy magasra emeljük a Kunságot, a pincénket, a családunkat, és szerencsére ezek a célok egy irányba mutatnak.

– *Mi a víziója a saját borászatuk jövőjéről? Hová tenné a hangsúlyokat? Vannak-e határai a növekedésnek?*

– Elégedett lennék, ha ezt a mennyiséget és minőséget tartani tudnánk, s emellett fejleszteni tudnánk a turizmust és vendéglátást. Szeretnénk kiépíteni egy nivós szálláskapacitást, bővíteni és magas szintre hozni a gasztronómiai kínálatot. A céljaink között szerepel a tradicionális pezsgőkészítés beindítása. A fajtaválaszték stabilnak, kiépültnak tekinthető, bővíteni már nem szeretnénk. Sokszor mondják, hogy sok a 18 fajta, a fogyasztóink elvesznek közöttük. Én pedig kifejezetten áldásos dolognak tartom, annak ellenére, hogy tényleg nehéz ennyi fajtaival dolgozni. De ez a feltétele annak, hogy minden évszakhoz, minden ételhez, minden hangulathoz tudjunk megfelelő bort ajánlani a vevőinknek. Emiatt előnyös a széles fajtaválaszték. Néha én is soknak tartom, ugyanakkor büszke vagyok rá, hogy ilyen bőséges a kínálatunk. Egyelőre sem tovább bővíteni, sem szűkíteni nem szeretnénk. Rövidesen majd termőre fordul a sauvignon blanc, elképzelhető, hogy valamelyik fajtát esetleg visszaépítjük, de erről még nincs konkrét döntés.

Köszönöm a beszélgetést!

Az interjúkat készítette: Kriskó János

Kecskemét térsége

Dabasi Gábor

Dabasi Gábor, a Damax Kft. társtulajdonos-ügyvezetője 1978-ban végzett a kecskeméti Kertészeti Főiskola szőlész-borász szakán. A Közép-magyarországi Pincegazdaságnál helyezkedett el, végigjárta a ranglétra fokait a fizikai munkás beosztásoktól a borászati osztály vezetésén át a vezérigazgatói székig. Amióta 2003-ban megszűnt a jogutód Kecskemétvin Részvénytársaság is, amelynek utolsó vezérigazgatója volt, Magyar Lászlóval közös vállalkozásában, a Damax Kft.-ben dolgozik. A kft.-t már 1996-ban létrehozták, szőlőterületeket vásároltak Szentkirályon. Pincéjük még nem volt. 2003-ban a Szikrai Állami Gazdaságtól vásárolták meg azt a lakiteleki borászatot és pincét, amelyet korábban a Szőlészeti és Borászati Kutató Intézet használt. A kutatóintézet megszűnése után csatolták a pincét a szikrai borászati céghez, s lett végül a Damax Kft. tulajdona.

– *Mekkora területen gazdálkodtok?*

– Ketten 130 hektárnyi szőlőt művelünk, és ehhez jön még a 18 000 hektós pince. A Szentkirály–Lakitelek hegyközség 630 hektáros területéről is mi vásároljuk fel a szőlőt, hozzánk kerül a termés zöme. Vörösboros technológiánk nincs, ezért a kékszőlőt nem tudjuk átvenni, maximum a rozénak szánt, nem túl jelentős mennyiséget. Amióta birtokunkba került a pince, örökös fejlesztésben vagyunk.

– *Milyen változások történtek, amióta megjelentetek a területen?*

– Átalakult a termékszerkezet is, a tulajdonszerkezet is a hegyközség területén. Akik kis területen gazdálkodtak, szinte kivétel nélkül abbahagyták. Fél-, egyhektárnyi területeket nem érte meg művelni, így elindult az ültetvénykoncentráció. Azok maradtak, akik már nagyban foglalkoznak szőlőtermesztéssel. Többségükben már végrehajtották a rekonstrukciókat, a fajtaváltást, és megtörtént a tamberendezések cseréje, a géppark bővítése is. A rekonstrukció olyan vég nélküli feladat, amelyre folyamatosan költeni kell. Aki vállalkozásként foglalkozik a szőlőtermesztéssel, emiatt már csak igen nehezen tud kiszállni. Egy útja marad, előremenekül. Mindez lecsapódik a mi cégünknel is. Az utóbbi években olyan arányban növekedett a szőlő termésmennyisége, hogy már nem tudtuk követni a pince kapacitásával. A berendezések olyan drágák, hogy százmilliók kellenének a lépéstartáshoz. A feldolgozáshoz szükséges összes gép és berendezés nyugati import, itthon leállt a borászati berendezések gyártása. Mindent külföldről kell megvenni, sok választásunk nincs. Bővítenünk kellene a tartályteret is, az igény egyre szorítóbb, ugyanakkor még nem tudtuk utolérni magunkat, nem tudtunk olyan arányú növekedést produkálni, mint amelyet a szőlőterület és a termésátlag növekedése indokoltta tenne.

– *Egyedüliek vagytok, akik felvásároljátok a hegyközségben megtermelt szőlőt?*

– Korábban nyolc felvásárló is működött a térségben, de mára szinte egyedül maradtunk. Sokan abbahagyták a felvásárlást az alacsony jövedelmezőség miatt. Nem elég, ha valakinek van egy berendezett pincéje, piac nélkül az egész vajmi keveset ér. Mi próbálunk talpon maradni, a meglévő piacainkat életben tartani. Úgy-ahogy álljuk a sarat, de egyre nehezebb. Egyre több hitelt kell felvennünk, küzdünk az uniós csatlakozást követő árversennyel is, hiszen a termékeink zöme az olcsó árkategóriába esik, és ez a szegmens a legérzékenyebb a piacon.

– *Akkor is olcsó árkategóriás termékekkel lennétek jelen a piacon, ha például lemondanátok a felvásárlásról, és csak magas minőségű, saját alapanyagból készítenétek prémium kategóriás borokat?*

– A jelenlegi árakat és a nyereségességet tekintve, kicsiben nem érdemes foglalkozni vele, mert még a rezsiköltségek kitermelhetősége is kérdéses. Mivel a saját szőlőm is ezen a területen van, az ottani szőlősgazdák, a szomszédaim, úgy tekintenek rám, mint egyfajta mentsvárra. Mindenki tőlem várja a megoldást és a csodát, tehát egyfajta kényszer is, hogy átvegyem és feldolgozzam a termésüket. Ha nem tenném, el kéne szállítaniuk a termést akár száz kilométerre is, és közel sem biztos, hogy el is tudnák adni. A gazdák többségének nincsenek szállítóeszközei, nincs traktoruk, pótkocsijuk. Én próbálok az átvétellel közvetlenül segíteni nekik, de úgy, hogy ez nem karitatív tevékenység, üzleti alapon kell történnie. Hogy a termelőknek is megérje, csak nagyon alacsony jövedelmezőséggel számolhatok.

– *A fajtaszerkezet megfelelő a területen?*

– Fontos, hogy mi nem kézműves borászat vagyunk. Nem járható, hogy kicsi látványpincével, nagy minőségű borokat előállítva, nemzetközi oklevelek elnyerésére rendezkedjünk be. Itt a fajtaösszetétel szempontjából is meghatároz bennünket, hogy milyen piacon dolgozhatunk. Amíg megvoltak az úgynevezett tájkörzetek, pontosan tudtam, hogy ha pezsgőalapanyagra van szükségem, megyek sárfehérért Izsákra, ha pozsonyi fehéret keresek, akkor Csengőd, ha kadarkát, akkor Kiskőrös, ha ezerjót, akkor Soltvadkert, ha kövidinkát, akkor Kiskunmajsa az úti cél. Korábban voltak a területen markánsan megkülönböztethető arculatok, ez a szőlőrekonstrukciók során jórészt felszámolódott. A korábban említett fajták helyére jött a zalagyöngye, később a Bianka, amelyek szép lassan leváltották a korábbi öreg telepítésű szőlőket. Az új fajták a nagyobb hozam ígérete mellett a korábbinál jóval biztonságosabb termelést is lehetővé tettek. Ezek rezisztens fajták, amelyek a korábbiaknál kevesebb munkaráfordítással termelhetők. A fajtaváltással viszont átrendeződött a Kunsági borvidék arculata. A legnagyobb mennyiségben Biankát telepítettek, mellette a cserszegi fűszeres és a kékfrankos a legtömegesebb fajta. A korábban említett kis tájkörzetek elveszítették az arculatukat, mert gyakorlatilag minden egyes körzetben, egymástól akár komoly távolságokra is, ugyanezeket a fajtákat telepítették. Uniformizálódtunk, és ezáltal az árak is közel egyformák a borvidék egész területén. Nehéz olyan specialitást megnevezni, ami miatt éppen minket keres a vevő. Próbálok ezt tudatosítani a hegyközségi tagokban is, amikor panaszkodnak az alacsony árak miatt, hogy én nem tudok a piacon árat diktálni. Kényszerűségből árkövető vagyok, mert ugyanazt kínálok, mint a borvidék többi borászata. Nincs egyedi termékünk, specialitásunk. Önálló arculatot kellene építeni, de egyelőre még hiányzik a közös gondolkodás és akarat. Az erősen ösztönzött és csak kevésbé szabályozott telepítéspolitikát következtében az említett fajtákból túltermelés van, nem is beszélve arról, hogy a Biankából készült boroknál egyre-másra jelentkeztek a problémák.

– *Milyen problémákra gondolsz?*

– A Biankát olyan mennyiségben telepítették, hogy kicsi az időalap a megtermelt mennyiséget időben átvenni és feldolgozni. Ha elkezdjük a szüretet 17-es cukorfokkal, a hatalmas tömeg és a behatárolt feldolgozókapacitások miatt a szüret végén a must már 20-22 fokos, azaz túlrett, a fajtajelleg nagyon erőteljessé válik benne, a bor lelágyul, és 13-14 fok lesz az alkoholtartalma, amire nincs igény és kereslet. Ezért a Biankát zömmel mustnak dolgozom fel. Fojtott mustot készítek belőle, a palackozók ezzel készítik a féledes bort, amely még mindig az eladott borok mintegy 90 százaléka Magyarországon. Száraz bort csak egy szűk réteg fogyaszt nálunk. A túlrett Bianka bora sárgás, erősen aromás,

és magas alkoholtartalmú. Ugyanakkor a piac a vízféher, jellegtelen, 10-11 fokos alapbort keresi, amit aztán kedvére aromázhat. A spanyolok és olaszok pedig szinte korlátlanul képesek ilyet a piacra vinni. Ha a borban eleve adott egy alapillat, azt el kell fedni, és ez olyan további bonyodalmakat okoz, hogy inkább eltekintenek a megvásárlásától.

– *Akkor mi az, amivel megjelenesz a piacon?*

– Egyik a cserszegi fűszeres, a másik az úgynevezett vegyes fehér. Mindegy, hogy Biankáról, zalagyöngyéről, generosáról, saszláról vagy kövidinkáról beszélünk, az nálam vegyes fehérként jelenik meg.

– *És vegyes fehérként értékesíthető?*

– Csak így értékesíthető. A világpiacon ebben a kategóriában nem fajta szerint keres, a fehér asztali bort keresi. De van ellenpéldám is. Az egyik évben nagyon szép Biankát készítettem. Bianka néven be is palackoztuk, valamennyit el lehetett adni belőle, de valójában lanyha volt íranta az érdeklődés. Ugyanakkor a Csizmazia Darab Józsefről, a fajta nemesítőjéről elnevezett versenyen aranyérmert nyertem ugyanezzel a borral svájci, német, szlovén és osztrák versenyzők mellett, akik szintén jó borokat készítenek a fajtából.

– *Nem gondoltál arra, hogy érdemes volna ezt az irányt fejleszteni?*

– A filozófiám mindvégig az volt, hogy a rendelkezésre álló fajtákból, a gazdák által eltelepített szőlőből, a talajadottságok és minden egyéb befolyásoló tényező figyelembevételével a lehető legjobb minőséget hozzam ki a szőlőből. Nem megyek el más területekre szőlőt vásárolni, mint teszi azt számos borásztársam. Engem mindig az érdekelt, hogy abból, ami a kezünk ügyében van, mit lehet kihozni, és hogyan lehet úgy bemutatni a fogyasztónak, hogy bizalmat szavazzon neki. Mi nem tudunk más borvidékekkel érdemben versenyezni például a terroirban, a talajadottságaink miatt. A könnyed, elegáns, reduktív technológiát követjük, igyekszünk megőrizni a gyümölcsben lévő illat- és zamatanyagokat. Mindezt próbáljuk bemutatni a fogyasztóknak, és hiszek benne, hogy sikeresek lehetünk. Van a fogyasztók között egy kör, amelyik az illatos fajtákat szereti. Ezért tartunk Irsai Olivért, cserszegi fűszerest és muskotályt is. Ez utóbbiból adjuk el a legnagyobb mennyiséget, folyóborként, Ausztria és Szlovákia felé. Külföldön is keresik az illatos borokat. Ha több lenne, többet is el tudnék adni. A száraz bort adó fajták közül van rajnai rizlingünk, kövidinkánk, generosánk és Biankánk. Csupa olyan fajta, amit a környékben termelnek. Személyes kedvencem a kövidinka. Szeretném újra visszahozni a fajta becsületét, mert nem lehet az véletlen, hogy az őseink már több száz éve foglalkoznak vele. Ezüstösen világos színű, könnyen fogyasztható, kedves bora van. A karaktere lágyabb, épp ezért keresik azok, akik nem bírják vagy nem kedvelik a nagyon savas borokat. Ugyanakkor elegáns, és hasonló élményt tud nyújtani főként nyári időben, mint a ma nagyon divatos rozé borok. Ha a világtrendeket megnézzük, a továbbra is nagy tömegben eladható francia fajták mellett a borkereskedők kezdik keresni a speciális helyi fajtákat.

– *Eszerint a kövidinka akár esélyes lehet az európai felfedezésre is?*

– Az erényei miatt akár esélyes is lehetne, de nyilvánvalóan csak óriási marketingköltséggel. És nem olyan meghatározóan fajtakarakteres bor, mint például egy furmint, ami valóban esélyes lehet az áttörésre. Vagy akár a hárslevelű. Azt gondolom, hogy ennek a könnyed vonalnak a képviselői lehetnek a hétköznapi kedvelt és tisztességes borai. Szépen beilleszthetők a gasztronómiába is. Lehet a kövidinka esetében is más felhasználásban gondolkodni. Nagyanyáink például felfűzték a kövidinka fürtjeit, és még karácsonykor is lehetett friss szőlőt enni, mert tartós volt, nem rothadt. Ismert eljárás volt az

is, hogy szalmán kiterítették, megaszalták a fürtöket, és ebből a szőlőből készült tavasszal a szalmabor. A szlovákok a mai napig készítik szalmabort. Márciusban préselik, és rendkívül drága, az aszú vagy a jégbor árával vetekszik. Nálunk sajnálatos módon már kiment a divatból. Vagy ott vannak a csehek, akik imádják a burcsákot, amit mi murci-ként ismerünk. Százezer hektoliter számra isszák az erjedő mustot. Az osztrákoknál, a heurigerekben is nagy divatja van a seprős újborknak, amit a hazai borászok majomtej-nek neveznek, de nálunk valamiért ez sem divat. Tudomásul kell vennünk, hogy a borok esetében is többféle változat létezik. A fiatalok megnyerésének szándékával hozták létre például az ízesített borokat, mint amilyen a Hugó. Számos ízvariációban, például bodzá-val készülnek, boralapanyagból. Az olaszok felfuttatták a prosecót, amellyel számtalan féle koktél készíthető, csak az *Aperol Spritz*-et említem. Ezek mind-mind azt a célt szolgálják, hogy fogyjon a termék, és hogy új vásárlói rétegeket lehessen bekapcsolni úgy, hogy valamely termékből divatot csinálnak a marketinges szakemberek.

– *A megtermelt éves mennyiség hány százaléka kerül palackba a Damaxnál?*
– Csak nagyon kevés. Feldolgozunk 40-50-60 ezer mázsa szőlőt, ehhez képes mindősze 2-3 ezer db palackot adunk el, szinte csak itt helyben, egy nagyon szűk piacon. Nem vagyunk jelen az üzletláncok polcain sem. Nincs palackozó gépsorunk, kézzel palackozunk. Nagyobb tételhez nincs megfelelő méretű raktárunk, nincs kereskedői hálózatunk, nem is vagyunk a bővülésre felkészülve. Elsődlegesen a lédig borpiacon dolgozunk, és palackozóknak adunk el alapanyagot. Az értékesített boraink 80 százaléka exportra megy.

– *A kékfrankos és más kék szőlők aránya nincs akkora a területen, hogy megérné vörösboros technológiában is gondolkodni?*

– Természetesen érdemes volna, de a költsége 100 milliós nagyságrendű, és ezzel az összeggel aktuálisan nem rendelkezünk.

– *Akiktől felvásároltok, nem nyerhetők meg partnernek egy ilyen beruházáshoz?*
– Nem, mert mindenki folyamatosan nehézségekkel küszködik. Ha a kistermelő valamire áldoz, akkor lecseréli az öreg traktorát, de ehhez is meg kell várnia egy pályázati lehetőséget. Pályázhatnánk mi is, meg is tettük már több alkalommal. Most is pályázhatnánk, de jelenleg hiányzik az önerő. Nem mondtunk le a pályázati lehetőségekről, látunk benne fantáziát a későbbiekben is, de most nem tudunk lépni.

– *Hatalmas területen dolgoztok. Minden lehetséges munkafolyamatot gépesíteni kényszerültök?*

– Sajnos igen. Illetve nem tudom, hogy sajnos-e, mert az élő munkaerővel mindig sokszoros a probléma, mint a gépekkel. Napszámot nagyon nehéz kapni, az órabérek magasak. A cégnél bejelentett emberekkel dolgozunk, akiket igyekszem nagyon megbecsülni, mert a szakértelmük nagyon sokrétű. Értenek a szőlőmunkákhoz, a traktorhoz, a feldolgozógépekhez, ráadásul átlátják a teljes folyamatot. Mellettem dolgozik a fiam már 12 éve, rajta kívül még két olyan emberem van, akik régóta a cég alkalmazottjai, és értik a szakmát. A szüret a csúcsideőszak, arra az időre veszünk fel megfelelő számú alkalmi munkavállalót. Vagy annyit, amennyit találunk a feladatra. Ők többnyire betanított munkások, néha inkább segédmunkások.

– *Létezik olyan kiemelkedő terület vagy dűlő, amelyről mégis kézzel szüreteltek?*

– Van ilyen, de kézi szüretet csak a saját szőlőmnél alkalmazunk. A kézzel szedett, kisebb tételeket külön is dolgozzuk fel. Nem készül belőlük sok, és igyekszem a legegyszerűbb, ugyanakkor a legmodernebb technológiát alkalmazni, hogy a frissességet és a

gyümölcsösséget megőrizzük a borokban is. Nagyon kevés mozgatással, a legminimálisabb szűréssel a palackba kerülés előtt. A jövőben erre kell majd nagyobb hangsúlyt fektetnünk, bár igen nehéz bejutni a palackos borok piacára, folyamatosan falakba ütközünk. Az Alföldről ott van már Koch Csaba, a Frittmann testvérek, Font, Kökény Benő és Szentpéteri. Melléjük bekerülni nagyon nehéz, különösen, hogy gyakorlatilag ugyanazokat a fajtákat kínáljuk, amiket ők szállítanak már évtizedek óta, megbízható minőségben. Belátom, hogy a nagy láncok nem akarnak még egy újabb alföldi termelőt, de legalább a helyi kereskedők lehetnének egy kicsit elkötelezettebb lokálpatrióták.

– *Fél évig Franciaországban tanultál, a legnevesebb borvidékeken. Többször jártál az Egyesült Államok nagy bortermelő régióiban, kiépiült olasz kapcsolataid vannak. Ugyanakkor a szakmádnak egy olyan szegmensét választottad, ahol ezek az ismeretek szinte nélkülözhetőnek tűnnek. Személyes önképzési ambíció vezetett, vagy találtál olyan hasznosítható elemeket a tanulmányutak során, amelyeknek hasznát veszed a jelenlegi vállalkozásodban?*

– A mi szakmánk olyan, amit folyamatosan tanulni kell. Nem lehet leállni. Egy borásznak van negyven jó éve, hogy kísérletezzen, hiszen évente csak egyszer van szüret. Ha sikerült, azt elkönyveljük, ha nem, akkor várni kell legalább még egy évet az újbóli próbálkozásra. Minden évjárat más. Azt is követni kell, hogy milyen irányokba megy a világ, milyen tendenciák érzékelhetők. Az útjaimat valóban egyfajta szakmai érdeklődés motiválta, és rengeteget tanultam belőlük. Korábban sokat utaztatott engem a cégem, és megfogadtam, hogy én is utaztatni fogom a fiamat. Nem maradhat az ember belterjes. Példának említem a borrendünk névadóját, Mathiász Jánost, aki járta a világot, és számos szőlőfajtát hozott haza külföldről. Tisztában volt vele, hogy nem elég csak elültetni őket, alkalmassá is kell tenni az itteni éghajlathoz és egyéb viszonyokhoz. Elkezdett keresztezni, hogy még mutatósabb, még ellenállóbb, még finomabb fajtákhoz jusson. Magam is vallom, hogy a kísérletezés ugyanolyan örömet okozhat az embernek, mint egy szép festmény. Csak más érzékszervekre hat. A magyar szőlészeti kutatás korábban nagyon sok eredményt tudott felmutatni, de nagyon hosszú idő, amíg a piac felfedezi magának az új fajtát, és értékelni kezdi. Kocsis Pál az 1920-as évek végén nemesítette az Irsai Olivért, és csak az utóbbi egy-másfél évtizedben lett sláger. Kecskeméten a csemegezőlő-nemesítésben is születtek nagyon szép eredmények, de már hosszabb ideje áll minden. Minden évben látok újonnan nemesített fajtákat, de ezek nem Magyarországon születnek meg. Mínta aludnánk. Pedig borzasztóan fontos lenne az innováció, a kutatás! A hozzáadott érték, a befektetett szellemi tőke a siker kulcsa. Ha mindig csak külföldről vesszük át a már levetett eljárásokat, késéssel követjük az ottani divatokat, soha nem leszünk piacvezetők, nem érjük el az egyébként lehetséges hasznot, kullogunk az események után. Ha valóban ki akarunk törni, akkor több pénz kell az innovációba, a kutatásba. Ehelyett nálunk ma gazdátlanul hányódik a szőlészeti és borászati kutatóintézet. Elég csak Miskolcra állapotát szemügyre venni. Széthordták, romhalmaz van a helyén. Hagyjuk tönkremenni az értekeinket, ahelyett, hogy felismernénk: ez lehet a jövőnk!

– *Évek óta a te boraid nyerik Kecskeméten a Város Bora versenyeket. Mi a titok?*

– Nincs sok titok vagy varázslat a boraimban. Kell tudni megválasztani az alapanyagot. Tisztítjuk a mustot, igyekszem a legjobb fajlesztővel dolgozni, de semmi különleges adalékot vagy eljárást nem használunk. Sokéves tapasztalatom alapján már mustállapotban el tudom dönteni, hogy miből lehet ígéretes bor. Fejben komponálok. Amikor elindítjuk a must erjesztését, már nagyjából látom a folyamat végeredményét. Ha nem jön be az eredeti várákozásom, el kell gondolkodnom, hol vétettem hibát. Ha elindul az erjedés, naponta kóstolok, akár 5-6 alkalommal is. Csak ilyen feltételek mellett lehet pontosan

nyomon követni az erjedés közben előálló problémákat. Így tudom észlelni és kizárni a kellemetlen ízeket. Az erjedés végén már csak nagyon-nagyon keveset mozzgatjuk a bort. Minél többször fejtjük át, annál több oxigénnel találkozunk, ami sokat ront a minőségen. Igyekszem megőrizni a borban megmaradt szénsavat is úgy, hogy hűtjük a tartályokat. A lényeg az, hogy a lehető legtisztábban, a reduktív technológiát a lehető legjobban betartva, minimális mozzgatással készítjük el a palackozásra szánt borainkat. Így érem el azt is, hogy nagyon kevés ként kell használnunk.

– *Mit lehet még a szőlőből előállítani, aminek lehet piaca?*

– Lehet belőle borzselé, lehet gyöngyözőbor, pezsgó, alkoholmentes bor, sok minden. Engem mindig az foglalkoztat, hogy miből van kevés a piacon, és hogy hol vannak azok a kis rések, ahová még be lehet férkőzni. Mert a borpiac erősen túlterhelt, hatalmas a túlkínálat, és nehéz áttörni. Ezért érdekel minden, ami innováció. Szinte minden termelő elkészítette már a maga pezsgőjét, kínálnak szőlőmagolajat, szőlőmagörleményt, ízesített csokoládékat, borpárlatot, különféle pálinkákat is. Szinte végtelen a lehetőségek száma.

– *A Damaxnak van mintaboltja?*

– Mintaboltunk vagy webshopunk nincs. Kecskeméten mindössze néhány üzletben vagyunk jelen a palackozott borainkkal, és a Lakiteleki Népfőiskola Borkatedrálisában is ott vannak a termékeink. Természetesen bővíteni szeretnénk a kört, de sokba fog kerülni.

– *Volt olyan pillanat, amikor komolyan gondoltál arra, hogy abbahagyod?*

– Volt. Sokszor. Meg van ma is néha. Nem a nehézségek riasztanak, inkább az keserít el, hogy rengeteget dolgozom folyamatosan, és sokszor nem látom az eredményét. A külső tényezők inkább nehezítik, mintsem könnyítenék a munkánkat. Olyan gyakoriságúak és szigorúak az ellenőrzések, mint Európában sehol, hogy azt gyakran már boszorkányüldözésként élik meg a termelők.

– *Milyen a te személyes borízlése? Mit iszol szívesen a saját boraidon túl?*

– Ingyenc vagyok mindenben. Ha bort vásárolok, vagy ha beülök egy étterembe, akkor igyekszem új ízeket megkóstolni. Az ízlésem egyszerűen leírható: mindenből a legjobbat szeretem. Alapvetően fehérborkedvelő vagyok. Tetszenek a nagy borok, nagyra értékelem a tokaji borokat, például egy kiváló furmintot, de nem tudnám a mindennapi fogyasztásom részeként elképzelni őket. Tetszenek az újvilági stílusok, amit sokan leszólnak, de látom, hogy mekkora munka és tapasztalat van mögöttük. Inkább a könnyedebb, lágy borokat szeretem, a markáns savakkal gondom van, nem bírja a gyomrom. Keresem a kuriózumokat, nem sznobizmusból, hanem mert meg akarom őket ismerni. Ha fajtákról is mondhatok valamit: a kövidinka a szívem csücske. Mellette nagyon szeretem a szépen elkészített rizlingszilvánit. Tudom, hogy egy rajnai rizlingnek sokkal nagyobb neve van a világban, de ha a magam kedvére meg szeretnék inni egy pohár bort, akkor nekem a Müller Thurgau sokkal kedvesebb. Sok minden mással is így vagyok: nem biztos, hogy a legtestesebb cabernet franc-t fogyasztom. Szakmailag lehet, hogy csettintgetek, de ha magamnak választok, akkor valószínűleg egy lágyabb karakterű, újvilági stílusú, könnyebb vörösbor mellett döntök.

– *Hosszú időn át nagymestere voltál a Mathiász János Borrendnek, tagja vagy egy negyedszázados múltra visszatekintő, borkedvelő asztaltársaságnak, a munkád során rengeteg személyes tapasztalatot gyűjtöttél. Mit gondolsz: változott valamit a magyar borkultúra az utóbbi évtizedekben?*

– Borívó nemzetnek tartjuk magunkat, és azt híreszteljük magunkról a világban, hogy az anyatejjel szívtuk magunkba a borkészítés tudományát. Pedig az átlag magyar nagyon

el van maradva a borkultúrát illetően. A dánok vagy hollandok messze előttünk járnak. Kezdetben nem ismerik jobban a borokat, de az a hozzáállásuk, hogy meg akarják ismerni. Oktatófilmek mennek a televíziós csatornákon, törekszenek arra, hogy ismerjék a világban uralkodó bortrendeket. Mindez nálunk egyáltalán nem jellemző. Van mit fejlődnünk. Hiszek a felvilágosító munka erejében és értelmében. Bormarketing ügyében például nem elég kirakni néhány óriásplakátot a pláza mellé, hogy magyar embernek magyar bort, ennél sokkal több és nívósabb ismeretátadás szükséges.

– *Mit gondolsz a Kunsági borvidék presztízséről a szakmában és a fogyasztók körében?*

– Régi tradíció, hogy az alföldi bornak nincs akkora tekintélye, mint a hegyvidékiek. Változtatni rajta borasztóan nehéz. Nagyon sokan és sokat teszünk a változásért, de nehéz kilépni a skatulyából. Sokszor másodrangú állampolgárnak érzem magam, mert alföldi borász vagyok. Ha például Badacsonyan lakték, biztosan nagyobb nevem lenne, más fajtákkal dolgoznék, de én itt próbálok helytállni. Fontos feladatunk erősíteni a hitet a fogyasztókban, hogy a magyar borok kiváló minőségűek. Rendszeresen tapasztalom, hogy az előítélettel érkező fogyasztó utólag elmondja: nem gondolta, hogy egy alföldi bor lehet ennyire finom.

– *Mit tartasz a közeljövő prioritásainak, mit szeretnél elérni a Damax Kft.-vel?*

– Engem továbbra is a helyi értékek érdekelnek, és hogy a maximumot hozzam ki abból az alapanyagból, ami itt helyben megterem. Szeretném, ha az általam termesztett és felvásárolt fajták, a belőlük készülő borok nagyobb rangot kapnának az üzletek polcain, vagy a lédig piacon, mint ahol most vannak. Ennek eléréséhez igyekszem a legjobb technológiát és a folyamatosan karbantartott szaktudásomat bevetni. Nem az a cél, hogy a nagy világfajtákból én állítsam elő a legszebb tételeket az országban, és hogy a legjobb borász legyek, hanem, hogy a helyi közösség által megtermelt szőlőt, az abból készült bort a lehető legjobb feltételekkel el tudjam helyezni a piacon. Ez a célom.

Az interjút készítette: Kriskó János

Hetényi József

Az Alföld borainak nemcsak a szőlő művelése az egyik feltétele, hanem a szőlő szaporítóanyagának előállítása is. Ennek a szakterületnek az egyik meghatározó képviselője a ballószögi szőlész és borász szakember.

– *A családi hagyományok, a véletlen, vagy a sors hatására döntött úgy, hogy az életét és a munkáját a szőlő és a bor társaságában kívánja leélni?*

– Meghatározó volt, hogy beleszülettem ebbe a környezetbe, de mégiscsak a véletlennek köszönhettem, hogy kertészeti iskolában folytathattam a tanulmányaimat. Már eldöntött dolog volt, hogy víz- és gázszelőnek fogok tanulni, de az érettségi megszerzése miatt mégis a kiskőrösi kertészeti középiskolába iratkoztam be. Természetesen fontos körülmény az is, hogy a családom több generáció óta mezőgazdasággal foglalkozott. Ez a külterületi rész, ahol jelenleg vagyunk, még a dédapámé volt, és az ő életüket is a szőlő művelése határozta meg.

– *Hogyan folytatódott a szakmára történő felkészülése?*

– Már a kiskőrösi iskola is szőlő- és gyümölcstermesztési szakirányú képesítést adott, és azt gondolom, hogy az alapokat ott szereztem meg. Ezután a kecskeméti Kertészeti Főiskolán ugyanezen a szakon végeztem, majd még egy növényvédelmi szakmérnöki diploma megszerzését tartottam fontos kiegészítőnek a szakszerű munkavégzéshez.

– *Hogyan és hol kezdődött a nagybetűs munka? Melyik munkahelyet választotta?*
– 1989-ben a kecskeméti Közép-Magyarországi Pincegazdaságnál, a későbbi Kecskemétvin Rt.-nél kezdtem el a munkát, ahol öt évig dolgoztam. Ez akkor egy óriási cég volt, a megyében 15-20 pincészettel és feldolgozóval rendelkezett. A rendszerváltás következtében minden változás nagymértékben érintette, elkezdődött a piacvesztése, és a cég lassú leépülése is.

– *Mettől kezdett önállóan a szőlészettel és a borászattal foglalkozni?*
– Szőlővel és borkészítéssel folyamatosan foglalkozott a család, de az önálló munkát csak a pincegazdaság otthagynak után kezdtem meg. Ekkor szőlőt béreltünk, aminek a munkálatait irányítottam, és nemsokára már saját szőlőt telepítettem.

Innen kezdődően folyamatosan növekedett a borászati rész, és már kereskedelmi céllal is állítottam elő bort.

– *Mekkora területen és milyen szőlőkkel kezdett gazdálkodni?*
– Az apai birtok és anyai szőlőterület volt a meghatározója a későbbi gazdálkodásnak. Már a legelején, mikor szőlőt telepítettünk, elhatároztam, hogy a szaporítóanyagot is én fogom előállítani. Az első telepítem egy kövidinkából, pozsonyi fehérből és karát fajtából álló ültetvény volt.

A családi birtok – a sors fintora, hogy úgy vásároltam vissza – mellett először 2 ha földet tudtam venni, majd a gazdálkodás eredményessége révén vásároltam a környező területeket is, így jutva el a mai 30 ha-os birtokig.

– *Mennyire volt eldöntött tény, hogy a szőlő, a bor vagy a szaporítóanyag lesz a későbbi gazdálkodás fő iránya?*

– Mikor az első telepítéseket elkezdtem, már akkor eldöntöttem, hogy elsősorban a szaporítóanyag előállításával kívánok foglalkozni. Az első törzsültetvényembe Biankát, cserszegi fűszerest, kövidinkát termesztettem. A Bianka esetében jókor léptem, mert akkor még ritkának számított, és senkinek nem jutott eszébe, hogy ebből szaporítóanyagot állítson elő. Nekem pedig nem az volt a szándékom, hogy bort készítsék belőle. Pár év alatt nagyon sikeres lett ez a fajta, és azóta több ezer hektárt ültettek a Biankából.

– *Hogyan tervezte az ágazatok egymás mellett élését és a gazdaság működését?*
– Tudatosan próbáltuk vertikálisan felépíteni a gazdaságot, hogy termelünk szőlőt és szőlő-szaporítóanyagot, valamint azt is, hogy a szőlőt nem adjuk el. Mivel sok fajtával próbálkozom, ezek nagy mennyiséget úgysem adnak, ezért inkább bort állítok elő, amit értékesíteni lehet. Ez a fajtai sokszínűség azt a lehetőséget is megteremtette, hogy különböző típusokkal kísérletezzek.

A nagy pince kialakítása után kezdtünk el vendéglátással is foglalkozni.

– *Mondhatjuk, hogy a pince megvétele is új irányt jelentett?*
– A borászat területén mindenképpen. Mikor öcsém megvásárolta Ballószögön a nagy pince épületét, az helyet jelentett a borok és a vendégek számára is. Nagyon elhanyagolt állapotban volt, több évig tartott a felújítása, és 2008-tól tudtuk a mai funkciója szerint használni. A pincét ma is családi együttműködéssel üzemeltetjük.

– *Melyek voltak azok a borok, amelyek már értékesítésre is készültek?*
– A kövidinka és a cserszegi fűszeres voltak az első tételek. A Cserszegivel nagyon jól szerepeltem a kecskeméti borversenyen is, talán olyan jól azóta sem sikerült készítenem.

– *Jelenleg mekkora területen gazdálkodik?*
– Összesen 30 ha területtel rendelkezem, ebből 10 ha a szőlő, nagyrészt törzsültetvény, a többi szántó, ahol a szőlőiskola is helyet kap.

– *Mit jelent a törzsültetvény fogalma?*
– Ezek a szőlők elsősorban arra a célra lesznek elültetve, hogy belőlük szaporítóanyagot termesszünk. A kutatóintézetek állítják elő a törzanyagok első szintjét (prebázis-szintű anyag), amit aztán a szaporítóanyag-készítők számára adnak át továbbszaporításra (bázis-szintű anyag).

– *A szaporítóanyagon mit kell értenünk, és ezt milyen méreteken állítja elő?*
– Két típusa van, a gyökeres dugvány és az oltvány. Én csak a gyökeres dugványokkal foglalkozom, amelyet az Alföldön lehet telepíteni, ahol immunis a talaj – ez a magas kvarctartalmú homoktalaj. Ezek a Kunsági, a Hajós–Bajai és a Csongrádi borvidékek. Az előállításuk megrendelésre történik, van olyan év, mikor közel 500 000 dugvány készül, de a tavalyi évben ennek csak a felére volt szükség.

– *Hazai szinten ebben az ágazatban milyen helyet foglal el?*
– Az utóbbi években már a nagyobb szaporítóanyag-termelők közé tartozom, és viszonylag nagy az a törzsültetvény-mennyiség, amit fenntartok. Hogy viszonyítani lehessen – csak az itthoni viszonylatok között legtöbbet termelt biankát vegyük alapul –, 0,4 ha Bianka törzsszőlővel rendelkezem az országban lévő 2 ha-ból.

Vannak olyan törzanyagok is, melyek csak a kutatóintézetben és nálam találhatók, ilyen pl. az Ezerjő fajta.

– *Milyen fajtákhoz állít elő szaporítóanyagot?*
– Két típusra osztanám fel, egyik a hagyományos, klasszikus fajta, nálam ezek közül megtalálható a kövidinka, az arany sárfehér, a kadarka, de a pozsonyi fehér is. A másik típusnak azokat nevezném, amit itt az Alföldön jól lehet termesztetni, nagyobb mennyiséget biztosít, esetleg már rezisztens fajták, ilyen a bianka, a cserszegi fűszeres, a generosa és a kékfrankos. Ezeken kívül csemege-szőlőből is sok fajtával foglalkozom.

– *Arról is lehetett hallani, hogy őrzője is a fajtáknak. Mit jelent ez?*
– Rendelkezem egy fajtagyűjteménnyel, melyben több mint 100 szőlőfajta található. Ezenkívül fontosnak tartottam, hogy a régi Mathiász-fajtákat is megőrizsem, amiből közel 30 fajtám van, melyeket nemrégén ültettünk, és idén fordulnak termőre.

– *Mennyi bort állít elő és hogyan értékesíti?*
– 80-100 hl között készítek bort évente, és csak termelői borkimérés keretében értékesítem.

– *Milyen típusú borokat készít?*
– A könnyed, reduktív fehér- és rozé borokat, valamint készítenek fahordós érlelésű borokat is, ezek elsősorban vörösborok, ezekből csak egy-egy hordónyi mennyiséggel, melyek főleg kékfrankos, cabernet, blauburger és merlot.

– *Ezek a borok, mondhatjuk úgy, hogy hagyományos, elterjedt fajták. Azonban hallottam, hogy borritkaságokat is előállít. Milyen borok ezek?*

– Kíváncsi ember vagyok, ha már több szőlőfajtával dolgozom, érdekel az is, hogy ezek borászatilag mire képesek. Vannak olyan szőlők, amelyek még nem is fajtajelöltek (azaz még nem került fel a telepíthető szőlők listájára), de számomra kihívást jelentenek.

Vegyünk egy példát: a heuréka szőlő a kecskeméti kutatóintézet által nemesített fajta, amely a pozsonyi fehér és a tramini keresztezéséből jött létre. Én másként közelítettem a feldolgozásához, míg az intézetben szeptember második felében szüretelték 18 fokos értékkel, addig én október második feléig hagytam a tőkén, és 21-22 fokkal tudtam feldolgozni. Késői szüreteléssel egy gazdag, sokszínű bort adott, ami teljesen különbözik a reduktív módon előállítottól. Az intézetnek vannak már jól bevált és elfogadott új fajtái, ilyen a generosa is, amely az ezerjő és a tramini keresztezéséből jött létre. Annyira kedvelt fajtává vált, hogy több száz hektárt telepítettek belőle, és nem csak a Duna borrégióban (más néven Alföldi borrégió, mely Magyarország legnagyobb borrégiója, melyet három borvidék alkot, a Kunsági, a Hajós-Bajai és a Csongrádi). Több fajtát lehetne felsorolni (gesztus, trilla, szirén), melyet a kecskeméti intézet különböző európai fajták keresztezésével próbált a helyi viszonyoknak jobban megfelelő szőlővé nemesíteni, de ehhez több év tapasztalatára van szükség, hiszen az évszámok különbözősége nagyon befolyásolja a megítélésüket.

– *A pincészet és a technológia változott-e az évek során?*

– A kezdetekhez képest természetesen, hiszen kézi darálással, egy 80 l-es préssel, néhány fahordóval indultam a bor készítésének. Ma már én is használok kóracél tartályt, és több munkafázist gépesítettem. Nem a csúcstechnológiára helyezem a hangsúlyt, hanem a fajták természetes értékeit szeretném megmutatni. Mivel kis családi borászat vagyunk, megengedhetem magamnak, hogy néha kísérletezzek, „művészkedjek” a borral. A minőség miatt sem kell szegyenkezni, a Keresztes József barátommal közösen előállított kadarka több alkalommal elnyerte a Kecskemét Város Bora címet is.

– *Milyen tervei, elképzelései vannak a gazdaságuk jövőjéről?*

– Ha ezt két évvel ezelőtt kérdezik meg, akkor azt mondtam volna, hogy inkább a gasztronómia irányában fejlesztünk, mert a szőlőből az akkori áron nehéz kizozni egy jól prosperáló vállalkozást. Ezekben a kérdésekben a legnagyobb segítségem Viki, a feleségem, aki vegyészmérnök, és a borkészítés ez irányú munkáit végzi, valamint a vendéglátás teendőinek a háziasszonya. Így lehetőségem volt arra, hogy visszafordulhattam a szőlő irányába, nem mintha sokat változott volna az ára, de szőlő-szaporítóanyagra, a megújulás érdekében, mindig van igény. A jelenlegi vírushelyzet ellenére, a több lábbon állás sokat segített a gazdálkodás egyensúlyának megőrzésében.

– *A családi gazdaság egyben azt is jelenti, hogy reggeltől estig mindig akad elfoglaltsága. Emellett marad-e ideje szakmai együttműködésekre, vállal-e közösségi feladatokat?*

– A Homokgyöngye Hegyközség elnöke vagyok, amiről érdemes azt tudni, hogy Lajosmizstől Dunapatajig terül el, és közel 500 ha a területe. Ezenkívül a ballószögi képviselő-testület egyik képviselője vagyok.

– *Nemcsak a gazdaságuk sokszínű, de a mindennapi életüket is meghatározza a nagy családi jelleg. Lesz-e, aki idővel majd átveszi a stafétabotot?*

– Öt gyermekünk van, melyből a két nagyobb már dolgozik, egyikük könyvelő, a másik szakács. Ők inkább csak besegíteni tudnak a cég feladataiba. A három kisebb közül valakinek borásznak kell lennie, ez a téma folyamatosan napirenden van.

Az interjút készítette: Bárdos Ferenc

Cegléd

Kökény Benő

A Kunsági borvidék egyik legelismertebb szakembere, a Cegléd környéki borosgazdák meghatározó egyénisége, az idősebb borász generáció képviselője.

– *Hogyan alakult ki ez az életre szóló kapcsolata a szőlővel? Mi ösztönözte a boráspályára?*
– Nagypapánk idejében, a negyvenes években Cegléd északi részén szántóföldek kerültek el, míg a déli részen a szőlők határolták a települést. Szinte minden gazdának volt szőlője, így nekünk is. Az ötvenes években tőlünk is elvették ezt a földet, majd '56 után sikerült valamennyit visszaszerezni belőle. A hatvanas években, a tsz-tagosítás során apám részes művelésbe kivett belőle 3-4 kishold szőlőt és azt művelgette a család. Így gyerekkoromban én is horolni jártam, szőlőt kötöttem, mindenkinek ki kellett vennie a részét a munkából. A későbbiekben az állami tangazdaság egy földcserével a Cegléd fölötti területeken szőlőgazdálkodást kívánt elindítani. Ceglédbercelen alakult egy szakcsoport, Aranyhegyi Szőlősgazdák néven, és ők szóltak nekem, hogy telepítsünk szőlőt. Akkor még nem nagy kedvem volt hozzá, de végül meggyőztek, és belevágtam. Hattized hektár szőlőt telepítettünk, háromtized hektár cserszegi fűszerest és háromtized hektár zalagyöngyét, részesművelésben. A tangazdaság végezte a gépi munkát, nekünk a szőlő 90%-át le kellett adni, és 10%-át hagyhattuk meg magunknak. Ekkor döntöttünk arról, hogy ha már van szőlőnk, akkor legyen borunk is. Az egyik barátunk pincéjében kaptunk két darab 5 hektós hordónak helyet, és ezzel kezdtük el a boráskodást. Ceglédbercelen, ahol több kiskertes gazda volt, már akkor is tartottak borversenyeket, ahová mind a két boromat elvittem, és az aranyérmesek között is az első helyet szereztem meg. Ez adott nekem egy nagyobb lendületet, és pár éven belül már 5-6 hektár szőlővel gazdálkodtunk.

A rendszerváltás előtti időszakban, amikor a kinti piacok nagy része megszűnt, már nem akarták átvenni a szőlőt, és ekkor kínálkozott olyan lehetőség, hogy magunknak dolgozzuk fel. Időközben már nekünk is volt kb. 80 hektónyi edényünk (prések, hordók, szőlőskádák, darálók), amelyek a régi időkből maradtak ránk. Rendbehoztam őket, és ezzel indítottam el a saját borászatunkat.

– *Milyen szerepe volt a borkészítésben a családi hagyományoknak?*
– Az anyai ágon 3 kishold szőlőbirtokunk volt, amit a nagypapa művelt. A fiatal, aktív korosztály kint élt a tanyán, a gyerekek pedig a városban a nagyszülőktől jártak iskolába. A nagypapa kint dolgozott a szőlőben, ahol volt egy kunyhója, és munka idején két-három napig haza se jött, mi ballagtunk ki időnként a nagymamával hozzá. Természetesen bort is készített. Ez 1951-ig tartott, mert az utána következő hat-hét évben már nem volt saját szőlőbirtokunk.

– *Készült-e külön a borászszakmára?*
– Nem készültem, a mezőgazdasági technikumot végeztem el. De evés közben jön meg az ember étvágya, mivel volt gyakorlatom, és voltak ismereteim hozzá.

– *Mikor kezdődött el a saját borászkodása?*
– 1986-ban, '87-ben és '88-ban is telepítettünk szőlőt. Akkor már újabb fajtákkal próbálkoztunk, chardonnay-val és rajnai rizlinggel.

– *Mekkora területen gazdálkodnak és milyen fajta borokat készítenek?*
– Most 16 hektár szőlőnk van és 12 fajta borunk. A fehérboraink: cserszegi fűszeres, rajnai rizling, zöld veltelini és sauvignon blanc. A vörösboraink: kékfrankos, zweigelt, cabernet sauvignon.

Két rozét hozunk forgalomba, ezek általában cuvée borok, házasítások. Néha a fehérborból is házasítunk, de csak akkor, hogyha van értelme, amikor két borból egy harmadik, jobb minőséget kapunk. Előfordul kényszerből is, amikor csak azért készítünk cuvée-t, hogy ne maradjanak külön a kisebb tételek. Mindig jó minőséggel próbálunk foglalkozni, mert mikor egy jóból és egy gyenge borból házasítunk, akkor abból csak gyengébb minőségű bor lesz. Természetesen mindig akadhat olyan is, a legjobb kezelés ellenére is, hogy nem elfogadható számunkra a minősége, ilyenkor gyorsan ki kell főzni pálinkának. Egy liter bort sem adok ki a kezemből, amit én nem innék meg szívesen!

– *Gondolkodik-e új trendeknek megfelelő fajtaváltáson?*
– A trend most már az, hogy minél nagyobb legyen a tőkeszám, viszont a tőkéken minél kevesebb legyen a terhelés. Így ugyanazt a mennyiséget nagyobb tőkeszámból állítjuk elő, de jobb minőségben. Mondjuk nem háromezer, hanem ötezer tőkén termeljük meg a szőlőt, az ún. egyes függöny már a múlté.

Ma már olyan gépek állnak rendelkezésre, hogy felesleges a 3,5 m-es sortávolság, ezért csak 2,8 m-esek a sorközök, és ernyőművelést alkalmazunk. Így könnyebben lehet metszeni, jól gépesíthető, szépen lehet kombájnózni, és nagyon jó minőséget lehet elérni.

– *A pincészetet, a borászatot készülnek-e átalakítani, fejleszteni?*
– Az alapokat 2001-ben raktuk le, majd 2008-ban egy 100 milliós beruházást hajtottunk végre. A fejlesztés másik irányának a vendéglátást tekintettük, ahol új konyhát és új kiszolgálórészeket építettünk. Azt gondoljuk, hogy az a legjobb bor, amit itthon tudunk eladni. A kereskedelem piacán mi nem a hipermarketek és a nagy boltláncok irányába indultunk el. Boraink 80%-át helyben adjuk el, míg a többit a gasztronómián keresztül értékesítjük. Sajnos ez a jelen helyzetben kiesést jelent.

Vendégszállásokat alakítottunk ki, ami most szintén szünetel, mert nincs vendéglátás, nincsenek lakodalmak, rendezvények. Készül egy paraszttudvar, most vásárolunk lovakat, kocsit, hogy a rendezvényekre is méltón tudjunk felkészülni. A szállással kapcsolatos feladatokat a fiam végzi és irányítja. Következő feladatunk, hogy a céges találkozók résztvevőinek is kialakítsunk megfelelő helyszínt, előadótermet.

– *Kikkel tudnak dolgoztatni, mennyi munkaerőre van szükségük?*
– Elsősorban a család végzi a munkát. A lányom az adminisztrációt látja el, a vejem műszaki beállítottságú ember, a gépekkel ő foglalkozik. A borászatot a fiam veszi át, részben már az ő tervei, elképzelései alapján folyik a feldolgozás. Én már szeretnék háttérbe vonulni, csak besegíteni, amikor szükséges. A borászatban két alkalmazottal, egy helyi házaspárral dolgozunk. A szállások szervezését a fiam a párjával végzi, egy hölgy alkalmazott segítségével. Rendezvényeink kiszolgálásához két szakácsunk van, akiktől ebben a helyzetben sem szeretnénk megválni, ezért most vákuumcsomagolt ételek készítésére álltunk át.

A szőlőmunkákat külsősökkel végeztetjük el. Szerencsére van egy kis csapatom – úgy 10-15 ember –, akikkel már régóta dolgozunk együtt és jól el tudják végezni az éppen adódó feladatokat.

– *Vannak-e hazai és külföldi példák, amiket szívesen alkalmaznak?*
– Mindig nyitott szemmel próbálok járni, és amikor praktikus dolgokat látok, azokat azonnal átveszem, legyen az kötözés vagy metszési technika.

Csak egy példát emelnék ki: a már említett függönyös természetnél a hajtások drótbá történő befűzése egy nagyon körülményes, sziszifuszi munka. Egy új technikát találtunk, amit alkalmazva kb. tizedannyi (!!!) idő alatt elvégezhető, mint előtte. Két asszony így másfél hektárral végez egy nap alatt, ami régebben egy hétig tartott. A munkabéren nagyon sokat lehet spórolni, és el is lehet úszni vele.

– *Hogyan történik az értékesítés?*

– Marketingre, hirdetésre nem nagyon költünk. Számunkra a legjobb reklám az, amikor egymásnak vagy ismerősnek adják az információt, az ötletet és a hírünket. A fiam azt szokta mondani, hogy: „Apa, ha mást nem csinálsz, ha csak a vevőkkel, a kuncsaftokkal foglalkozol, az sokkal többet jelent, mintha kimennél a szőlőbe kapálni, vagy reklámra költenék.”

– *Milyen eredményeket, elismeréseket értek el?*

– A hazai és nemzetközi borversenyeken szép eredményeket értünk el: ezüst- és aranyérmeket. Nem egy esetben a Champion díjat is sikerült elhozni.

– *Hol helyezné el a saját pincészetüket a hazai palettán?*

– Magyarországon nagyon sok kitűnő borászat található, de nem lehet összehasonlítani őket. Más az irányzat, a technológia, más a profiljuk, mint ahogy az almát és a körtét sem lehet egymáshoz mérni. A nagy pincészeteket már nem lehet a kisebbekkel – mint a miénk is – összevetni.

Mi más utat választottunk. A vendégeinket szeretnénk minél jobban kiszolgálni, hogy meglegedetten, boldogan távozzanak tőlünk, és térjenek vissza hozzánk. Ehhez szükséges a jó borok mellett a szép udvar, a virágos meghitt környezet. Ezekre a körülményekre nagyon odafigyelünk. A ház melletti szőlőbe tulipánokat ültettünk, és a birtokon fóliát is tervezünk felállítani, hogy minden zöldséget, konyhai hozzávalót itt helyben tudjunk előállítani. A vendégeink szerint olyan a birtok, mintha Toscanában járnának.

– *Új technológiával mennyire kívánnak élni, és elmenni a biobor vagy a szűretlen borok irányába?*

– A fiam növényvédelmi agrármérnök, és ezt kamatoztatjuk nemcsak a szakmai munka során, hanem a környezettudatosságban is. Eddig, és ezután is csak akkor permetezünk, ha nagyon szükséges. Csak azért, mert itt lenne az ideje, feleslegesen sosem vegyszerezünk. Természetesen az időjárásból adódhat olyan helyzet, amikor feltétlenül kell permetezni, hogy megmaradjon a termés.

A biogazdálkodásról azt gondolom, hogy Chilében vagy a Napa-völgyében, ahol egy éjszaka alatt az egész levegő kicserélődik egy sós, steril tengeri levegőre, ott könnyebb ezt megtenni. Nálunk, ilyen változókéony időjárás mellett, ez nagyon nagy kockázattal járna.

– *Melyik a kedvenc bora, és van-e kedvenc pincészete?*

– A fehér- és a rozé borok a kedvenceim. Amikor ismerősöknél, barátoknál vendégeskedünk Villányban, akkor is a könnyedebb fajtát, a kékoportót választom. Nem szeretem a cserszegi fűszeresnél illatosabb fajtákat, szeretem, ha a bornak szép savai vannak. A cserszegi fűszeresünk ilyen, de a chardonnay, a rajnai rizling és újabban a zöld veltelini is nagyon jó minőséget produkál.

Mostanában egyik kedvenc borom lett a zöld veltelini és a sauvignon blanc. A borászok közül nagyon sokra tartom Frittmann Jánost és Bock Józsefet, akiknek nemcsak a boraik szépek és tökéletesek, de emberileg is példamutatóak.

Koch Csaba pedig kitarásával és akaraterejével kiemelkedő fiatal borász.

- *Mi a véleménye a magyar borokról és a magyar borok jövőjéről?*
- A magyar borok a világon mindenütt megállják a helyüket. Viszont, ha nem társul hozzájuk jó technológia, ha nem figyelünk rájuk folyamatosan, akkor nem tudunk jó bort készíteni. Azt szoktam mondani, ha rendelkezünk jó technológiával, akkor egy gyengébb évjáratból is, egy kis odafigyeléssel, jó bort lehet készíteni. Ma a reduktív technológiával készült borokat keresik leginkább a vásárlók. Lehet azt mondani egy-egy tételre, hogy milyen filozofikus bor és milyen szép fahordós érlelést kapott, de a piac dönti el, mire van szükség. Ma a gyümölcsös, könnyed borokat kedvelik leginkább.
- *Mit tanácsol a leendő borkóstolóknak?*
- Bátran legyünk borbarátok, és előítélet nélkül fogyasszuk a borokat. Csak akkor ítéljünk meg valakit és a borát, amikor azt személyesen már megkóstoltuk!

Ifj. Kökény Benő

A ceglédi Kökény és Fia Családi Borászat ifjabbik társtulajdonosa a beszélgetőtársam, aki a gazdaság több lábán állásának a híve és képviselője.

- *Mi ösztönözte a boráspolitikára, mennyire volt meghatározó a családi hagyomány?*
- Igazából többgenerációs családi hagyományról nem is beszélhetek, bár a gyerekkoromban szinte minden gazdának volt szőlője is. Az én pályám az apám döntésétől indul, amikor 1986-ban belevágtunk a szőlővel történő – mai napig tartó – foglalkozásba. Ekkor én még csak tizenkét éves voltam, de a munka már nem volt idegen számomra, mert előtte fóliasátras és szabadföldes zöldségtermesztéssel foglalkoztunk.

Ez a két tevékenység egy ideig még párhuzamosan futott, de pár év múlva – a rendszerváltással és a gazdasági nyitással – már nem volt gazdaságos, ezért maradtunk a szőlőgazdálkodásnál. Mostanában ismét elkezdtünk zöldséget termeszteni, mert újra keresett lett a helyi termék, és számunkra is fontos, hogy a saját földünkről szolgáljuk ki a vendégeinket.

Apámmal annak idején kijáratam a szőlőbe dolgozni és kiépíteni az új telepítést, de akkor még nem volt szó borkészítésről, mert a szőlő csaknem teljes mennyiségét az állami gazdaságnak kellett leadni. A rendszerváltás jelentette a fordulópontot, amikor összeomlott az a szovjet piac, amire az addigi értékesítések épültek.

Én ekkor már középiskolába jártam és készültem az egyetemre, mert az nem volt kérdéses, hogy az agrárszakmát választom. Arra emlékszem, hogy egy nyáron saját kezemmel ástam ki azt a borházat, ahová letettük a hordókat és az első acéltartályokat. Ebben kezdtünk el bort készíteni. Szerencsénk volt, mert hamar jöttek az első sikerek, amelyek nagy ösztönzést jelentettek. Az egyetemen a mikrobiológia volt a kedvenc szakirányom, és végül növényvédő agrármérnökként végeztem. Ez a borászatunkhoz is nagyon jó alapokat jelentett, hiszen még nem voltak megfelelő technológiák ahhoz, hogy minél eredményesebb és szakszerűbb feldolgozással és borkezeléssel készítsük a borainkat. A mai napig nagyon óvatosan végezzük a vegyi beavatkozást, és csak a legszükségesebb esetben alkalmazzuk. Szerencsés környezetben élünk itt a Gödöllői-dombság lábánál, mert itt található a löszös talaj északi nyúlványa, valamint nagyon jó a széljárás, ami kedvező feltételeket nyújt a szőlőtermesztéshez. Ennek következtében minimális beavatkozás is elég a védelemhez, amit főleg rézgáliccal oldunk meg, mint ahogy ezt régen is végezték. Bár sokan azt gondolják, hogy ez az olcsóbb megoldás, de ez nem föltétlen igaz.

– *Édesapja utalt rá, hogy ő már átadná a gazdaság vezetését, és már csak besegíteni szeretne. Sikerült-e ezt kialakítani?*

– Nagyon szerencsés helyzetben vagyok, mert nagyon jól működik a családi munkamegosztás, és nagyon jó munkatársaink vannak, akik jól teszik a dolgukat. A mára kialakított gazdálkodáshoz – ami azért nem egy nagy gazdaság és pincészet – ez kezelhetőnek tűnik, még egyelőre úgy is, hogy főállásban egy nemzetközi mezőgazdasági vegyipari cég egyik magyarországi régiójának vezetője vagyok. Talán éppen én tartózkodom a legkevesebbet itthon a családból, de mivel mindenki és minden családtag főállásban itt dolgozik, így távollétemben is sikerül telefonon elintézni a tennivalókat és átbeszélni a várható feladatokat. Egyelőre úgy tűnik, hogy ez működik.

– *A gyakorlatban, a mindennapokban hogyan történik ennek a megvalósítása?*

– Azt kellett kidolgozni, hogyan lehet a munkafolyamatokat optimalizálni. Ezért mindenképpen a technológia irányába kellett továbblépniünk és fejleszteniünk. Azt gondolom, aki nem lépi meg a gépesítést, annak meg vannak számlálva a napjai, még akkor is, ha nem kíván nagyüzemi léptékben működni és száz hektáron dolgozni. Mi arról döntöttünk, hogy megmaradunk a 15-20 ha közötti gazdálkodásnál.

A fejlődést mi más irányban képzeljük el, mert megújulás nélkül viszont felelősen nem gazdálkodhatunk.

A borászat minőségi fejlesztése is fontos, de mellette megpróbáljuk a vendégeket idecsalogatni, és itt biztosítani a feltételeket a jó bor fogyasztásához és a kellemes időtöltéshez.

Eldöntöttük, hogy nyitunk a rendezvények felé, bár ezt még apám kezdte el a kemenében süített csülkökkel. Ma már nagyobb konyhával, két szakácskollégával és kisegítő személyzettel is rendelkezünk. A szálláshely fejlesztését azért tartottuk fontosnak, hogy az ország távolabbi területeiről érkező vendégeinket többnapos programokra is itt tudjuk tartani, valamint a nagyobb rendezvényekhez is megfelelő feltételt biztosíthassunk. Hat kisebb házat építettünk, ahol nyolc szoba áll rendelkezésükre wellness lehetőségekkel. Most készül a parasztudvar, ahol őshonos és magyar állatokkal találkozhatnak, valamint kocsikázási lehetőségek is biztosítottak lesznek. Jelenleg előkészületei folynak egy többcélú rendezvényterem kialakításának is. Úgy véljük, hogy azok a pogácsás borkóstolók, amelyek a kétezres évek elején még elegendőek voltak, azok ma már kevésnek bizonyulnak, és tovább kellett lépniünk egy komplexebb, élménydúsabb feltételek megteremtése irányába.

– *Van-e olyan terve, amivel a borászaton belül is tovább szeretne lépni, más fajtákkal is próbálkozni, más technológiát is kipróbálni?*

– Az utóbbi években már elkezdtünk foglalkozni a sauvignon blanc termesztésével és feldolgozásával, ami az egyik kedvenc borfajtam lett. Ebből előfordulnak nagyon kedvező évrátatok, de akadnak kevésbé jó tételek is. Az idő dönti el, hogy mennyire idevaló ez a fajta, de számunkra nagyon izgalmas a vele történő próbálkozás. A vörösbor esetében azt hiszem, megtaláltuk azt a két fajtát, amivel a későbbiekben is dolgoznunk kell, az egyik a kékfrankos, míg a másik a cabernet sauvignon. Az utóbbi esetében még húsz évvel ezelőtt nagy dilemmát jelentett, hogy idevaló-e ez a szőlő, ma már ez nem kérdés. Nem véletlen ez a két típus, mert ezt a két fajtát a vendégek is nagyon szeretik.

Azt gondolom, hogy a fehérborokkal és a rozéval már egyenesben vagyunk, jól beváltották a hozzájuk fűzött reményeinket. Most a kékfrankossal szeretnék egy kicsit többet foglalkozni, mert úgy látom, hogy egyre értékesebb ez a fajta, és nagyon jól érzi magát ezen a löszös talajon. Izgalmas kérdésnek tűnik a feldolgozás és a tárolás szempontjából,

hogy a hordós vagy a tartályos megoldás irányába lépünk-e, mert ma már nagyon sokszor felmerül, hogy szükséges-e föltétlenül a hordós érlelés. Egyre kevesebb a jó minőségű fa, egyre drágább az ára, és úgy látom, hogy ez az ütemű hordófelhasználás hosszabb távon nem lesz fenntartható.

Az is befolyásolja ezt a kérdést, hogy a fogyasztók nem a hordós ízt, hanem a könnyed, gyümölcsös jelleget keresik a vörösborban is.

– *Milyen célokat kíván megvalósítani, mivé szeretne még fejlődni?*
– Szeretném, hogy azokat a beruházásokat, amiket elkezdtünk, be tudjuk fejezni, és legalább úgy működtetni, hogy minimális hasznot is hozzon. Fontosnak tartom, hogy ne felejtsem el a gyökereket, a nagyszülői örökséget, de egy kicsit mindig tegyek hozzá és ápolgassam. Az okozzon boldogságot, hogy naplementekor ki tudjak állni a birtokra, és lássam, hogy tetszik az, amit elértünk, amit csinálunk. Ha távol vagyok itthonról, jóleszen hazajönni, és büszkének lenni arra, amit létrehoztunk, és néha úgy érezni magam, mintha én is vendég lennék, akinek ez egy nagyon szép és boldog érzést nyújt.

Az interjúkat készítette: Bárdos Ferenc

Szigetcsép

Gálné Dignisz Éva

A Kunsági borvidék északi részén elterülő Szigetcsépen kerestem fel az 2013-as Év Bortermelője címet elnyert első női borászt.

– *Hogyan kezdődött? Mi ösztönözte a boráspályára?*
– Gyerekkoromban valamilyen fehér köpenyes pályára készültem, tanár vagy orvos szerettem volna lenni. Érden érettségiztem biológia és kémia szakon, ezután a jelentkezéskor gondoltam meg magam, és az orvosi helyett a Kertészeti Egyetemre adtam be a felvételi kérelmet.

– *Szerepet játszott-e ebben a családi háttér vagy a hagyományok folytatása?*
– A család részéről mindenképpen kaptam ösztönzést, mert édesapám – igaz, hogy csak hobbiszinten – szőlővel foglalkozott, amit nagyon komolyan vett, és ráadásul jó borokat készített. Igaz, hogy mindössze négyszáz négyszögöl területen gazdálkodott, majd később a Balatonon volt egy kis területen olaszrizlingje is, de ez épp elegendő volt ahhoz, hogy büszke lehessen a saját birtokára, nekem pedig ahhoz, hogy életem része legyen a szőlő és a bor. Emlékszem, Érden ezerjót műveltünk, az oltványokat Mórról hozta. A nagymamámmal jártam ki a szőlőbe a zöldmunkákat végezni és szőlőt kapálni. Gyerekként még nem igazán kedveltem ezt a munkát, de részese lehettem a szőlővel való együttélésnek, és természetesen a szüretnek és a préselésnek is. A gyerekeim viszont már nagyon szerettek ezekben a feladatokban a nagypapa segítségére lenni. Apukám nagyon boldog volt, mikor a Kertészetre jelentkeztem és szőlész szerettem volna lenni. A sors keze viszont beleavatkozott az életembe, mert átirányítottak a borász szakra.

– *Mikor kezdődött el a saját boráspályafutása?*

– 1984-ben végeztem az egyetemen, és Budafokon, a Pest Megyei Pincegazdaságnál kezdtem meg a munkát a borászati osztályon. Itt két évig dolgoztam, miközben férjhez mentem. A férjemet az egyetemen ismertem meg, szőlész szakon végzett. Lányunk születése után Szigetcsépre költöztünk, mert itt kapott állást. Csaba fiunk születése után az Egyetemi Tangazdasághoz kerültem laborvezetőnek, Malya Ernő mellé (Malya Ernő egyetemi tanár, majd a Nyakas Pincészet főborásza, 2002-ben az Év Borásza). Mikor Ernő bácsi nyugdíjba ment, én lettem a Tangazdaság borászati vezetője. A férjem ugyanitt a szőlészeti kerületvezető volt, majd a privatizáció kezdete után 1994-ben alapított egy kis családi gazdaságot, ami a mai napig alapja a Gál Szőlőbirtok és Pincészetnek. 1996-tól dolgoztam borásként a Borászati Kft.-ben. 1998-ban jutottunk odáig, hogy már nemcsak a bérelt területekben, hanem a saját telepítésű ültetvényekben is elkezdtünk gondolkodni.

2004-ig telepítettünk több mint hatvan hektár szőlőt. A fiatal telepítéseken kívül még kb. ötven hektár idősebb szőlőterületet műveltünk. Ebben az időben szőlőtermesztéssel, a szőlő értékesítésével és szőlőszaporítóanyag-előállítással foglalkoztunk. 2002-ben vásároltuk meg a mai telephelyünket, ahol már régóta egy használaton kívül álló épület volt található. Ekkor kérte a férjem, hogy döntsem el, a nagyüzemi borászatban vagy a saját cégünkben dolgozom a továbbiakban. Így ettől az évtől dolgozom én is a saját vállalkozásunkban. 2004-ben volt az első szüretünk, amely termésének egy részéből már saját bort készítettünk. Borászatunk az első évben hétszáz hl tárolótérrel rendelkezett. Még ekkor is leginkább szőlőtermesztéssel foglalkoztunk. Vásároltunk egy szőlőkombájnt, mert munkaerővel már nem lehetett megoldani az értékesítésre szánt termés kézi betakarítását. A bor készítéséhez továbbra is kézi erővel szüreteltünk, ami úgy ezer mázsa szőlő feldolgozását jelentette.

– *A borászat mára milyen méretűre fejlődött?*

– Ma kb. 2880 hl a tárolóterünk, tehát megnégyszereztek az indulási lehetőségeinket. Ezt folyamatosan végeztük, mindig attól függően, hogy milyen volt a kereslet és a pályázati lehetőség.

– *Milyen szőlőfajtákkal kezdődött a saját vállalkozás megalapozása?*

– Elsőként a biztonságra törekedtünk, mert ez a terület fagyveszélyes, ezért ún. interspecifikus, rezisztens szőlőfajtákat termesztettünk. Zalagyöngyét, Viktória gyöngyét, Dunagyöngyét, csillámot, biankát és kunleányt.

1998-ban ez a 20 ha volt az első ütem. 2000-ben a következő telepítéskor már rajnai rizlinggel folytattuk, ebből mára 7 ha-ral rendelkezünk, majd kékfrankos következett, amiből ma már 16 ha-on gazdálkodunk, ezenkívül olaszrizling, cserszegi fűszeres, szürkebarát és pinot noir fajtákat is telepítettünk.

Borászatunk fő fajtája az olaszrizling, a kékfrankos és a cserszegi fűszeres volt, míg továbbra is a szőlő eladása volt a meghatározó tevékenységünk. A bor készítéséhez feldolgozott mennyiség csak a szőlőtermés húsz százaléka volt. Még a mai napig a szőlő 60%-át értékesítjük.

Jelenleg itt Szigetcsépen (pontosabban három falu határában – Szigetszentmárton, Szigetújfalu és Szigetcsép) 66 ha termőterületünk van, ebből 60 ha-t a 2000 körüli telepítések tesznek ki, 6 ha kékfrankos-ültetvényt 2012-ben létesítettünk. Tavalay (2020) májusban 12 ha-t telepítettünk, Irsai Olivér, olaszrizling, kékfrankos, cabernet sauvignon és cabernet franc fajtaösszetételben.

2011-ben bővült a szőlőterületünk a Balaton-felvidéken elterülő, Lesencefalun található 10 hektáros ültetvényel.

– *Terveznek-e változtatást a pincészet jövőjében?*
– Elsősorban a termőhelyünkhöz leginkább illő reduktív technológiát alkalmazzuk, de mióta a fiam is beszállt a családi gazdálkodásba, egyre több hordó kerül a pincébe, amibe nemcsak vörös-, de fehérborok is találhatóak. Ő már pezsgővel is elkezdett foglalkozni, egyelőre a kísérletezgetés fázisai tartanak.

– *Milyen munkaerő áll rendelkezésre? Mennyiben gépesítették a gazdaságot?*
– Az elején szerencsénk volt, mert a volt állami gazdasági dolgozókat át tudtuk venni, mert abban az időben mentek nyugdíjba. Többségük ma már hetven év fölötti, volt, akinek a 80. születésnapját tavaly a szüret alkalmával tartottuk meg. Természetesen el kellett kezdenünk gépesíteni, amire nem könnyű átállni. Ez idáig a leszedett 3000-3500 q szőlőt kézzel szüreteltük ládákbba, míg az eladásra szánt szőlőt kombájnnal takarítottuk be. Belátjuk, hogy részben át kell állnunk a saját feldolgozás esetén is a nagyobb gépesítésre. Szerencsére a technológia manapság már ott tart, hogy megfelelő természetstechnológia mellett ez a minőséget negatívan nem befolyásolja.

– *Vannak-e hazai és külföldi példák, melyek fontosak és segítséget is jelenthetnek?*
– Még az egyetemi évek alatt sok helyen jártunk és jó példákkal találkoztunk. A borászat indításakor elmentünk az ismerősökhöz, barátokhoz segítségért és tanácsokért. A szakmai és egyben baráti kapcsolat több kollégával ma is megvan, rendszeresen konzultálunk, ami hozzájárul bizonyos döntések meghozatalához.

Franciaországban is jártunk, elsősorban a bordeaux-i borvidéken sikerült számos pincészethez ellátogatni. A számos élmény, tapasztalat mellett azt a következtetést is le lehetett vonni, hogy borászati technológiai szinten hazánk nincs elmaradva.

Új-Zéland is jó mintát mutat, ahol elsődleges szempont a magas minőség mellett a hatékony és gazdaságos szőlőtermesztés és borkészítés.

– *Milyen változások és fejlesztések várhatók a jövőben?*
– Az eddig kialakított irányt szeretnénk megtartani és tökéletesíteni. A fiam és a lányom (aki szintén itt dolgozik) mindig próbálkozik valami újjal is, hiszen övék a jövő. Fiam a szőlőtermesztés mellett a borászattal is foglalkozik, mert ez az egyik szakmája, míg a lányom, aki az ELTE-n végzett, főleg a marketingért felelős.

– *Hogyan történik a borok értékesítése?*
– A kezdetektől fogva 70-80%-ban helyben értékesítünk. Sok érdeklődőt fogadtunk, akikkel személyes kapcsolat kialakítására törekedtünk, közülük nagyon sokan a mai napig vendégeink, vásárlóink.

Mára egyes fajtákkal már megjelentünk üzletláncokban, borszaküzletekben és a gasztronómiában is.

– *Milyen eredményeket, elismeréseket értek el?*
– Azt vállaltuk, hogy folyamatosan megmérjük a borainkat, hogy lássuk a véleményeket a munkánkról. A 2004-es indulástól kezdve vittük a borainkat a borversenyekre. Fokozatosan, először a borvidéki, majd az országos borversenyekre, de amikor már lehetőségünk volt, részt vettünk a nemzetközi versenyeken is. Érdekeség, hogy az első nagyobb eredményeket olyan fajtákkal értük el, amelyek nem erre a területre jellemzőek.

Számos kiemelkedő borversenyszereplés van a hátunk mögött, amelyekre büszkék vagyunk, ezért csak néhány főbb eredményt ragadnék ki.

A Vinagorán (az egyetlen hazai nemzetközi borverseny) 2009-ben a szürkebaráttal elhoztuk a Champion díjat, ami azért is érdekes volt, mert egy világfajtával nyertünk Szigetcsépről. Ez az évszám azért is különleges, mert a rozé borunk is Champion díjas lett.

2006-tól folyamatosan részt veszünk a Cannes-i Nemzetközi Rosé világversenyen is, ahonnan többször hoztunk el aranyérmet. A rozé boroknak nagy népszerűségük van odakint, mi elsősorban a kékfrankos és a pinot noir rozénkkal értünk el sikereket. 2010-ben az országos borverseny legeredményesebb pincészete lettünk, és 2013-ban kaptam meg az Év Bortermelője címet, első női borászként.

2018-ban a Vinagora nemzetközi borverseny legeredményesebb családi pincészete címet nyertük el. Balatoni borcsaládunk chardonnay tagjával a chardonnay világversenyen (Chardonnay du Monde) az elmúlt években arany- és ezüstérmeket szereztünk, a 2017-es tétellel 2019-ben 696 bor közül bekerültünk a TOP 10-be.

– *Hol helyezné el saját magát és a pincészetet a hazai palettán?*

– Nagyon sok kiemelkedő pincészet található Magyarországon, de azt gondolom, hogy mi is az élvonalban vagyunk. A sok szép elismerés és a díjak azt mutatják, hogy jó úton járunk, de hátradólni sohasem szabad, folyamatosan arra törekszünk, hogy még jobb tételket alkossunk. Ennek az alapját a szőlőink kiváló minősége kell, hogy biztosítsa, amire a két fiú – a férjem és a fiam – nagyon odafigyelnek. A szőlő számára igyekszünk tökéletes feltételeket biztosítani az egész művelési időszakban.

– *Melyek a kedvenc borai?*

– Kezdetben még a rozé borok voltak a kedvenceim, most már inkább a fehérborokat kedvelem.

A vörösborok közül a szekszárdi borokat szeretem, mert a teltségük mellett még nagyon gyümölcsösek is. Nagyon jó borokat találhatunk itthon, a francia vejem és a nászoméék is (akik Bordeaux környékéről valók) nagyon szeretik és sokra tartják a magyar borokat.

– *Mi a véleménye a magyar borok jövőjéről?*

– A magyar borok a világ élmezőnyébe tartoznak, ezt az elismert nemzetközi borversenyeken elért eredmények is bizonyítják. Ahhoz viszont, hogy a magyar borokat szélesebb körben is megismerhessék a világon, sokat kell dolgoznunk. A termelőknek továbbra is nevezni kell a borversenyekre, járni a hazai és nemzetközi borkiállításokra, de mindemellett központi marketingre is szükség van. Talán érdemes a sokszínűségből kicsit engedve kiemelni egy-egy nálunk meghatározó fajtát, bortípust (kékfrankos, olaszrizling, tokaji aszú).

A mi borvidékünkre kitérve, a Kunsági borvidékben még nagyon nagy potenciál lakozik, és ezt egyre többen észre fogják venni.

A fehér- és a rozé borok sokszínűsége olyan egyedi lehetőség, amit ki kell használnunk és fejlesztenünk szükséges.

– *Vállal-e összefogó, integráló szerepet?*

– Igen, fontosnak tartom, hogy figyeljünk egymásra és nyújtsunk segítséget másoknak, hiszen én is megkaptam az induláshoz minden támogatást. A hegyközségünknek én vagyok az elnöke, tagja vagyok a Borvidéki Választmánynak csakúgy, mint a Magyar Bor Akadémiának is.

Ifj. Gál Csaba

A fiatal utánpótlás képviselője, hiszen a szülei még a szakmai pályájuk legszebb és legaktívabb életét élik. Viszont mára már szerves résztvevője a Gál Szőlőbirtok és Pincészet mindennapjainak.

– *Gondolta-e gyermekfejjel, hogy a borászszakmát fogja választani élethivatásul?*

– Azt éreztem, hogy a mindennapjaim része lesz, hiszen a gyerekkorom nagy részét a testvéremmel együtt a szüleink mellett a szőlőben és a pincészetben töltöttük. Nagyon izgalmas volt az egész folyamatot gyerekfejjel látni, még akkor is, ha az összes ok-okozati összefüggést olyan fiatalon nem teljesen érthettük. Akkoriban azonban még nem tudtam, hogy később a mindennapjaim részévé válik a szőlő és a bor.

– *Hogyan lett ebből szakmai elhivatottság és főállású munkahely?*

– A családi háttér meghatározta azt, hogy a Kertészeti Egyetemre jelentkeztem. Mivel csak külön szakon lehetett valaki szőlész és borász is, ezért én első körben az egyetemi alapképzésen kertészmérnök-szőlésznek tanultam, majd kétéves mesterképzésen növényorvosi diplomát szereztem. Mindezek után, már munka mellett, újabb mesterképzés keretein belül okleveles szőlész-borász lettem.

Ez így tökéletesen beleillik a családi vállalkozásunkat meghatározó szakmai háttérbe (Apu szőlész, Anyu pedig borász). A gazdaságunk fejlődését és növekedését látva, már saját elhatározásból úgy döntöttem, hogy itt folytatom, ill. kezdem a főállású pályámat.

– *Milyen lehetőség adódik az önálló szárnybontogatásra és az elképzelések megvalósítására?*

– Természetesen a családi vállalkozás mindenkitől együttműködést követel, ez azonban nem mond ellent azoknak az önálló törekvéseknek sem, amelyek a későbbiekben befolyásolhatják a fejlődésünket, akár egy más irányt is.

Az elmúlt évi szőlőtelepítés tervezése, előkészítése, levezénylése már többnyire az én feladatomból volt, és a 12 ha új szőlőterület művelésmódja, fajtaösszetétele részben az én döntésemnek is köszönhető.

Látható, hogy egyre szükségesebb a nagyobb arányú gépesítés elérése is, hiszen előbb-utóbb nem lesz annyi munkaerő, amivel a szükséges gyors és időben történő munkafolyamatokat, vagy akár a szüretet meg tudnánk valósítani.

– *Milyen trendek, irányok várhatóak, vagy milyen irányú döntések felé hajlik?*

– Mikor már ilyen nagyságúra növekedett a gazdaság – amelyet szüleim, és az utóbbi években már én és nővérem is lépésről lépésre fejlesztettünk –, érdemes újra átgondolni az átalalunk természetett szőlőfajták területi arányait, követni a piaci igényeket, esetleg szűkíteni a fajtaválasztékot. Ebben az esetben optimalizálhatjuk a szőlészeti, borászati munkákat, és egy-egy kiemelt fajtával még több borfogyasztóhoz juthatnánk el. A reduktív technológia által létrejövő virágos, gyümölcsös, könnyed bortípusok nagyon népszerűek, de úgy látom, hogy újra igény lesz arra a különleges ízvilágra is, amit a visszafogott hordós érlelés tud nyújtani. Érdemes lenne ez irányban tovább haladnunk, és akár a nagyobb, 5 hl-es hordókkal is kísérleteznünk (jelenleg minden hordónk 225 l-es).

– *Mit gondol a hazai és az alföldi borokról?*

– A magyar borok kitérőek, és ez alól az alföldi borok sem kivételek, amit a fogyasztói visszajelzések mellett a hazai és nemzetközi borversenyeken elért eredmények is bizonyítanak. Tudjuk, hogy a magyar borok még pozitívabb megítéléséért még nagyon sok tenni-

valónk akad, de külföldön járva – akár franciaországi szakmai út során – jöttem rá, hogy egyáltalán nem kell szégyenkezniük, sőt büszkék lehetünk a hazai kínálatra.

– *Van-e szabadidős lehetősége? Milyen a kapcsolata a borászokkal, főként a kortársaival?*
– Régebben versenyszerűen fociztam, ma már erre nincs szabadidőm, a szőlőbirtok és a borászat vette át ezt a helyet is. Ez a sport hobbiként és a szurkolás szintjén maradt meg az életemben. Az egyetemi társakkal, barátokkal, kollégákkal természetesen tartjuk a kapcsolatot, de sokszor sajnos nincs elegendő idő egymás meglátogatására sem. Talán a borversenyeken, a borbemutatókon történő részvétel és találkozás lehetősége pótolja ezt a kiesést, de továbbra is bízom abban, hogy elérkezik majd az az idő, amikor egymást rendszeresen személyesen is meglátogatjuk, szakmai eszmecsere-t folytatva. Erre látok reális esélyt, hiszen még a szakmám elején tartok...

– *Melyek a kedvenc borai?*
– Leginkább az a bor, amelyik a poharamba kerül. Természetesen már ez is személyes döntés eredménye, de élvezem a borok sokszínűségét. Ha választani kellene, akkor az olyan száraz fehérborokat szeretem leginkább, amelyek fajtajellegeseek, a gyümölcsösség mellett komplexek, hosszú utóízűek.

Az interjúkat készítette: Bárdos Ferenc

Hajós–Bajai borvidék

Gonda János

A Hajós–Bajai borvidék kicsi falujában, Érsekhalmán, a természettel szoros összhangban gazdálkodik a hazai bioborkészítés egyik úttörője és egyik legjobb szakmai képviselője.

– *Hogyan kezdődött a szőlővel és a borral történő megismerkedése, mikor dönt el, hogy az életét a borkészítésnek szenteli?*

– Gyermekkoromat az Alföld egy másik vidékén töltöttem, aminek már a neve is utalhatott a kérdésben rejlő válaszra, mert Tápíószőlősnek hívták. Nevéből eredően egy évszázados szőlőtermesztési hagyományokkal rendelkező falun nőttem fel. Nagyapámnak és apámnak is volt szőlője, amit művelhettek, de igazából az anyai nagyapám volt a meghatározó ebben a helyzetben, mert olyan belterületekkel rendelkezett, amit nem kellett beszolgáltatni, és emiatt tsz-tag sem volt.

Ezen az öt-hat holdon gazdálkodott, ahol nemcsak szőlő, de gyümölcsös is volt, mellette állatokat is tartott, és természetesen bort is készített. Itt kerültem leginkább kapcsolatba a gazdálkodással és lestem el a fontos fogásokat. Kertészeti szakközépiskolában tanultam már, mikor még mindig kijártam a nagyapám földjére, és nagyon büszke volt rá, hogy a barackfái oltását már én végeztem. Voltaképpen ő indított el ezen a pályán.

– *Az elméleti szakmai tudás megalapozása hogyan folytatódott?*
– A Kertészeti Egyetem Gyöngyösi Karán tanultam, feleségemmel is ott ismerkedtem meg. Akkor még kimondottan a klasszikus szőlőtermesztés és a borászat volt az iskola fő profilja, ahol 1978-ban végeztem kertész üzemmérnökként.

– *Az iskola elvégzése után hol és hogyan kezdődött a hivatásos borászi életútja?*
– A feleségemmel történő megismerkedésem azt is jelentette, hogy Érsekalmára költöztem, és mindketten a Hosszúhegyi Mezőgazdasági Kombinátban találtunk állást. Tizenöt évig dolgoztam mint a borászati palackozóüzem vezetője, és közel 150 fő irányítása tartozott a munkakörömbe. Ez az üzem akkor az egyik legnagyobb és legmodernebb feldolgozóknak számított Magyarországon a közel 300 000 hl-es kapacitásával.

Ez idő alatt született meg a három lányunk, és a főállásom mellett saját szőlővel és borkészítéssel is próbálkoztunk. Az ún. szakcsoportos szőlőt műveltük, azaz a tsz-től bérelt földön telepítettünk szőlőt, amelyet kollektíven műveltünk, de a termést már én dolgoztam fel. Hajóson található egy hagyományos pincénk, a feldolgozást és a borkészítést már ott végeztem.

A rendszerváltás környékén már látni lehetett, hogy a nagyüzemi gazdálkodásnak vége lesz, és el kellett gondolkodni azon, hogy hogyan folytassuk az életünket. A nagyapám példája volt, ami bátorítást adott az önállósodásra, mert egész életében abból az öt holdból kellett megélnie úgy, hogy semmilyen külső segítséget nem kapott. Apósom kárpótlási jegyeinek segítségével húsz ha földet vásároltunk Érsekalmán, amit már tudatosan szőlőtermesztésre választottunk. Ezenkívül saját erőből megvettük a Hosszúhegyi Állami Gazdaság egyik telephelyét, ahol jelenleg a pincénk található. 1992-ben kezdtük el a gazdálkodást, a szőlők telepítését, a pince építését. Évek alatt történt meg a kialakítás és a fejlesztés, ahogyan anyagi lehetőségeink megengedték. Már az elején egy fontos elhatározásban állapodtunk meg, hogy nem kívánunk ettől a mérettől nagyobb családi birtokon gazdálkodni.

– *Milyen szőlőfajtákat műveltek?*
– A megvásárolt területből 4 ha előtte az állami gazdaságé volt, ennek kétharmada kékfrankos, míg egyharmada cabernet sauvignon volt, ezenkívül a szakcsoportos szőlőből közel 1 ha chardonnay jelentette az összes termő szőlőt. A többi földön kezdtük meg a telepítést olaszrizlinggel, merlot-val és egy-két rezisztens szőlőfajtaival. Ez így történt 1998-ig, amikor áttértünk a biogazdálkodásra.

– *Honnan jött a biogazdálkodás ötlete?*
– Előtte nem tudtunk semmit róla, a főiskolán csak a nagyüzemi szőlő- és bortermelést tanították. Mivel a gazdálkodó életformát választottuk, ami több évtizedes elhatározást jelentett, ezért hosszabb távon gondolkodva lehetett látni, hogy előbb-utóbb az Európai Unióval kell számolnunk. Több országban jártam már tapasztalatszerző körúton, és bizony rá kellett jönni, hogy a franciákkal és a németekkel nehéz lesz felvenni a versenyt. Már akkor hallottuk azt is, hogy majd előírhatják számunkra a termelhető fajtákat és a mennyiséget is. Próbáltam kutatni a lehetőségek után, és azt láttam, hogy a mezőgazdasági biotermesztés esetén nincs meghatározott kvóta, előírt termelhető mennyiség. Egy másfél éves utánajárást követően döntöttünk úgy, hogy ez irányba folytatjuk a gazdálkodásunkat. Ez nem volt könnyű döntés, mert sok kockázatot hordozott magában, hiszen itthon nem sok tapasztalatot tudtunk összegyűjteni. Féltünk a szőlők betegségeitől, a kártevőktől és az éves termés is kétséges volt. Próbáltunk alternatív megmunkálási és védekezési módokat találni, és bizony benne volt a lehetőség, hogy ez csak kísérletezés marad.

Ennek ellenére úgy döntöttem, hogy minden szabályt és előírást pontosan be fogok tartani. Az első évem sikerült, azt gondoltam, hogy szerencsém volt, de még a második évben is elkerültek a kártevők, és szép termésnek örülhettem. A harmadik évben már előkészítettem a biopermetezéshez előírt kártevőirtót, de véletlenül elfelejtettem hozzárakni a permetléhez – ami többnyire csak réz és kén volt –, de anélkül is tökéletesen működött a védelem. Bebizonyosodott, hogy ökológiai gazdálkodásban is lehet monokultúrát tartani. Szépen lassan megtanultam a biogazdálkodás fortélyait, kiépítettem a kapcsolatokat a hazai szakemberekkel és a kutatóintézetekkel, amely a mai napig tart. Tőlük nagyon sok segítséget kaptam, ők is hozzájárultak a sikereimhez.

Majdnem tíz évnek kellett elteltie ahhoz, hogy a kollégák is elfogadják ezeket az eredményeimet, és ne a hátam mögött legyintsenek erre a megoldásra. Ma már hozzám jönnek, és tőlem kérnek tanácsot.

– *A biogazdálkodásra történt áttéréssel hogyan változtak a szőlőfajták?*

– Az első években a már meglévő fajtákkal folytattam, ill. kezdtem a biogazdálkodást, és kb. öt évnek kellett elteltie, hogy megismerjem, melyik fajta viseli jól ezt a termesztési módot. A meglévő szőlőkből a chardonnay és a merlot nagyon érzékenyen viseli a változásokat, és amennyiben nem kapja meg a szükséges kezeléseket, egy virágzaskor előforduló eső, vagy párás, ködös idő esetén akár az egész termés is odalehet. A kecskeméti főiskola tanárával, Szőke Lajossal több közös témánk is volt, mert ő már tanította a biogazdálkodást. A meglévő fajták közül erre alkalmasnak bizonyult a bianca, a zalagyöngye, a kunbarát és a kunleány is, de én úgy gondoltam, hogy a fogyasztók a minőséget is fontosnak tartják, és ezek nem ezt a vonalat képviselik. Végül én is arra jöttem rá, hogy valóban a rezisztens fajták a fontosak. Huszonnégy év távlatában nem győzöm hangoztatni, hogy a négy magyarországi szőlészeti kutatóintézetnek egyik legfontosabb feladata a rezisztencianemesítés lenne. Ehhez képest egyedül a pécsi intézetben folyik ilyen tevékenység.

Az európai szintén már egyre nagyobb léptékkel folyik ez a munka, és egyre több kemikáliát igyekeznek kivonni a forgalomból.

Amennyiben a hazai 60 000 ha szőlő művelésekor azt szeretnénk, hogy minél kevesebb növényvédő szert használjunk fel, ahhoz ellenálló fajtákra van szükség, amelyek csak akkor jönnek létre, ha a kutatóintézetekben célirányosan foglalkoznak ezek kikísérletezésével.

A most használatos rezisztens fajták közül szinte mind külföldi kutatási eredmény. Az általunk újonnan alkalmazott szőlők a karlócai kutatóintézet fejlesztett termékei, a panonija és a bácska kitűnő minőségi és rezisztenciaeredményekkel rendelkeznek. Az érzékenyebb fajtáimat én is erre a két szőlőre cseréltem ki, így a chardonnay már nem található, és a merlot is csak kisebb mennyiségben van jelen.

– *Milyen típusú borokat készít?*

– Általában fajtaborokat állítok elő, de cuvée-eket is készítünk. A vörös házasítás merlot és cabernet, a többi bor kékfrankos, merlot és cabernet, ezenkívül fehér cuvée bort is palackozok, valamint még chardonnay is található a pincében. 2004 után tradicionális pezsgőt is gyártottunk, ez az új biopezsgő komoly sikereket ért el, de egyelőre – különböző dokumentálási előírások miatt – nem folytatjuk az előállítását.

– *A bor feldolgozása milyen módon és technológiával történik?*

– A feldolgozás minőségének változása szorosan összefügg a pincénk, a borászatunk fejlődésével. Az elején még csak a hajósi kis pincében folytattuk a bor készítését, majd a mostani telephelyünk megvásárlásával folyamatosan fejlesztettük a technológiát is. Mindig annyit haladtunk, ameddig a takarónk ért. Először a pince épült meg, majd később

a felette lévő szinten a feldolgozót alakítottuk ki, utána prést, majd bogyózót és saválló tartályokat tudtunk vásárolni. A szőlő feldolgozása acéltartályokban történik, a vörösborok esetén természetes a hordós érlelés, amiből 150 hl tárolókapacitással rendelkezünk, hiszen mi egy kis családi vállalkozás vagyunk.

A legnagyobb előállított bor mennyisége 700 hl volt, míg a rosszabb években ez 200 hl-re is le tudott csökkenni, de ez a szám a must nélkül értendő. Akad olyan évjárat, mikor a merlot 150 q-t is képes teremni ha-onként, de van olyan év, mikor semmi termést nem tudunk róla szüretelni. Az utóbbi években csökkent az előállított bor mennyisége, ebben nagy szerepet játszik a biomust iránti megnövekedett érdeklődés. Érdekeség az is, hogy kékfrankosból legutóbb bort már nem is készítettem. A nem feldolgozásra szánt szőlő fennmaradó mennyiségét értékesítem, hiszen jól bevizsgált és minősített terméssel rendelkezem.

– *Úgy tudom, hogy új biotermékekkel is megjelent a piacon.*

– Vörös mustot palackozunk, aminek a kikísérletezése hosszabb időt igényelt, mert a vörös szőlőből készült mustot is mindennemű adalék nélkül kívántuk forgalomba hozni. Ilyen terméket rajtunk kívül senki sem készít Magyarországon. Ekkora érdeklődésre még én sem számítottam, mert már az elején kiderült, hogy alig tudom követni az igényeket, mert akkora mennyiség fogyott belőle Budapesten a bioboltokban. Két évvel ezelőtt egy rendkívüli üzlet lehetősége is elindult, mert Kínának megtetszett a termékünk, és hajóval történő tartályos szállítással egy új lehetőség adódott. Sajnos a Covid-helyzet miatt ez az üzlet egyelőre nem működik.

Ezenkívül több mint tíz éve kezdtük meg a bio kékszőlőből készített szőlőmagörlemény előállítását, melynek az antioxidáns-tartalma közel hússzor erősebb a C-vitaminnál, és nagyon sok jótékony hatása van. Az is kiderült számomra, hogy már Szent-Györgyi Albertet is foglalkoztatta a szőlőmag hatóanyagának a tartalma. Külön büszkeséggel tölt el az a tudat is, mikor a bevizsgálólaborból felhívtak, hogy ilyen magas polifenoltartalommal még a szakirodalomban sem találkoztak. Ezt mind a biogazdálkodásunk sikerének és eredményességének tudom beszámítani. Ezután a termékünk után már kozmetikai cégek is érdeklődnek.

Mindkét termékünk kapható és keresett a bioboltokban, elsősorban Budapesten.

A több lábbon állás is fontos szerepet kap a családi gazdaságban, mivel kertész üzemmérnök vagyok, a gyümölcsökkel történő foglalatosság sem áll messze tőlem. Jelenleg 3 ha dió és 1 ha cseresznye is a birtok része, és éppen aszaló- és magozógépek üzembe helyezésével foglalkozom.

– *Ilyen sokirányú gazdálkodás mellett mi várható a jövőben? Hogyan tervezi az Anna Borház következő éveit?*

– Most úgy érzem, hogy kicsit várakozó állásponton vagyunk. Ettől az évtől a feleségemmel mindketten hivatalosan nyugdíjba vonultunk, és bizony jólesnének a csendesebb, nyugodtabb időszakok is. Nem jelenti azt, hogy abbahagyjuk a gazdálkodást, de talán nem ilyen intenzitással végeznénk, mint eddig. Huszonnégy éve folytatjuk a biogazdálkodást, több mint tíz éve foglalkozunk a must előállításával és a szőlőmagörlemény készítésével is.

A lányaink közül Anna (a borház névadója) képezte magát a mezőgazdasági területen, ő Budapesten élt, és hét évig a termékeink értékesítése volt az egyik feladatköre és munkája. Két éve hazaköltöztek a férjével, és egyelőre kertészkedéssel kívánnak foglalkozni. Hosszabb távon ott áll a lehetőség előtte, hogy egy ún. ifjúgazda-pályázattal folytassa a családi hagyományokat, ill. kiválasztja azokat a területeket, amelyek közelebb állnak

hozzá. Ilyennek tűnik a tradicionális pezsgőgyártás felelevenítése és folytatása is, amihez a feltételek, a technika rendelkezésre áll.

Most ott tartunk, hogy egy új családi feladatmegosztás kialakuljon, mindenki kedvére és meglegedésére.

Koch Csaba

Az alföldi borászat egyik meghatározó személyisége, a Hajós–Bajai borvidék képviselőjeként Borotán építette fel a Koch Borászat központját. 2019-ben az Év Bortermelője Magyarországon cím birtokosa.

– *Mikor gondolt először arra, hogy nemcsak a gyerekkori élmények világát jelentik a szőlővel és borral történő foglalatosságok, hanem borászként kívánja élni az életét?*

– Gyerekkoromban nagyon szerettem a szőlőkbe járni, nagyon izgalmas volt a szüretnek hangulata, számomra ez egy titokzatos felnőtt világ volt. Akkor még nem láthattam bele, hogy milyen nehezen folytatták a nagyszüleim és a szüleim ezt a többgenerációs hagyományt. Minket svábokat a kollektív bűnösség, a kitelepítés, majd a téészesítés megosztott földjeinktől, a mindennapi életünk alapjaitól. Mindezek ellenére újra fel kellett építeni a családok megélhetését és működését jelentő gazdaságokat. A szocializmus alatt családonként már csak 0,3 ha szőlőterület maradhatott saját tulajdonban, így a dédnagyapám és a nagyapám szőlőjével együtt összesen 1 ha birtokon gazdálkodhattunk a rendszerváltásig.

Fiatalkoromban már nem a gyerekkori felszabadultságot jelentette a szőlőbe járás. Minden szombaton, május közepétől augusztus közepéig háti permetezővel, benne rézgáliccal jártam a sorokat. Apám, aki tanárember volt, reggelenként mindig keltett, bármikor is kerültem haza, mondván, hogy aki este legény, nappal is legyen az.

Egész korán késztetést éreztem arra, hogy magam is próbáljak pénzt keresni. Valahogy mindig volt egy önállósági hajlam bennem és tizenöt éves koromtól kezdve nyaranta eljártam dolgozni, hogy legyen pénzem, és akár biciklit is vehessek. 1991-ben kaptam 0,2 ha szőlőt nagyapámtól, aminek a művelésében két évig ők is segítettek. Igaz, elmondta, hogy helyettem nem fogja művelni a szőlőt, és nem fog megpermetezni sem, de ha én kimegyek, ők is jönnek segíteni. Ez már az egyetem mellett történt, és jól működött, mert egy kis terület volt, ahová az egyik barátomat lecsalva, ketten egy délután meg tudtuk kapálni az egészet.

Ekkor még mindig nem gondoltam, hogy borász leszek. Az árbevételből a következő évben vettem szőlőtermést, a második évben már szőlőterületet vásároltam.

Talán ekkor éreztem meg, hogy ez egy járható út lesz, annak ellenére, hogy a 90-es években a piacok tönkrementek, és gyakorlatilag válságban volt az ágazat. Ellenben nagyon jó példa volt előttem a nagyszülői háttér, mert mind a két nagyapámtól azt láttam, és azt tanulhattam, hogy becsületes és szorgalmas munkával mindig talpra lehet állni és boldogulni. Valahogy én is így sodródtam bele a borászkodásba.

– *Az elméleti felkészültséget hogyan kívánta megalapozni?*

– Sok minden érdekelt, és sok területhez szerettem volna érteni, ez végigkísért a tanulmányaim során is.

Először kutató-biológusnak készültem négy évig, majd különbözettel agrármérnöki diplomát szereztem állattenyésztési szakon, mellette párhuzamosan a vadgazdálkodási üzemmérnöki képzést is elvégeztem. Jártam Szolnokra külker-közgazdász szakra, majd Kecskemétre szőlész-borász szakmérnökire másoddiplomászként. Két éve végeztem Gödöllőn, ahol egy akkori PhD-tervhez négy év kutatási munkáit is elvégeztem.

– *A már szakmai ismeretekkel felvértezett hogyan kezdte az önálló gazdálkodást, illetve hogyan folytatta a nagypai ajándék által kijelölt utat?*

– Azt gondolom, hogy ha még nem is volt tudatos, de végül a szakmám felé a dédapai, a nagypai és az apai örökség terelt, és mindehhez próbáltam valamiféle ismereteket és tudást szerezni. Elmondás szerint dédapám már kimondottan jó borokat készített, még Budapestről is lejártak hozzá vásárolni. Egy hektárról 100-150 hl bort termelt, de még nagypám és apám is tartotta ezt a 100 hl körüli mennyiséget. Én a nagypámtól kapott szőlő megtermelése során rájöttem, hogy spórolással és okos befektetéssel ebből tudok kezdeni valamit. Édesapám 1994-es korai halála után az örökségből mindenért földet és szőlőt vettem. Kiszámoltam, hogy hány év takarékoskodással milyen hasznot tudok elérni, és azt a hasznot hogyan kell ismét befektetnem. Emlékszem az egyik ilyen apai örökségre, annak idején egy akkoriban nagyon ritka Opel Astra Karaván turbó dieseles kocsija volt, amit én egymillió forintért tudtam eladni, és inkább hatvanezerért egy Zsigulival jártam. Minden szőlőtermésért és minden eladott borért szőlőterületet vásároltam. Viszonylag korán, 1994-ben megnősültem, és az első feleségem elmondása alapján, azt a célt jelöltem meg, hogy legyen 1000 hl borom, mert onnantól kezdve abból már meg tud élni a család. Addig nagyon sok dologgal foglalkoztam és próbálkoztam, de 1995-től mindennel felhagytam, és csak a szőlőre és a borra koncentráltam. Ekkor már tudtam, hogy borász leszek, és a későbbi tanulmányaimat is ezért folytattam.

– *Milyen szőlőkkel és milyen mennyiségben folytatódott a borászat kiépítése?*

– A nagypámtól kapott első szőlőm bevételét már új terület felvásárlására fordítottam, előbb egy kékfrankos, majd a következőkben egy rajnai rizling szőlőterületet vásároltam. Emlékszem, hogy az első ültetvényem a 27 sorban közel 30-féle szőlő volt, amit csak gyalogosan lehetett művelni, és telepítési támogatást sem lehetett igényelni hozzá. Rájöttem, hogy kézi erővel és támogatás nélkül ez így nehezen fejleszthető. Az akkori sógoroméék Kunfehértón éltek, ahol valamikor nagyon jó minőségű fehérszőlő-ültetvények voltak, amelyeket jó szakemberek és nagy területen hoztak létre. A kilencvenes évek közepére ez a rendszer összeomlott, sokan már régebben abbahagyták a szőlőművelést. Ezeket a területeket kezdtem felvásárolni és helyrehozni. A legnagyobb része először rajnai rizling volt, majd zalagyöngye és kunleány fajtákkal bővíttem a birtokot. Ebben az időszakban a napszámosokat még én vittem ki a szőlőbe, és a permetezési munkákat megbízásuként végeztettem.

Ennek ellenére volt egy olyan évem, mikor az egész termés tönkrement. Eldöntöttem, hogy az eddigi haszonból elkezdek gépesíteni, hogy ne máson múljon a megélhetésem, a terveim elérése. Ez nagy előrelépést jelentett, mert rájöttem, hogy sokkal hatékonyabban, és anyagilag is jóval kedvezőbben működik a rendszer. Otthon, Császártöltésen már nem fértem el, mindenhol boroshordók álltak, kénytelen voltam lépni, ami aztán nagyon jó ötletnek bizonyult.

– *Mikor történt meg a pinceváltás és a mai borászat kialakítása?*

– 1996-ban vásároltam meg Borotán a tanyát, amit anyagi lehetőségeimhez mérten fokozatosan felújítottam, majd a későbbiekben továbbfejlesztettem. Ötéves gazdálkodásom alatt sikerült a kitűzött célt, az 1000 hl-t elérnem. 2000-ben már palackos minőségi bort tudtam előállítani. Ez már egy óriási lépés volt ahhoz képest, hogy az első termésből még csak 27 hl bort tudtam készíteni. Ekkor már 30 ha körül járt a saját szőlőterületem, ami az intenzívebb és hatékonyabb gazdálkodással viszonylag rövid időn belül 60 ha-ra bővült. Így már volt lehetőségem a technológia fejlesztésére és a tárolókapacitás növelésére is. A mai napig elértem azt a mennyiséget, amelyet már nem kell, hogy növeljek, inkább

a feltételeken, a minőségen tudok javítani, és ebben az irányban fejlődni. Ezalatt a húsz év alatt kétszer volt olyan évem, mikor 20 000 hl borom készült, igaz, hogy ehhez kitűnő évjárat és sok felvásárlási lehetőség is hozzájárult.

– *Ezt a mennyiséget valahogy értékesíteni is tudni kell. Hogyan történt a piacváltás?*

– Ehhez is kellett a szerencse, az egyik barátom hívott fel Budapestre egy áruházlánc előtti kóstoltatásra. Jó minőségű borokat vittem, hetenként több alkalommal tartottam kóstolót, mire az üzletben is bemutatkozhattam. Hosszú idő és kitartás szükségeltetett ahhoz, hogy szerződést kaphassak. Az egyik legnagyobb hipermarketbe történő bekerüléshez is évek munkájára volt szükség. Azokban az években (kicsit még ma is) nagyon nehéz volt leküzdeni az alföldi borokkal szembeni sztereotípiát. Ezt akkor még szakmai fórumokon is éreztették velünk. Hál' istennek ma már nagyon sok jó borász és sok jó bor található itt az Alföldön. A minőségi fejlődésnek köszönhetően, hét-nyolc éve én is kivonultam a kannás borok piacáról, és öt éve a PET-palackos borokkal sem foglalkozom, ami – utólag – nem tudom, hogy jó döntés volt-e. Akkor úgy éreztem, hogy a saját presztízsemhez hozzátartozik az, hogy sem kannás, sem PET-palackos, sem tájbort nem készítek, csak minőségi bort.

– *Mekkora területen és milyen mennyiségben termel borokat?*

– 150 ha saját területtel rendelkezem, és több mint 100 ha területű termelőt integrálunk a teljes feldolgozáshoz. Kb. 20-25 ezer q szőlőt dolgozunk fel egy évben, melynek egy részét lédig mustként és lédig minőségű borként értékesítem, és közel 800 000 palackos bort állítunk elő egy év alatt.

– *Ezek a területek hol találhatóak, és milyen szőlőfajták a legjellemzőbbek?*

– A legnagyobb része Borotán található, ezenkívül több területem van Kunfehértó környékén, ahol annak idején megkezdtém a földek vásárlását, de a környéken egészen Hajósig található szőlőtáblám.

Szekszárdon és Villányban is vásároltam szőlőt, kihívást éreztem arra, hogy ezeken a borvidékeken más típusú borokat is tudjak készíteni.

A birtok legnagyobb területén cserszegi fűszerest termeszték, nem tudom, hogy van-e rajtam kívül valakinek még 56 ha cserszegi fűszerese? Ez egy nagyon természetbiztos fajta, és nagyon jól érzi magát a bácskai fekete földben. Jelentős a cabernet sauvignon mennyisége, mert a hajós–bajai régióban kiemelkedő minőséget produkál. A szőlőinknek és az Alföldnek az egyik legnagyobb veszélye a téli-tavaszi fagyos időszak, ami erős versenyhátrányt jelent a borvidéknek. A villányi szőlőterületek vásárlása többek között ennek a kiküszöbölését is jelenti, hiszen ott nem jellemzőek a fagyok. Ismét próbálkozhatunk más technológiákkal, akár kis fahordós és palackos hosszú érlelési folyamatokkal is. Még idén újabb területtel szeretném bővíteni a villányi jelenlétem.

– *Milyen irányban kíván még fejleszteni és új technológiát alkalmazni?*

– Az eddigi eredmények köszönhetőek a saját természetstechnológiáinknak, amit én szívesen megosztottam másokkal is. A feldolgozás során a legmodernebb technológiát igyekszünk alkalmazni és folyamatosan fejleszteni. Komoly kutatást és együttműködést alakítottunk ki a rezisztens fajták termesztése terén, azt gondolom, hogy a jövőnk és a környezetünk védelme érdekében nekünk is kötelező lépéseket tennünk. Rendszeres a kapcsolatomban nemcsak az egyetem szőlészeti tanszékével, de a határon túli kollégákkal is, a temerini fajtakisérleteket szoroson nyomon követem. Az újabb rezisztens szőlők, különösen a Bácska megjelenése, nemcsak a környezetet védi, de a permetezésre fordított költ-

ségeket is jelentősen csökkenti. Ennek az iránynak természetes következménye a biobor előállítására és az új bioborüzemünk megépítése.

– *A mindennapi borászati, szőlészeti elfoglaltságai mellett milyen feladatokat vállal még?*
– Azt gondolom, hogy aki minden területen keresi a lehetőségeket, az innovációt, az nem tud egy helyben maradni, hanem a távlatok és a közös jövő is igazja.

Ahogy kiteljesedett a borászat, és egyre szilárdabb lett a hitem a jövőben, úgy engem is többször megtaláltak, és vállaltam több szakmai közösségi feladatot is. Családfőként öt gyermekről kellett gondoskodnom, már van, aki önálló életet él, Pálma lányom pedig most fejezi be a tanulmányait, és arra készül, hogy a nyomdokaimba lépjen.

Már több mint tíz éve vállalom szerepet a szakmai szervezetek irányító testületeiben. A Hajós-Bajai Borvidék Hegyközség Tanácsának és a Duna Borrégió Borút Egyesületének az elnöke vagyok, elnökségi tagja vagyok a Hegyközségek Nemzeti Tanácsának és a Magyar Bor Akadémiának.

– *Milyen sikereket ért el a boraival? Melyek a legemlékezetesebbek?*
– Még diákkoromban a nagyapámtól kapott szőlőből 2700 l bort tudtam készíteni. Az egyik barátom invitálására tagja lettem a Jánoshalmi Gyümölcskörnek, mely a helyi gazdák egyesülete volt, és több rendezvényt, többek között borversenyt is rendezett.

Az első borommal a Felső-Bácskai Borversenyen aranyérmet kaptam, ami egyik elindítója és ösztönzője lett az életem alakulásának.

A fiamról elnevezett Csanád Cuvée 2011-es és 2012-es évjárata a legkomolyabb borversenyek díjait hozta el, 2015-ben pedig a legjobbaknak járó SynVinó díjat kapta meg. 2014-ben a Koch Borászat elnyerte Az év pincészeté elismerését. 2019-ben az Európai Bor- és Gasztronómiai Szövetség a Legjobb Európai Borászat címet adományozta a Koch Borászatnak.

Több évi jelölés után 2019-ben az év bortermelőjének választottak Magyarországon, amire nagyon büszke vagyok.

Koch Pálma

A fiatal borász hölgy nagy elszántsággal és nagy tervekkel vetette bele magát a szőlő és a bor világába, a többgenerációs hagyományok folytatásába.

– *Mikor gondolta először, hogy a családi hagyományokat szeretné folytatni?*
– Szerintem ez már hatéves koromban eldőlt, mikor általános iskolába kezdtem járni. A családból mindenki ott dolgozott a gazdaságban mellettem, és én is szívesen segítettem. Semmi sem volt kötelező, és éreztem, hogy nekem is ezt a hagyományt kell folytatnom. Már az általánosban tudtam, hogy melyik középiskolába fogok járni, és utána hol szeretnék továbbtanulni. Kiskoromban, mikor már megéreztem a szőlő illatát és belekóstoltam a borba, és éreztem az ízt, már akkor tudtam, hogy én erről a világról mindent tudni szeretnék.

– *Hogyan vezetett az út a borászszakma elsajátításához?*
– A középiskolába is ezért jelentkeztem biológia-kémia fakultációra, hogy ezekkel az ismeretekkel akár több irányban is folytathatom majd a tanulmányaimat, hogy én is sok területen legyek képzett. Apunak is nagyon sokirányú a szakmai végzettsége, több diplomát szerzett, és ez engem nagyon inspirált, hogy otthon volt, ha biológiáról vagy talajtani

ismeretekről volt szó, ha szőlőről és borról kellett dönteni, de a gazdasági és a kereskedelmi területen is jártas volt.

Azt viszont a lelkemre kötötte, hogy először az alapszakmát, a borászati ismereteket kell elsajátítani, és utána majd eldönthetem, hogy melyik irányban szeretnék még tanulni.

Középiskolás koromban már lehetett rám számítani a borászatban, sokat segítettem a borkóstolókon, a borbemutatók alkalmával. A folytatás a Szent István Egyetemen következett, ahol szőlész-borász szakon tanultam tovább. Eközben már okleveles borbíráói végzettséget is szereztem, egyrészt azért, mert nagyon sok bemutatón és minősítésen vettem részt, másrészt pedig azért, mert nagyon akartam ehhez is érteni. Az egyetemi alapszak elvégzése közben, majd még utána is, szerencsém volt, hogy külföldön több helyen voltam gyakorlaton, szerezhettem rendkívül érdekes és izgalmas tapasztalatokat. 2017 őszén a Napa-völgyben vehettem részt a szüreti munkákban, 2019-ben Chilében tölthettem el négy hónapot a vörösborok világában, míg 2020 tavaszán Dél-Afrikában szerezhettem újabb ismereteket. Ezalatt az évek során a köztes időszakban a Koch Borászatban dolgoztam és sajátítottam el a gyakorlatban az eddig tanultakat.

2020 őszétől kezdtem el a mesterszakos tanulmányaimat Franciaországban, Montpellier-ben, majd a második évet már Németországban fogom végezni.

– *A tanulmányai mellett a családi gazdaságban milyen feladatokat végzett?*

– Itthon az időm 80-90%-át a borászati üzemben dolgoztam, a szőlő beérkezéséig egészen a palackozásig részt vettem a munkákban. A gyakorlatban ez üzemvezető-helyettesi feladatkör volt, mert ezeket a munkafázisokat is el kell sajátítanom. Egy külföldi nagy borászatban ezekkel más és más szakirányú borász szakember foglalkozik. Ezenkívül tartottam borbemutatókat és rendezvényeket is, valamint a marketingterülettel foglalkoztam. Ezt a feladatot a kinti tanulmányaim mellett is tudom végezni, és így ott is lehetőségem adódik a cégünk segítségével.

– *Milyen tervei, elképzelései vannak leendő önálló borászati jövőjéről?*

– Először szeretnék beletanulni a szakmába, ismerni minden csínját-bínját. Szeretnék közel annyit tudni, mint az Apukám, hogy mint két szakember tudjunk leülni és megbeszélni az elképzeléseinket.

A gyakorlataim során a vörösborok világában szereztem új tapasztalatokat, és a bio-borászat egy nagyon izgalmas és érdekes irányt jelenthet.

Kikerülhetetlen az a helyzet, amiben már most élünk, és a jövőben is ránk vár. Anélkül nem lehet a borászat jövőjéről beszélni, ha nem vesszük figyelembe a globális felmelegedés hatásait, ha nem törődünk a környezetvédelemmel, és a jövőnket nem egészséges környezetben kívánjuk élni.

Kint az egyetemen nem azt tanítják nekünk, hogy a jelenlegi helyzetben milyen gazdálkodást folytassunk, hanem azt, hogy mire kell felkészülnünk, hogy a jövőben mi lesz a feladatunk. Mindaz, amit Franciaországban is elsajátítottam, a rezisztens szőlőfajták irányába indít el.

Azt gondolom, hogy nemsokára organikus bort fogunk tudni készíteni.

Ezenkívül nagyon sokféle termékben gondolkodom, csakúgy, mint az Apukám. Szeretném az agrármérnöki ismereteimet kamatoztatni, más gyümölcsökkel és zöldségekkel is foglalkozni, frissen préselt szőlő- és gyümölcsleveket is készíteni. Ehhez az is ösztönzést jelentett, hogy jelöltek a Jövő agrárszakembere díjra, ahol a döntőbe kerültem.

– *Amennyiben pontosíthatnánk, milyen szőlőkkel és borokkal szeretne foglalkozni vagy kísérletezni?*

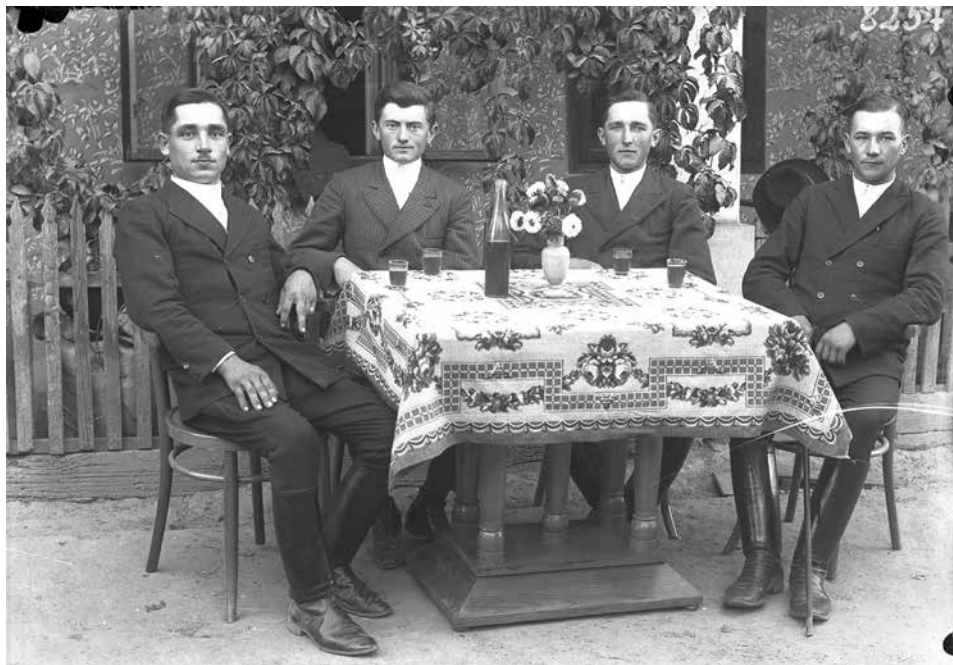
– Apukám már most telepített 30 ha panoniját, ami egy rezisztens fajta és itt az Alföldön, mind a Kiskun borvidéken, mind a Hajós-Bajai borvidéken nagy jövő várhat rá.

Szüretelő asszonyok és férfiak a szőlőtőkék mellett, év nélkül (A kalocsai Viski Károly Múzeum gyűjteményéből)

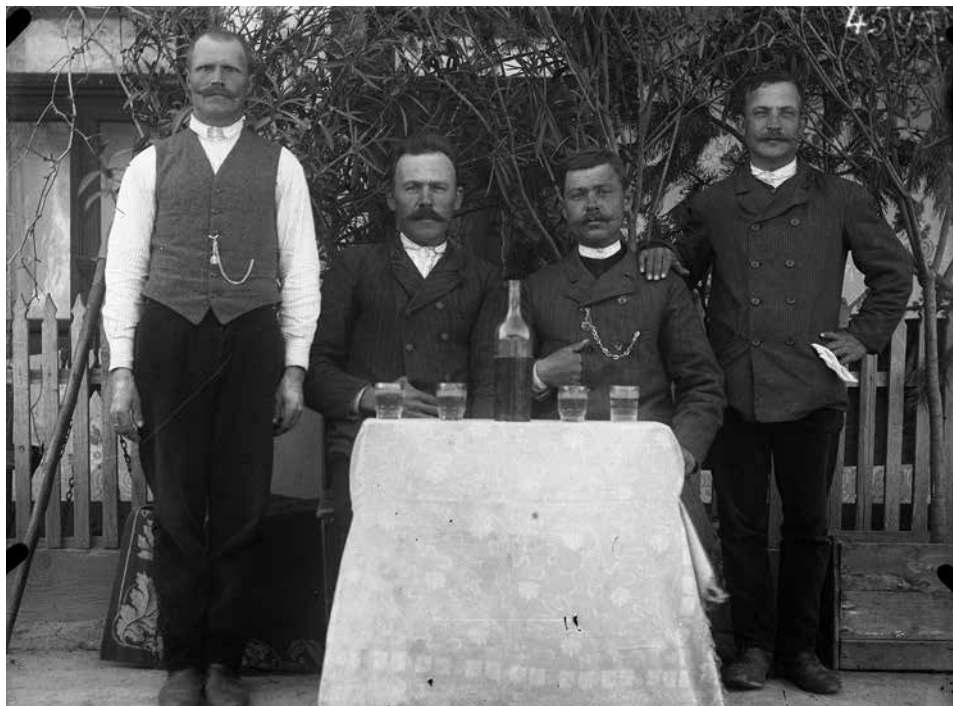
Fajsi szüretelők a paksi szőlőben, 1927 (A kalocsai Viski Károly Múzeum gyűjteményéből)

Csoportkép, Kecel, 1910-es évek (A kalocsai Viski Károly Múzeum gyűjteményéből)

Férfiak borosüveggel, 1910-es évek (A kalocsai Viski Károly Múzeum gyűjteményéből)

Férfiak borosüveggel, Kecel, 1917 (A kalocsai Viski Károly Múzeum gyűjteményéből)

Fiatal asszony szőlővel kínál egy férfit, Kecel, 1937 (A kalocsai Viski Károly Múzeum gyűjteményéből)

Lőszfal pincelyukkal, Hajós, 1972 (fotó: Bárth János – A kalocsai Viski Károly Múzeum gyűjteményéből)

Lőszfal pincelyukakkal, Hajós, 1972 (fotó: Bárth János – A kalocsai Viski Károly Múzeum gyűjteményéből)

Kukoricaszárral letakart pincelejárok, Hajós, 1966 (fotó: Bárth János – A kalocsai Viski Károly Múzeum gyűjteményéből)

Gumyhó a szőlőben, Kecel, 1979 (fotó: Bárth János – A kalocsai Viski Károly Múzeum gyűjteményéből)

Harmonikás idős férfi szőlőben, Kecel, 1979 (fotó: Bárh János – A kalocsai Viski Károly Múzeum gyűjteményéből)

Harmonikás férfi a szőlőben, Kecel, 1979 (fotó: Bárh János – A kalocsai Viski Károly Múzeum gyűjteményéből)

Pincesor, Dunaegyháza, 1975 (fotó: Bárth János – A kalocsai Viski Károly Múzeum gyűjteményéből)

Présház, Hajós, 1966 (fotó: Bárth János – A kalocsai Viski Károly Múzeum gyűjteményéből)

Présház, Hajós, 1966 (fotó: Bárth János – A kalocsai Viski Károly Múzeum gyűjteményéből)

Tanyai borospince, Tázlár, 1977 (fotó: Bárth János – A kalocsai Viski Károly Múzeum gyűjteményéből)

Szőlőnyitás, Kecel, 1979 (fotó: Bárth János – A kalocsai Viski Károly Múzeum gyűjteményéből)

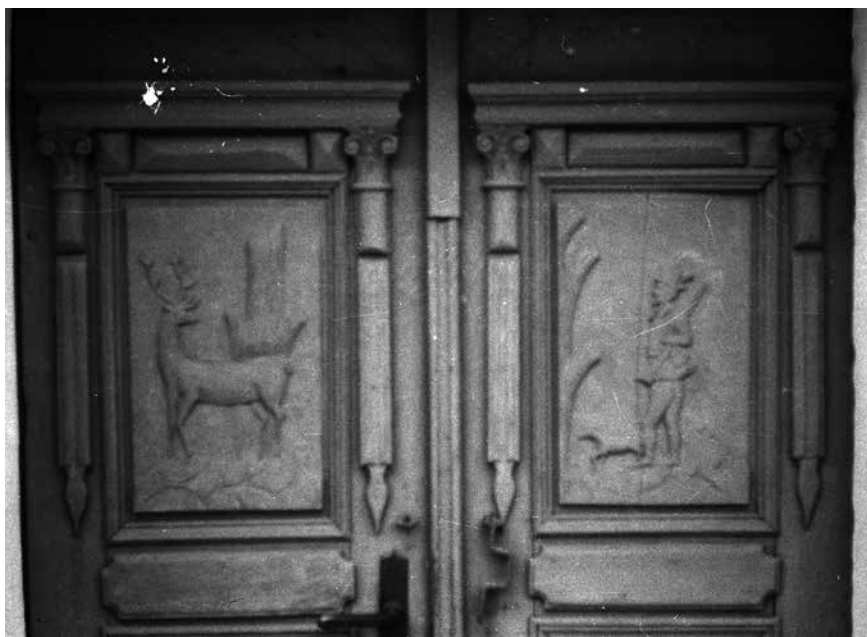
Pihenő szüretelők, Kecel, 1979 (fotó: Bárth János – A kalocsai Viski Károly Múzeum gyűjteményéből)

Szüretelők, Kecel, 1979 (fotó: Bárth János – A kalocsai Viski Károly Múzeum gyűjteményéből)

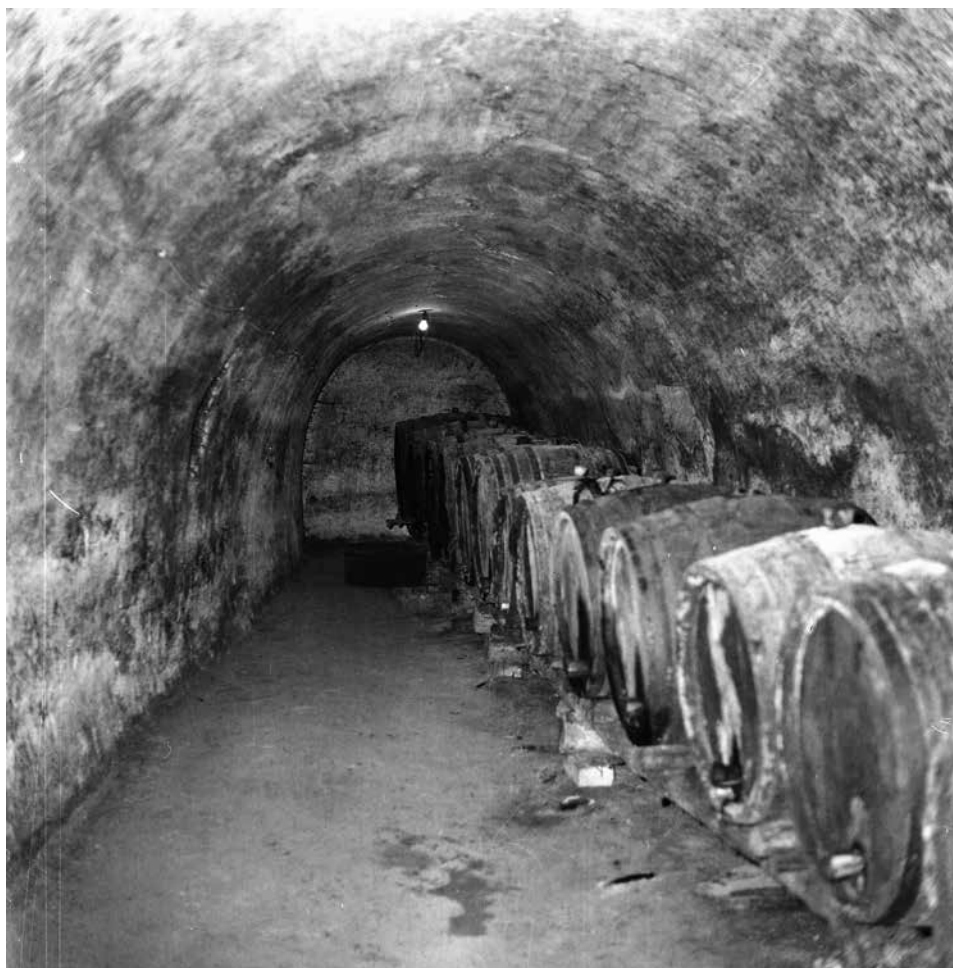
Díszes ablaktábla, Nemesnádudvar, 1986 (fotó: Bárth János – A kalocsai Viski Károly Múzeum gyűjteményéből)

Díszesen faragott prэшázajító részlete, Nemesnádudvar, 1986 (fotó: Bárth János – A kalocsai Viski Károly Múzeum gyűjteményéből)

Pince előtt borozgató férfiak, Hajós, 1979 (fotó: Bárth János – A kalocsai Viski Károly Múzeum gyűjteményéből)

Borosvince belseje, Nemesnádudvar, 1987 (fotó: Bárth János – A kalocsai Viski Károly Múzeum gyűjteményéből)

Pincek, Solt, 1975 (fotó: Bárth János – A kalocsai Viski Károly Múzeum gyűjteményéből)

Présházak a hajósi pincefaluban, 1985 (fotó: Bárth János – A kalocsai Viski Károly Múzeum gyűjteményéből)

A hajósi pincefalú (fotó: Kovács László – A kalocsai Viski Károly Múzeum gyűjteményéből)

Tóth Menyhért festőművész a hajósi pincefaluban (fotó: Kovács László – A kalocsai Viski Károly Múzeum gyűjteményéből)

Most készült el a bioborászati üzemünk, ahol a jövőmet is el tudom képzelni. Az igazi kihívásnak a vörösborokkal történő foglalkozást tekintem, külföldön is ezt tanultam, és ezek készítésében vettem részt. A vörösbor erjesztése egy nagyon izgalmas feladat, és sok technológiai kihívásnak kell megfelelni. Most már nagyon sokan – így mi is – acéltartályban erjesztünk, mert így sokkal biztonságosabb a feldolgozás, azonban a fahordós erjesztésnek megvan a varázsa és izgalma, én is ezzel szeretnék foglalkozni. Az is emellett szól, hogy Villányban is rendelkezünk szőlőterülettel, és tervben van egy pince kialakítása is.

– *Melyek a kedvenc fajtái, kedvelt borai?*

– Az első számú fehér fajtám a cserszegi fűszeres, bár az Irsai Olivér is egyre népszerűbb, de én azért is a cserszegi mellett teszem le a voksom, mert ebben a környezetben jobban érzi magát, és nem érzékeny a fagyra (nem véletlen, hogy több mint 50 ha-on terem nálunk). A kék szőlő, illetve a vörösbor háza táján a kadarkát kedvelem, míg a testesebb kategóriából a cabernet sauvignon a kedvencem.

– *Milyen kapcsolatai vannak a hazai borászokkal?*

– Jellemző, hogy a különböző rendezvényeken, bemutatókon a fiatal borászok képviselik a saját borászatukat, pincéiket, és az is természetes, hogy szoros ismeretség és jó szakmai baráti kapcsolat alakul ki közöttük. Erre is szükség van a pályánk indulásában. Az is magától értetődik, hogy ők is a Kunsági, a Hajós–Bajai és a Villányi borvidék leendő szakemberei közül kerülnek ki.

Természetes az is, hogy megmaradt a jó viszonyunk az egyetemi társakkal, Kaló Imivel, Bujdosó Ferivel, Debreczeni Flórával, Bott Fricivel, akik szintén egy-egy neves borászat hagyományait fogják továbbvinni.

– *Akad-e olyan emléke, története, ami szintén emlékeztetéssé vagy meghatározóvá tette a borászati pályára lépését?*

– Csak egyet említenék, az 2018-ban történt. Apukám hasonlóképpen járt el, mint ahogy az vele is megtörtént. A huszadik születésnapomra kaptam 0,2 ha szőlőt Diósvizlón, és a kezembe nyomta a villányi pince kulcsát. Azt mondta, hogy mindent használhatok, úgy dolgozom fel a szőlőt, ahogy én szeretném. Ekkor leköltöztem Villányba, és a barátaim segítségével leszüreteltük és feldolgoztuk a termést. Magamon lepődtem meg a legjobban, mert nagyon szigorú gazdaként viselkedtem, bogyóválogatással és nagyon pontos és szakszerű hozzáállással készítettem el az első boromat.

Ez lett a Syrah' 2018, amivel idén fokok indulni a borversenyeken.

Kovács Róbert

Az Európában is egyedülálló hajósi pincefalu közösségi és szakmai életének meghatározó alakja a fiatalabb borász generációhoz tartozik, aki a borturizmus kialakításának is az egyik zászlóvivője.

– *Mikor döntött úgy, hogy az életét és a munkáját a szőlő és a bor világában fogja leélni?*

– Ez a döntés egy konkrét időponttól indítható, 1998 tavaszától, mikor először vehettünk részt borainkkal Veronában, Európa egyik legnagyobb borászati szakkiallításán, a Vinitalyn, ahol édesapám társaságában én is ott lehettem. Lenyűgözött az a tökéletes összhang, a bor szeretete és tisztelete, amit ott láthattam és megérezhettem.

Természetesen gyerekkoromban én is részt vettem a család ún. hobbiszőlőjének a munkálataiban, mikor nagymamámmal kijártunk horolni és szőlőt kacsolni. Nem állítom,

hogy ez volt a legnagyobb gyerekkori élményem, még kevésbé azt sem, hogy ezt választom később az életem hivatásának. 1985-től már beindult a turizmus a pincefaluban, ahol nekünk is volt pincénk, és már bort is állítottunk elő. Ez a préházak és vendégek közötti világ már közelebb állt hozzám. A kilencvenes években a szőlőfeldolgozás rejtelmébe is betekintést nyerhettem édesapám révén, aki a Hajósvin Kft. egyik társtulajdonosa volt. Ekkor már a gasztronómia is fontos kiegészítő részévé vált a borkóstolásoknak, melynek egyik élenjárója, és az első borturisztikai vállalkozás, a Kovács Borház alapítója is egyben.

– *Milyen szakmai felkészülést igényelt a családi vállalkozás folytatása?*

– Apám közgazdász, adótanácsadó volt, és hasonló pályát szánt nekem is. 1997-re már én is mérlegképes könyvelői végzettséggel rendelkezttem és a család könyvelői irodájában bekapcsolódhattam a közös munkába. Ez a munkavégzés viszont már messzebb állt azoktól az eddig látott és megélt érdekesebb feladatoktól, amelyeket közelebb éreztem magamhoz. Abban az évben, mikor a Vinitalyn jártunk, közöltem édesapámmal, hogy én is a borgasztronómiával szeretnék foglalkozni. Szerencsém volt, hogy bízott bennem, és épített számomra egy préházat a pincefaluban, innentől én is bekapcsolódhattam a turizmusba, a vendéglátásba és a borkészítés folyamatába. 1997-ben – már segédlet nélkül – elkészíthettem az első saját boromat, egy zweigeltet. A vállalkozásunk másik szakmai területéhez Budafokon elvégeztem a borásztechnikusi képzést, megszereztem azokat az ismereteket és képesítéseket, amik alapján ma ezt a 35 ha-os szőlőbirtokot és borászati üzemet vezethetem.

– *Hogyan kezdődött az önálló borászat megvalósítása?*

– 1998 és 2000 között épült meg a mai állapotában látható Kovács Borház, ahol még közösen kezdtük a borkészítést, de az utóbbi tíz évben ez már csak az én feladatom.

Természetesen apu mindvégig besegített, leginkább akkor, mikor a vállalkozás – melynek én vagyok a vezetője – ügyviteli, gazdasági feladatainak teendői elszólítanak a mindennapi szőlészeti és borászati feladatok mellől.

– *A Kovács Borháznak nemcsak a borkészítés és a bor értékesítése a fő feladatköre, hanem jelentős a vendéglátói, a gasztronómiai tevékenysége is.*

– Azt gondolom, hogy az Alföldön az elsők között kezdtünk foglalkozni a borturizmus-sal. Nem a borászat kiegészítő mellékágának tekintettük, hanem az első kapavágástól kezdve tudatosan készültünk, hogy önállóan is megállja a helyét. Ugyanolyan fontosnak tartjuk a helyi értékek megismertetését, az élhető parasztgazdaság bemutatását, mint a bor által nyújtott lehetőségek kínálatát. Egy áttekinthető pincét, egy emberközeli borászatot kívánunk bemutatni, ahol jólesően és nyugodt körülmények mellett lehet kikapcsolódni és pihenni.

– *Miben mások az ide betérők lehetőségei, mint egy átlagos pincében?*

– Teljes körű feltételeket kívántunk biztosítani a vendégeink részére. Nagyon sok hozzáadott értékkel szeretnénk volna az igényeket kiszolgálni. A 90-es években a pincefaluba látogatók részére még a leülést sem tudtuk mindig biztosítani, nem voltak borozók, de még a legtöbb pincébe sem tudtak lemenni. Azt kívántuk elérni, hogy itt tudják eltölteni az idejüket, és ebben az időben a lehető legteljesebb élményekben és kiszolgálásokban részesüljenek. Nem gondolom azt, hogy a legtökéletesebb pincészetünk van, azt sem gondolom, hogy itthoni léptékben az első vonalas borászatok szintjén vagyunk, nem mi vagyunk a borversenyek győztesei, de őszinte, tiszta ízű borokat készítünk, és olyan borgasztronómiát építettünk fel, ami viszont a legjobbakkal közé emelt minket. Évente több

ezer hazai és külföldi vendéget fogadunk, és jelentős a visszatérők száma is, akik viszik és továbbadják a jó hírünket.

Elsőként a vendéglátást fejlesztettük, a hidegtálaktól és a bográcsos ételektől eljutotunk a melegkonyháig és a családi rendezvények kiszolgálásáig. A mellettünk lévő egykori Vidám sváb étterem megvásárlása után esküvőknek és céges találkozóknak is helyet tudunk biztosítani 150 főig. Az átalakítás után már nem à la carte étteremként, hanem rendezvényházként üzemeltetjük. Megszerveztük a környékbeli látóvalók elérhetőségét, valamint a kerékpáros turizmus igényeihez történő alkalmazkodást. A nagyobb programkínálattal együtt felmerült a szálláslehetőségek biztosítása is. Először nyolc szobával kezdtük a működést, majd a régi présház átalakításával jelenleg tizennyolc szobával állunk a szállóvendégek rendelkezésére. Mára a turizmus kihagyhatatlan elemévé vált a wellness szolgáltatások megléte, így nálunk is jakuzzi, fűthető medence és szauna áll rendelkezésükre.

– *Milyen területen és milyen fajtákkal gazdálkodtak? Mára hogyan változott ez az állapot?*

– Az édesapám által megkezdett gazdálkodáskor a család 2 ha ún. hobbiszőlővel rendelkezett, egészen a rendszerváltásig. Ezután telepített 60 ha ültetvényt, valamint felépítette a pincét is. 2000-re alakult ki a gazdálkodásunk mai napig tartó mérete, a 35 ha-os szőlőbirtok. Az ezredforduló elején döntő többségben a kék szőlő dominált, fő fajtánk a zweigelt, amiből 13 ha-ral rendelkezünk, emellett a kezdetekben a kunleány és leányka fajtánk egészítette ki a kínálatot. A későbbiekben módosítottuk az összetételt a mai állapotig, és került telepítésre kékfrankos, cabernet sauvignon és cserszegi fűszeres. Arra büszkék vagyunk, hogy Magyarország első cserszegi-ültetvényéből 2 ha a családunk tulajdonában volt. Annak idején az egyik legnagyobb mezőgazdasági üzem, a Hosszúhegyi Állami Gazdaság kapta meg azt a feladatot, hogy kezdje meg a cserszegi fűszeres nagyüzemi telepítését. Ebből a 8 ha-ból került hozzánk a már említett terület, és 2018-ig készítettünk erről származó bort. Addigra kiöregedett a szőlő, de a törzsanyagból az általunk létrehozott szőlőiskolába mentettünk belőle vesszőket. Mára annyiban változott a helyzet, hogy a 35 ha-os terület kétharmadán fehér szőlő található, a fennmaradó területen kék szőlő, melynek a jelentős része a kékfrankos, amit igazi Kárpát-medencei jellege miatt is fontosnak tartunk művelni. Igaz, hogy nem egy csúcstermést produkáló fajta, de a 90-100 q-s termésátlagát stabilan hozza. Lehet belőle nagyon szép, nagy testű borokat készíteni, és akár Európa legjobb rozé borait is előállítani itt az Alföldön. A fehér szőlők között már megkezdtek az új rezisztens fajták telepítését is. A bácska és a panonija szőlők művelését először itt a Hajós-Bajai borvidéken engedélyezték kísérleti céllal. Mertem nagyot álmodni, és az előbbiből 2,4 ha-t, míg az utóbbiból 4,8 ha-t telepítettem. Nem kívánunk biogazdálkodást kialakítani, de a környezettudatos gazdálkodást mindig szem előtt tartjuk. Míg a hagyományos szőlők esetében akár évi 8-10 alkalommal is szükséges permetezni, addig a bácska és a panonija esetében erre csak két, maximum három alkalommal van szükség.

A fehérszőlő-fajták között az előbbieken kívül még található chardonnay, olaszrizling, cserszegi fűszeres és sauvignon blanc.

– *Említette, hogy szőlőiskolát hoztak létre. Mit kell ezen értenünk?*

– A szőlőiskolába a kiöregedő cserszegit „mentettük” meg saját célra. A tevékenységeink sokszínűsége mellett és azok megjelenésében is fontos számunkra a hagyományok megtartása és ápolása is. Így a régi szőlőfajták megmentésével és bemutatásával egy hungarikum-szőlőkertet hoztunk létre, ahol 42-féle szőlőből, fajtánként 15 tőkét gondozunk, közöttük olyanokat, mint a pintes, a mézes fehér, a rózsza szőlő, vagy a mustos szőlő.

– *A pince és a feldolgozás technológiája hogyan alakult az évek alatt?*
– A kóracél tartályos alkalmazást ma már nem nagyon hívnám ún. reduktív eljárásnak, mert mára ez alapiskolai szintű részévé vált a bor előállításának, ezt inkább irányított erjesztésű szőlőfeldolgozásnak nevezném. 2000-ben még a régió egyik legmodernebb szőlőfeldolgozója volt az üzemünk, de jó pár gép cseréjével is ma már húszéves a technológia. Akkoriban még jobbra vörösboros feldolgozás zajlott, míg az érlelés a 140 hl-es hordókban történt, ami egy lassabb, kényelmesebb folyamatot tételvezet fel.

A fehérborok esetében sokkal komolyabb szőlőfeldolgozó technológiára van szükség, a tisztításra, a reduktivitásra, a hűtésre, magára a gyümölcsösség megtartására, amihez már hagy kívánivalókat maga után a mi gépparkunk.

– *Milyen mennyiségben dolgoznak fel szőlőt, és mennyi bort állítanak elő?*
– Mára kb. 1000 hl-t állítunk elő, a szőlő többi mennyiségét értékesítjük. Itthon nincs reális ára a boroknak. Nem tudok minőségi szőlőfajtákból olyan olcsón előállítani bort, mint ahogy az a multiknál megjelenik a polcon.

– *Hogyan értékesíti a borokat?*
– Leginkább a vendéglátás területén jelennek meg a boraink, ami a mostani járványhelyzetben nagyon erősen korlátozza a lehetőségeinket, csakúgy, mint a gasztronómia és a helyben történt értékesítés esetében is.

– *Milyen szerepet vállal a borász közösség együttműködésében és összefogásában?*
– Viszonylag még a fiatalabb generációhoz tartozom és szerepeket is így vállalok, de mégis sok felkérés és megbízatás talál meg. Több mint tíz éve vagyok a Hajósi Hegyközség alelnöke, és negyedik ciklusom töltöm a Hajós–Bajai borvidék Hegyközségi Tanácsának tagjaként, melynek egyben a titkára is vagyok. Alapító és elnökségi tagja vagyok a Dunai Borrégió Borút Egyesületnek. A hajósi Szent Orbán Borrend nagymesteri tisztségét látom el, és jelenleg a Magyarországi Borrendek Országos Szövetségének az alelnöke vagyok.

– *Hogyan képzelel el a jövőbeli működésüket, milyen tervei vannak?*
– Nem kívánom a tevékenységünk palettáját bővíteni, nem szeretném azt, hogy csak az anyagiak motiváljanak, és emiatt az álmaimat fel kelljen adni. Ember szeretnék maradni, de a tudásomhoz mérten a legjobban működtetni ezt a felépített gazdaságot.

Nem szeretnék több bort előállítani és nagyobb pincét létrehozni. A bort kívánom minél jobb minőségben megtermelni és a lehető legjobb áron értékesíteni. Minden befektetett pénzt a működésünk minőségének a fejlesztésére kívánok fordítani.

Szeretnék megfelelni annak az örökségnek, amit édesapám rám hagyott, és harmincéves koromra szabad kezet adott a terveim megvalósításához. Ezt szeretném továbbvinni, és továbbadni a fiamnak is, aki idén érettségizik, és a Szegei Egyetem turisztikai szakára adta be a jelentkezését.

Az interjúkat készítette: Bárdos Ferenc

Filus János

A szőlészeti-borászati szakképzés múltja és jelene Kiskőrösön

„a homokon nem él mög a tetű, mer a kvarc kiböki a szömit”

Az iskolánk története

Iskolánk jogelődjét, a magán polgári fiú- és leányiskolát Bajzák János okleveles polgári iskolai tanár miniszteri engedéllyel nyitotta meg 1903-ban, amely rövidesen községi, majd állami iskolává fejlődött. Az oktatás szükségstantermekben történt, de az iskola jó hírneve és a tanulói létszám emelkedése új, korszerű iskola felépítését tette szükségessé. A tervek elkészítését és az építést Lehoczki János helyi építészre bízták, aki 1914-ben a munkát elkezdte, de a világháború kitörése miatt félbe kellett hagynia, végül csak 1920-ban fejezte be. Egy korábbi döntés értelmében a Vallás- és Közoktatási Minisztérium az iskolát állami kezelésbe vette, és Petőfi Sándor Polgári Fiú- és Leányiskola néven a megye egyik jelentős alsófokú középiskolájává vált. Jól és eredményesen működött 1946-ig, amikor egy tetőtűz következtében ideiglenes tantermekbe kényszerült az oktatás, és 1948 augusztusában végleg meg is szűnt.

Új oktatáspolitikai szervezeti keretei között kezdték meg a 8 osztályos általános iskolára épülő 4 éves középiskolai képzést 1952 szeptemberében Állami Általános Gimnázium néven. 1954-ben ismét új nevet kapott az intézmény, ekkortól Állami Petőfi Sándor Általános Gimnáziumnak hívják.

A szakképzés indítása

Az igazi szakmai képzés iskolánkban 1960-ban kezdődött. Ekkorra bebizonyosodott, hogy az 5+1-es gimnáziumi tanítási program (öt nap oktatás, egy nap gyakorlat) nem működött, mert a diákok nem érezték élethivatásnak a gépállomáson az udvar és műhely takarítását, valamint a konzervgyárban az üvegmosást. E képzési forma helyett indult meg a 4+2-es tanítási formula (négy nap oktatás, kettő nap gyakorlat), amely a szőlőtermesztő és borkezelő szakközépiskola létrehozásának feltételeit teremtette meg. 1963-tól az iskola hivatalos neve Petőfi Sándor Gimnázium és Mezőgazdasági Szakközépiskola lett.

Az 1968–69-es tanévtől az igényeknek megfelelően két szakközépiskolai osztályt indítottunk, amelyek elhelyezésére az iskola új szárnyának felépítése adott lehetőséget. A szakmai gyakorlatok színterei a Csengődi Állami Gazdaság, a Közép-Magyarországi Pincegazdaság és a soltvadkerteti József Attila Mezőgazdasági Termelőszövetkezet voltak.

1971-ben a Művelődésügyi Minisztérium a szakhatóságok egyetértésével engedélyezte a 22. számú kertészképzés beindítását. Ebben az iskolatípusban tanulóink mind a négy kertészeti ágazat munkáival megismerkedhettek, emellett térségünk adottságainak megfelelően továbbra is szőlőtermelő-borkezelő szakmai vizsgát is tettek. 1972-től iskolánk neve Petőfi Sándor Gimnázium és Kertészeti Szakközépiskola lett. A Nagyközségi Tanács 1971. márciusi határozata alapján 16,5 ha állami tartalék területet adott át iskolánknak gyakorlati oktatás céljára. Ez a földterület azonban a város központjától 10 km-re helyezkedett el. A soltvadkerti József Attila Mezőgazdasági Termelőszövetkezet vezetői segítségével olyan földcsere valósult meg, mely a tanterület kialakításához kedvezőbb lehetőséget teremtett. Így került a tanterület az iskolától 2 km-re, ahol jelenleg is folyik a gyakorlati képzés. Az oktatási céloknak megfelelő tanterület kialakítása a tanárok lelkesedésével és a tanulók hallatlan szorgalmával kezdődött meg.

Az üzemi szintű szőlő- és gyümölcsstermesztő gyakorlatokat bázisüzemünkben, a Kiskőrösi Állami Gazdaságban bonyolítottuk le. A 70-es évek közepén a nagyüzemi specializációs folyamat jegyében elkezdődött a szakmunkásképzési célú szakközépiskolai osztály indításának előkészítése. Az átállás személyi és tárgyi feltételeit a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium szakértői bizottsága vizsgálta. A vizsgálat eredményeként a térség igényeinek megfelelően engedélyt kaptunk a szőlő- és gyümölcsstermesztő szakmunkásképzési célú szakközépiskolai osztály indítására.

Az 1978–79-es tanévben indult el a képzés. Tantestületünk nem elégedett meg a szakértői bizottság által megállapított minimális működési feltételek teljesítésével, célul tűztük ki a tanterv továbbfejlesztését, a tanulók megismertetését az új természetéstechnológiai eljárásokkal, a korszerű szőlő- és gyümölcsstermesztési módokkal. Különböző művelési módokat bemutató ültetvényeket létesítettünk. Eredményes kapcsolatot teremtettünk a budapesti Kertészeti Egyetem Szőlőtermesztési Tanszékével és a kecskeméti Szőlészeti és Borászati Kutatóintézettel. E kapcsolatok révén korszerű szőlőszaporítási eljárásokkal ismertettük meg tanulóinkat, és bővítettük ültetvényeink fajtaválasztékát. Tanterületünkön ebben az időben mintegy 40 szőlőfajtajelölt és 15 gyümölcsfajta szolgálta a szakoktatás eredményességét. A szőlőfajtajelölteket teszteltük. Az itt szerzett tapasztalatokat, például a téli és késő tavaszi fagyokkal szembeni ellenálló képességet, szárazságtűrést, kórokozókkal, kártevőkkel szembeni viselkedést, érési időt rendszeresen közöltük a kutatókkal. Ez számukra is értékes információkkal szolgált, mert az adatokat összehasonlították a más borvidékeken mért adatokkal, ami már reális képet adott a fajtajelöltről. Az ország középfokú tanintézetei közül elsőként kaptunk engedélyt szőlő- és gyümölcsstermesztőanyag előállítására és forgalmazására. A személyi és tárgyi feltételek folyamatos fejlődése láttán a minisztérium országos beiskolázási lehetőséget biztosított, és a nagy érdeklődésre való tekintettel az 1982–83-as tanévtől párhuzamos osztály indítására adott engedélyt. A gyakorlati képzés feltételeit a tanterületen kívül bázisüzemeinkben, a Kiskőrösi Állami Gazdaságban, a soltvadkerti Jóreménység és a keceli Szőlőfürt Mg. Szakszövetkezetekben tudtuk biztosítani.

Szakmai felügyeleti szervünk, a MÉM Szakoktatási Főosztálya a Bács-Kiskun Megyei Tanács Művelődési Osztályával egyetértésben a kertészeti szakoktatás terén elért eredményeink alapján az 1987–88-as tanévtől engedélyezte az 5 éves technikusképzés beindítását. Ahhoz, hogy a követelményeknek eleget tudjunk tenni, tovább kellett fejleszteni tárgyi feltételeinket. Bővítettük az addig is tudatosan fejlesztett dendrológiai parkunkat, dísznövény-bemutató növényházunkat. A zöldségtermesztési gyakorlatok céljára két hagyományos és egy vízfűggönyös fóliaházat építettünk. A meglévő gépszint gyakorlati tantermekké, illetve szociális célra alakítottuk át, ezzel párhuzamosan új gépszint építettünk. Gyakorlataink egy részét úgynevezett országos bázisüzemekben töltöttük le. A Balatonboglári Mezőgazdasági Kombinátban a szőlőtermesztési, a dászentmiklósi Micsurin Mg. Termelőségvetkezetben a gyümölcstermesztési, a szombathelyi Kertész Termelőségvetkezetben a dísznövénytermesztési és a szentesi Termál Termelőségvetkezetben voltak az összefüggő gyakorlataink.

Rendszerváltozás után

Az 1990–91-es tanévtől a szőlő- és gyümölcstermesztő szakmunkásképzési célú szakközépiskolai osztály helyett általános kertész osztályt indítottunk.

A politikai-gazdasági változások, a mezőgazdasági nagyüzemek széthullása a tárgyi feltételrendszer beszűkülését vonta maga után. A begyakorlási lehetőséget biztosító bázisüzemek helyett új gyakorlati szinterek biztosítása vált szükségessé. A Kiskőrösi Állami Gazdaság privatizációja során sikerült Kecelen 6 hektár szőlő, Ökördin 4 hektár almaültetvény, Soltszentimrén 20 hektár szántó kezelői jogát megszerezni, amely lehetővé tette vidékünk jellemző kertészeti kultúráinak megismerését és a munkáinak megfelelő szintű begyakorlását. A területek egy része viszont nagyon távol volt a várostól, ezért művelése nehézkes és költséges volt. A privatizáció során Kiskőrös Város Önkormányzata segíteni akart iskolánknak, hogy területeink minél közelebb legyenek a városhoz. A kárpótlási jegyekből sok termelőnél maradt föld vásárlására már nem felhasználható aranykorona fillér. A város vezetése összegyűjtötte ezeket a töredék filléreket, és ebből cserélt 6 ha szántót a soltvadkerti József Attila Termelőségvetkezettel. Így lett a tanterülettől 1 kilométerre termőföldünk. A benne lévő gyümölcsfákat kitaraktottuk, és egy részébe borszőlőt telepítettünk. Az itt létesült ültetvény törzsültetvény volt, amelyről vírusmentes szaporítóanyagot állítunk elő megrendelésre.

Az 1995. évi 84. sz. szakképzési törvény és az 1996. évi közoktatási törvény-módosítás értelmében az általános kertész képzés helyett 1996-tól az országban elsőként bevezettük a vincellérszakma oktatását, ennek alapidokumentumait a villányi Teleki Zsigmond Szakiskolával közösen iskolánk tanárai állították össze. Ebben az iskolatípusban tanulóink 5 év alatt érettségi bizonyítványt és szőlész-borász oklevelet szereztek. A képzés tárgyi feltételeihez tartozott a szőlőfeldolgozó, a tanpince és borászati laboratóriummal a borpalackozó, valamint szőlőültetvény megléte. 1995-ben állami támogatással megkezdődött a 150 m²-es tanpince megépítése, valamint a szükséges eszközök beszerzése.

1996-ban az objektum megépült, így minden feltétel adott volt a képzés elindításához. Az érettségi megszerzése utáni évben csak szakmai tantárgyakat tanultak és gyakorlaton vettek részt a tanulók. Az időközben megszerzett gyakorlati és elméleti tudásukat az 50 liter vizsgaboruk készítésénél kamatoztatták. Szeptemberben mindenki hozott száz kilogramm általa választott szőlőt, amit a tanterületen feldolgozott, és ellenőrzött, irányított körülmények között vizsgabort készített belőle. Folyamatosan figyelte a bor fejlődését, elvégezte a laboratóriumi vizsgálatokat, kiválasztotta a palacktípust és megtervezte a címkét. Saját vizsgaborával minden tanuló részt vehetett különböző borversenyeken, valamint a diákok és a szaktanárok a versenyek előkészítésében, lebonyolításában is aktív szerepet vállaltak és vállalnak ma is, a borok besorolása és felszolgálása mellett a borbíráló bizottságok munkájában is részt vesznek. Számos nemzetközi, országos és régiós versenyen nyertek arany- és ezüstérmet, valamint különdíjakat. A borkóstolás és a borbírálat tudományát a tanpince tetőterében kialakított kóstolóhelyiségben gyakorolják.

A nappali képzéssel együtt felnőtt borászképzést is indítottunk iskolánkban. 1998–99-es tanévtől kezdve 12 csoportot készítettünk fel és vizsgáztattunk le a zömében már borászatokban dolgozó felnőttekből.

A Csongrádi Borvidék Hegyközségi Tanácsa felkérte intézményünket, hogy ott helyben végezzünk szintén felnőttképzést. Az oktatáson nagyobb részben ott is a szakmában dolgozók vettek részt.

A szakképzésben és a fejlesztésben elért eredményeinket a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium 1999-ben Nagyváthy János-díjjal ismerte el.

2011-ben egy korszerű pálinkafőző tanműhelyt is birtokba vehettek tanulóink, oktatóink. Itt csak a 18. életévüket betöltött diákok főzhetnek pálinkát szaktanári irányítás mellett. A tanterületen megtermelt gyümölcsből cefrét készítünk, és megfelelő adminisztrációs előkészítések után történik a főzés.

Meghatározó változás

2012. augusztus 21. óta a Magyarországi Evangélikus Egyház fenntartása alatt új néven működő kiskőrösi Petőfi Sándor Evangélikus Óvoda, Általános Iskola, Gimnázium és Kertészeti Szakközépiskola a térség meghatározó oktatási, nevelési intézményeként fontos feladatának tartja, hogy egyházi iskolaként is megfelelő oktatóbázisként szolgálhassa országunk legnagyobb borvidékének szakemberutánpótlását, és tanulóinak, pedagógusainak aktív részvételével segítse az egyre több elismeréssel büszkélkedhető Kunsági borvidék szakmai rendezvényeinek, programjainak sikeres lebonyolítását.

Az Országos Képzési Jegyzék változása miatt az iskolánk a vincellérképzésről áttért a borászképzésre, a 2011/12-es tanévtől pedig a bor- és pezsgőgyártó technikus képzésre. Ebben a képzési formában a tanulók az érettségit követő évben élelmiszeripari technikus, a hatodik év végén bor- és pezsgőgyártó szaktechnikus bizonyítványt kaptak. A vizsgabort továbbra is minden tanulónak el kell készíteni.

A jelen

A szakképzési törvény a közelmúltban ismét módosult. Ebből adódóan iskolánk neve újból megváltozott. Jelenleg Kiskőrösi Petőfi Sándor Evangélikus Óvoda, Általános Iskola, Gimnázium és Technikum.

A szakképzésünkben is történt változás, iskolánk is bekapcsolódott az új technikusképzésbe. Jelenleg bor- és pezsgőgyártó technikus szakmát oktatunk, érettségire épülő, kétéves formában. Az első félévben élelmiszeripari alapismereteket oktatunk (élelmiszer-ismeret, élelmiszeripari alapmérések, alapozó gyakorlatok), és ezekből félév végén tanítványaink ágazati alapvizsgát tesznek. Ez a második félévtől jogosulttá teszi a tanulót a szakirányú képzésbe való belépéshez. A közös alapozás átjárhatóságot biztosít a szakmák között, ezzel is támogatva a tanulókat a megfelelő pálya kiválasztásában. A második évben bor- és pezsgőgyártási technológiát, borászati gépeket, jogszabályi és adminisztrációs ismereteket, borturizmust és vendéglátást, valamint munkavállalói idegen nyelvet tanítunk. Ekkor kerül sor a tanulók vizsgaborainak elkészítésére.

A borvidékünkön is a minőségi bortermelés elsősorban a családi gazdaságokban valósul meg. Iskolánk fő célkitűzése, hogy ezeknek a vállalkozásoknak képezzen szakembereket. Nagy hangsúlyt fektetünk a gyakorlati képzésre, a tanpincében adottak a feltételek a szakmai gyakorlati fogások elsajátítására. Ezen ismeretek megszerzése mellett magas szintű elméleti tudást is szereznek diákjaink. Szívesen fogadják őket a termelésben, vagy akár a laboratóriumokban is.

Térségünk fő megélhetési forrása továbbra is a szőlőtermesztés és a borászat. A bevételek emelése céljából erre kell felépíteni jó marketinggel, a helyi sajátosságok kiemelésével a helyi turizmust. Nagy lehetőség rejlik a két eredetvédett szőlőfajtánkban (ezerjő, arany sárfehér), természeti kincseinkben (ősbörökás, Szűcsi-erdő) és a Petőfi-kultusz ápolásában.

Lévai Péter – Németh Krisztina

A felsőfokú kertészeti és szőlészeti-borászati szakképzés múltja és jelene Kecskeméten

A több mint ezer éves magyar oktatástörténetben viszonylag későn jelent meg a mezőgazdasági szakoktatás, így nincsenek olyan történelmi gyökerei, mint például a céhes keretek között folyó utánpótlás-nevelésnek, vagy a már a középkorban felbukkanó, a polgárság érdekeit szolgáló, a városi iskolákhoz kötődő ipari-kereskedelmi képzésnek.

A mezőgazdasági ismeretátadás, a paraszti népesség „szakképzése” a 16–17. századig kizárólag a család, a helyi közösség privilégiumai közé tartozott. A parasztság körében meglévő nemzedéki tapasztalatok mindig nagyobb szerepet játszottak, mint a nem ismert újdonságok alkalmazásának gyakorlata. A hagyományokkal szemben az újtól való félelem és a bizalmatlanság volt megfigyelhető. De az idő haladtával egyre nagyobb teret töltött be a széles körű, tudományos alapokon nyugvó ismeretek megszerzése. Míg Nyugat-Európában már jóval korábban, addig Magyarországon a 18–19. század fordulójától jelentősen megváltozott a mezőgazdaság megítélése.

1853-ban Entz Ferenc kezdeményezésére megnyílt a Haszonkerteket képző Gyakorlati Tanintézet, amelyben német és magyar nyelven folyt az oktatás. A gyakorlati ismeretek elsajátítására helyezték a hangsúlyt. A későbbi Kertészeti Tanintézet az 1860-ban létesült Kertész- és Vincellérképző Gyakorlati Tanintézetből alakult ki, melynek élén szintén Entz Ferenc állt. A kétéves elméleti és gyakorlati tanfolyam során vincellérek, pincemesterek és kertészek kerültek ki az intézetből. 1867 után a mezőgazdasági szakoktatás elsősorban állami feladattá vált, ami hozzájárult az oktatás színvonalának a javulásához.

A kertészeti szakoktatás megújulását szolgálta az 1885-ben megalakult Országos Magyar Kertészeti Egyesület törekvése, amely találkozott az OMGE (Országos Magyar Gazdasági Egyesület) szándékával.

Rudinai Molnár István nevéhez fűződik a felsőfokú kertészeti tanintézet felállítását, amely szervezeti felépítésében és szabályzatában francia mintát követett. 1894 végén nyílt meg a Magyar Királyi Kertészeti Tanintézet, ahol a kertészeti szakoktatás a magyar agrárképzés egyik legsikeresebb területévé vált a 20. század első felében.

A kertészet iránt megnyilvánuló hazai érdeklődést jelzi, hogy erre az időszakra esett számos tanintézet megalakulása. Baján kétéves időtartamú kertészsegéd-

iskola kezdte meg működését. A szőlészeti és borászati szakoktatást 1892-ben a fővárosban induló Felsőbb Szőlő- és Borgazdasági Tanfolyam, 1901-től a budafoki pincemesteri tanfolyam, továbbá négy középfokú és négy alsófokú vincellériskola látta el.

Az első világháború idején két és fél évig szünetelt az oktatás más intézményekhez hasonlóan. Az akadémiai szintre emelés terve már 1919-ben megvolt, ám erre csak jóval később, az 1939–1940-es tanévben kerülhetett sor. 1943-ban az egyéves Felsőbb Szőlészeti és Borászati Tanfolyam beolvasztásával létrehozták a Magyar Királyi Kertészeti és Szőlészeti Főiskolát. A főiskolán négy év volt a tanulmányi idő, a végzett hallgatók „okleveles szőlész és kertész” diplomát kaptak, ami egyetemi végzettséggel volt egyenértékű. Doktori cím szerzésére azonban nem nyílt lehetőség. A korszak végére a tanszékek száma 16-ra emelkedett. 1945-ben a főiskola Kert- és Szőlőgazdaságtudományi Kar néven beolvadt a Magyar Agrártudományi Egyetem szervezetébe.

A kecskeméti kertészeti felsőfokú képzés gyökerei az 1872-ben alapított Gazdasági Népiskoláig nyúlnak vissza, amely 1895-ig működött. A gazdasági oktatást 1895 és 1928 között a Földműves Iskola folytatta. Ez az intézmény 1929 és 1936 között Mezőgazdasági Szakiskola néven működött a mai Parasztfőiskola nevű városrész területén. A filoxéra magyarországi megjelenése csapást jelentett ugyan a hegyvidéki szőlőültetvényeinknek, de az Alföld és különösen Kecskemét szempontjából előnyökkel járt. Az immunis homoktalajon megindult a szaporítóanyag-előállítás, amely hazai szőlőtermesztésünk megmentését jelentette abban az időben a pusztulástól. Mathiász János és Kocsis Pál nemesítői munkássága, a Kecskeméti Szőlősgazdák Egyesületének tevékenysége, majd a kutatóintézet megalakulása mind-mind hozzájárult a tudományos ismeretek terjesztéséhez és a gazdák tudásszomjának enyhítéséhez. Ez elősegítette 1900-ban a város melletti Miklóstelepen a Vincellérképezde létrehozását, amely 1921-ben Szőlészeti és Borászati Szakiskolává alakult. A szakiskola 1959-ben szűnt meg.

Parasztfőiskolán 1936-ban megalapították a felsőfokú Mezőgazdasági Szakiskolát, mely ezt követően a városban különböző nevek alatt és helyeken folytatta tevékenységét.

Az 1960-as évek elején a gazdasági életben bekövetkezett változásokat gyorsan követték a szakoktatási koncepciók módosításai. A megalakuló termelőszövetkezetek, a nagyüzemi gyümölcsstelepitések megyénkben is új igényeket támasztottak a szakemberképzés iránt. A kedvező tapasztalatok alapján az 1961. évi oktatási reformtörvény megfogalmazott egy új intézménytípust: a felsőfokú mezőgazdasági technikumot. A képzés célja a középfokú képzés szintjét meghaladó elméleti felkészültségű, alapvetően termelési gyakorlatra orientált mezőgazdasági szakemberek – szaktechnikusok – képzése volt.

A felsőfokú technikum évek (1960–1970)

A Felsőfokú Mezőgazdasági Technikum 1960-ban nyitotta meg kapuit (Kecskemét, Ceglédi út 2.) az érettségire épülő, kétéves tanulmányi idejű kertészeti felsőfokú intézményként.

A hatvanas és hetvenes évek fordulóján a felsőfokú technikumok nagy részét megszüntették. Egy részük főiskolai kar vagy intézet formájában az egyetemi szintű oktatásba integrálódott.

1960-ban megindult a felsőfokú mezőgazdasági technikai képzés, érettségire épülő kétéves tanulmányi idővel. Az intézmény első igazgatójának 1961. szeptember 1-jétől a Földművelésügyi Minisztérium Szakoktatási és Kísérleti Főigazgatósága dr. Mészöly Gyula kutatót bízta meg.

Az intézmény 1967-től Felsőfokú Mezőgazdasági Technikum Kertészeti Szakként működött hároméves tanulmányi idővel, három ágazattal (gyümölcs-termesztési, szőlőtermesztési és borászati, valamint zöldségtermesztési). Miután a technikusképzést az elméleti és gyakorlati oktatás szoros összhangja jellemezte, a tangazdaság tevékenysége is a képzési rendszerhez igazodott.

1970-ben megkezdődött az a beruházás, amely hivatott volt a megfelelő tárgyi feltételek biztosítására a felsőfokú technikum és a kollégium számára. Az építésre és annak felszerelésére, berendezésére 78 millió forintot irányoztak elő. A megye élelmiszer-gazdaságán belül a kertészeti profil növekvő súlya a felsőfokú technikum főiskolává szervezését indokolta.

A Kertészeti Egyetem Kertészeti Főiskolai Kara (1971–1999)

A kormány 1970-ben határozott arról, hogy a Felsőfokú Mezőgazdasági Technikum átszervezésével létrehozza a Kertészeti Egyetemmel integrálva a Kertészeti Főiskolai Kart. Így az intézmény 1971 óta a Kertészeti Egyetem, illetve annak átszervezése óta (1986) a Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem Kertészeti Főiskolai Karaként működött 1999. december 31-ig.

1971. szeptember 15-én a főiskolai avató és tanévnyitó ünnepély a városi tanács dísztermében volt, amelyen 60 nappali tagozatos hallgató kezdte meg tanulmányait. A kar első igazgatója dr. Filius István egyetemi tanár volt, aki az oktatás alapfeltételének tartotta a kertészeti kutatás bevezetését. A kutatási eredmények folyamatosan beépültek az elméleti és a gyakorlati tananyagba.

1971 és 1974 között a gyümölcsstermelési, a szőlőtermelési, a zöldségtermelési és a növénytermelési szakon folyt a képzés. 1974-ben a növénytermelési szakra beiskolázás nem történt, megkezdődött az oktatás a zöldségtermesztési szak dísznövénytermesztési ágazatán.

1982-ben jelentős tanterv-korszerűsítést hajtottunk végre, melynek következtében a kertész üzemmérnök szakon gyümölcs- és szőlőtermesztési, valamint dísznövény- és zöldségtermesztési ágazaton szereztek diplomát hallgatóink.

A határon túli magyarság képzésében 1992 óta vettünk részt, a szlovákiai Révkomáromi Városi Egyetemen négyéves levelező tagozaton, kertészmérnöki szakon oktattunk. A kihelyezett képzésben 2009-ben változás következett be, mivel a város megszüntette a Schola Comaromiensis intézményt, ezért az oktatást a Selye János Egyetemen folytattuk.

Az 1993-ban elfogadott felsőoktatási törvény értelmében a karon a végzettség megjelölése kertészmérnök lett.

Karunkon az oktatás az elmúlt években is folyamatosan változott, fejlődött. A privatizáció következtében megváltoztak a tulajdonviszonyok, az új szövetkezeti törvény, a földtörvény változatos méretű és jellegű üzemeket, vállalatokat, egyéni és társas vállalkozásokat hozott létre. A mezőgazdasági és élelmiszeripari termékeknek minden eddiginél igényesebb piacon kell helytállniuk. Mindez szilárd alapokra épített, szélesebb tudással rendelkező kertész szakemberek képzését várja karunktól. Olyanokét, akik sokoldalú jártasságok, ismeretek, készségek birtokában gyorsan és rugalmasan alkalmazkodnak a folyamatosan változó természeti, társadalmi és gazdasági környezethez, piaci viszonyokhoz.

Végzett hallgatóinknak alkalmasnak kell lenniük magángazdaként, vagy a legkülönbözőbb méretű és jellegű vállalkozások tulajdonosaként, alkalmazottjaként a kertészeti termelés megszervezésére, irányítására, a kertészeti termeléssel kapcsolatos egyéb tevékenység (forgalmazás, feldolgozás, szakigazgatás stb.) mérnöki szintű feladatainak ellátására.

Az említett célok és a piaci igénytől függő gyors termékszerkezet-váltás segítése érdekében 1994-től a képzés három szakirányon – általános kertész, dísznövény- és zöldségtermesztő, gyümölcs- és szőlőtermesztő – történt. 1995-től felmenő rendszerben bevezettük a kreditrendszerű tantervet. A tantárgyak tematikájába és programjába beépítettük az európai uniós csatlakozásból adódó ismeretanyag oktatását. Az alternatív és fakultatív tantárgyak oktatását a hallgatók igényeinek megfelelően végezzük.

1995-ben megszerveztük és beindítottuk az oktatást a kertész-mérnöki szak távoktatási tagozatán is.

A kar hallgatói létszáma 1994-ig évente 300-400 fő között változott. A levelező, a távoktatás és a határon túli képzés beindítása után a hallgatói létszám 1996-ban elérte a 950 főt. Karunkon 1995 óta működik Szaktanácsadási Központ, amely rendszeresen szervez szakmai tanfolyamokat, bemutatókat, tanácskozásokat, és ezáltal aktívan segíti a gazdálkodók tevékenységét.

A Kertészeti Főiskolai Kar az integrált Kecskeméti Főiskolában (2000–2016)

A felsőoktatás integrációjának következményeként a Magyar Országgyűlés döntése alapján 2000. január 1-jétől a Kertészeti Egyetem Kecskeméti Kertészeti Főiskolai Kara, a Gépipari és Automatizálási Főiskola (GAMF) és a Kecskeméti Tanítóképző Főiskola részvételével megalakult a Kecskeméti Főiskola. A Kertészeti Főiskolai Kar a Kecskeméti Főiskola Kertészeti Főiskolai Karaként végezte tovább munkáját.

2002-ben az Oktatási Minisztérium beruházásaként 400 millió forintos költséggel, emeletráépítéssel megvalósult a Környezettudományi Intézet.

2002-től a nappali tagozaton a hallgatók hat szakirány közül választhatnak, amelyek a dísznövény-termesztési, a gyümölcsstermesztési, a környezetgazdálkodási, a menedzsment, a szőlőtermesztő-borász és a zöldségtermesztési.

2003-ban a Kecskeméti Főiskola DNV Tanúsítvány alapján bevezette az EN ISO 9001:2000 előírásainak megfelelő minőségirányítási rendszert. A tanúsítvány érvényes a kertészeti felsőfokú oktatási, kutatási, szakképzési, vizsgáztatási, felnőttképzési, szakértői és szaktanácsadási, továbbá tangazdasági termelő tevékenységre is.

A kar 2004-ben Bácsalmáson, székhelyen kívüli levelező oktatást indított kertészmérnöki szakon. 2011-ben a bácsalmási levelező tagozaton évfolyam már nem indult.

2005-től a kertészmérnöki szak BSc képzésként indult. A tanulmányi idő 2006-tól hat tanulmányi félév és egy félév gyakorlat.

2006-ban az indítandó szakok száma háromra bővült, ugyanis szeptembertől megkezdődött az oktatás a kertészmérnöki BSc képzés mellett a környezetgazdálkodási és a gazdasági és vidékfejlesztési agrármérnöki alapképzési BSc szakok nappali tagozatán. A két agrármérnöki szak levelező tagozatain 2007-ben indult a képzés.

Az 1970-es évek óta felértékelődött a régió, a vidék szerepe, mivel a közigazgatási, fejlesztési feladatok és döntések itt valósulnak meg. A rendelkezésre álló alapokból jól kimunkált nemzeti regionális gazdaságpolitikai és vidékfejlesztési tervek, pályázatok révén juthatnak az egyes tagországok régiói, kistérségei. Ehhez az eddigiektől eltérő, de mezőgazdasági ismeretekben jártas, speciális tudással rendelkező gazdasági és vidékfejlesztési agrármérnökökre van szükség.

A Kecskeméti Főiskola és az MTA Regionális Kutatások Központja (RKK) Alföldi Tudományos Intézete 2007 szeptemberétől együttműködési megállapodás alapján létrehozta és működtette a Térségfejlesztési és Alkalmazott Térinformatikai Tanszéket.

2008-ban megkezdődött az oktatás az agrárkereskedelmi menedzser-asszisztens és a hulladékgazdálkodási technológus felsőfokú szakképzési szakok nappali tagozatán. A képzés indítását tervezzük levelező tagozaton is.

Az agrárkereskedelmi menedzser-asszisztensek alkalmasak az áruforgalmazás, a beszerzés és az értékesítés területén szervezői, asszisztensi, ügyintézői feladatok ellátására.

A hulladékgazdálkodási technológusok képesek az iparban, élelmiszeriparban és a mezőgazdaságban keletkező hulladékokat környezetbarát módon, a fenntartható környezethasználat elveivel összhangban összegyűjteni, kezelni, tárolni és újrahasznosítani.

A Kecskeméti Humán Középiskola, Szakiskola és Kollégium és a Kecskeméti Főiskola 2008-ban megkötött együttműködési megállapodása alapján megkezdődött a középiskolában a hulladékgazdálkodási technológus szakképesítést adó felsőfokú szakképzés indítása és működtetése.

2010 szeptemberében megkezdődött az oktatás a kertészmérnöki mester- MSc szak nappali és levelező tagozaton. A szak iránt növekvő érdeklődés volt tapasztalható.

2013-ban kezdődött a nappali és levelező tagozaton a négy féléves felsőoktatási szakképzési szakokon – gazdasági és vidékfejlesztési agrármérnök, kertészmérnök, környezetgazdálkodási agrármérnök – a képzés.

2014 szeptemberében eredményes szakindítási akkreditációs kérelem alapján megkezdődött az oktatás a vidékfejlesztési agrármérnöki mesterszakon (MSc).

A vidékfejlesztési agrármérnöki mesterképzés célja olyan okleveles vidékfejlesztési agrármérnökök képzése, akik megszerzett ismereteik birtokában az erőforrások optimális felhasználását biztosító termelő, elosztó és szabályozási, valamint a termeléssel, a szolgáltatásokkal összefüggő szervezési és irányítási folyamatokat felügyelik.

2015 szeptemberében a kertészmérnöki BSc szakon megkezdődött a duális képzés. A duális képzés lényege, hogy a hallgató a főiskolai évek alatt vállalkozói környezetben bővítheti tudását, az elméletben megszerzett ismereteket azonnal használhatja a gyakorlatban is.

A Pallasz Athéné Egyetem jogutódja: Neumann János Egyetem (2016–)

2016. július 1-jétől a Kecskeméti Főiskola és a Szolnoki Főiskola egyesülésével megalakult a Pallasz Athéné Egyetem, amely intézmény 2017. augusztus 1-jétől Neumann János Egyetem megnevezéssel működik tovább. A kar 2016. július 1-jétől Kertészeti és Vidékfejlesztési Kar nevet viseli.

2020. augusztus 1-től a Neumann János Egyetem jogi állapota állami felsőoktatási intézményről alapítványi fenntartású közhasznú magán felsőoktatási intézménnyé változott. A Neumann János Egyetem az alkalmazott tudományok egyetemé, amelynek célja a gyakorlatban jól alkalmazható, időtálló ismeretek átadása.

A kar hat évtizede oktatja a leendő kertészeti szakembereket Kecskeméten. A vidékfejlesztési oktatás 15 éve indult el. A kart vállalkozó szemléletű agrár- és kertészmérnökök képzése jellemzi, akik rugalmasan alkalmazkodnak a változó piaci viszonyokhoz.

Az alapképzések mellett mesterképzésre, duális képzésre, felsőoktatási szakképzésekre és szakirányú továbbképzésekre van lehetőség.

Jelenlegi szakok:

kertészmérnöki alapszak,
mezőgazdasági mérnöki alapszak,
vidékfejlesztési agrármérnöki alapszak.

A felsorolt alapszakok képzési ideje 7 félév, duális típusú és nem duális típusú képzési formában.

Mezőgazdasági felsőoktatási szakképzés: képzési idő 4 félév.

Mesterképzések: képzési idő 4 félév

kertészmérnöki mesterszak,
vidékfejlesztési agrármérnöki mesterszak.

A karon jelentős a szakirányú továbbképzés és a tanfolyamos jellegű oktatás.

A képzés gyakorlatorientált: laboratóriumok, tangazdaság, bemutatókert és növényházak segítik alkalmazni a tanultakat. A kar tevékenységét segítő szakmai szervezeti egységek:

Tangazdaság és bemutatókert

1950–1959-ig önálló tangazdasága volt az intézménynek 514 kh területen, melyet később a Városléldi Állami Gazdaság, majd a Duna–Tisza közli Kísérleti Intézet vett át azzal a kötelezettséggel, hogy azt a gyakorlati oktatás céljaira továbbra is biztosítja.

Az 1974-ben alakult tanüzem Kisfáiban 1998 júniusától tangazdaságként végzi tevékenységét. A 270 hektáros, Nagyváthy János-díjjal kitüntetett minősített tangazdaság a korszerű kajsziarack-termelés elismeréseként a „Bemutató üzem 2001” címet nyerte el, majd az FVM által 2003-ban meghirdetett akkreditáció eredményeként „Bronzkoszorús” elismerésben részesült.

A tangazdaság biztosítja a hallgatóknak a gyakorlati oktatással összefüggő feltételeket, lehetőséget teremt a karon folyó kutató, fejlesztő tevékenységekhez.

A bemutatókert – mely a Vacsiközben van – a négy természeti ágazat (zöldség-, gyümölcs-, szőlő- és dísznövénytermesztés), fajtakísérletek, fajtamegfigyelések fontos helyszíne.

Talaj- és növényvizsgáló laboratórium

2006-ban kezdte meg működését a Talaj- és Növényvizsgáló Laboratórium. Az akkreditált laboratórium a megye és a régió gazdálkodói részére végeznek talaj- és növényanalíziseket, öntözővíz- és gabonavizsgálatokat. Ezenkívül a munkatársak részt vesznek a gyakorlati oktatásban és a tudományos munkában. 2017-ben pályázati forrásból PCR laboratóriumot hoztak létre.

A Szőlőtermesztési és Borászati Tanszék tevékenysége

Mivel felsőfokú kertészeti szakképzést bemutató közleményünk a *Forrás* folyóirat szőlészettel, borászattal foglalkozó tematikus számában jelenik meg, ezért fontosnak tartottuk, hogy egy fejezetben áttekintsük a szőlészeti, borászati oktatási, kutatási, innovációs és szaktanácsadási tanszéki tevékenységet, és ezenkívül pár mondatban a felsőfokú szőlész-borász képzés történetét, mellyel az itt oktató, dolgozó munkatársaknak is tisztelgünk és köszönetet mondunk a tevékenységükért.

A filoxeravész idején az Alföld szerepe felértékelődött, ugyanis az immunis homoktalajok tették lehetővé azt, hogy az ország szőlőterületei ne pusztuljanak el véglegesen, hanem az Alföld által szaporítóanyaghoz jussanak és megkezdőd-hessen a hegyvidéki szőlőültetvények rekonstrukciója. A filoxéra által okozott kárt nagymértékben növelte a korszerű szakismeretek általános hiánya. A szőlőrekonstrukciós munkák kezdetén főleg abban mutatkoztak meg a nehézségek, hogy kevés volt a képzett szakember. Az új feladatok megoldásához alig volt valaki, akinek a tudására, kísérleti eredményeire támaszkodva meghatározhatták volna a tennivalókat. Olyanok is kevesen voltak, akik az új eljárásokat kellő hatás-fokkal végre tudták volna hajtani. Annak ellenére, hogy vándortanítók járták az országot, valójában hiányoztak a képzett vincellérek és hozzáértő szakmunkások tömegei. Bebizonyosodott, hogy eredményes munkát csak a közös célt szolgáló különféle oktatási intézmény és szerv irányításának egységésítésével lehet

elérni. Az akkori kormány az egyre élesebben kifejeződő igények kielégítésére az 1890-es években megkezdte a szőlészeti-borászati szakoktatás és az irányítás rendszerének átszervezését. Úgy ítélték meg, hogy speciálisan, akadémiai szinten képzett szőlész-borász szakemberek kiképzésére alkalmas intézmény létrehozására, központi szakigazgatási szervezet megteremtésére és a vincellérképezdei tananyag korszerűsítésére van szükség. A felsőfokú tudományos szakképzés céljaira 1892-ben nyitotta meg kapuit először Budapesten a Felsőbb Szőlő- és Borgazdasági Tanfolyam, mely egyéves, akadémiai jellegű képzést adott, melynek végén a hallgatók okleveles szőlész és borász cím használatára váltak jogosulttá. A tanfolyam céljaira az akkori kormány az 1892. évi költségvetésben évi 15 ezer koronát irányzott elő. A tanfolyamra csak olyan hallgatókat vettek fel, akik gazdasági akadémiát vagy a hazai gazdasági tanintézetek valamelyikét jó eredménnyel elvégezték. Az első világháború alatt a tanfolyam kényszerszünetet tartott, majd a vész után egészen 1942-ig a Magyar Királyi Központi Szőlészeti Kísérleti Állomás (Ampelológiai Intézet) részeként működött. 1943-tól a felsőbb szintű szőlész- és borászképzés a Kertészeti Akadémiára került. 1943-ban jött létre a Kertészeti és Szőlészeti Főiskola, melyen már önálló egységként volt jelen a „Szőlőművelés tanszék”.

1945-ben alapvetően átalakult az agrároktatás rendszere: a magyar mezőgazdasági felsőoktatás egyesítése céljából a kormány 8740/1945. M. E. rendeletével felállította a Magyar Agrártudományi Egyetemet, amelynek egyik fakultása lett a Kert- és Szőlőgazdaságtudományi Kar. Az Elnöki Tanács 1953. évi 17. számú, törvényerejű rendelete alapján felállított Kertészeti és Szőlészeti Főiskola egyetemi rangja megmaradt: képesítése az egyetemekével egyenértékű volt. Az Elnöki Tanács 1968. évi 25. számú törvényerejű rendeletével a főiskolából – az egész világon elsőként – Kertészeti Egyetemet létesített. 1971-ben a kecskeméti Felsőfokú Mezőgazdasági Technikum főiskolai karként került az egyetemhez. 1972-ben a korábbi Gyöngyösi Felsőfokú Mezőgazdasági Technikumot Kertészeti és Agronómiai Főiskolai Kar elnevezéssel csatolták a fővárosi intézményhez. Mindkét vidéki karon üzemmérnökképzés folyt. A gyöngyösi intézmény 1976-tól a Gödöllői Agrártudományi Egyetem szervezetébe került Mezőgazdasági Főiskolai Kar néven. Az átszervezés azonban profilváltással is járt: a szőlész-borász, zöldségtermesztési és növénytermesztési szakos képzés fokozatosan megszűnt. A kar oktatói, tanárai nagyrészt a Kecskeméti Főiskolai karon találtak munkát, így került az akkori szőlőtermesztési intézetbe Horváth János, aki tanszékvezetőként borászatot, és dr. Dobos Lászlóné, aki pedig szőlőtermesztést oktatott.

Az 1961-ben Nyíregyházán indult szaktechnikus gyümölcs- és szőlőtermesztési alapszakra 1977 szeptemberétől a beiskolázást már nem engedélyezték, így a képzés 1979-ben Nyíregyházán befejeződött a gyümölcssteresztési, valamint a feldolgozási és áruforgalmi szakokon. Az ezeken a szakokon történő képzést a gyöngyösi intézményhez hasonlóan a kecskeméti főiskolai karhoz irányították.

A karon a szervezeti egység kezdetben Szőlészeti és Borászati Tanszék volt, amely később Szőlészeti és Élelmiszertechnológiai Tanszékre változott, majd Gyümölcs- és Szőlőtermesztési Intézet lett a Gyümölcssteresztési, Szőlőtermesztési Tanszék, valamint a „kertészeti termékek feldolgozása” cso-

port összevonásával. Jelenleg, az átalakulási folyamatok következményeként, a diszciplína oktatása a Kertészeti Tanszék keretében valósul meg, elvesztve tudományterületi önállóságát.

A tanszék első vezetője, Kwaysser István, 1961-től óraadóként, majd 1963-tól tanszékvezető tanárként oktatta a szőlőtermesztést a kecskeméti Mezőgazdasági Felsőfokú Technikumban. 1978-ban vonult nyugdíjba. 1958-tól Kecskemét Miklóstelepi Kutatóállomáson szőlőnemesítési feladatokkal foglalkozott és növényvédelmi kutatást is folytatott. Az ő nevéhez fűződnek a kurucvér, az ezerfürtű, a kármin és a jubileum 75 fajták, melyeket Kurucz Andrással együtt nemesített.

A tanszékvezetőként Kwaysser Istvánt a gyöngyösi főiskola átszervezése miatt Kecskemétre került Horváth János követte 1987-ig. Ebben az időszakban a diszciplína oktatása két fő tantárgy (szőlőtermesztés, borászat) keretében valósult meg, a hangsúly elsősorban a gyakorlati ismeretek átadására koncentrált. Félévente 240-360 óranyi gyakorlaton kellett a hallgatóknak részt venniük az elméleti képzésen kívül. A borászati gyakorlatok főként Kecskeméten a máriavárosi pincénél, a szőlőtermesztési gyakorlatok pedig a kisközi tanüzemben folytak. A hallgatóknak lehetőségük volt minden munkafolyamattal megismerkedni, üzemlátogatások alkalmával pedig a szövetkezetekben és állami gazdaságokban történő szőlőtermesztési, borászati és gazdálkodási tevékenységgel is találkozni, mely tapasztalatokról naplót kellett vezetniük, majd féléves vizsgákon számot kellett adniuk róla. Ez a fajta gyakorlatorientált oktatási rendszer kiválóan alkalmas volt arra, hogy felkészítse a jövő kertész üzemmérnökeit a termelőüzemi feladatokra.

Az oktatási és gyakorlatvezetési feladatokat Balla Józsefné, Bíró Sándor, dr. Dobos Lászlóné, Elek Gyuláné dr., Falcsik József, Kada János, külső óraadóként dr. Zilai János látta el. Rajtuk kívül a kutatóállomás kollégái (André János, dr. Füri József, dr. Haydu Zsolt, dr. Hajdu Edit) is segítették az ismeretek átadását.

Dr. Buchalla Botond főiskolai tanár tanszékvezetése idején a tanszék tevékenysége bővült a borászat mellett a gyümölcs- és zöldségfeldolgozással, és a tantárgyak között már önállóan jelent meg a szaporítóanyag-termesztés. A borászatot külső óradóként dr. Urbán András, majd dr. Urbánné dr. Huszár Klára oktatta, a szőlőtermesztést pedig dr. Kovács Tibor, aki a „Tokaj Hétszóló” Zrt. birtokigazgatója is volt, ma pedig a Tarcali Szőlészeti és Borászati Kutató Állomás vezetője.

1990-től egy rövid ideig volt a tanszék megbízott vezetője dr. Horváth István, aki egyben a tangazdaság igazgatói teendőit is ellátta. Ez volt az az időszak, mikor a társadalomban nemcsak a politikai berendezkedés változott, hanem az oktatásnak is igazodnia kellett az új gazdasági, gazdálkodási viszonyokhoz. Megindult a tananyagok tartalmának átdolgozása, a tantárgy kínálat bővítése, ökonómiai, gazdálkodásszervezési ismeretek bevezetése. Országos szinten elkezdődött a felsőoktatás reformja, a bolognai rendszer bevezetése, ami a kar esetében csak részben volt újdonság, hiszen a Kertészeti Egyetem Főiskolai Karaként már korábban is megvolt a kétlépcsős oktatás lehetősége.

1995-től a tanszék Gyümölcs- és Szőlőtermesztési Intézet alakul át, mely egészen 2012-ig működött ilyen formában, majd a 2012-ben történt átszervezések következményeként mint önálló intézet megszűnt, és lecsökkent létszámmal a

Kertészeti Tanszék egyik csoportjaként működött tovább. Az intézet vezetését 1995–2012 között felváltva dr. Szőke Lajos, dr. Soltész Miklós és dr. Németh Krisztina látta el.

Dr. Szőke Lajos a Szőlészeti és Borászati Kutatóintézetben kezdte pályafutását, ahol talajtani és tápanyag-utánpótlási kutatási programokban dolgozott. Korán felismerte, hogy a jövő termesztése a jelenlegi kemizálási módszerekkel nem fenntartható, így a környezetkímélő termesztés szószólója, úttörője lett. Megváltozott a szemlélet, és az oktatott tantárgyak kibővültek az ökológiai szőlőtermesztés, biológiai növényvédelem, hasznos élőszervezetek, agrometeorológia és előrejelzés, majd később a szaktanácsadás tantárgyakkal. Ezek mellett megjelent a borkultúra, borturizmus, bormarketing, csemegeszőlő-termesztés, szőlő-fajtaismeret és -használat is. Vonzó kínálat volt ez a paletta a hallgatók számára is, hiszen minden évben nagy létszámú csoportoknak oktattuk a tudományágakat mind a nappali, mind a hazai és határon túli levelező és távoktatási szakon. A főiskolán hallgatói szerveződésben elindult a borbarátkör, mely szakmai előadások, üzemlátogatások szervezésével népszerűsítette a szakmát. Az oktatók ekkor dr. Baglyas Ferenc, dr. Németh Krisztina, dr. Szőke Lajos, dr. Sipos Kálmán, Vágó Endre voltak. Borászat oktatásával külső óraadóként a kutatóintézetből dr. Kerényi Zoltánt bízták meg.

Az 1998–2012 közötti időszak volt az, amikor az intézet tevékenységét már nemcsak az oktatás töltötte ki, hanem hazai és nemzetközi pályázati projektekbe is bekapcsolódott dr. Szőke Lajos vezetésével, elsősorban az integrált és a környezetkímélő szőlőtermesztés területén. Osztrák–magyar, szlovák–magyar, szerb–magyar határon átnyúló kutatási és oktatási programokban vettek részt, országos előadásokat tartottak. Palicson szőlész-borász kurzusokat, Soltvadkerten szőlész-borász tanfolyamokat vezettek több éven keresztül. 1998-ban indult először szőlész-borász szakmérnökképzés, mely kisebb kihagyással egészen 2012-ig tartott. Nagy segítséget jelentett a kutatók részvétele a képzésben, ugyanis azokat a speciális tantárgyakat tanították, melyek az alaptantervben nem voltak benne (pl. borászati mikrobiológia, borászati kémia – dr. Miklósy Éva; borászati technológia – Keresztes József; alternatív növényvédelem – dr. Mikulás József).

A képzésre mindig is jellemző volt a gyakorlatorientáltság. Ezt segítette a gazdaságban lévő szőlőültetvény és borászati pince, a bemutatókertben a szőlő-fajtagyűjtemény és a feldolgozóüzem. A gyakorlati oktatásban kiemelt szerepe volt a tanulmányi szemléknek, melyek keretében a hallgatók eljutottak az ország valamennyi borvidékére, ahol megismerték a termesztett fajtákat, az alkalmazott termesztési és borászati technológiákat.

A képzés kezdetén nagy jelentősége volt a gyakorlati oktatásban a bázisüzemeknek, mint pl. a helvéciai, az izsáki és a Szikrai Állami Gazdaságnak. Jelenleg a térség szőlőtermesztő vállalkozásaival, borászati üzemeivel valósul meg sikeres együttműködés, valamint ezt a célt szolgálja a duális oktatás is.

A tanszék munkatársai az elméleti és gyakorlati oktatásban, a szakmai feladatok megoldásában szorosan együttműködnek a Szőlészeti és Borászati Kutatóintézet kutatóival minden képzési formában (BSc, MSc, szakmérnök, felsőfokú szakképzés).

A kertészeti szakoktatás, és ezen belül a szőlészeti-borászati oktatás és kutatás történeti áttekintése során tapasztalhatjuk, hogy a több mint százéves múltja ellenére gyakorlatilag nem volt olyan hosszabb időszak, melyet változtatások és átszervezések nélkül vészelt volna át. Ennek ellenére a szakma iránti elhivatottságot, az oktatás iránti elkötelezettséget és a tudás átadásának kötelezettségét a következő nemzedék felé bizonyítja, hogy a szakma korábbi és jelenlegi meghatározó személyiségei innen, a Kecskeméti Kertészeti Főiskola falai közül kerültek ki. Büszkeség és valódi oktatási siker, mikor hazai és nemzetközi fórumokon kapnak elismerést szakmai tevékenységük vagy boraik által volt hallgatóink, és töltenek be felelős vezetői pozíciót országos szakmai szinten és szervezetekben, vagy az év bortermelője kitüntető címet elnyerik.

A kar 60 éves fennállása óta több száz szőlész-borász hallgatóból a teljesség igénye nélkül emelnénk ki a következőket: Koch Csaba (2019. év Bortermelője), Léglí Ottó (2010. év Bortermelője), ifj. Takler András, Vértes Tibor (Agárdi Pálinkafőzde, Az év Pálinkafőzéje 2009; 2015), Dabasi Gábor és fia, ifj. Dabasi Gábor (Kecskemét, Damax Kft., Kecskemét város bora 2017, 2018, 2019), Bósz Adrián (Szekszárd), Font Gábor (Soltvadkert), Hagymási József (Eger), Iványi Zsófia (Villány), Lajkó Ferenc (csemegeszőlő), Lics Balázs (Velence), Liptai Zsolt (Pannonhalma), Miklós Csaba (Mór), Nyári Emese (Hegymagas), Sebestyén Csaba (Szekszárd), Szabó Gergely (Zánka), Varga Árpád (Izsák), Birkás Menyhért és fia, Birkás Zoltán (Szabadszállás), Földesi Gyula (Soós István Borászati és Élelmiszeripari Szakgimnázium és Szakközépiskola igazgatója), valamint Filus János (kiskőrösi Petőfi Sándor Evangélikus Gimnázium és Szakközépiskola szőlész tanára).

Irodalom

- Lévai P. (2016): Kertészeti főiskolai képzés Kecskeméten 1960-tól napjainkig. In: szerk.: Lovas D. (2016): A kecskeméti felsőfokú oktatás története a kezdetektől napjainkig. Gong Könyvkiadó, Kecskemét
- Mercz Á. (1992): 100 éve kezdődött a felsőfokú szőlész-borász képzés Magyarországon. Magyar Szőlő- és Borgazdaság 2. évf. 5. sz. 14–15 p
- Osváth Zs. (2010): „A tanintézet tanulói lehetnek...” A magyarországi kertészeti szak- és felsőoktatási intézmények felvételi rendszere a 20. sz. első felében. In: szerk.: Kissné Bognár K. – Molnár L. – Osváth Zs. (2010): Az egyetemi felvételi rendszer változásai a 20. században. Az MFLSZ 2010. évi vándorgyűlése. A Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség kiadványai 4. Budapest 29–46 p.
- Surányi B. (2018): A magyar mezőgazdasági szakoktatás története 1945-ig, különös tekintettel a debreceni agrár-felsőoktatásra. Gerundium 1. évf. 5. sz.
- Zsidi V. (2006): A kertészeti felsőoktatás intézményei 1853–1945/53. In: szerk.: Molnár L. – Zsidi V. (2006): Magyarországi világi felsőoktatási intézmények a kezdetektől 1945/1948-ig – A Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség kiadványai 2. Budapest, Kertészeti Főiskola évkönyvei

Németh Krisztina

Nagy elődök nyomában: szőlészeti és borászati kutatás Kecskeméten

A szőlészeti kutatás történetének és jelenének bemutatása látszólag nem egy bonyolult feladat, de mikor szembesültem a tényekkel, rájöttem, hogy a legkevésbé sem könnyű. Annak ellenére, hogy a szőlészeti vonatkozású kísérleti munka szükségességének eszméje már 1838-ban felvetődött, az azóta eltelt majdnem 200 év alatt alig találunk olyan időszakot, melyben hosszabb időn keresztül lényegi változások, átszervezések és anyagi nehézségek nélkül dolgozhattak volna ezen a területen a szakértők. Ha visszatekintünk a múltbéli eseményekre és összevetjük a jelennel, láthatjuk a hasonlóságokat és azt is, hogy az Alföld kimondatlanul – talán csak a filoxeravész idején merték valóban beismerni, mikor az itt előállított szaporítóanyag mennyisége mentette meg a hegyvidéket és a hazai szőlőtermesztést a pusztulástól – mindig központi szerepet játszott, mely több tényező szerencsés egybeesésének köszönhető.

A török hódoltság alól való felszabadulás után dinamikus szőlőtelepítési tevékenység indult el az Alföld újranépesedésével párhuzamosan. 1780 körül már nemcsak a nagyobb alföldi városokat övezték szőlők, hanem a kisebb települések is rendelkeztek szőlőhegygyel vagy szőlőskerttel (Égető1993). A szőlőhegy mint fogalom azokat a birtokjogi, gazdasági és adózási feltételeket jelenti, melyek a feudális tulajdonviszonyok között a szőlővel beültetett területeket megkülönböztették a jobbágytelkek többi részétől. Az 1800-as évek elejétől, a futóhomok egyre veszedelmesebbé váló terjeszkedése és a mind erőteljesebben jelentkező lakossági igények¹ hatására időről időre egy-egy szőlővel beültethető homokterületet jelöltek ki. Kecskeméten 1801-ben 100 holdat osztottak ki 1-3 holdas darabokban. Ezt követően 1807-ben mintegy 250 kh-at, majd 1810–1840 között újabb 1600 holdat parcelláztak (Szabó 1934).

A Duna–Tisza köze „fővárosának” szőlő- és gyümölcsstermelése a XIX. sz. elejétől egyre nagyobb fejlődésnek indult. A fejlődést mozgató tényezők között jelentős helyük volt a homokmegkötési törekvéseknek. A XIX. sz. közepétől a piacok növekvő felvevőképessége, a vasútvonalak kiépülése jelentős szerepet játszott a Duna–Tisza közi szőlő- és gyümölcsstermelés fellendülésében.

¹ Adott földterület szőlőként való hasznosítása kb. ötszörös jövedelmet nyújt a szántóműveléssel szemben, a tiszta jövedelmet tekintve pedig még többet.

A filoxéravész következményeként a dombvidéki szőlőterületek pusztulásával a homokon nagyarányú szőlőtelepítésekbe kezdtek, mely nemcsak a parasztok, hanem az alföldi agrárvárosok polgári-értelmiségi rétegének figyelmét fordította a homoki szőlőtermelésben rejlő előnyök felé. Kecskemét a vállalkozásoknak és kísérletezéseknek valósággal a központja lett, kifejezetten törekedtek a korszerűbb módszerek meghonosítására. A svájci származású Weber Ede, a Sáros megyei Mathiász János, a kecskeméti jobbágyok tudós utóda, id. Csókás József, Beretvás Pál, a 200 holdas miklóstelepi állami szőlészet igazgatója, Koritsánszky János, és Katona Zsigmond is itt szerzett magának hírnevet. Katona kiemelt figyelemmel követte Miklóstelep tevékenységét, az itt folyó kísérletezési munkákba is bekapcsolódott, és folyamatosan tanulmányozta a hazai és külföldi szakirodalmat. 1887-ben Kecskemét határában, a Kereszt út mentén levő Talfáidűlőben 13 holdas homokterületet vásárolt és megkezdte a futóhomok betelepítését szőlővel és gyümölcsfákkal (Beck 2005). A *Borászati Lapok* 1902-ben ezen szavakkal jellemezte a terület minőségét: „50 évvel ezelőtt holdanként egy kövér birkáért vagy egy jó disznótoros vacsoráért bárki megvehette.” A kecskeméti innovációs készségét jellemzi, hogy itt kezdték el először alkalmazni a talaj megművelésére a karaszolót, a kecskeméti lakatosmesterek által készített „Kocsákféle” metszőollót, és jelentős számú szőlőfajtából álló ültetvényeket létesítettek, melyről Vahot 1853-ban így ír: „összejárták az országnak nemesebb fajú szőlőhegyeit, és onnan vásárolták az ültetésre szőlővesszőket, úgy hogy már most aligha létezik az országban olyatén nemű szőlőfaj, mely Kecskeméten nem található.”

A város már 1856–57-ben létrehozott egy 23 holdas szőlő- és gyümölcsfaiskolát (Műkert), ahonnan ültetni való vesszőket, köztük az új fajtákat be lehetett szerezni. 1868-ban megalakították a Kecskemét Vidéki Gazdasági Egyesületet (Szabó 1934). Ekkor viszont még nem sejtették, hogy a fajták összegyűjtése, szelekciója és nemesítése, a speciális eszközök alkalmazása, az állandó kísérletezés a több és jobb termelésre, egy fél évszázaddal később milyen fontos szerepet fog játszani a filoxéra által tönkretett hazai szőlőterületek rekonstrukciójában és a magyar borászat megújításában.

A szőlőtermesztés mindig fontos helyet foglalt el hazánk gazdasági életében. Jelentőségét nem csupán a termelési terület nagysága, hanem a termelés értéke és kivitelünkben betöltött helyzete határozta meg. A szőlőművelés történelmi jelentőségére és gazdasági súlyára való tekintettel, hazánkban már a múltban is felmerültek olyan törekvések, melyek szőlőtermesztésünk megjavítását tűzték ki célul, és ennek érdekében követelték a kísérleti munka megindítását.

A borászati kísérleti munkák megindítását először az OMGE (Országos Magyar Gazdasági Egyesület) kezdeményezte 1869-ben, melynek alapján felállították az első borkémiai laboratóriumot. Az 1875-ben fellépő filoxéra rohamosan pusztította a hagyományos borvidékek szőlőit. Első alkalommal Pancsován észlelték, melynek határában már 1880 júniusában 70 hold beteg szőlőt regisztráltak (B-KML, IV. 1903. Filoxéra Bizottság 9787/88. sz. ir.). Az ország szőlőterülete ekkor 367 653 ha volt, ami a filoxéra hatására egy évtized alatt 151 148 ha-ra csökkent, mely már katasztrófának számított a mezőgazdaság szempontjából. A szőlőterületek addigi országos megoszlása felborult, a dunántúli és hegyvidéki borok

hangsúlyos szerepe csökkent. Ekkor vált szükségessé a rendszeres tudományos munka megindítása és a szőlőkártevők elleni hatásos védekezés megszervezése. E célból létesült 1880-ban az Országos Filoxéra Kísérleti Állomás, a Szőlészeti Kutató Intézet jogelődje. A figyelem egyre inkább az immunis homoktalajokon történő telepítés felé fordult, és tulajdonképpen ebben az évtizedben (1880-as évek) ismerték el egyenrangúnak a homoki szőlőtelepítéseket a hagyományos borvidék szőlőivel (Szűts 1958). Az előzményeknek köszönhetően Kecskemét hamarosan országos viszonylatban is fontos szerephez jutott. A kiváló minőségű immunis homok, az elegendő munkaerő, a fejlett termelési kultúra és a város vezetése részéről megnyilvánuló fogadókészség szinte magától értetődővé tette, hogy Miklós Gyula országos borászati kormánybiztos közreműködése mellett itt hozzák létre az első állami minta szőlőtelepet (Égető 2006).

1879-ben létrehozták a Borászati Kormánybiztosságot, melynek vezetője Miklós Gyula lett. 1883-ban kötött szerződést Kecskemét városa az állammal 200 hold állami szőlőtelep létesítésére. Ugyanakkor intézkedtek a tudományos eredmények terjesztéséről is, hiszen 1880-ban vándortanítók, 1882-től pedig filoxéra-felügyelők gondoskodtak a filoxéra elleni védekezés hatékonyságáról (Hulej – Ö Kovács, 1987). Az állam a homoki szőlők telepítéséhez kedvezményes telepítési kölcsönt folyósított, 6 évig adómentességet, kedvezményes áron szaporítóanyagot biztosított, ezenkívül ragaszkodtak a korszerű művelési eljárások meghonosításához (Pettenkoffer 1910).

1875-ben a filoxéra, 1880-ban a fellépő peronoszpóra, és az 1890-es években megjelenő lisztharmat pusztítása miatt egész szőlőtermesztésünk katasztrofális helyzetbe került, és ez determinálta egy kizárólagosan szőlőtermesztési kérdésekkel foglalkozó kísérletügyi intézmény létesítését. Ezért az 1896. évi V. tc. Darányi Ignác földművelésügyi miniszter kezdeményezésére létrehozta egy szőlőművelési kísérleti feladatokat megoldó kísérletügyi intézményt, a mai Szőlészeti és Borászati Kutató Intézet elődjét, a M. Kir. Központi Szőlészeti Állomás és Ampelológiai Intézetet és megfelelő szőlészeti kísérleti telepeket. Az országos gondok megoldásában az intézetre nagy feladat hárult. Ennek megoldására jó szakemberekre és megfelelő vezetőre volt szükség. A földművelésügyi kormányzat Istvánffy Gyulát tartotta erre legalkalmasabbnak. Az intézet működését az Attila utcában, a mai Herman Ottó úton kezdte. Európa egyik legkorszerűbb tudományos intézete volt, amelyet a szőlő- és bortermező világ számos díjjal jutalmazott. Az impozáns épületegyüttesében korszerű berendezést kapott, szervezeti szabályzata szerint négy osztályra tagolódott. A biológiai osztály feladatát elsősorban a szőlő életfolyamatainak, a növényi kártevők elleni védekezési módszerek tanulmányozása képezte. A borkémiai osztály a szőlőnövény és a szőlőfűrt, a must és a bor vizsgálatával foglalkozott. Az erjedéstani osztály a must erjedését, a borok kezelését és érlelését vizsgálta. A gyakorlati szőlészeti és borászati osztály a másik három osztály kiemelkedő eredményeit a gyakorlatban alkalmazva vizsgálta, és a bevált eljárásokat a termelők szolgálatába állította. Gondozta az intézet fajtagyűjteményét, szelektálta a nemes és alanyfajtákat, trágyázási kísérleteket és talajvizsgálatokat végzett (P. Erményi 1985). Kísérleti telepei voltak Sátoraljaújhelyen, Sárospatakon, Kolozsváron, Olaszliszván, Mád-

Zomboron, Sóstón, Tolcsván, Delibláton, Kecskemét-Miklóstelepen. Az intézet kétirányú feladatot látott el: egyrészt kutatómunkát végzett, másrészt állandó szaktanácsadással, tanfolyamok tartásával, példamutató gazdálkodással segítette a szőlősgazdákat. Az egyéni és intézeti kutatások eredményei az Istvánffy Gyula által szerkesztett intézeti közleményekben, évkönyvekben, francia nyelvű annalesekben kerültek közlésre. A kiadványokat a hazai és a külföldi szakkörök elismeréssel fogadták.

Az intézet felfelé ívelő munkásságát az I. világháború törte ketté. A dolgozók nagy része katonai szolgálatot teljesített, a súlyosbodó gazdasági helyzet a feladatok ellátását ellehetetlenítette, a kutatásokra anyagi támogatást a felettes szervektől alig kapott.

1920-tól Dicenty Dezső vette át az intézet vezetését 1942-ig, mikor is az intézet hatásköre, működése fokozatosan növekszik és mindinkább a természetés érdekeit szolgálja. Ennek megfelelően megváltozott a szervezeti felépítése is. A soron következő feladatok között az elméleti és kutatómunka mellett igen fontos szerep jut a minősítési és ellenőrzési munkának. 1920–1940 között négy osztályt találunk az intézetben: szőlő élet- és kórtani, borászati, borgazdasági és technológiai, és végül talajtani és trágyázási osztályt. Tehát a fő tevékenység a szaktanácsadás, a rutinvizsgálatok elvégzése és az ellenőrzési, valamint a minősítési munkák ellátása volt. Dicenty igazgatása alatt az intézet új, virágzó időszakába lépett, kiváló kutatókat nevelt, akik évtizedeken át vezető szerepet tölthettek be a tudományos életben és a gyakorlati szőlészet-borászat korszerűsítésében. Dicenty kiterjedt külföldi kapcsolatrendszerrel rendelkezett, számos külföldi tudományos bizottság tagja volt. Az ő közreműködése által lépett be hazánk, mint alapító tag, 1924-ben az Office International de la Vigne et du Vin (Nemzetközi Szőlészeti és Borászati Hivatal) szervezetébe.

1945–1955 között a háború okozta károk kompenzálására jelentős anyagi támogatást kapott az intézet (ekkor az igazgató Soós István), melynek segítségével a laboratóriumokat korszerűen felszerelték, és ezzel megeremeltették a legkorszerűbb kutatómunka alapjait. Ez az időszak sem volt azonban kevésbé gondterhes. A magyar mezőgazdaságnak nagy szüksége lett volna a tudományos munka eredményeire, de az inflációs időkben nyújtott anyagi támogatás nem volt elégséges az alkotó tudományos munka megindításához. A tervgazdálkodás bevezetése (1947) és megvalósítása gyökeres változást hozott. Az intézet életében az 1949-es és az 1950-es év az újjáépítés jegyében, de nyugtalanító változások között telt el. 1949-ben a földművelésügyi miniszter (15.033/1949./246/PN sz.) rendeletével megszüntette a Szőlő- és Borgazdasági Kísérleti Intézetet, és a Kertészeti és Szőlészeti Kutató Intézethez csatolta. Majd a Minisztertanács (235/1950. MT sz. rendelet) az egyes mezőgazdasági kísérleti intézetek átszervezéséről intézkedett, aminek keretében megszüntette az alig egyéves Kertészeti és Szőlészeti Kutató Intézetet, és önálló Szőlészeti Kutató Intézetté nyilvánították. 1950. október 3-án Erdei Ferenc földművelésügyi miniszter a „Szőlészeti Kutató Intézet” létesítéséről kiadott (16.123/1950. FM. sz) rendelete meghatározta az intézet és a hozzá tartozó kísérleti telepek feladatait. A központban (Budapest, Herman Ottó u. 15. sz) az alapkutatások folytak, a kísérleti telepeken pedig a táj legfontosabb fel-

adatainak megoldásával foglalkoztak. A fontosabb borvidékeken a szabadföldi kísérleti munka beállításának feltételei voltak biztosítottak. A badacsonyi, egri, kecskemét-miklóstelepi, kecskemét-katonatelepi, móri, pécsi és tarcali kísérleti telepek – az országos kísérleti feladatok mellett – táj kutatási munkát is végeztek (Szűts 1958). Az ország legjelentősebb borvidékein elhelyezkedő kísérleti telepek kutatói a borvidékek speciális kutatási igényeinek kielégítése mellett a gyakorló szőlőtermesztők számára szaktanácsot is adtak, új eredmények tapasztalatainak megosztásával. A borászati kísérletek, valamint a központosított értékesítés érdekében 1957-ben alakult meg a Kőbányai Pincészet.

1961-ben országosan megszüntették a kísérleti gazdaságokat, de az intézetnek sikerült ezt az átszervezést viszonylag kisebb veszteséggel átvészelnie. Katona József igazgató irányításával (1962–1977) a kutatás és a gazdálkodás kiváló eredményeket tudott felmutatni, ez a 15 év volt egyik legsikeresebb időszak. A kutatás tárgyi feltételeinek javulásával párhuzamosan kialakultak azok a személyi feltételek is, amelyek együttesen a kutatási tervek sikeres végrehajtását eredményezték. Új lendületet adott a kutatómunkának 1972-ben a telepek kutatóállomásokká történő átszervezése. Az állomások nagyobb önállósága lehetővé tette, hogy az adott körzetben, a helyi igényeknek legjobban megfelelő témák kerüljenek előtérbe a kutatás során.

1977. január 1-jével az intézet központját, az akkori mezőgazdasági és élelmiszerügyi miniszter, Romány Pál Kecskemétre helyezte át. Az áttelepítés több lépcsőben történt, és a végleges elhelyezésre Kecskemét-Kisfáiban került sor Magyar Ferenc főigazgató (1978–1981) irányításával. A Kecskemétre való áttelepítést, 1982. január 1-jétől, ismét jelentős átszervezés követte. A Tudománypolitikai Bizottság határozata alapján (TPB 30025/1981) az intézet mint Kertészeti Egyetem Szőlészeti és Borászati Kutató Intézet működött tovább a Kertészeti Egyetem rektorának felügyelete alatt, Zilai János igazgatói kinevezésével (1982–1989), akinek munkáját Urbán András (1989–1994) folytatta. A rendelkezésnek megfelelően ezzel egyidejűleg az Intézet átadta badacsonyi, egri, pécsi és tarcali állomását, valamint Lakiteleki Kísérleti Telepét a borvidéken működő és integráló szerepet betöltő vezető szőlészeti és borászati vállalatoknak azzal az elképzeléssel, hogy ezek a vállalatok biztosítják majd a kutatás pénzügyi és szakmai alapjait. Az 1980-as évek végére bekövetkező gazdasági nehézségek miatt a vállalatok a kutatási tevékenységet tovább finanszírozni nem voltak képesek, ezért mind a pécsi, mind az egri állomás a Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem felügyelete alá került.

Majd 1995-től újabb változás történt, az akkori földművelésügyi miniszter, dr. Lakos László november 16-án aláírta az alapító okiratot, miszerint Földművelésügyi Minisztérium Szőlészeti és Borászati Intézete néven egységes országos intézetként folytatja tevékenységét Botos Ernő Péter irányításával. Az intézet központja Kecskemét-Kisfái 182. sz. alatt volt, melynek állomásai Pécsen, Egerben és Kecskeméten, telepei Badacsonyan, Katonatelepen és Miklóstelepen voltak. Ezenkívül hozzátartozott még a kőbányai kísérleti pincészet is. Korszerűen kialakított épületben, jól felszerelt laboratóriumokban nyolcvan kutató dolgozott, az összes dolgozói létszám elérte a kétszázat. Kisfáiban

volt az országos szőlészeti-borászati könyvtár is, melynek állománya nyolcezer kötetből állt, rengeteg muzeális értékű könyvvel, többek között egy 1600-ban latin nyelven íródott, Párizsban kiadott szőlészeti művel is. (Ma már sajnos csak nyomokban találjuk meg, mert az újabb és egyre sűrűbb átszervezések miatt az intézet veszteségei szinte már kifejezhetetlenek. Kisfái ma már nem létezik, ahogy Lakitelek és Miklóstelep sem.) Kutatási témái a szőlészet, a borászat és az ökönomia területeit ölelik fel (élettani, kórtani, biokémiai, talajtani, borbakteriológiai, üzemszervezési, szőlészeti és borászati technológiai kutatások). Feladatai a szőlő nemesítése és termesztésének fejlesztése, a szőlőfeldolgozás és borkezelés korszerű módszereinek kidolgozása volt.

A Budapesti Corvinus Egyetem (időközben az egyetemi integrációk következményeként jött létre a BCE, melynek része volt a Kertészeti Egyetem is) Szenátusa 2009. november 16-i ülésén döntött a Szőlészeti és Borászati Intézet létrehozásáról, melynek központja Budapesten, a Villányi úton volt. Az újonnan alakult intézet 4 egységből állt: a Borászati és a Szőlészeti Tanszékből, a Soós István Borászati és Üzletági Szakközépiskola és Szakiskolából és a Kecskeméti Kutató Állomásból. A szakmai koordinációt és felügyeletet a Villányi úti központ látta el. Az állomás vezetői feladatait Kerényi Zoltán látta el. A kutatási helyszínek már csak Miklóstelepre és Katonatelepre korlátozódtak. Miklóstelepen dolgozott az élettani laboratórium, a patogénmentesítés, az akkreditált talajtani és borászati laboratórium, míg Katonatelepen ekkor már csak fajtaértékelés folyt, nemesítésre nem volt forrás. Az egyéb feladatok között szerepelt az ágazati nyilvántartási rendszerek kezelése és fejlesztése (termőhelyi kataszter). Itt kell megemlítenem, hogy a szőlőkataszteri (monográfiai) felvételeket 1949-ben kiadott rendeletével a földművelésügyi miniszter indította el, a Szőlészeti Kutató Intézet végezte. Az Európában elsők között elkészített szőlőkataszter az ország szőlőtermő területeit földrajzi tájegységekbe, körzetekbe sorolta. A MÉM megbízásából a kutató intézet munkatársai 1979–1982 között új szőlőkatasztert készítettek, majd 1990-ben tudományos kutatásokra és gyakorlati tapasztalatokra támaszkodva megtörtént a szőlőtermő helyek újabb kategorizálása és besorolása.

Az egyetemi integráció sem hozott megújulást és fellendülést a rövid négy év működés alatt. Mind a kutatói létszámot, mind a kisegítő állomány létszámát csökkentették, a kutatás anyagi források hiánya miatt egyre nehezebb helyzetbe került, és 2013-ra már szinte csak Katonatelepe működött, Miklóstelepet bezárták, a laboratóriumokat átköltöztették 2015-ben Katonatelepre. Az átköltözéssel együtt megszűntek az akkreditált tevékenységek (borvizsgálat, talajvizsgálat) és a könyvtár is. Az élettani laborból csak az országban egyedüli feladatokat ellátó patogénmentesítési részleg folytatja tovább munkáját. 2014. január elsejével jött létre a gödöllői székhelyű Nemzeti Agrárkutatási és Innovációs Központ 12 agrár- és élelmiszer-gazdasághoz kapcsolódó kutatóintézet összevonásával. Az intézetek kutatási tevékenysége lefedte a mezőgazdaság minden jelentős területét, beleértve a halászatot, a szántóföldi növény-, dísznövény-, gyümölcs-, és zöldség-nemesítést, a szőlészeti és borászati, az erdészeti, a biotechnológiai kutatásokat, az állattenyésztést és nemesítést, öntözést és vízgazdálkodást, gépészetet stb. A NAIK-on belül a Szőlészeti és Borászati Kutató Intézet badacsonyi szék-

helytel és Kecskemét-katonatelepi Kutató Állomással működött egészen 2020-ig. 2021. január 31. napjával megszűnik a Nemzeti Agrárkutatási és Innovációs Központ (NAIK). A jogutódlásról, továbbá a feladatok átadásáról a 2020. december 18-án kihirdetett törvény, valamint a végrehajtására kiadott kormányhatározat rendelkezik. Ennek alapján a jogutód a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, mely alapítványi formában működik (2020. évi CXLII. trv, valamint 2020. évi CXLIX. trv.).

A Szőlészeti Kutató Intézet alföldi egységei

A Szőlészeti Kutató Intézet Kísérleti Gazdaságának az Alföldön három üzemegysége gazdálkodott. A három külön-külön, más-más profilban, de együtt, átfogóan és egyetemesen szolgálta az alföldi homoki szőlőrekonstrukciót és a korszerű, szocialista gazdasági rend kívánalmainak megfelelő szőlőtermesztést.

A miklóstelepi üzemegység folytatta a borszőlőfajták nemesítését és a homoki bortermelés minőségének javítását, a homoki szőlőtermesztés legjobb agrotechnikájának, gépesíthetőségének kidolgozását. Feladata volt még megkeresni azokat a minőségi borszőlőfajtákat, kitapasztalni azokat a művelési módokat, melyek az új környezetben a talaj típusához és az időjárási viszonyokhoz legjobban alkalmazkodnak. A szőlő korszerű feldolgozásával és a borok okszerű kezelésével az Alföld bortermelését kívánták minőségi szintre emelni. A létesítmény a várossal kötött megállapodás értelmében külön gondot fordított a szakmunkásképzésre. A telepen működő vincellériskola, majd szőlészeti és borászati szakiskola évről évre százával bocsátotta útjára a szőlőtermesztés megváltozott feladataira kiképzett fiatalokat.

A katonatelepi üzemegység célkitűzése a csemegeszőlő nemesítése, a meglévő fajták javítása, szelektálása. A magyar csemegeszőlő-termesztés fő bázisa volt, különösen a Mathiász- és a Kocsis-fajták tekintetében, ezek ütemesebb elszaporításának biztosítása volt a fő feladat.

A lakiteleki üzemegység 1957-ben jött létre, melynek feladata a nagyüzemi gazdálkodás igényeinek megfelelő telepítési rendszer kidolgozása, az újonnan szelektált és elismert fajták gyors felszaporítása és átadása az állami gazdaságok, illetve termelősövetkezetek felé.

Miklóstelep

Kecskemétre már 1880-ban felfigyelt Miklós Gyula borászati kormánybiztos, amikor egy nagyobb összefüggő homokterületet keresett egy későbbi telep kialakítására. Nemcsak a filoxérának ellenálló homoktalajok szóltak Kecskemét mellett, hanem az a tény is, hogy az ország közepén helyezkedett el, és az itteni szőlő- és gyümölcsstermesztés jelentős hagyományokkal rendelkezett. 1881-ben a Kecskemét-vidéki Gazdasági Egylet a város tanácsához intézet levelében a „hazai szőlőfajtáknak a végpusztulástól megmentése tekintetéből” egy országos minta szőlőiskola államköltségen való felállítását javasolta, melyre a város a „Szarkás” és az „Urihegy” közötti 200 holdat ajánlotta fel. A telepet 1884. szeptember 17-én

avatták fel ünnepélyes keretek között a földművelésügyi miniszter jelenlétében, aki úgy intézkedett, hogy a telepet a létrehozásában nagy szerepet vállaló kormánybiztosról „Miklós-telepnek” nevezzék el. Miklós Gyulát Kecskemét díszpolgárának is megválasztották. 1890-ben Miklóstelepen 20 holdas szőlőiskola, 17 holdnyi amerikai szőlő anyatelep, 4 hold 440 fajtából álló fajtagyűjtemény és 70 holdas európai fajtákból álló szőlőiskola volt (Pintér 1985).

A telep, amelyet kezdeményezőjéről Miklóstelepnek neveznek el, a végpusztulással fenyegetett híres szőlőfajták biztos beszerzési forrása, a homoki szőlőművelés példamutatója, valamint sokoldalúan képzett munkások nevelője (Feyér 1970). A telepnek két fő feladata volt. Egyrészt a filoxéra miatt kipusztulóban lévő hagyományos fajták fenntartása a homokon, illetve ezek nagyüzemi szaporítása, másrészt a korszerű homoki szőlőtermesztés technológiájának bemutatása egy mintaültetvény segítségével. Itt alkalmazták először az ekésfogatos talajművelést, ezenkívül kísérleteket végeztek a műtrágyák alkalmazásával kapcsolatban, megfigyeléseket folytattak a homoki termesztésre leginkább alkalmas borszőlőfajták tulajdonságainak megismerésére, és létrehozták a telep 12 ha területű, 21 európai fajtából álló gyűjteményét (Beck 2005; Csoma 2015). 1884 tavaszán már egymillió gyökeres csemege- és borszőlőt kínáltak olcsón eladásra, majd 1886-ban már másfél milliót. 1889-re pedig már közel 80 ha állt művelés alatt. Miklóstelepen kísérleteket folytattak a különböző metszés- és oltásmódok tanulmányozására is. A telep vezetője, Koritsánszky János rendszeresen közzétette tapasztalatait a *Borászati Lapok* hasábjain. Legfőbb munkatársa Gábor József felügyelő volt, aki két újabb szőlőbetegség, a lisztharmat és a peronoszpóra elleni védekezés módozatait is tanulmányozta (Bende 1920). Koritsánszky János harminc évig állt Miklóstelep élén. 1901-től a miklóstelepi vincellériskola igazgatója volt. Mintaszerűen gazdálkodott saját birtokán is. 1902-től a Kecskeméti Gazdasági Egyesület elnöke volt. Tevékenysége alatt 5000 főre emelkedett a kezdetben kis létszámú egyesület. Tagja volt az Országos Phyloxera Bizottságnak, a Magyar Szőlősgazdák Egyesületének és a Borvizsgáló Bizottságnak is (Csoma 2015). A modern szőlő- és bortermelés mind szélesebb körben való elterjedésével Miklóstelep veszített korábbi országos szintű jelentőségéből, s miután 1896-ban megnyitották a vincellériskolát, a telep egy része fokozatosan az iskola mintaültetvényévé alakult át.

Miklóstelepen főleg borszőlő-nemesítés állami támogatással csak a II. világháború után, 1948-ban kezdődött, melynek jeles képviselője, Kurucz András 1949. július 1-jén került Miklóstelepre, ahol néhány éves megszakítással haláláig, 1976-ig nemesítőként és kutatásvezetőként dolgozott. 1958 és 1966 között a lakiteleki állomás vezetője volt. Összesen 121 ha szőlőültetvényt telepített a legkorszerűbb csemege- és borszőlőfajtákból, amivel megteremtette a nagyüzemi szőlőtermesztés alapjait.

Miklóstelephez fűződik az Ezerfűrtű, a Jubileum 75, a Karát, a Kármin és a Kurucvér szőlőfajták nemesítése, melyek Kurucz András és Kwaysser István nevéhez fűződnek. Baross Károly 1890-ben a *Borászati Lapok* hasábjain a következőképpen fogalmazott: „A Miklós-telep az összes állami telepek közül a legnagyobb, de legnemesebb hivatása is volt akkor, midőn arra a célra volt kijelölve, hogy immunis talajon megmentője legyen Magyarország végelpusztulással fenyegetett híres szőlőfajainak. Biztos beszerzési forrása ma már mindazoknak a

helyeknek, a hová fajtisza ojtóvessző kell, Mekkája a homoki szőlőkultúrának, a mennyiben úgy a művelés, mint a fajmegválasztás tekintetében Kecskemétre mehet bárki tanulni.”

Miklóstelep szerepe az új homoki szőlő- és borkultúra megteremtésében óriási, az elméleti és gyakorlati szaktanácsadás, a gazdaságos termeléshez szükséges úttörő kísérletek mellett 1884 és 1898 között közel hatmillió szőlővesszővel járult hozzá a filoxéra által elpusztított területek rekonstrukciójához, illetve a homoki ültetvények telepítéséhez (Pintér 1975–1977).

Katonatelep

Katonatelep Katona Zsigmond (1828–1902) után kapta a nevét, melyen akkor 161 csemege- és borszőlőfajtát művelt, s minden egyes fajtának díszes jelző-tábláján a fajta nevén kívül a metszési ideje is jelezve volt. A homoki szőlő- és csemege-szőlő-termelésben ugyancsak kiemelkedő szerepe volt. A hegyvidéki szőlők pusztulása, a homoki szőlőtermesztés felvirágzása ösztönözte Mathiász Jánost (1838–1921), hogy a magyar szőlőtermelés fellendítése érdekében kifejített tevékenységének székhelyét Katona Zsigmond hívására, a szőlőtermelés akkori „fővárosába”, Kecskemétre tegye át (Molnár, 1961). Fajtagyűjteményét Katona Zsigmond birtoka szomszédságában fekvő Talfái-dűlőbe telepítette át. Így vált a századfordulón Katonatelep a szőlőtermesztés iránt érdeklődő szakemberek és termelők zarándokhelyévé.

Mathiász az 50 holdas nagyüzemi szőlőgazdaság létrehozásával azoknak a sorát gyarapította, akik a filoxéra ellen a leghatásosabban védekezve, a homokon folyó szőlőtermelés kiszélesítésén fáradoztak. Felismerte az Európa-szerte egyre növekvő igényt a csemege-szőlők iránt. Nemesítési munkájának fő célkitűzése a fajtabeli változatosság, és ezáltal a versenyképesség fokozása volt, amelyek mind a hazai, mind a külföldi piacot biztosították a magyar csemege-szőlő-termelésnek. Élete során 3500 hibridet állított elő, melyből 180 fajtának készítette el a leírását. Jelentősebb fajtái: Erzsébet királyné emléke, Szőlőskertek királynője, Cegléd szépe, Mathiász Jánosné muskotály, Thallóczy Lajos stb. Az általa előállított fajtákat a mai napig keresztezési partnerként használják itthon és külföldön egyaránt (Pintér 1985). Mathiász János érdeme – mint ahogyan Markó Miklós írja a *Kecskeméti Lapok* 1922. január 12-i számában – az, hogy szőlőbirtokosainkat megtanította a csemege-szőlő termesztésére, és a magyar szőlőt, amelynek eddig csak bora volt ismeretes, világhírűvé tette. A borszőlő-nemesítés terén bőtermő, kiváló zamatú, korai és betegségeknek ellenálló borfajták előállítására törekedett (Gesztelyi 1938). Halála után (1921. december 4.) szőlőtelepét felesége kezelte, majd 1926 márciusában a Duna–Tisza közti Mezőgazdasági Kamara előkészítése alapján az állam vásárolta azt meg, amely „Állami Mathiász János Szőlőtelep” elnevezés alatt működik tovább. Elgondolkodtató azonban, hogy életében semmilyen kitüntetés, elismerést, díjat nem kapott munkájáért. Az állami telep működéséről viszont Váry István 1940-ben így ír: „Mathiász János által létesített s eképpen a magyar állam tulajdonába került szőlőtelep ma is dúsan virágzó szőlőgazdasági üzeme a magyar államnak. A vétel óta eltelt idő bebizonyította, hogy a magyar állam nem-

csak a szőlőművelés fejlesztése szempontjából, tehát általános közérdekű szempontból cselekedett helyesen a szőlőtelep megvétele által, hanem pénzügyileg is, mert olyan érték jött a tulajdonába, amely mindenkor meghozza a befektetett tőke kamatát, nem is szólva arról a mérhetetlen erkölcsi tőkéről, amit a Mathiász szőlőtelep a magyar szőlőművelés szempontjából képvisel. Megállapítható, hogy a telep a befektetett tőkének 18-20 százalékát meghozza.”

A szőlőtelepet 1926–1928 januárjáig Sztehlo Bertalan, majd 1928-tól Sámi István szőlészeti és borászati főfelügyelő vezette. Mathiász munkáját Kocsis Pál, a tanítvány vette át, aki akkor már gazdag ismeretek birtokában volt. Önálló tevékenységének első eredménye, hogy 1922 őszén a budapesti országos szőlészeti és borászati kiállításon szőlőfajtáiért aranyérmeket kapott. Az I. és II. világháború között fellendül a csemegezőlő-termesztés, „köszönhető” volt ez annak, hogy a trianoni békeszerződés után a lecsatolt területek megszűntek a hazai borpiac számára. Kocsis Pál munkássága a homoki csemegezőlő-termelés felfutásához jelentős mértékben hozzájárult, ugyanis az ő érdeme, hogy Mathiász János után a Kocsis-féle hibridek felzárkóztak a bolgár és olasz fajták mellé. Nem kevésbé mellékes azonban az sem, hogy mindezt tette *„minden támogatás, külső segítség nélkül az illetékes köröknek nemtörődömsége mellett dolgozva.”* (Borászati Lapok, 1923) 1929-ben alkotta legismertebb fajtáit: a Glória Hungariae-t, Kocsis Irmát, majd az Irsai Olivért. Fajtáit jól ismerték itthon és külföldön. 1939-ben a *Nagykőrösi Hírlap* arról tudósított, hogy *„telepén több ezer szőlőfélése van, melyek közül több száz saját hibridje”*. A II. világháborúban feljegyzései, magoncai és hibridjei nagyjából megsemmisültek, elpusztultak, de ennek ellenére 1945 után megújult erővel kezdte újra nemesítői munkáját.

Az állami intézmények a II. világháború után kezdték el nemesítési programjukat. Az akkori Földművelésügyi Minisztérium által meghatározott kutatási program keretében a csemegezőlő nemesítés és a szőlőrezisztencia-nemesítés is kiemelt szerepet kapott. A Szőlészeti és Borászati Kutató Intézet Kecskeméti Kutató Állomása kapta kutatási feladatául a csemegezőlő-nemesítést dr. Szegedi Sándor témafelelős irányítása mellett, míg a rezisztencia nemesítést Kosinsky Viktor irányítása mellett az intézet egri állomásán Csizmazia Darab József 1948-tól végezte Bereznai Lászlóval együtt. Kecskeméten Füri József kezdte el a rezisztencianemesítést 1962-ben a Seibel 5279-es franko-amerikai hibridekkel. A témát 1967-től Szegedi Sándor vette át, aki az Egerből kapott Seyve-Villard hibrideket keresztezte a Vitis vinifera L. csemegezőlő-fajtákkal (Füri és Szegedi 1987). Füri József és Hajdu Edit nemesítők foglalkoztak a csemegezőlő klónozásával, majd a korábban nemesített borszőlő hibridek magoncainak szelektálásával. Ifj. Kozma Pál 1977–1994-ig foglalkozott csemegezőlő-nemesítéssel Szegedi Sándor mellett, majd 1982-től a borszőlőrezisztencia-nemesítés lett a szakterülete, melynek kiváló művelője lett.

A nemesítés mellett nagy súlyt fektettek a kiegészítő kutatásokra is, többek között a szőlőfajták termesztési értékének megállapítására, a csemegezőlő tárolási, szállítási és öntözési lehetőségeinek vizsgálatára. Az új fajták szaporításának hatékony módszereit, az egyrügyes dugványozást Katonatelepen Andrásy Elemér dolgozta ki a 60-as évek elején, ehhez üvegházakat is építettek.

Kutatási területek és kutatók

Az intézet megalakulásakor, 1896-tól a fő profil a filoxéra, a kórokozók (peronoszpóra, lisztharmat) és betegségek kutatása volt, ezenkívül nagy figyelmet szenteltek az élettani kutatásoknak is, melyek akkor még az új oltványtermelési technika köré csoportosultak. Majd idővel a növényvédelmi kutatások kibővültek a rovarkártevők, a gombás betegségek, vírusok és az agrobacterium, a gyomok és az allelopátia vizsgálatával. Kiemelkedő munkát végzett Kecskemét vonatkozásában többek között Lehoczki János, Sárospataki György, Mikulás József, Lázár János, Pölös Endre. A vírus illetve patogénmentesítés területén – mely a mai napig hangsúlyos állami feladatként van jelen – Szegedi Ernő ért el nemzetközileg is elismert eredményeket.

Az élettani kutatások a kezdetek „szőlőnövény fiziológiájának vizsgálata” után jelentős fejlődésnek indultak a klimatikus stresszhatásokra (fagy, aszály), a tápelemtranszport és tápanyag-gazdálkodásra, a vízháztartásra, a fotoszintézisre, a mikroszaporításra irányuló munkák. Itt kell megemlíteni Báló Borbála, Szőke Lajos, Váradai Gyula, Misik Sándor, André János, Nagy Gézané, Gyovai Viola, Haydu Zsolt nevét és munkásságát.

Majd később, 1940-től a talajtani vizsgálatok beindítását az tette szükség-szerűvé, hogy egyes területeken az oltványszőlők visszaestek, nem fejlődtek megfelelően. A két világháború között, és különösen a II. világháború után a talajtani kísérletek kiemelkedő jelentőségűek voltak. A trágyázási és talajtani kísérletekben (1970-es évek) többek között Fűri József, Király Ferenc, Szőke Lajos, Eifert József, Miklós Erzsébet vett részt. Ezen kísérletek, valamint a külföldi eredmények adaptációja révén kialakított talajerő-gazdálkodási szaktanácsadási rendszer igen értékes és eredményes segítséget adott a termelőüzemeknek. (Jelenleg ez a szaktanácsadási metódus ma is működik, de már csak a badacsonyi akkreditált talajtani laboratóriumban. Kisfái és Miklóstelep átszervezése, illetve megszüntetése után kialakult helyzetben Katonatelepen már nem volt lehetőség új talajvizsgáló laboratórium létrehozására.)

A szőlőnemesítési kísérleteket 1903-ban kezdték meg hármas célkitűzéssel, amely munka elősorban a történelmi borvidékek megmentésére irányult, a mész-tűrő és jól gyökeresedő alanyfajták előállításával. A direktermő hibridek nemesítése és természetbe vonása a lisztharmat, a filoxéra, a peronoszpóra kártételének megakadályozását szolgálta, míg a kiváló minőségű csemege- és borszőlőfajták egyrészt hiányt pótoltak, másrészt a minőségi borkészítés alapjait tették le. Majd ezt egészítette ki az 1948-tól induló korábban már említett rezisztencianemesítési program, mely a környezetkímélő természet alapjait is jelentette. A kecskeméti csemegezőlő-fajták világhírnevet hoztak Magyarországnak annak idején, és mint nemesítési alapanyag, a világ jelentős szőlőtermesztő államában felhasználták azokat az új fajták előállításához. Élen járt a korábbiakban már említett Mathiász János és Kocsis Pál, majd őket követte Kurucz András, Kwaysser István, Szegedi Sándor, Fűri József, ifj. Kozma Pál, Hajdu Edit.

Az agrotechnikai és természetstechnológiai kísérletek a szaporítóanyag-termesztés, a művelés- és metszsmódok, a talajtakarás, a talajművelés, a

fitotechnikai műveletek és a fajtaérték témaköröket foglalták magukba. (Luntz Ottokár, Elek Gyula, Elek Gyuláné, Bányai Antal.) Ökonómiai elemzéseket végeztek a gazdaságosabb és hatékonyabb termesztés elérése érdekében. Kidolgozták a szőlőtermőhelyi, szőlőültetvény- és borpincekataszttert, borpiaci tanulmányokat készítettek (Botos Ernő Péter, Kecskés László, Csenki Róbert, Szabó Attila).

Az intézet indulásakor a borászati kutatások alapjait a borbakteriológia témaköre adta. Nemzetközi viszonylatban kiemelkedő volt a borélesztők vizsgálata. A világon az elsők között, 1901-ben indult meg a borélesztők gyűjtése, szelektálása, vizsgálata és gyakorlati alkalmazása. 1974-ben az intézet borélesztő-gyűjteménye az ország összes borvidékét képviselő, 87 db ismert és jó tulajdonságokkal rendelkező borélesztőt tartalmazott (Katona 1974). Mára sajnos ennek már nyomát sem találjuk, és ugyanezt lehet leírni az 1000 tételből álló szőlőről és pincészetekből szelektált penészgomba-gyűjteményről is. A borászati technológiai és borkémiai kutatások a szőlőfeldolgozás technológiáját, a musttisztítási, -erjesztési eljárásokat, redukív és oxidatív borkezelést és -érelést, fajtákra adaptált borkészítési technológiát, az érés, erjedés és érlelés során bekövetkező biokémiai változásokat, a fenolvegyületek vizsgálatát stb. jelenti. Itt Stalter József, Urbán András, Kerényi Zoltán, Oláh László, Kalmár Zoltán, Miklóssy Éva neve említhető.

Az utóbbi 45 év alatt (1973–2020) a kecskeméti szőlészeti és borászati kutatás jelentős szellemi és anyagi veszteségeket szenvedett el. Az intézet központjának letelepítése Kecskemétre eleinte úgy tűnt, hogy erősíti a pozíciókat, de a területek és az épületek nagy része a folyamatos átszervezések, forráselvonások miatt elkallódott, a kutatók és az intézeti dolgozók is a létszámleépítések áldozataivá váltak. Jelenleg az állomáson már csak 3 fő tudományos fokozattal rendelkező kutató (Oláh Róbert, Németh Krisztina, Szűcsné Varga Gabriella), 5 fő fokozattal nem rendelkező, felsőfokú végzettségű munkatárs és 6 fő kisegítő személyzet dolgozik. A korábbi laborfelületnek csak egy töredéke és a nagy műszerek kis része áll az új laborokban a rendelkezésükre, de az alapvető infrastruktúrával, növénynevelő steril fényszobákkal, diagnosztikai eszközökkel tudják a kutatásokat folytatni. Egyik legfontosabb feladatuk a patogénmentes szaporítóanyag, a steril növények előállítása, melyhez pályázati úton két korszerű izolátorházzal is rendelkeznek. Ezenkívül a kutatásfejlesztési feladatok is hangsúlyosak, melyek közül kiemelt szerep jut a klímaváltozás hatásait kompenzáló környezetkímélő szőlőtermesztési technológia kidolgozásának és az invazív kártevők monitoringjának, biológiai növényvédelem kidolgozásának, a bor- és a csemege-szőlő-fajták fajtaérték-kutatásának, a művelés- és metszéspókok, a fitotechnikai eljárások kidolgozásának, és nem utolsósorban a szőlőtermesztés génbanki anyagainak, az alany és nemes törzsültetvények fenntartásának, a biológiai alapok fenntartásának és fejlesztésének. Szolgáltatásként szaktanácsadási tevékenységet is folytatnak, szakmai rendezvényeken előadásokat tartanak, ezenkívül meghívott előadóként oktatási feladatokban is részt vesznek.

- B-KML, IV. 1903. Filoxéra Bizottság 9787/88. sz. ir.
- Beck T. (2005): *A filoxéravész Magyarországon*. Mezőgazdaságtörténeti Tanulmányok 10. Magyar Mezőgazdasági Múzeum Budapest 56–59 p.
- Bende L. (1920): *A kecskeméti szőlő- és gyümölcstermelés fejlődéstörténete*. Kecskemét 69–71 p.
- Csoma Zs. (2015): *Szőlőkatasztrófák Magyarországon*. Agroinform Kiadó, 170–173 p.
- Égető M. (1993): *Az alföldi paraszti szőlőművelés és borkészítés története a középkortól a múlt század közepéig*. Néprajzi Tanulmányok, Budapest, 167–171 p.
- Égető M. (2006): *Alföldi borvidék – homoki borvidék*. Ethno-lore XXIII., 43–73 p.
- Gesztelyi Nagy L. (1930): *A homok hősei*. Kecskemét 18–23 p.
- Emmich G. (1880): *Jelentés a Phylloxera ügy tanulmányozása végett Stájer-, Olasz- és Franciaországban tett útról*. Budapest
- Feyér P. (1970): *Szőlő- és borgazdaságunk történetének alapjai*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 176. p.
- Für L. (1985): *Katona Zsigmond*. In: szerk. Für L. – Pintér J. (1985): *Agrártörténeti életrajzok*. Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Budapest, 229–236 p.
- Für L. (1985): *Mathiász János*. In: szerk. Für L. – Pintér J. (1985): *Agrártörténeti életrajzok*. Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Budapest, 363–370 p.
- Füri J. – Szegedi S. (1987): *A rezisztencianemesítés eredményei Kecskemét-Katonatelepen*. Szőlőtermesztés és Borászat, Kecskemét 9 (4): 1–4 p.
- Gesztelyi Nagy L. (1938): *Mathiász János*. A Duna–Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara (Kecskemét) Kiadványai 33. sz. Kecskemét
- Hulej E. – Ö Kovács J. (1987): *Wéber Ede és Helvécia*. Kiadó: Helvéciai Állami Gazdaság, 28–29 p.
- Katona J. (1974): *Szőlészeti és Borászati Kutató Intézet 75 éves tevékenységének áttekintése*. Intézeti Jubileumi Tudományos Napok 1974. június 20–21. Szőlészeti és Borászati Kutató Intézet Kiadványa. Budapest, 1974. 9–25p.
- Markó M. (1922): *Mathiász János*. Kecskeméti Lapok 1922. január 12.
- Molnár F. (1961): *A homoki szőlőtermelés korszerűsítése*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 16–20 p.
- P. Erményi M. (1985): *Istvánffi Gyula*. In: szerk. Für L. – Pintér J. (1985): *Agrártörténeti életrajzok*. Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Budapest, 211–217 p.
- Pettenkoffer S. (1910): *Szőlőművelés és borászat*. In: Borovszky Samu (szerk.): *Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegye II*. Budapest, 95–108 p.
- Pintér J. (1975–77): *A kecskeméti „Helvécia” szőlőtelep megalakulása és első évtizede*. In: *A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei*. Budapest, 1975–77. 149–171 p.
- Pintér J. (1985): *Kocsis Pál*. In: szerk. Für L. – Pintér J. (1985): *Agrártörténeti életrajzok*. Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Budapest, 253–259 p.
- Pintér J. (1985): *Miklós Gyula*. In: szerk. Für L. – Pintér J. (1985): *Agrártörténeti életrajzok*. Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Budapest, 379–388 p.
- Szabó K. (1934): *Kecskemét szőlő- és gyümölcstermelésének múltja*. Kecskemét 15–17p.
- Szabó-Jilek J. (1961): *Munkás Évek*. A Szőlészeti Kutató Intézet Kísérleti Gazdaságának 11 éve. Szőlészeti Kutató Intézet, Budapest, 9–52 p.

- Szűts Z. (1958): *A Szőlészeti Kutató Intézet (1898–1958) 60 éves jubileuma*. In: Szőlészeti Kutató Intézet Évkönyve, Vol. XI. Fasc. 1. Mezőgazdasági Kiadó, 5–16 p.
- Vahot I. (1853): *Kecskemét és a kecskeméti puszták*. In: Kubinyi Ferenc – Vahot Imre (szerk.): Magyarország és Erdély képekben I–III. 83–127 p.
- Váry I. (1938): *Mathiász János*. Kecskemét th. város kiadása
- <https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/1112.html> utolsó letöltés dátuma: 2021. február 7.

E számunk vendégszerkesztői: dr. Németh Krisztina és dr. Rigó Róbert

E számunk szerzői

Bárdos Ferenc kulturális szakértő, a Hírös Agóra nyugalmazott igazgatója

Benyák Ferenc okleveles történész, múzeumigazgató, Városi Múzeum
Kecel, Keceli Helytörténeti Gyűjtemény

Filus János okleveles kertészmérnök, szőlőtermesztési szaktanácsadó, a
kiskőrösi Petőfi Sándor Evangélikus Középiskola tanára, a Kaskantyúi
Hegyközség elnöke

Dr. Gyenesei József főlevéltáros, a Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun
Megyei Levéltárának igazgatója

Dr. Iványosi-Szabó Tibor DSc történész, a Magyar Nemzeti Levéltár Bács-
Kiskun Megyei Levéltárának nyugalmazott igazgatója

Kisari István kertész üzemmérnök, borász, Naphegy Pincészet, Csátalja

Kovács Róbert borász, mérlegképes könyvelő, Kovács Borház – Hajós tulaj-
donosa

Kriskó János filozófia, politológia szakos tanár, a Neumann János Egyetem
Pedagógusképző Karának nyugalmazott főiskolai docense

Légrády Andor okleveles könyvtáros-történész, Soltvadkerti Városi
Művelődési Ház, Könyvtár és Szabadidő Központ helytörténésze

Dr. Lévai Péter PhD kertészmérnök, a Neumann János Egyetem Kertészeti
és Vidékfejlesztési Karának nyugalmazott főiskolai tanára

Dr. Mód László PhD néprajzkutató, a Szegedi Tudományegyetem BTK
Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékének adjunktusa

Dr. Németh Krisztina PhD okleveles kertészmérnök, növényvédő szak-
mérnök, a MATE Szőlészeti és Borászati Intézet Kecskeméti Kutató
Állomásának tudományos főmunkatársa

Dr. Ö. Kovács József DSc történész, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem
BTK Történettudományi Intézetének egyetemi tanára és a Magyar
Nemzeti Levéltár főigazgató-helyettese

Dr. Rigó Róbert PhD történész, szociológus, a Károli Gáspár Református Egyetem BTK Történettudományi Intézetének és a Nemzeti Emlékezet Bizottsága Hivatalának tudományos főmunkatársa

Simonyi Zoltán okleveles kertészmérnök, borász szakmérnök, -tanár, Soltvadkert

Dr. Szilágyi Zsolt PhD történész, geográfus, a Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának adjunktusa

Tetézi Lajos okleveles népművelő, helytörténész, újságíró, nyugalmazott rádiós és televíziós szerkesztő

Turán István okleveles történész, a kiskőrösi Petőfi Sándor Városi Könyvtár helytörténésze

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

print 2000

N Y O M D A K E T K E C S K E M É T

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8.

Tel.: +36 76 501 240; Fax: +36 76 501 249

E-mail: info@print2000.hu

www.print2000.hu

Folyóiratunk megjelenését az Emberi Erőforrások Minisztériuma és

a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Nemzeti Kulturális Alap

forrás

2021 JÚLIUS-AUGUSZTUS

Ára: 1000,- Ft
(előfizetőknek 800,- Ft)

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

nka

Nemzeti Kulturális Alap

ISSN 013-3056X

9 770133 056007

2 1007